

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

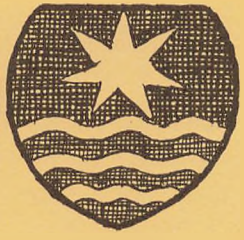
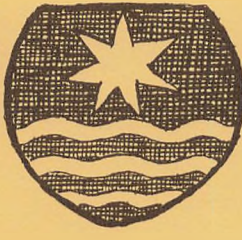
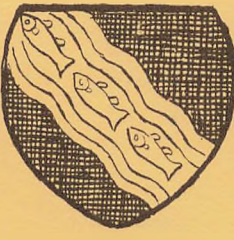
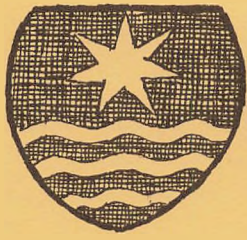
Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

JANDERUP og BILLUM SOGNE

II

JANDERUP OG BILLUM
SOGNE

II

JANDERUP OG BILLUM SOGNE

II

*Udgivet af et udvalg
ved H. K. Kristensen og
Chr. Simonsen*

EKSPEDITION:
JANDERUP LOKALHISTORISKE ARKIV
BIBLIOTEKET, 6851 JANDERUP

1982

Bogen er sat med 10 punkt Garamond
og trykt hos
Tarm Bogtryk & Offset A/S, 1982.
ISBN 87-980889-2-0

Forord

Vi har hermed den glæde at kunne udsende andet bind af »Janderup og Billum sogne«. Det foreligger imidlertid så meget materiale vedrørende gårdhistorien, at denne vil fortsætte i et tredje bind. Udvalget vil gerne takke de, der har bidraget til, at dette har kunnet blive en realitet, tak til de mange der har givet oplysninger, udlånt gamle papirer og billeder eller på anden måde støttet og opmuntret udvalget i arbejdet. Af udensogns boende vil vi atter takke fru Gerda Scherfig-Jensen, København, for trofast hjælp, og pens. førstelærer Jørgen Bruun, Sig, der igen har skænket en række smukke tegninger til bogen. Vi vil takke pens. skoleinspektør Morten Harborg, V. Nebel, for den store hjælp, han har ydet os ved at læse korrektur.

Ligeledes takker vi påny Varde museum, Varde byhistoriske arkiv og biblioteket. Sognenes egne lokalhistoriske arkiver skylder vi en særlig tak, fordi de har stillet deres righoldige samlinger til rådighed og i det hele taget stillet sig bag udarbejdelsen og udgivelsen af bogen. Og vi takker Henning Østergård, Janderup, der har påtaget sig at føre regnskabet.

For økonomisk støtte takker vi Den Hielmstjerne-Rosencroneske Stiftelse, Brandkassen for Skadst, Øster og Vester Horne Herreders fond, Varde kommune og Sparekassen Sydjylland. Ligeledes takker vi andelskasserne i Billum, Janderup og Kærup, der igen yder os rentefrie lån.

Vi mindes med tak afdøde Åge Nielsen, Hannevang, der fra arbejdets begyndelse til sin død var et interesseret og virksomt medlem af udvalget.

Den 24. juli 1981 døde lærer H. K. Kristensen. Uden hans hjælp, hans store viden og erfaring havde Janderup-Billum sognebøger slet ikke fået det spændende historiske og for slægtsforskere og andre så interessante indhold, som de har fået. Det var altid en stor glæde at være sammen med ham om arbejdet med bøgerne og høre ham fortælle, for det var noget, han kunne. Vi vil mindes ham med stor taknemmelighed.

Janderup og Billum 1982.

*Svend Holm, Viggo Mikkelsen, N. Chr. Nielsen, Knud Jensen,
Søren M. Pedersen, Helga Vind Nielsen, Bakken Nielsen,
Gunhild Jeppesen, Niels R. Jørgensen, Christen Simonsen.*

Kommunal historie

Ved Chr. P. Nielsen

Vort kommunestyre på landet er egentlig opstået på grundlag af tre »væsen-
ner«. Loven af 1803 om *fattigvæsenet* (reglement af 5/7) bestemte, at de
sogne, der hørte til samme præstekald, skulle lægges sammen til en kommune
med fælles fattigvæsen. Udgifterne skulle lignedes på beboerne ud over tavle-
penge og legatrenter. Det styredes af en kommission, som bestod af sogne-
præsten, født formand, politimesteren (repræsenteret af sognefogeden), af de
største lodsejere og 3-4 af de bedste sognemænd, kaldet fattigforstandere.
Det næste »væsen«, der var med til at danne kommunen, var *skolevæsenet*,
idet der efter forordning af 29/7 1814 skulle være en skolekommission,
bestående af sognepræsten, samtlige skolepatroner (tidligere største lodseje-
re, nu dem der havde tilsynet med skolerne) og en eller to skoleforstandere
(alm. medlemmer).

Det tredje »væsen« var *vejvæsenet*. Ved en forordning af 29/9 1841 blev det
pålagt kommunerne at sørge for bivejenes vedligeholdelse under amtsrådets
overtilsyn.

Kort før var efter lange og omhyggelige forhandlinger i geheimeråd, statsråd,
kancelli og stænderforsamlinger anordningen om landkommunalvæsenet d.
13. august 1841 underskrevet af kong Chr. VIII og blev dermed stadfæstet til
lov.

Hovedstaden og købstæderne havde kort forinden opnået de samme rettig-
heder.

Der oprettedes et *sogneforstanderskab* til at styre kommunens sager. Der
gennemførtes en delvis sammenlægning af »væsenerne«, hvis kasser og be-
styrelser havde været uafhængige af hinanden. De fødte medlemmer var
præsten og ejere af mindst 32 tdr. hartkorn, de øvrige medlemmer skulle
vælges af de beboere, hvis ejendomme havde en vis størrelse (1 td. hartk.).
I nov. 1841 afholdtes et møde på Billum kro for at planlægge valget. Det blev
ledet af Peder Jacobsen, de øvrige deltagere var sognefoged Jacob Jensen,
Janderup og sognepræsten.

Jacob Jensen boende på matr. nr. 20 i Janderup blev den første sogneforstander, han efterfulgtes i 1848 af kammerråd J. A. Vandborg, matr. nr. 15 Janderup, som var det til 1868, da han blev formand for det nyoprettede sogneråd.

1855 udvidedes sogneforstanderskabet, præsten ophørte at være født medlem, undtagen i skole- og fattigsager. Forstanderskabet deltes i to dele, hvoraf den mindre del valgtes ved almindelig valgret, den større af den femtepart af beboerne, som havde svaret mest i skat.

Med landkommunalloven af 6/7 1867 opnåedes fuldstændig kommunal enhed. Alle »væsener« og andre kommunale sager skulle styres af et *sogneråd* under amtsrådets tilsyn og udrede samtlige udgifter af den fælles kommunekasse.

I 1908 indførtes lige og almindelig valgret for mænd og kvinder.

Det første, der foreligger nedskrevet for Janderup-Billum kommune, er fra 19. oktober 1868.

Sognerådet bestod dengang af gdr. kammerråd Vandborg, formand, Hans Nielsen, C. Rich, Søren M. Pedersen, Søren M. Sørensen, Bonde Nielsen og Chr. Jensen.

Der er fra begyndelsen ført en meget velskrevet og udførlig protokol over de problemer, der har været til behandling på rådets møder.

Den 1. marts 1869 meddelte Søren M. Sørensen, St. Hebo, at han ønskede at udtræde af rådet, da han var valgt til amtsrådsmedlem.

Ifølge forhandlingsprotokollen har man også dengang været optaget af store sociale problemer. På de fleste af møderne har der været henvendelser fra både mænd og kvinder, som ikke har været i stand til at klare sig selv, enten på grund af sygdom, alderdom eller ret og slet fattigdom. Hjælpen er så ydet i form af f.eks. 4 skp. rug, 2 skp. byg eller 5 eller 10 kr. efter trang, den sidste udvej var fattiggården.

Også børn måtte sognerådet tage sig af i adskillige tilfælde. Hvis ikke der var mulighed for at få dem anbragt hos en familie, blev de anbragt på fattiggården, til de blev så store, at de kunne gøre gavn for føden, så blev de udlejet til konfirmationsalderen.

Et eksempel på sognerådets indstilling står anført i protokollen således:

Det var kommet til sognerådets kundskab, at en enkekvind i Kærup havde en datter, som i denne vinter var antaget af præsten til konfirmationsforberedelse; men at hun var i en så sygelig tilstand, at hun ikke var i stand til selv at komme til præstegården. Da mente sognerådet, at det ville være meget beklageligt, dersom pigen på grund af hendes sygelige tilstand ikke skulle nå at blive konfirmeret i år. Man håbede, det kunne forebygges ved at skaffe hende kørende befordring hver dag, hun skulle til præstegården. Det blev overdraget S. M. Pedersen at leje en mand til at afgive denne befordring. Ved et møde den 8. febr. 1873 forelå et andragende fra firmaet English og

Hansen, samt professor Fredriksen om koncession på inddæmning af Ho bugt.

17. marts forelå andragende fra Styrup og Clausen om samme emne. Der meddeltes erklæring derhen, at man tvivlede på, at den af dem antydede fremgangsmåde ville bringe nogen indvinding af areal.

Der skete ikke videre i sagen den gang, men digeproblemet har både før og efter 2. verdenskrig været stærkt fremme, men er dog ikke blevet gennemført.

21.11.1873. Kammerråd Vandborg indbetalte i dag en bøde på 2 kr., fordi han havde forsømt at indsende i rette tid en opgørelse over kapiteltakstens fastsættelse.

Ved en folketælling den 27. jan. 1880 var der i Janderup sogn 391 af mandkøn og 398 af kvindeskøn. I Billum sogn 339 af mandkøn og 318 af kvindeskøn.

Ved mødet den 28. jan. 1881 meddeltes, at formanden kammerråd Vandborg var død. Til midlertidig formand valgtes Ole J. Christensen. Den 11. febr. afholdtes valg af nyt medlem i Vandborgs sted. Det blev Søren M. Sørensen, St. Hebo, som på mødet den 14. febr. valgtes til formand.

Ved en kreaturtælling, som afholdtes den 17. aug. 1881, fandtes i Janderup sogn 180 heste, 1432 kreaturer, 1488 får, 33 geder, 357 svin, 188 arbejdsvogne, 52 to- eller flersædede åbne vogne, 88 forspand på 2 heste. 1 td. og 3 skp. ld. var besået med hvede, 1458 med rug, 275 med byg, 448 med havre, 148 med boghvede, 27 med blandsæd, 58 med kartofler, 15½ med rodfrugter, 32 med spærgel, 263 med kløver og græsfrø, til afgræsning 1460 td. ld., til høslet og kløvermarker 77, til brak 35, til halvbrak 28, eng 976, af hedestrækninger fandtes 2962 td. ld., til byggepladser, hegn og vej 166 td. ld.

I Billum sogn forefandtes 168 heste, 1064 kreaturer, 1043 får, 6 geder, 283 svin, 141 arbejdsvogne, 46 to- eller flersædede vogne, 56 spand med 2 heste, 6 td. ld. var besået med hvede, 301 td. 6 skp. med rug, 205 td. 5 skp. med byg, 302 td. 5 skp. med havre, 88 td. med boghvede, 25 td. med blandsæd, 53 td. med kartofler, 21 td. 4 skp. med rodfrugter, 40 td. var drænet, til afgræsning 835 td. ld., til høslet og kløvermarker 49 td., brak 26 td., halvbrak 15 td., eng 556, hedeareal 529 td. ld., byggegrunde, hegn og vej 105 td. ld.

Den 28. maj 1887. Fra beboerne i Billum sogn var fremkommen andragende om adskillelse af sognene i kommunal henseende. Det vedtoges inden erklæring afgaves at indvarsle beboerne i Janderup og høre deres mening om sagen. Resultatet af dette møde blev, at 46 af 48 mødte, intet havde at indvende mod en adskillelse af sognene.

Andragendet blev sendt til amtet og blev behandlet på flere møder, men det blev dog aldrig til noget, selv om det var et ønske fra begge sogne.

Den 26. febr. 1887 afholdtes folketælling: I Janderup var der 964 indbyggere og i Billum 606 indbyggere.

Den 18. nov. 1895. I anledning af jernbanesagen enedes man om at indbyde

kommunens beboere til et fælles møde i Billum kro mandag d. 25. nov. kl. 2. Den 25. nov. afholdtes ovennævnte møde, hvortil beboerne var indbudte, for at høre deres mening angående tilskuddet til den påtænkte bane fra Nymindegab til Varde, med sidegren fra Billum til Esbjerg.

Fra jernbaneudvalget var fremsendt opfordring til, at sognerådet lod sig repræsentere ved et møde i Varde den 5. dec. med 2 delegerede, der var bemyndiget til at tage bestemmelse om tilskuddet til det omtalte anlæg. Efter udvalgets forslag var Janderup-Billum ansat til et tilskud på 35.000 kr.

Mødet var godt besøgt, og efter at Bakken Nielsen, Tarp, havde fremstillet sagen og anbefalet udvalgets forslag, åbnedes en livlig diskussion både for og imod. Til slut blev der vedtaget en resolution med 57 st. mod 1.: »Forsamlingen udtaler sin tilslutning til jernbaneforslagets gennemførelse for gaffelbanens vedkommende ifølge lov af 8. maj 1894, og i øvrigt udtaler vi vor tillid til sognerådets handlinger i denne sag«.

Den 30. nov. afholdtes ekstraordinært møde angående ovennævnte sag. Til delegerede i Varde d. 5. dec. valgtes P. L. Schmidt og Niels Chr. Sørensen, med ret til at tage bindende beslutning for sognerådet på følgende betingelser: 1. Der må ikke udloves mere af kommunen end 35.000 kr., med mindre overtagessummen ikke kan slå til, da i forhold til udvalgets forslag. 2. At banen til Esbjerg skal udgå fra Billum st. 3. At der bliver en holdeplads i Hyllerslev. 4. At der må blive taget tilbørligt hensyn til, at flodvandet kan have uhindret ind- og udløb under jernbanedæmningen sydover i engene. I den følgende tid derefter blev der afholdt mange møder om banen, der var mange ting, der skulle klarlægges, baneliniens retning og stationernes beliggenhed, men resultatet blev, at banen blev åbnet i 1903. Linien blev dog ikke dengang ført længere end til Nr. Nebel. Forlængelsen til Nymindegab blev først anlagt af tyskerne under besættelsen og bruges nu af det danske militær. Sidebanen fra Billum til Esbjerg blev aldrig til noget, selv om den var vedtaget af folketinget.

Anlægget af banen har haft stor betydning for de vestlige sogne i trafikal henseende for både passagerer og gods. Banen har derfor medvirket til de store fremskridt, der er sket på hele vesteregnen.

Den 12. aug. 1890. Fra en navngiven her hjemmehørende skomager i Ribe forelå skrivelse, hvori han bad kommunen om penge til husleje, man vedtog at skrive til fattigudvalget i Ribe og forespørge, om han var ædruelig, sparsommelig og flittig. Kan dette besvares bekræftende, bedes Ribe give ham 20-30 kr.

Den 20. maj 1893 blev der afgivet tilbud på opførelse af en ny skole i Janderup. Arbejdet blev overdraget Kr. Olufsen, Hans Olufsen, Andreas Laustsen og Marius Jensen for en pris af 1500 kr.

Den 23. okt. 1893 forelå skrivelse fra amtet, hvorvidt der i indeværende år under kommunens forsørgelse havde været personer, som på grund af ufor-

dragelighed, dovenskab, drikkældighed eller anden uorden nærmest egnede sig til anbringelse på en arbejdsanstalt i stedet for alm. fattiggård; man vedtog at svare, at et ægtepar, som boede i Knoldeflod, men her hjemmehørende, egnede sig til optagelse på arbejdsanstalt.

Den 10. dec. 1894. En her hjemmehørende rebslagersvend, som sognerådet havde adskillige problemer med, var blevet hjemsendt fra Tyskland til arbejdsanstalten i Korsør, blottet for eksistensmidler. Man vedtog at refundere de afholdte udgifter og så forlange ham hjemsendt. Næste lørdag løb han fra fattiggården, det blev meddelt til herredsfogeden. Nogen tid efter var han havnet i Hamborg, han skrev da til sognerådet, at han nødigt ville hjemsendes og bad om hjælp. Man vedtog at sende ham 3 kr. Det må siges om ham, at hans problemer var nærmest selvskabte, da han var meget arbejdsu villig.

Senere henvendte han sig til sognerådet, om de ville betale en billet for ham til USA, så skulle de aldrig høre fra ham mere. Man mente, at det måske var den bedste måde at hjælpe ham på. En mand blev valgt til at ledsage ham til Hamborg og sørge for, at han kom med en båd til USA, men så snart de kom over den tyske grænse, var det ham, der rejste med ledsageren, for det var jo ham, der kunne sproget. Amerikarejsen blev ikke til noget i denne omgang.

I 1938 byggedes der et nyt alderdomshjem i Janderup, som blev indviet den 11. jan. 1939. Det var beregnet til 11. beboere + 2 friboliger, som var stiftet ved et legat af afdøde gdr. Frands Knudsen, Janderup. Fattiggården blev derefter solgt. I 1961 blev der opført 4 folkepensionistboliger i Billum. Byggeriet i både Janderup og Billum har vakt stor tilfredshed blandt de ældre i sognene.

I 1916 forhandlede der med Ål kommune om afståelse af Jegum området, som så skulle tillægges Ål sogn. På det møde, som blev afholdt, hvor begge sogneråd var til stede, forhandlede der om sagen, men da herværende sogneråds betingelser, efter Ål sogneråds mening, var for store, blev sagen henlagt.

Der blev afholdt flere møder om afståelse af Jegum til Ål sogn, og resultatet blev, at Jegum blev tilsluttet Ål sogn den 1.4.1950. For afståelse modtog Janderup-Billum 40.000 kr.

I flere år havde der været tale om at føre en bro over Varde å ved Tarphage. Der var afholdt adskillige møder om sagen med de forskellige kommuner på begge sider af åen, Varde kommune og fiskere og sportssejlere var meget imod planen, men d. 27.6.1937 kunne formanden Marius Christensen meddele, at han havde deltaget i et møde i Esbjerg, hvor Esbjerg byråd havde tilbudt at anlægge vej og bro, mod at Janderup-Billum kommune overtog vedligeholdelsen af vejen fra brorampen og til landevejen Varde-Oksbøl. Broen og vejen blev derefter bygget, for en del som nødhjælpsarbejde. Den blev først færdig efter besættelsen 9. april 1940. Belægningsarbejdet blev vel nok af den grund fremskyndet for meget, så det blev for dårligt udført. Vejen

påførte i hvert fald kommunen betydelige udgifter, idet hver gang stormfloden gik over den, rev vandet asfalten op og kastede den over i engen. I 1966 blev vejen overtaget af amtet, kommunen måtte betale 45.000 kr. for afståelsen. Vejen har, siden den blev bygget, været en meget stærk trafikeret forbindelsesvej fra Esbjerg til de vestlige sogne og til områder (langt) mod nord.

Den 6. aug. 1909. Anmodning om at levere sten til Christiansborg slots opførelse. Det bestemtes at sende 1 stk., nemlig en, som lå ovre ved Janus Blochs ejendom, og som han var villig til at levere til formålet.

I 1960 blev der bygget et nyt kommunkontor i Janderup, et værelse i Billum kro var efterhånden blevet alt for lille. Der blev også indrettet mødelokale for sognerådet, så det, der var på alderdomshjemmet, blev frigjort til andet formål, hvad der var hårdt brug for.

Den 7. jan. 1962 købte kommunen ca. 20 td. ld. nord og øst for Janderup stationsby til en pris af ca. 4000 kr. pr. td. ld. Arealerne tænkes anvendt til byggeplads for en centralskole og idrætsplads, resten til byggepladser for parcelhuse. Planerne dertil blev straks udarbejdet og søgt godkendt.

Angående skolen blev der i de følgende år afholdt mange møder med amtet, skoledirektionen og undervisningsministeriet, men det blev først i aug. 1969, da byggetilladelsen forelå, at arbejdet kunne påbegyndes. Skolen blev først taget i brug efter ferien 1970, så det blev Varde kommune, der måtte udføre den sidste del af arbejdet. Der er stor tilfredshed blandt befolkningen med, at det lykkedes at beholde skolen til de syv første årgange herhjemme i sognet. Allerede sidst i halvtredserne fremkom tanker om større kommunale enheder. Kommunallovskommissionen fik til opgave at undersøge forholdene i Præstø og Randers amter, som regnedes for at være typiske for henholdsvis øerne og Østjylland. Kommissionen fandt det derefter rigtigst, at undersøgelsen også kom til at omfatte et vestjydsk amt, og valget faldt på Ribe. Efter nogen tids arbejde blev der opstillet et skitseforslag til en ny kommuneinddeling i amtet. Efter dette skulle ca. halvdelen af Varde landsogn (Orten) tillægges Janderup-Billum og evt. Ål og Ho-Oksby. Varde landsogn ønskede imidlertid ikke at blive delt og søgte straks om tilslutning til Varde, det gik i orden. Dermed var forholdet for Janderup-Billum straks ændret, så var der to muligheder tilbage, enten tilslutning til Varde eller Ål kommune.

Allerede i første halvdel af tredserne begyndte det med forhandlinger, men efterhånden, som tiden gik, blev det klart, at hvis man selv ville være med i afgørelsen, var sidste frist 1.4.1970.

Der blev i årene fra 1965 og til sommeren 1969 afholdt mange møder om sagen.

For at blive orienteret om befolkningens ønsker, om tilslutningen skulle være til Varde eller Ål, blev der afholdt sognemøder både i Janderup og Billum.

Det viste sig, at i begge sogne var der størst stemning for, at sognene udelt blev tilsluttet Varde. Amtet havde dog ønsket og arbejdet for en tilslutning til Ål og Ho-Oksby, men den 3.6.1969 meddelte indenrigsministeriet, at Janderup-Billum var tilsluttet Varde, sammen med Thorstrup, Horne samt Alslev sogne fra 1. april 1970.

Fra ovennævnte dato var Janderup-Billums tid som selvstændig kommune ophørt.

Som formænd i tiden fra 1868 og til 1970 har følgende fungeret:

1868-81 J. Vandborg, kammerråd.

1881-90 Søren M. Sørensen, St. Hebo.

1890-92 P. Haas, Hyllerslev.

1892-95 Laurids Nielsen, Janderup.

1895-04 P. L. Schmidt, Kærup.

1904-07 N. B. Olesen, Janderup.

1907-13 Niels Bondesen, Janderup.

1913-21 N. Chr. Hansen, Janderup.

1921-37 Carl Andersen, Janderup.

1937-50 Marius Christensen, Strudvad.

1950-62 Peder Madsen, Kærup.

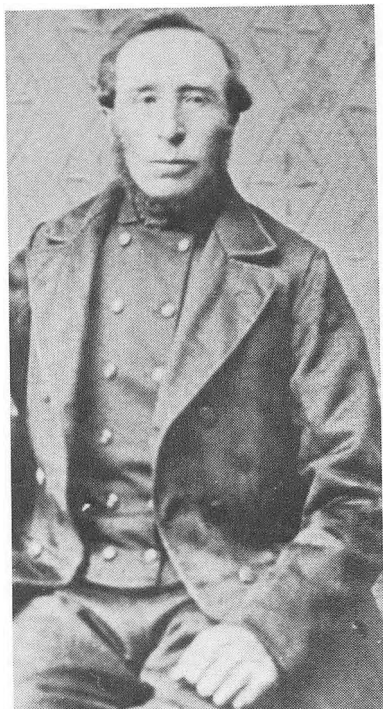
1962-70 Chr. P. Nielsen, Nr. Hebo.

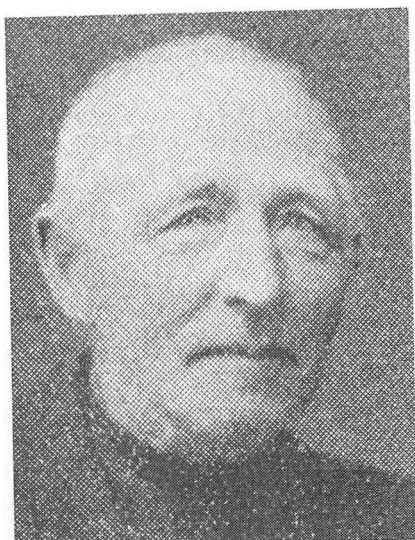
Kammerråd Jens Andreas Vandborg, Janderup.

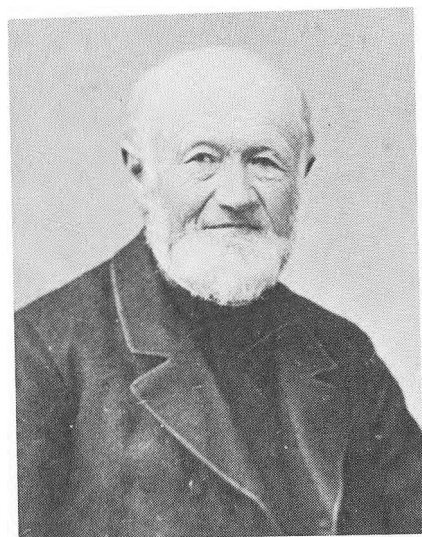
Gårdejer Søren Marinus Sørensen, St. Hebo.

Gårdejer Peter Haas, Hyllerslev.

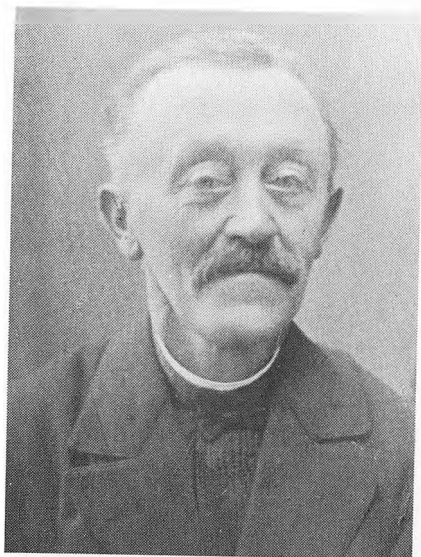
Gårdejer Laurids Nielsen, Janderup.

Gårdejer Peder Semidt, Kærup.

Gårdejer Niels B. Olesen, Janderup.

Gårdejer Niels Bondesen, Janderup.

Gårdejer Niels Chr. Hansen, Janderup.

Kommunens sidste sogneråd bestod af: Chr. P. Nielsen, formand, Bakken Ø. Nielsen, Tarp, næstformand, Fr. Mixen Sørensen, kæmner, fru Margrethe Kræn, Billum, Aage Nielsen, Hannevang, Sv. Åge Hansen, Janderup, Niels Jørgensen, Kærup.

Kasserere i tidens løb:

Fra 1.4.1933 skulle formands- og kassererposten være adskilte. Som kasserer valgtes fra 1.4.1933 gdr. Laurids Madsen, Billum, som fungerede til 1.4.1937.

Derefter valgtes slagtermester Laurids Markussen, Billum, til 1.4.1950, hvorefter gdr. Johannes Krogh valgtes, han fungerede til 1.8.1953.

Arbejdet var efterhånden blevet så omfattende, at det næsten krævede en mands hele arbejdskraft. Man besluttede derfor i sognerådet at opslå stillingen som kæmner ledig. Der kom også flere ansøgninger, både fra nogle, som havde kommunal uddannelse, og fra nogle, som havde været kasserere i mindre kommuner. Amtsrevisionen holdt dog på, at vi skulle have en, der var uddannet i kommunal administration. Det fik vi så, men det viste sig snart, at han slet ikke magtede opgaven.

Amtsrevisoren var herude at tage nøglen til kontoret fra ham den 1.2.1955. I mellemtiden havde der været kommunevalg, hvor mejerist Fr. Mixen Sørensen var blevet valgt ind i sognerådet, han havde været førstemejerist på Janderup mejeri i ca. 20 år og var som sådan godt kendt i sognet.

Uden indblanding fra amtet valgtes Mixen Sørensen til kæmner, det viste sig snart, at man havde fået den rigtige mand til pladsen.

Gårdejer Marius Christensen, Janderup.

Gårdejer Karl Marinus Andersen, Janderup.

Han udførte et stort arbejde med at få bragt orden i alt det rod, som den forrige havde efterladt sig. F. Mixen havde tillige let ved at sætte sig ind i alle de problemer, som følger med kommunalt arbejde, han var meget hjælpsom og forstående over for alle, som kom på kontoret og søgte om råd og vejledning. Han bestred posten som kæmner, til der blev sammensluttet med Varde kommune. Han fulgte med over i storkommunen og virkede der indtil pensionsalderen.

Små pluk fra sognerådets forhandlingsprotokol.

9. dec. 1868. Med hensyn til jordenes drift på fattiggården blev man i dag enig om, at disse skulle indeles i 8 indtægter, hvoraf een årlig brakkes og overmergles, og derfter skal sædfølgen være rug, byg og havre med kløver til hø og græsning i 4 år. Merglen tænkes erhvervet på fattiggårdens hede, og det overdrages til Rich og Bonde Jensen at ordne det fornødne i den henseende.

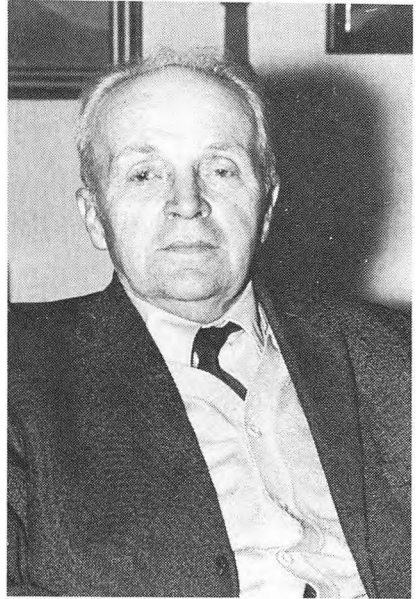
28. dec. 1868. Man var samlet for at lægge ligningen af det beløb, hvormed de kommunale byrder skulle dækkes til næste år. Man blev enig om, at bidraget skulle udredes således, at der kunne fremkomme en sum af omtrent 2800 rd.

4. dec. 1874. Det besluttedes, at tyrpengene af den engelske tyr skulle ansættes til 4 mark for hver ko, hvilken pris også gælder for den unge engelske tyr, dersom den bliver på fattiggården. 1875 ansattes det til en krone pr. ko.

15.3.1880. Da Laust Christensen i Tarp havde mistet en ko, besluttede man,

Gårdejer Peder Madsen, Kærup.

Gårdejer Kristian P. Nielsen, Nr.Hebo, Janderup.

at der skulle meddeles som en indbydelse til beboerne i kommunen om at tildele ham en gave hver til hjælp til at få en ko igen.

1.10.1881. Erstatning til lodsejerne ved anlæggelse af Kærup-Hallumvad vejen. 50 kr. pr. td. ld. hede og 100 kr. pr. td. ld. ager.

26.11.1884. I Billum skole manglede man 3 skoleborde. Man vedtog disses anskaffelse, og man mente det rettest, at de anskaffedes med rygløn.

29.9.1886. Ved sidste møde havde kirkeværgen i Billum spurgt, om degnen var fritagen for klokkeringning morgen og aften. Erklæring i sagen udfærdigedes og underskrevs i mødet gående ud på, at man ikke var bekendt med noget, der hjemlede degnen i Billum fritagelse for at udføre ringningen.

3.4.1889. Der blev givet et tilskud på 10 kr. til hver af husflidsforeningerne i Janderup og Billum.

2.5.1891. Når den nye retskrivning bliver indført, skal der anskaffes ny læsebøger til skolerne, man vedtog at afstå de kasserede til danskhedens fremme i Sønderjylland.

8.12.1899. Begæring om alderdomsunderstøttelse på 100 kr. årlig fra indsidder Jens Bondesen Lauridsen, Tarpholm. For den ham for ca. 40 år siden overgåede vand og brøds straf forelå æresoprejsning af 15. nov. d. år. Han tilstodes 8 kr. månedlig fra 1. dec. d. år at regne.

12.3.1903. Fra Niels P. Christensen, Kærup m.fl. forelå tilbud om, at de ville opføre et gymnastikhus ved Kærup skole for 600 kr. Ved næste møde

Kæmner Frederik Mixen Sørensen,
Janderup.

vedtoges at tilbyde beboerne i Kærup 500 kr. for at opføre gymnastikhuset efter foreliggende tegning. Tegningen på huset blev lavet om, så udgifterne ialt blev 800 kr., kommunen betalte 590 kr. og beboerne 210 kr.

16.8.1904. Samtidig med den ny skoles opførelse i Hyllerslev blev et gymnastikhus i lighed med det i Kærup bygget.

21.3.1905. Kommuneligningen lagdes fra 1.4.1905 til 31.3.1906. Det vedtoges at lægge ligningen efter 15 kr. 36 øre pr. td. hartkorn, og på ejendomsskyld 6 øre pr. 100 kr., og på indkomst og formue i forhold dertil. Da man var færdig med ligningen, kom man til det resultat, at skatteprocenten ville blive 3 kr. 30 øre pr. 100 kr. skattepligtigt indtægt. Halvdelen blev lignet på hartkorn og ejendomsskyld, den anden halvdel på indkomst og formue.

31.12.1906. Sognerådet formentede efter tidligere års erfaring, at der ikke i året 1907 ville fremkomme oldenborrer eller oldenborrelarver i kommunen, hvilket man vedtog at indberette til amtet. Der blev hvert år indberettet om udsigterne, oldenborrerne skulle bekæmpes.

21.4.1911. Andragende fra fotograf Karl Christensen, Askov, om sognerådets tilladelse til at køre med automobil på kommunens veje, det nægtedes. Han fik også afslag 28.6.1913.

28.3.1914. Ansøgning fra købmand Julius Pedersen, Kolding, om tilladelse til kørsel med automobil på kommunens veje:— nægtedes.

21.7.1917. Amtet anmodede om forslag fra sognerådet, om hvorledes tærskningen af vintersæd skulle foregå. Man foreslog, at de 21, som havde petroleumsmotorer, fik overladt 8 liter petroleum eller benzin for hver td. ld., de havde besået med vintersæd.

24.3.1923. Det vedtoges at leje 3 mand i Janderup og 2 i Billum til at foretage syn over kreaturerne i kommunen i henhold til lov af 8. marts d. år. om udryddelse af oksebremselarverne, og forsåvidt kreaturejerne ikke har foretaget udryddelsen, da at foretage udtrækningen eller udsugningen af larverne. Det vedtoges endvidere, at kommunen anskaffer de fornødne rekvisitter.

14.7.1923. Fra beboerne langs med landevejen i Janderup forelå et andragende til amtsrådet om, at landevejen, når den bliver belagt med skærver, må blive tjæresprøjtet bagefter, for at man kan blive fri for det støv, den store biltrafik medfører. Man anbefalede andragendet. Det drejede sig om ca. 250 m vej.

20.10.1930. Fra Varde byråd forelå skrivelse om fredning af flodperlemuslingen i Varde å fra munden af åen til Karlsgårde i 10 år. Sognerådet har ikke noget at indvende derimod, når det ikke hindrer oprensning og eventuel regulering.

Legater i Janderup sogn

Med myndighedernes godkendelse er nedennævnte legater indstiftet. Almindeligvis er sognerådet indsat som legatbestyrer. Afkastet uddeles i reglen een gang årligt.

Legator	Op- rettet	Kapital kr.	Legatarer
Sognepræst Poul Borrebye, Gudum og Fabjerg	1741	200	Læreren i Janderup
Etatsråd Andreas Charles Teilmann, Nørholm	1790		600 kr. uddeles p. a. til børn af tidl. fæstere under Nørholm gods (bl.a. i Janderup) til uddannelse i godt bondearbejde
Mads Rygaards enke Maren Agerholm Jensen, St. Hebo	1797	3.600	Organisten ved Janderup kirke
Do.	1797	3.770	8 trængende i Janderup sogn, samt degne- og organistenker
Pastor Vandborg, Janderup	1820	1.000	Skoleelever i Janderup sogn, der udviser flid især i dansk
Kirsten Marie Jensdatter, Janderup	1850	218	Trængende i Janderup sogn, som ikke får fattighjælp
Jens Nicolaj Hansen og hustru Marianne Jessen, Hyllerslev	1886	1.000	8 trængende familier i Janderup, som ikke får fattighjælp

Ungkarl Anders Nielsen, Ølufvad	1892	1.000	Trængende i Janderup-Billum kommune, som ikke får fattighjælp (står også under Billum)
S. M. Sørensen og hustru Katrine Margrethe Agerholm Knudsen, St. Hebo	1899	2.000	Trængende konfirmanders beklædning i Janderup sogn
Fhv. gårdejer Jens Jakobsen, Sdr. Hebo	1930	2.000	Do.
Lærerinde Marie Jepsen, Janderup	1940	1.000	Gamle på »De gamles Hjem«
Do.	1940	1.000	Blinde og svagtseende i Janderup sogn
Landm. Lars Holm, Janderup	1959	3.000	Trængende i Janderup sogn

Desuden oprettedes i 1935 »Stiftelsen Aldersly«, hvis fundats lød således: Stiftelsen er oprettet i henhold til fhv. gårdejer i Janderup, Frands Bennedsen Knudsens notarialiter attesterede testamente af 20. nov. 1911 med codicil af 9. aug. 1920.

Stiftelsens formue består af parcellen matr. nr. 40u Janderup by og sogn og et kontant beløb på 12.000 kr., der vil være at anbringe efter reglerne for anbringelse af umyndiges eller andre under offentligt tilsyn stående midler. Midlerne noteres som tilhørende stiftelsen samt forsynes med prohibitivpåtegning af Ribe amtsråd. Stiftelsens midler opbevares af legatbestyrelsen, som består af et udvalg af sognerådsmedlemmer i Janderup-Billum sogneråd. Af stiftelsens midler skal et beløb på 8.000 kr. anvendes til opførelse af en bolig for stiftelsen på det denne tilhørende parcel matr. nr. 40u Janderup by og sogn. Boligen indrettes til 2 beboelseslejligheder, der hver forsynes med komfur og kakkellovne, og hvortil der anbringes en fælles brønd, alt således at hver lejlighed afgiver en passende bolig for et enligtstillet menneske eller for et par mennesker. Legatbestyrelsen bestemmer nærmere om, hvordan huset skal bygges og indrettes og om grundens anvendelse til gårdsplads og have. Legatbestyrelsen foranstalter arbejderne udført på forsvarlig måde efter bedste skøn, og til tilsyn dermed enten selv eller ved fremmed hjælp er den berettiget til at anvende et beløb af kr. 100 en gang for alle.

Resten af legatkapitalen, 4.000 kr., skriver firetusinde kroner, anvendes til vedligeholdelses-, fornyelses- og understøttelsesfond for stiftelsen. Af de

særlige renter af denne fond udbetales til indehaverne af hver af de to friboliger årligt 25 kr., skriver totifem kroner. Af resten af de årlige renter afholdes udgifterne ved stiftelsens vedligeholdelse, skatter, assurance m.v., og hvad derefter årlig bliver tilovers af renterne tillægges kapitalen, indtil denne er vokset til 6.000 kr., skriver sextusinde kroner. Når fonden har nået denne størrelse, kan bestyrelsen, om den finder det hensigtsmæssigt, af renterne deraf forhøje den årlige hævning til stiftelsens beboere eller uddele renterne eller dele deraf årligt til trængende i Janderup sogn, derunder de nævnte beboere i stiftelsen, som da særligt skal komme i betragtning.

For at kunne opnå fribolig i stiftelsen og iøvrigt nyde godt af legatet må vedkommende være bosiddende eller have fast ophold i Janderup sogn og have forsørgelsessted der, samt føre en sædelig vandel og sidde i trykkende kår uden dog at nyde fattighjælp eller kommunehjælp, der medfører tab af valgret og valgbarhed til offentlige forsamlinger og råd. Bestyrelsen afgør, hvorvidt nogen, der iøvrigt i henhold til lov nr. 181 af 20. maj 1933 om offentlig forsorg nyder hjælp af det offentlige, kan optages i stiftelsen eller forblive der.

Ved optagelsen kommer fortrinsvis i betragtning slægtninge af stiftelsens opretter, dog kun i to generationer, dernæst enligstillede kvinder og derefter enligstillede mænd eller mand og hustru.

Friboligerne bortgives i reglen på livstid, men bestyrelsen er berettiget til, når den dertil måtte finde skellig grund – navnlig opførsel, forstyrrelse af husfreden, fremmedes eller børns ophold i friboligen, forbedrede økonomiske forhold eller lign. – at opsiges stiftelsens beboere til udflytning en 1. maj eller 1. november med et passende varsel, dog at bestyrelsen i særligt graverende tilfælde skal være berettiget til at lade vedkommende udsætte af lejligheden uden varsel med fogdens hjælp.

Når nogen af stiftelsens beboere således udtræder af stiftelsen, ophører vedkommendes ret til hævning og al anden understøttelse, som ellers kunne tilkomme vedkommende.

Legatbestyrelsen fører tilsyn med stiftelsen og dens beboere, administrerer stiftelsens kapital samt anvender renterne som foran bestemt.

Bestyrelsens beslutninger afgøres ved simpel stemmeflertal og for såvidt stemmerne står lige om et spørgsmål, afgøres det af sognerådets formand. Bestyrelsen aflægger årligt regnskab for stiftelsen og legatkapitalen; regnskabet revideres og decideres på samme måde som kommuneregnskabet.

Bestyrelsen for stiftelsen Aldersly, oprettet af Frands Bennedsen Knudsen.

Janderup-Billum sogneråd, d. 17.1.1935.

Carl Andersen, fmd.	Marius Christensen.
Johs. Poulsen.	Hans Chr. Pedersen.

At underskrevne er medlemmer af Janderup-Billum sogneråd attesteres herved.

Carl Andersen,
sognerådsformand.

Afskriftens rigtighed bekræftes/Ribe stiftamt, f. 4. februar 1935.

Ribe stiftamt stadfæstede »Stiftelsen Aldersly« i en skrivelse dateret 4. februar 1935.

Der blev imidlertid ikke bygget på grunden.

I 1938 besluttede sognerådet at efterkomme fundatsens bestemmelser ved indretning af 2 små lejligheder i tagetagen på »De gamles Hjem«, som da var under opførelse. Sognerådsformanden førte tilsyn med byggeriet og modtog herfor de i fundatsen afsatte 100 kr.

Bygmester H. A. Iversen ønskede at købe stiftelsens grund, men der opnåedes øjensynligt ikke enighed, for året efter blev grunden solgt til Hans V. Hansen for 600 kr. kontant.

Inflationen har desværre udhulet alle disse legater, så de har mistet deres oprindelige betydning for sognets gamle og trængende. Indførelsen af folkepensionen og bistandslovens vedtagelse for et par år siden har nu også gjort behovet for privat velgørenhed mindre. .

Gerda Scherfig-Jensen.

Legater i Billum sogn

Ungkarl af Ølufvad Anders Nielsens legat til fordel for trængende gamle mennesker i Janderup-Billum kommune, testamentarisk oprettet 1892 med en kapital på 1000 kr.

Gdr. Thomas Nielsen og hustru Ane, f. Bloch, Billumtarp, stiftede 1896 et legat på 1000 kr. »Karens Minde« til fordel for trængende konfirmander i Billum sogn.

Gdr. Jacob Termansen og hustru Ane, f. Gundesen, Kjelst, stiftede i anledning af deres sølvbryllup 1899 et legat på 1000 kr., formålet var sygehjælp for værdige trængende i Billum sogn.

1928 stiftedes gdr. Hans Chr. Knudsen og hustru Jane, f. Christensens legat på 2600 kr. med formålet: trængende i Billum sogn.

Ejendommen »Knudsens Minde« i Billum.

1945 oprettedes i henhold til Hans Chr. Knudsens testamente af 25. januar 1932 med codicil af 3. marts 1943 et legat, der bar hans forældres navne, »Møller Knud Kristian Nielsen og hustru Andrea Dorthea f. Jeppesdatters legat for hæderlige, ædruelige mænd og kvinder i Billum sogn«.

Legatets formue bestod af ejendommen matr. nr. 18d, 2f, 2k, 18h Billum (Vesterhavsvej 17), der indrettedes til fribolig for en eller to enlige, eller for et ægtepar. Der betales en mindre husleje.

Fattigvæsenet og de fattige

Ved Knud Jensen

Beretningen om fattigvæsenet er ikke bare historien om en-af områdets administrative funktioner. Den er snarere beretningen om en del af de to sognes beboere, nemlig den del, der levede på livets skyggeside. Disse folks skæbne var ofte dramatisk og farverig, og derfor har jeg valgt ikke blot at skrive om fattigvæsenet som sådan, men også om nogle af de enkelte fattiglemmer og deres tilværelse. Uden disse »biografier« – mener jeg – ville dette afsnit være ensformigt og uudholdeligt at læse.

I middelalderen søgte de fattige hjælp hos kirken. Klostrene udøvede en vis form for fattigunderstøttelse. I det sydvestjyske område var hjælpen at hente i Ribe, hvor der var fire klostre. Norden for byen lå en Sct Jørgensgård for spedalske. Her blev disse elendige mennesker anbragt og holdt afsondret fra den øvrige befolkning, en effektiv måde at bekæmpe denne frygtelige sygdom på. Vi må nok gå ud fra, at også de spedalske fra Janderup og Billum – hvis der overhovedet var sådanne her – kom til Sct. Jørgensgården i Ribe. Mange danske byer havde Sct. Jørgensgårde. Betegnelsen stammer fra helgenen Sct. Jørgen, oprindeligt den græske Sct. Georgios, der betragtedes som skytshelgen for spedalske.

I middelalderen var der mange omflakkende fattige – voksne og børn – der tiggede sig til det daglige brød i »Guds navn«. Livet var hårdt, og hvis man mistede sin forsørger, f.eks. under pestepidemier som Den sorte Død, var man henvist til tiggerstaven. I 1522 forbød Kristian II tiggeriet undtagen for udsendinge fra de autoriserede hospitaler (fattighjem). Det nærmeste var Varde hospital, »Almisshuset«, hvor nogle af vore måske fandt hjælp. Efter reformationen i 1536 forsvandt klostrene, og det barmhjertighedssystem, der var bygget op omkring disse institutioner, var dermed borte. En nyordning af fattigvæsenet kort tid efter reformationen var ikke effektiv og fik derfor ikke den tilsigtede virkning.

Særlige huse, hvor fattige kunne få husly og modtage hjælp, kendes langt tilbage i tiden. Ovenfor er nævnt hospitalerne, men disse fandtes næsten kun i købstæderne. I reces (lov) af 1643 blev det imidlertid påbudt, at »Kirkeværgerne med Sognemændenes Hjælp skal i hvert Sogn bygge et Fattig-Folkis-Huus til de Fattige dér i Sognet, som ikke kunde faa andenstæds Huus, og sætte en Blok hos Huset at got Folk kunde legge deris Almissee derudi, – og Præsten skal formane Sognefolket hver Søndag i Kirken at de betænke de Fattige med deris Almissee«. Dette påbud blev gentaget i Chr. V's Danske Lov (2-22-75) af 1683. Tilsyneladende blev der ret tidligt indrettet fattighuse i vort område. Af kirkebogen fremgår det, at »Dom 19. p. Tr. 1699 begravedes Else Jensdatter af Billom, som en Tid lang hafde siddet i de fattiges Huus«! Men stadig var nøden stor, og folk strejfede omkring og tiggede. Af kirkebogens knappe meddelelser åbenbares det, at udensogns fattige i disse år færdedes i vort område. Således i 1646. »Den 14. July jordis paa Jandrup Kirkegaard en fattig Quindes Barn aff Vorgod Sogn.« Vorgod er i Ringkøbing amt, i Bølling herred, altså en ret lang strækning af færdes til fods. Eksemplet viser, at også børn var med på tiggervandringen. Det var de også senere i tiden.

Endelig i 1708 kom der en fattiglov, som også omfattede landsognene. Fattigvæsenet skulle her administreres af kirkeforstanderne, provsten og herredsfogeden. Sognet skulle understøtte de fattige, som havde haft ophold der i 3 år. De trængende inddeltes i klasser, men omfattede kun arbejdsudygtige og børn. De øvrige fortsatte med at tigge. Ved reskript af 1732 bestemtes det, at de fattige skulle gå på omgang blandt bønderne til ophold og spisning (»mading«).

Selv udlændinge – deriblandt skibbrudne – drog tiggende omkring og var ved at være en plage for landet. I 1700'tallets første halvdel bestemtes det, at sognet kunne ansætte en fattigfoged, almindeligvis kaldt Stodderkongen, der skulle jage udensogns betlere ud af sognet. Til bestridelse af dette hver kunne man ansætte et af sognets stærkeste fatiglemmer. Det kan ikke konstateres, om der allerede på dette tidspunkt blev udpeget en stodderkonge i vore sogne, men senere havde man én.

Hvor mange fattige var der egentlig i Janderup og Billum sogne i 1600 og 1700'tallet? Visse, omend ufuldkomne oplysninger findes der om dette. I begyndelsen af 1700'tallet blev der indført en ny skatteform, »Kopskatten«. Ordet kommer af plattysk »kop« = højtysk »kopf« = hovede, altså skat pr. person. Ubemidlede skulle dog ikke betale denne skat, og derfor udfærdigede myndighederne i 1699 lister over »forarmede, som ikke kand fortiene Deres brød formedelst deris stoure Armod, høye Alderdom og Hitzige Siugdum, men mesten deel betler deris Brød og leffuer aff andris Almissee«. En sådan liste findes for vort område, og af den fremgår det, at i Janderup sogn var 45 personer fritaget for at betale Kopskat og i Billum sogn 30

personer. Hvad angår fattigdom skal disse tal dog tages med al mulig forbehold. Ikke alle disse personer tiggede! Blandt dem var helt sikkert aftægtsfolk og »inderster«, som fra gammel tid var helt eller delvist fritaget for skat. Interessant er det at konstatere, at der i Hyllerslev kun var én »fattig« familie, nemlig »Søren Andersen og Hustrue med tvende døtre«, mens der i Kærup var 10 fattige personer. Niels Boysøn og hustru »udj Jegom« var formentlig aftægtsfolk, mens »de tvende fattige kvinder, Anne Christensdatter og Maren Knudsdatter« i Janderup sikkert var almisselemmer. Også »Kirsten Just i Jandrup« kan have være almisselem. Det kan være hende, der ca. 45 år tidligere er anført således i kirkebogen: »Den-1. July 1655 publice i Jandrup Kircke for skiørlefned absolveret Kirstine Justdatter i Jandrup, som til sin Barnefader udlagde Mads Jacobsen i Daller«! Kirsten havde nok i sine unge dage tjent i Daler sogn i »æ sønden« og var bleven lokket der! »Ellen Brixdatter i Jandrup«, som ligeledes nævnes i kopskattelisten, var formentlig også almisselem. Det var sikkert hende, der ca. 20 år senere er anført således i kirkebogen: »11. sønd. e. Tr. 1721 en fattig kone, Ellen Brichsdatter, død og begravet«!

Kirkebogen beretter om de to sognes fattige, så vi i dag næsten kan se dem for os i deres elendighed: »Dea 1. p. epiph. 1738 begravet den gamle fattige og fra 15 år blinde Ane Christensdatter af Hyllerslev.« »5 sønd. e. Paaske 1755 begravet Niels Vævers Enke af Kiærup, som var tillagt almisse.« »2. sønd. e. påske 1757« begravet Niels Jensens Kones Søster, en stakkels døv Almisselem af Kiærup«. Mon denne Niels Jensen er den samme som Niels Væver? Samtidig begravedes »en anden Almisselem af Kielst ved Navn Mette Dynesdatter, som ved Juletid gik fra Forstanden«! Endnu i vore dage sker det, at folk bliver deprimerede netop ved juletid!

Men også udensogets fattige omtales ret ofte i kirkebogen. Den 25. sept. 1724 begravedes »i Jandrup Kirkegaard en fattig Pige ved navn Magrethe, som sagde sig at være fra Colding og har søgt sit brød i disse Sogne«.

20. sønd. e. tr. 1739 blev »et fattigt Barn døbt ved navn Mette Marie. Faderen og Moderen hafde søgt hus hos Niels Hansen i Tarp, hvor Moderen, Anne Marie Leene Hansdatter, fødte. Faderen, Carl Jensen, berettede for mig (præsten), at de hafde lejested i Kristrup ved Randers, hvor de hafde agtet sig hen inden Fødselens tid, som blev 4 uger før end Moderen hafde agtet«. Ved dåben var Niels Hansens kone fadder.

Den 18. juni 1752 begravet »en gammel fattig mand, som nogle Uger laa syg til Mads Smed i Strudvad og der døde. Han havde efter Angivelse hiemme i Salling«.

Christi Himmelfartsdag 1754 »begravedes en fremmed Pige, navnlig Kiersten, som havde angivet sig at være fra Guddom Sogn ved Lemvig, og døde d. 21. maj uformodentlig og hastig til Frantz Kiers i Jandrup, hvorefter hun d. 22. dito af Herritz-Fogeden blev synet og d. 23. begravet tæt østen for

Kierkegaardsporten ved Diget«! Kirsten var nok en omflakkende tiggerske fra »æ narland«. Hun døde pludselig hos Frands Kjær i Janderup, formodentlig ham, der nævnes i bind I, side 168 i forbindelse med en smuglersag. Takket være denne meget nøjagtige angivelse i kirkebogen kan vi i dag med stor sikkerhed fastslå, hvor hun ligger begravet.

Den 25. febr. 1787 begravedes »et lidet Barn, som med Forældrene betlede fra Skarrild sogn i Hammerum herred, gl. 5 Aar, efter kort Svaghed. Døde i Hyllerslev«! Det var midt i den hårde vinter, de kom til Hyllerslev. Det lille Barn har vel ikke kunnet holde til de barske vejrforhold under vandringen.

Den 16. maj 1796 døbt i Janderup kirke »en fattigmands barn, som var født i Kiærup, og hvis Fader blev angivet at være Peder Hansen Gustav fra Bov ved Flensborg og Moder Mette Kirstine Petersdatter. Barnets navn Carl Hendrich«. Første fadder var Christen Andersens datter Karen. Hun bar vel barnet under dåben. Mon det da ikke vil være rimeligt at antage, at barnet var født på Chr. Andersens gård, matr. 8 af Kærup! Det var iøvrigt pæne folk, der var faddere. Blandt disse var også »Hr. Sterms Pige af Hannevang, Johanne Sørens datter«.

Disse udensofns omstrejfer kom altså fra både syd og nord, og nogle af dem kom langevejs fra. Ikke alle de i kirkebogen nævnte er medtaget her. Nogle omtales under gårdhistorien.

Frivillige ydelser var fra gammel tid grundlaget for fattigunderstøttelsen, men samtidig var der i h. t. forordng. af 1708 pligt til at betale bidrag til de fattige, og ubetalte, förfaldne bidrag kunne inddrives ved udpantning. Præsten og 3-4 af de »bedste sognemænd« skulle organisere den tvangsmæssige fattigunderstøttelse inden for sognets rammer. Både gårdmænd og husmænd samt tjenestekarle skulle betale, fra 4 til 1 sk., og »Proprietærene« skulle give »noget raisonnabelt« (rimeligt). En ret betydelig fattigindtægt var kirkens tavlepenge, som indsamledes i kirken nytårsdag, ved de store højtider, ved altergang og ved høstprædiken. »Tavlen«, som menigheden lagde pengene på, skulle efter 1803 ombæres af medlemmer af fattigkommissionen, men her blev degnen – der tidligere havde bestridt dette hverv – ved med at bære tavlen rundt. »Tavlepenge« nævnes i vort område endnu i 1850'erne.

I Janderup var tavlen i en periode afløst af klinkpungen. Det var en pose af fløjls anbragt på enden af en lang stang. Under posen hang en lille bjælde af gult metal. I 1920'erne var stangen endnu til stede – Kr. Riber huskede den – men posen var da kun en las, og bjælden var stum. Klinkpungen var da for længst gået af brug. Ved hjælp af stangen kunne klinkpungen stikkes ind mellem stolestaderne og minde sendrægtige eller sovende kirkegængere om deres pligt. En tid brugte man til indsamlingen en simpel blikdåse, som nu findes på Varde museum. I kirkens fattigblok havde menigheden fra gammel tid lagt sine skærv. Det kaldte man »o offer«. Det var skik, at man ved trolovelse eller bryllup og efter begåede småforseelser lagde penge i blokken.

Fattigbøsse fra Janderup. Af kobberblik, 10,5 cm høj. Forpå en lille blyplade, hvorpå er indridset: »De Fattiges Bøsse«. Har tilsyneladende været forsynet med låg. Varde museum nr. 2139. Givet til museet af »gdr. gartner Frandsen, Hyllerslev«, formentlig Peder Anton Frandsen, Hallumvad.

Janderup kirkes fattigblok står i »æ skrøvs« (tårnrummet) ved indgangen til kirkerummet. Den er afbildet i bind I, side 42. Den er forsynet med tre låse, og nøglerne til disse tre låse opbevaredes hos tre forskellige mænd, så ingen af dem hver for sig kunne åbne blokken og tage af pengene.

I 1803 kom det betydningsfulde reglement, der blev indledningen til det kommunale styre på landet. Dets bestemmelser var stort set grundlaget for fattigplejen helt til Steinckes socialreform af 1933.

Det var kun kommunens egne fattige, der skulle hjælpes. De fremmede fattige tog man sig ikke af, og der blev efter statsbankerotten i 1813 god brug for stodderkongen til at holde disse borte fra kommunens område. Man iagttog nøje, om de fattige overhovedet var forsørgelsesberettigede i kommunen. De skulle være født dér eller have ernæret sig lovligt dér i de sidste 3 år. Fra 1839 blev dette åremål skærpet til 5 år. I Hertugdømmerne var terminen for opnåelse af forsørgelsesret hele 15 år!

Som foran nævnt synes der i vort område at have været et fattighus allerede i slutningen af 1600'tallet. Senere var der mere end et. Helt sikkert var der et i Billum, som lå ved kirken, og et i Janderup, som lå ved Katrebelvejen (nu Åkirkevej), ved dennes østlige side. Men der synes også at have været et i Hyllerslev. I 1911 fortæller Jesper Madsen, at S. M. Sørensen fra Store Hebo har meddelt, hvorledes »fattighuset, der lå imellem sandbakkerne, byens gadejord øst for byen«, blev flyttet »ud på marken helt. En vogn på hver side

blev skudt ind under det, og forspændt med stude blev huset flyttet«. S. M. Sørensen var som lille dreng med til denne flytning, og han sad hele tiden oppe på loftet! Søren Marinus Sørensen er født i Hyllerslev by (gården matr. 10) i 1833, og han tilbragte hele sin barndom dér. Det kan således have været omkring 1840, at fattighuset i Hyllerslev blev flyttet ud på marken. Mellem sandbakkerne (der hvor nu plantagen er) lå skrædder Jens Kaas's hus, matr. 20. Han døde i 1833, og derefter blev hans hus formentlig brugt som fattighus og er nok det hus, som S. M. Sørensen omtalte. Folketællingen 1834 viser, at der i »et Huus« mellem gårdene matr. 15 og 16 i Hyllerslev boede to enker, der var »spindersker«. Det var sikkert Hyllerslev fattighus, de boede i. Det var på den tid ret almindeligt, at husfolk, for hvem det kneb at klare sig, henvendte sig til fattigkommissionen og overgav den huset mod at blive forsørget resten af deres levetid.

Fattighusene var nok ret simple, formentlig af lerklinede vægge med strå- eller lyngtag og med lerstampede gulve. Husene i Janderup og Billum nævnes ofte i den bevarede fattigprotokol, der starter i 1854. Af de korte bemærkninger i protokollen kan man finde en del oplysninger om fattighusenes tilstand og drift. Således betalte man i 1855 »Sengehalm til Fattighuset« med 48 sk., og 4 rdl. for »4 læs Klyne til Fattighuset i Janderup«. I 1856 fik Peder Lauridsen 8 sk. »for at rense Fattighusets Skorsten«. Samme år fik Frands Nielsen »for Murerarbejde ved samme« 1 rdl. og 5 mark, og for udført »Smedearbejde for Fattigvæsenet« fik Jens Chr. Sørensen (æ kjærkesmed) 2 rdl., 2 mark og 12 sk. For »Tømmerarbejde ved Janderup Fattighus« fik Chr. Bavn 3 mark, og for »Tækkearbejde« betales der 1 mark til Jens Nikolaj Hansen. »Tag« (halm eller tagrør) købtes af Knud Chr. Hansen for 3 mark og 12 sk. Det ser ud til, at fattigvæsenet i Janderup blev set godt efter i sømmene det år (1856). Samme år leverede i øvrigt Christoffer Knudsen »en gammel Brøndkarm til Fattighuset i Janderup«, og han fik 1 rdl. for den. Brøndene var åbne, og »karmen« var et slags rækværk omkring dem. Der var også udgifter til fattighuset i Billum i 1856. »Brandpenge af Fattighuset i Billum« var 1 rdl., »Murerarbejde ved samme« 1 rdl., 2 mark og 8 sk., og for »Tækning« betales 2 mark og 8 sk. I 1857 var der en udgift på 7 rdl. og 8 sk. til »forskellige Reparationer ved Billum Fattighus«, og Søren Hansen fik 64 sk. »for de Fattiges Brug af hans Brønd«. Denne Søren Hansen er sikkert identisk med skrædder Søren Hansen, der i 1845 boede i »et Huus ved Billum Kirke«. Alumnerne i fattighuset i Billum havde således ikke en brønd, der var anvendelig. Det var den gang ikke en selvfølge at have rent og rigeligt vand. Brøndene var som regel sat op af kampesten, og de var som nævnt åbne. Derfor kunne jord og mos fra brøndens vægge falde ned i vandet, og støv og uhumskheder kunne komme ned fra oven. Det har nok ikke været for godt med vandet ved områdets andet fattighus i 1859, da der blev betalt 48 sk. »for at rense Janderup Fattighus's Brønd«!

Ifølge H. M. Iversen (se FRA. 1957) blev fattighuset i Janderup kaldt »slottet«, og en af husets beboere hed i folkemunde »jomfruen i slottet«. Det var naturligvis i ringeagtende mening, at man brugte dette ord, for fattighuset var på ingen måde et slot. Selv har jeg under min indsamling af traditionsstof et par gange noteret mig samme ord anvendt om ringe boliger, f.eks. i Hodde sogn.

I 1787 var der i Janderup to personer, der udtrykkelig er anført som almisselemmer, og de boede begge i samme hus. Det var den 75'årige enkemand Frands Pedersen, »faar Almisse«, og den 80'årige enke Kiersten Fynboe, som også »faar Almisse«. Hos dem boede Kirstens datters søn, Søren, 7 år, »født uden ægteskab«.

Jeg er næsten sikker på, at det var Janderup fattighus, de boede i. Efter den rækkefølge, stedet er anført med i folketællingen 1787, må det have været et hus i »æ Katrevæl«. Det er nemlig anført mellem Jørgen Koldtoft og Benned Jørgensen (matr. 12), og bemærk, at det er en gammel mand og en gammel kvinde, som ikke er gift med hinanden, der bor sammen, et typisk fænomen for fattighuse.

Drengen Søren's fødsel har jeg fundet i kirkebogen: »Midfaste søndag 1781 blev læst over et uægte Barn, som var hiemdøbt. Dets Moder var Maren Gregersdtr., Fyhnbøe Konens Datter. Barnets navn: Søren. Udlagt til barnefader en soldat Christian, som hun ej videre kjendte, og lagde ved Mønstringen inqvarteret i Hylderslev.« Fadder var bl.a. Bennet Jørgensens pige.

De to gamle døde inden århundredet var ude. Den 28/2 1790 begravedes Frands Pedersen, 77 år, og d. 24/1 1794 begravedes Kiersten Sørensdatter Fynboe. Hvad der blev af den lille Søren og hans moder, ved jeg ikke. I 1731 blev Peder Andersens søn Herman i Hyllerslev døbt; da var »Fynbo Daatter« fadder, og i 1739 begravedes Niels Fynboe af Hyllerslev, men om disse folk havde forbindelse med Kirsten Fynbo, har jeg ikke kunnet fastslå.

I 1801 var der kun én person i Janderup, der er anført som almisselem. Det var en kvinde, der boede sammen med sin datter og en anden ældre kvinde. De er anført således i folketællingen: »Maren Sørensdatter, Huuskone, 56 år, ugift, sengeliggende Almisselem. Johanne Christensdatter, hendes Daatter, 28 år, ugift, opvarter Moderen. Anne Pedersdatter, til Huuse hos dem, 74 år, Enke.«

Også i dette tilfælde tror jeg, at det er fattighusets beboere, der skildres. Efter rækkefølgen i folketællingen drejer det sig helt sikkert om et hus i Katrevæl. Både Maren og hendes datter nævnes som ugifte, og datteren må derfor være født uden for ægteskab. Den 1. okt. 1809 begravedes »Almisselem Maren Sørensdatter af Jandrup«. Hun må være den sengeliggende kone.

I folketællingen 1801, Billum sogn, nævnes under »Kjelst Udflyttere« den ugifte, 49'årige Christen Hansen, der er »blind og nyder Almisse af Sognet«. Han blev begravet d. 7. okt. 1801. Han er den eneste person, der udtrykke-

lig benævnes som almisselem i denne folketælling for Billums vedkommende. Men der var naturligvis flere i den periode. Således nævner kirkebogen, at d. 28. juli 1812 begravedes »almisselem Kirstine Jensdatter i Tarp, 62 år gammel«, og d. 4. maj 1824 »begravet et ubekendt Fruentimmer, fundet druknet d. 29. April i en Grøvt i Tarp Enge«, formentlig en omstrejfende tiggerske!

I tiden efter statsbankerotten i 1813 og den dermed følgende landbrugskrise – da der i modsætning til tiden efter Svenskekrigene var et befolkningsoverskud – steg antallet af de fattige ret betydeligt. Det ses bl.a. af folketællingen 1834. For Janderup sogns vedkommende er 9 personer i 1834 anført som almisselemmer eller »forsørget af Fattigvæsenet«. Deraf var de fire børn, men der var i virkeligheden nok flere fattige folk.

I et hus for sig selv i Janderup boede i 1834 almisselemmet Christiane Jensdatter. I 1840 boede hun stadig alene, og stedet benævnes da som »et Fattighuus«. Christiane var da enke og 80 år gammel. Hun døde d. 13/10 1847 i Janderup som »Almisselem, Enke efter Mads Nielsen«, og hun var født i Ølgod. Hun er uden tvivl identisk med den Christiane Jensdatter »af Ølgod Sogn, men i tjeneste hos Tøste Andersen i Kierup«, der i 1789 fik »et uægte Barn« og til barnefader udlagde Chr. Andersens søn, Christen. Barnet døde i februar 1790, og dermed var dette pinlige problem løst! Den 17. august 1800 blev der »lyst til Ægteskab for Mads Nielsen af Alslev og Christiane Jensdatter af Kierup«, og d. 12. september s. å. blev de gift i Janderup kirke. Men lidt løsagtig må hun have været, for i 1803 var det galt igen. Den 7. august det år blev »et uægte Barn døbt i Janderup Kirke. Moderen ægte Kone Christiane Jensdatter. Hendes Mands navn Mads Nielsen Soldat. Udlagt til Barne Fader, Michel – vides ej hvorfra var – ventelig en teget (tigger) en Betlere –. Den 11. Aug. anmeldt til Amtstuen i Ribe. Barnets Navn er Jens«! Hos enken Caroline Johansdatter i Janderup, der ernærede sig ved »Fruentimmerarbeide«, boede i 1834 den gamle enke »Madamme Wibe«, som da var almisselem, men som efter navnet at dømme havde kendt bedre dage. Hun boede der stadig i 1840, da hun nævnes som Hanne Henrikke Bering, og i 1845, da hun omtales som Johanne Henriksdatter, 84 år, født i Omme. Hun døde d. 17. december 1846 og blev begravet i Janderup anden juledag. Af teksten i kirkebogen fremgår det klart, at det var gået tilbage for hende. Der står nemlig, at hun var Hanne Henrikke Wibe, »Enke efter afdøde Gjæstgiver Wibe, Datter af afdøde Provst Bering i Omme, Almisselem i Janderup«! Hendes far var således provst Mathias Hansen Bering, ordineret 18/5 1757 til Nørre Omme sogn, død 1780. Det var Janderup kirkehus, hun boede i, og Caroline Johansdatter, født i Randers omkr. 1770, var svigermor til »æ kjærkesmed«. I en liste fra 1845 over de fattige er også »Madamme Wibe« anført. Hun fik tildelt 4 rdl., 4 mark og 48 sk.! Hvordan hun havnede her i sognet og kom i så dyb armod, ved jeg ikke, heller ikke hvor hendes mand var

kromand. Han kan være en efterkommer af præsten Peder Wibe i Malt og Folding sogne. Måske var hun i familie med Janderupdeggen Jakob Jensen Bering, der døde her i 1835, og som var præstesøn fra Skjern.

I det hus i Hyllerslev, som sandsynligvis var førnævnte »fattighus«, boede i 1834 enken Cicilie Lorentsen, 51 år, og hendes 12'årige datter, Katrine Marie Nielsen. Cicilie, der ofte kaldes »Cille«, fik fattighjælp lige til sin død. Hun var født omkr. 1782 i Søvig, Outrup sogn, som datter af Lorens Hansen og Mette Marie Hansdatter. Hun blev gift med Niels Jensen, og de boede i 1822 og 1824 i Grydvadhuse. Deres søn, Iver, døde dér i 1835, og manden døde i 1832.

I 1834 var Cille og hendes datter så i Hyllerslev, men i 1840 og 1845 sad de til leje hos David Dragøe i huset matr. 7 af Søvig. Dragøes kone, Kirsten, var en søster til Cille. Kirsten kom senere selv under fattigvæsenet. Cille blev boende på Søvigmark, også efter at Hans Nielsen, kld. Birk, havde overtaget Dragøes sted. Hun boede hos ham i 1850 og er da anført som »Inderste og Spinderske«. Ligeledes i 1855 og 1860, da hun nævnes som »Indsidderske og Almissemlem«. I 1847 fik hendes datter en søn uden for ægteskab med en skrædder fra Varde. Denne søn, Niels Jørgensen, blev gift med Hans Birks datter.

Cille er anført ret ofte i fattigprotokollen, men hendes forhold var nok sådan, at hun i hvert fald i den første tid dels klarede sig selv ved at spinde garn, dels modtog nogen hjælp fra fattigkassen. I 1854 fik hun pr. kvartal 2 mark og 8 sk., og i 1856 fik hun en »julegave« på 1 rdl. I 1857 var hun syg, og da fik hun lægehjælp for 2 rdl. og medicin for 36 sk. I 1860 fik hun »1 Læs Klyne«, som betaltes med 1 rdl. og 2 mark, og samtidig fik hun 2 rdl. i »Husleiehjælp«. I 1862 betalte fattigvæsenet »Syløn og Klæder« til hende. Endvidere fik hun det år et par sko, som kostede 1 rdl., 3 mark og 8 sk., og så betalte fattigvæsenet 4 mark for »1 Brødkniv og nogle Smedereparationer« til hende. Hun må have været fattig, når hun ikke en gang havde penge til en kniv til at skære sit brød med!

I 1864 fik Hans Birk 2 rdl. for »Cilles Ophold«. Samme år. står der i protokollen: »Jens Chr. Sørensen for Cilles Ophold i 8 Uger i Eftersommeren 1864« 11 rdl. og 4 mark, og endvidere som ekstra udgift til Cille: »1 pund Kandissukker«, 2 mark, og »3 Flasker Hofmandsdråber«, 3 mark! Under samme år er anført følgende udgift i protokollen: »Til Cilles Begravelse« 3 rdl., 1 mark og 12 sk.! Hun døde d. 16. novb. 1864, 82 år gammel, og blev begravet fire dage senere på Janderup kirkegård. Det var hos »æ kjærkesmed« i Janderup, hun opholdt sig de sidste måneder. Forhåbentlig var kandissukkeret og hofmandsdråberne hende til lindring den sidste tid!

I 1834 var gårdmand Hans Nielsen Andersen fattigforstander i Janderup, og gårdmand Jens Frandsen bestred samme hverv i Hyllerslev. I Billum var samtidig gårdmand Jens Nielsen fattigforstander.

I 1834 var der i Billum sogn 12 personer, der nævnes som værende under fattigvæsenet. Seks af disse var børn, og fire af disse børn var søskende. De var anbragt i pleje forskellige steder, hver for sig! Om årsagen til disse fire børns skæbne vil jeg berette i det følgende og samtidig tilføje, at især én af de fire søskende er interessant i denne forbindelse.

I oktober 1817 blev pigen Susanne Nielsdatter i Hannevang gift med Gunde Mathiasen fra Klinting i Henne sogn. Han var broder til Laust M. i matr. 4, Nr. Hebo. De bosatte sig i Hannevang, formentlig i hendes hjem, og i de følgende år fik de fire børn, nemlig de omhl. søskende.

Den 17. juli 1818 fødtes deres søn Niels, og da var min tipoldemor i Hannevang fadder. Hvordan de havde det til at begynde med, kan ikke rigtig ses af arkivalierne, men senere må det være gået tilbage for dem, og det ser ud til, at de flyttede ud på »æ wolm« (Holmen). I 1827 boede de der tilsyneladende. I marts 1829 døde Gunde Mathiasen, »Huusmand paa Billumgårds-mark«. Så var Susanne enke, og inden der var gået et år, i december 1829, døde hendes far som »Almisselem paa Holmen«. Da må det allerede have været fattigt hos dem, men det blev værre endnu. De havde mistet deres forsørger, og Susanne kom på fattighuset ved Billum kirke, mens hendes børn blev anbragt hos gårdmænd i sognet. Sådan var forholdene i 1834, da Susanne var 42 år gammel.

Sønnen Niels Gundesen, som i 1834 var 16 år, var da som »Pleiebarn af Fattigvæsenet« anbragt hos gårdmand Chr. Hansen i Billum (matr. 9a). Det var sikkert også der, han opholdt sig, da han 1. sønd. efter påske 1834 blev konfirmeret i Janderup kirke. Han fik da karakteren »udmærket god«, og det var den bedste karakter, der blev givet. I kirkebogen står der, at han var blind, og derfor var hans præstation vel særlig rosværdig. I løbet af de følgende år uddannede han sig som organist, og det var kammerråd Vandborg i Janderup, der lærte ham at spille. Vi må altså forestille os, at den blinde, velbegavede dreng har siddet og spillet mange gange på orglet i Janderup kirke. Han fik stillingen som organist på Fanø, og i Billum kirkebogs afgangslister står der, at d. 9. jan. 1845 afgik Niels Gundesen, 26½ år, organist med »meget gode forhold« til Nordby på Fanø. Jeg har fundet ham i folketællingen 1/2 1860. Da boede han hos gårdmand Jens Lassen og dennes kone Mette Nielsdatter i Rindby på Fanø.

Men lønnen som organist var næppe særlig stor. I hvert fald fik Niels Gundesen hjælp fra Janderup-Billum fattigvæsen i hele perioden 1854-1880, det tidsrum, der dækkes af den ældste protokol. Således d. 12. decbr. 1855, »Tilsendt Pastor Bjerring i Nordby Niels Gundesens Understøttelse for 1855« 12 rdl. og 77 sk., og d. 31. jan. 1868, »sendt til Nordby paa Fanø til Organist Niels Gundesens Underholdning«, 20 rdl. Den 3. jan. 1880: »betalt for Organist N. Gundesen paa Fanø hans Underholdningspenge i 1879«, 40 kr. Da var man gået over til krone-øre systemet. Sådan faldt understøttelsen

Organist Niels Gundesen. Fot.: J. N. Kromann, Nordby, Fanø, formodentlig i 1880'erne. Opbevares på Varde museum.

til ham regelmæssigt, og det var år for år det samme beløb – 20 rigsdaler, senere 40 kroner. Beløbene var ikke pristalsregulerede!

I 1882 boede Niels Gundesen hos kaptajn Peter Mathiasen Jensen i Rindby. Kaptajnens kone, Margrethe, var en datter af Jens Lassen og Mette, som Niels var hos i 1860, og han flyttede hen til Peter M. Jensen, da Jens Lassen døde ved nytårstid 1882. Ved denne begravelse »hørte« Niels Gundesen, at kirkeklokkerne blev ved at ringe efter jordfæstelsen, og det tog de som et varsel for, at der snart ville ske endnu et dødsfald i huset, og det slog til. Den 2. juni 1882 døde Margrethe af tyfus!

Det er ikke let at sige, hvordan tilværelsen skikkede sig for ham på vesterhavsøen, men en vis anseelse nød han sikkert. Der er ingen tvivl om, at han var en habil violinspiller. Han er fotograferet i hvert fald to gange med sin violin. Se billedet af ham i dette afsnit og i Kromanns værk om Fanø, hvor han er afbildet sammen med to andre musikanter fra øen.

Det siges, at han var organist på Fanø i 48 år, og hvis det passer, så ophørte

han med sit metier i 1893. På et eller andet tidspunkt kunne han vel ikke klare sig mere – han var jo blind – og så blev han nok krævet hjemsendt. At denne min teori passer, fremgår af følgende indførelse i sognerådets korrespondanceprotokol under 27/5 1893: »Til Nordby Sogneraad paa Fanø. I Henhold til det ærede Sogneraads Skrivelse af 20. ds. angaaende den blinde Niels Gundesens Hjemsendelse meddeles herved, at man vil lade en Mand afhente Niels Gundesen i Esbjerg enten Torsdag eller Lørdag næstk. paa saadan Tid, at han kan komme med Middagstoget til Varde, hvorfra han befordres med Vogn til Jandrup. Hans Ejendele, hvad der ikke medbringes i Toget, kan lettest sendes pr. Baad til Jandrup Kro. Han vil blive indlagt paa Fattiggården, men faar selv et værelse. Livrenten vil blive anvendt til Dels efter Niels Gundesens eget Forgodtbefindende og for at mindske ham Trykket af at være paa Fattigvæsenet. Det ærede Sogneraads Svar, angaaende hvilken Dag Hjemsendelsen skal ske, imødeses«!

Den 26. febr. 1895 døde Niels Gundesen på »Janderup-Billum Fattiggård« og blev begravet på Billum kirkegård d. 4. marts. Men selv om han således tilbragte sin sidste tid på fattiggården, blev han ikke begravet i fattighjørnet på kirkegårdens nordvestlige del. De lagde ham i »Hannevangdelen«, det nordøstre hjørne, i retningen af det sted, hvor han var født!

Den 23. marts 1895 var sognerådet samlet »for at bortsælge afdøde Niels Gundesens Efterladenskaber, hvilket solgtes til ialt 183 kr. og 90 øre«. Mon hans violin var blandt disse ting!

I fattigprotokollen er der i 1855 følgende post: »Indkommen ved Salg af Ane Ribers Huus«, 40 rdl. Dette hus lå ved »æ katrebel« i Janderup, formentlig lige syd for Mads »Riwers« hus. Her boede i 1850 Ane Pedersdatter, 53 år, født i Æbeltoft, »ernærer sig af Haandarbeide«, og hendes 10'årige søn, Christen Riber Christensen, født i Øse sogn.

Med hende forholdt det sig sådan, at hun i 1825 som »Huusholderske« flyttede sammen med præsten Thøger K. Asch fra Dråby sogn på Djursland til Janderup. Den 27. juni 1827 – mens hun tjente på Janderup præstegård – fik hun »en lille« med »hendes forlovede Fæstemand«, Christen Christensen fra Sdr. Hebo. Barnet var jo egentlig »uægte«, men det nævnes der intet om i kirkebogen. Faderen var en søn fra den ret betydelige gård i Sønderhebo, og fadderne var også egnens bedre folk, bl.a. sognefoged Peder Jakobsen fra Billum.

Imidlertid blev deres forhold legaliseret, for de blev gift d. 27. okt. 1827, og da var Chr. Jensen (Riber) i Sønderhebo »med paaholden Pen« og sognepræst Asch forlovere. Hun var 8 år ældre end han, som da kun var 22 år gammel. I 1830 fik de endnu et barn, og da er hendes mand benævnt som »Cuiraseer og Indsidder«. De steg imidlertid op ad den sociale rangstige, for i 1834 boede de på gården matr. 9 af Tarp i Billum sogn. Allerede omkr. 1835 må de være rejst til Øse sogn, formentlig til Karlsgårde, hvor hendes mand

må være død, for i 1841 meldte enken Ane Pedersdatter, »Indsidderske i Carlsgaard«, afgang fra Øse sogn til Janderup. Hun døde »af Tæring« d. 14. novbr. 1853 i Janderup som »Enke efter Chr. Christensen Riber, født nær Ebeltoft, 57 år gammel«. I fattigprotokollen er der under 1854 anført »Hjælp til Omkostninger ved Ane Ribers Begravelse«, 1 rdl. og 4 mark.

Derefter overtog fattigvæsenet forsørgelsen af hendes lille søn. I 1854 er der følgende udgift i protokollen: »Christen Ribers Kost og Pleie hos Jacob Mortensens Enke fra Sept. til Nytaar 1855«, 13 rdl. og 3 mark, og »Klæder til Christen Riber«, 9 rdl., 4 mark og 9 sk. Det var nok for at dække disse udgifter, at man havde solgt moderens hus. I tiden derefter var drengen anbragt forskellige steder, hvilket fremgår af protokollen. 1855 var han hos gårdmand Anders Andersen i Kjelst, og da er han i folketællingen omtalt som værende »paa Fattigvæsenet«! Det var egentlig mærkeligt, at hans ret velhavende familie i Sønderhebo ikke tog sig af ham. Arkivalierne oplyser intet om hjælp fra den side. I 1857 er der i protokollen følgende udgift: »en Skudsmaalsbog til Chr. Riber Christensen«, 22 sk., og lidt senere på året: »en Bibelhistorie til Chr. Riber«, 32 sk. Det år blev han sikkert konfirmeret og skulle »ud i verden«, og med de to bøger har man da givet ham både timelige og åndelige forudsætninger for at klare sig selv.

I et hus, der ganske sikkert også lå ved »æ Katrebel« i Janderup, boede i 1834 børstenbinder Christen Sørensen, hans kone og deres tre sønner. Denne mand og hans kone fik lige til deres død understøttelse af Janderup-Billum fattigvæsen. Han var en så interessant personlighed, at jeg ikke vil undlade at omtale hans skæbne.

Christen Sørensen blev døbt d. 11. maj 1794 i Billum kirke som søn af gårdm. Søren Christensen og Maren Jensdatter i Billum (matr. 11). Mens hans søskende blev på egnen og forblev i gårdmandsstanden og så agtede, at en af dem blev sognefoged, så var Christen Sørensen »Billum« af en helt anden støbning. Han blev vel nærmest en omflakker med mange ideer og en vid horisont, men velbjerget og velhavende blev han ikke. Han blev konfirmeret i 1809, og straks efter rejste han til Sønderjylland, til Brede sogn, hvilket fremgår af lægdsrullen. Det fremgår af samme dokument, at han ved sessionen blev udtaget til Holstenske Lansener Regiment, men at han ikke mødte. Han blev derefter pågrebet og var mødt d. 1. marts 1816 (lægdsrullen, Brede sogn). Det oplyses samtidig, at han var 66 tommer høj.

I 1823 var han i Gram sogn og meldte sig selv som fader til barnet Søren Christian Billum, som »ugift Fruentimmer« Annike Andersdatter Birk fra Vester Linnet havde født d. 25/11 1823. I 1825 var han til alters i Mjolden kirke i det vestlige Sønderjylland, tilsyneladende alene, så han har nok igen været ude at strejfe. I 1826 var han i Toftlund sogn, for da blev han d. 27. marts »forenet i Ægteskab med sin trolovede Brud, Anneken Birk« i Toftlund kirke. Det var nok også på høje tid, for d. 14. febr. samme år havde de

fået deres anden søn, Andreas! I 1828 var de i Hammelev sogn i Haderslev amt. I kirken dér blev deres søn, Christen Sørensen Billum, døbt d. 2/10 1828.

I 1834 var de så i Janderup, men formentlig kom de dertil allerede i 1829, for i juli d. år blev deres søn Andreas vaccineret af Murtfeldt. Både folketællingen 1840 og 1845 angiver dem som boende i Janderup og ham som børstenbinder. Under opholdet i Janderup fik de i 1834 datteren Mette Mari og i 1837 datteren Kirsten Mari. De to af deres sønner blev konfirmeret i Janderup. Begge fik de bedste karakterer. I 1843 meldte drengen Christen Sørensen Billum tilgang til Rejsby sogn som 16'årig, »Skolelærer i Haved«, vel som hjælpelærer, og 25/9 1845 meldte deres søn Søren Christian Billum, 22 år, afgang fra Janderup som »Seminarielev til Jellinge«!

Den 1. febr. 1850 boede Anneken Birk og datteren Mette Marie i »Janderup Fattighus«. I folketællingen er følgende anført om dem: »Har her Huusleilighed, men ernærer sig selv«, og videre står der: »NB: Manden bortreiste for et Par Aar siden. Ingen veed hvor han opholder sig«! Chr. Sørensen Billum var altså igen på farten! Foruden hans kone og datter boede der da to ugifte kvinder, »Almissemøller«, i fattighuset.

I 1851, da treårskrigen var heldigt overstået, meldte de afgang fra Janderup, så da har Chr. Sørensen Billum altså været tilbage hos konen igen. I 1852 meldte Chr. S. Billum, Anneken Birk og datteren Mette Mari, 18 år, tilgang til Gram, for at »tage Ophold hos Sønnen, Skolelærer Billum i Endrupskov«. Det var Søren Christian Billum, der nu var bleven lærer. Han afløste en tysksindet lærer, der blev afskediget i januar 1851, da der blev rensset ud blandt landsforrædderne. Fra 1848 havde han været lærer i Hyrup i Bevtoft sogn, hvor Morten Eskesen i 1851 blev lærer. De var gode venner fra Hyrup tiden og havde sammen været forriddere ved et stort bryllup i Bevtoft. Formentlig kendte de allerede hinanden fra Janderup sogn, hvor Morten Eskesen jo var lærer fra 1848 til 1851. I december 1852 blev Søren Chr. Billum lærer i den større skole i Kastrup i Gram sogn, og der døde han i 1867. Hans far, Chr. Sørensen Billum, og hans mor slog sig da også ned i Kastrup. Her er de anført i folketællingen 1855 som boende i »et Parcelsted« med tre familier. Faderen benævnes da som »Inderste og Børstenbinder«.

Til dette sted i Kastrup sendte Janderup-Billum fattigvæsen understøttelse til ham, således d. 18/12 1854, »til Chr. Sørensen Billum i Kastrup, Gram sogn pr. Ribe, 5 rdl., Porto deraf 17 sk.«. Og d. 23/5 1855 »Til Chr. Sørensen Billum i Kastrup til Huusleiehjælp« 5 rdl.

Men allerede i efteråret 1855 boede de i Åbøl i Tirslund sogn, lidt sydligere i det sønderjyske, for da sendte fattigvæsenet 5 rdl. til Chr. S. Billum i »Aabel, Tirslund Sogn pr. Ribe«. Til denne adresse sendte fattigvæsenet herefter regelmæssigt understøttelser til ham. I 1856 fik han »Brændselshjælp« og i 1861 fik han »Hjælp til Klæder«.

Christen Sørensen Billum. Fra SKALK nr. 1/1969. Radering af Jacob Kornerup 1862. I Strunks portrættfortegnelse oplyses det, at han er »omvankende børstenbinder, glarmester, poet og såkaldet oldsamler fra Sønderjylland«.

Folketællingen 1860 viser, at han boede i »et Leiehuus i Aabel Bye«. Han var nu 66 år, »Inderste og Børstenbinder«. Hans kone var 63 år. Hos dem boede deres datter, Mette Marie, 26 år, født i Janderup, ugift og sypige.

Fra tiden i Åbøl findes der et billede af Chr. Sørensen Billum. Det er tegnet af J. Kornerup i 1862 og omtaler ham som Christen Sørensen Billum, »omvankende børstenbinder, glarmester, poet og såkaldet oldsamler fra Sønderjylland«. Billedet viser ham i træsko og med en søgestang (til at stikke ned i gravhøje) i hånden. Teksten til billedet viser, at han havde mange »jern i ilden«. At han virkelig kunne digte vers, og at han også var en god silhouetklipper viser et efterladt stykke papir. Jeg er i besiddelse af en af hans børster, en klædebørste, meget smukt bundet med hår af forskellige farver, sammensat i mønstre.

Den 28. april 1864 sendte fattigvæsenet »til Chr. Sørensen Billum i Aabel 9 rdl., 1 mark og 3 sk. Porto heraf 19 sk.« Det var 10 dage efter præsters erobring af Dybbøl skanserne, og det tilføjes i protokollen: »NB. Dette

Pengebrev blev tilbageholdt af Varde Postcontoir af Hensyn til Fjenden og afsendt igjen d. 24. maj 1864«!

I 1866 fik han 8 rdl. og 15 sk. i »Extrahjælp«. Det år døde hans kone. Hun døde 22. februar i Åbøl og blev begravet i Gram d. 2. marts. Chr. Sørensen Billum levede 3 år længere. Han døde 27. maj 1869 som »Børstenbinder i Aabøl, 75 Aar, jordet paa Gram Kirkegaard d. 2. juni«.

Det må have været en stor skuffelse for denne i national henseende vågne mand, at han sine sidste år skulle leve under det forhadte prøjsjerherredømme!

I Billum fattighus boede i 1850 foruden nogle fattiglemmer den 64-årige David Drage (Dragø), født i Åbenrå, hans kone Kirsten Lorensdatter, 64 år, født i Outrup sogn, og deres søn Nicolai N. Drage, 17 år, født i Janderup sogn. De er ikke anført som fattiglemmer, men som »nyder som Opholdssted Huusly i Fattighuset«. Ved sønnen står der, at han »ernærer dig som Rebslagersvend«.

Med denne familie forholdt det sig således: David Jochumsen Dragø blev født d. 20/4 1786 i Åbenrå som søn af skrædder Nicolai Hindrich Dragø. I 1834 boede han i et hus på Søvigmark og ernærede sig som rebslager. Han var da gift med Kirsten Lorensdatter fra Søvigmark i Outrup sogn. Hun var som nævnt en søster til »Cille«. Hvad der bevægede David Dragø til at flytte fra den driftige slesvigske by til denne trøstesløse egn, ved jeg ikke. Kirsten kan have tjent i »æ sønden« – hendes far var fra Mjolden – og så kan hun vel have truffet David der.

Det var stedet matr. 7 af Søvig – et lille husmandssted – de boede på. De kom imidlertid til Søvigmark længe før 1834. Allerede 1816 boede de der, for da var deres søn Henrik født på Søvigmark. De havde i hvert fald 4 sønner, nemlig Henrik, Lorens, Hans og Nicolai. Det var store kraftige drenge, hvilket kan ses af lægdsrullen, og de fik alle de bedste karakterer ved konfirmationen. Allerede i 1840 drog Lorens til Oksby. Senere blev han gift og bosatte sig i Ho, hvor han var »bådfører«. Også sønnerne Hans og Nicolaj kom om til »æ vesten«. Hans blev i 1855 gift med Kirsten Nielsdtr. i Bordrup, og Nicolaj blev i 1861 gift med Kirsten Christensdtr. i Nørre Oksby, hvor han derefter blev boende.

Mellem 1845 og 1849 flyttede David »Drage« (som han oftest kaldes) og hans kone fra Søvigmark. De flyttede formentlig direkte til fattighuset i Billum, hvor de som nævnt var i 1850. Men allerede d. 8/9 1853 døde David Drage, og folketællingen 1855 viser hans enke som eneste beboer i fattighuset, ikke som fattiglem, men som »nydende Huusly«. Hun modtog dog til stadighed understøttelse, således 3 mark i december 1854 som »Extraunderstøttelse«. I 1860 boede Kirsten Lorensdatter stadig i fattighuset. Da er hun anført som almisselem, og foruden hende var der i huset yderligere to almisselemmer, nemlig »pensioneret Jordemoder« Kirsten Lindholm og dennes 15-årige

datter, Kirstine. Endvidere boede i fattighuset skomager Anders Povlsen og den 44'årige, ugifte sy pige Anne Dorthea Pedersen, der ikke var fattiglemmer.

Da fattiggården var indrettet i 1868, blev Kirsten Lorensdatter anbragt der. Hun døde d. 11. juli 1874, 85 år gammel. I fattigprotokollen findes følgende udgift under 20/11 1874: »betalt for at kaste en Grav til Kirsten Drage«, 5 mark, og under 5/2 1875: »betalt Morten Jacobsen for en Tyr til Fattiggården og for at hente Kirsten Drage fra Oksby tilvogns« 54 rdl. og 1 mark! Hun har nok været omme at besøge sin søn og er vel da bleven syg.

Ovenfor er stodderkonge-institutionen nævnt. Ved midten af 1800'tallet var der en sådan »embedsmand« i Janderup. I folketællingerne nævnes han første gang i 1840 som Niels Christensen, 62 år, »Politibetjent, Huusmand«. Han var født i Henne sogn og gift med den 28 år yngre Kirsten Marie Jensdatter, født i Alslev sogn. Efter det oplyste boede de i huset matr. 17f på Janderup Mark.

De blev gift i Janderup kirke d. 12. november 1837. De var da begge enkefolk og indtrådte begge i andet ægteskab. Han anføres da med en alder af 61 år, hun som 37-årig. Det ser ud til, af de forskellige folketællinger, at han har gjort sig selv yngre, end han virkelig var. Efter den alder, der er anført ved hans død, må han være født i 1772. Parret er ikke fundet i kirkebogens tilgangslister, så det kan ikke ses, hvor de kom fra.

Allerede i august 1838 fik de sønnen Christian Carl, og 1842 fik de en søn mere. Da var Niels Christensen 70 år gammel. I 1845 og 1850 nævnes han stadig som »politibetjent«, men i folketællingen 1855 kaldes han »fattigfoged«.

Selv om han var så meget ældre end sin kone, døde hun først. Den 3. febr. 1858 døde Kirsten Marie Jensdatter, »Aftægtsmand og Fattigfoged Niels Christensens Hustru i Jandrup, 58 år, død af Brystsyge«. Den gamle stodderkonge overlevede kun sin kone med et år. Den 12. april 1859 døde Niels Christensen (Andersen), »Aftægtsmand og Fattigfoged paa Janderupmark, født i Henne sogn, 87 år, død af Alderdomssvaghed«. Han blev begravet d. 17. april på Janderup kirkegård.

Om fattigvæsenets indtægter beretter fattigprotokollen ret detaljeret i de første år. Således indkom der ved ligningen i 1854 følgende beløb fra de forskellige distrikter:

Janderup distrikt	36 rdl., 4 mark, 9 sk.
Hyllerslev distrikt	27 rdl., 4 mark, 14 sk.
Kærup distrikt	15 rdl., 4 mark, 9 sk.
Billum distrikt	18 rdl., 5 mark, 15 sk.
Tarp distrikt	19 rdl., 1 mark, 11 sk.
Kjelst distrikt	20 rdl., 1 mark, 6 sk.
Ialt	138 rdl., 5 mark, 0 sk.

Alle disse penge var indbetalt inden 1. novbr. 1854. Det ses, at Kærup betalte det mindste beløb. Hyllerslev betalte næsten det dobbelte!

Fattigvæsenet indkrævede også korn ved ligning. Således i Hyllerslev distrikt i 1860. Her var der fra 1859 et underskud på 1 skp. rug og et overskud på 1 td. og 2½ skp. byg. Ved ligningen i 1860 indkom 2 td. og 4½ skp. rug samt 1 td. og 1 skp. byg. Beholdningen i 1860 var herefter 2 td. og 3½ skp. rug samt 2 td. og 3½ skp. byg. Heraf blev udleveret 3 td. og 1 skp. rug samt 7 skp. byg. Pr. 1. januar 1861 var der 5½ skp. rug i underskud, mens der var 1 td. og 4½ skp. byg i overskud. Heraf blev 1 td. og 1 skp. byg overført til Kærup distrikt. Der uddeltes i 1860 ialt for begge sogne 12 td. og 2 skp. rug samt 5 td. og 6 skp. byg i »extraordinær Kornunderstøttelse« til de fattige.

Men fattigkassen havde også andre indtægter. Tidligere er kirkeblokken nævnt. I Billum »Fattigblok« var der i 1855 »foruden en Deel ugangbar Mønt« 18 rdl., 2 mark og 1 sk., og da man d. 9. november 1854 åbnede »Fattigblokken« i Janderup, var der 21 rdl., 4 mark og 14 sk. i den. I 1856 solgte man »en Deel ugangbar Mønt af Sølv og Kobber, som var nedlagt i Fattigblokken« for 2 rdl. og 60 sk. Kan det tænkes, at nogle af sognefolkene ofrede mere for at blive set end af god hensigt! Men trods disse »skinofringer« er det tydeligt, at pengene i kirkeblokken var en god hjælp til fattigvæsenet. I 1854 var der i de to sognes kirkeblokke ialt 42 rdl., 4 mark og 6 sk., og det var jo næsten en trediedel af det beløb, der samme år indkom ved ligningen.

Der var imidlertid også andre indtægter. I 1855 nævnes »frivillige Gaver (Handel – Fattigtavle), Kjendelser, Mulkter«. Ved »Skødeoverdragelser« (gårdhandel, jordhandel) betalte man et beløb til fattigkassen. Således indkom der d. 6/2 1854 ved en handel mellem Hans Andersen Friis og Ulrik A. B. Jensen i Hyllerslev 1 rdl. og 2 mark, og d. 6. marts s. å. ved en handel mellem Bakken Christensen, Tarp, og skipper Andr. Brosen, Hjøjerting, indkom der 2 mark. Når der blev holdt »liegståw« (legestue), hvilket var et fælles arrangement med dans og spisning, ofte også med punsedrikning i et privat hjem, blev der betalt en afgift (»Kjendelse«) til fattigkassen. Den 1. febr. 1855 betalte Mogens Sørensen i Hyllerslev »Kjendelse for Legestue« med 1 rdl., og 10. december samme år blev der »i Anledning af Leg hos Peder Pedersen i Billumgaard« betalt 1 rdl. og 3 mark.

Mindre indtægter havde man ved at sælge afdøde almisselemmers ejendele. Den 16/1 1854 blev der holdt »Auction« over Ole Henriksens »Efterladenskaber«, og der indkom da 6 rdl. og 14 sk. Ole Henriksen, »Almisselem fra Kiærup«, døde 17/3 1853, 87 år gammel. I folketællingen 1840 er han anført som brøndgraver.

En lille indtægt havde man d. 8. juli 1855, da man solgte »Janderup Fattighus's tiloversblevne gamle og nye Tag« for 2 rdl. og 18 sk. Det var jo stråtag, det drejede sig om. Se foran under omtalen af reparationen af fattighuset i 1856.

Endelig havde man en form for indtægt, som vistnok kan betegnes som utraditionel, nemlig betaling for leje af rum i fattighuset. Den 26/1 1858 betalte Thomas Hansen Christensen 4 rdl. i »Huusleie af en Beboelsesleilighed i Fattighuset for et halvt Aar til 1. Oktober 1857«! Det må være Janderup fattighus, han lejede sig ind i, for i Janderup-folketællingen 1860 er han anført som boende i et hus, der efter rækkefølgen i folketællingen at dømme lå ved »æ Katrebel«. Han var da 27 år, født i Lunde sogn, gift, »Inderste og Dagleier«.

Også fattighuset i Billum havde på den tid en lejer. I protokollen findes i 1859 anført en indtægt på 2 rdl., som er betalt af Dorthea Pedersdatter »i Huusleie af et Værelse i Billum Fattighuus«. I 1860 boede hun der stadig. Da betalte hun 4 rdl. i »Huusleie for 2 Aar til Juli 1861«. Hun var den ugifte sypige Anne Dorthea Pedersen, der er nævnt foran under omtalen af Kirsten Drage. Hun må være bleven boende i fattighuset ved Billum kirke, også efter at fattiggården i 1868 overtog alumnerne fra fattighuset. I sognerådsprotokollen står der nemlig under 31/3 1869: »Dorthea Pedersen fra Billum Fattighus var mødt i Dag og udbetalte Kjøbesummen for bemeldte Hus, hvorom tidligere var afsluttet Aftale med 40 Rdl.«! Dorthea var født d. 5/6 1816. Hun var datter af »Sognesmed« Peder Rygaard Jørgensen i Tarp.

Blandt fattigvæsenets udgifter er allerede nævnt understøttelse til visse fattiglemmer og vedligeholdelse af fattighusene. Men der var andre udgifter.

I 1854 blev der til »Lys og Varme ved Forstanderskabets Møder« brugt 2 rdl. og 4 sk. Den største enkeltpost det år (1854) var 21 rdl. og 3 mark til »Lægehjælp til fattige Syge«.

Helt menneskeligt virker det, at fattigvæsenet i 1854 betalte 1 mark og 10 sk. for »1 pund Smør til Jørgen Knudsens Enke i hendes Sygdom«, og så får vi samtidig at vide, hvad smør dengang kostede.

Husmand Jørgen Knudsen i Janderup døde i september 1845, og hans enke – hende der fik smør – var Ane Marie Petersen, født i Sønderjylland. Hun omtales i 1855 som enke og »Dagleier«, så hun havde nok ikke meget at gøre godt med! Hun boede da alene i et hus i Janderup. (Se om hende under omtalen af Peder Larsen senere i dette afsnit).

I flere år havde man ret store udgifter på grund af »den sindssyge Jørgen Jensens Ophold i Ribe Daareanstalt«. I 1854 betalte man for de tre første kvartaler af året 42 rdl., 2 mark og 6 sk. Og d. 30. juli 1860 betalte man for ham i »April Qvartal 1860, indtil 3 Mai, da han døde«! Dåreanstalten, også kaldet dårekisten, var sindssygehospitalet. Her havde »dårerne«, de tossede, til huse, og her var ikke hyggeligt!

I 1859 er der i protokollen en fortegnelse over de fattige i de to sogne, som »stadig erholde Fattighjælp«, og deres navne nævnes således: Peder Lassen og Hustru i Janderup, Maren Henriksdatter i Kjærup. Niels Jensens Enke (dvs. Cille), Søvigmark. Niels Gundersen, Fanø. Chr. Sørensen Billum,

Aabel. Ane Kirstine Christensen i Nykirke. Ane Kirstine Nielsdatter, Janderup. Peder Lauridsen, Janderupmark. Kjelstrøm, Janderup Kirkehede. Hans Davidsen, Janderup. Anders Povlsen, Billum – »disse fire have fri Huusly« – David Drages Enke (dvs. Kirsten Lorensdtr.), Billum. Jørgen Jensen i Ribe. Kirsten Lindholm – »ogsaa fri Huusly« – »ialt altsaa 15«! Flere af disse folk er allerede nævnt, men jo ikke dem alle. Maren Henriksen boede i 1860 i Kærup hos sin broder Chr. Henriksen, der da var aftægtsmand hos Søren Jørgensen. Hun var da 55 år, ugift og »nyder Understøttelse af Sognet«. Hun blev døbt d. 11. jan. 1807 som datter af Henrik Christensen og Susanne Christensdatter i Kærup. Hendes far døde i 1811, men allerede samme år giftede moderen sig med Jeppe Madsen fra Kærup. Det var på husmandsstedet matr. 14 af Kærup, at Maren blev født, og der boede hun så godt som hele sit liv. Hun fik understøttelse til stadighed. Således fik hun 2 rdl. samt 6 skp. rug og 4 skp. byg i 1859. I 1861 fik hun »Klæder og andre Fornødenheder«, og i 1867 fik hun 1 rdl. i »Julegave«. I 1880 boede hun hos Rudolf Damgård i Kærup (hendes fødehjem) og »nyder Fattigunderstøttelse«. Det år betalte fattigvæsenet 1 kr. »for Plukning af 3 Traver Lyng« til hende.

Hun har nok været en udpræget hjemfødding og måske lidt svagt begavet, så hun ikke kunne klare sig uden for sit hjem, men til sidst kom hun på fattiggården. Hun døde d. 28. februar 1888 som »Fattiglem paa Janderup Billum Fattiggaard«, 81 $\frac{3}{4}$ år gammel. Hun blev begravet d. 6. marts i det nordvestlige hjørne af Billum kirkegård og ikke i Janderup, hos sine forældre. Hun vedblev således med at være fattiglem i det hinsidige!

Peder Lauridsen og Kjelstrøm vil vi se på under gårdhistorien i denne bog, men Hans Davidsen vil vi dvæle ved et kort øjeblik her. Han er omtalt foran. Han var nemlig en søn af David Dragøe og Kirsten Lorensdatter på Søvigmark, født der i 1827. Han blev som nævnt gift i 1855 i Oksby sogn med Kirsten Nielsdatter fra Bordrup. Vi kan finde dem i folketællingen 1860 i Janderup. Da boede de som »2' Familie« i et »Huus«. Han benævnes som »Inderste og Dagleier«, og de havde datteren Kirstine på 1 år hos sig. Det var Janderup fattighus, de da boede i, for i samme hus boede da fornævnte Thomas Hansen Christensen og hans familie, der i 1858 lejede sig ind i »en Beboelsesleilighed« i fattighuset. Vi erfarer således indirekte, at der var plads til to familier i Janderup fattighus.

Foran er nævnt, at Hans Davidsen i 1859 havde »fri Husly«. Han må derfor have boet gratis i fattighuset i modsætning til den anden familie. Men i øvrigt ser det ikke ud til, at han modtog hjælp fra det offentlige. Da han døde d. 10/5 1876 i Billum, var hans enke dog ikke i stand til at give ham »en hæderlig begravelse efter egnens skik og brug«. Da betalte fattigvæsenet 16 kr. »for en Ligkiste til Hans Davidsen«!

I 1864 blev antallet af fattige i de to sogne opgjort til ialt 45 personer, men da var også alle børnene medregnet, hvilket de ikke var i 1859.

Fra samme år er der en fortegnelse over »udbetalt Korn i samtlige Distrikter«, og der nævnes med navn 16 personer, der har fået hjælp, men ud for tre af disse, nemlig Mads Jensens kone, Benedikt Niensens kone og Christian Jensens kone på Kjæruphede, er der skrevet: »er ikke Fattigunderstøttelse, men Hjælp til indkaldte Soldaters Efterladte«! Så får vi samtidig at vide, at disse 3 mænd var med i krigen i 1864. Det skulle slås fast, at disse folk ikke led under den skam, det var, at modtage fattighjælp.

I protokollen er der i 1863 en udgift på 2 mark og 8 sk. til »et Politie Skilt«. Dette embedstegn var nok til sognefogeden og havde sikkert noget at gøre med Politiloven af 11/2 1863, ifølge hvis § 11 polititegn skal anvendes.

En af disse fattiglemmer, der nævnes meget ofte i den gamle protokol, er Jørgen Chr. Pedersen i Roushøje. Hans debut var i 1858, da fattigvæsenet betalte 5 rdl. for »Frugt af hans Bohave fra Gammel Haderslev til Varde« og samtidig 5 rdl. for »Jørgen Pedersens Families Reise«. I 1859 fik han »Extraunderstøttelse til at bygge sit Huus for« på 10 rdl., og i 1860 blev der »tilstået ham 3 rdl. som Laan til Mikkelsdag«, men han kunne ikke betale! I folketællingen 1. februar 1860 for Grimstrup sogn er han og hans familie anført som boende i et hus i Knoldeflod. Han var da 36 år, »født i Janderup Sogn og Dagleier«. Hans kone, Ingeborg Bentsen, var 30 år og født i Egtved. De havde tre børn, en pige på 7 år, en dreng på 5 år og en pige på 3 år, alle født i Haderslev.

Den 20/1 1861 fik han 3 mark til »Lys og anden Hjælp i Konens og Børnenes Sygdom«. Det var nok tællelys; de fik. Den 23/3 1861 fik han 1 rdl. »til Klæder til et Barn for at faa det ud at tjene«! Og 11/7 s. å. blev han »hjulpen i Sygdom« med 3 rdl. og til »Jordemoder« med 48 sk.

I 1863 fik han et lån på 10 rdl., som han ville betale tilbage d. 1. november, hvilket han dog ikke så sig i stand til. I 1864 fik han 3 mark og 4 sk. til to par træsko og 1 rdl. »til en Spadeskaft m.m.«. I 1865 betalte fattigvæsenet 3 mark »for at sætte Jørgen Pedersen, Roushøje 8 Blodkopper«. Han var bleven åreladet. Det var den gang ret almindeligt, at man blev tappet for noget af sit blod. Det var sundt, mente man.

I februar 1870 var hans søn, Peder Bentsen Pedersen, da 14 år, på fattiggården. Han nævnes i fattigprotokollen under 11/12 1869, da der blev givet »Drengen Peter Bentzen Petersen« 12 sk. »til Reisepenge og til Færgen«. Det var kun drengen, der var på fattiggården i 1870. Forældrene og hans søskende var der ikke.

Jørgen Christian Pedersen blev født d. 7/12 1823 på Søvigmark som søn af Maren Jørgensdatter, der til barnefader udlagde Peder Jacobsen, »som skal være fra Harte ved Colding«. Denne Maren blev d. 28/5 1828, da hun var 34 år, gift med den 70'årige aftægtsmand Peder Christensen på Søvigmark, men

kort forinden, nemlig d. 13/4 1828, havde hun født drengen Niels Peder, der i kirkebogen anføres som søn af aftægtsmand Peder Christensen og »Christian Molsens fraskilte Kone, Maren Jørgensdatter«! Den gode Maren har åbenbart haft det lidt rodet med sine bekendtskaber!

I tiden efter 1868 optræder Jørgen Chr. Pedersen ikke mere med sikkerhed i fattigprotokollen. Han er ikke nævnt i Billum folketællingerne 1870, 1880, 1890 og 1901 blandt fattiglemmerne på fattiggården i Billum, men han kommer til sidst. Den 11. oktober 1906 døde Jørgen Chr. Pedersen på fattiggården i Billum, 82 år gammel. Han var »Fattiglem« og enkemand »på Fattiggaarden«. Han blev begravet d. 16. oktober på Billum kirkegård, i det nordvestlige hjørne!

Meget tyder på, at denne mand var identisk med »Æ amtmand fra Knoldeflod«, der efter meddelelser, jeg har indsamlet, boede sammen med sin kone i en elendig hytte og gik rundt og solgte karbørster, bundet af revlingris. Mens alt dette stod på, havde man bygget en fattiggård fælles hele kommunen. Den kom til at ligge i Billum sogn, men ganske tæt ved sogneskillet til Janderup, og den blev indviet i 1868. Ideen med en sådan institution var da ikke ny. Den var skabt allerede under den store krise efter statsbankerotten i 1813, og man begyndte at realisere den i 1820'erne, da antallet af fattige steg så voldsomt. Ordet fattiggård var ret nyt. Oprindelige betegnelser var fattig- og arbejdshuse, fattigarbejdsanstalter eller forsørgelses- og arbejdshuse. I 1844 havde Varde fået sin fattiggård på en mark lidt uden for byen. Forskellen mellem fattighuset og fattiggården var i grove træk den, at i fattighuset havde man først og fremmest husly, uden opsigt af en bestyrer; i fattiggården havde man husly og forplejning, men der skulle man arbejde, så vidt ens kræfter og evner rakte, og der var man undergivet hustugt og var under opsigt af en bestyrer. Nogen løn i form af penge for arbejdsydelse havde lemmerne på fattiggården ingen krav på.

Der findes en protokol for Janderup Billum fattiggård med anstaltens regnskab fra 1880 til 1906. Foran i denne bog nævnes omstændighederne vedrørende fattiggårdens oprettelse og økonomien ved byggeriet og indretningen af gården. Teksten, der er skrevet med en smuk håndskrift og sat op i meget formel stil, synes at være udarbejdet af sognerådsformanden J. A. Vandborg. Den gengives her med gammel retskrivning: »Aar 1867, den 6. Marts, købte Janderup og Billum Sogneforstanderskab i følge Bemyndigelse af Kommunnens Beboere en Parcel af Gaardmand Peder Jensen i Billum for derpaa at bygge og indrette en Fattiggaard. Denne Parcel har ved Udstykningen, der er bevilliget af Indenrigsministeriet under 25. Marts 1868, erholdt Matr. Numrene 10a og 10b med Hartkorn 3-2-2-½ samt gammel Skat 20 rdl. 51 sk. Kjøbesummen for samme er 5.600 rdl., der blev berigtiget i 11. Juni Termin 1868.

Til at betale Kjøbesummen og til at bestride Udgivterne ved Bygningernes

Opførelse og til Anskaffelse af Inventarium m.m., har man maattet frem-skaffe de nødvendige Midler, og stiller Regnskabet med Hensyn til de saaledes erhvervede Indtægter og de dermed afholdte Udgivter sig saaledes«. Herefter følger de mange poster på indtægtsiden, bl.a. forskellige lån. Fra Sparekassen i Varde lånte man 600 rdl., og hos Diskontobanken i Ribe låntes 3000 rdl., det største enkeltbeløb. Der var flere private lån. Således 1000 rdl. fra Jørgen Pedersen Buurgaard og 500 rdl. fra »Hoe Møller« (han var i 1860 Jens Søren Juelsen). Men også mindre, og efter vor opfattelse vel ret usædvanlige poster anførtes på indtægtsiden, således 77 rdl. i »Bedækningspenge af Tyren og Ornen« og 8 rdl. modtaget »ved Landboforeningens Dyrskue i Præmie af en Tyr«. Indtægten var på ialt 8.227 rdl., 3 mark og 8 sk. Udgifterne var mange og af meget forskellig karakter, store og små beløb. Det var jo ikke bare huset, der skulle bygges; såvel inventar som besætning og fødevarer skulle anskaffes. Det vil føre alt for vidt at nævne alle udgifter, men i det følgende anføres nogle karakteristiske poster.

Man betalte straks Peder Jensen de 5.600 rdl. for grunden. Så var det til side. Derefter kom udgifterne til byggematerialer. Man købte »Steen« (mursten) hos Bertel Jensen i Kærup for 188 rdl. 2 mark og 12 sk. »Tømmer fra Hjerting« blev betalt med 149 rdl. og 4 sk. Der blev købt tækkerør (til stråtaget) for 17 rdl. og 2 mark, og så var der en udgift på 7 rdl. og 4 sk. til »støbte Vinduer«. Det er sikkert jernstaldvinduer, der menes. Sådanne fremstilledes jo på jernstøberier.

Af håndværkerudgifter betalte man bl.a. Hans J. Iversen 88 rdl. for murerarbejde og Peder Chr. Jensen fik 25 rdl. for tømmer- og snedkerarbejde. Jens Bundesen Jensen fik 37 rdl. og 3 mark for »Haandlangerarbejde«, og for glarmesterarbejde blev der én gang betalt 15 rdl., 2 mark og 7 sk. For »Tækkearbejde« fik Søren Jensen det ret store beløb af 44 rdl., og for »Brøndgravning« fik Hans Christensen 4 rdl. og 1 mark. Det var nok til den brønd, han havde gravet, man købte »Brøndsten« for 8 rdl., 3 mark og 12 sk. Til den pris må det have været brøndsten af tegl, og de var krumme, så de kunne indpasses i brøndens runding.

Til husholdningen købtes boghvede, mel og gryn og »Kjød« for hele 9 rdl., 1 mark og 2 sk. »Fisk, Malt, en Kakkellovn m.m.« kostede 32 rdl. og 2 mark. »Reeb m.m.« købtes for 6 rdl. og 2 sk. Også en øltønde anskaffedes, og der blev udført bødkerarbejde for 4 rdl., 3 mark og 8 sk. Bødkeren lavede tønder, vaskebaljer, smørkerner, spande og lign. Til sengeklæder blev der brugt 10 rdl. og til »Fjer til Sengefyld« 7 rdl.

Udgifterne var ialt på 9.267 rdl., 4 mark og 7 sk. Regnskabet er underskrevet af J. A. Vandborg d. 27/3 1869, og det er revideret af Mads Nielsen og Morten Jacobsen d. 1. april 1869.

Til en sådan anstalt hørte der naturligvis også et reglement, en slags vedtægt. Et »Regulativ«, der blev vedtaget af Janderup Billum sogneråd d. 4/3 1874 og

godkendt af amtet d. 22/12 s. å., findes endnu i afskrift. Det er inddelt i 17 paragraffer, og disse regler siger en hel del om tilværelsen på Janderup Billum fattiggård! I § 1 står der, at det er fattiggårdens »Bestemmelse at forskaffe de af Kommunens Fattige, som Sogneraadet skjønner burde optages i Anstalten, Husly og Ophold imod at give Vederlag for samme ved Arbeide efter Evne saavel i som udenfor Anstalten«. I § 4 bestemmes det, at »Opsynsmand (dvs. bestyrer) og Husbestyrerinde have at betragte Sogneraadet som Herskab«, og at to medlemmer af sognerådet fungerer som tilsynsmand ved fattiggården. I § 5 nævnes det, at »Opsynsmanden har at sørge for, at Husets Døre hele Aaret igjennem lukkes Kl. 9 Aften og aabnes i Sommertiden Kl. 5 og i Vintertiden Kl. 7 om Morgenen«, at »ingen af Lemmerne uden hans Tilladelse forlader Anstalten eller bliver længere ude end han foreskriver«, at »de Fattige og Husets øvrige Beboere gaa flittigt i Kirke og i tilbørlig Tid atter kommer tilbage til Hjemmet«, at »saavidt muligt ethvert Maaltid begynder og ender med Bøn«, at der ydes de Svage og Syge fornødent Tilsyn og Pleie«, at »der for Børnene drages tilbørlig Omsorg, saa de holdes til Orden, Renlighed og Flid og Skolegang og, om fornødent, underkastes forstandig Tugt«, at »alle Lemmerne forføie sig til Sengs Kl. 9 Aften«, at »alt er i Orden i alle Værelser, forinden han (bestyreren) selv gaaer til Ro, at Dørene ere lukkede, Ilden slukket i Kakkellovnene og paa Ildstedet (arnen, hvor man lavede mad), og at ingen uvedkommende »Personer ere tilhuse i Anstalten, at »ethvert Fattiglem bliver anvist sit Arbeide og viser Flid, Orden og Rolighed baade i Huus, Have og Mark«, at »alle Værelser, baade Sove- og Arbeidsstuer, om Morgenen bliver feiede og udluftede, og alle Sengene straks redes« I § 6 nævnes det, at »Husbestyrerinden maa gaa Opsynsmanden (som jo var hendes ægtefælle) tilhaande med at overholde Orden i Huset, navnlig for de kvindelige Beboeres Vedkommende, at alle ere renlige og fri for Utøi, at der skiftes Linned om Sommeren hver 8. dag og om Vinteren hver 14. dag, og at Sengene forsynes med rene Lagner i det mindste hver 6. Uge«. Man brugte både over- og underlagner dengang. Derfor nævnes kun lagnerne.

I § 11 bestemmes det, at »Ingen maa modtage Besøg af Fremmede uden Opsynsmandens Vidende og Tilladelse«. § 12 nævner, at »Mandfolk og Fruentimmer have hver deres Værelser, selv Ægtefolk kunde adskilles, naar Sogneraadet, efter at have indhentet Amtets Samtykke, finder det tjenligt«. Det fremgår heraf indirekte, at ikke alle lemmer på fattiggården havde eget værelse. Man må gå ud fra, at flere af dem – og ikke bare ægtefolk – boede sammen på et værelse, hvilket da også synes at fremgå af det ovenfor under omtalen af Niels Gundesen nævnte.

I § 14 fastsættes spisetiderne. Morgenmåltidet var kl. 6 om sommeren, kl. 8 om vinteren, i marts og oktober kl. 7. Næste måltid skulle indtages kl. 12 middag, hvorefter der var »Fritid« til kl. 1½. Sidste måltid fik man »Kl. 6 eftermiddag, hvorefter arbeides indtil Sengetid«!

»Tobaksrøgning« kunne tillades i fritiden, »men aldeles ikke i Stald, Lo og Lade eller i Folkestuer«. Ingen kunne forlange kaffe og the, og brændevin måtte slet ikke findes på anstalten! Om dette forbud mod brændevin i virkeligheden blev taget så højtideligt, er nok et spørgsmål. Måske kan bestemmelsen også senere være ændret. I hvert fald fremgår det af protokollen, at der i 1886 »til Kaffe og Brændevin til Bestyreren og hans Kone« blev betalt 50 kr. Til samme formål var der »til Karl og Pige« en udgift på 29,20 kr., og til sognerådet på 16 kr. I 1885 fik »Gamle Søren« kaffe og brændevin for 6,06 kr., men om han var fattiglem, kan jeg ikke med sikkerhed sige. Ved et sognerådsmøde d. 13/11 1897 vedtoges det, at »Lemmerne paa Fattiggården skulle have kaffe hver Eftermiddag«, og det har jo nok især de ældre af dem været glade for!

Endelig kan det nævnes, at det i § 16 fastslås, at »Forældre i Fattiggården have ingen Ret over deres Børn. Opsynsmand og Husbestyrerinde træde her i Forældres sted«!

Reglementet er formentlig udarbejdet på grundlag af en »standardvedtægt« for fattiggårde. For vor tid virker det ret barsk, nærmest som et fængselsregulativ, men mon det ikke i praksis blev anvendt med lempe, for sådan var dansk sindelag vel også dengang.

Reglementet er underskrevet af J. A. Vandborg, Peder Christensen, Jens Hansen, Mads Nielsen, Morten Jakobsen, Jens Jensen og Klaus M. Pedersen.

Der blev nu ansat en bestyrer på fattiggården. Den første var Johannes Axelsen Hansen, f. 1841 i Janderup. Han nævnes i 1870 som »Økonom paa Fattiggården med en aarlig Lønning af Kommunen«. Hans kone var Ane Marie Pedersen, født i Ål sogn. De var dengang unge folk. Han var 28 og hun 23 år i 1870.

Og så blev fattiglemmerne, både dem fra de gamle fattighuse og dem ude fra sognene, anbragt på fattiggården. Folketællingen 1870 viser, hvem de var. Der var påfaldende mange børn. Af ialt 19 fattiglemmer var de 9 børn i alderen fra 14 til 1 år!

Her boede nu også Peder Lassen og hans kone Ane Marie, henhv. 70 og 67 år gamle. Dem vil vi dvæle ved et øjeblik.

Foran er det kort omtalt, at Jørgen Knudsens enke modtog fattighjælp i 1854. Hun hed Ane Marie Pedersen, og hun var i 1870 sammen med sin mand, Peder Lassen, anbragt på fattiggården. Disse mennesker havde næsten til stadighed bevæget sig ned af den sociale rangstige, nok især hvad angår Peder Lassen.

Han blev døbt d. 4. aug. 1799 i Janderup kirke som søn af Las Pedersen og Malene Hansdatter i Hyllerslev. Forældrene var gift i 1795, og de overtog da gården matr. 11 af Hyllerslev, der nu ikke mere findes, men som lå midt i byen. Peders far var i 1801 »Selvejrbonde«, og hans søster blev i 1820 gift

med den 20 år ældre Peder Nielsen, der overtog gården og blev sognefoged og lægdsmand. I 1801 boede Peder som 2'årig hos forældrene. Næste gang han dukker op i arkivalierne, er i folketællingen 1845, da han som ugift tjenestekar, 46 år gammel, opholdt sig hos gårdmand Peder Hansen i Nørhebo. I 1850 boede han hos Ole Madsen i Hyllerslev og nævnes da som almisselem. Den 1. febr. 1855 var han hos gårdmand Hans Nielsen i Kjelst og var da »paa Fattigvæsenet«. Han var altså fattiglem i hvert fald siden 1850, og han optræder da også gentagne gange i fattigprotokollen. Den 6/2 1854 betalte fattigvæsenet 1 mark og 8 sk. for »et Par Strømpefødder til Peder Lassen« og samme år 2 rdl. og 12 sk. for klæder til ham. Endelig fik han i december 1854 »Træsko og Plastre«. I 1855 betalte man »Søren Christensen for Peder Lassen i Kost i 6 Maaneder«.

Men lad os nu lige se på, hvordan det i mellemtiden var gået hans kone. Hun dukker op første gang i vort område i 1825, da tjenestekar Jørgen Knudsen fra Strudvad blev gift i Janderup kirke med den 15 år yngre Ane Marie Rasmusdatter Kjær, væverske fra Hoptrup by og sogn (Sønderjylland). Senere omtales hun som Ane Marie Diedrichsdatter og først fra 1834 som Ane Maria Pedersdatter. Hun må være identisk med den Anna Maria Kier, »en uægte Datter af Maren Diederichsdatter i Djærnæs«, Hoptrup sogn, der blev født d. 17/10 1803. Hendes far nævnes ikke i kirkebogen. Sammen med Jørgen Knudsen fik hun 6 børn, hvoraf det første var Ellen Marie Jørgensdatter, født 1828. Jørgen ernærede sig som daglejer. Han døde i 1845, og så var Ane Marie enke og havde svært ved at klare sig. De yngste børn blev tilsyneladende liciteret ud på kost og logis af fattigvæsenet, for i 1855 opholdt hendes yngste barn, Jacob, 11 år, sig hos gårdmand Niels Bakkensen i Tarp, og han var da »paa Fattigvæsenet«. Ane Marie boede da alene som »Enke og Dagleier« i sit hus, der, så vidt jeg kan skønne, lå i nærheden af Janderup gamle skole. Men samme år giftede hun sig igen. Den 19/10 1855 blev ungkarl Peder Larsen, 56 år, af Kjelst, gift i Janderup kirke med enke Ane Marie Pedersdatter, 51 år, i Janderup.

Man kan næsten få den fornemmelse, at fattigvæsenet havde ført dette par sammen for at prøve at få dem til at klare sig selv nogenlunde, for det starter med, at man bevilger dem ret rundhændede beløb. Dette kan naturligvis også have haft noget at gøre med, at Peder var af anset slægt, og at Ane Maries døde mand var gårdmandssøn fra Strudvad. Men hvorom alting er, så fik de d. 9/6 1856 33 rdl. til en ko. Så havde de jo både mælk og smør i huset. Og derefter blev huset tilsyneladende sat i stand på fattigvæsenets regning. Der foretoges det år »Murerarbejde ved Frands Nielsen og Laust Knudsen paa Peder Larsens Hus«, tømrerarbejde på samme ved Chr. Bavn og tækkearbejde ved Niels Deirup. Der leveredes »en Tylt Brædder«, 335 stk. 3 tommer søm og 412 fod »Fjæld til Lægter«. Det år fik »Peder Lassen og Hustru« 1 rdl. i »Julegave«.

Jeg har spekuleret på, hvad der gjorde gårdmandssønnen Peder Lassen til almisselem. Det ses ikke af arkivalierne. Han kan have været lettere åndssvag og kan vel også have været delvis krøbling, måske fortrukket!

I 1860 omtales parret som boende i et hus i Janderup. Peder nævnes da som almisselem, og Ane Marie som født i »Slesvig«. Hos sig havde de den 4'årige Niels Jørgensen, født i Odense, »deres Datters Søn, som pleies af dem«.

Den datter, der nævnes, er formentlig Ellen Marie Jørgensdatter, der jo i virkeligheden var Ane Maries datter af første ægteskab. For hende betaltes der i 1860 og 1861 af Janderup Billum fattigvæsen refusion til Odense fattigvæsen, og yderligere betaltes i 1861 »1 Ligkiste« til hendes barn.

Den 12/1 1861 gav fattigvæsenet »en Brøndkarm til Peder Larsen at forfærdige«, og i 1862 betaltes træ til brøndkarmen med 2 rdl. I 1863 fik han en dør, som kostede 2 rdl., 1 mark og 4 sk., og samme år fik han sin brønd repareret.

I 1864 fik han 4 mark til »Hjælp ved Barselsgilde«. Det var nok, da det »uægte« barn, Jørgen Peder Knudsen, d. 21. februar blev døbt i Janderup kirke. Han var født d. 1/1 1864 som søn af ugift Ellen Marie Jørgensdatter i Janderup, 36 år, som udlagde til barnefader smedesvend Hans Nicolaisen i Roskilde. Den gode Ellen Marie var nok lidt løsagtig.

I 1864 blev der i øvrigt leveret »Kjød til Peder Lassen« for 2 rdl. og 5 mark. I 1865 betalte man 3 mark og 2 sk. for »Skolebøger til Peder Lassens Søn«. Bøgerne var vel til barnebarnet Niels Jørgensen, der nu måtte være 9 år gammel. I 1867 fik de 6 alen lærred, som kostede 1 rdl. og 3 sk., og i 1868 fik de »Medicin til en daarlig Haand« for 3 mark.

Men i 1870 var Peder Lassen og hans kone altså kommet på fattiggården. Dermed havde samfundet helt og holdent taget deres skæbne i sin hånd. De var da ved at være ældre folk. Og så blev Peder Lassen latrinrenser. I 1871 fik han 1 mark og 8 sk. for at »rengjøre Latrinerne«, og i 1872 fik han 1 mark for »Skolelatrinernes Rengjøring«. Endnu d. 3. marts 1873 rensede han »Privaten« ved Janderup skole, men da var hans livs lys ved at brænde ud. Den 28/8 1873 blev der til »Kirsten Drage (selv lem på fattiggården) til Opmuntring for at sidde hos Peder Lassen under hans Sygdom« betalt 1 mark! Og d. 9/9 1873 fik »Doctor Bloch« 1 rdl. for »Sygehjælp hos Peder Lassen«. Den 1. september 1873 døde Peder Lassen, »Lem paa Fattiggaarden«, søn af Lars Pedersen i Hyllerslev, 75 år gammel.

Hans kone levede endnu et par år på fattiggården. D. 14/7 1873 fik hun »til Opmuntring« 1 mark »for Klining i Udhusene«. Hun har vel klinet væggene med ler. Og d. 25/6 1874 fik hun til »Opmuntring for Kornrensning« 3 mark. Hun har nok rensat kornet i en sold.

Den 21. januar 1875 døde Ane Marie Pedersen, »Enke efter Fattiglem Peder Larsen i Billum, født i Sønderjylland, 70 Aar«. Dette dødsfald medførte nogle få udgifter for fattigvæsenet. Den 24/1 1875 betaltes for »en Ligkiste til Peder Lassens Enke, nemlig Arbeidsløn« 2 rdl., og »for at kaste en Grav« til

hende blev der betalt 2 kr. d. 26/5 1875. Da dette beløb ca. 1 halvt år efter arbejdets udførelse blev betalt, var man gået over til det ny møntsystem. Som nævnt foran var der i 1870 hele 9 børn på fattiggården. De fire af disse var søskende og født i Brede sogn i Sønderjylland. De var på anstalten sammen med deres mor, Ane Margrethe Petersen, født på Als. Hendes mand var arbejdsmand Jens Chr. Nielsen, men han var ikke på fattiggården. Ægtefællerne har nok levet adskilt, for 6/1 1870 blev der betalt »Fattighjælp« for Jens Chr. Nielsen »til Holmsland«. Under d. 10/1 1869 er der anført en udgift på 4 mark og 11 sk. til »Skrivematerialer til Børnene paa Fattiggaarden«. Det var sikkert tavler og grifler, de fik!

Ane Margrethe Petersen døde d. 25/11 1891, »som Fattiglem paa Fattiggaarden, Jens Chr. Niensens Enke«, 60 år gammel. Hun blev begravet d. 2. december 1891 på Billum kirkegård, i det nordvestlige hjørne. Da der ikke døde andre fattiglemmer på det tidspunkt, vedrører følgende udgifter i fattiggårdens regnskabsbog for 1891 sikkert Ane Margrethes begravelse: Den 30. november »betalt for en Ligkappe ved Kristiane Haugaard« 1 kr., og d. 7. december »betalt Jens Peder Sørensen for at kaste en Grav« 2,50 kr.! J. P. Sørensen boede i Billum kirkehus.

På fattiggården var ved folketællingen d. 1/2 1870 også pigen Ane Kirstine Christensen, »under Aar«, født i Billum sogn. Hun blev født d. 24/4 1869 på fattiggården af et af fattiglemmerne, og det var nok i den anledning, at der blev betalt 1 rdl. til »Jordemoderen for Fødselshjælp paa Fattiggaarden«. Det er sikkert hende, der er anført flere steder i fattigprotokollen som »lille Stine«. Således d. 30/3 1877 »betalt et ABC til lille Stine«, 40 øre, og 30/6 1887 »i Varde med lille Stine«, 50 øre. Endelig i sognerådsprotokollen under 2/12 1887 »Lille Kjerstine, der af Fattigvæsenet er fæstet bort til Chr. Jørgensen, tilstedes en sort Kjole, som Bestyrerinden paa Fattiggaarden anmodes at besørge anskaffet«!

I 1876 betalte man 1 kr. til »Maren, Lille Søren's Kone, til Opmuntring for Spind«. Hun spandt naturligvis uldgarn på fattiggården. Samme år betalte man 10 øre »ved Ombytning med et Tremarkstykke for gamle Maren paa Fattiggaarden«. Man gik over til det ny møntsystem i 1875, og da havde hun jo nok glemt at få den gamle mønt byttet. Den 25/4 1881 døde Maren Christensdatter, »Fattiglem paa Fattiggaarden, Enke efter Søren Andersen i Kjelst, født i Blaksmark, 96 Aar«. Uden tvivl er hun identisk med »gamle Maren«, og så får vi samtidig at vide, hvem »lille Søren« var! Hun blev begravet d. 30. april i det nordvestre hjørne af Billum kirkegård.

Hendes mand, »lille Søren«, fik i 1871 1 mark som »en lille Gave til Opmuntring«. Da var det også på tide, hvis han skulle nå at have lidt opmuntring i sin tilværelse, for d. 31/1 1872 døde Søren Andersen, »Lem paa Fattiggaarden, Søn af ugift Karen Bertelsdatter i Hyllerslev«, 89 år, gift. Kirkebogen viser,

at 1. sønd. efter trinit. 1783 døbtes »Karen Berthelsdatters uægte Barn, Søren. Udlagde til Barnefader Anders Sørensen, Soldat«!

Den 8/2 1868 fik Peder Lassen, Knud Madsen og Jens Christensen »til Fastelavnen« hver 3 mark. Det var nok lige inden de alle tre kom på fattiggården, og de brugte formentlig pengene til at more sig for. Den gang fejrede både voksne og børn fastelavnsfesten.

Jens Christensen var født i 1821 i Hannevang som søn af husmand Chr. Andersen og Kirsten Jensdatter. Han kom tidligt på fattigvæsenet, for allerede i 1845, da han var 23 år og opholdt sig hos gårdmand Niels Sørensen i Kærup, nævnes han som »almisselem«. Han havde formentlig et handicap, var måske vanfør. I 1860 fik han to skjorter, som kostede 2 rdl. og 82 sk. Det år opholdt han sig som »almisselem« hos gårdmand Jørgen Pedersen i Burgård. Mens han var der, fik han i 1861 et par sko til en pris af 2 rdl. og 32 sk. Det var jo fattigvæsenet, der betalte. I 1862 fik han »Klæder og Plastre«. Det sidste kan have været Kjongsplastre, der blev brugt som en slags salve. I 1864 blev der betalt for »Skræderløn til Klæder« til ham, og han fik træsko. I 1865 betalte man 25 rdl. og 3 mark for hans ophold på Varde sygehus, og samtidig blev der betalt 1 rdl. og 2 mark for »1 Par Krykker« til ham.

Efter at han var kommet på fattiggården, ser det ud til, at han og et andet fattiglem, Knud Madsen, hovedsagelig har beskæftiget sig med at sno halm-simer (dvs. reb af halm, der anvendtes ved tækning af huse). I årene fra 1872 til 1880 fik de to med visse tidsmellemlum »til Opmuntring for Sime«, eller »Simesnoning«, 1 mark, senere for »Snoning af Tækkereb« (som var det samme) 33 øre eller 66 øre, sikkert efter indsatsen. Fattigvæsenet havde tilsyneladende en vis indtægt af de ældre mænds produktion, for af fattiggårdsprotokollen fremgår det, at der i 1880 blev solgt »Sime« for 42,67 kr., et beløb der nok udgjorde en god del af et fattiglems underholdning!

Den 28/9 1875 fik Jens Christensen og Knud Madsen »til Opmuntring i Anledning af Markedet« udbetalt 69 øre. Hver enkelt én øre havde værdi! De har nok fået tilladelse til at tage del i efterårsmarkedet i Varde.

I 1877 betalte man 50 øre »til Hjælp til en Uhrnøgle« til Jens Christensen, og samme år betalte man for reparation af hans »Uhr«. Der er sikkert tale om hans lommeur, som vel var hans stolthed. Der hørte nøgler til de gamle lommeure.

Den 7/8 1879 blev der betalt 5 kr. for »et Chirursk Bind til Jens Christensen paa Fattiggaarden«. Det er egentlig dette, der giver mig den idé, at han kan have været vanfør.

Jens Christensen døde d. 18/3 1884 som »Fattiglem paa Janderup Billum Fattiggaard«. Han var ugift. Den 23. marts blev han jordet i Billum kirkegårds nordvestlige hjørne.

Knud Madsen var noget ældre end Jens. Han blev døbt d. 13. maj 1798 som søn af skrædder Mads Nielsen og Anna Thøgersdatter i Nørhebo, og hans

fulde navn var Knud Lassen Madsen. Det er helt klart, at han var opkaldt efter skrædder Knud Lassen, gift med degnen Gynthers datter Mette og boende i huset matr. 21 af Hyllerslev. Det viser da også navnene på fadderne. Hans far kan måske have stået i lære hos Knud Lassen, der var ud af den tilsyneladende særligt agtede Lassen-slægt fra Janderup Vesterby. Moderen var fra stedet matr. 4 af Nørhebo.

Hvordan Knud Madsen blev fattiglem, ved jeg ikke. Jeg har ikke fundet ham som almisselem i de to sognes folketællinger, inden fattiggården blev oprettet. Han kan måske på et tidligt tidspunkt have forladt sognet sammen med forældrene. Første gang, han optræder i fattigprotokollen, er i en fortegnelse over de to sognes fattige i 1864, men efter 1868 nævnes han jævnlige i denne protokol. Som omtalt lavede han halmsimer og fik af og til en lille skilling »til opmuntring« for dette, men han udførte også andet arbejde. I 1872 fik han 1 mark »til Opmuntring for Tærskning« (han har tærsket med plejl). I 1873 fik han 1 mark for »Janderup Skoles Latrinrensning«, og i 1875 fik han 43 øre »til Opmuntring for at grave i Haven«. I 1876 betalte man 65 øre for »Buxeseler« til ham, og i 1878 fik han tobak for 35 øre.

I 1879 fik han sin sidste »opmuntring«, nemlig 30 øre »for Snoning af Tækkereb«. Han døde d. 15/2 1880 som »Fattiglem paa Fattiggaarden«. Han var ugift. Den 21. februar 1880 blev han begravet i det nordvestlige hjørne af Billum kirkegård, i samme række som Jens Christensen fire år senere kom til at ligge i. Den 24/2 1880 betalte fattigvæsenet 9,70 kr. for »en Ligkiste til Knud Madsen«!

Lidt tidligere i samme måned døde et kvindeligt fattiglem på anstalten. Det var Mette Kirstine Nielsen, 72 år, enke efter Niels Pedersen Vanting, og datter af Niels Madsen i Oksby sogn. Hun døde d. 9/2 1880 og blev begravet d. 14. februar i det nordvestlige hjørne af Billum kirkegård. Under samme dato er der i fattigprotokollen indført en udgift på 9,70 kr. til »1 Ligkiste til Stine Vanting« og samtidig 2,25 kr. »for Gravkastning og Klokkers Ringning«. 20/2 1880 blev der betalt »for 2 Ligs Udsyngen«. Det var formentlig degnen, der fik betaling for at synge Knud Madsen og Stine Vanting »ud«, da de førtes til deres sidste hvilested!

Stine Vanting døde således som fattiglem. Hendes tilværelse i vort område var ellers begyndt ret så lovende. I maj 1835 blev hun gift i Janderup kirke med Niels Pedersen Vanting, mens de begge tjente i præstegården hos pastor Asch. I 1840 boede de i et hus i Hyllerslev, og da var han daglejer. Det var vistnok huset matr. 18, de boede i. 1845 opholdt de sig i et hus ved Grydvad Mølle, og de havde da 4 børn. I 1850 var de flyttet til Janderup. Manden er da anført som »Inderste og Handelsmand«. I 1855 boede de stadig i Janderup. Niels Pedersen Vanting var da 55 år, stadig »Inderste«, men nu anført som »Dagleier«. Nøvling sogn i Ringkøbing amt nævnes da som hans fødested. Deres søn, Niels Peder Nielsen, 20 år, var da »fraværende paa Skibet Karen

Ane Sophie af Fanø«. Det var en skønnert fra Sønderho, som 1854 førtes af Jes N. Jessen! I folketællingen 1860 er deres opholdssted anført lige før fattighuset, så de boede utvivlsomt i »æ katrewel« ved vejen til Janderup kirke. Sønnen Niels Peder var nu matros og »fraværende i Koffardifart til Amerika«. Hjemme hos sig havde de deres 21'årige, ugifte datter, Marie Kirstine, der var sypige.

Men pludselig kom døden ind i deres hjem. Den 5/1 1864 døde Anton Carl Chr. Junge Nielsen, »Møllersvend, Søn af Handelsmand Niels P. Vanting i Janderup, født i Hyllerslev, 21 Aar, ugift«, og samme måned, nemlig d. 26/1 1864, døde Niels Pedersen Vanting, »Handelsmand i Janderup, 64 Aar, død paa Varde Sygehus«. Måske døde de af tuberkulose? Tilsyneladende var disse folk ellers ved at stabilisere sig. Det var ikke dårligt at være møllersvend, og en matros var også en person af nogen anseelse. Hvad deres fader handlede med, er ikke godt at vide, men kreaturer var det næppe!

I 1870 boede Stine Vanting i et hus i Janderup som »Aftægtskone« hos »Skipperkone« Maren Katrine Bertelsen, 28 år, født i Varde landsogn. I folketællingens tillægsliste er anført, at sidstnævntes mand, Niels P. Nielsen, som »Koffardikaptajn« opholder sig i England! Af Janderup kirkebog kan det ses, at Maren Katrine kom til Janderup d. 19/6 1868 som »Sømand N. P. Nielsens Hustru«. Det var altså svigerdatteren, Stine Vanting nu boede sammen med. Samtidig konstateres det, at det var gået fremad for Stines søn. Han var avanceret fra matros til skipper!

Samtidig – altså d. 1. febr. 1870 – boede Stine Vantings datter, Marie Kjerstine Nielsen, 30 år, ugift, som »logerende Syerske« hos gårdmandsenken Stine Christensen på en gård i Janderup. Gården var ganske sikkert matr. 16. Enken Stine Christensen var født 5/7 1825 i Maade, Jerne sogn, og hun var enke efter gårdmand Søren Pedersen. Den 26/10 1870 giftede hun sig igen, og da med den 16 år yngre Niels Peder Frandsen, som derefter blev mand på gården.

Janderup kirkebogs afgangslister viser, at »Styrmand Niels P. Nielsen og hans hustru, Maren Katrine Bertelsen« d. 4/7 1870 meldte afgang fra Janderup til Henne sogn. Styrmandens mor, Stine Vanting, blev i sognet, og derefter må det være blevet ensomt for hende, som nu var 62 år og boede alene. Men værre blev det, for d. 2/9 1874 døde hendes datter, sypigen Marie Kirstine Nielsen, »Datter af Niels Pedersen Vanting, født i Hyllerslev, død i Varde, 34 år, ugift«. Det ser således ud til, at datteren tilbragte sine sidste år i Varde, formentlig flyttet dertil, da gårdmandsenken i Janderup giftede sig igen. Hun blev begravet på Janderup kirkegård d. 7. september 1874, men hendes mor havde ikke midler til at betale hendes begravelse, så det måtte fattigvæsenet påtage sig. I protokollen er der anført flere udgifter i den anledning. Således d. 12/9 1874 »for Gravkastning og Ringning ved Marie Vantings Begravelse«, 1 rdl. Den 16/11 1874 betalte man 1 rdl. 2 mark, 8 sk.

for »Ligtøi til Marie Vanting« og 1 rdl. til »Bloch for Ligsyn«, samt 10 rdl. til »Nissen for 1 Ligkiste«. 5/2 1875 var der yderligere en udgift på 2 rdl. »for diverse Sager ved Marie Vantings Begravelse, da Liget førtes fra Varde til Janderup«!

Den 1. marts 1876 kom Stine Vanting på fattiggården. Hun var da 69 år og var formentlig så svagelig, at hun ikke kunne klare sig selv. Her var hun så i 3½ år, indtil døden også indhentede hende!

Den 11/1 1873 kom den 6'årige Anders Clausen Christensen på fattiggården. Det er uden tvivl ham, der omtales således i fattigprotokollen: »14/12 1879 modtaget af Christian Madsen i Strudvad for Drengen Anders paa Fattiggaarden som Sommerløn, 10 kr.«! Fattigvæsenet har nok sendt ham ud at tjene og har så indkasseret hans løn, formentlig til betaling af hans klæder m.m. I folketællingen 1/2 1880 nævnes han blandt lemmerne på fattiggården. Han var da 13 år, og det nævnes, at han var født i Sønderjylland, men intet nærmere om hans fødested.

Den 14/10 1878 kom den 9'årige Kirstine Benediktsen Nielsen på fattiggården. Hun var datter af husmand Benedikt Nielsen (som var soldat 1864) og Inger Kirstine Madsdr. på Janderup Mark (Kærup). Den lille piges far kaldtes ofte Bendit Høj. Hendes mor døde d. 23/3 1877, og derefter opløstes hjemmet efterhånden. Da folketællingen 1880 blev foretaget, var den lille Kirstine blandt lemmerne på fattiggården. Hendes 8'årige broder Niels var anbragt hos gårdmand Morten Jakobsen i Janderup, og hendes far var da i Hejnsvig. Hvordan det senere gik hende, ved jeg ikke.

Første bestyrer på fattiggården var som nævnt Johannes Akselsen Hansen. Hans afløser var vistnok Jesper Pedersen, født omkr. 1826 i Stauning sogn gift med Karen Mogensen, født i Tjæreborg sogn. Han var i hvert fald bestyrer i 1880 og stadig i oktober 1884. Det år fik han 280 kr. i løn. Hans kone blev senere asyllem på fattiggården. Hun omtales senere som »Karen Jespers«.

Der var hele tiden udgifter i forbindelse med fattiggårdens drift. I 1869 betalte man 3 mark for »Klokkernes Rengjøring paa Fattiggaarden«. Den 12/6 1871 fik Hans J. Iversen 5 mark og 8 sk. for »en Hakelsekiste og en Svinetrug«. I efteråret samme år betalte man 5 rdl. for »Stenbrolægning paa Fattiggaarden«. Det må have været et ret stort areal, der blev brolagt. I 1872 gav man 4 mark og 8 sk. for »1 Vægt med Lodder til Fattiggaarden«, og d. 29/11 1872 betalte man en »Avisregning om en Fattiggaardsbestyrer«. Det var sikkert i forbindelse med Jesper Pedersens ansættelse.

I april 1873 havde man en del udgifter ved anskaffelse af en tyr. Den kostede 133 rdl. og 2 mark, men det var ikke alt. A. Johnsen fik 10 rdl. for »Befordring paa Reise efter samme« (Anders Johnsen, gårdejer, matr. 10 Hyllerslev, var kreaturhandler), og Ulrik A. B. Jensen (matr. 8 Hyllerslev) fik 6 rdl. i »Tillæg paa Denne Reise«. Yderligere var der en udgift på 5 rdl. for »Befor-

dring fra Ribe til Skærbæk« og 3 rdl. og 3 mark for »Foderløn i Ribe til Tyren og Trækkeløn fra Ribe til Posthuset«. Tyren blev tilsyneladende købt i Sønderjylland, og den blev sikkert anbragt på fattiggården, hvor man indkasserede bedækningspenge af den. I fattiggårdsregnskabet 1880 er der en indtægt på 357,22 kr. i »Bedækningspenge«. Bestyreren fik 10% af bedækningspengene, hvilket i 1880 er ført som en udgift på 35,72 kr.

Den 31/12 1873 fik »Lemmerne paa Fattiggaarden Nytaarsgaver« til ialt 3 rdl. og 3 mark. Den 2/11 1874 noteredes i protokollen: »Pigens Løn paa Fattiggaarden i Sommer« – 30 rdl.

Den 5/2 1875 betalte man 5 rdl. for »Fjæl leveret til at trille Mergel paa ved Fattiggaarden«. Den 19/2 1875 betalte man 3 rdl., 5 mark og 1 sk. for »en Apotekerregning til Fattiggaarden«. I januar 1878 kostede det 75 øre at få »en Blikkjedel« sat i stand, og samme måned var der en udgift på 9,20 kr. til »Luftventiler til Fattiggaarden«. Den 29/1 1879 betaltes der 16,65 kr. for »Egetræ og Fyrreplanker til Fattiggaardens Loft«.

Den 20/3 1879 og d. 18/3 1880 blev der betalt 4 kr. for »Bladet Husvennen til Fattiggaarden«! Lemmerne skulle have åndelig føde!

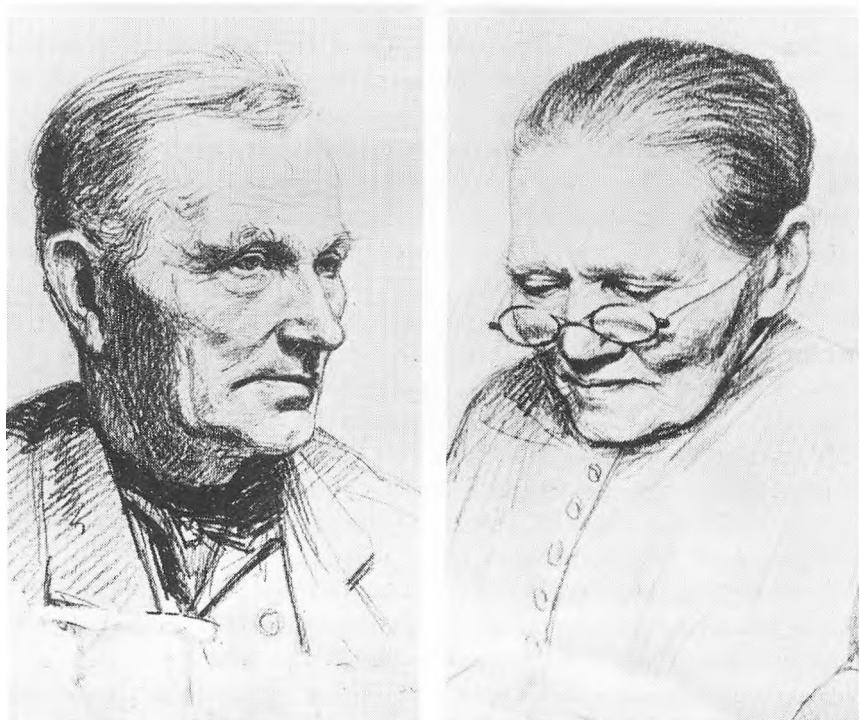
Den 5/1 1880 var der en udgift på 50 øre for »4 Fattiglemmers Kopsætning«. Måske var det jordemoderen, der fik disse penge. I 1893 fandtes der hos jordemoderen i Billum »Tøj til at sætte Blodkopper med«!

Ved et sognerådsmøde d. 13/9 1880 besluttede man, at »da Ovnen paa Fattiggaarden var i brøstfældig Tilstand, overdroges det Lars S. Pedersen i Sønder Hebo at levere de nødvendige Sten (tegl) til en ny Bageovn, samt at befordre Stenene til Fattiggaarden«.

Fra 1. november 1884 var Peder Johansen Holm bestyrer på fattiggården. Han var født i 1854 i Vamdrup sogn og var gift med Mette Pedersen, f. 1853 i Billum sogn. Han og hans kone var bestyrerpar på fattiggården til d. 1/5 1899, da de fratradte pladsen og overtog gården matr. 19 af Janderup. Jeg har kendt P. J. Holm som gammel mand. Han var noget af en personlighed, og jeg husker, at han var en dygtig husflidsmand. Kunstmaler Lyngbo tegnede vellignende billeder af ham og hans kone.

I Peder Holms tid skete der i takt med udviklingen flere fornyelser på fattiggården. Ved et sognerådsmøde d. 27/8 1886 behandlede man følgende emne: »Efter at det i flere Møder havde været under Overvejelse at holde Heste paa Fattiggaarden i Stedet for Kørestude, vedtoges dette. Man tænker sig, at der skal købes en Følhoppe og 1 Plag«!

I begyndelsen af 1890'erne havde man en del besvær med en sindssyg pige, der var født i Billum sogn. Hun blev d. 1/1 1886 indlagt på sindssygeanstalten ved Århus, hvorfra hun blev udskrevet d. 30/9 1890. Ved hendes hjemkomst blev hun anbragt på fattiggården. »I den første Tid var hun forholdsvis rolig, men efter nogen Tids Forløb traadte Sygdommen frem i værre Grad end første Gang, saaledes endog at hun maatte betragtes som farlig for Omgivel-

Peder Johansen Holm og hans hustru, Mette, der var bestyrerpar på fattiggården. Tegnet 1917 af Lyngbo. Efter kopi hos deres barnebarn, Svend Holm i Janderup.

serne og altsaa for den offentlige Sikkerhed. Hun tog således blandt andet en Gang et af Fattiglemmerne i Haaret og kastede det baglæns til Jorden og satte Foden, hvorpaa hun havde Træsko, paa dets Hals. Heldigvis var Bestyreren og Kone i Nærheden og kom til Stede og reddede den Overfaldne. En anden Gang greb hun fat i Bestyrerkonen og kastede hende til Jords. Det var saaledes nødvendigt stadig at have en Karl i Patientens Nærhed, for at hun ikke skulde afstedkomme nogen Ulykke, hun blev i det hele taget saa vanskelig at have med at gøre, at hun til Tider maatte paalægges Spændtrøje! Den 19. december 1892 blev hun anbragt på »Sindssygeanstalten« i Viborg, hvor der først på det tidspunkt var plads til hende.

I forbindelse med denne sag henvendte sognerådet sig til Ribe Stiftamt og beklagede sig over udgifterne til sindssyge. Det nævntes da, at kommunen i 1889 havde fire patienter på sindssygeanstalter!

At fattiggården blev drevet som en bondegård fremgår af posterne i regnskabsbogen. I 1887 blev der solgt »Svin og smaa Grise m.m.« for 385,10 kr. Der blev solgt smør for 362,95 kr., der indkom »Bedækningspenge« til et beløb af 72 kr., og der blev solgt »Simer« for 10,50 kr. Samme år var der

blandt udgifterne 412,23 kr. »til Gaardens Husholdning og Drift«. Bestyrelsens løn fra 1/11 1886 til 1/11 1887 var 300 kr. Til »Kaffe m.m.« var der en udgift på 50 kr. 10% af bedækningspengene var 7,20 kr., som bestyreren fik. Karlen og pigen fik kaffe til 4 øre pr. dag, ialt 29,20 kr. Kaffe til sognerådet (som holdt sine møder her) kostede 16 kr. Ved årets slutning var der et overskud på 1,41 kr. ! Regnskabet er i øvrigt specificeret. Der blev i 1887 solgt ialt 465½ pund smør fra fattiggården, og det vel at mærke til private aftagere i de to sogne. Man kærnedede altså selv smørret på fattiggården. Først fra 1889 nævnes det, at man leverede mælk til mejeriet – Janderup mejeri.

Blandt karakteristiske poster i regnskabet kan det nævnes, at man d. 13/11 1884 betalte 50 øre for en kaffedåse og d. 6/1 1885 1,16 kr. for »2 Plejlslagler og en Almanak«. Det år gav man 1 kr. til »Kaffe til Fattiglemmerne i Julen«. 1887 solgte man en kalveskind for 2,20 kr., og d. 1/12 1887 betalte man »Elias« (Jakobsen fra Holmen) 1 kr. for at slagte en ko. Ved den lejlighed fik han kaffe for 5 øre!

Den 22/4 1887 betalte man 1,40 kr. til »Sypige M. Nielsen« og under samme dato 10 øre til »Kaffe til en Sypige i 2 Dage«. Syerskerne gik sommetider rundt og syede. De opholdt sig da på stedet, indtil det ønskede tøj var syet. Den 17/9 1887 betalte man »en Regning fra en Pottemand« med 1,40 kr. Det kan have været jydepotter, der blev købt, men det er vel snarere glasseret lertøj som mælkefade, syltekrucker og lign. Den 20/2 købte man havefrø for 50 øre, og d. 29/5 1887 var der en udgift på 2,50 kr. »for at slaa et Læs Lyng paa Jegum Hede«. Man fyrede med lyng i bageovnen. Den 4/12 1891 betaltes der »til en Skehandler efter Regning« 1,70 kr. Det var formentlig hornskeer, man købte! I 1891 blev der leveret mælk til Janderup mejeri for 722,42 kr. I 1898 indrettedes der »et Asyl« på fattiggården. I sognerådsprotokollen findes følgende notat under 12/3 1898: »Det bestemtes, at Formanden skulde meddele Amtmanden, at Asylet paa Fattiggaarden nu var færdig til at tages i Brug.« I anden anledning nævnte sognerådet i 1900 i en skrivelse til amtet, at »i 1898 byggede vi med Stiftsøvrighedens Tilladelse et Asyl ved herværende Fattiggaard, men helt adskilt fra Afdelingen for Fattiglemmer. Paa dette Asyl kan kun indlægges Personer, der nyde Alderdomsunderstøttelse, og særlig enligstillede og Svage, der behøve Hjælp og Pleje«!

Det er åbenbart reglerne i loven af 1891, der hentydes til. I denne lov bestemtes det, at visse former for hjælp – f.eks. alderdomsunderstøttelse – ikke havde fattighjælps virkning. En almindelig følge af modtagelse af offentlig hjælp var ellers fortabelse af den politiske og kommunale stemmeret, og en person, der de sidste 5 år havde nydt urefunderet fattighjælp, kunne ikke indgå ægteskab uden forsørgelseskommunens samtykke. Alderdomsunderstøttelse kunne ifølge 1891-loven gives til »værdigt trængende«, og modtagelsen af en sådan hjælp havde ingen indvirkning på de borgerlige rettigheder. Det var ikke fattighjælp! Tilsyneladende var indretningen af asylet en

Fattiggården med dens beboere ca. 1911. Postkort uden angivelse af fotograf. Opbevares hos Gertrud Simonsen, Lydum. Personerne fra venstre: Bageste række: Bestyrer Niels Storgaard. Ole Johnsen. Bonde Christensen. Tjenestekarl Niels Johansen. Tjenestepige Frederikke! Næste række: Marie »Spækhøker«. »Tondte Stine«. Dorthea Nielsen. Forreste række: Marie Storgaard, bestyrerens kone. Hendes søn Jens. Datter Gertrud og søn Peder.

følge af 1891-loven. Man skulle have et sted at anbringe de »nye« alderdoms-understøttede – et sted, der var bedre end de stadig eksisterende fattiglemmers bolig.

Asylets beboere omtales også i fattiggårdens regnskab. Således i 1898: »Kostpenge for Asyllemmerne i 271 Dage á 60 øre = 162,60 Kr.«, og »Kostpenge for Arbejderne ved Asylets Opførelse 100 Kr.«

Først på året 1899 havde Peder J. Holm vistnok sagt sin stilling som bestyrer op, for på et sognerådsmøde d. 3/2 1899 bestemtes det, at C. Clausen (formentlig Carsten Clausen i Hyllerslev) og Formanden »skal forhandle med Ansøgeren til Pladsen som Bestyrer paa Fattiggaarden fra 1. Maj paa følgende Betingelser: Fast Løn 300 kr. aarlig, 10% af Bedækningspengene, der maatte indkomme for Tyren, 50 kr. som Vederlag for Kaffe og Cikorie til Bestyreren og Hustru, Karl og Pige samt fattiglemmerne, der for Fremtiden efter Sogneraadets Vedtagelse skal have Kaffe een Gang daglig, hvorved det i Spisereglementet omtalte Kaffe til gamle og svagelige Fruentimmer bortfalder. Desforuden tilstaaes Bestyreren og hans Hustru 12 kr. aarlig for hver af Lemmerne paa Alderdomsasylet for Pleje og Vederlag for Kaffe til samme trende Gange daglig. Vederlag for Kaffe og Brændevin til Haandværkere og

Daglejere efter Sogneraadets nærmere Bestemmelse. Sengetøj for Bestyreren med Familie holder denne selv. Opsigelse kan ske fra begge Sider med et halv Aars Varsel, at fratræde til en 1. Maj eller 1. November. Bestyreren med Familie spiser sammen med Lemmerne.«

Her får vi klare oplysninger om bestyrerens forhold, og samtidig afsløres den sociale forskel mellem fattiglemmer og asyллеmmer. De førstnævnte fik kun kaffe én gang daglig – et privilegium, som da kun var 1½ år gammelt – mens asyллеmmerne fik kaffe tre gange hver dag!

Den 1. maj 1899 tiltrådte Kristian Martin Thøstesens pladsen som bestyrer på fattiggården. Han var født i 1869 i Sønder Bork og var altså kun 30 år, da han blev bestyrer. Han var gift med Meta Hansen Møller, født 1875 i Arild sogn i Sønderjylland. De kom hertil fra Varde.

Allerede i november 1900 opsgav han pladsen til fratrædelse pr. 1. maj 1901. Han var altså endnu bestyrer, da folketællingen 1901 blev foretaget. Det var den 1. februar, og da var der 5 fattiglemmer og 2 asyллеmmer på gården. Blandt de førstnævnte var den sindssyge Ole Johnsen og en kvinde, der blot nævnes som »Kjerstine« (altså uden efternavn), og som var »aandssvag«. De to vil vi senere vende tilbage til. Asyллеmmerne var Jens Chr. Sørensen, født 1819 i Kjelst, og Christen Lauridsen, f. 1820 i Janderup. Sidstnævnte er den arbejdsmand af samme navn, gift med Sidsel Madsdatter, der i 1890 boede i et hus i »æ Katrebel« i Janderup. Han døde d. 2/3 1901 som »Enkemand med Ophold paa Janderup Billum Alderdomsasyll«. Jens Chr. Sørensen var »æ kjærkesmed« fra Janderup. Han var ked af det, da han skulle på asylet. Han mente, at han ville føle sig ensom dér, og at han ikke mere kunne komme omkring og besøge sine bekendte. Han døde d. 13/4 1905 på asylet. I folketællingen 1901 er de to gamle mænd anført med »Alderdomsunderstøttelse«, mens de øvrige lemmer fik »Fattighjælp«!

Fra 1. maj 1901 til udgangen af september 1909 var Søren P. Uhd bestyrer på fattiggården. Han afløstes d. 1. oktober 1909 af Niels Storgaard. Da han tiltrådte, var lønnen 500 kr. pr. år. Han var bestyrer indtil 1/11 1915. Fra hans tid, fra omkring 1911, findes der et fotografi af fattiggårdens beboere. Storgaards datter, Gertrud Simonsen, født 1907, fortalte mig i 1974 om forholdene på fattiggården, hvor hun jo tilbragte en del af sin barndom. Hun har identificeret personerne på fotografiet, og sammen med hende lavede jeg et grundrids af fattiggårdens stuehus.

Som angivet på ridset var asylet i vestenden af fattiggårdens stuehus. Efter Gertruds opfattelse var der mærkbar forskel på at være asyлле og fattiglem. Marie »Spækhøker« lagde stor vægt på, at hun boede på asylet og ikke var fattiglem. Hun følte sig hævet over de sidstnævnte. Hun havde en kiste med fine sager i, og hun følte sig generet af, at fattiglemmerne stod udenfor og kiggede ind ad hendes vindue, når hun havde kisten åben. Marie »Spækhøker« var identisk med Maria Margretha Mattsen, der døde på »Billum Asyll«

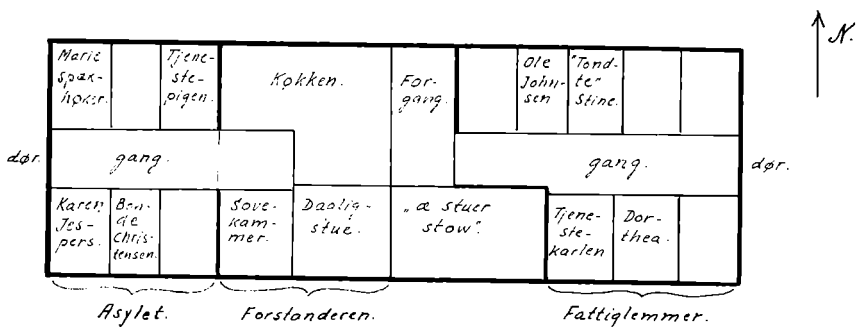
Karen »Jespers«. Tidligere bestyrerkone på fattiggården, da asyllem. Formentlig ca. 1911. Hun sidder med et af Storgaards børn. Ingen oplysninger om fotograf. Opbevares hos Gertrud Simonsen, Lydum.

d. 19/9 1912, 69 år gammel, som enke efter arbejdsmand Jens Bondesen Lauridsen af Tarp. Hun var født d. 19/3 1843 i Kegnæs sogn på Als, som datter af Hans Mattsen og Maren Fogt i Midtkobbøl.

På asylet boede også »Bune« Christensen. Han var broder til lærer Mogens C. i Kærup. Han var lidt enfoldig. Han gik ærinder til Brugsen og gik med meget lange skridt. Han er den Bonde Hansen Christensen, der d. 9/7 1935 døde på Billum Asyl. Han var ugift, født d. 26/9 1849 i Oksbøl, Ål sogn. På asylet boede endvidere Karen »Jespers«, der kom til fattiggården fra et lille hus i Billumgårde. Hun var født i 1831 i Tjæreborg sogn, og hun var enke efter Jesper Pedersen, den tidligere bestyrer på fattiggården. Hun var kraftig og tung og gik dårligt. Hvis hun faldt, var det et helt arbejde at få hende op igen. Derfor sad hun mest på sit kammer. Hun havde en søn, der enkelte gange besøgte hende. Hun døde d. 17/1 1917 på asylet, og det nævnes da, at hendes mand døde i 1898.

Et af fattiglemmerne var Dorthea. Hun var ked af at komme på fattiggården. Hun følte det som en skam at være fattiglem. Hun er uden tvivl identisk med Helene Dorthea Jensdatter, der døde d. 9/2 1912, 80 gammel. Hun var enke efter indsider Niels Mortensen Lauridsen i Tarp, der var født på ejendommen matr. 4 af Nørhebo. Han døde d. 10/4 1895 som »Indsider, pensioneret Invalid« i Tarp. Kort tid efter hans død begærede Dorthea alderdomsunderstøttelse (i h. t. loven af 1891), hvilket sognerådet nægtede hende med den begrundelse, at hendes økonomiske nød skyldtes drikfældighed, og at hun derfor ikke var »værdig trængende«! Hun klagede til amtet, der i første omgang ikke var helt enig med sognerådet, men som efter yderligere korrespondance med denne institution i skrivelse af 23/1 1895 erklærede sig indforstået med, at Dorthea ikke fik alderdomsunderstøttelse. Hun tog derefter ophold hos en søn, og til hendes »Underhold og Husly« betalte kommunen derefter 5 kr. pr. måned, men »den Hjælp, der saaledes var ydet hende, var Fattighjælp«! I foråret 1899 begærede hun at komme på fattiggården, »hvor der overlodes hende et Værelse i Afdelingen for Fattiglemmer«! Ole Johnsen var også fattiglem. Han havde en gang været sømand, men blev sindssyg og var en tid på sindssygehospitalet i Århus. Gertrud kunne huske, at han gerne ville hjælpe med opvasken i køkkenet. Han er identisk med den Ole Johnsen Olesen, der døde d. 30/3 1930 på fattiggården. Ved sin død er han anført som »forhenværende Styrmand, født 1849 i Kjelst som Søn af Skipper Ole Johnsen og Ane Gertrud Nielsdatter«. Han er nævnt flere gange i fattigprotokollen, således d. 28/3 1878, da der betales 50,05 kr. »for Ole Johnsen Olesens Underholdning paa Sindssygeanstalten ved Aarhus i April Qvartal«. Jeg kan ikke se, hvornår han kom på fattiggården. Hans psykiske tilstand havde vel, efterhånden som han blev ældre, ændret sig så meget, at man kunne tage ham hjem til sognet. Som foran nævnt var han på fattiggården i 1901.

Endelig var »tonte Stine« fattiglem. Hun var åndssvag. Det er hende, der i folketællingen 1901 nævnes som »Kjerstine«. Hun kunne ikke lade være med

Grundplan af fattiggården, tegnet i samarbejde med Gertrud Simonsen i 1974. Efter øjemål.

at rapse småting. Især stoppenåle yndede hun, men hun tog også garnnøgler, strømper, der hang til tørre, og andet. Disse ting gemte hun i de strømper, hun havde på. En gang stak en stoppenål hul på hendes ben, og der opstod betændelse. Denne tildragelse indgav hende lidt respekt for dette hendes yndlingsobjekt. En gang var dyrlægen hos dem, og da forsvandt en af hans gummihandsker. Storgaard visiterede så Stine og fandt handsken i hendes strømpe. Stine kunne godt blive vanskelig, og hun måtte da låses inde på sit kammer. En gang sparkede hun dørfyldningen ud. »Tonte Stine« hed Kirstine Christensdatter. Hun kom sikkert ind på fattiggården straks efter starten 1868, for hun er anført som lem på fattiggården i folketællingerne 1870, 1880, 1890 og som nævnt i 1901. Hun betegnes da som »aandssvag« eller »fjollet«. Evnesvag har hun i alle tilfælde været.

Stine nævnes første gang i den gamle fattigprotokol i 1858, da man d. 12. oktober sendte 20 rdl. til »Ane Chr. Christensen for hendes sindsyge Datter Kirstine Christensen«. Derefter d. 22/12 1858, da man betalte »Hans L. Smidt for en Reise til Nykirke Sogn og forhandling med Enke Ane Christine Christensen om Underhold for hendes sindsyge Datter«. Hans Lausten Schmidt var nok den rette mand at sende, for han havde selv boet i V. Nykirke sogn indtil maj 1857. Hans forhandling med enken må have ført til et resultat, for i årene derefter sendte fattigvæsenet halvårlig 20 rdl. til »Kristine Christensen i Vong«.

Hvem var da enken Ane Christine Christensen i Vong? Folketællingen 1860 for Vester Nykirke sogn viser, at hun da som 50'årig, enke, aftægtskone, født i Janderup sogn, boede i et hus ved Albæk mølle. Hos sig havde hun da to børn, begge piger, på henhv. 12 og 9 år, begge født i Nykirke sogn. Disse børn havde hun sammen med sin afdøde mand, Niels Jepsen. Endvidere boede hos hende den 21'årige Kirstine Christensen, født i Janderup sogn, der nævnes som »Almissem«. Sidstnævnte er »tonte Stine«, som også var hendes datter!

Som nævnt kom Kirstine formentlig på fattiggården allerede i 1868. Hun var der i april 1869. Her døde hun den 6/6 1916. Man var da i tvivl om, hvem hun egentlig var, og hvornår hun var født, men gennem mine undersøgelser har jeg fastslået, at hun var den Kirstine Christensen, der fødtes uden for ægteskab den 25/5 1839 af gårdmandsdatteren Ane C. Christensen i Hyllerslev. Gertrud kunne huske, at en sømand, Ebbesen, i perioder, når han ikke havde hyre, boede på fattiggården. Han svirede en del. En gang havde sognerådet bestemt, at han skulle sendes til Amerika. Det var ikke ualmindeligt, at man dengang sendte uønskede personer til »de nye lande«. Man bestilte billet til ham, og Storgaard rejste med ham til Hamborg og fik ham ombord på skibet. Men da Storgaard sad hjemme og fortalte om rejsen, dukkede Ebbesen op uden for vinduet. Han var gået i land igen, og da rejsepengene ret hurtigt var brugt, var han rejst tilbage til Billum!

Gertrud lærte bogstaverne af Ebbesen. Det var i 1913-14. Sognerådet betalte opstillingen af en rebbane norden for fattiggårdens lade. Der skulle Ebbesen slå reb, og han fik hamp til at lave det af, men det gik kun en kort tid.

Johannes Ebbesen nævnes flere gange i sognerådsprotokollen, således under 10/12 1894, da han benævnes som rebslagersvend, »tilbagesendt fra Tyskland, blottet for Eksistensmidler«. Og i februar 1915, da »Sømand Johannes Ebbesen« blev hjemsendt til fattiggården efter at have været indlagt på sygehuset i Fredericia til behandling for sit ben, der blev brækket, da han på Fredericia banegård blev overfaldet af »en i Fredericia boende Person«. Man erklærede ham som forsørgelsesberettiget i kommunen her, da hans moder »10.maanedsdagen før hans fødsel havde haft ophold i Hyllerslev«, men hvem han egentlig var, har jeg ikke fundet ud af.

Gertrud fortalte, at en kone, Marie, fra Ølgod med sine fire børn en tid boede på fattiggården. Marie kærstede lidt med Ebbesen. En dag kom politiet og hentede børnene. Dette kunne Gertrud ikke glemme. Marie sagde til børnene, at politiet ville tage dem med, og så skreg børnene. En af politifolkene tog en frakke, som han mente tilhørte et af disse børn, men det var Gertruds, og hun skyndte sig at få fat i den og løb så op til gamle Karen Jespers og gemte sig der, indtil det var overstået.

Videre fortalte Gertrud, at fattiglemmerne havde hver en seng, en stol og et bord, men de havde vist også lov til at have nogle af deres egne ting i kammeret. Alle beboerne på fattiggården spiste ved samme bord i køkkenet.

Når et af lemmerne var død, stod kisten med den døde i gangen, der førte på langs gennem stuehuset. Følget fik da kaffe på fattiggården i »æ stuer stow«. Når der var sognerådvalg, blev dette afholdt i »æ stuer stow« på fattiggården. Et hjørne af rummet var skilt fra ved hjælp af ophængte lagner, og der stemte folk. Den dag fik sognerådet sin fortæring på fattiggården.

Den 1/11 1915 blev Ole N. Larsen bestyrer på fattiggården, og han bestred dette hverv lige til anstalten blev nedlagt som fattiggård i 1937. Mens han var der, kom elektriciteten til området. På et sognerådsmøde d. 17/6 1919 vedtoges det at installere elektrisk Lys paa Fattiggaarden samt føre en Ledningstraad til Janderup og Kærup Skoler, selv om de nuværende Lærere ikke vil have Lyset indlagt!

Ole Larsen var født i Varde i 1876. Efter at have mistet sin første kone, giftede han sig igen i 1919 med Else Hansen, født 1888 i Vejen. I 1974 talte jeg med Else Larsen, der da var på plejehjemmet Hessemed i Ål sogn.

Hun fortalte, at hun og hendes mand blev boende på fattiggården til 1939, altså også efter at alderdomshjemmet i Janderup var indrettet, og fattiggårdens egentlige funktion dermed var ophørt.

Der blev drevet landbrug i forbindelse med fattiggården. De havde 10-12 køer. De af fattiglemmerne, der kunne arbejde, hjalp ved driften, men det var da ikke mere tvang, at de skulle arbejde. Det var kun gamle og svage folk, de

havde, og ikke ret mange ad gangen, men et par stykker var der dog altid. Else Larsen kunne huske nogle af lemmerne. Et af dem var Sine Pedersen, kaldet »Sine vindpind« (garnvindepind) fra Hyllerslev. Hun døde omkr. 1920. Desuden var der Laust Lauridsen fra Billum Tarp og Knud Kristensen, også fra Tarp. Hun fortalte, at Karen »Bertels« fra Bandsbjerg endte sine dage på fattiggården. Da hun ankom, var hun syg, og hun udtrykte sin beklagelse over, at Else Larsen nu skulle have et så skrøbeligt menneske som hende at passe. Men snart var hendes ydmyghed borte, og hun begyndte at udstede ordrer, og så måtte Else forklare hende, at her var det hende, der rådede. Karen »Bertels« var identisk med Karen Pedersen, f. 15/7 1848 i Skjern. Se i øvrigt om hende under omtalen af matr. 4 Janderup (Bandsbjerg). Else Larsen fortalte om forholdene på fattiggården i den sidste periode af anstaltens eksistens. Alle lemmerne havde deres værelser i stuehuset. Disse var anbragt med asylafdelingen i den ene ende og fattiglemsafdelingen i den anden ende. Midt gennem huset var der en gang, og på hver side af den lå lemmernes kamre. Midt i huset var bestyrerens lejlighed. Hver enkelt lem havde da et værelse for sig selv. Der var halm i lemmernes senge, men det var ikke noget usædvanligt dengang. Der var ved gården tre nødtørfrum, nemlig et til bestyrerfamilien og tjenestefolkene, et til asyllummerne og et til fattiglemmerne. Kredslægen havde engang spurgt Else, hvordan lemmerne badede, og hun kunne kun svare, at de vaskede sig ved et vandfad, men heller ikke en sådan nødtørftig afvaskning af blot hænder og ansigt var dengang noget usædvanligt. Hvis nogen af lemmerne var syge, fik de deres mad på værelset. Til jul var alle forsamlet i »sognerådsstuen«, hvor der var bedst plads. Else læste da højt af en prædikensbog, eller hun læste en fortælling højt, og så sang de med hinanden.

Janderup Billum sogneråd holdt sine møder på fattiggården, og når det skete, skulle Else forpleje rådets medlemmer. Det blev somme tider til flere måltider.

Lemmerne fik fuld forplejning og beklædning. De fik ingen lommepege. Kun til jul fik de hver 4 kr.

I 1920'erne var Niels Jørgensen og Bonde Christensen asyllummer på gården. Niels var nervesvag. Samtidig var Ole Johnsen fattiglem. Han var dengang rolig og gemytlig og var flink til at hjælpe. Han fejede gangen mellem kamrene og ville gerne hjælpe med at vaske op efter måltiderne, men til sidst fik han kun lov til at vaske gryderne.

Dengang gik der en del farende svende på landevejene. Disse blev af befolkningen kaldt »bossere« eller »landstrygere«. Sådanne folk måtte overnatte én nat på fattiggården, uden at der blev sendt regning til hjemstedskommunen. De skulle melde sig hos sognerådsformanden og have tilladelse til at overnatte, inden de kom til fattiggården. Der kom af og til landstrygere, og til sådanne var der indrettet et særligt kammer i den østlige del af stuehuset. Her

Fattiggården med beboere ca. 1920. Postkort uden angivelse af fotograf. Personerne fra venstre: Bestyrer Ole Larsen med datter Magna. Hans kone, Else, f. Hansen, med datter Karen på armen. Tjenestepige Helene Hansen (Elses søster) med 2 ferieborn foran sig. Assyllem Niels Jørgensen (hvid jakke). Fattiglem Bonde Christensen. Fattiglem Ole Johnsen. Tjenestekarl Martin Nielsen fra Oksby eller Ho.

var der to senge og en stol. De var jo ofte to sammen. De fik så aftensmad og morgenmad.

En gang kom der to landstrygere, der blev indkvarteret. Det viste sig, at den ene af dem var meget luset. Han havde ligefrem sår i hovedet af lusebid. Else tilkaldte sognerådsformanden, Karl Andersen, Janderup. Han beordrede nyt tøj til de to, og det fik de. Så blev deres gamle tøj gravet ned, og halmen fra sengene blev brændt og sengetøjet hængt ud i det fri. Det hang i tre dage, men endda var der lus i det. Så fyrede Else op i bageovnen og lagde dynerne derind, og det hjalp. Men i kammeret var der stadig lus. Så kogte hun en stor gryde vand, og med en vandkande overrislede hun vindueskarm og vægge og fik således has på utøjet.

Mens dette skete, og mens de sidste gamle fattiglemmer døde på fattiggården, var der nye tider undervejs. Lovgivningen, navnlig Socialreformen af 1933, gav de svage i samfundet bedre kår. Bl.a. var ordningen med aldersrente indført og blev udbygget i 1933. Aldersrenten havde man som ubemidlet ret til. Den var ingen nådessag, som alderdomsunderstøttelsen og fattighjælpen havde været.

Derfor var fattiggårdenes tid forbi, og alderdomshjemmene dukkede op

overalt i landet. Janderup Billum kommune fik sit »De gamles Hjem« i 1938. Her var forholdene helt anderledes end på fattiggården, som jo ellers i sin seneste periode havde tjent som et slags »hjem for gamle«. Her var gode, velindrettede rum, og her var gode toilet- og badeforhold. Her var nok et reglement, men det lignede slet ikke regulativet fra fattiggården. Den første bestyrerinde var Dorthea Jørgensen. Distriktsygeplejersken Marie Frandsen fik nu sin bolig på alderdomshjemmet. De første gamle på hjemmet var syerske Johanne Pedersen fra Janderup Mark (Kærup), Maren Pedersen, enke efter Bonde Pedersen i Vester Kærup, og Karen Pedersen, en søster til Bonde Pedersen. En aften, mens kun de tre gamle var på hjemmet, var min far og mor på besøg, og da var de alle oppe hos frk. Frandsen, der spillede på orgel, og så sang de alle med. Da udbrød den gamle Karen: »Sikken en lyw« (sikken et liv)!

Alderdomshjemmet blev officielt indviet d. 11/1 1939 med en sammenkomst, hvor en sang, som Ole Hansen havde skrevet til lejligheden, blev sunget.

Ved siden af fattigvæsenet virkede her fra 1908 Hjælpekassen, af hvis midler der udbetaltes småbeløb til værdigt trængende. Reglerne om de kommunale hjælpekasser findes i lov af 4/5 1907.

Hjælpekassen fik sine midler fra kommunen, men også fra anden side. Således betalte flere private personer penge til kassen, og fra politikontoret i Varde fik man regelmæssigt beløb, der var indkrævet som bøder. Kassens midler forvaltedes af en bestyrelse på 5 medlemmer, der også afgjorde, hvem der skulle have hjælp. Første formand var P. L. Schmidt i Kærup.

Understøttelse fra Hjælpekassen havde ingen indflydelse på modtagerens borgerlige rettigheder.

Det var mest beløb på 10-25 kr., der ydedes. I 1910 fik Kristen Svendsen i Hyllerslev og Hans Jensen, Janderup Mark, hver 16 kr., »fordi disse tvende Familier i længere Tid har været hjemsogt af megen Sygdom og af den Grund sidder i trange Kaar«! Hans Jensen var min mors far.

Under første verdenskrig blev der ydet hjælp til familierne til de mænd, der var indkaldt til Sikringsstyrken. F.eks. fik i 1916 Nis Chr. Hansens hustru i Vesterager 6 kr. ugentlig i 11 uger.

Den økonomiske krise i begyndelsen af 1930'erne med den store arbejdsløshed medførte »den midlertidige Krisehjælp for Arbejdsløse«, som uddeltes af Hjælpekassen. Disse udgifter er anført i Hjælpekassens regnskabsbog som et særskilt emne. Der skelnes mellem »ikke kassemedlemmer« og dem, der var medlemmer af en »Statsanerkendt Arbejdsløshedskasse«. Blandt de sidste var Johannes J. P. Jakobsen i Hyllerslev. Han fik i vinteren 1931-32 en daglig hjælp på 3 kr. + 13 øre. Sådan står der virkelig i bogen. Johannes Jakobsen boede i det hvide hus med paptag, der lå ved landevejen, men som nu er borte. Han arbejdede på stålværket i Varde.

I vinteren 1927 modtog sognerådet en klagesag, der tydeligt viser, at arbejdsmændene – tidligere tiders daglejere – nu også var begyndt at organisere sig i fagforeninger i området her vest for Varde. I skrivelse af 22/1 1927 klagede Dansk Arbejdsmandsforbunds Varde afdeling til amtet over, at tre arbejdsmænd, bosat i kommunen og medlemmer af fagforeningen, var nægtet arbejdsløshedsunderstøttelse af Janderup Billum sogneråd. I skrivelsen anføres, at »i Dag, d. 22. Januar, da disse 3 Mænd mødte for at faa Understøttelse, blev de imidlertid pure afvist med den Motivering, at Sogneraadet havde vedtaget, at enhver maatte klare sig selv; i hvert Fald blev der ikke udbetalt mere Understøttelse i Vinter, selv om Medlemmerne gik arbejdsløse«!

Sognerådet besvarede denne klage i en skrivelse af 1. februar 1927 med at oplyse, at husmand Hans Bott, Hyllerslev, havde fået hjælp fra Hjælpekassen i tiden fra 16/10 til 18/11 1926 og i øvrigt i tiden indtil 8/1 1927 havde modtaget børnetillæg og forsørgertillæg fra kommunens kasse som supplement til den arbejdsløshedsunderstøttelse, han fik fra arbejdsløsheds-kassen i Varde. Også de to øvrige arbejdsmænd, som sagen drejede sig om, mente man at have hjulpet i tiden indtil begyndelsen af januar 1927, og så står der videre i skrivelsen: »Den 14. Januar (1927) bortliciterede Sogneraadet Arbejder ved Rabat- og Grøftegravning paa én af Kommunens Veje. De tre forannævnte Arbejds-mænd vare til Stede og fik alle Arbejde, og man har, naar det modtagne Arbejde var færdigt, anvist Arbejde ved Skærveslagning.« Af disse årsager mente sognerådet, at de tre mænd var beskæftigede og fandt ingen grund til at udbetale dem understøttelse. Hvad sagen endte med, fremgår ikke af arkivalierne.

Den sidste tilførelse i Hjælpekassens forhandlingsprotokol er dateret d. 28/8 1934. Der står: »Hjælpekasseinstitutionen ophævedes d. 30. September 1933, idet Socialreformen da traadte i Kraft.« Underskrevet af Johs. Poulsen, Niels Kr. Nielsen, Niels Thomsen, Magdalene Sørensen. Den førstnævnte, Johannes Poulsen, var lærer i Hyllerslev.

Denne beretning er et forsøg på at skrive historien om de fattige og svage i Janderup og Billum sogne. Mine undersøgelser synes at vise, at der er en vis sammenhæng mellem »hor« og »armod«, hvilket formentlig mest skyldes den omstændighed, at personer, der var født uden for ægteskab, af datidens borgerskab blev vurderet lavere end andre folk og derfor så at sige var født med et handicap. Var man født som »horeunge«, blev man ved at være »uægte« hele livet igennem. Min tipoldemor blev i 1803 født uden for ægteskab i Alslev sogn af en gårdmandsdatter fra Hostrup. Ved hendes død i 1868 i Janderup sogn nævnes hun i kirkebogen som »uægte«!

Det ser ud til, at der i de to sogne var »fattigøer«, områder, hvor de fattige særligt holdt til. Sådanne områder var tilsyneladende Katreblen i Janderup (hvor fattighuset jo i øvrigt lå), Søvigmark og Hannevang.

Endelig konstateredes det, at lemmerne fra fattiggården havde deres særlige begravelsesplads i den nordvestlige del af Billum kirkegård. Det var således ikke blot i levende live, at de var fattiglemmer!

Folkene nederst på den sociale rangstige fortjener, at deres »historie« skrives. Flere af dem var i virkeligheden farverige og snilde mennesker med ideer og udsyn, og nogle af deres efterkommere blev fremragende folk. Det gælder f. eks. Christen Sørensen Billum, hvis efterkommeres indsats betød meget under den nationale kamp mod prøjserne i Sønderjylland, og hvis tipoldebarn blev leder af Radio Syd. Det gælder også Kirsten Drage, hvis barnebarn blev en agtet og dygtig skibskaptajn. For mit eget vedkommende kan jeg sige, at min tipoldefar, »Pe Pewer«, på Janderup Mark også en tid var under fattigforsorg, og han var – så vidt jeg kan skønne – et spændende og sjovt menneske med gode ideer.

Knud Jensen.

KILDER:

Følgende arkivalier er benyttet: Fattigprotokollen 1854-80. Fattiggårdsprotokollerne. Hjælpkassens protokol og regnskabsbog. Sognerådets forhandlingsprotokoller. Sognerådets korrespondancejournal. Billum kirkegårdsprotokol (hvad angår de fattiges begravelsessted). Kirkebøgerne fra Janderup og Billum sogne samt fra adskillige andre sogne. Folketællingslisterne 1787-1901. Lægdsbøger. Matriklen 1844 og de tidligere Matrikelekstrakter. De værdifulde oplysninger om Kopskattelisten har jeg fra H. K. Kristensen. Desuden er følgende årgange af »Fra Ribe Amt« anvendt: 1911 (om fattighuset i Hyllerslev). 1924 (om fattighuse). 1931 (om fattigvæsenet). 1934 (om fattiggårde). 1945 (om kaptajn P. Lorentzen). 1957 (om fattighuset, der kaldtes »slotet«). 1972 (side 108, om Niels Gundersen). Endvidere: N. M. Kromann, Fanøs Historie, Esbjerg 1934 (om Niels Gundersen). Wibergs Præstehistorie (om Madam Wibe). Kjeld Philip, Staten og Fattigdommen, Kbh. 1947. Salomonsens Konversationsleksikon, 2. udg. (emnet Fattigvæsen). Danske Lov (om fattighuse). Barn i Flensborg 1890-1920, udgivet af Poul Kürstein, Flensborg 1972, og Skalk nr. 1 1969 (begge om Chr. Sørensen Billum). Den store Danske Ordbog. Heri nævnes »plaster« som lægemiddel, anvendt til påsmøring, egnet ved almindelig temperatur, klæbrig ved svag opvarmning, dejagtig masse af fedtstof, harpiks, voks. »Køngsplaster«, fremstillet på samme måde, men lavet i Køng i Sydsjælland. Anvendt som fordelende middel (se om fattiglemmerne, der fik »plastre«). Morten Eskesen, Minder og Udsigter, Odense 1881, og Kr. la Cour Pedersen, Morten Eskesens Saga, Kolding 1926 (begge om lærer Søren Chr. Billum). Om samme emne se L. S. Ravn, Danskuddannede folkeskolelærere i Nordslesvig under preusisk styre, Kbh. 1966.

Vejene

I tidligere tider ofrede man ikke meget på vejene, og de var da også derefter. Over de dengang vidtstrakte heder snoede de sig så vidt muligt uden om fugtige lavninger og mosedrag, skrænter og gravhøje. Blev et hjulspor for dybt eller for hullet, kørte man ved siden af og dannede et nyt spor. Således fik de bugtede veje stor bredde med mange spor løbende jævnsides med de ældste overgroede af lyng. Gennem marker, tægter og enge smalnede vejen ind til et par spor eller så og stilende mod vadestederne over bække og vandløb. De fandtes, hvor strømmen var lavvandet, og bunden nogenlunde fast. Der kørtes gerne nogle læs sten ud i »æx waj« for at styrke kørebanen. I tøbrudstider og efter langvarige regnskyl kunne det ske, at vandet piskede op på agefjælen, så kusken fik en våd ende. I 1700-tallet hed det, at »præsten udi Lunde haver en ond og vanskelig kirkevej på grund af de mange vader«, ja, en af præsterne, Bredsdorfernes stamfader, væltede i Ovtrup vad og knuste sin ene hofteskål. Også her havde man vadesteder, og gennem sump og bløde enge var vejen forhøjet og indgrøftet, det var en vase, »æn Wås«.

Bønderne havde pligt til at vedligeholde adelveje, dvs. de gamle almindelige hovedveje, men det var just ikke et arbejde, man yndede, 1648 stod Mads Rask på tinget og fordelte (tiltalte) en lang række Billummænd, fordi de ikke efter loven og recessen var mødt ved Billumvad at færdiggøre alfarvej. – Alt for mange veje førte ud fra landsbyerne til marker og tægter, hede og eng, kirke og mølle, og hver holdt stejlt på sin, selv om den var til gene for andre. 1667 vidnede kjelstboerne, »at den vej, som løber vesten af Jep Pedersens gård mellem hans toft (er) og ad den grønne vej og vesten af Jes Pedersens gård og siden sydvest til adelvejen over de agre, som kaldes Heeland (Hedeland), er Jep Pedersens gårds vej og markvej, møllevej, møgvej og kornvej i indtil 50 år.«

Den 10. nov. 1768 blev der på herredstinget læst et forbud, som giver gode oplysninger til datidens vejhistorie, nemlig om Janderup-Hyllerslev vejen. Hyllerslevmænd og den virksomme pastor Hammer havde åbenbart bygget en klampbro over Øvebæk, i alt fald vedligeholdt de den. Der tinglæses

følgende: Hermed bekendtgøres til vedkommendes efterretning, at vi underskrevne finder os nødtvungne til med bom og lås at aflukke den imellem Hyllerslev og Janderup kirke syd for præstegården beliggende såkaldte Klamps bro og vase formedelst den stærke kørsel, som af vedkommende øves og bruges over bemeldte bro og vase med svære læsser, der har forårsaget, at vi på en 8 år ikke mindre end tre gange har måttet lægge broen af ny, både vejen og vasen, uanset den derpå gjørende reparation, således opkøres og afbrækkes, at vi om vinteren derover vanskelig kan passere til og fra Guds hus eller præsten i synderlighed eller andre embedsforretninger komme til Hyllerslev by, og dog vasen og broen ene og alene for disse bemeldte årsagers skyld er anlagt og indrettet, men den rette alfar mølle- og købstadvej derimod går, som bekendt er, norden om Strudvad Hul og Øvevad lige til den møllestrøm, Grydvad kaldet. Men på det ingen formedelst uvidenhed herover på sin rejse skulle lide ophold og hinder, så fastsættes herved til bemeldte Klamp bros og vases aflukkelse d. 21. nov. førstkommende, efter hvilken tid ingen uvedkommende med heste og vogne eller kreaturer tillades mer bemeldte bro, vase og vej at passere, thi ville ikke alene de hæderlige sogne- degne for Janderup og Billum samt Ål, item Ho og Oksby menigheder det på hvert steds sognestævne tilkjendegøre, men og ærbødigt og allertjenstligst ombedes hr. by- og herredsfoged J. J. Frausing, at denne afvisning såvel på Varde bys ting som på Vester herreds ting første tingdag måtte forkyndes. Hyllerslev og Janderup præstegård d. 4. nov. 1769. (13 underskrifter fra Hyllerslev samt pastor Hammer).

Vejen nord om Strudvad er altså den gamle adelvej til Varde og mod vest over Billum til de store fiskerlejer i Ho og Oksby sogne. Det er forståeligt, at man gerne ville benytte vejen over Klamp bro, da den var væsentlig kortere. Janderup sogn havde endnu en vigtig adelvej, nemlig Varde-Nymindegab landevej eller rettere Varde-Lunde-Skjern Å-vej, som middelalderkonger drog ad, når de var på gæsteri og fra Varde skulle til Lunde barfred, hvor der overnattedes og videre nordpå. Vester Horne herreds ting på Rottarp hede lå forøvrigt ved denne vej. Fra Varde til Hvilested var der kun een vej, men på dette sted delte den sig, og herfra stak Nymindegabvejen mod nord og gik tæt forbi Grydvad mølle. I skrænterne der ser man endnu nogle kløfter, der er gamle nedslidte hulveje, som viser, hvor vejen gik.

Videre stiler vejen mod Nybro ved Heltoft (Søvig) å. Meget tidligt er der slået bro her. Første gang navnet er fundet nævnt er i 1644, men man kan ikke se, om der var en bro eller ej på dette tidspunkt. Broen, der navngav, var i alt fald forsvundet i lang tid. Der var kun en spang for gående, kørende måtte benytte vadet. Herredsfogden, der skulle fra Varde til tinget, fortæller om Nybrovad, at han ofte både vinter og sommer har været forlegen med at komme over vadet og har måttet køre lange omveje. »Thi om jeg ej er pligtig at passere det til fods over gangspangen, der findes over strømmen,« havde

han næsten ½ mil til tinget, og der var ingen huse sønden vadet, hvor han kunne sætte heste og vogn. Han foreslog derfor, at der skulle bygges et nyt tinghus syd for åen. Men herredets proprietærer, der skulle betale, fandt det alt for bekosteligt, og så blev tinget flyttet til Varde. At en del bønder så skulle gennem vadet og fik en lang vej til retten, betød jo ikke så meget. – Der blev næppe bygget nogen bro den gang, men 15 år senere blev bygning af en bro her udbudt i licitation, og siden har der været broforbindelse. I sognene har der været et utal af veje før udskiftningen, vi vil kun tage et mindre antal med.

En vej gik fra Søvigmark mod øst over Nybrovejen og stødte til Nymindegabvejen der, hvor skellet mellem Kærup og Janderup hede er. En anden vej gik fra Kærup til Søvig. Den har fulgt den vestre side af matr. nr. 13 mod nord helt til Søviggårds hede, hvor den fulgte skellet mellem heden og nr. 2 til den drejer mod nord til Søvig, det var nok den gamle Hovvej.

Fra Hyllerslev by gik en vej mod øst med retning mod Tændpibe, den var 7,55 m bred. En anden vej er gået fra denne mod øster enge og deler sig der mellem de forskellige parceller. En vej er gået fra Hyllerslev by og har så nogenlunde haft samme retning som den nuværende vej forbi smeden og skolen øst om Nr. Hebo til Hallumvad, hvor den har krydset landevejen ved Grydvad teglværk og derfra nord om Stolsbjerg til Isbjerg mølle. Der har også gået en vej fra Orten til Grydvad mølle.

Jægum kirkevej har gået fra »Egelund« (J. Termansens gård) og mod øst, hvorefter den har passeret Bådsø bæk og derfra til skellet mellem Kærup og Øster Vrøgum, som den har fulgt til den kom til Kjelst og Tarp hede, som den gik over, og derfra mod Hannevanggård. Den fulgte så Hannevangvejen et stykke og drejer så mod Janderup mark op over den fælles lergrav og videre til skellet mellem nr. 19 og 21, som den fulgte til nr. 2 og fortsatte så mellem 2 og 17, hvor den drejer mod øst til den nuværende kirkevej.

Ved udskiftningen blev næsten alle gamle veje nedlagt, og nye veje blev anlagt, da alle skulle have adgang til deres jord. I Kærup blev 4 gårde udflyttet, de to blev lagt ved Hannevangvejen, det var nr. 8 og 14, de fik forbindelse med Hovvejen gennem nr. 7. En anden vej blev anlagt fra Kærup by mod øst (den nuværende Hjørnegårdsvej), den fortsatte over Janderup hede og Hyllerslev jorder, gennem Nr. Hebo til den gamle landevej mellem nr. 1 og 2. Den kaldtes Vardevej og Adelengvej. En vej gik fra Hovvejen mellem 3 og 6 og mod øst, omtrent hvor Sundsigvej nu går, den gik til de forskellige parceller og endte ved matr. nr. 1, som også var en udflyttergård.

Fra Vrøgumvejen blev anlagt en vej mod nord over nr. 7's hede ud forbi Rævebankerne for så at gå ind over Søvigmark til Hovvejen og videre til Søvig.

Hallumvadvejen blev anlagt meget senere, nok omkring 1881. Da fik lodsejerne erstatning for jord til denne vej, de fik 50 kr. pr. td. land hede og 100 kr.

pr. td. land agerjord. Den går over Fussevad gennem plantagen til Nymindegabvejen. Den østre ende af den gamle Vardevej blev nedlagt. Også Nybrovejen er anlagt på et ret sent tidspunkt.

Også ved udskiftningen i Janderup og Hyllerslev blev der anlagt nye veje. I Hyllerslev blev anlagt en vej fra byen mod nord over den gamle landevej og videre til Nymindegabvejen. Vejen fra Nymindegabvejen til Orten er af meget nyere dato. Mod syd fra Hyllerslev by går vejen ned til engene (Adelengvej), den har sikkert også gået der før udskiftningen. Ved Nr. Hebo blev Baunehøjvej anlagt. Fra den gamle landevej mod syd går St. Hebovej, som har forbindelse til engene. Der har nok også været en vej før udskiftningen med omtrent samme forløb.

I Janderup blev engvejen udlagt langs med åen til Grønnevang, hvor den drejede og gik til Åsvang. Den store engvej gik fra mellem disse to vange over Mejlsbæk til Billum skel. En anden engvej går fra i V. Janderup mellem nr. 29 og 30 til Holmen.

Grønnevej, sådan har den vist altid heddet, gik den gang fra landevejen (d. gl.) mod nord forbi Guldumhøj og videre over lille Bredmose til Orten skel. Fra denne vej går der mellem nr. 15 og 18 en vej mod vest til nr. 30 og så mod nord over Nymindegabvejen til St. Bredmose og Orten skel. En vej går fra ved nr. 39 (Kr. Jensen) mod øst forbi Guldumhøj, hvorefter den drejer mod nord mod Stiftshøje og derfra til Orten.

Ved udskiftningen, da disse sidste veje blev anlagt, var der kun hede, hvor de kom til at gå, men de var vej til de forskellige Janderup gårdes hedeparceller. Fra før udskiftningen i Billum 1797 gik landevejen fra vestersognene mod Varde omtrent, som den går i dag, gennem Billum by slog den et sving, så den gik lidt sydligere, end den nu går, ellers fulgte den vist retningen, som landevejen havde før reguleringen i 1980, til den kom til Janderup by, hvor den fulgte Skråvejen og Hebovej til Tændpibe kro (Hvilested kro) og Varde. Den nuværende landevej gennem Janderup og Hyllerslev kom omkring 1880.

Vejen fra Billum kro mod kirken gik, som den går i dag, til den når Tarpbagevejen, derfra gik den vest om plantagen og tæt forbi kirkegårdens sydøstlige hjørne. Billumgårdevejen fra Kirkebyvej til Burgård gik også omtrent, som den går i dag. Byvejen gennem Tarp by går med mindre reguleringer, hvor den har gået fra gammel tid. Den fortsatte gennem Ø. Kjelst til matr. nr. 8, hvor den drejede mod syd og fulgte gårdene mod vest og videre til Højbjerg og engene ved Kjelst bæk, det var sikkert nogenlunde, som den gik før udskiftningen. En vej gik fra til Kjelst ladeplads ved matr. nr. 10 (Søglimt). En anden vej gik fra længere mod vest nær ved nr. 20 (Teglværket) ned til fjorden, hvor der står »Stenskiivning« på matriculskortet fra 1817, der er der blevet indladet mursten.

Der gik mange veje ud fra Tarp og Kjelst før udskiftningen. De gik næsten

alle med retning mod kirken. En vej gik fra Øster Tarp over nr. 2 og Burgårds mark mod kirken, en anden fra Vester Tarp op over markerne mellem Tarpvej og Tarpbagevej også mod kirken og skolen. Skolen lå omtrent, hvor kirkehuset nu ligger. Fra Kjelst gik en vej ud fra matr. nr. 1 og en fra nr. 12 også med samme retning. Hvor vejen fra nr. 12 gik, blev der ved at være skolesti helt til omkring 1940.

I Nr. Billum, hvor alt var hede på den tid, gik der mange veje på kryds og tværs, et par veje gik ud fra Bjerggård i Billum og mod nord, en begyndte omtrent, hvor Tørvevejen nu begynder ved landevejen, og en begyndte ved landevejen noget vestligere. Længere ude på heden havde de forbindelse med veje, der gik til Borre og Vrøgum, de kom fra Hannevanggård. Længst ude gik Jegum kirkevej over det, der senere blev Tarp og Kjelst hede. Kær- og engvejene ser ud til at have haft næsten samme forløb, som de har i dag. Ved udskiftningen i 1797 blev anlagt mange nye veje, Øster Tarpvej gik fra Tarp til kirken, hvor Tarpbagevej i 1941 kom til at gå, Tarpbagevejen fortsatte så over Chr. Harborgs og N. Chr. Johnsens marker til landevejen som helt ny vej.

Tarpvej gik helt til, hvor den gamle sportsplads nu er, og så mod øst til kirken. Det var almindeligt, at man kørte skråt over marken fra vejen til den gamle skole af 1836 mod kirken (der havde den gamle vej gået før udskiftningen). Da Knud Chr. Nielsen skulle til at bygge møllen i 1862, fik han beboernes underskrift på, at de helst ville beholde vejen, der gik skråt over. Han nedlagde så vejen derfra og over til sportspladsen og byggede møllen op til denne side på grunden mellem den skrå vej og vejen langs med sportspladsen. Vejen er der skel mellem Tarp og Billum bys jorder. Kjelstvej, Kærgårdsvej, en vej fra nr. 9 i Kjelst til Kærgårdsvej og vejen fra Kjelstvej til Tarpvej ved mejeriet blev også anlagt ved udskiftningen.

Nord for landevejen blev Nr. Billumvej og Tørvevejen anlagt, den sidste helt fra kirken, så den delte Billum bys marker mellem kirken og landevejen i to, markerne vest for Tørvevejen blev kaldt vesteragre, deraf kom senere navnet Vesterager. En vej blev også anlagt til Hannevang, der havde før gået en gammel hedevej, som gik fra landevejen et stykke øst for Billum. Der er i tidens løb foretaget reguleringer af vejene, men i hovedsagen går de fleste, som de blev anlagt i 1797.

Jernbanen gennem Janderup-Billum sogne

Så tidligt som i 1878 begyndte man at arbejde på at få et jernbaneanlæg fra Varde til Nymindegab. Det var proprietær W. Beyer, Søvigård, der indbød til forskellige møder i sognene. 1879 blev der på et møde i Snorom kro fremlagt et projekt til en smalsporet bane, men der blev ikke mere ud af det på dette møde, og banesagen gik derefter i stå. Der blev afholdt enkelte møder, men først i 1889 kom der lidt gang i det igen. Man havde før ansøgt om at få en statsbane, og nu prøvede man igen, men det blev afslået. Der kom også nye planer frem, Chr. Mathiesen, Outrup, slog til lyd for en »gaffelbane«, en fra Varde til Ål og en fra Varde til Nymindegab. 1892 blev der igen holdt et møde i Snorom kro, hvor der blev drøftet forskellige planer. Man enedes om at skitsere retningslinien således: Fra Varde statsbanestation så tæt som muligt nord om byen til Vesterport, derfra til Hvilested kro, nord om Hyllerslev, mellem Janderup præstegård og Bandsbjerg, gennem Janderup til Billum, her ca. 1000 alen sydligere end i den første plan, til Billum kirke, til Oksbøl kro, derfra mod nord efter Øster Vrøgum, Trolholm, vest om Søvig mølle, øst om Fidde til Outrup, Lunde, Lydumgårds mark, Nr. Nebel og videre til Nymindegab. Men man var ikke tilfredse med denne plan. Janderup-Billum, Ål og Ho-Oksby var afvisende overfor den, og de nordlige sogne følte ikke trang til at køre om ad Billum for at komme til Varde. Regering og Rigsdag blev også inddraget i forhandlingerne, og det gav anledning til en ret udførlig diskussion både i folketing og landsting. Fra den ene side holdt man jo på en bane fra Nymindegab over Nr. Nebel, Ål, Billum til Varde, fra anden side krævedes der en bane fra Esbjerg over Oksbøl, Henne, gennem Skyhede til Nr. Nebel og Nymindegab. Ved lov af 8. maj 1894 blev vedtaget følgende banelinie: »Fra Nymindegab over Billum til Varde med en sidebane fra Billum til Esbjerg.«

Janderup-Billum sogneråd behandlede sagen bl.a. ved at fremlægge den på et beboermøde i nov. 1895. Sognerådet vedtog 1. at man ikke ville yde mere end

35000 kr. til banen, 2. at banen til Esbjerg går fra ved Billum station, 3. at der bliver holdeplads i Hyllerslev, 4. at der må blive taget tilbørligt hensyn til, at flodvandet kan have uhindret ind- og udløb under jernbanedæmningen fra Tarp og i syd over engene. (På beboermødet var der kommet udtalelser om, at det ville være til skade for engene, når floden for en del ved en jernbanedæmning blev afskåret fra at gøre sin virkning på dem).

Et jernbanemøde holdtes på Janderup højskole i 1896, hvortil kommunens beboere var indbudt, for at stemningen kunne loddes med hensyn til Janderup-Billum kommunes bidrag til banen. Ved et møde i Varde den 22. aug. var det blevet bestemt, at Janderup-Billum skulle deltage med 1/32 af den hele udgift ved anlægget af bemeldte bane. Ved afstemningen blev det godkendt. – Ved et møde i sognerådet i juni 1897 blev det vedtaget at stå ved, at de ville yde det fulde beløb, de var blevet pålignet på betingelse af, 1. at landevejen fra Hvilested kro til Ål sogneskel vedbliver at være amtsvej, 2. og at der bliver taget tilbørligt hensyn til, at flodvandet får uhindret ind- og udløb under jernbanedæmningen fra Tarp i syd over engene.

Ved møder i vinteren 1900 blev det vedtaget, at grenen til Esbjerg skulle skæres fra, men dertil krævedes en lovændring. Der blev indsendt et andragende til regering og rigsdag om at få loven af 1894 ændret således, at sidebanen til Esbjerg bortfaldt. Til andragendet tilføjedes bl.a., at sidebanens bortfald formentlig ville åbne mulighed for, at banen, der som gaffelbane var tænkt anlagt smalsporet, så kunne anlægges normalsporet, hvilket ville give betydelige fordele for banens drift og for forbindelsen til Esbjerg over statsbanen Varde-Esbjerg. I. C. Christensen stillede et ændringsforslag i folketinget, at strækningen Nymindegab-Nr. Nebel skulle udgå, og således blev det. Loven kom til at lyde på: En bane fra Nr. Nebel over Billum til Varde. Med den vedtagne linie blev anlægskapitalen anslået til 1230000 kr. Den endelige anlægssum blev 1452000 kr.

På et møde i sognerådet i maj 1900 blev tilskuddet til banen drøftet. Man stillede som betingelse, at banen skulle gå norden for landevejen gennem Hyllerslev, Janderup og Billum. Mod denne betingelse stemte Niels Chr. Sørensen, Kjelst, da han for at kunne gå med til tilskuddet betingede, at banen gennem Billum blev ført sønden om byen.

Den 9. nov. 1900 oplystes det på sognerådsmødet, at banen ikke, som i overenskomsten bestemt, var afsat norden for landevejen gennem Janderup og Billum. Formanden P. L. Schmidt fremsatte det spørgsmål, »skal vi godvillig godtage den linie, der nu er afstukken«. Sagen udsattes. – På et møde 7. og 10. dec. fandtes ikke tilslutning til at forandre noget.

Banen blev nu anlagt og åbnedes for drift den 15. marts 1903.

Ved stationerne blev der bygget en rampe, hvor heste, kvæg og svin kunne læsses i banevogne. Der var stier til at lukke svinene ind i. En mand fra hvert sogn havde den bestilling at modtage svinene, når folk kom med dem for at få

dem med toget til slagteriet. Det er nu for længst historie, denne transport er nu ligesom næsten al anden godstransport overtaget af lastbilerne. Folk brugte også togene meget som transportmiddel. I de første 25 år var der fra knapt 80000 rejsende årlig i de første år til godt 100000 i de sidste. Senere, efter at bilerne kom og næsten er blevet hvermands eje, er de togrejsendes antal gået meget tilbage.

EKSPEDITRICER OG STATIONSBESTYRERE

Hyllerslev station

Hr. Hans Jørgensen fra 1/3 1903- 1/4 1905
 senere Nr. Billum
 Fru T. Svendsen fra 1/4 1905- 1/4 1910
 Fru N. Andersen fra 1/4 1910- 1/8 1912
 flyttet til Janderup station
 Fru Eulalie Petersen fra 1/8 1912- 1/10 1936
 Fru E. Petersen fra 1/10 1936- 1/10 1947
 Fru E. Friis fra 1/10 1947-15/10 1962
 Fru E. Knudsen fra 15/10 1962- 1/6 1963
 Stationen lukket

Janderup station

Fru M. C. Holtegård fra 1/3 1903- 1/7 1910
 Fru O. Andersen fra 1/7 1910- 1/8 1912
 Fru N. Andersen fra 1/8 1912- 1/10 1919
 Hr. H. M. Andersen fra 1/10 1919- 1/8 1931
 Fru M. Jakobsen fra 1/8 1931- 1/4 1966
 Fru N. Mogensen fra 1/4 1966- 1/5 1967
 Fru E. Jensen fra 1/5 1967-

Billum station

Fru K. K. Simonsen fra 1/3 1903- 1/10 1919
 Hr. H. C. Simonsen fra 1/10 1919- 1/10 1931
 Fru E. Sørup fra 1/10 1931- 1/4 1935
 Fru K. Sørensen fra 1/4 1935- 1/12 1966
 Fru E. Knudsen fra 1/12 1966-
 Tidl. Hyllerslev

De kursiverede ekspeditricer var/er gift med baneformænd.

Ved indskrænkning/omlægning af baneafdelingen 1/10 1919 (Grindstedbanens åbning muligvis skyld deri) blev baneformændene i Janderup og Billum overtallige og overtog derefter deres koners pladser som stationsbestyrere.

Sognefogeder i Janderup

- Indtil 1804 Gdr. Jacob Christensen, matr. nr. 10 Janderup (død 1804).
Fra 1805 Gdr. Laurids Nielsen, matr. nr. 15a Janderup.
1816 Gdr. Hans Chr. Knudsen, matr. nr. 13 Janderup.
1827 Gdr. Simon Jensen, Bandsbjerg, matr. nr. 4 Janderup.
1829 Gdr. Peder Nielsen, Hyllerslev.
1840 Gdr. Jacob Jensen, matr. nr. 20 Janderup.
1842 Gdr. Bennet Frandsen, matr. nr. 26 Janderup.
1846 Gdr. Knud Chr. Hansen, matr. nr. 13 Janderup.
1850 Gdr. Christen Christensen, Bandsbjerg, matr. nr. 5 Janderup.
1857 Gdr. Ulrik Adolf Bech, Hyllerslev Storgaard.
1861 Gdr. Søren M. Sørensen, St. Hebo.
1906 Gdr. Hans Ulriksen, St. Hebo og Hebo Nygaard.
1933 Gdr. Andreas Østergaard Jensen, matr. nr. 38 Janderup.
1960 Gdr. Bonde Tobiasen, matr. nr. 6 Nr. Hebo.

Sognefogeder i Billum

- Indtil 1788 Gdr. Jens Jensen, matr. nr. 10 Billum (død 1788).
Fra 1788 Gdr. Niels Jensen Smed, matr. nr. 10 Billum (død 1820).
1820 Gdr. Peder Jacobsen, matr. nr. 3 Billum (død 1848).
1848 Gdr. Jens Hansen, matr. nr. 10 Tarp (død 1873).
1873 Gdr. Troels Lauridsen, matr. nr. 9 Tarp.
1886 Gdr. Peder Jespersen, Billumgaard.
1928 Gdr. Hans Sørensen, matr. nr. 5 Billum.
1952 Gdr. Aage Helle, matr. nr. 11 Billum.

Årstallene er fra kirkebøger og folketællingslister og er med et vist forbehold. Stillingen som sognefoged blev nedlagt ved kommunesammenlægningen i 1970.

Jordemødre

Af Knud Jensen

Gennem århundreder havde de kvinder, der bistod ved en fødsel, ikke andre kundskaber end den viden, de rent praktisk havde erhvervet ved at hjælpe andre ved fødsler og ved selv at have født. Dette gælder også de mer eller mindre professionelle jordemødre, der efterhånden udgik af sådanne hjælpekones rækker.

Den danske kirkeordinans af 1539 bestemte, at jordemødre skulle undervises, men dermed mente man en moralsk belæring, som sognepræsterne skulle give dem. Jordemoderen skulle trøste den fødende med Guds ord, og hvis barnet var svageligt, skulle hun sørge for, at det straks blev døbt. I Danske Lov, 2-8-8, nævnes det, at jordemødre skal være »ærlige og gudfrygtige Qvinder, som sig paa deres Embede forstaa, og boe paa beqvemmelige Stæder, saa vel de Fattige som de Rige til Hielp«.

Jordemødrene var altså kvinder uden nogen egentlig uddannelse, og de skal ikke betragtes som officielt ansatte embedspersoner. De var ganske enkelt koner i landsbyen, som havde en vis erfaring i fødslers forløb, et vist håndelag, og som sikkert også nød en vis anseelse. Først ret sent, nemlig i slutningen af 1700'tallet, begyndte man at uddanne jordemødre og ansætte sådanne i faste stillinger både i byerne og landdistrikterne.

Således var forholdene også i Janderup og Billum sogne. Ret meget ved vi ikke om disse gamle »hjemmelærte« jordemødre i vort område, men vi er dog så heldige, at kirkebøgerne giver os visse oplysninger, både om nogle af jordemødrene og om de kvinder, de havde med at gøre. Den tidligste oplysning, jeg har fundet, er helt tilbage i 1643. Den 6. juli det år »læste« præsten over »Niels Knudsens Datter i Kiærup, kaldet Karen, som tilforn var døbt af Jordemoderen«. I maj 1688 fødtes »et Monstry« (en vanskabning) i Billum sogn, og i den forbindelse nævnes det, at »Fostermoderen var en ærlig og gudfrygtig Qvinde af Militzen«. Ordet fostermoder dækker samme begreb som jordemoder. Denne jordemoder var nok en soldaterkone! Den 20.

januar 1730 begravedes *Karen Jørgensdatter*, »Jordemoder, salig Jens Mad-sens Enke af Jandrup«. Disse fødselshjælpere boede tilsyneladende i alle dele af de to sogne! »Onsdag d. 22. Marti 1747 begravedes *den gamle Christense i Kiærup*, som i mange Aar var Jordemoder«, og d. 10. maj 1753 »begravedes Jordemoderen, *Hans Nielsens Kone af Nør Heeboe*, en gudfrygtig Qvinde og beqvem Jordemoder, gammel 59 Aar«. Ordet bekvem betyder her dygtig, duelig.

Det kan godt være hende, der hentydes til i kirkebogen i 1750. Den 13. maj det år begravedes Maren Povlsdatters »dødfødte Slegfredbarn, hvis Fader at være den af hende forhen udlagde N. Knudsen af Jandrup, hun i sin største Fødselssmerter paa Jordemoderens Fristelser bestandig bekiente«.

Et slegfredbarn var et barn, der var avlet uden for ægteskab, og jordemoderen havde vel dengang en vis pligt til at finde ud af, hvem barnefaderen var. Det ser ud til, at hun i dette tilfælde har været meget pligtopfyldende, når hun udfrittede pigen midt under de værste veer! Den udlagte barnefader var vistnok Niels Knudsen, og han var – så vidt jeg kan se – af »god« slægt, så det var formentlig ingen skade til, om pigen kunne bevæges til at ændre sin forklaring.

Som det er nævnt ovenfor, hjemmedøbte jordemoderen allerede i 1643 et barn. Hvis et barns liv var i fare, havde jordemoderen ifølge Danske Lov (1683) pligt til at døbe det snarest, »om ikke Præsten er ved Haanden, eller nogen skikkelig Mands Person, som er kommen til Skielsalder.« Et tydeligt eksempel på et sådant forhold har vi i kirkebogen i 1772. Den 21. søndag efter trinit. d. å. blev der »læst i Billum Kirke over Søren Buurgaards Daatter, tilforn døbt hiemme i dets yderste Farlighed af Jordemoderen *Mette Hansdaatter* af Kiærup og givet Navn Mette«. Barnet har nok været lige ved at dø! Samme jordemoder havde i 1766 været til stede ved en vanskelig fødsel i præstegården: »Dea prima Adventus 1766 blev læst over vores liden Søn Christian Friederich, som blev fød Tirsdagen d. 25. Nov. om Morgenen kl. 7 efter en farlig Situation, nær Døden og derfor strax blev døbt i Overværelse af Jordemoderen *Mette Hansdatter* af Kiærup, *Birgitte Jensdatter* af Bandsbjerg og *Kirsten Thomasdatter* af Jandrup. Herren være lovet, som friede Moderen og Barnet af saa stor en Døds Fare«! Det var præsten J. C. Hammer, der selv hjemmedøbte sit barn. De to koner havde nok hjulpet til ved fødselen (»hjelpekoner«).

Men mens dette skete, var en nyordning af jordemodervæsenet undervejs. På dette område, som på så mange andre, var herremanden *Andreas Charles Teilmann* på Nørholm en foregangsmand. I 1766 forskrev han »for egen Regning og Bekostning« en uddannet-jordemoder, *Cathrine Brøge*, fra Det medicinske Fakultet. Efter at hun havde aflagt ed hos amtmanden og var konstitueret, fik hun bolig på Nørholm. Derpå forbød *Teilmann* på tinge og ved kirkestævne godsets fæstere at bruge nogen anden jordemoder end

hende. Tre gårde i Hyllerslev var fæstergårde under Nørholm, men om disse fæstere berørtes af ordningen vides ikke. Formentlig lå de vel for langt borte fra jordemoderens bolig, således at hun ikke kunne nå frem, inden det var for sent.

Det var sikkert ikke alene af menneskekærlighed, at Teilmann ansatte denne uddannede jordemoder. For ham var det nemlig en oplagt fordel at have velfødte og kraftige bønder på sine gårde, folk der kunne bestille noget, til gavn for ham! I øvrigt havde Teilmann besvær med at få sine bønder til at indse, at ordningen også var til gavn for dem. De var mistænksomme over for den nye jordemoder.

Jordemoder-institutionen på Nørholm var enkeltmandsværk, og andre steder blev det ved det gamle, men efterhånden var der flere og flere, der fandt ud af, at en fast ordning med uddannede jordemødre burde indføres overalt.

Ved kancelliskrivelse af 18. juli 1790 blev der tilbudt lærerdøtre uddannelse som jordemødre ved Den Kongelige Fødselsstiftelse i København. Da stiftamtmand Urne i Ribe modtog denne skrivelse, gik han straks i aktion og fik 4 lærerdøtre til at melde sig til undervisningen. Han meddelte dette resultat til kommissionen for Fødselsstiftelsen, som svarede, at man ikke foreløbig kunne modtage de fire kvinder, da også behovet for jordemødre i Norge skulle tilgodeses. Senere tilbød man at modtage to lærerdøtre fra Ribe amt hvert andet år til oplæring i jordemoderkunsten i København, men stiftamtmanden i Ribe kunne nok regne ud, at det på den måde ville vare meget længe, inden mangelen på kvalificerede jordemødre var afhjulpet, og han prøvede derfor at klare sagen på lokalt plan. Han henvendte sig til stiftsfysikus (embedslæge) Fridsch i Ribe, som lovede at uddanne et antal jordemødre. Uddannelsen skulle begynde i foråret 1792, og ved udvælgelsen af elever skulle følgende betingelser opfyldes:

- 1) at de ej er over 25 å 26 Aar,
- 2) at de have gode Fatteevner,
- 3) at de kunne læse færdig. en trykt dansk Bog,
- 4) at de er af et takkeligt, sat væsen, hverken forsagt eller forvovent, men vant til at handle med Overlæg og koldt Blod,
- 5) at de have lige veldannede og ikke stive fingre,
- 6) at de have godt Helbred, saa de kan taale Nattevaagen,
- 7) at de ere bekjendt for en dydig og kristelig Opførsel og ej hengivne til Sladder,
- 8) at de have lyst til den Forretning, hvortil de bestemmer sig,
- 9) at de ej tilforn have udøvet eller lagt sig efter Jordemoder Videnskaben, da disse formedelst de allerede havende falske Begreber vanskeligt lader sig undervise.

I sommeren 1792 blev så de første 19 jordemødre oplært hos fysikus Fridsch i Ribe. Undervisningen varede i omtrent 4 måneder. De nye jordemødre blev forsynet med instruks og attest for duelighed og taget i ed hos amtmanden, der ansatte dem som autoriserede jordemødre i hvert sit distrikt med en årlig

løn af 16 rdl., der skulle udredes af distriktets hartkorn. I vore sogne blev der ansat to jordemødre:

Nikolaj Lorentzens hustru, *Anne Pedersdatter*, blev jordemoder for Varde landsogn og for Hyllerslev, Nørre Hebo, Store Hebo, Sønder Hebo og Grydvad mølle.

Jørgen Jensens hustru, Anne Dorthea i Billumtarp, fik resten af Janderup sogn og hele Billum sogn som distrikt.

Mens jeg forgæves har søgt at finde ud af, hvor Anne Pedersdatter boede, og hvem hun egentlig var, er det lykkedes for mig at identificere jordemoderen i Billumtarp.

Ane Dorthea Pedersdatter er født omkring 1745 som datter af Peder Rygaard og Ide Bertelsdatter. Hendes fødsel er ikke fundet i Janderup Billum kirkebog, så hun må være født et andet sted. I 1753 nævnes »Monsieur Peder Rygaard af Hyllerslef«. Han må være hendes far. Det er første gang, jeg har fundet ham nævnt i vore sognes kirkebog. Da blev hans datter Helle døbt, og da boede han altså i Hyllerslev. Han må have indtaget en vis position i landsbyen, hvilket kan ses af titlen og de »fine« faddere ved barnets dåb. Men allerede i 1755 boede han i Tarp i Billum sogn. Det år blev hans datter Mette Cathrine døbt. Ved begge de to pigers dåb var der faddere fra Hesselmed i Ål sogn, og der stammede han formentlig fra. Det er sikkert, at han i hvert fald en tid var skoleholder, og det passer jo meget godt sammen med, at Ane Dorthea som »lærerdatter« kunne få uddannelsen som jordemoder. I sine visitatsberetninger nævner biskop Brorson under besøg i Janderup sogn i 1760, at »i Billum Sogn bliver Hoved Skoelen ved Kirken betient af Peder Rygaard, som samme Skoole vel forestaar«!

I 1762 blev Ane Dorthea konfirmeret i Janderup kirke. Hendes far, Peder Rygaard, døde i sommeren 1768, 64 år gammel, og d. 7. februar 1771 blev Ane Dorthea »Rygaard« gift i Billum kirke med Jørgen Jensen fra Kjelst. Han var en søn af Jens »Blytækker« i Kjelst og var døbt d. 9. maj 1742. De overtog derefter hendes hjem i Tarp (se gårdhistorien, matr. 17), og hendes mor blev boende hos dem. Hun døde som 84'årig i februar 1793.

Jørgen Jensen og Ane Dorthea Pedersdatter Rygaard fik adskillige børn. Et af dem var drengen Peder Jørgensen Rygaard, der blev døbt i Billum kirke fastelavns søndag 1780. Han blev »sognesmed« og var kendt for sine umådelige kræfter. Han døde den 24. september 1848 som »Smed ved Billum Kirke« af »Kolik og flere Smerter i Maven«! Han havde en datter, Anne Dorthea, født 1816. Det var hende, der 1869 købte Billum fattighus (se afsnittet om fattigvæsenet).

I 1787 boede Jørgen Jensen og Ane Dorthea i Tarp »Bye«, og han nævnes da som husmand og skrædder. I 1801 var de »Udflyttere af Tarp Bye«. Stedet var det første, der blev udflyttet fra Tarp, og på det sted byggedes senere Billum mølle. Jørgen benævnes i 1801 som »Blytækker og Boelsmand«. Han

havde altså taget sine forfædres gamle hverv op. Som blytækker kom han vidt omkring, til egnens sognekirker. Om hans kone anføres det i 1801, at hun var »Jordmoder«. Det var hun jo allerede bleven i 1792. Hun er formentlig identisk med den jordemoder, der omtales i kirkebogen i 1808. Den 28. februar det år begravedes »et Barn af Billum, som forhen var hjemdøbt af Gjordemoderen d. 24. Februar og blev kaldet Anna. Dets Forældre var Thomas Christensen og Anne Hansdatter fra Guldager Bye. Moderen aborterte paa en Reise igiennem Billum«! Gjordemoder betyder det samme som jordemoder. Denne skrivemåde anvendtes ofte i 1800'tallet, hvilket vi senere skal se.

Formentlig havde Ane Dorthea også været til stede et par måneder tidligere ved den fødsel, der førte til, at »Peder Jessens Kone Ellen Sørensdaughter af Kielst og hendes dødfødte Barn« i december måned 1807 blev begravet på Billum kirkegård. Dødeligheden blandt barselskonerne og deres børn var stadig stor trods tilstedeværelsen af de skolede jordemødre!

I juni 1809 døde Jørgen Jensen, og d. 31. marts 1811 begravedes »Gjordemoder Ane Dorthea, Jørgen Jensens Enke i Tarp«. I november 1810 kom der nye faste regler for jordemodervæsenet, men disse bestemmelser nåede Ane Dorthea ikke at få gavn af.

Hendes efterfølger var formentlig den *Karen Pedersdatter*, »Gjordemoder udi Billum«, der døde d. 10. marts 1828, 67 år gammel. Hun kan være den Karen, »Peder Hansens datter af Billum Kjær«, der døbttes første søndag efter påske 1761, men det er på ingen måde sikkert, selv om tidspunktet passer med den alder, hun havde ved sin død.

Hun må have været jordemoder, da den senere »Kjærkesmed« i Janderup, Jens Christian Sørensen, blev født d. 24. januar 1819 i Kjelst, og det var nok ikke rart, for der står i Billum kirkebog om hans mor, at »denne Kone var i Barnsnød i 3 Døgn og kunde ej føde uden Lægens Hjælp«!

I reglementet af 21/11 1810 var de længe savnede, faste regler for jordemodervæsenet kommet. Det blev nu fastslået, at der »paa Landet i Danmark skal være saa mange Gjordemoderdistrikter, at den Gjordemoder, som i ethvert af disse ansættes, bekvemmeligen kan varetage sine Forretninger, og at Beboerne uden alt for stor Besværlighed kunne kalde hende til Hjælp. Der bør desaaarsag og ved Gjordemoderdistrikternes Inddeling overalt tages Hensyn til saavel Længden og Beskaffenheden af den Vei, der er mellem Familiernes og Gjordemoderens Bopæle, som til Folketallet«. Jeg vil næsten tro, at hele Janderup sogn og Billum sogn ved den lejlighed blev slået sammen til ét distrikt med én fast jordemoder, boende i Billum.

I reglementet anføres det, at »en Distriktsgjordemoder paa Landet skal have en Løn af 20 Rdl. aarlig i Penge, 2 Favne Brænde eller et dertil svarende Kvantum Tørv, et 4 á 5 Fag stort Bondehuus med en dertil hørende liden

Hauge, samt Græsning til en Ko«. Mon ikke det gamle jordemoderhus i Billum blev indrettet i forbindelse med disse bestemmelser?

Videre bestemtes det, at jordemoderen »uførtøvent skal indfinde sig hos enhver Barselskone, som maatte trænge til hendes Hjælp«. Som betaling skal hun have 4 mark hos en gårdmandskone, 2 mark hos en husmandskone og 1 mark hos en »Inderste« (én, der sad til leje). Alle »Fruentimmer, der med Attest kunne godtgjøre, at de nyde Fattigunderstøttelse«, skal hun betjene uden betaling.

Hvis hun på grund af vejens længde må befordres pr. vogn, skal man fra den fødendes hjem selv sende vogn efter hende og bringe hende tilbage igen. Hvis det drejer sig om husmænds og inderstes hustruer, »der ikke selv have Heste og Vogn«, skal distriktets gårdmænd køre for jordemoderen på omgang og efter tilsigelse af sognefogeden.

Hovedprincippet var i h. t. reglementet, at alle jordemødre skulle uddannes i København og have bevis fra Den kgl. Jordemoderkommission. I mangel af sådanne jordemødre kunne man antage kvinder, der var udlært af embedslægen i området, men de havde ikke krav på den faste løn, og de skulle vige embedet til fordel for jordemødre, der var uddannet på Fødselsstiftelsen i København, så snart sådanne var ledige. De jordemødre, der ved reglementets ikrafttræden sad i stillinger, skulle dog have lov til at beholde disse, uanset hvor de var uddannet.

Ansøgere til jordemoderuddannelse måtte ikke være under 20 og ikke over 30 år. De skulle have »Beviis fra deres Sjælesørger om deres Sædelighed« samt attest fra en læge om »physisk Bekvemhed«. De måtte ikke have »nogen Legems Bræk eller Mangel, som kunde opvække Skræk eller Afsky hos den Fødende«. De kvinder, der var gift, og selv havde født – og som kunne skrive, skulle foretrækkes, når de samtidig opfyldte de øvrige betingelser! Hvis en jordemoder gav barselskonen eller hendes barn andre lægemidler end de, hun under sin uddannelse havde fået besked om, straffedes hun som »Kvaksalverske«. Man ville tilsyneladende afværge, at jordemødrene blev »kloge koner«!

Endelig blev det slået fast, at »befindes nogen Gjordemoder, enten med Raad eller Daad, at have bidraget til, at en frugtsommelig Kvindes Foster kunde vorde fordrevet, da bør hun straffes med Tugthuusarbeide paa Livstid«! Som nævnt døde jordemoderen Karen Pedersdatter i Billum i 1828. Hun må altså have fået gavn af reglementet af 1810. Hendes efterfølger var sikkert *Kirsten Sørensdatter*, der var født i Varde d. 16/8 1802 som datter af Søren Sørensen Krogen og Ingeborg Christensdatter Tarp. Ved hendes døb var bl.a. jomfru Hammer fadder. Hun var sikkert Janderup-præsten Jens Chr. Hammers datter, Friderikke Amalia Hammer, der døde ugift i Varde i 1820. Kirsten Sørensdatter blev gift med »Borger i Varde«, kobbersmed *Niels Pedersen Lindholm*, født omkr. 1785 i Skåne – i Malmø eller Laholm. Uden

tvivl var hun en af de jordemødre, der var uddannet i h. t. reglementet af 1810. Inden hun kom til Billum, havde hun været jordemoder i Ho og Oksby sogne og boede i 1826 og 1827 i Ho, i et hus tilhørende skipper S. N. Rasch. Men allerede i maj måned 1828 må hun være kommet til Billum, for da var »Kaabersmed Lindholm« fadder i Tarp. I juni 1829 var de der med sikkerhed, for da nævnes Kirsten Sørensdatter i kirkebogen som »Gjordemoder i Billum«!

Endnu i 1834 drev hendes mand sit hverv som kobbersmed i Varde, men i 1845 boede han sammen med sin familie i Billum.

Til at begynde med synes dette par at have nydt en vis anseelse. De optræder i 1830'erne af og til som faddere i Billum sogn. Det gælder især manden, der f. eks. i oktober 1836 var fadder hos gårdmand Chr. Christensen i Tarp, og da nævnes som »Kobbersmedemester, Hr. Lindholm«. Men også Kirsten var fadder i den periode, f. eks. i 1831, da »Gjordemoder, Madam Lindholm« var fadder hos gårdmand Jens Simonsen i Billum. Alene formerne »Hr.« og »Madam« viser, at de betragtedes som folk af en vis betydning!

Senere synes det at være gået jævnt tilbage for dem. De fik mange børn, og flere af disse døde som spæde eller i en ung alder. Den 8/10 1849 meldte deres søn, Bendt Lindholm, 14½ år gammel, afgang til Guldager sogn. Den 9/6 1854 meldte han tilgang til Billum som skomagervend, fra Guldager. Da havde han vel lige overstået sin læretid. I maj 1855 døde han, kun 21 år gammel. Han blev begravet på Billum kirkegård den 8. maj 1855. Dermed holdt døden for alvor sit indtog i deres hjem, og det ser ikke ud til, at der var megen lykke at hente for Kirsten Lindholm i hendes sidste leveår.

Hendes mand var nu ved at være gammel. Han var jo ca. 17 år ældre end hende, og i 1850 nævnes han ikke mere som kobbersmed. Han var da omkr. 65 år, havde forladt Varde, hvor han vel havde haft sit værksted, og levede formentlig nu kun som »jordemodermand«. Han døde den 1/12 1857 i Billum, 72 år gammel. Han nævnes i kirkebogen som »forhen Kobbersmed« og død af »Alderdom«. Han må have været syg en tid forinden. Den 10/3 1856 betalte fattigvæsenet 2 rdl. til »Jordemoderen i Anledning af hendes Mands Sygdom«. På det tidspunkt var Kirsten formentlig ophørt med at være jordemoder, og hendes midler var sikkert små. Hun havde nok kun sin pension at leve af. Hun havde derfor næppe penge til at bekoste mandens begravelse. I hvert fald fik hun d. 28/12 1857 3 rdl. og 10 sk. af sognet til »Mandens Begravelse«!

Derefter begyndte hun at få fattighjælp eller i hvert fald understøttelse. I januar 1859 fik hun 4 rdl. og 48 sk. »til Huusleiehjælp«, og samtidig fik hun »et Læs Klyne«. Det år (1859) nævnes »Kirsten Lindholm« blandt de to sognes fattige, og det anføres i fattigprotokollen, at hun har »fri Huusly«! Samme år betalte fattigvæsenet 2 rdl. »i Arbejdsløn til en Ligkiste til Lindholm«. Kirsten har vel ment, at hun selv kunne klare den udgift, så manden

kunne komme »hæderlig« i jorden, men da det ikke gik, og snedkeren forgæves rykkede for penge, måtte fattigvæsenet betale.

Også i 1860 nævnes Kirsten i protokollen blandt de fattige, og det tilføjes, at hun har »fri Bolig«. Og det havde hun i sandhed. Folketællingen 1860 viser, at hun sammen med sin 15'årige datter boede i Billum fattighus, og hun nævnes da som »Almissem, pensioneret Jordemoder«! Det er altså sikkert, at hun nu, i 1860, var pensioneret.

Den 11. juli 1861 døde hendes datter, Kirstine Lindholm, 16 år gammel af »Tæring«. Hun havde sikkert tuberkulose. Underernæret var pigen nok. Hendes begravelse bekostedes af fattigvæsenet. En »Ligkiste til Lindholms Datter« kostede 4 rdl. og 48 sk., og »Ligklæder til Kirstine Lindholm« kostede 62 sk.!

Så kom jordemoderen direkte under fattigvæsenet og dermed blev hun gjort umyndig. I fattigprotokollen er der under d. 8/3 1863 som indtægt anført et beløb på 8 rdl. og 1 mark, hvilket er indbetalt af »Kirsten Lindholms Formynder« som »Restbeløbet af hendes Pension, da hun kom ind under Fattigvæsenet i Efteraaret 1862«! Under samme dato er der en udgift på 6 rdl. og 3 mark »for Kirsten Lindholms Ophold hos Anders Poul Mortensens Enke for Tiden fra 10. Octbr. 1862 til Aarets Udgang«. Kirsten var nu liciteret ud af fattigvæsenet; måske var hun syg. Enken, hun boede hos, var Ane Marie Thomsen, født omkr. 1800 i Åbenrå, nu boende i Kjelst, hvor hendes mand havde været smed. Den 25/6 1863 fik enken yderligere 2 rdl. »for at pleie den syge Kirsten Lindholm«, og det tyder jo på, at Kirsten virkelig var syg, og at det måske var grunden til, at hun var anbragt hos enken, i en slags pleje! Ane Marie Thomsen havde tidligere haft fattiglemmer boende hos sig. Således i 1860 enken Birthe Kirstine Christensdatter. I december 1863 fik hun 13 rdl. for at have Kirsten Lindholm i et halvt år, og fattigvæsenet betalte da 7 rdl., 3 mark og 15 sk. til »Klæder m.m.« til Kirsten. Derefter indgik Kirsten Lindholms pension på 30 rdl. år for år som indtægt i fattigkassen. I 1868 står der i protokollen, at »Jordemoder Lindholms halvår-lige Pension« på 15 rdl. er modtaget »fra Rich«. Sidstnævnte var vel hendes formynder, og han var sandsynligvis den forhenværende kirkesanger og skolelærer, Christian Rich, født omkr. 1810 i Ådum sogn, der i 1870 var gårdmand i Billum.

I efteråret 1868 var den tidligere jordemoders liv ved at ebbe ud. Den 17/12 det år fik »Doctor Bloch« 15 rdl., 3 mark og 12 sk. »for Kirsten Lindholm«. Han må have været på sygebesøg hos hende flere gange. Den 2. februar 1869 døde »Kirsten Sørensdatter, Enke efter Kobbensmed Lindholm i Billum, 67 år gammel«. Hun blev begravet på Billum kirkegård d. 9. februar.

I kirkebogen står der intet om hendes opholdssted på dødsdagen, og heller ikke hvad hun døde af, ligesom fattigprotokollen ikke har nogen udgifter i forbindelse med hendes begravelse. Hun kan være død på fattiggården, der jo

var taget i brug i 1868, men hun kan også være blevet hos enken Ane Marie Thomsen i Kjelst. Sidstnævnte døde kort tid efter, nemlig d. 4. april 1869. Kan det tænkes, at Kirsten Lindholm havde tuberkulose og havde smittet enkekonen i Kjelst?

Mens denne tragedie udviklede sig, var der kommet nye regler for jordemødrenes aflønning. De kom i loven af 8/3 1856 og indeholdt bestemmelser om, at distriktsjordemødrene på landet skulle have lønnen forhøjet til 30 rdl. pr. år, og der blev nu også givet dem et alderstillæg på 10 rdl. pr. år efter 10 års »god Tjeneste«. Samtidig forhøjedes fødselstaksterne således: Hos gårdmandskoner mindst 2 rdl., hos husmandskoner mindst 1 rdl. og hos inderster mindst ½ rdl. Størrelsen af jordemødrenes pension bestemtes af amtsrådet, men måtte ikke overstige den faste pengeløn, alderstillægget inclusive. Det er tydeligt, at Kirsten Lindholm nåede at nyde godt af denne lov, for hendes pension var som nævnt 30 rdl. Alderstillægget nåede hun ikke at blive berettiget til.

Folketællingen i februar 1855 nævner endnu Kirsten Lindholm som jordemoder. Det må altså være mellem 1855 og 1860, at hun er blevet afskediget. Hendes efterfølger var *Ane Sophie Pedersdatter*, født d. 18/11 1808 i Varde som datter af hattemager Peder Pedersen og Mette Marie Pedersdatter. Hendes mand var hattemager *Peter Berg*. Hans skæbne minder lidt om Niels P. Lindholms, så vi vil standse et øjeblik ved ham. Peter Berg blev født d. 7/1 1801 i Flensborg som søn af hattemager Hans Chr. Berg og Anna Catharina Petersen i Flensborg. Han blev døbt i Sct. Marie kirke. Faderen var søn af snedker Jonas Hansen Berg i Frederikshal i Norge, og moderen var datter af hattemager Jens Petersen i Flensborg. De blev gift i Sct. Johannes kirke, Flensborg i 1790.

Den unge Peter Berg gik nok på valsen, og han fik sikkert arbejde hos sin senere svigerfar, hattemager Peder Pedersen, der i 1801 boede i Skovbogade i Varde. Den 1. december 1827 blev han gift i Varde med hattemagerens datter, Ane Sophie (jordemoderen), der da var 20 år gammel.

Det var formentlig de højpuledede filthatte, disse folk lavede.

Jeg har ikke kunnet konstatere, hvordan det unge ægtepars første år forløb, men i 1836 boede de i Vejen, og da var Peter Berg hattemager dér. Den 31/10 det år fødtes deres datter Sophie Marie i Vejen.

I 1841 boede de i Agerbæk i Fåborg sogn, og da nævnes Peter Berg som husmand og Ane Sophie som »Gjordemoder«. Hun blev vel uddannet som jordemoder i mellemtiden. Det år, den 31. maj fødtes deres datter Hansine Christine i Agerbæk.

I februar 1860 var de i Billum. Peter Berg er da anført som hattemager, og hans kone, Ane Sophie, som jordemoder. De havde datteren Hansine Christine, nu 18 år, hjemme hos sig.

De boede da i »et Huus«, og det var utvivlsomt det gamle jordemoderhus,

som også Kirsten Lindholm havde boet i. Det lå formentlig øst for Billum by, omtrent på samme sted som det senere, »nye« jordemoderhus.

Datteren Sofie Marie var ude at tjene. I november 1866 meldte hun afgang til Janderup sogn fra Mjolden, syd for Skærbæk i det vestlige Sønderjylland. Hun blev i 1867 gift med tømrer Peder Christensen Jensen i Nør Hebo. Hun var bedstemor til Sofie Jespersen i Janderup.

Allerede den 20/4 1864 døde Peter Berg. Han blev begravet på Billum kirkegård. Ane Sophie fortsatte med at være jordemoder. I 1869 tjente hun 1 rdl. »for Fødselshjælp paa Fattiggården«, som der står i protokollen. Det var formentlig da »lille Stine«, Ane Christine Christensen, blev født den 24. april på fattiggården af en af fattiglemmerne. I 1870 var Ane Sophie Pedersdatter stadig »fongerende Gjordemoder«. Den 1. februar det år boede datteren Hansine Christine hos hende. Hun var da 28 år og »Syjomfru«. Det år blev hun (datteren) gift med Hans Simonsen i Skjødstrup, Ål sogn. Jordemoderen var da 61 år.

I 1870 blev der betalt 4 rdl. og 1 mark for kalkning af jordemoderhuset, og samme år blev skorstenen og brønden rensat.

I foråret 1872 opholdt den 31'årige jordemoder Mette Pedersen sig hos hende. Den 15. april det år, mens hun var i Billum, fødte Mette Pedersen et barn, og det nævnes da i kirkebogen, at hun (Mette Pedersen) var gift med »Fotograf Chr. Hansen i Oxby«, og at hun, »som er Jordemoder, opholdt sig ved den Tid, da Barnet fødtes, hos Jordemoderen i Billum, hvem hun midlertidig assisterede«! Mette Pedersen blev jordemoder i Oksby sogn og boede ved den gamle stråttækte kirke. Hendes mand var virkelig fotograf, men han var også maler. Formentlig assisterede hun Ane Sophie Pedersdatter, fordi denne var ved at være svagelig. Hun var ganske sikkert endnu i sit embede i slutningen af 1872, for »Jordemoder Berg« nævnes i sognerådsprotokollen under 27. november det år. Derefter tog hun ganske sikkert sin afsked og flyttede til datteren og svigersønnen i Nør Hebo. Der døde hun den 9. februar 1876.

Hendes efterfølger var jordemoder *Kirsten Marie Christensen*, født omkr. 1832 i Hoven sogn, Ringkøbing amt, som datter af husmand Mads Kr. Madsen. Hun var gift med Jens Kristian Christensen, født omkr. 1826 i Arnborg. De havde boet i Ølgod i adskillige år, fra omkr. 1860.

De kom sikkert til Billum omkring nytårstid 1873, for da blev der foretaget reparationer ved jordemoderhuset for hele 9 rdl., 2 mark og 4 sk. De var der med sikkerhed i marts 1874, for da nævnes »Gjordemodermanden« i sognerådsprotokollen. Han kan kun være den nye jordemoders mand, for Ane Sophies mand døde som nævnt i 1864, og hun giftede sig ikke igen.

I 1874 blev jordemoderhusets stråtag sikkert fornyet. Da betalte man nemlig 46 rdl. og 3 mark for »Tag«. Til den pris må det have været tagrør, der blev brugt. Halm var billigere. Samme år var der en udgift på 4 rdl. og 3 mark til

»Gulvsten i Kjøkkenet i Gjordemoderboligen«. Det var nok teglsten, der blev lagt som gulv.

I 1875, da man var gået over til det nye møntsystem, blev der betalt 4,80 kr. »for Fjæl (brædder) til Panel ved Sengene« – formentlig alkover – og 2 kr. for »Beslag til en brøndkarm« (rækværk omkring åben brønd).

I 1876 fik bygmester Hans J. Iversen ialt 150 kr. for »det nye Fag til Gjordemoderhuset«. Bygningen blev altså gjort større. Hans Jørgensen Iversen boede i Janderup sogn, ganske tæt ved sogneskillet til Billum, ved landevejen. Samme år blev brøndspanden repareret. Den var formentlig af træ! Med den hentede man vandet op af den åbne brønd. I 1877 blev vinduerne kittet. Det kostede 1 kr. Og skorstenen og kakkellovnen blev rensset for 75 øre.

På sognerådsmøde den 23/9 1878 »anmeldtes Jordemoderens Brønd at være brøstfældig, og Sogneraadet besluttede derfor at den skulle istandsættes, nemlig med Rensning og en Tønde. Til at sørge for dette udnævnte man P. Pallesen Christensen«. Det var sikkert i anledning af denne beslutning, at man under 8/11 1878 havde en udgift på 6 kr. »for Oprensning ved Gjorde-moderens Brønd m.m.«!

I 1880 blev der betalt 3 kr. for »noget Hjald (løstliggende loft) over Brændselshuset«, der blev foretaget nogle reparationer ved »Sengesteder og Gulve«, og der blev købt »Sten til en Brønd«. Efter prisen af dømme var det rigtige brøndsten af tegl, der blev indkøbt, og formentlig blev der ved den lejlighed lavet en helt ny, lukket brønd, så man slap for de evigt tilbagevendende, årlige brøndrensninger.

Disse poster i protokollen giver egentlig et godt billede af, hvordan det gamle jordemoderhus var indrettet.

Om fødslerne findes der i denne periode enkelte bemærkninger i Billum kirkebog. Således i marts 1874: »Fuldbaaren, født ved Fremtrækning«, og november samme år: »Skulderleje, født ved Vending«! Der var dødfødte børn i disse år, men ikke så mange som tidligere.

I februar 1880 opholdt fire af jordemoderens børn sig hjemme. De var alle født i Ølgod sogn, og den ældste, en pige, var 19 år gammel. De øvrige børn var drenge på henholdsvis 14, 11 og 9 år. Den yngste dreng hed Vilhelm Birkedal Jensen. Han var helt sikkert opkaldt efter den markante, grundtvigianske præst Vilhelm Birkedal, der fra 1840 til 1849 var sognepræst i Hoven, det sogn, hvor jordemoderen var født, og hvor hun vel havde tilbragt sin barndom. Hun var sikkert konfirmeret af ham.

Om manden nævner folketællingen 1880 kun, at han »bebor Jordemoderboligen« – intet om nogen egentlig beskæftigelse.

Jordemoder Kirsten Marie Christensen døde i Billum den 12. maj 1888, 57 år gammel. Hvad der blev af hendes mand og børnene, ved jeg ikke. De er ikke

Jordemoder Ane Marie Sørensen, omkr. 1900.
Fot.: P. Pedersen, Oksbøl.

fundet i folketællingen for Billum 1890. Hendes embedstid i området blev kun på 15 år.

Den næste jordemoder var født i sognet. Hun blev ansat her d. 13. august 1888, og hendes navn var *Ane Marie Hansen*, født d. 13/5 1859 i Kjelst som datter af gårdmand Hans Nielsen og Ingeborg Cathrine Therkildsen. Den 22/5 1883 blev hun gift med Thue Hansen Thuesen fra Nørre Billum. Han døde allerede d. 8/10 1884. I 1888 blev hun gift med *Kristen Sørensen*, født d. 29/8 1860 i Nørre Nebel.

Folketællingen 1890 viser, at de da bor i »Jordemoderboligen«. Kristen Sørensen er da »Dagleier i Agerbruget«. Hos sig har de børnene Mette Kirstine Thuesen, 6 år, og Thora Sørensen, født d. 15/7 1889.

I midten af 1890'erne var der tilsyneladende ved at være behov for et nyt jordemoderhus. Det gamle var nok for primitivt, selv efter datidens normer. Formentlig henvendte Ane Marie Sørensen sig selv til amtet om sagen. I skrivelse af 28/9 1893 meddelte sognerådet til amtet, at der »til Jordemoderdistriktet Jandrup-Billum hører 8 Fag Hus, hvoraf de 6 midterste Fag er gamle, et Fag ved hver Ende er tilbygget for en Del Aar siden. Huset er vel vedligeholdt med Tag (Rør) og brandasureret for 1350 Kr. (takseret 12. Aug. 1881). Haven er ca. 1 Skp. Land og af god Beskaffenhed. Til Jordemoderboligen hører ca. 4 Td. Ld. Ager, Matr. 2c og 23 Billum af Hartkorn 2 Skp., 2 Fdk. ¼ Alb. Jorden har en Værdi af ca. 1600 Kr. og kan afgive Græsning og Fourage til en Ko. Af Inventarium tilhørende Amtet forefindes 2 Kakkellovne. De befalede Brandredskaber forefindes. Stigen trænger til en lille Reparation, hvilket vil blive udført. Af Instrumenter tilhørende Amtet forefindes en

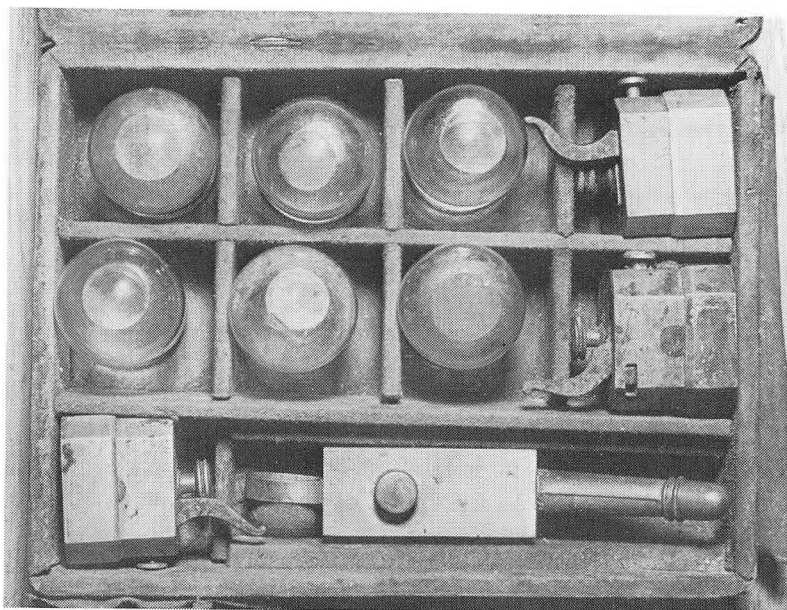
Jordemoderkasse med Tilbehør, Tøj til at sætte Blodkopper med samt et Fødselsleje. Den nuværende Jordemoder hedder Ane Marie Thuesen og er beskikket den 13. Aug. 1888«.

Her er virkelig gode oplysninger om huset, og man vil se, at oplysningerne her passer godt sammen med de arbejder, foretaget i 1870'erne, der er nævnt ovenfor, og som bl.a. angår stråtaget og de tilbyggede fag! Desuden er opremsningen af jordemoderens hjælpemidler fortræffelig. Det var sikkert de netop omtalte kopsætningsredskaber, der blev anvendt, da fattigkassen den 29/3 1892 betalte 1 kr. »til Jordemoder Marie Sørensen for at kopsætte«! Det var nok et fattiglem, hun havde tappet for blod.

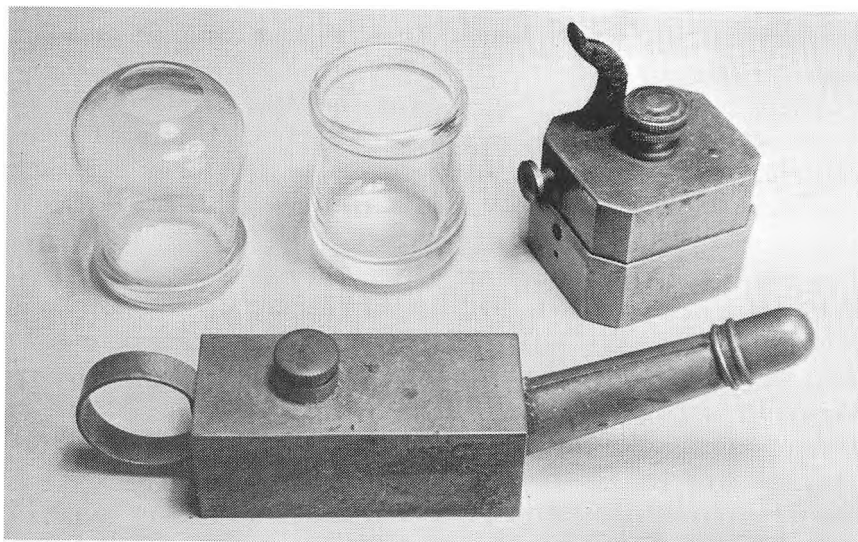
Ved sognerådsmøde d. 7/4 1894 meddeles det, at der »fra Stiftamtet var ankommen et Grundrids til en ny Jordemoderbolig i Billum med Anmodning til Sogneraadet om at faa en dygtig Haandværker til at lave et Overslag«. Den 11. April 1894 skrev sognerådet til stiftamtet med forespørgsel om, hvorvidt »Bygningen skal opføres paa den gamle Plads, om Loftet i Værelserne skal gipses og hvor højt der skal være fra Loft til Gulv, samt om det ikke maa overlades til Haandværkerne, vi faar til at lave Over(slag) og Tegning, hvor mange Fag Huset skal inddeles i, da der i hoslagte Skrivelse er (an)ført 5 Fag, som vistnok vil blive alt for faa«. Videre skriver man, at det kniber med at få fat i ledige håndværkere, og at »Mursten er i den nærmeste Tid ikke til at faa, uden at man skal hente dem Langvejs fra«! Man anmoder da om, at arbejdet udsættes til næste år, »da vi formener, at der kan spares et ikke ubetydeligt Beløb ved at man til Efteraaret køber de fornødne Mursten og faar dem tilført Pladsen i Vinterens Løb, samt ved at bortacordere Arbejdet til Haandværkerne i Februar næste Aar, og desuden kunne Bygningen blive færdig saa betids, saa den til Embedet hørende Avling kunde indbringes i rette Tid«. Endelig anfører man, at den gamle jordemoderbolig nok kan bebos et år endnu!

Ved sognerådsmøde i fattiggården d. 12/3 1895 meddeltes det, at der i forbindelse med bygningen af det nye jordemoderhus var »indkommen tvende Tilbud, nemlig: Fra Møllebygger J. Jakobsen og J. Thomsen fra Varde for Betaling af 1.528 Kr., og fra Bygmester Thomas Hansen i Billum for 1.500 Kr. Arbejdet blev overdraget Bygmester Thomas Hansen af Billum efter hans Tilbud«. Huset skulle være færdig til indflyttelse d. 1. juli 1895. Derefter må arbejdet ret hurtigt være påbegyndt, for ved møde d. 14/5 1895 vedtog sognerådet »at bortsælge Tækkerør og Tømmer med mere af den nedbrudte Jordemoderbolig i Billum«.

Som det ofte er tilfældet ved offentlige bygninger, så synes beboerne også i dette tilfælde at have haft ønsker ud over de allerede opfyldte. Ved sognerådsmøde d. 10/8 1895 forelå »et Andragende fra Jordemoderen i Billum, sendt fra Amtet til Sogneraadets Erklæring«, og man vedtog da at anbefale »Andragendet om en Ajelebeholder, og at det ikke er ualmindeligt at Folk har

Kopsætningsredskaberne fra jordemoderhuset i Billum. Nu hos Jessie Hansen, Oksby. Sættet består af 6 »kopper« (glas), 3 apparater til at slå hul på huden med og en messing spritlampe. Altsammen i læderbetrukken trækasse. Fot.: Knud Jensen.

Dele fra samme sæt af redskaber. Kopsætningen foregik på den måde, at glassene blev opvarmet ved flammen fra spritlampen. Derved opnåedes en sugeeffekt, og når glassene hurtigt blev sat på huden, sugedes blodet op til hudoverfladen. Derpå blev der slået hul på huden på det sted, hvor glasset havde været anbragt, med apparatet til højre. Dette apparat kunne »spændes« med metalstangen og derpå »udløses« ved et tryk på knappen. Derved sprang flere små, skarpe knive ind i huden og slog hul. Sluttelig opvarmedes glassene påny og blev anbragt over snittene på huden, hvorpå blodet blev suget ud i glassene. Fot.: Knud Jensen.

Gulve ferniseret«! Nye tider var på vej. De sandstrøede gulves tid var ved at ebbe ud! Hermed var så det jordemoderhus bygget, som endnu eksisterer, men som ikke mere bebos af en jordemoder.

Det gamle jordemoderhus må have været der allerede i 1830'erne. I matrikel-ekstrakten 1837 for Billum »Bye« er matr. 23 nemlig »tillagt Gjardemoderen«. Det er et lille stykke jord på kun 1¾ album nyt hartkorn. I h. t. matrikelskort fra 1842 lå dette stykke øst for Billum by, ved landevejen og syd for denne, på det sted, hvor jordemoderens have var. Det gamle hus, der blev revet ned i 1895, lå dog næppe på dette lille areal, men snarere på det sted, hvor det »nye« hus ligger, for på generalstabens kort fra 1870 er der netop på det sted indtegnet et hus. Det er anbragt, hvor det nuværende hus ligger, i det større areal, der har matr. 2c af Billum. Man bemærker, at det netop er disse to matrikelnumre, der nævnes ovenfor i skrivelser af 28/9 1893. Arealet matr. 2c blev af de gamle kaldt »Lindholms Mark« (se bind I, side 189). At dette stednavn har forbindelse med jordemoder Kirsten Lindholm, kan der næppe være tvivl om!

Af folketællingen i 1901 ses det, at jordemoderfamilien boede på matr. 2c af Billum. Kristen Sørensen var da arbejdsmand. Jordemoderen nævnes som »Marie Sørensen« og som »Distriktsjordemoder«. De havde tre børn, nemlig Thora, Søren og Ane, hjemme hos sig. Jordemoderen kaldtes Marie Sørensen eller »Marie jormor«. Hun var normal af højde, ikke særlig stor og ikke særlig kraftig. Hendes mand kaldtes »Kræsten«. Han arbejdede som håndlanger for en murer.

I 1913 flyttede familien til Tistrup, hvor Ane Marie Sørensen derpå var jordemoder i flere år. Hendes mand døde d. 14/10 1926 i Tistrup. Derefter boede hun hos sine børn. Hun blev meget gammel. Den 10. maj 1954 døde hun hos sin søn Søren i Haderslev. Hun blev begravet på Billum kirkegård d. 14 maj.

Den næste jordemoder i Billum var *Ane Kirstine Rasmussen*, der blev »beskikket til at være Jordemoder for Janderup-Billum Jordemoderdistrikt« d. 8/11 1913 af »Gustav Carl Vilhelm Heinrich v. Stehmann, Stiftamtmand over Ribe Stift og Amtmand over Ribe Amt, Kammerherre, Kommandør af Danebrog og Dannebrogsmænd«! Ja, sådan står der virkelig i ansættelsesbrevet. Det fremgår af ansættelsesdokumentet, at hun i 1913 boede i Bredmose, Oksby sogn.

Den nye jordemoders pigenavn var Ane Kirstine Iversen. Hun var født d. 2/7 1872 i Hundhale, Staby sogn. Den 2/11 1899 blev hun gift i FASTER kirke med Jes Jakobsen, der var født i dette sogn. Som gift kvinde lod hun sig uddanne som jordemoder i København, og d. 30/8 1902 blev hun overhørt af jordemoderkommissionen og fik da »1ste Karakter«, hvilket var godt klaret. Hun var ved den lejlighed »forsynet med Skudsmaal om hendes hidtil førte skikkelige og christelige Forhold fra hendes Sjælesørger Hr. Sognepræst R.

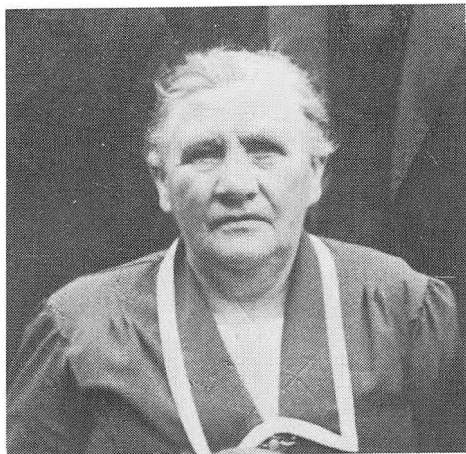
Jordemoderhuset i Billum. Set fra syd. Efteråret 1975. Fot.: Knud Jensen.

Helms«, og hun havde aflagt »Jordemoder-Ed«, bl.a. på, at hun »ikke ville fortie nogen Fødsel i Dølgemaal eller noget Barnemord«, som kom til hendes kendskab. Eden sluttede med ordene: »Saa sandt hjælpe mig Gud og hans hellige Ord«!

Hun var derefter jordemoder i Tistrup, hvor hendes mand døde d. 7/12 1906. Hun giftede sig igen, nemlig med cykelhandler Jes Rasmussen, der var fra Egtved. Senere var hun jordemoder i Avlum og i Oksby, hvor hun boede i jordemoderhuset i Bredmose, og i 1913 kom hun så til Billum.

I hendes ansættelsesbrev nævnes det, at hendes årlige faste løn var 170 kr. Desuden skulle der årligt af amtsfonden ydes hende 60 kr. som vederlag for brændsel. Hun skulle vedligeholde jordemoderboligen for en årlig godtgørelse på 30 kr. Ved sin tiltrædelse »vil hun have« at melde sig hos distriktslægen i Varde og at bekendtgøre sin ansættelse ved »Kirkestævne i begge de til Distriktet hørende Sogne«. Der tilkom hende alderstillæg i h. t. loven for »god Tjeneste«. Hvis amtsrådet ikke fandt, at hendes tjeneste var »god«, kunne sagen forelægges justitsministeriet til afgørelse.

Hun var jordemoder i Janderup og Billum sogne i omkr. 30 år. Endnu i 1945 tog hun mod børn. Nogle omtalte hende som fru Rasmussen, andre blot som Kirstine. Hendes datter har fortalt mig nogle træk om hende. Hun var altid sirlig og rent klædt på, når hun skulle ud til en fødsel. Var vejret godt og stedet ikke for langt borte, kom hun cyklende til barselskonens hjem. Men var føret dårligt og vejret meget slet, havde hun krav på at blive hentet pr.

Jordemoder Ane Kirstine Rasmussen.
Udsnit af gruppebillede fra 1934.
Fot. ukendt.

vogn. Hun havde en fåreskinsfodpose, som hun brugte under transport på åben hestevogn. En gang midt i 1920'erne, i en hård vinter med megen sne, skulle hun til en fødsel i Kærup. Manden og karlen fra dette sted kom på slæde for at hente hende. De havde to stærke heste for slæden, og de havde knibtang, hammer og økse med, så de om nødvendigt kunne gennembryde hegn og køre tværs over markerne. Da de nåede frem, var »drenge« født. I 1936 eller 1937 blev hun om natten hentet til en fødsel hos Thue Jensens kone Meta i Tarp. Det var kraftigt snevejr, og Thue kom i kane med én hest for. Jordemoderen sagde til ham, at efter reglementet kunne hun godt nægte at tage med, når der ikke var to heste for køretøjet, men hun tog alligevel med. Da de nåede til mejeriet, sprang den ene af stængerne, og så måtte Thue hen at vække smed Markus Pedersen, der reparerede stangen i en fart, så de kunne fortsætte. De nåede frem i tide.

I efteråret 1927 var jordemoderen tilkaldt til en fødsel i Hyllerslev. Da døde den unge kone under fødselen, og det tog hun sig meget nær.

Lige som så mange andre kystboere troede hun på, at der var en vis sammenhæng mellem fødsler og tidevand, både hos mennesker og husdyr. Man forestillede sig, at barnet (og kalven) blev født, når vandet steg – ved højvande! Jordemoderen sagde: »En ku'n kan vær alle så rig, hun er en ku lig« (en kone kan være aldrig så rig, hun er en ko lig). I denne remse gav hun udtryk for, at fødselstidspunktet for såvel kvinden som koen var afhængig af tidevandet!

Hun var en myndig og respekteret kvinde. De børn, hun havde hjulpet til verden, omtalte hun ofte som »mi børn«.

Mens hun var jordemoder, steg taksterne for jordemoderens fødselshjælp. Ved indenrigsministeriets bekendtgørelse af 20/4 1936 skulle taksterne beregnes efter indtægt. Mindste beløb var 15 kr. og derefter jævnt stigende. Ved

en indtægt på 15.000 og derover var taksten 150 kr. Men det var dengang også en meget stor årsindtægt. Ved mere end én fødsel (»Tvillinger og flere«) forhøjedes mindstebetalingen med halvdelen. Der blev altså givet mængderabat!

Sine sidste år tilbragte hun på alderdomshjemmet i Janderup, og her døde hun d. 28. april 1954. Hun ligger begravet i den sydvestlige del af Billum kirkegård.

Ane Kirstine Rasmussen var den sidste jordemoder i Billum. Efter at hun var blevet pensioneret, praktiserede fru Bjarnesen i Varde eller jordemoderen i Oksbøl i vore sogne.

Nu til dags er det et særtilfælde, hvis et barn fødes hjemme i sognet. Næsten alle børn i Janderup og Billum fødes på sygehuset i Varde eller på Sct. Josephs hospital i Esbjerg.

Hvis et barn ved fødselen ikke gav livstegn fra sig, blev det skiftevis dypet i koldt og lunkent vand. Hvis barselskone blødte, fik hun iskolde vand-omslag på maven, og fru Rasmussen kom også eddike i dette kolde vand. Som medicin mod blødning anvendtes »kanelråber«.

Manden nedgravede efterbyrden, som regel i haven.

Det var normalt, at barselskone skulle ligge i sengen i mindst 9 dage efter fødselen. På tredjedagen faldt mælken til, og da skulle konen have brysterne dækket godt varmt til, for ellers kunne hun få mælkefeber, og det var slemt.

De fleste steder havde man en hjælperske til at passe barselskone, mens hun lå i seng, og til at passe husholdningen. Hans Sørensens kone, Magda, i Janderup blev ofte benyttet. Hun kunne til tider være så optaget, at hun ikke kunne efterkomme alle tilbud. Også »Frelser Maren« (Maren Hansen) i Hyllerslev og Hans Chr. Jensens kone, Karen, var af og til ude at hjælpe barselskonerne.

Efter fødselen kom nabokonerne med gaver. I ældre tid var det gerne suppe, som de bragte med sig i »en barselspotte«, en lerpotte med hank og låg. Efter første verdenskrig ændrede dette sig lidt efter lidt. I de første år af 1920'erne kom man stadig med suppe eller »smørgrød«, som blev anset for at være godt og fint, men snart kom gaverne til at bestå af en lagkage eller en svedsketærte, eller en flaske vin. Stadig hang det gamle navn dog ved, og ordet »barselspotte« brugtes om både kagen og vinen. I løbet af 1930'erne var der nogle, der begyndte at forære håndklæder eller sengelinned til barselskonerne, og dermed var skikken jo helt forandret.

Nabokonerne kom for at se barnet og for at ønske barselskone til lykke. Hvis der ikke kom for mange på én gang, fik de serveret kaffe ved et lille bord i soveværelset, hvor konen og barnet lå, men var der mange, fik de traktementet i stuen. De skulle jo nyde noget, inden de gik!

Ved barnets dåb synes det indtil begyndelsen af 1920'erne at have været almindeligt i vore sogne, at barnet ikke havde dåbstøjet på fra hjemmet, men

først blev klædt i dåbskjolen i kirkehuset, umiddelbart før dåben i kirken. Dåbstøjet kaldtes her i ældre tid »kristentøjet«. Barnet var »kristnet«, når det var døbt. Så sent som i 1920, da forfatteren til dette afsnit skulle døbes i Janderup kirke og sammen med sin mor opholdt sig i kirkehuset, kom den gamle kirkehuskone, Marie Riber, ind og sagde: »Hvor hå r du hans krestentøj«!

Den gamle regel om, at barselskone var »uren« efter fødselen og først kunne »optages« i menigheden igen efter en vis tid og ved præstens hjælp, ophævedes officielt allerede i 1700'tallet. Dog synes en rest af skikken at have holdt sig i vore sogne helt frem til slutningen af forrige århundrede. Forfatterens bedstemor, født 1866, fortalte, at hun efter en fødsel – vistnok i 1890 – blev indledt af præsten, da hun første gang efter fødselen kom i Janderup kirke. Præsten kom ud i våbenhuset til hende, hilste og sagde nogle opbyggende ord til hende og førte hende derpå ind i kirken. Og det syntes hun »wår så kjøn«!

NOTER OG HENVISNINGER

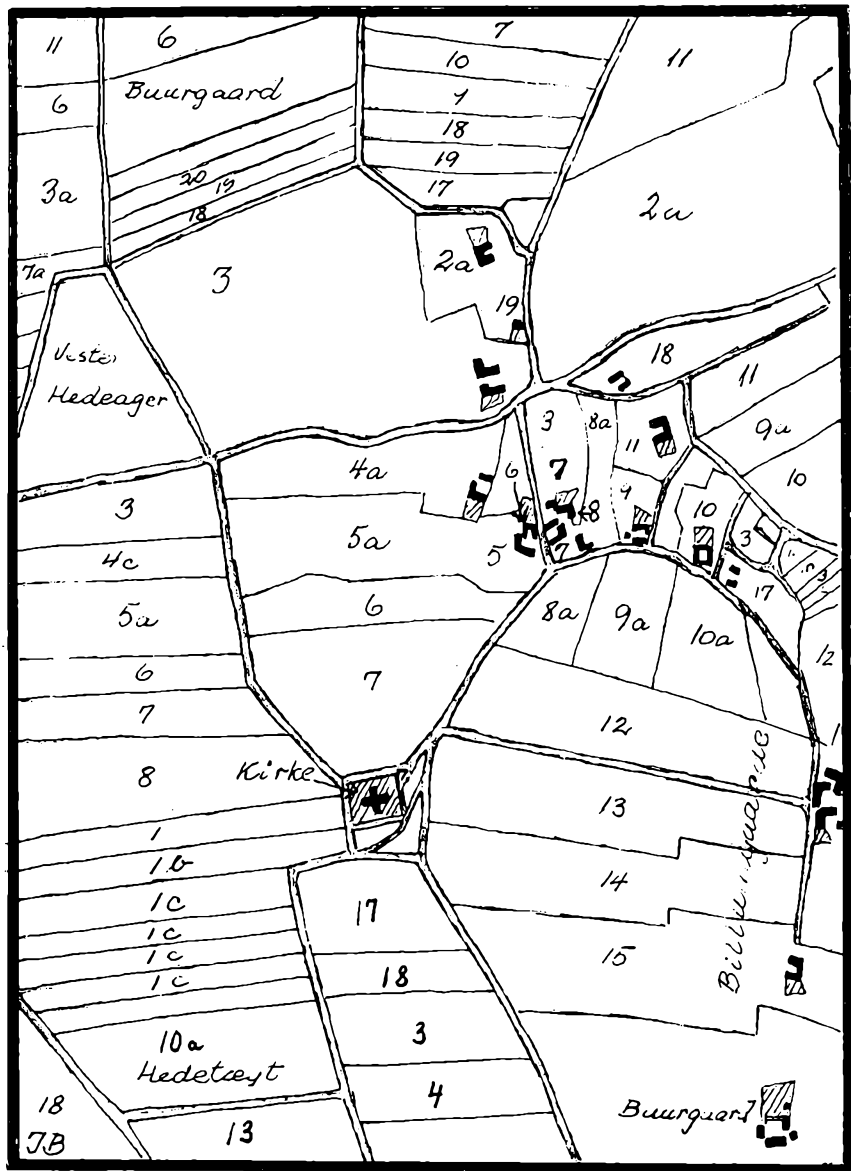
Edvard Gotfredsen, emnet Barsel, i »Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder«, Kbh. 1956. J. S. Møller, »Moder og Barn i dansk Folkeoverlevering«, Kbh. 1940. »Kong Chr. V.s Danske Lov« af 15. april 1683, udgave ved Stig Iuul, Kbh. 1949. H. K. Kristensen, »Øster Horne Herred«, Kbh. 1944 (om jordemoderen på Nørholm). Love og bestemmelser om jordemodervæsenet fra 1810 til 1856, lånt fra Kgl. Bibliotek, Kbh. N. M. Kromann, »Af Jordemodervæsenets Historie i Ribe Amt«, i årbog Ribe Amt 1929 (bl.a. om Ane Dorthea Pedersdr. Rygaard). H. K. Kristensen, »En dansk bondeskippers historie«, Esbjerg 1977 (om jordemoder Kirsten Lindholms ophold i Ho). Kirkebøgerne fra Janderup og Billum m. fl. sogne. Folketællingslisterne 1787-1901. Fattigprotokollen for Janderup og Billum 1854-80. Denne protokol blev fra 1868 brugt som en slags regnskabsbog for alle kommunens indtægter og udgifter, således for fattigvæsen, skolevæsen, vejevæsen, og i perioden 1870-1879 tillige for jordemodervæsenet, der i den tid førtes særskilt i protokollen. Det er fra denne protokol, at de fleste oplysninger om vedligeholdelsen af det gamle jordemoderhus stammer. Janderup Billum sognerådsprotokol. Samme sogneråds korrespondancejournal. Jordemoder Ane Kirstine Rasmussens private papirer, ansættelsesbrev m.m., der opbevares hos hendes datter, Jessie Hansen, Oksby. Mundtlige meddelelser af samme. Mundtlige oplysninger af Niels R. Jørgensen, Nr. Billum. Mundtlige oplysninger af forfatterens moder, Ane Marie Jensen, Janderup. Om ordet »jordemoder« nævner Den store Danske Ordbog, at skrivemåden beror på et fejlagtigt tolkningsforsøg, idet fødselshjælperken opfattedes som den, der bandt en gjord om den fødende eller svøbte barnet.

Vejledning til gårdhistorien

En landsbys gårde, bol og huse er opført med romertal (IV) i samme orden som i matriklen 1688. Deles en ejendom før ca. 1820, får dens nr. tilføjet et stort bogstav, deles f.eks. gård II i 3, får de numrene IIA, IIB og IIC. Matriklen 1844 forsyner gårdene med mat. nr., nemlig med arabertal (5). Selve matrikuleringen er dog udarbejdet tidligere. Deles en ejendom herefter, tilføjes et lille bogstav til mat.nr.'et. Den gamle gård får i reglen tilføjet a. Alle ejendomme i et ejerlav med samme arabertal (mat. nr.) er altså kommet ud fra samme gård. Derfor er romertallet udeladt ved de nye ejendomme. Således holdes alle ejendomme, der stammer fra samme gård, samlede.

Årstal for ejerskifte er tinglysningsår, det er ikke sikkert, det er det samme som overtagelsesår, da der somme tider kunne gå lang tid, før en handel blev tinglyst. Før 1844 kan de også omtrentlig være taget efter kirkebogen, hvor giftemål eller første barns fødsel kan ses.

Hartkorn f.eks. 2532 betyder 2 tønder, 5 skæpper, 3 fjerdingkar og 2 album.

Matrikelskort over Billum. Tallene er matrikelnumre. Efter Lunds kort fra 1817. Tegnet af Jørgen Bruun.

Billum

I de ældste kilder, hvor stednavnet Billum nævnes, ender navnet på -ium, således 1324 Bælium, 1327 Belyum, 1330-48 Bellium og i 1400-tallet Bellium. Dette gør, at navnet må tolkes ud fra en ældre form Bælghium. Stednavneforskeren, professor Kristian Hald, finder det mest sandsynligt, at dette »hium« oprindeligt har været »hem« (hjemsted). Denne forandring af ordet er også sket med andre af de stednavne, der nu ender på -um, Smørum på Sjælland hed i 1085 Smørhem. Men fra så gammel tid er navnet Billum ikke bevaret. Forledet Bæl, Bel, Bil har samme betydning som det beslægtede Balle, der bruges om et ophøjet, hævet stykke jord.

1324 skænkede biskop Jens Hee i Ribe en storgård i Billum til domkapitlet, se nærmere under Billumgård.

De gode og store Billumenge var eftertragtede i en tid, da studeopdræt og handel var den vigtigste indtægtskilde.

Fra 1409 kendes følgende pantebrev: »Jeg Pether Rothæ, væbner, er skyldig Jappæ Jenssen, bymand i Varet (Varde) 23 mark lüb. og 1 sk. st(erling) sølvpenge, for hvilke penge jeg pantsætter ham 84 »laas« enge inden Belgum enge liggende, først 10 las, liggende til aæ (til åen) i Østerenge, 2 læs med Jappe Jenssen til »Bulskist« (bolskift?), 8 »laas«, 8 »laas«, 4 »laas«, 4 »laas«, 4 »laas« paa Exholim; disse forne enge ligger i Østerenge, i Vesterenge 3 las på Gasæmedæ, 14 las på Valhæ enge, 10 »laas« i Sma enge, 10 las i Westermell-sighæ med saadant vilkaar, at Jappæ Jenssen skal opbære skyld og afgift til det vorder afløst«.

1457 sælger Lars Rød, Bregninggård, til borgmester Ro Nielsen, Ribe, 70 læs eng i Billum enge, som hans far Per Rød havde pantsat til Nielsen, altså størstedelen af ovennævnte. Og s.å. pantsætter Graves Ibsen 84 læs til Ro, og 1494 viser et skødebrev, at Per Lawsen og Lave Persen arvede 66 læs eng i Billum efter Ro Nielsens hustru. 1486 havde Per Lawes pantsat 15 læs enge i Billum til domkapitlet. 1477 skøder dekanen Th. Lange til kapitlet 1 gård i Billum sogn, hvis skyld var 3 ørte korn, samt 1 bol, der skyldte 8 sk. Det var

til udvidelse af en stiftelse, han tidligere havde oprettet for sin sjæls bestandelse og til en procession af kanniker og vikarer hver tirsdag før Vor Frue og den hellige Anna (Marias mor).

1494 skænkede biskop Hartvig 66 læs enge til Lille kor i Ribe domkirke. Ifølge Kinch er det til Vor Frues kor nedenfor Rorate Alter. Han skulle samme år have købt engene af ovennævnte Peder Larsen, Ribe. Det var dog Billumfolk, der benyttede dem mod en årlig afgift på 3 mark, og biskoppen forbeholdt sig, at bispestolens tjenere (fæstere) i Billum skulle have engene, så længe de svarede afgiften, og »hvis så sker, fornævnte kor ej synges Vor Frues tider, skal engene igen komme til bispestolen«. Andre enge brugtes af udensofns, således erklærede en mand i Borre, at han havde enge under Eholom, han havde brugt i 40 år.

1531 stadfæstede kong Frederik I et brev, Cile Bundesdatter, Gunde Jensen (Langes) efterleverske, havde udgivet, og hvoraf hun skænkede St. Peders gilde i Ribe 24 læs eng i Melsig, som Hans Hermendtsen da havde i værge »for beskeden årlig skyld 17 sk.«, 10 læs eng i Krog og 8 i Torpe, som manden havde for 1 mark. Samme ård fik Sewren Symonsen(Hebo) kgl. bekræftelse på, at gildet havde udlejet en St. Peders eng på 24 læs i Medelsig i Torp enge, som hans far Simon tilforn i værge havde, og hvoraf der skulle svares 18 sk. til hvert Frue marked. Der blev senere strid om engene, se Hebo.

Hostrup kirke havde 19 læs enge herovre. 1785 blev denne kirkes jorder solgt ved auktion. Hans Carlsen og H. Madsen, Billum, købte dens 7 enge her for 407 rdl. Guldager kirke havde 20 læs eng, kaldet Tagle og 4 steder 80½ læs enge og endnu 11 læs, alle i Billum enge. Ligeledes ejede Billum og Janderup kirker enge.

I (7120) MAT. NR. 7 OG 8.

Denne ret store gård, hvis landg. var 3 ørte.rug, 1 ørte byg og 1 svin, var krongods i sidste del af 1500-tallet. Den kan måske være en af de gårde Movrids Stygge, Holbækgård, 1579 afstod til kronen. Den kan da være en af de 2 gårde, der 1502 lå under Frøstrupgård. 1585 nævnes Mads Rask hertil, han tilhører formodentlig den store Rask-slægt i Hyllerslev. Han nævnes endnu 1620. Ved denne tid bliver sønnen Hans Madsen fæster. Sammen med S. Bakkensen i Tarp måtte han ordne en del af udskrivningen til fjenden under Kejserkrigen. Han blev senere beskyldt for selv at have beholdt både korn og dyr af det udskrevne. Han overtager 2 søstres arveparter, og da gården ikke er nogen selvejergård, må det være bygning, besætning, indbo og tilgodehavender, der deles. Broderen Ras. Madsen i Ho lod nemlig 30/11 1633 tinglæse følgende brev: »Kendes jeg mig Hans Madsen i Billum og gør for alle vitterligt med dette brev, at jeg er venlig og vel forligt med mine tvende søstre Karen Madsdatter og Maren Madsdatter i forne Billum, at jeg har framendret (fået efter overenskomst) dem deres sal. faders gård, som han

udi boede, og i forne minde er vi så forligt, at de i deres faders gård skal have en smuk staffn (stue) i mit salshus vest på den vester side til min egen stue, som er 2 fag lang og er i breddelse halvpant, som de skal have al den tid, de er ugift og skikker sig vel, dog skal de den betale og have deres fulde fri indgang og udgang af den forne stue til mit ild og lys, så meget de behov haver, og skal jeg forne Hans Madsen holde dem forne stue ved magt med træ og ler og bygning, så den skal findes (vel) udi alle måder. . . « Endvidere pantsætter han halvdelen af gården til Karen for 133 dl., som han skal betale hende i 5 terminer, 30 hver juledag de første 4 år og 13 det 5. år. Bliver hun »forset med et erligt giftermal« inden, kan hun sige pengene op. De andre arvinger var nævnte Rasmus Madsen i Ho, samt Kirsten Madsdatter, gift med Claus Christensen i Hjordkær, Gertrud, gift med J. Nielsen i Hyllerslev, og Mette gift med Brix Pedersen i Billum. De gav arveafkald efter forældrene, også efter moderen Kirsten, »ligervis som hun ved døden var afgangen«, skønt hun levede. Den gamle Mads Rask må have været meget velhavende. 1633 måtte Hans bøde 20 dl. for »beliggelse«, skønt han havde sin egen ægtehustru. 1643 bevilgede kongen, at Jørgen Rask i Hyllerslev måtte nyde landg. af I som herredsskriverløn, så længe han var skriver. 1642 var H. Madsen sættestemmer. 1649 skyldte han skovsvin for 3 år, så han har ikke haft stort svinehold. Han dømtes til at betale 2½ rdl. for de manglende svin. Han har åbenbart i nogle år haft en medfæster, nemlig Niels Jørgensen, hvis bo 1654 blev gjort op, antagelig ved hustruens død, formuen 661 sdl., gælden 152 rdl. Da Hans Madsen døde, var den tidligere rigdom forvandlet til armod, men det var også lige efter kæmpeudsugningen under Carl Gustavkrigene. Skiftet efter Madsen 30/4 1660 viser følgende: 2 hopper til 35 sdl., 1 gilding 10 sdl., 1 sort hoppe 10 sdl., 2 sorte køer, 1 rødhovedet til 9 dl. og 1 gås. I storstuen en rød egekiste med lås, 1 lang skive (bord) af fyr, 1 forklædning til en seng med 2 døre, 2 bænke, 1 stk. panel, endvidere panel for gavlbænken, 1 lidet skab i gavlbænken, 1 hylde af panel for gavlbænken, 1 lille trind skive (rundt bord), 3 suorit (drejede) stole, 3 andre stole. Udi dørnens (opholdsstuen) 1 sengestæde med tøj, 1 skive af fyr med schaffel (skab, dvs. lukt underbord) og lås for, vinduerne 2 dl., sprinkelværk og kakkelovn af sten, 1 skive af fyr med lås 1 dl., 2 små (?). Udi køkkenet skive med fod under 2 dl., 1 liden do. 1 mk., 1 egeskab 4 dl., 1 gammel kiste, 1 sengestæde med fod, 2 bænke, 4 hylde. I kælderen ved køkkenet 1 skab, 1 kiste, 2 øltønder, 3 fjerdinge, 1 riskurv, 1 spånsold. I bryggerst 1 øltønde, 2 kar, 1 tønde, 1 strandtønde, hamler, 1 kærne, 1 spindhjul, garnvinde, 2 spande, 1 par kværne, 3 seldeløb, 1 becløb (?). På loftet 2 tønde, melbing, 1 brukar (bryggerkar), 1 fyrredelle (brædde), 2 små fjælstole. I gården vogne, undervogn, lejer, 2 agestole, jernkobbelt, hamle, puder, seler, møgvogn, 5 møgfjæle m.m., navrer, save m.m., 200 røde sten. Sengeklæder: 2 grå dyner, 1 grå vadmels hoveddyne, 2 lange bolster hoveddyner, 2 blågarns lagner, seng i dørnens, 2 blågarns

lagner, 1 lang bolster hoveddyne, 1 strikket sengeklæde, 1 seng i stuen. I sengekammeret sorte og røde hynder, manglefjæl, lysesak, skæpper, 1 klædequist 6 sk. (tøjklammer?), 1 bog om den rette vej til det evige liv 2½ mk., Davids salmer, nok 2 små bøger, 1 stenkrus, 2 bistokke. Rent korn i gården 9 skp. rug á 2½ mk., 9 skp. byg. Rugsæden: møntrug sået 5 td. á 1 rd. pr. skp. er 50 rdl., 2. kærsv 5 td. á skp. 1 sdl. er 50 sdl., 3. kærsv 15 skp. á 2½ mk. er 9 dl. Formue 363 dl. 3 mk. 13 sk. Men gælden var 868 dl., heriblandt resterende tiende for 1650-1659 = 22 rdl. til borgmester Staffen Nielsen, Varde. Kreditorerne enedes om, at sønnen Las Hansen skulle give et nyt brev på den halve gæld og overtage værdierne, altså en akkord på 50%. Herefter har han vel henvendt sig til lensmanden om fæstet på gården. Enken Kirsten Larsdatter blev på gården. Den bliver derefter ryttergods. En tid havde Chr. Matisen halvparten. Han efterlod den i en sørgelig forfatning 1680. Salshuset var faldet ned, tømmeret sønderslået, østerhuset brøstfældigt og stod for fald, også laden trængte til reparation, og der var intet korn sået.

Ca. 1680 får Niels Nielsen fæstet. Han er degn (se bd. I 104). Gården har kirkejord, ager og eng, hvoraf der svares 4 mk. 1694 androg han »klageligen« sessionen, hvorledes hans søn Niels Nielsen »i sin druckenskab skal have gangen til corporal Christopher Mortensen, der har sin quartier i Billumgaard, hvor hand haver bekommet 2 mk. da. paa haanden, for hand skulle være rytter.« Regimentsskriveren oplyser, at den unge mand havde ladet sig hverve uden forældrenes vilje, og at han ej havde lyst til krigsvæsenet, faderen var en gammel, svag mand, mest sengeliggende og kunne ikke subsistere uden sønnens hjælp, så man kunne frygte, gården blev øde, om ikke sønnen blev fri. Obersten havde allerede givet manden lov at rejse hjem, men han skulle dog »med straf ansees for så ubesindig at lade sig antage«. 1686 er her 2 heste, 3 køer, 2 ungnød, 1 kalv og 4 får. Stuehuset er 14 fag, laden 13, »noch i en anden, øde gård 13 fag rytterhus. . . Bruget forskyldt (sat for højt i hartkorn), derfor afslagen 6 skp., og manden kommet til agters.« Omkring 1700 deles gården i 2 lige store halvgårde I A og I B.

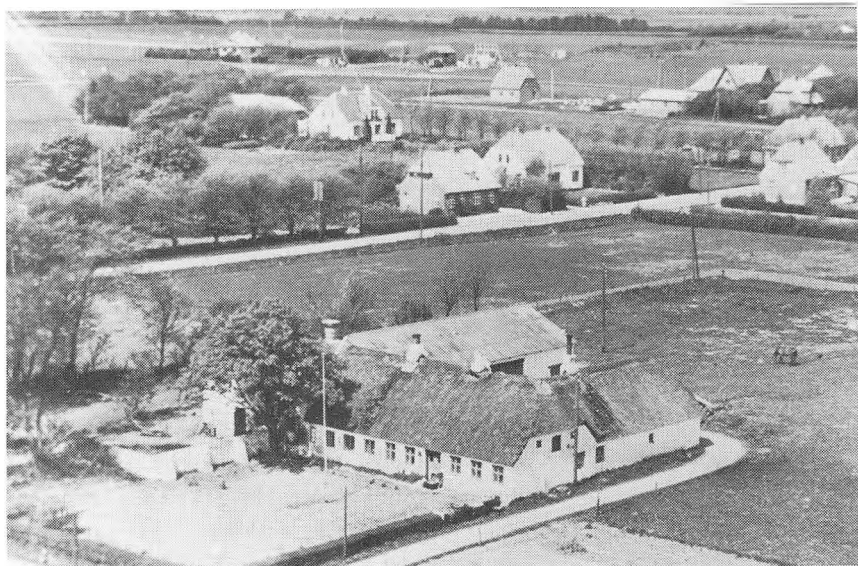
I A (3430, REDUC. 3022) MAT. NR. 7.

Den ældste søn Hans Nielsen overtager denne halvgård og bliver også degn (substitut). 1719 købte Rygård på Hesselmed begge halvgårde for ialt 240 rdl. Kort efter er fæsteren Mads Hansen, åbenbart en søn. Han kaldes også degn (se bd. I s. 104). Landg. for hver halvgård var 5 rdl. 2 mk. ½ sk. og hver forrettede en ½ gårds hoveri. 1729 får Søren Olufsen fæstet. 1738 dør hans hustru, der også hed Kirsten Larsdatter. 1740 fæstede Anders Nielsen gården efter Søren Olufsens død og ægter dennes datter Anne samt giver den gamle Maren Jensdatter (Mads Hansens enke) ophold. Landg. er nu ændret til 2 rdl. 2 mk. og 12 skp. rug. 1750 dør Anne. Ved skiftet nævnes bl.a. hollandske fade, mange kniplinger, rød silkeklud og en sort »ratkins« kjortel og simslæ-

der handsker. Der er 4 heste, 5 køer, 2 stude, 2 får, 1 galt og 1 gris. Der er 10 fag sals (stuehus), 11 fag lade og 7 fag vesterhus. Gælden overstiger formuen med 36 dl., men det skyldes vel nok måden, hvorpå vurderingen foretoges. Ca. 1767 fæster Peder Nielsen gården. Han er 20 år yngre end sin kone Karen Nielsdatter. – Poul Hansen, f. 1772, søn af Hans Christensen på 8a, blev år 1800 gift med Peder Nielsens datter Maren og fik gården i fæste. I 1808 døde Maren af tærende syge. Poul Hansen blev samme år gift med Johanne Birgithe Jørgensdatter, datter af Jørgen Jensen og Ane Dorthea Pedersdatter Rygård i Tarp. Poul Hansen købte i 1809 gården til selveje fra Hesselmed for 326 rdl., et lille hus, der hørte til, kostede 25 rdl. En søn, Jørgen Poulsen, f. 1817, fik i 1846 gården efter sine forældre, samme år blev han gift med Kirsten Christensdatter, datter af Christen K. Simonsen, Billumgård. Jørgen Poulsen solgte i 1873 gården til Christen Hansen, f. 1842, søn af Hans Pedersen Iversen, 16a i Tarp. Christen Hansen blev gift med Mette Kirstine, datter af Jesper Thuesen, Billumgård. Han var med i krigen i 1864, han blev taget til fange, og dette fangenskab tog meget hårdt på ham. Han var meget udtæret, da han kom hjem og forvandt det vist aldrig helt, i 1887 døde han. Mette K. Hansen solgte det meste af jorden fra ejendommen. I 1910 afstod hun den til en datter og svigersøn, Ane og Anton Christensen, 1a i Kjelst, som nedlagde den. Bygningerne er nu borte, men lå der, hvor aldersrentebo-ligerne nu ligger.

I B (3430, REDUC. 3022) MAT. NR. 8, (BILLUMGÅRDEVEJ 3).

Her er fæsteren Peder Hansen. 1714 er han gammel og affældig og skylder regimentskassen 8 rdl. for en hest. Han oplader da til Knud Sørensen, som ægter hans datter. Sønderhuset var 9 fag, Østerhuset 17, Nørrelængen 7. Der var 2 heste, 3 køer, 1 kvie og 4 får. I 1760erne fæster Hans Christensen gården. Han havde tilnavnet Gedbjerg og var gift med Anne Povlsdatter. Hans Christensens søn Anders Hansen, f. 1776, overtog fæstet af gården omkring 1802, hans kone hed Anna Hansdatter. Han købte gården til selveje i 1809 fra Hesselmed for 326 rdl. Anders Hansen døde 1818. 1819 blev enken gift med Ole Thomsen, f. 1775, fra Toftnis (Toftnæs). De drev gården indtil de i 1830 solgte den til Mads Pedersen, f. 1801, han var søn af Peder Madsen Brun i Burgård. Han blev gift med Anders Hansens datter Anna Cathrine Andersdatter. Hun døde i 1835, og Mads Pedersen blev samme år gift med Elisabeth Pedersdatter, datter af Peder Jacobsen og Mette Lauridsdatter 19a i Tarp. De flyttede med og boede hos datteren og svigersønnen. Mads Pedersen døde 1859. En datter Ane Cathrine, f. 1837, var gift med Søren Vester, 13a Tarp. Hun blev skrevet for Ejendommen, men hendes mor og søskende har nok drevet den. Hun døde 1870, og hendes bror, Anders Madsen, f. 1838, overtog den dette år. 1865 var han blevet gift med Dorthea Kathrine, datter af Jørgen Pedersen i Burgård. Han var med i krigen i 1864. Anders

Mat. nr. 8 med noget af Billum by i baggrunden. Fot. 1954.

Madsen døde 1891. 1895 afstod hans enke gården til sin søn Mads Peder Madsen (Mads Burgård), f. 1866, som blev gift samme år, hans kone hed Ane og var fra Hostrup.

1923 solgte han gården til nogle såkaldte gårdslagtere og flyttede til 16a i Tarp. Samme år købte Abel Johansen den og blev gift med Kathrine Nielsen, datter af Hans O. Nielsen, Vesterager.

1952 solgte han til Hans Andersen, f. 1902, søn af Simon Andersen, 9f. Gården er nu nedlagt, en del af jorden er blevet til boligområde.

MAT. NR. 8f, (KJELSTVEJ 11).

1859 købte skolelærer Jeppe Therkildsen jorden på Vesterager, som hørte til Mads Pedersens gård i Billum (8a). Han byggede en gård der til en datter og svigersøn, Ane Jessine Kathrine og Nis Hansen, f. 1833, søn af Nis Hansen på 11a. De blev gift 1860 og har nok boet på gården siden da, men fik først skøde på den i 1863. 1875 købte Nis Hansen ejendommen 6 i og flyttede derop. Han solgte sin gård til en svoger, Andreas Adamsen, f. 1839 i Kvong. Han var i 1867 blevet gift med Elise Jensine Pethrine Therkildsen. Lærer Therkildsen og hans kone boede hos dem, efter at han var gået af som lærer. Andreas Adamsen solgte i 1890 gården til Thue Chr. Thuesen, der var født 1847 i Oksby, hans kone Karen var født i Borris. De solgte i 1912 til Hans Jørgensen Larsen Kjærgård, som i 1913 solgte den til Jens Martin Hansen fra Sjølborg. Han var i 1904 blevet gift med Ane Kathrine Madsen, datter af Peder Jacobsen Madsen på 9a. 1938 blev datteren Petra Nelly gift med

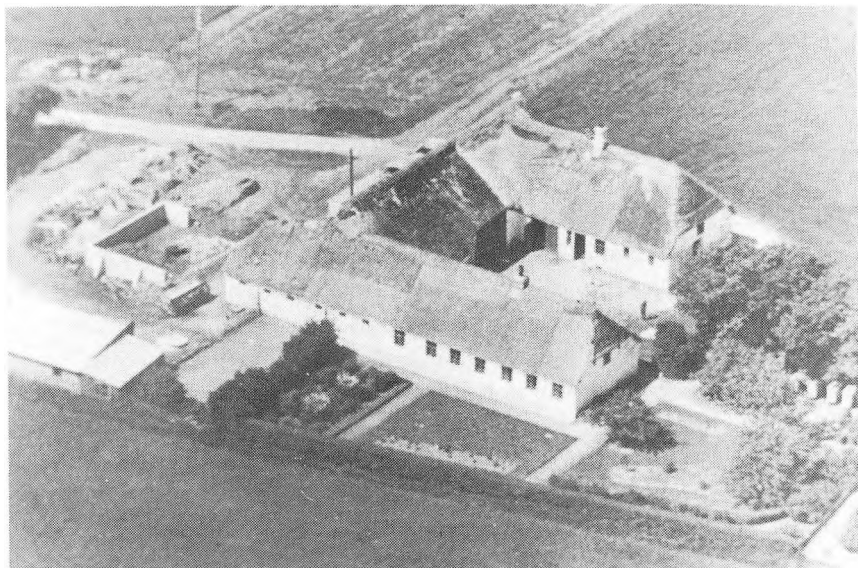
Laurids Marinus Pedersen fra Søvigmark. De overtog gården ved giftermålet. 1974 solgte de til Peder Christensen, Esbjerg.

MAT. NR. 8i og 8k, (NR. BILLUMVEJ 46).

1874 solgte Anders Madsen på 8a en hedelod til Jacob Sørensen (Jacob Kjær) f. 1829, søn af Søren Jacobsen, 5a i Tarp. Han var i 1865 blevet gift med Else Marie Sørensen, f. i Horne. De havde boet nogle år i Oksby, nu byggede han en ejendom på lodden. 1879 solgte han en del af sin jord til Nicolaj Junker, som byggede en ejendom på den tæt ved Jacob Sørensens. I en del år var der to ejendomme, men i 1897 solgte Jacob Sørensen til Nicolaj Junker, som lagde jorden til sin ejendom. Bygningerne er senere blevet fjernet. Jacob Sørensen døde 1899. Nicolaj Junker var født 1854 i Skrave sogn i Slesvig, han var gift med Elisabeth Andersen, datter af Anders Jepsen, Kjelst. De solgte i 1918 til svigersønnen Anders Kristian Marinus Andreassen (Anders Skak). 1949 fik sønnen Skak Andreassen den, men han døde kort tid efter, og i 1950 købte Søren Kjær Andersen ejendommen.

II (4032, REDUC. 3620) MAT. NR. 9a, (HOLMEVEJ 15).

Denne gård er måske den, Mogens Kaas til Frøstrup 1626 mageskiftede til kongen. Den kaldes da en halvgård, og det kan godt passe, for landg. er kun 2½ ørte rug. 1634 er den i alt fald krongods og er opført i Riberhus' jordebog, fæsteren er Jens Christensen, 1643 Th. Nielsen. 1661 kaldes den endnu en halvgård. Den udlægges som ryttergård. Th. Nielsen er her endnu 1670, men 1686 står hans enke Kirstine for gården. Udsæden er 3 td. rug, 1 td. byg, 3 skp. boghvede, hun havde avlet 10 travrer rug á 2 skp., 10 travrer byg á 3 skp. og 8 læs hø, havde 2 heste, 1 fæl, 3 køer, 1 kalv, 2 får og 1 svin. Stuehuset var 14 fag, lade og stald 12, der manglede 2 bjælker og 6 sparrer. Hun havde 1685 fået lånekorn, der ikke kunne betales tilbage d.å. formedelst kornets ringhed og hendes slette tilstand. Bruget var skarpt og ringe. Derefter kommer Mads Nielsen. 1719 køber Oluf Krabbe II for 133 rdl. Han havde kort forinden købt part i Hesselmed og lægger II derunder. 1743 afstod Mads frivilligt fæstet til Peder Sørensen fra Kjelst, der havde fripas. 1756 oplod han gården til Niels Sørensen af Kærup, der ægter datteren og forretter ægter. »Og som stedets forrige beboer Mads Nielsen var lovet 8 skp. rug, skal han også levere ham det, saa længe han lever.« Der blev altså 2 sæt aftægtsfolk. Ca. 1779 Hans Sørensen, gift med Maren Christensdatter. Han købte gården til selveje i 1809 fra Hesselmed for 366 rdl. 1811 blev sønnen Christen Hansen, f. 1780, gift med Kirsten Jacobsdatter, datter af Jacob Pedersen på 3a. De har sikkert fået gården samtidig. En søn Hans Christensen, f. 1812, blev gift med Ushild Hansdatter, datter af Hans Madsen Bruun, 4a i Kjelst. Hans Christensen havde overtaget gården, før han blev gift. 1859 solgte han den til Hans Thuesen, f. 1830, søn af indsidder Thue Hansen i

Mat. nr. 9a før 1963.

Kjelst. Han var gift med Mette Kirstine Jensen, datter af Jens Hansen, 10a i Tarp. Mette Kirstine døde, og Hans Thuesen blev i 1875 gift med Mette Kathrine Thuesen fra Hostrup. Han var veteran fra krigen i 1864. Hans Thuesen solgte i 1869 det meste af sin jord til Peder Jacobsen Madsen, f. 1838, søn af Mads Pedersen 8a, han var tvillingbroder til Anders Madsen, 8a. Peder Madsen byggede en ny gård på jorden, den beholdt det gamle mat. nr. 9a. De gamle bygninger med lidt jord fik nr. 9f. Peder Madsen blev i 1869 gift med Pernille Hansen, datter af Hans Pedersen Iversen, 16a i Tarp. Peder Madsen døde i 1893. 1898 solgte Pernille Madsen gården til sin datter Elise og svigersønnen Thomas Christensen (Bank), f. 1869 i Outrup. Elise døde i 1899, og Thomas Christensen blev derefter i 1900 gift med Elises søster Mette Kirstine Kathrine Madsen. 1929 solgte de gården til Christen Johannes Krog fra Malle i Horne sogn. 1963 overtog svigersønnen Jørgen Skovgård Nielsen den.

MAT. NR. 9f, (BILLUMGARDEVEJ 7).

Hans Thuesen solgte i 1870 de gamle bygninger med lidt jord til Hans Christensen. Det ser ud til at være den samme mand, som han købte gården af. Hans Christensen er nok død i 1874, og ejendommen solgt af hans arvinger: Jens Christensen og Jacob Christensen, sidstnævnte måske hans broder. Den blev i 1874 solgt til Carl Nielsen (købmand), f. 1843 i Henne. Han var gift med Maren Kirstine Jensen, datter af gårdmand Jens Christensen, 10a Kjelst. Han havde købmandsforretning i ejendommen. I 1885 købte

Mat. nr. 9f. Stående ved vejen Simon Andersen og Hans Andersen.

han tillige jord i Nr. Billum og byggede på det (15c), men i 1887 gik han konkurs, og det hele blev solgt. 1888 solgte skifteretten 9f til Anders Nielsen, han havde to lejligheder udlejet, indtil han i 1892 solgte ejendommen til Peder Jensen Pedersen (Pe Sme), som havde haft den ene lejlighed i nogle år. Han var fra Rottarp og havde lært smedehåndværket hos Wolle Sme (Ole Andersen) i Billumgårde. Han var gift med Maren Kathrine Jørgensen, datter af husmand Jørgen Nielsen i Kjelst. Maren og en tvillingsøster var opdraget hos Peder Jensen og Ane Kirstine Sørensen, 10a Billum. 1896 købte Simon Christensen Andersen, f. 1875, søn af Ole N. Andersen, 12b, ejendommen. Han var gift med Gedske Kirstine Hansen, f. i Ho. Simon Andersen var skomager, men holdt op med det, fordi han ikke kunne tåle at sidde bøjet over sit arbejde på grund af dårlig mave. Han levede så af sit landbrug på den lille ejendom. Stinne Andersen solgte i 1960 til Hans Schultz, som i 1965 solgte den til Kaj. M. Clausen. Jorden var da omtrent solgt fra.

MAT. NR. 9h, (HANNEVANGVEJ 27).

Da Hans Thuesen solgte sin ejendom, 9f, tog han en hedelod fra. 1881 byggede han på den. Hans Thuesen var hjemmeslagter. I 1885 solgte han stedet til Ane Marie Thuesen, datter af Hans Nielsen, 6a i Kjelst. Hun var enke efter Hans Thuesens søn Thue Hansen Thuesen. Hun blev i 1888 jordemoder. I 1890 blev hun gift med Christen Sørensen, og de solgte samme år ejendommen til Thomas Hansen (snedker), f. 1859, han var fra Alslev og gift med Karen, datter af Søren Thomsen Mathiassen, Kjelst mark. 1918

solgte de til Anders Kr. Andersen (Post), han var gift med Petrea Kathrine, datter af Hans O. Nielsen, Vesterager. 1923 købte Steffen Marinus Nielsen ejendommen. 1941 Berg Hansen Jessen fra Vrøgum. 1958 L. Teddy Johansen. 1968 Niels Jørgen Pedersen, 10f, som tog jorden fra og solgte bygningerne til Hans Peter Hansen.

III (4030, REDUC. 3502) MAT. NR. 10, (V. JANDERUPVEJ 70).

III må oprindeligt have hørt under Hennegaard. Efter Hartvig Staverskovs død 1608 må hans broderdatter Sofie Staverskov, gift med Otto Kruse til Balle, have arvet gården. Han mageskiftede 1635 med Ribe Kapitel og afstod bl.a. 1 gård og 1 bol i Billum by, dvs. gård III og bolet VIII. 1661 har kapitlet overladt ejendommen til to af dets kanniker, III til kancellisekretær Laurits Skinkel, og VIII til den bekendte medicus Ludv. Pouch. Landg. er 1½ ørte rug, 1½ ørte byg, 1 svin, 12 torsk. I 1640erne er fæsteren Hans Nielsen, der 1649 blev gift med Mette Tordsdatter fra Anneksgården. Han døde allerede 1654, og 1657 gifter enken sig med Søren Jepsen, men også han døde efter kort tids ægteskab, åbenbart af pesten 1659. Mettes broder Boje fragik på hendes vegne arv og gæld på tinget, men Jørgen Persen i Janderup påstod, der burde fremlægges en rigtig registrering, og det skulle være sket straks efter den sal. mands død, og det var forkert, arven ikke var »undsagt« over graven; Jørgen mente heller ikke, børnene skulle have forlods frem for andre kreditorer. Der var imidlertid registreret allerede 5. nov. 1659. Registreringen blev nu fremlagt, og den siger åbenbart noget om udplyndringen under krigen. 1 hest og 1 ko var nemlig hele besætningen. Der var 8 td. rug á 15 mk., 5 td. byg á 12½ mk., og desuden havde Anders Nielsen i høstens tid bekommet afgrøden af en ager møntrug, hvori der var sået 8 skp. rug beregnet til 6dl., og der var 1 bistok til 1 mk. Af møbler var der en sort egekiste til 3 dl., 1 skrin, 1 gammel kiste, 1 skab til 1½ mk., 1 skive, 1 bænkekiste, Sørensen livklæder bestod af 1 lædertrøje, 1 par bukser, 1 livstykke, 1 hat, 1 par vadmelbukser, 1 par gamle sko og 1 par hoser. Mette havde 1 trøje og 1 skørt til 1 dl. samt 1 kjol. Mattis og Hans Pedersen skyldte 2 rdl. for en klædes rok (mandfolk-kjole). De havde fået den til en rytter, der plagede dem. Iøvrigt var der nogenlunde de sædvanlige arbejdsredskaber. Formuen blev 109 dl., gælden 244. Der må være kommet en ordning i denne tid, da så mange dødsboer var insolvente. Der meldte sig da også en, der ville overtage enken og bedriften, nemlig Jens Sørensen. 16. april 1661 blev de trolovede, og 1. søndag i advent blev de gift. Ca. 1680 blev Hans Mikkelsen fæster, 1688 er det hans enke Maren, der har III. Kronen havde ved reformationen tiltaget sig en overhøjhedsret over kapitelgodset. Selv om gården ikke i første omgang blev udlagt til rytteriet, blev den det dog senere. Jens Jensen Smed får fæstet. I misvækståret 1709-10 havde han sammen med gård II sået 15 td. rug, men avlede intet. 1708 oplod han til Knud Jensen fra Ål, men overtagelsen blev næppe til

noget. 1718 får sønnen Jens Jensen Smed gården, der købes af Krabbe for 142 rdl., han lægger den under Hesselmed. I aug. 1737 var der skifte efter Jensens kone Kirsten Pedersdatter. Det viste et anderledes flot indbo end det, man ellers finder i et bondehjem i de dage. Det skyldes, at hun var datter af Peder Nielsen Endorph, herremanden på Hennegård. Jens Smed havde sin gård i god drift. Der var 5 heste, 4 køer, 1 kvie, 1 stud, 2 kalve, 9 får, 7 lam, 10 gæs, 7 ænder og 2 svin, 2 vogne, 4 hjul, 1 plov, 1 par harver, 2 tørvespader, 2 klynespader og en del værktøj. I dørnset 1 bord med egeblad, 1 træstol, 1 seng, peberkværn, uldsaks, dragt, krus med låg, 1 stunde timeglas (visende indtil 1 time) jernfyrfad, bøsse, dug, 4 træ- og 1 hornske, 2 brødknive. Bøger: Ny Testamente, Paradisets Urtegård, Ny Salmebog, Besværelse over Verden, 1 liden Billedbibel, Guds Skabelse i 6 Dage, 1 fuldkommen, gammel salmebog, 3 andre små bøger, 1 ny ABC, 11 contrafejer (portrætter) i sort ramme, 1 smørbrik af træ. I stuen: 1 bord med fyrreblad, 1 bred egekiste, 1 gammel fyrreskab, 9 hollandske stenfade, 6 do. tallerkener, 6 træ-tallerkener, 1 tinkande, 6 tinskeer, 1 tintallerken, 1 messingskumske, 1 messingstrygejern, 3 krus med låg, 4 glas, 2 tragte, hvid stenskål, spejl, 3 contrafejer, 3 bouteiller, 2 skægmand, 2 senge, bomsadel (stærkudstoppet sadel med bom foran og bag) og bidsel. I kælderen: ølkar, vinamme, bruges til melbing, øltragt, kar, 2 øltønder, dejtrug, drifttrug, balje, vugge, 2 standtønder, kobberbrygkedel med mere kobber (ant. brændevinstøj), spinderok, haspetræ, garnvindel, fårekurv (krybbe?) håndkværne med ren og pig, 1 hårtims (sigte), træmåde (vaterpas), 2 sold med skindbund, 5 kornsegle. I køkkenet det sædvanlige udstyr. Den sal. kones klæder: 1 vendt sort klædestrøje med blårlærreds underdræt, 1 gammel satinskjol, sort firsels kjol og skørt, 1 sarsner trøje (vel sirts), 1 rød og 1 blå kirsej trøje, 1 grøn firsels skørt, 1 blå hverkens (hvergarns) skørt, 1 blå firsels trøje, 1 rød sarsed trøje med 20 sølvknapper, 1 gammel broget cartone (kattuns) forklæde, 1 blå do, 1 sort blommet silkeforklæde med sorte kniplinger, 2 cuer (ant. huer) 2 hvide og 1 broget håndduge (håndklæder), den ene med kniplinger, 1 sort- og hvidstribet silkehåndduk, 1 par røde bundne (strikkede) trøjeærmer, 1 vadmels skørt, siesei brystdug (ærmeløs undertrøje), blå skørt, gammel brun vadmels trøje, vadmels liv, 2 par hoser, 2 par tøfler. Det blev til 136 rdl., gælden til 116. Det rigelige dragtudstyr (og så er hverken hatte eller sko nævnt), de mange portrætter samt bøger viser, at Kirsten nok kunne optræde på lige fod med sine søstre, hvoraf flere var præstekoner, og en bror var præst, men ingen af flokken evnede at overtage Hennegård og gods efter faderens død. 1753 overlader Jens Smed gården »for høj alderdom« til sønnen Jens Jensen den yngre, der udbetaler broderen Peder hans arv 26 rdl. 4 mk. og underholder sin far og stedmor. Han var året før blevet gift med Bodil Nielsdatter. Han blev sognefoged.

1788 efterfulgte Niels Jensen Smed, f. 1754, sin far som fæster på gården.

Han blev dette år gift med Johanne Madsdatter. 1809 købte han gården fri fra Hesselmed for 386 rdl. Niels Jensen Smed var ligesom sin far sognefoged og tillige lægdsmand. Han døde 1820, og hans søn Jens Nielsen, f. 1797, overtog gården efter ham. Jens Nielsen blev året efter gift med Mette Pedersdatter, datter af Peder Madsen Bruun i Burgård. Han var gårdmand og fattigforstander. Han døde 1856, og sønnen Peder Jensen, f. 1829, fik gården efter ham. Peder Jensen blev gift med Ane Kirstine Sørensen, datter af Søren Jacobsen, 5 a i Tarp. De fik ingen børn, men tog nogle i pleje, blandt andre et par tvillinger, Maren Cathrine og Kirsten Rebekke, døtre af husmand Jørgen Nielsen i Kjelst, som omkom af kulosforgiftning på en sejltur til Fanø. 1868 solgte Peder Jensen det meste af jorden fra sin gård til Janderup-Billum kommune, som så byggede fattiggården på den. Fattiggården beholdt det gamle matr. nr. 10a. De gamle bygninger med lidt jord fik nr. 10c. Tiden som fattiggård fortælles der om under fattigvæsenet. 1939 solgte kommunen gården til Harald Thermansen, som i 1970 solgte den til Svend Bom.

MAT. NR. 10c, (BILLUMGÅRDEVEJ 13).

Peder Jensen byggede nye bygninger, da han havde solgt det meste af sin jord til kommunen. Han døde 1875, og hans enke Ane Kirstine blev i 1876 gift med Niels Chr. Nielsen, f. 1840 i Outrup, han var broder til Carl Købmand på 9f. N. Chr. Nielsen var bager og havde bageri på ejendommen, i 1880 havde han en gift bagersvend til hjælp. Mens han havde ejendommen, brændte bageriet under mystiske omstændigheder, det blev vist aldrig opklaret, hvordan det var gået til. Niels Chr. Nielsen blev kaldt farbror Kræsten. Han var også klog mand, han hjalp folk ved at stryge dem med hænderne, han døde 1906. Hans kone Ane Kirstine gik i mange år ud som kokekone. 1895 solgte de ejendommen til Chr. Hansen Christensen, som i 1897 solgte den til skrædder Marius Jensen, f. 1859 i Grærup. Han havde i en del år gået ud at sy for folk, i 1880 logerede han en tid på Billum kro. Han havde fået en trædesymaskine, som han bar på ryggen, når han skulle ud at sy. 1892 blev han gift med Eline M. Jensen, der var fra Forum. De boede derefter i et hus i Billum by og havde der op til 3-4 skræddersvende. Han syede også efter, at han i 1897 havde fået ejendommen. 1922 afstod han den til sin søn Jens Andersen Jensen. 1966 solgte hans enke Kathrine Jensen sin jord, men hun beholdt bygningerne, som hun beboer.

MAT. NR. 10f, (HANNEVANGVEJ 31).

1869 købte Søren Sørensen, f. 1838, søn af Søren Jacobsen, 5a i Tarp, en hedelod af sin svoger Peder Jensen 10a Billum. Samtidig købte han en lod af sin svigerfar Jørgen Poulsen på 7a, som lå ved siden af det første stykke, og byggede en ejendom på det. Hans kone hed Johanne Birgithe Jørgensen. 1879 solgte han til Martin Jacobsen, f. 1844, som i 1877 var blevet gift med

Sørens kones søster Christine. 1911 overtog sønnen Jørgen Poulsen Jacobsen, f. 1882, ejendommen. 1950 overdrog han den til sin søn Martin Jacobsen. 1967 solgte M. Jacobsens enke den til Niels Jørgen Pedersen.

IV (6502, REDUC. 6032) MAT. NR. 5 OG 6.

IV var en gammel krongård, der svarede 3 ørte rug, 3 ørte byg, 1 svin og 12 torsk i landg. Fæsteren var 1585 og 93 Knud Henriksen. Antagelig er den »Per Knudsen y Billom«, som nævnes 1594, hans søn. Han var velhavende og havde fået en sum penge til gode hos Mads Ølgod i Varde, der havde pantsat ham sin gård og ejendom, men også Dorete Sørensdatte og hendes mand, rådmand Bertel Struck i Ribe, havde fået pant i samme. Da Mads døde, blev der proces mellem panthaverne. Per Knudsen stævnedes Struck for landstinget. Herved kom han galt af sted. Det gamle Ribe havde privilegium på Landstingsret for sine borgere. Lensmand, borgmestre og råd stævnedes nu Knudsen, og han måtte love at »stille dem tilfreds« (betale bøde), fordi han havde tilsidesat »Riper byes privilegier och friheders liudelse«. Derpå blev Stuck og Knudsen forliget. De skulle i fællesskab bruge pantet. Hvis der kom søgsmål fra anden side, skulle de stå last og brast med hinanden. De underskrev begge med egen hånd.

1603 Mikkell Jensen. Han var kirkeværge 1630, var velhavende, havde 1649 100 dl. tilgode i boet efter Hans Andersen. Han blev efterfulgt af Peder Mikkelsen, vel en søn, 1644 døbtess datters. Det kneb ham at forliges med Terkel Hansen, 1655 lovede de »herefter at være hverandres gode venner, svogre og naboer, som christelig er og bør«. S.å. var han og flere til syn over et faldefærdigt hus i byen. Ca. 1660 har Rasmus Pedersen Staal overtager fæstet. Han er åbenbart søn af herredsskriveren Peder Staal i Rottarp. 1661 blev han gift med Birgitte Hansdatte. De havde nok for tidligt været i seng sammen, for året efter blev de »afløst« og deres datte Anna døbt. Staal havde en søstersøn i Gerndrup, der under et slagsmål på hjemvejen fra snapstinget i Malt, var blevet dræbt af Jesper Andersen, Eskelund. Retten dømte drabsmanden skyldig. Men det påhvilede den dræbtes arvinger eller frænder selv at kræve drabsmanden straffet. Da blodhævn forlængst var ophørt, måtte drabsmanden betale en bod (penge) til den dræbtes familie. Herom udstedte Staal følgende brev: »Kender jeg Rasmus Pedersen Staal, boende i Billum, at have akkorderet med den dannemand Jesper Andersen i Eskelund og udi venlighed forenet om den drabssag og ulykkelig hændelse, som på min søstersøn Peder Hansen af Gerndrup er begået, så han for så vidt mig angår, har forskrevet til sin visse tid at betale, hvorimod jeg igen lover for mig og mine arvinger, at aldrig enten mig eller mine børn skal klage eller anke på bemeldte Jesper Andersen for samme forseelse, men udi alle måder ham sikre veje og sti. . . .
dat. Varde, 12 december 1680.«

Allerede 1665 er han dommer (herredsfoged) og var også birkefoged i Kærgård birk. Han kaldes således 1668, men får først kgl. konfirmation 1670. 1674 lykkedes det Vardes byfoged Samuel Wieland at blive beskikket til begge Staals embeder. Staal havde vist en medfæster, Niels Sørensen. 1666 lod han nemlig tinglæse en skrivelse, hvorefter 2 mænd skulle henvende sig til Jac. Nielsen i Kjelst præstegård og tilbyde ham som nærmeste frænde at være værge for Hans Nielsen og tage ansvaret »for den arvepart gård og gods«, han var tilfalden efter sin sal. far N. Sørensen, da Staal »som en fremmed« ville kvittere dette, »eftersom jeg ikke bør ej heller vil svare til den skade, der kan påkomme Hans' gård og gods.« Jacob Nielsen nægtede imidlertid at påtage sig hvervet. Der var andre, som var nærmere i slægt, hævdede han. Det kan se ud, som var det en selvejergård, men det var det næppe. Nogle år efter overtager Hans Nielsen gården, der bliver ryttergods. Udsæden var 5 td. rug, 1 td. byg og ½ td. boghvede (måske menes havre). 1686 avles 12 travrer rug á 2 skp., 20 travrer byg á 3 skp., 12 travrer arre á 3 skp. og 9 læs hø. Der holdes 2 heste. 3 køer, 1 kalv, 1 nød, 4 får. Salsen 12 fag, lade og stald 14 fag, noch en stald 10 fag, mangler 2 bjælker og 4 sparrer. Manden har fået lånekorn, som p.g.a. den dårlige høst ikke kan tilbagebetales dette år, har også lidt skade på fæmon, han er »ellers af temmelig tilstand«. Ja, han var velhavende, kunne endog låne herremanden 100 rdl., som det fremgår af følgende brev: »Eftersom jeg for nogen tid har været skyldig Hans Nielsen i Billum 100 rdl., så eftersom han har været årsaget sig samme penge at opsige, og jeg hannem efter min obligations indhold har måttet betale, så efter begæring testerer jeg under min hånd, at jeg hannem aldeles intet skyldig er, eller hannem i nogen måde i ringeste hos mig at fordre. Datum Hesselmed d. 9. dcbr. 1678. Christen Lange.«

1679 opsgade han sin halvgård til lensmanden »formedels den store skat«, men han fortsatte dog. Omkring 1700 deles gården, således at IV A fik 2/3, IV B 1/3. 1719 købes begge af Rygaard, Hesselmed, for ialt 238 rdl.

IV A (REDUC. 4021) MAT. NR. 5, (KIRKEBYVEJ 28).

Gårdmanden var Hans Therkelsen. Han var gift med Maren Pedersdatter. De havde datteren Birgitte. 1736 døde Maren. Ved skiftet nævnes 5 heste. 1 føl, 3 stude, 1 nød, 2 kalve, 4 køer, 2 kvier, 6 får, 3 lam, 1 vædder og 1 svin. Besætningen er forøget stærkt siden 1687. Der var 3 vogne, 1 plov med 2 skær o.a. behov, 2 harver, hakkelseskniv, 2 leer, værktøj, 3 hollandske fade, 4 do. tallerkener, 7 stenfade (endvidere havde Birgitte 2), 14 lersætter (jydepottefade), 1 spids- og 1 studsglas, krus, bouteiller, smørbræk, buddike (drejet træske med låg, ofte til smør), træfad, trækande, skæggemænd, kandeskab med 2 rum. I køkkenet bord med egeblad, spand, strippe, stenpotte, koldskål, (vel skålen til denne ret) 6 træskeer. I vestre kammer et bord med

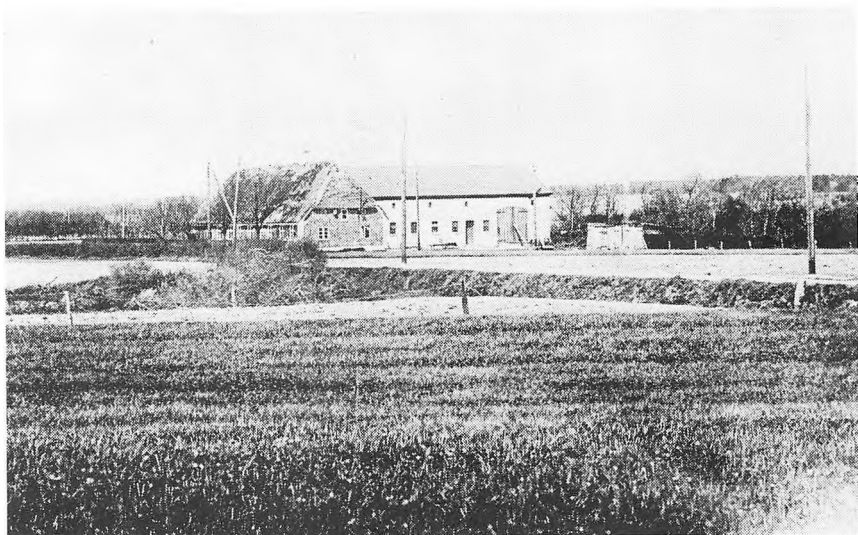
nr. 5 Billum.

fyrreblad og forklædning til et egeskab. Salsen var 13 fag, laden 12. Formuen blev 122 rdl., gælden 112 rdl. 1741 oplod han til Niels Sørensen og Karen Christensdatter fra Kjelst. De gamle skulle have ophold. Niels Sørensens datter Anna blev ca. 1770 gift med Hans Madsen, f. 1745, søn af Mads Christensen (Franskmand), 9a i Tarp. Heraf kommer det nok, at gården er blevet kaldt Frankrig. Hans Madsen købte den fra Hesselmed omkring 1809 for 513 rdl. 1811 overtog sønnen Thue Hansen, f. 1781, gården, han blev samme år gift med Mette Simonsdatter fra Billumgård. 1842 overdrog de gården til deres søn Simon Thuesen, f. 1814, som ved samme tid blev gift med Dorthea Kathrine, datter af Bakken Bakkensen, 15a Tarp.

Bakken Thuesen Simonsen, f. 1843, fik i 1873 skøde på den efter sin far, han blev i 1882 gift med Ane Pedersen fra Jerne. Han døde 1886, og Ane blev derefter gift med Bakkens yngre broder Anton Carl Simonsen, f. 1851, som overtog gården. 1903 solgte Anton Simonsen den til Line og Peder Tobiasen. De havde været nogle år i Amerika og var blevet ret velhavende, han opførte nye bygninger på gården. 1917 byttede han gård med Hans Sørensen på 4a. 1951 overtog Kristian Harborg Sørensen den efter sin far.

MAT. NR. 5d, (HANNEVANGVEJ 41).

1874 købte Andreas Mortensen, f. 1842 i Guldager, en hedelod af sin svoger Bakken Th. Simonsen og byggede på den. Han var i 1870 blevet gift med Mette, datter af Simon Thuesen, 5a. Mette døde i 1880'erne, og Andreas Mortensen blev i 1890 gift med Kirstine Nielsen fra Janderup. Deres søn Metum Mortensen overtog i 1920 gården. 1923 solgte han til Harald Rahbech, som var gift med Maren, datter af Mads Pallesen 16a. 1961 afstod han den til sin datter og svigersøn, Inger og Villy Christiansen. Villy døde efter

Mat. nr. 5d Billum.

kort tids forløb, og Inger blev i 1964 gift med Hans Schultz, som overtog gården.

MAT. NR. 5h, (TØRVEVEJ 17).

1874 fik Thue Simonsen, f. 1846, vesteragrene fra sin fødegård 5a og byggede på dem. Han blev gift med Karen Marie Marthe Danielsen fra Hostrup. Thue døde i 1878, og Karen blev i 1879 gift med Hans O. Nielsen, f. i Ål sogn. Hun døde i 1884. 1892 blev H. O. Nielsen gift igen, da med Christiane Hansen fra Børsmose. 1917 afstod han gården til sin datter og svigersøn, Marthea og Nis Chr. Hansen. 1929 solgte Chr. Hansen til sin svoger, Abraham M. Simonsen. I 1956 overtog sønnen Ove Simonsen gården.

MAT. NR. 5t, (TØRVEVEJ 13).

Da Hans O. Nielsen i 1917 afstod sin gård, tog han et stykke jord fra og opførte et statshusmandsbrug på det. Det afstod han i 1928 til en datter og svigersøn, Maren og N. M. Carl Jensen. Carl Jensen døde under krigen. Maren drev ejendommen videre en del år, så solgte hun jorden fra, og Johs. A. Koch købte bygningerne. I 1972 overtog Billum Andelskasse ejendommen, satte den i stand og solgte den til Chr. Werenberg.

IV B (REDUC. 2011) MAT. NR. 6.

Her var Niels Christensen fæster 1719, men 1725 Hans Jensen med tilnavnet Østergård. Han døde i 1737. Ved skiftet var der 2 heste, 2 stude på 3 år, 1 stud og 1 kvie på 2 år, 2 køer, 2 kalve, 3 får, 1 lam og 1 so. Der var hollandsk

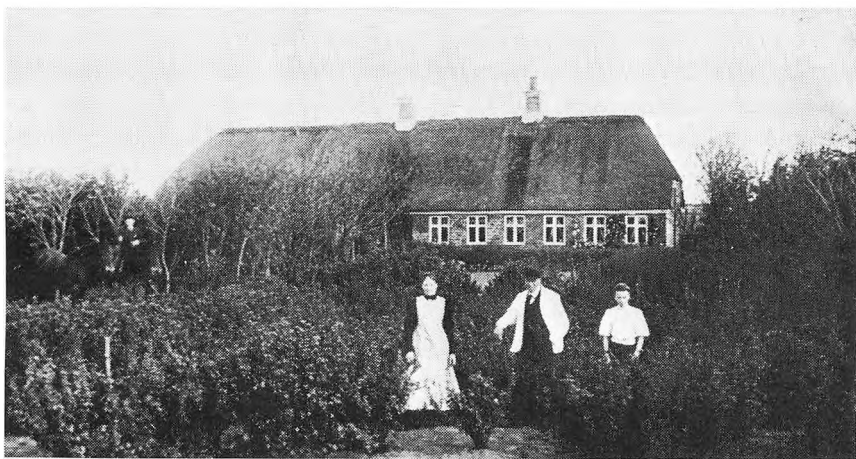
stentøj. Salsen med loftskud var 8 fag og østerhuset 11. Formuen sattes til 63 rdl. og gælden til 68, så der blev intet at arve for afdødes søskende. 1738 giftede hans enke Anne sig med Peder Nielsen, kaldet Peder Kjelst. 1779 fik Hans Paulsen fæstet. Niels Hansen, f. 1771, søn af Hans Madsen på 5a, fik i 1796 fæstet. Han blev samme år gift med Karen Jacobsdatter, datter af Jacob Pedersen på 3a. Også denne gård var under Hesselmed og blev købt til selveje i 1809 for 251 rdl. 1833 overtog sønnen Søren Nielsen, f. 1805, den. Han blev samme år gift med Maren Agerholm Nielsdatter, f. 1810, datter af Niels Knudsen og Else Thomasdatter, 3a i Tarp. Omkring 1840 købte Søren Nielsen ejendommen 4a og flyttede derover. Han har nok haft 2 ejendomme en tid. 6a blev efterhånden nedlagt. Gården lå der, hvor Kr. Harborg nu har sin have.

MAT. NR. 6d, (KJELSTVEJ 7).

Voldborg Larsdatter, 4a, solgte i 1860 et stykke jord på Vesterager til Eske Hansen, f. i Janderup, som byggede på det. Han var gift med Mette Sophie Sørensen fra Ål. Eske Hansen var sømand. 1877 blev hans enke gift med Eske Jensen, og samme år solgte de ejendommen til lærer Mads Jepsen. Han boede ikke på den, men havde den lejet ud. 1895 solgte han den til Michael Lund Pedersen Thrane. 1912 solgte dennes enke den til skomager Hans Anton Jensen. 1925 overtog hans søn Oluf Jensen den og drev gartneri på den. 1945 solgte han til Niels Anton Sørup, som i 1947 solgte den til tækkemand Niels Chr. Nielsen fra 4c. 1956 købte Aksel Viktor Lauridsen Jørgensen den og solgte den i 1967 til Rasmus Hansen.

MAT. NR. 6i, (TØRVEVEJ 9).

1863 solgte Eske Hansen på 6d det meste af sin jord til Søren Nielsen, måske

Mat. nr. 6i på Vesterager. Sine og Kristian Hansen i forgrunden.

Søren Nielsen fra 4a og 6a. Han byggede en ejendom på den og solgte den i 1869 til Hans Hansen, f. 1831, søn af smed Hans Hansen i Tarp, han var gift med Juliane Mette Kirstine Jensen fra Janderup. 1875 købte Nis Hansen, som i nogle år havde boet på 8f, gården. Nis Hansen døde i 1880, hans enke Ane Jensine Kathrine, f. Therkildsen, drev den videre, indtil hun i 1891 afstod den til sin søn Nis Kristian Hansen, f. 1861, som i 1890 var blevet gift med Ane Jensine Hansen, f. i Henne. 1924 solgte hun den til Kristian Madsen.

V (5031, REDUC. 4531) MAT. NR. 11, (HOLMEVEJ 10).

Denne Krongård svarede 1½ ørte rug, 1½ ørte byg, 1 svin, 12 torsk og havde 1585 gårdfællesskab med to fæstere, Bakken Staffensen og Chr. Nielsen, der hver svarede det halve af landg. Det ser nærmest ud, som gården var adskilt i to. Der hørte kirkejord derunder, hvoraf der skyldtes 2 sk. da. 1603 og 1618 skrives Oluf Jensen for hele gården, men allerede 1609 er Dynes Jensen på gården, ligeledes 1636 og 1649. Han efterfølges af Niels Dynesen, der er her under Carl Gustavkrigene. Der vidnes, at han »er en meget forarmet mand, formedelst den store beskatning i svenskens tid såvelsom i den store indkvartering, brandenborgske indlæg, da blev mestendel af det, han havde, borttaget.« Ved hans død 1675 frasagde enken Mette Mikkelsdatter og deres 4 børn sig arv og gæld. Gården blev ryttergods med Niels Thomsen som fæster 1686, hans sals og fæhus var 16 fag, lade og »herberg« 10 fag, hølade og stald 7 fag. Kvæggets ulykkelige frafald og misvækst åringer havde bragt ham i slet tilstand. Han efterfølges af Chr. Andersen, der 1707 får det vidnesbyrd af sine grander, at han er meget flittig og arbejdsom, men har haft uheld, har mistet 2 gamle heste, 1 plag, 2 køer og 1 stud, og gården er sat for højt i hartk., hvorfor der søges om lettelse. 1719 købtes V af Rygaard for 189 rdl. Niels Thomsen gjorde herefter 2/3 gårds hoveri. 1725 var Chr. Andersen her. 1770 er her atter to: Niels og Johannes Hansen, men 1778 kun Chr. Thomsen, hvis hustru vist er Chr. Andersens datter Anna. I 80erne overdrager de fæstet til sønnen Søren Christensen, f. 1757. I 1791 blev han gift med Maren Jensdatter, hun var datter af Jens Pedersen Kjær i Kjølst. I 1807 døde Maren Jensdatter, og Søren Christensen blev i 1809 gift med Mette Hansdatter, datter af Hans Madsen på 5a. Gården blev i 1809-10 købt fra Hesselmed for 454 rdl. Søren Christensen døde i 1827. Mette Hansdatter drev gården videre indtil 1841, da hun solgte den til Nis Hansen, f. 1792 i Flensborg. Han var gift med Kirsten, f. 1803, Søren Christensens datter af første ægteskab. Nis Hansen var Bødker, de havde boet i Kolding i en del år. Da Nis Hansen døde i 1852, fik hans ældste søn Jens Hansen, f. 1827, gården. Han blev samme år gift med Ane Dorthea, datter af Jens Christensen, 14a i Tarp. Ved Jens Hansens død i 1883 fik sønnen Nis Hansen, f. 1859, gården. Han blev gift med en datter af Vindfeld på Hesselmed. De byggede gården om i en hel

anden stil, end det var almindeligt, og det blev meget dyrere, end han havde regnet med, så han blev bange for at have forbygget sig og solgte i 1887 gården til Jens Nielsen Bloch, f. 1853 i Kjærgård, Ål sogn, som var gift med Dorthea M. R. Vindfeld, en søster til Nis Hansens kone. Nis Hansen rejste sammen med sin familie til Amerika. Det gamle stuehus blev stående som aftægts hus, i den boede Ane Dorthea, Jens Hansens enke, til sin død i 1917. Jens Bloch døde i 1919, og Dorthea Bloch solgte i 1923 gården til mejeribestyrer Niels Peter Jensen, men det gik ikke så godt, den blev solgt ved tvangsauktion, og Åge Helle fik skøde på den i 1928. I 1964 solgte han den til Åge Madsen.

MAT. NR. 11b, (HANNEVANGVEJ 40).

1883 fik Christen Jørgensen, f. 1857, søn af Jørgen Poulsen, 7a, en hedelod fra Jens Hansens gård 11a og byggede en ejendom på den. Han var i 1881 blevet gift med Jens Hansens datter Kirstine Elise. 1918 afstod han ejendommen til sin søn Jørgen Christian Jørgensen. 1928 købte Michael Nielsen den, han var fra Ho. I 1963 solgte han den til Bent Edvard Nielsen, Søvigmark, som i 1970 solgte bygningerne til P. K. Johnstad-Møller.

VI (3201, REDUC. 3032) BJERREGÅRD, MAT NR. 2, 16 og 18.

Omkring 1700 var det blevet almindeligt at kalde denne gård Bierregård. I 1720erne forekommer navnet gentagende i kirkebogen. Den svarer samme landg. som III og V og hørte under kronen. 1585 var fæsteren Niels Andersen. 1592 Chr. Nielsen. Derefter må kronen have afstået gården, der ikke nævnes i jordebøgerne 1636-49, men 2 fæstere Jep Persen og Jep Dynesen skrives til gården 1655, da den atter ligger til Riberhus. 1664 har de et gadehus på gårdens grund. 1687 er Jep Dynesens part ganske forarmet, vidnes det. Jep Persens datter Anne blev gift med Niels Hansen, der 1688 synes at stå for hele gården. Anne døde allerede 1677.

1719 sælger kronen VI sammen med ryttergodset. Den købes af Rygård på Hesselmed. Fæsteren er Dynes Jepsen. Han dør 1720. Herefter lagde Rygård et stykke jord, Hartk. 0332, under Knud Markskels hus. Der kom 2 fæstere på gården Jens Christensen og Hans Bjerregård, der hver stod for hartk. 1220, men der herskede vist stadig gårdfællesskab. Jens oplod til Gregers Sørensen fra Fredtoft. Han var landsoldat hos kaptajn Vind, men der var akkorderet om tiden, og den var udløben. Han skulle føde og klæde de gamle og blev 1751 gift med deres datter Lisbeth, f. 1722. På den anden part kom Dynes Hansen, der er her 1757. Senere kom her Zeboe Madsen, der byttede med en ejendom i Borre, mens Jacob Hansen fæstede »partsgården« her. Gården må nu regnes for at være delt i to, idet der tillige skilles et bol fra.

VI A BJERGGÅRD (2200) MAT. NR. 2, (VESTERHAVSVEJ 2).

Gården er stadig fæstet af Gregers Sørensen. 1788 blev deres søn Søren

Gregersen, f. 1752, gift med Elisabeth Jensdatter fra Tarp. Han har sikkert fået gården i fæste samtidig. Han købte gården til selveje fra Hesselmed for 238 rdl. i 1809. De fik kun et barn, datteren Elisabeth, hun blev i 1814 gift med Jens Simonsen, f. 1787, søn af Simon Pedersen, Billumgård. De overtog nu gården. Hun døde i 1832, de havde da fået 15 børn, hvoraf 4 var døde som små. Jens Simonsen blev derefter gift med Ane Andersdatter fra Janderup. Han døde i 1864. En søn Graves Jensen, f. 1826, fik i 1852 gården. Han blev gift med Maren Jensen, der var født i Ål sogn. Graves Jensen afstod gården til en datter og svigersøn, Marie Jensine og Karsten Kallesen, f. 1858, han var fra Abild i Slesvig. 1909 solgte Karsten Kallesen det meste af sin jord til Laurids Madsen, søn af Mads Thuesen, 14a i Kjelst. Han byggede den nuværende Bjerggård og blev gift med datteren Maren. Efter hendes død blev han gift med Agnes. I dag ejes Bjerggård af L. Madsens søn af andet ægteskab Ejner Håhr Madsen.

Karsten og Marie blev boende i de gamle bygninger, de havde nogle tdr. land jord dertil. Senere blev den sidste jord solgt til en anden datter og svigersøn Dorthea og P. Nissen Koch på 3a. Sønnen Graves Kallesen havde i mange år Blåvand kro. De gamle bygninger blev fjernet i 1939. De lå nordfor Knud Sørensens gård (3a) omtrent op til Nr. Billum vejen.

MAT. NR. 2b, (VESTERLED 196).

Søren Jensen, f. 1816, søn af Jens Simonsen på 2a købte i 1857 et stykke jord af sin broder Graves Jensen og byggede en lille ejendom på det. Han var gift med Marie Kathrine Pedersen, f. i Møgeltønder. De havde en plejedatter, Betsy Mary Jensen, hun var født i 1861 i Nordamerika. 1883 blev hun gift med Carl Simonsen, f. 1854, søn af Simon Thuesen på 5a. De overtog ejendommen efter Søren Jensen. Carl Simonsen købte mere jord til og byggede ny stald og lade og fik en god gård ud af det. 1930 fik sønnen Søren Bjerggård Simonsen, f. 1896, gården, han byggede efter nogle års forløb nyt stuehus. 1957 solgte han gården til Hans Jørgen Jacobsen, som i 1968 solgte den til Lars Grauegård Bloch.

VI B (0300) MAT. NR. 16, (VESTERLED 184).

Johannes Jacob Hansen fortsatte som fæster, han var gift med Mette Pedersdatter, de boede på ejendommen, indtil en søn Peder Johansen, f. 1779, i 1810 overtog den og købte den til selveje fra Hesselmed for 52 rdl. Han blev samme år gift med Mette Marie Knudsdatter. Ejendommen lå fra gammel tid ved siden af VI A. Hvornår den er flyttet til sin nuværende plads vides ikke, men det er formodentlig sket snart efter, at den er gået over til selveje. Peder Johansen solgte i 1829 ejendommen til Niels Olesen fra Vester Vrøgum, som samtidig blev gift med Ane Christensdatter af Øster Kjelst. Niels Olesen var hjulmand og tømmermand.

1852 købte smed Peder Pallesen Christensen ejendommen, han var født 1819 i Hemmet. 1853 blev han gift med Dortha Severine Madsen, datter af Mads Sørensen, Hannevanggård. 1889 overtog sønnen Mads Chr. Pedersen (Mads Pallesen), f. 1856, den. Han var i 1888 blevet gift med Marie Pedersen, der var født i Ål sogn. Mads Pallesen var også smed. 1916 fik Peder Pedersen, f. 1889, gården efter sin far. Han fik i 1926 kongelig bevilling til at bære navnet Peder Pallesen. 1960 solgtes gården til Jens Alsbro Thomsen.

VI C (0332) MAT. NR. 18.

Denne nye ejendom var 1778 beboet af Niels Hansen. Ca. 1779 Søren Jensen, f. ca 1752, søn af Jens Blytækker i Kjelst. Han var blytækker og 2. gang gift 1781 med Anna Pedersdatter. Han købte ejendommen fra Hesselmed omkring 1809-10 for 77 rdl. 1817 fik deres søn Jens Sørensen, f. 1786, den. Han blev gift med Gertrud Christiansdatter, datter af Christian Andersen i Tarp. Jens Sørensen var tømmersmand og hjulmand, senere kaldes han snedker, i 1845 var han snedkermester, og 3 af hans sønner var snedkersvende derhjemme.

Gjertrud og Jens Sørensen blev meget gamle, i 1877 holdt de diamantbryllup, og derom stod et stykke i avisen den 12. december 1877: »I Billum fejredes den 12. ds. en sjælden fest, idet snedker Jens Sørensen og hustru Gjertrud højtideligholdt deres diamantbryllupsfest. Trods det dårlige vejr havde der samlet sig over 190 deltagere. Kammerråd Vandborg overrakte brudeparret en sparekassebog med indbetalte 120 kr. som gave fra Janderup og Billum sogne. Dernæst talte højskoleforstander Madsen fra Janderup. Ja, de gamle havde oplevet meget, thi de havde levet i en af de mest bevægede tider i vort folks historie, og gamle Jens Sørensen har tjent som soldat fra året 1810. Han fyldte den 9de September sit 91de år, hans hustru er omtrent et par år yngre. Han er endnu rask og rørig og i besiddelse af alle sine åndsevner. Hver morgen kl. 3 står han op for at begynde sit arbejde i denne tid, og han har i denne vinter lavet en meget smuk kommode. Hans hustrus hukommelse er noget svækket, men hun er dog rask, når man ser hen til hendes høje alder.« De døde begge i 1881, 95 og 93 år gamle. 1841 solgte Jens Sørensen ejendommen til Peder Madsen, født i Henne, gift i 1840 med Mette Pedersdatter, datter af Peder Thorsen, 13a i Tarp. Der har været 2 lejligheder i huset, for Jens Sørensen blev boende. 1845 står der om Peder Madsen, han er husmand, lever af sin jordlod.

1868 solgte Peder Madsens enke ejendommen til Ellen Kathrine Jacobsen, datter af Jacob Pedersen på 3a. Hun blev gift med Niels Thermansen fra Ål. De byggede Billum Kro i 1868 eller 69 og fik bevillingen med fra Ellen Kathrines hjem. De gamle bygninger blev stående som aftægtshus til kroen, og både Jens Sørensen og Gjertrud og Peder Madsens enke Mette fik aftægt

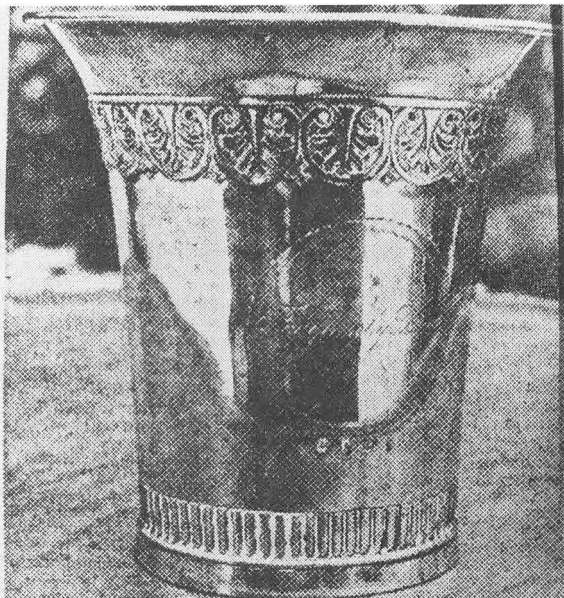
fra kroen så længe de levede. Ejendommen lå lidt sydøst for, hvor Billum station nu ligger.

VII HOSPITALSGÅRDEN (4131) MATR. NR. 3,
(VESTERHAVSVEJ 34).

Fra ældgammel tid hørte denne gård under Ribe hospital. Dens bønder må have drevet havfiskeri, for landg. var 10 torsk, 5 snese melskuller (store rødspætter), 1 svin og 1 rdl. plovpenge (fritagelse for hoveri). Philippus Hansen, der 1638 måtte bøde 10 rdl. for ulovlig handel med stude, har muligvis boet her. I 1640erne synes Hans Andersen at bo her. 1649, 4. febr. skrev præsten, at da »jordens kiere svoger Hans Andersen i Billum. Var candidus et placidus (en lysende ren og mild mand), som døde den næste torsdag tilføern.« Hans enke Berete Hansdatter fragik arv og gæld. Boet havde 5 heste, 1 stud, 2 små stude, 7 ungnød, 1 kvie, 4 køer, 9 får, 2 gamle svin, 3 ungsvin, ret rigelig med arbejdsredskaber, inventar og husgeråd, bl.a. en spjold, 12 nye tintallerkner, 3 tinfade, 1 messing mølling (natbækken), meget andet messing- og kobbertøj, 3 messingkerter, 4 bordkranse, »2 sølvskeer og 1 kasing for 10 dl. 3 mk. 8 sk.« Boets rigelige udstyr sattes til 425 rdl., men gælden var 573 rdl.

1652 er fæsteren Therkel Hansen, der undertiden optræder i retten på hospitalfuldmægtigens vegne. En mand i Grærup stævnedede ham for betaling af ½ lod garnfisk, men han beviste, at fiskene var betalt, og blev frikendt. S.å. var han ransnævning sammen med Niels Thuesen i Hannevang, og under Carl Gustavkrigene var han med til at ordne udskrivningen af sognet. 1664 stod der et lidet hus på Therkels grund, hvori Mette Thuesdatter boede. Han døde 1682, hvorefter enken Maren fortsatte bedriften, til datteren Karen Therkilsdatter 1698 blev gift med Gunde Nielsen, der så blev fæster. Deres datter Karen Gundesdatter, blev 1730 gift med Jens Hansen, som fik fæstet. Karen døde 1736 i barselseng. Manden giftede sig igen. 1738 døbttes datteren Karen. Hansen døde 1767, 67 år gammel, »en ærlig og trofast mand«, skrev præsten. Karen var 1763 blevet gift med Tue Pedersen, søn af Peder Sørensen, Billumgård, og de overtog gården. Den havde fået ny herre, idet den var kommet under Hesselmed. Tue har også et lille husmandssted XI. Det lægges nu fuldstændig ind under ejendommen, så dennes hartkorn bliver 4211. 1770 dør både Karen og Tue Pedersen, 32 og 29 år. Ved skiftet ses det, at Karen havde et barn (Jacob Hansen), født uden for ægteskab, før de blev gift. Det var bestemt, at han skulle arve lige med de tre ægtefødte, det var tre piger. Tues broder Jacob Pedersen overtager gården og gifter sig med Anna Margrete Lauridsdatter. Han svarede 4 rdl. i landg. til Hesselmed og forrettede årlig 5 pløjedage, 22 spænddage og 52 gangdage som hoveri. Han købte gården i selveje for 454 rdl. i 1809.

Jacob Pedersen byggede vistnok nyt stuehus i 1810, og det blev bygget så

Peder Jacobsens sølvbæger, som han fik af kongen i 1829.

stort, at en del af det kunne bruges til kro. I 1811 overtog sønnen Peder Jacobsen, f. 1785, gården, og han begyndte samtidig med krovirksomheden. Han blev gift med Karen Hansdatter, datter af Hans Pedersen, Billumkjær. Peder Jacobsen var en meget dygtig mand, han blev en lederskikkelse i sognet. Der blev sagt, at der ikke blev foretaget væsentlige ting i sognet, uden han og Gunde Thuesen i Kjelst var med til det. Han fik mange tillidshverv og hjalp sognets folk med at skrive deres dokumenter. I 1840 blev han valgt til stænderforsamlingen i Viborg. Han blev Dannebrogsmænd, og var stænderdeputeret til sin død 1848.

I oktober 1829 bragte adskillige aviser følgende meddelelse:

Efter at det kongelige kancelli var gjort opmærksom på, at sognefoged Peder Jacobsen i Billum, Vester herred i Ribe Amt, havde erhvervet sig almindelig agtelse ved sin virksomhed i de funktioner, der havde været ham anbetret som sognefoged, lægdsmand, skolekommissær og kirkeværge, såvelsom ved en retskaffen og uegenyttig vandel, har kollegiet givet denne brave mand et tegn på, at det påskønner hans værd ved at lade ham tilstille et smagfuldt sølvbæger, indvendigt forgyldt og på hvis ene side læses: For gavnlig dåd, og på den anden side Jacobsens navn.

Denne meddelelse blev gengivet i Vestkysten af N. M. Kromann, der tillige spurgte: »Mon dette bæger findes endnu i slægtens eje«.

Spørgsmålet blev besvaret af fhv. hotelejer Hans Kjær, Varde.

Det bæger, de skrev om, er i mit eje. Det er et stort sølvbæger, der indvendig

er forgyldt. På den ene side står: Skænket af kongen for gavnlig dåd, og på den anden side: Til sognefoged Peder Jacobsen, Billum.

Peder Jacobsen var som nævnt i stænderforsamlingen, og min bedstemoder, der var datter af Peder Jacobsen, har fortalt, at hun og hendes søster, som var moder til sognefoged Peder Jespersen, Billumgårde, et år var kørende i kassevogn til Viborg for at hente deres far hjem til jul. Han var dette år udtaget til at opmåle Fiilsø. Det havde om efteråret været meget vådt, så han kom våd hjem flere gange og fik kort tid efter lungebetændelse og døde.

Hans Kjær, Varde

C. M. Hansen har i Vestkystens kronik 10/5 1951 under titlen: En vestjysk bonde, givet en skildring af Jacobsen, hvoraf her bringes uddrag:

Peder Jacobsen, Billum, var en mand, der i Viborg stænderforsamling havde sin mening om problemerne. I bykredse havde man med stor skepsis imødeset det forfærdelige, at almindelige bønder kunne opløfte deres røst i stænderforsamlingerne, men det viste sig, at blandt de utrænede bønder var der ikke så få, som havde evne og format til at gøre sig gældende.

I første række var Ole Kirk fra Ringkøbing Amt, men også Peder Jacobsen viste format, synspunkter der blev grundlaget for det Venstre, som kom på et senere tidspunkt.

P. Jacobsen var en af dem, hvis navn jævnlige nævnes, når stænderforsamlingens politiske indsats vurderes. Under finansdebatten 1842 (to år efter han er valgt) deltog han i debatten om lønninger og pensioner. I stændertidende er refereret således: »Da her er så megen tale om lønninger, pensioner og deslige, skal jeg, endskønt det vel ikke kan sammenlignes dermed, tillade mig at anføre, at den bedagede bonde med sin lige så bedagede kone kunne behjælpe sig med en aftægt til et beløb af 60, 70 højst 80 rigsdalere årligt.« Det var den danske bondes frygt for, at statens udgifter skulle blive for store.

P. Jacobsen repræsenterede et fremskridtsvenligt og socialt syn. Han var i et udvalg, der behandlede pligtarbejdets ophævelse for alle, det var især fæstehusmændene der på det tidspunkt fik en nedværdigende behandling.

Endnu et eksempel på P. Jacobsens evne til at udtrykke sin mening: »I et sammentrængt foredrag for at udhæve de mange ulemper, forviklinger og demoralisationer, som toldgrænsen mellem kongeriget og hertugdømmet afstedkommer, overstiger mine evner.«

Nej evnen til at udtrykke sig klart og koncist manglede denne vestjyske bonde ikke. Han formede sproget godt, hans synspunkter var klare og samfundsmæssigt begrundede.

P. Jacobsen blev valgt første gang i 1840. Genvalgte 1846, men døde kort tid efter, så han fik ikke den oplevelse at deltage i stænderforsamlingens afsluttende arbejde, der bestod i at afskaffe sig selv og udarbejde grundlaget for den

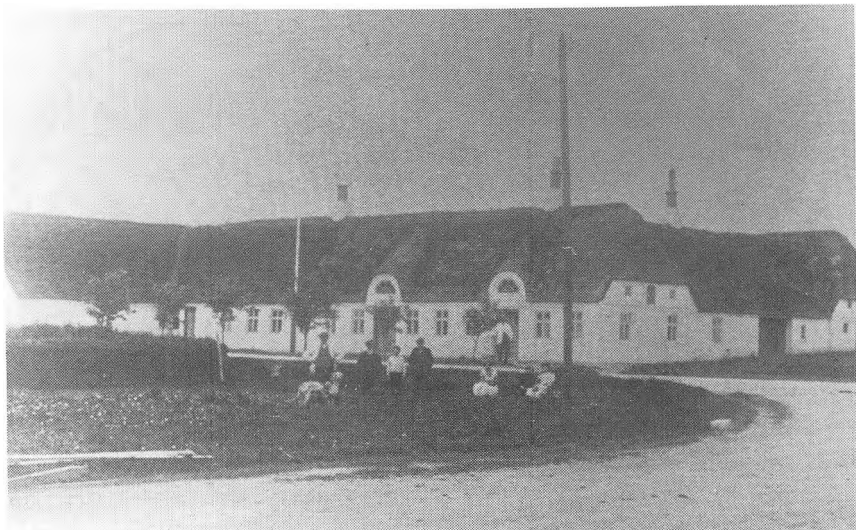
Peder Jacobsens segl. Tegnet af Jørgen Bruun.

frie forfatning, men hans arbejde i Viborg stænderforsamling havde været med til at bane vejen for vort lands frie forfatning.

Som landmand var P. Jacobsen også en foregangsmand. Da C. Dalgas i 1830 udsendte sin bog »Ribe Amt«, nævner han en række mænd, der har været ham behjælpelig med oplysninger til bogens fuldførelse. En af dem var Peder Jacobsen, sognefoged i Billum. Flere steder i bogen nævnes han som kilde til de oplysninger og tanker, Dalgas giver udtryk for. P. Jacobsen m.fl. har over for Dalgas udtalt sig meget rosende om den virkning den nedpløjede boghvede har som grøntgødning og dens anvendelighed som staldfoder. Se også bd. I s. 232 og bd. II mat. nr. 13a Billum.

1848 overtog sønnen Jacob Pedersen, f. 1813, gården. Han var i 1842 blevet gift med Christine Thuesdatter, datter af Thue Jespersen, Billumgård. Han havde været leder af krovirksomheden i nogle år, før han overtog gården. Jacob Pedersen var jæger og Kong Frederik VII boede flere gange på Billum Kro både som kronprins og konge, når han var på jagt herude. Jacob Pedersen døde i 1853. Han var ridende til Varde, hesten er måske blevet bange for noget og har slået ham af, man fandt ham liggende i vejgrøften med brækket hals.

Hans enke Christine Thuesdatter giftede sig i 1855 med skolelærer og kirkesanger i Ål, Christian Rich, f. 22/1 1809 i Ådum sogn. Han blev nu kromand og gårdmand, iøvrigt var han en meget dygtig mand, der fik mange tillidshverv, bl.a. formand for Ål med fl. sognes brandkasse. Han var også med til at oprette »Billum med fl. sognes Spare- og lånekasse« og blev dens første formand. I 1868 ophørte de med at drive kro på gården, da Jacob Pedersens datter Ellen Kathrine og hendes mand Niels Thermansen byggede den nuværende kro og fik bevillingen derover. Christian Rich døde 1878. 1877 blev en datter, Mette Jacobine Margrethe, gift med Janus Nielsen Bloch, f. 1847 i Kjærgård i Ål sogn, og de overtog gården. Hun døde i 1878, og Janus Bloch blev i 1882 gift med Marie Bloch, f. i Alslev. 1916 solgte han gården til Graves

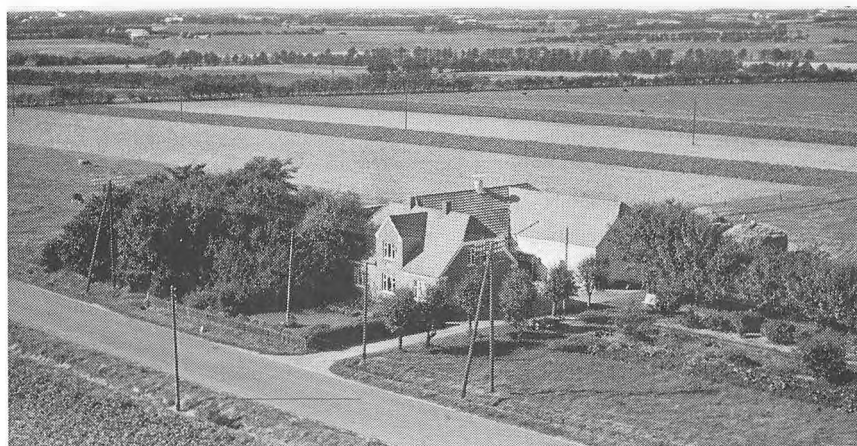

Mat. nr. 3 Billum. Forrest stuehuset fra ca. 1810, hvori der var kro i næsten 60 år.

Jensen Kallesen fra 2a, som i 1918 solgte den til sin svoger Peder Nissen Koch. Han var gift med Dorthea, datter af Karsten Kallesen på 2a. Efter ham overtog sønnen Karsten Koch gården i nogle år. I 1960 solgte han den til Knud Sørensen.

MAT. NR. 3p, (VESTERHAVSVEJ 54).

Janus Bloch havde taget et stykke jord fra, da han i 1916 solgte sin gård 3a. Det solgte han i 1922 til Niels Cornelius Hansen, søn af Karl Hansen

Mat. nr. 3g Billum. Solbakken.

(snedker) Vesterager. Han opførte et statshusmandsbrug »Solbakken« på det. Han har nu afstået ejendommen til sin søn Karl Erik Hansen.

VIII (2210, REDUC. 2002) MAT. NR. 4, (KIRKEBYVET 18).

I gammel tid synes VIII at have hørt under Hennegård, men ved et mageskifte 1635 blev den lagt under Ribe kapitel sammen med III. 1634-49 synes fæsteren at være Brix Pedersen. Han var blandt dem, der trodsede lensmandens befaling om at køre hø af Riberhus enge. Også senere sad han en lignende befaling overhørig. Han har vel ment, at som tjener under kapitlet, kom Riberhus' drift ikke ham ved. Den halve gård var øde og forarmet, og Brix magtede ikke at udgive de kgl. skatter, der var pålagt i 1656. Gården kaldtes da en halvgård. I 1653 havde han opladt 1/3 til Jep Pedersen. Gården var dog næppe særlig dårlig, for Jep gav 10 rdl. i indfæstning. Brix døde 1660, og hele gården blev vist overtaget af Paul Christensen, der blev rytterbonde. 1686 havde han sået 1 td. rug og 1 td. byg, avlede 8 travrer rug à 1 1/2 skp. og 6 travrer byg à 3 skp., havde 2 heste, 1 føl, 2 køer, 1 kvie, 2 får. Stuehuset var 12 fag, laden 16, stald og fæhus 16. Noget lånekorn kunne han ikke betale tilbage dette år p. gr. a. den dårlige høst. Bruget var skarpt og ringe, og Pauls tilstand slet.

1719 købte Rygaard VIII for 99 rdl., fæsteren er Lauge Hansen, der overtog gården ca 1700. Nu skulle han gøre 1/3 gårds hoveri til Hesselmed og betale 4 rdl. i landg. Han døde 1753, 88 år gammel. 1738 havde han »for alderdom« opladt til sønnen Hans Laugesen, der skulle svare 2 rdl. i klingende mønt til martini (11 nov.) forrette 1/4 gårds hoveri og »forskaffe sine gamle forældre fornøden føde og klæde, så længe de lever, alt efter den mellem dem oprettede forening.« Senere fik Frederik Hansen gården, 1777 mageskiftede han med Peder Nielsen i Borre, der selvfølgelig blev kaldt Peder Borre. Han var gift med Anna Nielsdatter. Deres søn Niels Pedersen overtog fæstet efter dem. Hans kone hed også Anna Nielsdatter. Han købte gården fra Hesselmed omkring 1810 for 214 rdl. 1826 solgte han den til Hans Hansen Brink, f. 1793, måske fra Orten, hans kone hed Maren Jensdatter. Han var gårdmand og skoleforstander. Han døde i 1839, 46 år gammel. Søren Nielsen på 6a har nok købt gården af enken og en tid haft 2 gårde, han flyttede over på 4a, og bygningerne på 6a er efterhånden blevet fjernet. Søren Nielsen har omkring 1856 solgt gården til en mand, der hed Jeppe Jensen, hans kone hed Voldborg Larsdatter, hun var fra Horne. Jeppe Jensen døde i 1857, og Voldborg Larsdatter solgte i 1860 gården til Søren Hansen Harborg (1802-1875) fra Ho. Hans kone hed Charlotte Frederikke Hansen, f. 1815 i Horsens. Deres søn Morten Sørensen, f. 1848 i Ho, overtog den i 1873 og blev gift med Dorteia Kathrine Madsen, datter af Mads Pedersen på 8a. Det var deres sønner Søren Harborg og Mads Burgård (de var tvillinger), som blev automobilforhandlere i Esbjerg under navnet Brødrene Harborg. Morten Søren-

Mat. nr. 4 Billum. Foran står Morten, Dora og Kathrine Harborg samt en tjenestepige ca. 1915.

sen døde i 1906. En datter Elisabeth blev gift med smed Peder Christian Hansen Sørensen (Hans Sørensen), og de fik gården efter ham. 1917 byttede Hans Sørensen gård med Peder Tobiasen på 5a, som byggede gården om og drev den, indtil han i 1939 solgte den til Thorvald Christensen. I 1946 købte murer Svend Hansen den, i 1949 slagter Laurids Markussen, i 1953 Adolf Hansen, i 1960 gartner Arne Sørensen, 1966 barber Charles Mortensen og i 1972 Niels Chr. Johnsen.

MAT. NR. 4c, (KJELSTVEJ 3).

1846 solgte Jacob Pedersen på 3a til Søren Nielsen, det var nok ham, der boede på 4a. Om der på dette tidspunkt har været bygninger, ved vi ikke, måske har der været et hus, som Jacob Pedersen har boet i, siden han blev gift i 1842, selvom han havde sit arbejde på sin faders gård. Det ser ud til, at Søren Nielsen har haft lejere på ejendommen. I 1850 boede der en mand, der hed Jens Jacobsen, han var født i Janderup og var gift med Mette Marie Mortensdatter, datter af Morten Thomsen Falk, 19a. Hun havde været gift før med en husmand i Billum, Jens Peter Thomsen, f. på 3a i Tarp, han var morbroder til Søren Nielsens kone. 1860 boede Mette Maries datter af første ægteskab, Maren Agerholm Jensdatter, og hendes mand Christen Guldager, f. i Varde, på ejendommen, han var murer. 1868 købte han gården af Søren Nielsen, men han døde i 1869. Maren Agerholm Jensdatter boede derefter som enke i huset. 1884 købte Nichels Heinrich Kruse, f. i Slesvig, den, han var gift med Eline Nielsen Vinter. Han døde i 1898. I 1905 solgte hans to døtre Ingeborg Sara Kruse og Margrethe Kruse den til Niels Christian Nielsen (tækkemand),

søn af takkemand Niels Nielsen i Borre, Ål sogn. 1947 overtog sønnen Svend Nielsen ejendommen, han solgte den i 1975 til nogle unge mennesker, som boede i kollektiv. Stuehuset brændte for dem, og de solgte til lærer Alfred J. Reimann.

MATR. NR. 4h (Nr. Billumvej 50)

1882 købte Hans O. Nielsen en hedelod i Nr. Billum af Andreas Mortensen, senere blev mere jord købt til, og i 1905 byggede hans søn Thue Nielsen en gård på den. Han solgte i 1944 til senere slagter Alfred Mathiassen, som i 1946 solgte den til Arnfred Lauridsen. 1950 købte Otto Brink gården, og i 1962 afstod han den til sin søn Kristian Brink.

IX (0101) MAT. NR. 17.

Dette bol ejes 1661 af Chr. Langes enke, Margrethe Vorm til Hesselmed. Fæsteren var Hans Skrædder. Det siges, at huset var uden avl, der skal dog svares 1 rdl. i landg., så der har nok ligesom senere ligget jord dertil. 1688 er J. Hansen husmand her. Senere nævnes S. Olufsen som fæsteren. Han efterfølges 1730 af degnen Gynther. Landg. var 2 rdl. og der var to huse. Senere kom Hans Berentsen, hvis enke 1777 afløses på bolstedet af Jens Jensen fra Ribe, der havde fripas som rytter. På bolets grund stod også et gadehus. Jensen var smed. Efter hans død giftede enken Pernille Pedersdatter sig i 1787 eller 88 med Anders Lauridsen. 1797 oplader de fæstet til Chr. Andersen fra Jernved sogn, der bliver gift med Jensens datter Maren. Chr. Andersen køber bolet i selveje 1810 for 50 rdl. fra Hesselmed. 1816 sælges det til Mads Jacobsen, f. 1790, søn af Jacob Hansen i Kjærup, han var gift med Ellen Sørensdatter, datter af Søren Hansen i Kjølst. Han var skrædder. 1847 blev deres datter Maren gift med Ole Nielsen Madsen, f. 1820 i Ål sogn, også han var skrædder. 1870 boede markmand Peder Thomsen hos dem på ejendommen. 1882 solgte han stedet til Søren Olesen, som samme år solgte den til Hans Jensen Schou. 1883 købte Søren Pedersen ejendommen og solgte den samme år til Jesper Pedersen, f. ca. 1825 i Stauning, gift med Karen Mogensen, f. i Tjæreborg. De havde været bestyrerpar på fattiggården nogle år. De var kommet dertil i 1872. Jesper Pedersen døde i 1899, og Karen solgte ejendommen til Marius Jensen på 10c. Karen blev boende i huset en del år, da hun flyttede, blev det fjernet. Hun døde 1917. Kårens hus lå lige sydøst for Kathrine Jensens køkkenhave.

X (0002) MAT. NR. 19 (HANNEVANGVEJ 21).

1636 havde kronen et gadehus, der var beboet af Dynes Jepsen, som svarede 5 sk. 1 alb. deraf. 1642 fæstede Jep Dynesen huset og gav 2 dl. i indfæstning. 1661 Hans Skrædder, 1664 Rasmus Knudsen. Stedet har fået tillagt lidt jord

og bliver ryttergods, og da har Rasmus en ko og en kalv og har sået 2 skp. korn. Han har 15 fag hus og er smed. 1708 er Jens Smed her. Han oplader til smeden Knud Hansen (Markskel), der er her i 1719, da Krabbe køber huset for 15 rdl. 1723 sælger han til proprietær Rasmus Bundesen, hvorefter X kommer under Hesselmed. Anders Jensen, åbenbart Jens Smeds søn, fortsætter både som smed og husmand. 1742 dør hans kone Dorthe Nielsdatter, og det er interessant at se, hvad skiftet oplyser om landsbyhåndværkerens hjem. I dagligstuen fandtes et rundt bord med rund fod, egeskrin, 2 stentalterkener, 2 trætalterkener, 1 »glas peremie« (pyramide, tavolet = 3 kantet hylde, her til at sætte glas på), flere glas og krus, messing malmorter, 1 hornlygte, 1 stol, jernkakkelovn, klædesbørste, flere krus og mælkesætter, 1 seng. I vesterstuen 1 kiste, 2 øltønder, 1 standtønde, 1 smørskål, 1 spinderok, 2 kurve af halm til gryn, 2 flasker, 1 sold, 1 sigte. Desuden var der kælder og bryggers. I smedjen 1 ambolt, bælg, 1 spærhage, 1 stor hammer, 2 mindre do, 3 tænger, 2 kløv Betler (kiler) 2 stemp, 3 »nofltonger« (knivtænger), 1 hammer, nok en tang, napjern og gienhammer, 1 hugkluich, 1 stakjern, jernildske, 1 slibesten, 1 oj-jern, 1 brems, 1 skarrekøksse, sav, båndkniv, 1 rast (rasp?), 1 huggejern, 1 spade, 1 træskovl, 1 vandbalje. Besætningen var 1 sort ko, 5 får, 4 lam og 1 sogris. Formuen blev 47 rdl., gælden 53. Der blev ingen arv at udbetale, afdødes søskende var arvinger. Senere har Chr. Bloch fæstet X. Anders Smed døde 1762, han var da gift med Johanne Thuesdatter. Imidlertid havde Chr. Gregersen fra Kær fæstet X allerede 1755. Ca. 1775 Hans Lauridsen, der var bødker. 1796 Morten Thomsen Falk, der da blev gift med Ellen Frederiksdatter fra VIII. Han købte huset fra Hesselmed omkring 1810 for 40 rdl. Han døde 1816, og Ellen Frederiksdatter solgte til Peder Jepsen, f. 1784, søn af Jep Smed i Kjelst. Han blev i 1821 gift med Anna Lauridsdatter, datter af Laurids Poulsen, 8a i Tarp. Peder Jepsen var husmand og skomager, han døde i 1836. Anna Lauridsdatter blev derefter gift med Bertil Pedersen, f. ca. 1799, fra Rottarp i Outrup. Han døde i 1842, og hun blev så 1843 gift med Hans Jensen Jespersen, f. 1807, søn af Jesper Pedersen, Billumgård. En datter af Peder Jepsen, Ane Pedersdatter, blev i 1856 gift med maler Martin Hansen Olesen, f. ca. 1824, og de overtog ejendommen. Han døde i 1857. Ane Pedersdatter blev derefter i 1858 gift med Simon Boisen, f. ca. 1820 i Ål sogn.

1894 blev deres ældste datter Ane Metine gift med Søren Marinus Pedersen, f. 1867 i Outrup (Søren Boisen), og de fik ejendommen. Ane Metine døde og Søren M. Pedersen blev gift igen. Hans anden kone hed Dorthea, og var datter af Søren Landevej, 5a Kjelst. 1940 solgte de til Viggo Christensen, f. i Vrøgum.

Ejendommen lå oprindeligt, hvor Hannevangvej 7 nu ligger. 1882 købte Simon Boisen en hedelod fra 17a, som lå ind til hans egen jord, og Søren M. Pedersen købte senere en lod fra kroen, som også lå der. I 1894 blev

ejendommen bygget, hvor den nu ligger. Den ejes nu af skomager Johannes Jensen.

MAT. NR. 1c, (KJELSTVEJ 17).

Jord med matr. nr. 1 hører eller har i reglen hørt til kirken. I 1822 fik Chr. Lauridsen, der senere boede på 11a i Tarp, arvefæsteskøde på et stykke jord fra kirken (hartk. 0520). På dette tidspunkt boede han i et hus, de kaldte kirkehuset, han flyttede til Tarp omkring 1825. I 1853 fik sønnen Niels Christensen dette stykke jord af sin far og byggede på det. Han var gift med Mette Hansen, f. i Al sogn. N. Christensen var husmand og tømmermand. 1861 solgte han til Peder Nielsen, som vi ikke ved noget om. 1866 købte Thomas Chr. Sørup, f. 1827 i Ribe, ejendommen, hans kone Mette Kjerstine Hansdatter var født i 1828 i Al sogn. Sørup var udlært sømsmed. De havde boet nogle år på Rømhø, hvor deres datter Jacobine var født. Gamle Sørup, som han blev kaldt på sine ældre dage, var meget nøjsom, der fortælles, at han en gang gik til Varde for at købe et par træsko, men de kostede 10 øre mere, end han kunne få dem til i Oksbøl, så gik han til Oksbøl og købte træskoene. Han døde i 1905. I 1880 blev Jacobine gift med Niels Nielsen, f. i Troldholm, og de overtog gården. Niels Nielsen døde i 1910, men Jacobine drev gården videre, indtil hun i 1930 afstod den til sin yngste søn Arild Sørup. Han solgte i 1976 til Elisabeth og Helge Sørup.

MAT. NR. 1n, DEN GAMLE SKOLE.

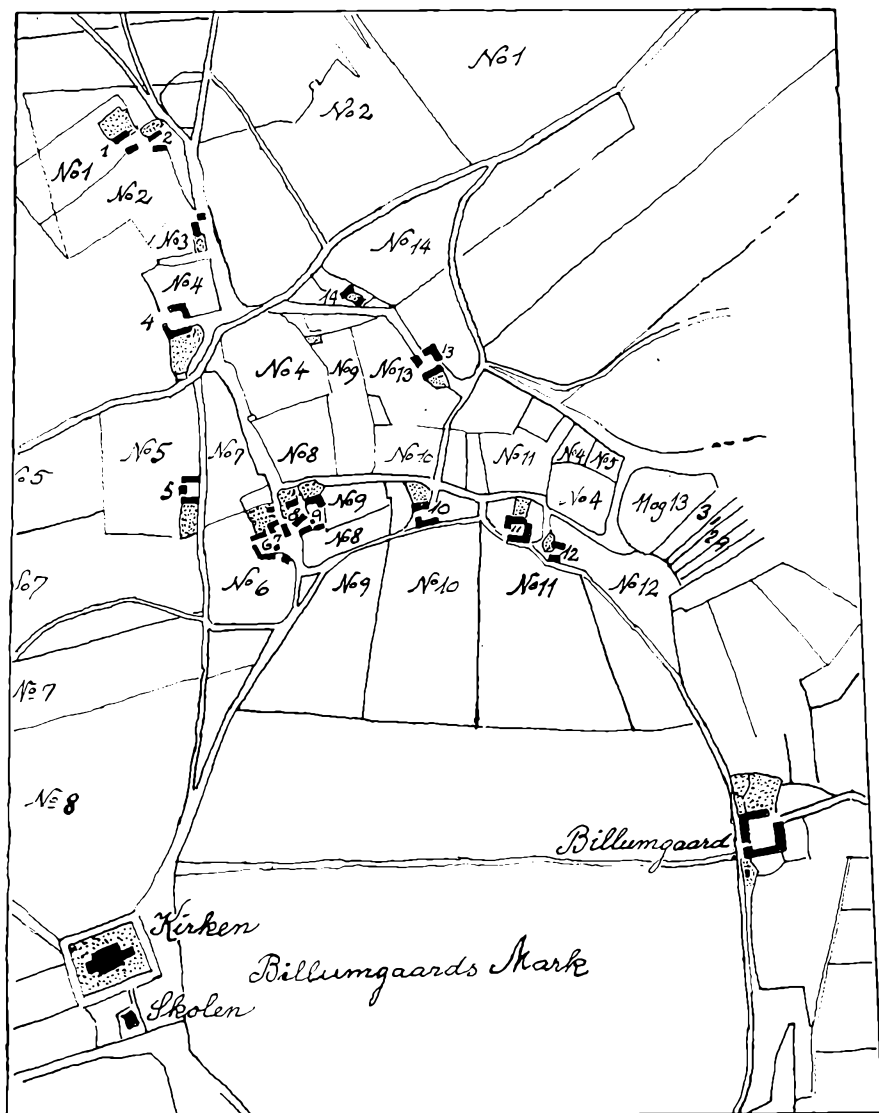
1912 solgte Janderup-Billum kommune den gamle skole til Jens Larsen Christensen. I 1940 solgte han den til lærer Valdemar Jensen. 1948 blev den købt af Søren Kjær Sørensen, i 1959 af Niels Hansen, Kr. Madsen og Søren Sørensen. Samme år overtog Kr. Madsen selv ejendommen. 1960 solgte han den til Grethe Annelise Pedersen, som i 1978 solgte den til Varde kommune, der har nedlagt den og lagt grunden til skolegrunden.

XI (0020).

XI var hospitalets bol. Det var 1652 beboet af skomager Peder Jensen. Han blev stævnet for 4 sk. degnerente, han ikke havde fået betalt.

Han er her endnu 1664. 1688 Maren Therkelsdatter. Vistnok ca. 1700 lægges bolet under nr. VII.

Andre huse. Til tider har der stået et hus eller to mere i byen. 1753 fæster Tue Tuesen således »den liden bolig, hans moder fradøde, med liden kálhave«. Han skal »forholde sig skikkelig og fredelig med alle, både i by og udenfor. Item rette sig efter byens vide og lovlige vedtægter, at ingen årsagelig sig over hannem eller han skal klage.« Han havde selv repareret huset, derfor fik han det fæstefrit. Det hørte under Hesselmed. 1787 var der yderligere 3 jordløse huse. De var beboet af M. Madsen, Niels Sørensen og en ugift »huspige« Mette Hansdatter.

Billum. Tegnet efter udskiftningskort fra ca. 1795 af Jørgen Bruun.

Billumgård

11.401, REDUC. MED 1530 FOR SAND- OG VANDSKADE,
MAT. NR. 12, 13, 14, 15.

1324 udstedte »Jens (Hee) af Guds nåde biskop i Ribe« et gavebrev, hvori det hedder: »Alle skal vide, at vi til bod for vor sjæl har givet, skænket og skødet til vore elskede kanniker med Kristus i Ribe, som har fælles bord, til forøgelse af deres uddeling i koret al rørlig og urørlig ejendom, som vi har erhvervet af Ove, kaldet Steg, i Billum sogn og andetsteds med al dens tilliggende at besidde med evig ret.«

Nogle måneder senere bekræftede biskoppen, at han havde ladet præsten i Tjæreborg udstede skødet. Gaven omfatter en gård i Billum, der gav 10 ører korn og 1 td. smør, 1 gård i Sdr. Nisum samt 10 pund grot (ca. 400 mark) til at købe mere gods for. Denne gård i Billum med den store landgilde – 10 øre korn og 1 td. smør – har været en storgård. Ove Steg må enten have beboet og drevet den eller drevet den ved en bryde. Han ejede også jord i Skadst herred og var adelig. Hans slægt tilhørte den jyske uradel, men uddøde i midten af 1400-tallet. Storgården var vist nok Billumgård. Den var længe den største gård i Billum sogn, havde i 1600-tallet 70 td. land agerjord, mere end det dobbelte af hvad almindelige bøndergårde havde, og den lå udenfor landsbyens fællesskab. 1661 var dens landgilde 10 td. rug, 1 fjerding smør, 1 skovsvin og 1 rdl. gæsteri. De 10 td rug er formodentlig Ribetønder à 10 skp., d. e. 10 ørte rug. 1 øre korn er 3 ørte (ørtug), så storgården har svaret 300 skp. rug og en hel td. smør (224 skålpund). Det kunne Billumgård slet ikke præstere i en tid, da man regnede med 3 fold. Kan det da have været samme gård? – Kan det være nogen anden? Ingen anden kan komme biskoppens gave så nær med landg. Nu viser det sig at være ret almindeligt, at middelalderlige storgårde fra tiden før 1370 svarede flere gange så store kornafgifter som middelalderlige fæstegårde på det samme areal. Folketallet faldt så stærkt i tiden omkring »den sorte død«, at mangel på landbrugere tvang jorddrotterne til at formindske landgilden. Man må samtidig være gået over til en mere ekstensiv

driftform. (Se 1. bd.s. 130 f. hvor der er gjort rede for dette problem). Det er højst sandsynligt, at her har været alsædsbrug, at hele agermarken tilsåedes med korn hvert år. Nogle trælle, som efter at være blevet fri kaldtes gårdsæder (husmænd) har vel måttet udføre arbejdet. Ved demokratiseringen efter »den sorte død« har de antageligt fået mere jord af storgården. En udvikling, der andetsteds så småt var begyndt omkring 1300 og forstærket omkring 1370. De blev da til fæstebønder. Man må tænke sig, at resultatet blev Burgård og et par ejendomme i Billum. Og kannikerne har gjort selve Billumgård til en fæstegård. Alsædsbruget kunne ikke drives fordelagtig uden gødning, hvilket krævede større kreaturhold, og dette krævede igen gode enge. I det nordligste Jylland fortsatte man endnu nogle år efter 1800 med alsædsbruget i de marker, der lå landsbyen nærmest. På vore egne afskaffedes alsædsbruget tidlig, det viser markbøgerne. Enkelte steder med gode marskenge som i Obling (S. Bork), Darum og Ballum holdt det sig længe. Sidst nævnte sted var der fortrinlig jord, der gødedes hvert 3. år, de ustandselige kornafgrøder var afbrudt af ærter hvert 6. år. I havremarsken tog man indtil 8 kærve havre, hvorefter den hvilede i 12 år. Senest da Billumgård fra en brydegård blev fæstegård, har man afløst alsædsbruget med græsmarksbrug.

Domkapitlet må på et ukendt tidspunkt have afstået Billumgård. Trap påstår, at 1580 var den en adelig sædegård, der tilhørte Knud Henriksen. Dette beror åbenbart på en misforståelse. Lensregnskabet viser, at Knud Henriksen dengang var fæster af en krongård i Billum by, nemlig gård IV. Mest sandsynligt forekommer det, at bispesædet i middelalderen har overtaget Billumgård for at lægge den ind under sin hovedgård, Hennegård, og den så er fulgt med i handelen, da Oluf Staverskov 1544 købte denne gård og dens gods. 1628 er Jep Hansen fæster. Han var kirkeværge. Det står på altertavlen. Han er her også 1630, da gården hører under Øllufgård, som Sofie Staverskov siden 1624 havde part i. Hun har ikke boet her. Hun var 1. gang gift med Otto Kruse til Balle. Han døde 1634, og året efter mageskifter hun Billumgård til Ribe kapitel, så den fik sin gamle herre. Skønt Frederik II havde lovet domkapitlerne, at de »til evig tid« måtte beholde deres gods, udlagde hans sønnesøn alligevel godserne til rytteriet. Der havnede også Billumgård. 1639 blev Marine Madsdatter, Billumgård, måske Jep Hansens enke, trolovet med Peder Christensen, vist ridefogden fra Hesselmed. Året efter blev de gift, og han overtog fæstet. Deres ældste datter Mette findes ikke i kirkebogen, da der mangler nogle sider fra 1640-41. 1643 får de datteren Anne. 1644 Marine og 1645 atter en Marine, hvorom præsten skrev, at hun var »opkaldt efter min kære hustrus moder«. Sidstnævnte datters fødsel kostede moderen livet. Præsten noterede: » 12. okt. 1645 jordis hæderlig, dydsirede og gudfrygtige danekvinde Marine Madsdatter, Peder Christensens af Billumgård.« 1648 får han et barn med tjenestepigen og måtte stå åbenbar skrifte som barnefader.

Han døde »erlig og velagt« 1655. Senere vidnede 2 mænd, at de havde været med til skiftet »i sal. Peder Christensens bo den dag hans legeme til sit sidste leiersted bleff bestediget« og da var der af hver daler 2 mk. til kreditorerne, og derfor blev der gjort udlæg. Peders 4 døtre arvede intet, da de havde frasagt sig arv og gæld både til kirke og tinge. Den ældste af døtrene blev 1656 gift med Jens Jensen fra Gedbjerg. En måned senere krævede Niels Byrgesen, Myrtue, Jens Jensen dømt til at betale ham 8 rdl. efter et skadesløsbrev, Peder havde udgivet 1648. Dommen lød på, at det ikke var bevist, at Jens' hustru havde arvet noget efter sin far, og den intet arver, bør heller ikke betale gæld, og da arv og gæld tilmed var fragået, bør Jens Jensen og hustru være kvit.

1680 tog Jensen et stokkenavn på, at Billumgård var en forskyldt gård, hvoraf afgifterne ikke kunne udredes, »den største part af engbunden er tynd«, så det næppe kan betale sig at avle den, landg. er for stor og derfor også hartkornet (16 td efter mat. 1661), derfor er størsteparten af hans middel bortgangen, og han er kommet til agters. Samme år dømtes han til at betale 20 sdl. til Chr. Rask i Hyllerslev. I virkeligheden sad han ret godt ved gården. Det fremgår af det syn, rytteriet lod tage. Han havde sået 12 td. rug, 4 td. byg, 1 td. havre og avlet 30 traver rug à 2 skp., 40 traver byg à 3 skp. og 10 traver havre à 5 skp. Af rug havde han langt fra avlet udsæden, sommerkornet gav nogenlunde det normale. Han havde 4 heste, 1 plag, 1 føl, 6 køer, 2 kvier, 4 stude, 4 ungnød, 1 kalv, 10 får, 4 svin. Stuehuset var 19 fag, laden 16, stalden 26 og nok et fæhus 16. På grund af den dårlige høst, kunne han ikke dette år tilbagebetale lånekornet til regimentskassen. Hans tilstand var »ellers temmelig«. 1682 var gården som ryttergods tillagt løjtnant Brunswig, der sikkert har boet på gården med sin familie. Der var i virkeligheden 2 fæstere på gården. Jensen har vist opladt halvdelen til sin søn Peder Jensen. Denne druknede 1692 først i juli i åen sammen med Niels Hansen, Billum, og Anne Rasmusdatter. Enken Maren Clemmensdatter kom »noget til agters«, da indfandt sig Søren Sørensen fra Krauense for at ægte hende »og lover og tilforpligter halvgården med dens tilliggende at bruge og forbedre, men som gården nu en stor del på bygning og avling er svækket, enkens tilstand er slet« bevilgede sessionen ham gården uden »fæstegivelse« (indfæstning). De blev gift 1693.

Ved denne tid adskilles gårdene omtrent. Endnu 1766 siges det, at Billumgård er en gård med to fæstere. 1719 køber Peder Nielsen Endorf, Hennegård, hele gården for 450 rdl.

A (5600½, REDUC. 4520, SENERE 4702), MAT. NR. 12.

Her fortsætter Søren Sørensen, han døde 1742. 1734 blev sønnen Peder Sørensen, f. 1704, gift med Anne Laugesdatter, fra 4a, Billum, og overtog fæstet. Hun døde året efter. 1736 gifter han sig med Mette Thuesdatter fra

Anneksgården. Han døde i 1753. Skiftet viser en førsteklases veldrevet gård på den tid, og at studene for alvor må være kommet i brug som trækdyr. Der var 4 heste, 1 plæg, 2 røde stude på 5 år til 20 rdl., 2 sortstjernede på 4 år 14 rdl. 2 mk., endnu 3 stude, 1 rød og sortbroget kvie, 3 kalve, 2 rødbrøgede køer, 20 får, 1 galt, 2 gæs, 1 gase, 1 vogn med 4 beslagne hjul, 1 med 2 beslagne og 2 træhjul, 1 møgvogn, 1 plov med tilbehør, 2 par gamle harver og 5 ekstra hjul, redskaber og rigeligt håndværktøj. I storstuen fandtes et sølvbæger (P. J. S. 1719 = Peder Jensen) 1 ske (P. S. S.) 1 ske (M. T. D. 1736 = Mette Thuesdatter, vel brudegave), 1 ske (Knud Jensen Blytækker), 1 knap, 1 signet, alt af sølv. Der fandtes en kobberbryggedel, brændevinstøj og en kobberkedel, pantsat til boet af J. Bakkesen i Hannevang for 10 rdl. Der var messingfyrbækken, natbækken, lysestager, 6 tintallerkener, 1 tinmåde (vel pæglemåle) og 1 liden stok. Af stentøj 4 hollandske fade, 5 forskellige fade, 7 tallerkener m.m. Afdødes gangklæder: 1 brun vadmelskjortel med hornknapper, 1 sortegrå klædes kjole, 1 grå vadmels do, sort vadmels vest og bukser, brun do, 1 skindvest med metalknapper, 1 brun vadmelsstrøje og bukser, 1 grå vadmels trøje, brun klædes hætte med sort plys under, 2 hatte, 3 par blå og et par brune strømper, 1 par gamle støvler, 2 par nye sko med messingspænder, 2 hørgarns og 1 blårgarns skjorte, 2 hørgarns halsklude. I dagligstuen bl.a. 1 jernkakkellovn, regnebræt, glas, stenpotter og krus, horn og træskeer, 2 timeglas, 2 salmebøger, 2 bedekæder (H. Jacobsen Hvalsø: De Bedendis Aandelige Kiæde, 1700) I kælderen hørhegel m.m. I køkkenet 1 seng m.v., i bryggershuset 10 sorte gryder og potter m.m. Formuen blev 311 rdl. gælden 126. Ud over korn til husholdning, tjenestefolks løn, skatter m.v. kunne der sælges 16 td. rug.

Skiftet er indført i Hesselmed protokol. Formodentlig er Billumgård solgt fra Hennegård 1748 ved en auktion efter ejeren Maturin Carstensens død. 1754 fæstede Chr. Knudsen af Janderup halvgården på de vilkår, at han skulle ægte Mette Thuesdatter, svare 13 rdl. 2 mk. i landg. inden hvert års martini og »i klynmosen sparsommelig at tage til fonødent ildebrand«. Knudsen døde 1808. Efter at Søren Rygaard, Hesselmed, også var blevet ejer af Hennegård, lagde han Billumgårde under Hennegård. Da kancelliråd Chr. Rygaard 1770 får skøde på Hennegård, er de der.

Peder Sørensens yngste søn Simon Pedersen blev 1783 gift med Mette Jensdatter og overtog fæstet. 1798 købte han gården af C. Stokholm, Hennegård, for 1100 rdl. Simon Pedersen døde i 1805, 54 år gammel. Hans enke Mette Jensdatter drev gården videre. I 1815 delte hun gården mellem to af sine sønner, Peder Simonsen, f. 1785 og Chr. Knudsen Simonsen, f. 1789. Peder Simonsen fik den nye gård (se 14a), Chr. Knudsen Simonsen den gamle, han blev samme år gift med Ane Christensdatter, f. 1797, datter af Christen Jensen Riber, Sdr. Hebo, Janderup. Christen K. Simonsen døde i 1852. 1848 overtog sønnen Simon Christensen, f. 1820, gården, han blev gift med

Dorthea Poulsdatter, f. 1820, datter af Poul Hansen 7a, Billum, og måtte underskrive følgende strenge aftægtskontrakt:

1

Så længe jeg og hustru Ane Christensdatter attråe det, have vi fuldkommen rettighed til at blive i våningshuset og søge dug og disk med gårdens øvrige beboere, der er pligtige at give os al den omhyggelige pleje og tilsyn, som vi især i sygdom og alderdom måtte trænge til,

Forlange vi det skal han, Simon Christensen, derimod efter et halv års varsel på det sted af gårdens mark, vi forlange det, opføre et aftægtshus for os af den størrelse, som det Søren Christensens enke i Billum bye beboer og af samme beskaffenhed med fjelguld, loftskud, vinduer og døre, 2 sengesteder, 1 god jernkakkelovn alt efter deres ønske og anvisning, som passende og anstændigt kan være. Ved huset indhegnes et stykke jord af 144 kvadrat alens størrelse kåljord, hvortil leveres fornøden gødning, ligeledes skal han bекoste os en brønd. I denne aftægtslejlighed skal mine andre ugifte børn: Peder, Jens, Christine og Ellen efter vores død have huslye, så længe de er ugifte, som og afbenyttelse af have, bageovn og brønd, og skal dem leveres tørt og godt brændsel efter en dags klynekastning. Huset skal han, så længe den afbenyttes efter denne kontrakt, holde forsvarligt vedlige.

2

Når vi forlange det, skal han dyrke og bearbejde haven for os.

3

Når vi uddrage af aftægtshuset, må vi af indbo medtage, hvad vi finder for godt, efter hvad rimeligt kan være. Hvad deraf er i behold ved den sidstes død hjemfalder til gården, undtagen vores linned, liv- og gangklæder, schatol og dragkiste, som deles mellem alle børnene på sædvanlig måde. Hvad der måtte restere af aftægtspræstationerne tilhører ligeledes gårdens ejer.

4

Han, Simon Christensen, skal levere os så længe vi leve: Årlig 4 tdr. rug, 2 tdr. byg, 1 td. malt, $\frac{1}{2}$ skp. boghvedegryn, $\frac{1}{2}$ td. kartofler, 3 snese hvillinger, 3 torsk (de to sidste dele om foråret, saltet og tørret) og om efteråret ligeledes en snese hvilling, endvidere 3 lispund fersk dyrkjød halvdelen af for- og halvdelen af bagkjødet, 1 af gårdens bedste lam med uld på hvert år til slagt, 2 lispund saltet flæsk af mellemsiden eller forbørsten, 8 pund talg, $\frac{1}{2}$ kande tran, 5 snese hønseæg, 6 pund uld, 12 pund uheglet hør, 13 kander brændevin, 1 lispund kaffebønner, 8 pund kandis, 4 pund cicorie, i penge 8 rbd.r.s. Daglig levere os $1\frac{1}{4}$ kande nymalket mælk, og ugentlig en kande kjernemælk og $1\frac{1}{2}$ pund smør. – Kornvarerne og pengene leveres med halvdelen 1. maj og halvdelen 1. november, smørret hver lørdag, kødet i slagtetiden, flæsket inden 1. december, æggene med 25 stk. ihvert fjerdingår.

Samtlige fornævnte præstationer, som hvad videre efter denne contract skal præsteres, må i enhver henseende være forsvarlige og gode.

5

Årlig leveres os i rette bjergningstid tørt og godt 12 læs klyne, som skal være af de underste lag i mosen, når denne ej er af den bedste slags.

6

Gårdens ejer skal betale vores højtidsoffer, ligeledes befordre deres korn til og malet fra mølle, samt dem selv til deres familie nogle gange årlig og til Varde et par gange.

7

I sygdoms- og alderdomstilfælde skal gårdens beboere pleje og opvarte os på det omhyggeligste samt ved vores dødelige afgang bekoste os hæderlig og anstændig begravede.

8

Når een af os ved døden afgår, bortfalder 1/3 af den del af aftægten, som er nævnt i 4de post, undtagen lammet, talg, tran, kaffe, sukker og cicorium, der vedbliver uforandret. – Af pengene bortfalder kun 2 rbd. årlig.

9

Vi forbeholder os at flytte bort fra aftægtshuset og medtage vores indbo. Aftægten nævnt i 4de post leveres os da indtil en afstand af 1 mil fra gården undtagen mælken, hvorfor der betales 4 rbd. årlig. Finde vi det for godt at flytte tilbage igen, er det os uforment, og vi nyder da alting efter contracten som før.

10

Han, Simon Christensen, skal til vore øvrige børn præstere nemlig

a. Til vor søn Peder Christensen skal han betale 100 rd. cour eller 160 rbd. r. s. siger eet hundrede og tredsindstyve rigsbankdaler rede sølv, rentebærende fra hans 16 de år, og udbetales da efter 1/2 års opsigelse. Her foruden skal han levere ham en kiste eller istedetfor 6 2/5 rbd. 2 lag hjemmegjorte klæder af blåt eller grønt vadmél, hvert et lag bestående af frakke, vest og benklæder med underfoer og alt tilbehør ved hans 18de år. Endvidere skal han give benævnte hans broder opdragelse, føde, og klæde til et år efter, at han er konfirmeret, foretrækker han at tjene for fremmede, beholder han selv sin løn, men Simon Christensen skal ligefuldt klæde ham så længe.

Udskrives Peder til kongens tjeneste, skal der gives ham sædvanlig madpose med sig, og indtræder han i ægteskab, morgenbryllup* efter skik og brug.

b. Til vor søn Jens Christensen skal han i et og alt præstere det samme i penge og varer, som hvad for Peder er bestemt.

c. Til vor datter Christine Christensdatter skal han betale 60 rd. cour eller 96

* Morgenbryllup: I ældre tid var det almindeligt, at brudgommens familie og følge samledes i dennes hjem og blev bispiste der, derefter drog man til brudens hjem, hvor brylluppet fejredes, og nød atter en solid frokost, hvorefter den samlede brudeskare begav sig på vej til kirken.

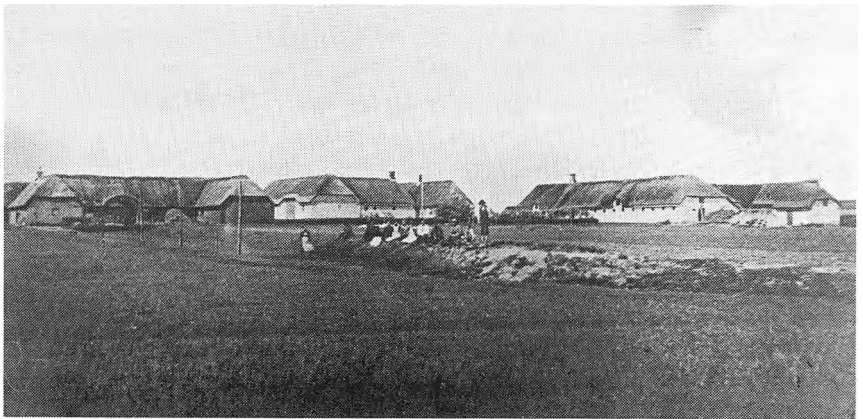
rbd. r. s. rentebærende fra dato, og efter ½ års opsigelse. Endvidere skal han give hende en forsvarlig sengs klæder med tilhørende 2 hørgarns lagner eller istedetfor 32 rbd.r.s. en dragkiste eller istedetfor 12 rbd.r.s. og bryllup efter egnens skik og brug eller 5 rbd. og 8 pund hør samt fri kost, huslye og varme en hel vinter.

d. Til vor datter Ellen Christensdatter skal han præstere det samme i penge og naturalier, som foran for Christine Christensdatter er anført, dog har døtrene valget.

Disse 4 børn samt vor søn Christen Riber Christensen skal have huslye og varme i gården, sålænge de er ugifte og trænge dertil, hvilket, som nævnt i 1ste post, efter vores død ydes dem i aftægthuset.

Det var på hårde vilkår Simon Christensen og Dorthea overtog gården, den ene af vitterlighedsvidnerne udtalte også: »Lige så sikkert, som jeg har skrevet under her, er det, at du aldrig kan blive ved gården.« »Det vår en sølle trøst,« svarede Simon Christensen. Men det gik godt for dem, de var arbejdsomme og udnyttede alle muligheder. Ved siden af at passe gården, drev Simon fiskeri i åen og vist også i fjorden. Om vinteren drev han ilderjagt sammen med en nabo, Jesper Pedersen, 15a. De gik om natten på de lave arealer neden for gårdene i Janderup og Billum, somme tider helt om under Mosevrå. De havde hver en hund og en spade med. Den ene hund var en gravhund, den anden en større hund, den ene kunne finde ilderne, den anden kunne bide dem ihjel.

1883 afstod de gården til deres søn Christen Simonsen, f. 1860, som i 1882 var blevet gift med Leonora Christensen fra Vrøgum. I 1923 overtog Simon Chr. Simonsen gården, og i 1953 Christen Simonsen.

Mat. nr. 12, 13, 14. Billumgård før 1911.

Mat. nr. 12b Billumgårde. Bagerste række fra venstre: Johanne Birgithe Andersen, Idolf Simonsen, Gertrud Storgård, Marie og Niels Storgård. Forreste række: Ketty, Ejner, Kristian, Niels Jacob og Vita Storgård.

MAT. NR. 12b (BILLUMGAARDEVEJ 25).

Ole Nielsen Andersen f. 1849 i Kjelst, søn af indsidder Anders Christensen og Mette Olesdatter. Det var kun en kort tid, de boede i Kjelst, ellers boede de i Janderup, han var husmand og møllersvend. Han blev den 24. dec. 1872 dræbt af møllevingen på Janderup mølle. Ole N. Andersen blev i 1874 gift med Hanne Birgithe Simonsen, f. 1855, datter af Simon Christensen, Billumgård. I 1876 fik han et stykke jord fra sin svigerfaders gård og byggede en ejendom på det. Han var smed og drev smedehåndværket på ejendommen. 1911 afstod han den til sin yngste søn Kristian Andersen, som i 1917 solgte den til Niels Christensen Storgård, der var fra Bjerringbroegnen. Han havde været bestyrer på fattiggården nogle år. Han solgte gården i 1941 til Johan Schmidt Hansen, der i 1943 solgte den til Svend Baun.

MAT. NR. 12c, (NR. BILLUMVEJ 34).

Christen Simonsen, f. 1883, søn af Chr. Simonsen, Billumgård, fik et stykke jord i Nr. Billum af sin far og byggede en ejendom på det i 1916. Han havde fisket og sejlet på langfart i nogle år, men blev nu landmand. Han blev i 1916 gift med Birgithe Nielsen fra Bjerregård, Holmsland Klit. 1948 solgte han ejendommen til Thorvald Nielsen, som i 1966 solgte den til Simon Frederik Grove.

B (4702) MAT. NR. 13.

Her fortsætter Jens Jensen. Han døde i 1697. Efter ham overtog Niels Mikkelsen fæstet. Han døde 1732.

1719, da gården kom under Hennegård, er fæsteren Jens Nielsen, vel en søn og 1747 bliver Hans Jensen på Billumgård gift med Karen Thuesdatter fra Kjelst. Deres søn Thue Hansen, f. 1749, har gården 1787.

Han blev i 1781 gift med Christine Hansdatter, og er nok blevet fæster af gården ved denne tid. Thue Hansen døde i 1792. De havde ingen børn.

1793 blev enken gift med Jesper Pedersen, f. 1758, fra Billumkjær, som overtog fæstet af gården. I 1798 købte han den af Christen Stokholm til Hennegård, på følgende vilkår:

SKØDE

Underskrevne Kammerråd Christen Stokholm til Hennegård gør vitterligt at have solgt og afhændet, ligesom jeg herved sælger, skøder og afhænder til Jesper Pedersen af Billumgård, den såkaldte halvpart af Billumgård, han hidtil i fæste har haft, stående i den nye landmålings matricuel for hartkorn 4 tdr. 7 skp. 2 album, og da køberen i følge med hæftende købekontrakt har udbetalt mig købesummen 1000 rdl. skriver eet tusinde rigsdaler, så skal den fornævnte halve Billumgård, således som det nu befindes med tilhørende ager og eng, husbygning, hede og mose og dertil hørende herlighed uden undtagelse tilhøre køberen Jesper Pedersen for fremtiden, og hvortil jeg efter loven bliver hans hjemmel. Dog erindres, at denne gård ingensinde må sælges til en hovedgårds completering, og at køberen bør lade dens bygninger i brandkassen forsikre. Den min udgivne skøde må ved retten læses og protocoleres uden mig dertil varsel at give.

Til Bekræftelse under min hånd og segl

Hennegård den 13 junej 1798

Christen Stokholm

Læst ved vester herreds ret den 22 junej 1798 derefter indført i pantebogen på folio 379 test.

På dommerens og egne vegne.

H. Øllgård

Jesper Pedersen døde 1812. 1815 blev gården delt mellem 2 af sønnerne. Thue Jespersen (1794-1885) fik den gamle gård og Peder Jespersen den ny (se 15a) Thue Jespersen blev i 1816 gift med Mette Nielsdatter, datter af Niels Jensen Smed, 10a. Thue Jespersen blev 91 år gl. Han afstod gården i 1844 til sin søn Jesper Thuesen, f. 1819, som samme år blev gift med Ane Margrethe Pedersdatter, datter af Peder Jacobsen, 3a. Jesper Thuesen døde 1876, Ane Margrethe (gamle Grethe) i 1908, 88 år gl.

Peder Jespersen, f. 1846, overtog ved faderens død, gården. Han blev i 1878 gift med Kathrine Bloch, f. i Kjærgård, Ål sogn. Da ingen af børnene ville have gården, blev den i 1917 solgt til udstykninmg. Bygningerne og lidt af jorden blev solgt til Chr. Simonsen. 1918 blev bygningerne fjernet efter at byggepligten var afhændet til en gård i Henne.

Ved Trine og P. Jespersens guldbryllup i 1928 skrev Varde Dagblad: Peder Jespersen, tidl. gårdmand og sognefoged i Billum, og hustru, Kathrine, f. Bloch, kan den 20. november holde guldbryllup.

Peder Jespersen er født i Billumgårde, oprindelig »Billumgård«, der deltes i to gårdbrug, men med fælles adskilt lade og stuehus.

Peder Jespersens gård solgtes i 1916. Jorden blev udskiftet og den gamle, ejendommelige, af mange bygninger bestående gård blev nedbrudt. Peder Jespersens bedstefar Thue delte i sin tid den ene halvdel af Billumgård med broderen Peder, den anden halvdel deltes mellem Kristen og Peder Simonsen, og senere er der yderligere sket delinger, så der blev 7 landbrug under navnet Billumgårde.

På mødreens side stammer Peder Jespersen fra kromand og sognefoged i Billum Peder Jacobsen, der var stænderdeputeret og en meget anset og dygtig mand. Han havde sogneboernes tillid, var deres rådgiver, skrev deres dokumenter og lignende. Han havde en smuk håndskrift. Han var virksom ved købet af Billum kirke, da den for noget over hundrede år siden købtes af herremanden på Hesselmed. Peder Jacobsen døde i 1848. Et bevis på den agtelse og tillid, Peder Jacobsen nød, er i Peder Jespersens eje, idet han har et meget smukt guldur, som beboerne skænkede Peder Jacobsen. Det kostede noget over 200 dalere, en betydelig sum dengang.

Hans søn var Jacob Pejzen, der har været ude på adskillige jagtture med Kong Frederik den Syvende, mens han var kronprins og konge. Kongen kendte kromand Oles søn i Janderup, der havde været gardist, måske også Ole, der en tid havde været tjener hos Hambro i København. Han kom så til Janderup og derfra til Billum på jagt, men i Billum var der liv og lystighed, og så slog kong Frederik sig ned der.

1886 blev Peder Jespersen sognefoged. Den tidligere sognefoged Troels Lauridsen, der var højremand, var fuldstændig kørt fast med udpantningerne i provisorieårene. Alle lod sig pante for skatten, og når Troels skulle ud og pante, kunne han ingen vidner få med. Lykkedes dette endelig en gang, så fulgte beboerne med og besatte stuerne i den næste gård, så Troels med vidner intet kunne udrette.

Det blev så venstremanden Peder Jespersen, der måtte ud og pante, og så blev alle pantet. Det var en protest, men heller ikke mere.

Peder Jespersen var sognefoged i 42 år og afløstes for kort tid siden af Hans Sørensens i Billum.

Peder Jespersens hustru, Kathrine, stammer fra Kjærgård i Ål og hører til familien Bloch. Af hendes 6 brødre har 4 været skibskaptajner, to var gårdmænd i Billum, Janus og Jens Bloch, der begge er døde. En søster var gift med gårdmand i Tarp, Thomas Nielsen, Bloch-Nielsens fader.

I deres ægteskab havde de 8 børn, hvoraf 6 lever. Det har været et godt hjem, først i Billumgårde og nu ved Billum station. De har været vågne, interesse-rede mennesker begge to, venner af højskolen og sluttede sig til Kirkeligt Samfund. Peder Jespersens moder sluttede sig derimod til Indre Mission og gik som gammel kone til møderne, der ofte afholdtes i Nørholms skov. For hende var en spadseretur til Varde småting, en sådan Varderejse kostede dengang 10 øre. En mellemmad i lommen og en tiøre bundet i lommetørklædet, så var udrustningen i orden. Tiøren var til kaffe, som man kunne få i købmandshusene, hvor der var en særlig stue til ophold for kunderne. Her blev den medbragte mad spist til en kop kaffe.

MAT. NR. 14a, (BILLUMGÅRDEVEJ 36).

Da Mette Jensdatter i 1815 delte sin gård mellem to af sine sønner (12a og 14a), fik Peder Simonsen, f. 1785, den ny gård, den lå lige syd for, hvor engvejen går fra Billumgårdevejen. Peder Simonsen blev i 1814 gift med Dorthea Hansdatter, hun var tjenestepige i Hesselmed mølle. Dorthea døde i 1822. Han giftede sig i 1823 med Maren Kirstine Christensdatter fra 5a Janderup. Hun døde 1834, og Peder Simonsen blev igen samme år gift, da med Ane Jensdatter, datter af Jens Hansen, 7a i Tarp. Hun døde i 1848 og Peder Simonsen i 1868. 1849 overtog sønnen Peder Pedersen, f. 1820, gården. Samme år blev han gift med Ane Sørensdatter, datter af Søren Christensen og Mette Hansdatter på 11a. Ane Sørensdatter døde i 1855 eller 56, og Peder Pedersen blev i 1857 gift med Maren Elisabeth Hansdatter, datter af Hans Pedersen Iversen 16a i Tarp. Hun var født i 1830 på Søvigård, hendes mor var en datter fra Søvigård og var født Gyldenfeld. 1889 delte Peder Pedersen sin gård mellem datteren Ane Elisabeth Marie og sønnen Andreas Pedersen, som fik den ny gård (14b). Ane Elisabeth Marie blev i 1890 gift med Jens Christian Jensen, søn af Jens Christensen på 4a i Tarp. Han havde før giftemålet været nogle år i Amerika. 1911 flyttede han gården om, hvor den nu ligger. 1917 fik Jens Peder Magnus Andreas Jensen gården efter sin far, han blev samme år gift med Johanne Pedersen, datter af smed Mads Pedersen (Pallesen) i Billum. 1960 overtog Arne Mads Jensen den efter sine forældre.

MAT. NR. 14b, (BILLUMGÅRDEVEJ 40).

Da Peder Pedersen på 14a delte sin gård i 1889, fik sønnen Andreas Pedersen, f. 1858, den ny gård. Han var i 1884 blevet gift med Anna Jensen, f. i Tved sogn i Svendborg amt. Hun var den første mejerske på Burgård mejeri.

Mat. nr. 15 Billumgårde. Stående fra venstre: Anna og Andreas Pedersen fra 14b, og Kristian Østergård. Siddende Niels Østergård, Kathrine Østergård og ukendt.

Andreas Pedersen var meget ude som spillemand, og sønnen Peder Pedersen spillede også både violin og harmonika. Efter Andreas Pedersens død i 1939, overdrog Anna Pedersen gården til sin søn og svigerdatter Peder og Maren. 1948 solgte de den til Evald W. Christensen.

MAT. NR. 15a, (BILLUMGÅRDEVEJ 43).

Da Jesper Pedersens enke Christine Hansdatter i 1815 delte sin gård mellem to af sine sønner (13a og 15a) fik Peder Jespersen f. 1798 den ny gård. Han blev i 1816 gift med Ane Kathrine Thomasdatter fra 23a Janderup. 1848 overtog sønnen Jesper Pedersen, f. 1821, gården, han var ugift. 1868 døde han, og forældrene overtog gården igen. Rigmor Jespersen fortæller efter sin far, Peder Jespersen, 13a, at han, når han var på besøg hos sin bedstefars bror P. Jespersen på 15a, ikke holdt så meget af at få kaffe der, fordi konen hentede vandet til kaffen fra et vandtrug i stalden, hvorover hønsene sad på nogle pinde om natten. 1874 solgte Peder Jespersen den til Thomas Jørgensen Lund, der var født i Slesvig, hans kone hed Dorthea Maria Dam. 1880 solgte de gården til Hans Chr. Knudsen fra Janderup. Han var enkemand, og havde før haft en gård i Janderup, (13a). – Han havde en datter, der boede i København. Hun døde 1881. Hendes bære kom med toget til Varde, og faderen og Peder Burggaard skulle hente den på banegården. Det blev for meget for Hans Chr. Knudsen, så han tog sig selv af dage. Skifteretten solgte gården til Christen Jensen (Østergård), søn af Jens Christensen 4a i Tarp. Han var i 1880 blevet gift med Mette Kathrine Jørgensen, datter af Jørgen

Pedersen i Burgård. 1932 overtog sønnen Niels Bruun Østergård Jensen den, og i 1964 overdrog han den til sin søn Gunnar Østergård Jensen.

MAT. NR. 15c (NR. BILLUMVEJ 36).

1880 solgte Thomas Jørgensen Lund en hedelod til Peder Johansen Holm. 1885 købte Carl Nielsen (købmand) jorden og byggede en ejendom på den. Carl Nielsen gik konkurs i 1887, og ejendommen solgtes til N. Jensen. Det ser ud til at Carl Nielsen blev boende på ejendommen og drev den. 1895 købte han den igen. 1903 solgte han den til Mathias Dethlefsen. 1911 købte Kristen H. Kaul den, men han havde den kun et års tid, og solgte den så til Karl Frederik Grove i 1912. Han var fra Hejnsvig og hans kone Oliane var fra Børsmose. 1972 overtog sønnen Simon Frederik Grove ejendommen.

Hannevang

Dette stednavn, der nu skrives med 2 n'er, måtte man tro indeholder kvindenavnet Hanne. Det er dog ikke tilfældet. Første gang ordet er fundet nævnt, er så tidligt som 1291, da skrives det Hanærwang. Dengang brugte man slet ikke personnavnet Hanne her til lands, hverken efter det hebraiske navn Hannah på jomfru Marias moder eller som afledning af Johanne, der er meget yngre. Det forreste led i navnet må derfor være fuglenavnet hane, som O. Nielsen har hævdet det.

Fra 1342 nævnes et skødebrev på 1 gård og 1 bol i Billemtorp og jord og eyendom på Hanewong mark og på nogle enge hos Billemwadt, item paa et møllested, kaldes Gist mølle (Fåborg sogn). Det er magister Peder, senere biskop i Ribe, der køber godset af fru Gertrud, Hencer Litles. Jorden, vangen, var da næppe bebygget. Næste gang Hannevang nævnes, er her imidlertid en gård, for 1471 skøder dekanen hr. Thomas Lange bl.a. 1 gård i Hannevang til domkapitlet i Ribe for at få læst en sjælemesse. Kapitlet tog senere lavhævd (ejendomsdom) på Hannewongh, Besstoft og Smørholm eng. Senest ved reformationen er Hannevang kommet under Visselbjerg, som var en gammel bispegård. 1567 købte Jørgen Munch Visselbjerg med en del gods af kronen, heriblandt i Hannevang, 1 gård og 1 hus, men de er atter lagt under kapitlet. 1594 nævner toldregnskabet Jens Hansen i Hannevang, der fører et lille fartøj, hvormed han sejler rug og smør til Husum. Året efter må Hans Jepsen i Hannevang bøde 1 daler, fordi han slog Bertel Terkelsen. 1609 gik det atter galt, da måtte han bøde for et slagsmål på fiskerlejet Sønderside, og sluttelig fandt han der sin banemand, idet Thamis Jørgensen på Sønderside gav til blodpenge for Hans Jepsen i Hanevong, han ihjelslog, og blev svoret til sin fred, ½ dl. 1 ort, det var nok alt, hvad han ejede. Ved denne tid nævnes Mads Hanevang, der bruger Billum kirkes eng i Øster Enge. At beboerne stadig pløjede søen, ser man, da der 1612 blev udskrevet bådsmænd til krigsskibene; sammen med en række andre fra kystsognene måtte også Dynes Jepsen afsted, antagelig er han en broder til den dræbte. 1660 gav Gravers Bertelsen, Hannevang, afkald på arv efter sin mor, Gertrud

Jensdatter i Vrøgum. 1661 hører hele Hannevang under Ribe kapitel. Gården drives af Jens Hansen, der svarer 1½ td. rug, 1½ ørte byg. 1 svin, 2½mk. 2 sk. 2 alb. Af kirkejorden svares 2½ mk. Bolet var fæstet af Palle Sørensen, der svarede 1 td. rug; i huset, der var tillagt noget jord, boede den nævnte Gravers Bertelsen, hans landg. var 18 sk. rigs. 1664 er Gravers afløst af Jørgen Nielsen. 1670 udlægges gården til medicusembedet (Ludv. Pouch) i Ribe 1677 tilkendegav Jørgen Nielsen på tinget, at der denne høst siden Mikkelsdag havde været et tyvagtigt menneske i hans kålgård og taget både honning og bier af hans bitræer, og han advarede dem, der efterdags befandtes i hans kålgård ved nattetide på slig maner, hvis de derover fanger skader, skal de have det for hjemgæld.

De mindre ejendomme fik efterhånden navnet Hannevanghuse og matrikuleredes 1844 sammen med Billum og Billumgård.

I. HANNEVANGGÅRD (5010), MAT. NR. 1a, (HANNEVANGVEJ 85).

Nu udlægges gården som ryttergods, så den Ribe læge havde den kun kort. Hans Hansen kan så 5 td. rug, 2 td. byg, 1 td. arre, 4 skp. boghvede, han avlede 14 traver rug à 3 skp., 16 traver byg à 3 skp., 10 traver arre à 3 skp. og 16 læs hø. Han havde 4 bæster, 4 køer, 6 ungnød, 2 kalve, 8 får, 2 svin. Stuehus, lade og fæhus var på 20 fag, tillige stod der et fæhus på 16 fag og et »herberghus« på 6 fag Der manglede kun 4 sparrer. 1685 havde han fået 1 td. lånekorn, som han ikke kunne tilbagebetale p. gr. a. kornets ringhed. Manden var ellers »temmelig«. 1704 oplod han gården til Knud Bojsen, »fri karl« (havde aftjent som soldat eller købt fripas), imod at han ægtede datteren og satte bygningerne i stand. I misvækståret 1709 avlede han intet korn. 1719 købte Krabbe gården for 181 rdl., hvorefter den kom under Søvig. Knud Bojsen giftede sig 2. gang 1721 med Kirsten Sørensdatter fra Billumgård, han døde 1749. Derefter kom Morten Jessen, der 1772 svarede 10 rdl. i landg., præsterede årligt 4 spænddage, 2 gangdage af en karl og 2 af en pige. Han havde 60 tdr. sædeland og en eng til 20 læs hø måtte holde 4 heste, 10 køer og 10-12 får på fællesgræsningen. Nu greb den byggelystne proprietær Tøger Sterm ind. Der fraskiltes en ny ejendom på 1 td. hartk. (se I B). På den gamle gård opførte han nye bygninger og lod den »indrette for en honnet familie, alt sammen af bindingsværk og tavlmur«. Sterm og frue døde på Søvig 1785 og efterlod sig ikke livsarvinger. Provst Brorson i Gram, tidligere Lunde-Ovtrup, var gift med en søster til fru Sterm, begge døtre af godsets tidligere ejer Rasmus Bundesen. Brorson købte nu de andre arvingers part i godset. Sterms broder, Peder Sterm, forbeholdt sig indløsningsret til Hannevang for 1000 rdl. Og han overtog så Hannevanggård, der nu fik en »honnet familie«. Her fungerede Sterm som pengeudlåner. Han var nylig blevet gift med den 27 år yngre Anna Marie Biørn og havde hendes far Jørgen Biørn, der havde været

Hannevanggård. Stående fra venstre: Mette Thuesen, pige fra Lydum og Karen Thuesen (Johnsen).

farver i Varde, og en broder boende på gården og holdt 6 tjenestefolk. Ægteparret fik 3 børn her, som alle blev hjemmedøbte. Fruen var åbenbart afholdt i sognet, hun var gentagende fadder. Sterm døde på gården 9. marts 1800, 69 år gammel.

Anna Marie Biørn døde 1816. Hendes børn solgte 1818 nogle parceller og 1820 gården til Mads Sørensen, f. i Kærup, forældre Søren Madsen og Maren Nielsdatter. Han blev samme tid gift med Birthe eller Birgithe Kirstine Andersdatter, datter af Anders Simonsen og Dorthea Knudsd., 17a Kjelst. Mads Sørensen døde 1862. 1853 overtog sønnen Anders Madsen gården og blev gift med Ellen Sørensdatter, datter af Søren Jacobsen og Karen Andersdatter, 5a Tarp. Omkring 1880 delte Anders Madsen sin gård i 4 dele, og efterhånden fik 4 af børnene på den måde hver deres gård. Anders Madsen døde 1887. 1884 blev datteren Karen gift med Niels Chr. Thuesen, f. i Ovtrup, de overtog samme år hjemmegården. Karen døde 1892, og Niels Chr. Thuesen blev 1894 gift med Mette Madsen, datter af Mads Thuesen i Kjelst. I dette ægteskab var en datter, Karen. Niels Chr. Thuesen døde 1896. Mette drev gården indtil 1921, Karen blev da gift med Jacob Kjeldsen Johnsen, og de overtog den. 1947 til sønnen Niels Chr. Johnsen. Nu har hans søn Karl Johnsen gården.

MAT. NR. 1b, (HANNEVANGVEJ 91).

1880 fik Mads Sørensen Andersen sin del af Hannevanggårds jord fra faderen

Mat. nr. 1c Hannevang, som det så ud før husene brændte i 1930'erne

Anders Madsen og byggede. S. å. gift med Ane Mathilde Nielsen, f. i Alslev. 1916 overtog sønnen Niels Mathiassen Andersen gården. Han afstod den 1951 til sin søn Jørgen Andersen.

MAT. NR. 1c, (HANNEVANGVEJ 82).

1883 fik en anden søn fra Hannevanggård, Søren Kjær Andersen, et stykke jord fra fødehjemmet og byggede. Han blev gift med Kristiane Madsen fra Kjelst, datter af Mads Thuesen. 1916 til sønnen Mads Thuesen Kjær Andersen. 1957 overtog sønnerne Hans og Søren Kjær Andersen den efter deres far. Jorden er siden solgt fra gården.

MAT. NR. 1d, (HANNEVANGVEJ 78).

Christen Larsen Holm, f. ca. 1819 i Nr. Bork, boede i et hus, der hørte til Hannevanggård fra omkring 1853, som fæstehusmand. Han var skibstømrer. 1853 blev han gift med Johanne Bondesen, datter af Bonde Jensen, 5b Tarp. Chr. L. Holm døde 1879, Johanne 1902. 1888 fik Bertom Andersen ejendommen, som hans far 1880 havde skilt ud fra Hannevanggård, men han har sikkert aldrig boet på stedet, for 1889 solgte han til Chr. L. Holms søn, Bonde Jensen Christensen (1906 navneforandring til Bonde Jensen Holm), han blev gift 1892 med Ane Kirstine Nielsen, f. på Varde mark. 1937 overtog Åge Holm gården efter sin far. Hans søn Frede Holm er den nuværende ejer.

I B (1000).

Den fraskilte ejendom havde Mikkil Jepsen i selveje 1784. Han var urmager

og døde 1790. Allerede 1788 overtog Simon Pedersen stedet. Senere overtager Mads Sørensen også denne ejendom, der da kaldes »Simons sted«. Den lagdes under I A.

I C (0311) MAT. NR. 2, (HANNEVANGVEJ 96).

Mads Sørensen har vist kort efter købet af Hannevanggård solgt jord fra til en ejendom, som Søren Nielsen beboer 1834. Han kaldes da gårdmand, men ved matrikuleringen har han et husmandssted. Omkring 1841 overtog Jens Chr. Nielsen stedet, han var født på Holmsland og var gift med Mette Marie Pedersdatter fra Varde. 1853 købte Laurids Knudsen, f. i Janderup, ejendommen. Han var gift med Maren Sørensdatte, f. i Janderup. Laurids Knudsen var tømrmester, han døde 1897. 1890 købte Jens Chr. Højberg ejendommen, han var født i Ølgod. Han blev s. å. gift med L. Knudsens plejedatter Dorthea Madsen, hun var født 1861 i Hannevanghuse (matr. nr. 22a), datter af Mads Christensen (Mads Sig), det var Jens Chr. Højbergs andet ægteskab, han døde 1916. 1950 overtog Mads Sig Højberg ejendommen efter sin mor. 1958 købtes den af Richard Sørensen. Bygningerne blev flyttet 1929, før lå de ca. 300 m sydligere.

II A HANNEVANGHUSE (1130) MAT. NR. 20a,
(HANNEVANGVEJ 71).

1680 er boelsmanden Jens Madsen, der endnu 1706 får et barn døbt. Han efterfølges vist af Hans Troelsen, der 1719 og 27 får børn døbt. Den næste er muligvis Niels Knudsen, hvis hustru dør 1735, »plaget af værkbrud«. Han er formentlig afløst af Hans Christensen, som 1769 godvillig oplod fæstet til Søren Knudsen. Denne har vist været på stedet længe før, da han 1753 får et barn døbt og da nævnes som værende i Hannevang, antagelig er han en svigersøn. Proprietæren var den daværende stadsmedicus i Ribe og provincialmedicus i stiftet Levin Andreas Wernecke. Han forhandlede med Knudsen om en indfæstning på 8 rdl. Medicus udstedte så et nyt fæstebrev, krævede formandens afleveret, landgilderestancer for et år samt indfæstningen betalt, Knudsen nægtede uden egentlig begrundelse. Han dømtes da dertil samt til at betale sagsomkostninger med 2 rdl. 4 mk. Ved den nævnte barnefødsel døde konen formentlig i barselsseng. Han opnåede at blive gift 5 gange. Hans femte kone hed Susanne Pedersdatter, f. ca. 1741. Søren Knudsen købte gården til selveje, han døde 1800. Han har vist 1792 solgt gården til Anders Hansen, f. 1755 i Felding, han blev dette år gift med Else Jeppesdatter fra Hannevang. Sidst i 1820'erne afstod de gården til sønnen Hans Andersen, som blev gift med Ane Marie Madsdatter, datter af Mads Knudsen og Mette Marie Christensdatter i Strudvad. Hans Andersen døde 1874. 1858 fik sønnen Anders Hansen (Anders Felding) gården efter sin far, han blev gift med Johanne Kathrine Christiansen, født i Ovtrup. Anders Hansen døde 1888,

og gården blev solgt til Laurids Nielsen Hansen, f. 1861 i V. Janderup. Han blev gift med Marie Jacobine Madsen fra Oksby. 1927 fik sønnen Thomas Bergård Hansen gården, hans kone hed Thora og var fra Stauning. 1929 døde Thomas Bergård af lungebetændelse. Thora Hansen solgte gården til Hans Søren Hansen Brink, han var gift med Klara Kirstine, en søster til Thomas Bergård. 1951 afstod Hans Brink gården til en datter og svigersøn, Mary og Anders Kristian Pedersen. Deres søn Kurt Brink Pedersen overtog den 1972.

MAT. NR. 20b, (HANNEVANGVEJ 69).

Laurids Hansen på 20a solgte 1925 jord til Hans Søren Hansen Brink, som lod opføre et statshusmandsbrug. Hans Brink var som nævnt under 20a gift med Klara Kirstine, datter af Laurids Hansen. 1929 solgte de ejendommen til Hans Brinks broder Otto Hansen Brink, som havde den i 4 år. 1933 solgte han til Hans Kristian Hansen, der 1941 solgte til Henry Sigvald Rasmussen.

III A HANNEVANGHUSE (0432) MAT. NR. 22,
(HANNEVANGVEJ 65).

Jørgen Nielsen var åbenbart drejer, han kaldes nemlig Jørgen Svarrer og døde 1692. Derefter kom Mads Jepsen, så Hans Poulsen, der døde 1727. Anders Nielsen Degn af Hannevang, død 1765, har vist boet her. Hans Christensen Skrædder nævnes 1767. Ca. 1780 Rasmus Madsen, der er selverjer 1788. Han deler vist ejendommen, så matr. nr. 21a skilles fra. Han blev

Peder Sig. Mat. nr. 22 Hannevanghuse.

Mat. nr. 22 Hannevanghuse. Fra Morten Nielsens tid.

1784 gift med Anna Jensdatter af Hannevang, f. ca. 1752. Deres søn Jens Mathias Rasmussen fik ejendommen og blev 1831 gift med Ellen Jacobsdatter, datter af Jacob Jensen Kjær og Ellen Sørens datter, 5a i Tarp. Jens M. Rasmussen havde ejendommen i 1850, men døde som aftægtsmand 1854, i mellemtiden har han nok solgt til Jacob Pedersen, 3a Billum. 1855 solgte Jacob Pedersens enke til Mads Christensen, f. 1826 i Thorstrup sogn (han var sikkert fra Sig, da han blev kaldt Mads Sig), han var gift med Kirsten Pedersen, der også var født i Thorstrup. 1866 købte Peder Christensen stedet, han kaldtes Peder Sig, navnet fulgte med ejendommen, han var født 1834, søn af Christen K. Simonsen, Billumgård. Samme år blev han gift med Birthe Kirstine Sørensens datter af Søren Jacobsen og Karen Andersdatter, 5a Tarp. De havde ingen børn. Birthe Kirstine døde 1896, og Peder Sig solgte ejendommen til sin søstersøn Bakken Nielsen i Tarp, Peder Sig blev boende som aftægtsmand. Han var en meget dygtig jæger, jagten var hans hovederhverv, kan man vist godt sige. I folketællingslisten 1901 står der, at han nyder aftægt og driver jagt. Han døde 1903.

1903 solgte Bakken Nielsen til Morten Nielsen, søn af murer Niels Nielsen i Kjelst. Han blev samme år gift med Bakken Nielsens datter Ane. De dyrkede meget hede op og fik en god gård ud af det. 1923 flyttede Ane og Morten Nielsen til Tarp og overtog hendes fødehjem. Mary, f. Madsen og Mads Ole Peder Schultz købte gården og havde den til 1932. 1934 solgtes den til Åge Nielsen.

III B, MAT. NR. 21, (HANNEVANGVEJ 66).

1789 blev Niels Jensen, f. ca. 1753 gift med Anna Nielsdatter, f. ca. 1753 i

Kærup, og overtog ca. halvdelen af III. De har sikkert bygget dette år, da der ikke var nogen ejendom 1787, deres 3 børn var også alle født i Hannevang. 1817 blev Gunde Mathiassen af Klinting i Henne sogn, f. ca. 1790, gift med Niels Jensens datter Susanne, f. 1793, og har sikkert da fået ejendommen. 1829 døde Gunde Mathiassen, hans enke og deres 5 børn kom i fattighuset, som lå oppe ved kirken. Efterhånden kom børnene i pleje forskellige steder i sognet. Niels, f. 1818 kom til Chr. Hansen 9a Billum, Ane, f. 1820 til Niels Hansen 6a, Mathias, f. 1822 til Thue Jespersen 13a, Jens, f. 1824 til Peder Jacobsen 3a, og Mette Cathrine, f. 1826 til Jens Hansen 10a i Tarp. Susanne Nielsdatter blev i fattighuset som almisselem. Sådan var vilkårene for de fattige. Ejendommen blev solgt til Niels Larsen Nielsen Thomsen, f. ca. 1802 i Brede sogn, han var gift med Mette Nielsdatter, f. ca. 1793 i Ål. 1852 blev Jens Gundesen, søn af Gunde Mathiassen, gift med Niels L. N. Thomsens datter, Maren Ane Cathrine, f. 1826 i Janderup, og han fik dermed sit gamle hjem. Jens Gundesen var husmand og snedker, han døde 1876. 1891 solgte hans enke ejendommen til Bertram K. K. Hansen, f. 1866 i Janderup, han var gift med Maren Jensen, f. 1869 i Lunde. 1941 solgte Bertram Hansen til Carsten Peder Poulsen, som afstod den 1968 til sønnen Andreas Bertram Poulsen.

Burgård

BURGÅRD (4710) ÷ 0402 SAND- OG VANDSKADE = 4308,
MAT. NR. 1 (BILLUMGÅRDEVEJ 49).

Tusindvis af gårde har siden udskiftningen og ikke mindst i de sidste årtier fået eget navn. Vor Burgård er meget ældre end disse. Dens oprindelse går nok tilbage til middelalderen. Ved Buresø nær Slangerup findes Borrevoldsted, så man mener, dette bur er ordet borg. Her har næppe været nogen borg, så man må regne med, det er et lille hus eller værelse, der har givet gården navnet. For øvrigt ses bl.a. i folkeviserne, at bur tit drejede sig om et kvindehus eller kvindeværelse, et jomfrubur.

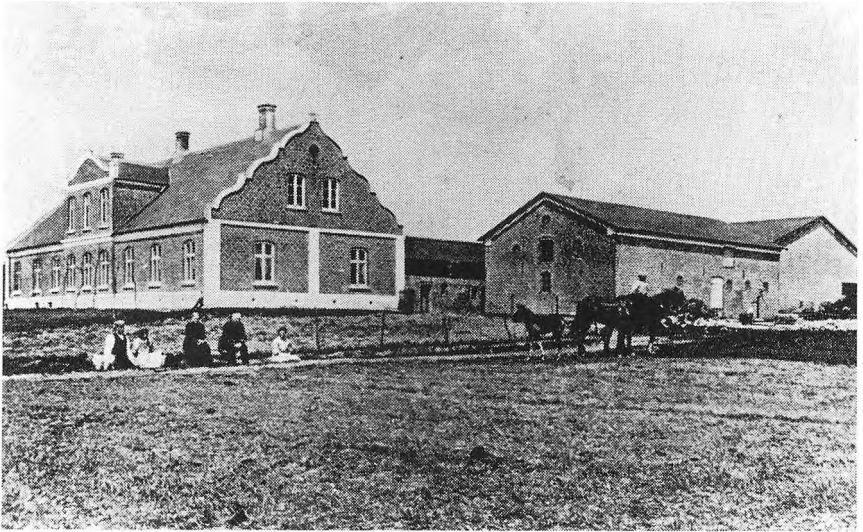
Formodentlig var gården oprindelig i adelens eje. 1570 var Ludvig Munk, Nørlund, i underhandling med kongen om et mageskifte, hvorved Burgård skulle overdrages kongen, men p.g.a. kongens sygdom og død blev handelen først gennemført i 1589. Gården opføres derefter i lensregnskaberne. 1593 og 1618 er fæsteren Chr. Thygesen, landg. 2 rdl., 1 skovvogn, 1 fødenød og 1 svin. Ca. 1620 er Niels Christensen blevet fæster. 1621 bøder han 9 rdl. for beliggelse og 1629 3 rdl. for bordag (slagsmål) med en Visselbjergtjener. Det har ikke ødelagt hans anseelse. 1626 var han med til at kalde sognepræsten. Han var 1. gang gift med Karine, der døde 1639. 2. gang giftede han sig med Maren Jensdatter, der tilhørte en temmelig krasbørstig selvejerbondeslægt i Torbøl. Efter sin fader, Jens Jepsen, arvede hun en part af selvejet. Efter loven skulle en sådan gård overgå til en af arvingerne, der skulle bruge »alle gårdens eje« og udkøbe de andre arvinger »efter lensmandens og samfrænders tykke.« Niels og Maren solgte da hendes part til svogeren Kr. Nielsen, der havde giftet sig ind på gården i Torbøl. Niels Christensen oplevede dog ikke at få betaling, da det viste sig, at Marens far i sin tid havde »glemt« at betale sine medarvinger, og de krævede nu pengene. N. Christensen havde ellers god brug for dem. 1647 stævner Steffen Nielsen, senere borgmester i Varde, ham for 4 rdl. 8 sk., og han blev dømt til at betale. Da han stadig ikke formåede det, blev der 1648 gjort udlæg ved herredsfogedens fuldmægtig Jørgen Hansen i Hyllerslev og 2 vurderingsmænd Gregers Byrgesen i Jande-

rup og Chr. Mikkelsen i Tarp, der udlagde 1½ læs hø, 5 snese knipper dukker (halm eller tag) og en gammel bagplov uden jern på. Der var også anden gæld, således til H. Hansen i Allerslev, der gjorde udlæg for 14 rdl., nemlig i 1 lille kedel, 1 bolsterdyne og hovedpude, 1 lille fyrskive (bord), 6 alen lærred, 1 messinglampe, 1 smørboddik af tin, sigte, høle, hårtøj, jernskrin og fjerdug, 1 gammel kvindetrøje, 1 td. og 2 skp. boghvede. Hans Hansen tilbød på tinge, om nogen ville indløse godset og give ham beløbet inden 8 dage, skulle det blive dem følgagtig. Samme år opsagde Niels Christensen »den tingsel« (akkord), han havde om kirketienden, »da han ikke kunne tåle at udstå sin part«, han har altså villet tiende på ageren. Ligeledes pantsatte han sin rugavl til Mads Rask, der havde betalt hans afgift til Riberhus og desuden havde 23 rdl. og 2 års rente tilgode hos ham. Var pengene ikke betalt til påske, var rughøsten Rasks, og han måtte uhindret lade den hjemkøre. Ved samme tid døde Niels. På begravelsesdagen lod enken læse en registrering over hans bo. Den omfattede først noget træ og halm i gården og i kiørhuset (kostalden), noget træ under en hjold, en sorthovedet ko til 10 mk. I lillestuen, 1 gammel ark af eg, 1 grå vadmelsdyne 1 dl., 1 grå vadmels tjold, 1 sengeklæde af sort og hvidt, hoveddyne af bolster. I kælderen 2 øltønder, 1 løb, 1 skæppe, 1 mælkekande. I storstuen 1 seng med grå vadmelsdyne, 1 lang grå hoveddyne af bolster, den ene med vår på, den anden uden, 1 hørgarns og 1 blårgarns lagen, 1 bolsterdækken påsat en egeskive med underbord, 1 skab af eg 6 dl., 1 skab af fyr 3 mk., 3 stole, 1 sort hynde, 1 egeskammel, kilske og klove (kedelskede), 1 lille »stolkirk«?, 1 spand med ståljord, 1 strippe, 1 rul, 1 hørhegel, 1 hjulrøk (spinderøk), 1 segl. På framgulvet 3 ølkar, 1 hel standtønde, ½ do., kværn, trug, sold, sædeløb, drøftetrug, ørebøtte. I den lille dånske (dåns = opholdsstue), 1 seng med vadmelsdyne og drejls sengeklæde, egekiste, peberkværn, vugge, 3 ostekar, 6 tallerkener, brændevinsflaske, 4 stenfade, 2 små bækkener, 4 stenpotter, 5 mælkepotter, bismer, smørskål, dug af kanfast (kannervas), 4 lergryder (jydepotter) og lidt værktøj. Ialt 54 sdl. 1½ lybsk sk., sæden vurderedes til 28½ dl.

Derefter har enken nok lagt nøglen på graven og frasagt sig arv og gæld. Det sidste gjorde børnene på tinge. Alligevel tog Maren hjem i gården med følget og »gjorde jordefærden med hendes venner« (bespisning), som om intet var sket. Og både før og efter frasigelsen havde hun ført adskilligt ud af boet: vadmelsbukser, hoser, sko, krave, hatte m.m., og af sit eget: sort klæde, kappe, rys skørter (af groft uldent stof), allehånde linned m.v. Maren Jensdatter slap bedre fra både det ene og det andet, end man kunne have ventet. Der kom nemlig en, som var villig til at tage hende både med arv og gæld, og som må have fået en ordning med kreditorerne, nemlig Bunde Pedersen, som 5. jan. 1648 forlovede sig med Maren Nielsquone og 1. marts holdt bryllup med hende og året efter 14. juni fik de et barn døbt.

Imidlertid havde den Torbøl selvejer stadig ikke betalt den part i selvejet, de Burgårdfolk havde solgt ham. Ved rettens hjælp skulle der da gøres udlæg. To mænd i herredsfogedens sted, samt Maren og Niels Christensens søn Chr. Nielsen fik da udsat en »kremmelhornet« ko og ville trække afsted med den. Da for Kresten Nielsen og hans kone Inger ind i »ødelen«, slog døren i, fik skodde og træ for. Var det ikke lykkedes de to andre at få døren løftet af og komme ind, var knægten blevet slået ihjel. Nu lå han blodig i grebningen, og hårene faldt løse af hans hoved. Den unge var så medtaget, at han næppe kunne vinde hjem, og koen fik de ikke med. 1657 nægter Bunde Pedersen at gøre en Ribe ægte. Han døde et par år senere. Det var ikke lykkedes ham at skaffe dækning til kreditorerne. Boet vurderedes til 100 rdl. og gælden til 203. Kreditorerne indgik på at nøjes med 1/3. Derefter fik Burgård mere solide bønder. 1660 blev Maren trolovet med Hans Laugesen. Hun døde vist kort efter, og 1662 blev han gift med »sin trolovede«, som åbenbart var Anna Sørensdatter fra Løftgård, de havde 1686 en søn og 2 døtre hjemme. Gården var ryttergods. Han såede 6 td. rug, 2 td. byg og 2 skp. arre, avlede 20 traver rug á 2½ skp., 16 traver byg á 3 skp., 4 traver arre á 4 skp. og 8 læs hø. Besætningen var 2 heste, 1 føl, 3 køer, 2 kalve, 1 ungnød, 6 får, 1 svin, der var 18 fag stuehus, lade og fæhus 11 fag. Der manglede 3 bjælker, nogle stave og stolper samt 15 alen ledere. Lånekornet kunne han betale tilbage og hans tilstand var »temmelig« (god). Der boede en rytter enten i gården eller i et lille hus tæt derved. Han hed Mathias Steen og var måske officer, for da han 1681 fik et barn døbt, var både oberstløjtnant Rabe og løjtnant Brunsvig faddere. Ca. 1715 blev sønnen Søren Hansen fæster, han var gift med Johanne Sørensdatter fra Billumgård. 1719 sælges gården til Hennegård for 263 rdl., senere kom den under Hesselmed. 1744 blev datteren Anna gift med Backen Christensen, og de overtog fæstet. Backen Christensen døde 1770, og sønnen Søren Backensen efterfulgte ham. Han var gift med Johanne Pedersdatter, datter af Peder Sørensen, Billumgård. Landgilden var 13 rdl. 2 mk., desuden skulle han som Hesselmeds andre fribønder bjerge 1 dags slet i Ål enge. Johanne Pedersdatter og Søren Backensen døde begge i 1790, 43 og 44 år gamle. 1789 døde en datter på 18 år og i 1791 en søn på 5 år, det har sikkert været af tuberkulose.

Efter Søren Backensens død fæstede Peder Madsen Brun fra matr. nr. 4 i Kjelst gården og betalte 100 rdl. i indfæstning. Stuehuset havde da 16 fag, de 12 til beboelse, de 4 til kostald, egebindingsværk og lervægge, orienteret øst-vest, lade og hestestald var 14 fag ø.-v., vognhus og fåresti 11 fag, s.-n., skulle repareres for 4 mk., vesten for gården stod et fæhus 7 fag, s.-n., repareres for 3 mk., nord for gården lå ovnhuset på 3 fag. – Der var 3 sorte hopper og en brun hest, 3 vogne, 1 plov, 2 par harver med jerntænder, og det fandt man tilstrækkeligt til gårdens drift. – Året efter blev han gift med datteren Mette, f. 1772. 1796 døde Mette, og Peder Madsen Brun blev samme

Burgård.

år gift med Dorthea Cathrine Jørgensdatter, datter af Jørgen Jensen og Anne Dorthea Rygaard i Tarp. 1809 blev Burgård købt til selveje for 597 rdl. fra Hesselmed. 1839 overtog sønnen Jørgen Pedersen, f. 1807, gården. Han blev gift med Ane Lauridsdatter, datter af Laurids Nielsen 14a, Janderup. De fik 9 børn, som alle på nær een (Niels Brun, der rejste til Amerika) blev gift og bosat i Billum. 1878 fik Peder Jørgensen, f. 1842, gården efter sin far, han var i 1873 blevet gift med Ellen Kathrine Jespersen, f. 1849, datter af Jesper Thuesen, Billumgård. Peder Jørgensen fik ved bevilling navneforandring til Peder Burgård. 1907 afstod han gården til sin søn Jørgen Pedersen Burgård, f. 1884, der blev gift med Dorthea Pedersen fra 16a Billum. 1949 fik Gunnar Burgård skøde på gården.

Jørgen Burgård skrev i 1960 følgende om, hvordan et bryllup forløb omkring 1905-1910:

Så vidt jeg husker var der 2 forlovere, som bestod af det unge pars fædre. 8 dage forud for brylluppet blev den tilkommende bruds ugifte broder sendt ud at byde til bryllup, og hvis der ikke var en broder, så den nærmeste ugifte unge mand inden for familien. Dagene forud for brylluppet gik med forberedelser såsom slagtning og bagning. Den sidste dag før ankom kogekonen, som også blev kaldt Køgs. Hun var den, der havde ansvaret, og hun dirigerede det hele hvad angik maden.

Min kones og min bryllupsdag som den foregik for ca. 50 år siden.

Gæsterne var indbudt til kl. 10. Hver gang en vogn kom til bryllupsgården, spillede musikken, vognen og hestene blev overgivet til staldkarlen, og gæsterne blev budt ind på kaffe af skafferen i et dertil opstillet telt. Kl. 11

Mat. nr. 1b Tarp. Bygget til Laurids Jørgensen (Laust Burgård) på Burgårds hede.

skulle vi køre til kirke med musikken i spidsen, men da vejret var særdeles fint, enedes vi om at spadserere med musikken foran. To af brudens små søstre var brudepiger, de skulle bære den lange kjole eller slæbet, som det kaldtes. De, der var gift, fulgtes ad mand og kone, medens ungdommen var skrevet op på en liste, hvor familien fra begge sider blev sat sammen.

Efter handlingen i kirken spiste vi middag: Suppe, kød, dessert og kaffe. Var der nogen syge inden for den nærmeste familie, besøgte brudeparret dem. Imens blev teltet ryddet til dans. Brudeparret begyndte med brudevalsen, familien fulgte efter i den orden, man var gået til kirken. Dansen gik til langt ud på natten. Gæsterne (herrerne) betalte spillemandspenge, den gang en krone eller to.

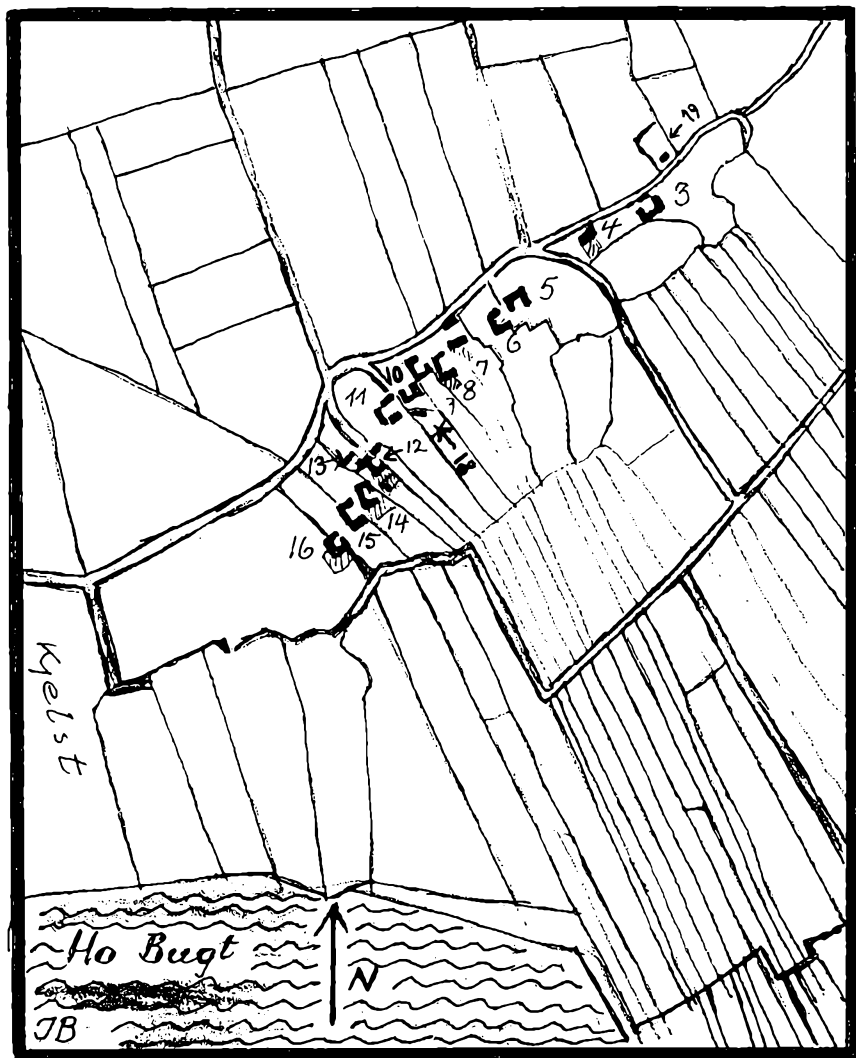
Dagen efter begyndte festlighederne igen. Familien og de nærmeste til middag, de øvrige til kaffe kl. 3, om aftenen var der dans, hvor sognets unge var indbudt. Til vores bryllup blev der ikke nydt spiritus, men der hvor værtsfolkene ikke var afholdsfolk, blev der budt på bollepunch, som blev serveret i en terrin i teltet, og der fik herrerne så et glas.

Den tredie dag blev børnene indbudt, og dansen gik til sengetid.

MAT. 1b, (NR. BILLUMVEJ 21).

Ejendommen blev bygget i 1877 på en hedelod fra Burgård af Jørgen Pedersen (Burgaard) til sønnen Laurids Nielsen Jørgensen, f. 1844. Han var gift med Mette Hansen, datter af Hans Nielsen, 6a Kjelst. De havde været i Amerika en del år, men kom så hjem og fik ejendommen. Laurids N. Jørgensen, i daglig tale Laust Burgård, havde den til 1907, da sønnen Hans

Jørgensen, f. 1879, overtog den, han var gift med Lovise K. Larsen fra Filskov. Hans Jørgensen var oprindelig udlært tømrer og murer, og en tid var han stationsforstander i Hyllerslev. Han afstod gården i 1943 til sønnen Niels Rahbek Jørgensen.

Kort over Tarp. Efter Lunds kort fra 1817, tallene er matrikelsnumre. Tegnet af Jørgen Bruun.

Tarp

Tarp er nok udflyttet fra Billum engang i vikingetiden. Gårdene lå og ligger i en række langs kanten af de gode marskenge ned mod åen. De kunne nok give næring for bovne bønder. De Tarpfolk havde også ord for at være både ansete og solide.

I (7122) KAPITELSGARDEN, MAT. NR. 2, (TARPHAGEVEJ 49).

1342 fik Ribe domkapitel skøde på en gård og et bol i Billumtarp. Det var denne gård. Tidligt i 1600-tallet synes fæsteren at være Peder Hansen. 1661 var landgilden 1½ td. rug, 1½ td. byg, 1 skovsvin samt 1 rdl. gæsteri. »Capitelstjeneren« er da Mattis Pedersen, der har gården sammen med sin broder Hans, der 1640 fik en datter døbt.

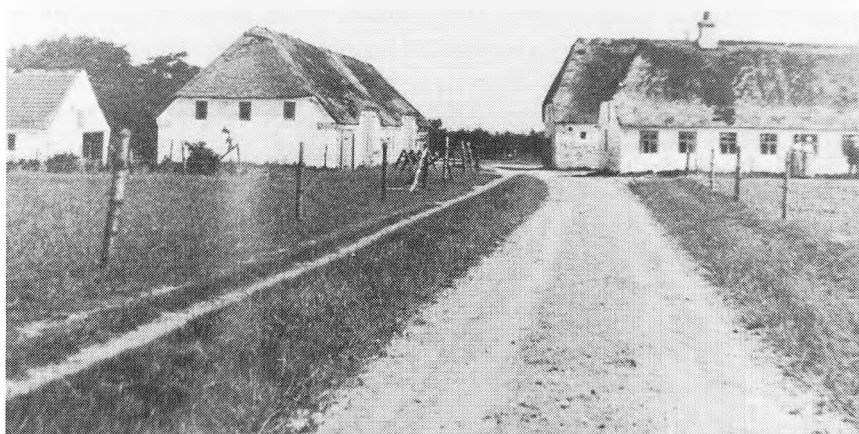
I langt over 300 år var gården kapitelsgods. Om end i ændret skikkelse fortsatte kapitlet nemlig efter reformationen, og helt verdslige kunne nu få et kanonikat. Det gjaldt Iver Vind til Nørholm, der behandlede kapitelstjenerne, som de var hans private fæstere. Han forlangte således, at de skulle gøre arbejde til Nørholm. Det ordnedes dog sådan, at de skulle betale arbejdspenge. Også sønnen Christian Vind fik af kongelig »synderlig gunst og nåde, og for den troskab og villig tjeneste Iver Vind havde vist, og som hans søn Chr. Vind herefter vise ville« lov til at beholde kanonikatet. Han synes at have forhøjet beløbet, og bønderne nægtede at betale. I matrikelen 1664 siges det, at gården hører under kapitlet, men det har den betydningsfulde tilføjelse: »til Christen Vind«. Vind døde tidligt, og ved samme tid afbrødes det over 300 årige tilhørsforhold til Ribe kapitel, idet kongen uden hensyn hertil udlagde gården sammen med krongods som ryttergods.

Under pesten 1659 dør Mattis' kone. Efter krigen blev de to bønder stævnet af en mand fra Terpager, som var blevet fraplyndret en sortbroget ko, som han påstod nu stod i brødrenes stald. De protesterede og ville ved hjælp af granderne bevise deres ejendomsret til koen. Det hjalp ikke, Terpagermanden fik koen tildømt. 1676 døde Hans Pedersen, og hans kone og børn synes også at være døde. Mattis må derfor tage sig af arven. Ved skiftet blev

formuen sat til 315 dl. og gælden til 323. Der var altså ikke fuld dækning til kreditorerne, men han vedgik arv og gæld og lovede at betale enhver de procenter, de efter vurderingen kunne tilkomme. Der skulle først udsættes et fornødent antal heste til gårdspartens drift, men da nogle af de heste, som fandtes, var »hel svage og fast udygtige«, blev der udsat en plag og et føl for en hest, så der blev 6 heste, og som »den fattige kvinde Anne Pedersdatter ej holder sig for noget eller har ladet sig i registreringen indføre, eftersom hun af sin sal. broders og Mattis Pedersens middel er opholden, og Mattis Pedersen gården igen befinder, lovede han med sin hustrus samtykke hende fremdeles den stund, de gården besidder, for den og deres efterkommere hende at forsyne, såvel til sin hæderlige lejersted (begravelse) at bestede.«

Kort derefter blev gården udlagt til ryttergods, og en ny fæster tiltrådte, nemlig Niels Nielsen. 1686 blev der sået 6 td. rug, 2 td. byg, 2 skp. boghvede, avlen var 12 traver rug á 2 skp., 10 traver byg á 2 skp. (boghveden nævnes ikke, er nok helt mislykket), 12 læs hø. Der holdtes 4 bæster, 3 køer, 4 stude, 4 kalve, 8 får, 2 svin. Stuehuset var 16 fag, laden 12, stalden 7, fæhuset 14, men 21 fag står på fald, dertil behøves 12 bjælker, 12 sparrer, 60 lægter og 7 stolper. 1685 havde manden lånt 18 skp. rug og 1 td. arre (havre) af regimentskassen, men havde ikke kunnet betale det tilbage formedelst »kornets ringhed«. Det er forståeligt, for der er jo ganske misvækst, der er kun avlet halvt så meget rug, som der er sået. Desuden tog ulvene en af hans køer, ligesom degnen i Billum fik han hjælp til en ny.

Ved matrikuleringen 1688 får hartkornet et ordentligt hyp opad, 1664 var det 4600, nu blev det 7122. Det skyldes, at hartkornet nu sattes efter arealets størrelse og godhed, tidligere efter landgilde, og den var lav på det gejstlige gods. »Det er godt at bo under krumstaven,« hedder det. Det var heller ikke dårligt under domkapitlet. Senere blev det nedsat for sandskade. – Da ryttergodset solgtes 1719, blev gård I købt af statsråd Krabbe til Bjerre for 236 rdl. Han havde et par år før købt Søvig, og gården blev nu lagt derunder. 1700 skrives Maren Sørensdatter for den, hun efterfølges af Hans Nielsen, der var her 1719. Ca. 1730 overtager Hans Gjødese fæstet, hans enke Johanne Frandsdatter levede endnu på gården 1787. Deres datter Dorthe blev 1756 gift med Thue Christensen (1723-1801), der overtog fæstet. 1770 købte han gården til selveje af Thøger Sterm på Søvig og kom derved i proces med ham om en eng, som i umindelige tider havde været brugt under gården, men som Sterm påstod ikke fulgte med i handelen. Striden stod antagelig om en kirkeeng, som vel i sin tid er skænket fra gården til Billum kirke, og hvoraf der i 1664 svarede 18 sk. dansk. En nedsat kommission gav Sterm medhold, Tue Christensen lod sagen gå til højesteret, men tabte også der. Tue Christensen var søn af Chr. Thuesen (1689-1765), der var rytterbonde på 8a i Tarp. Hans forældre var Thue Backensen og Maren Christensdatter. Thue Backensen var fæster på en anden ryttergård, 15a i Tarp og døde ca. 1700.

Mat. nr. 2 Tarp. Længst til venstre det gamle ovnhaus.

Thue Christensens datter Karen, f. 1764, blev i 1792 gift med Thomas Christensen, f. 1755, og de overtog gården. Deres datter Ane Thomasdatter, f. 1800, blev i 1828 gift med Niels Frandsen, f. 1800, søn af Frands Bennedsen, Janderup. De havde 9 børn, hvoraf sønnen Thomas Nielsen var den ældste. Niels Frandsen døde 1871. Thomas Nielsen, f. 1828, overtog i 1860 gården, han blev gift med Louise Marie Andersen, f. 1834, hun døde efter få år, og Thomas Nielsen blev derefter i 1869 gift med Ane Bloch, f. 1840 i

Thomas Nielsen, Tarp.

Kjærgård i Ål sogn. Thomas Nielsen var en foregangsmand inden for landbruget, han var nok den første her på egnen, der ensilerede græs. Han havde en stor kobesætning og var den drivende kraft, da Burgård mejeri blev oprettet. Han havde også købmandsforretning på sin gård, det ser ud til, at folk fra hele sognet kom og købte deres købmandsvarer der. Thomas Nielsen var veteran fra krigen 1864. Han døde 1904. 1897 overtog sønnen Niels Bloch-Nielsen gården. Han var gift 2 gange, først med Maren Kirstine Tobiasen fra Ål sogn, efter hendes død med Marie Simonsen, datter af Karl Simonsen, 2b Billum. 1943 skøde til Karl Bloch-Nielsen.

MAT. NR. 2d, (NR. BILLUMVEJ 51).

Marius Knudsen, f. 1866, søn af Knud Chr. Nielsen, Billum mølle, begyndte allerede som 17-18 årig for sig selv på en hedeled i Nr. Billum. Han blev i 1889 gift med Karen Hansen, f. 1867 i Tjæreborg. Ved køb og opdyrkning af hede (han købte bl.a. 100 td. land hede fra Hesselmed) lykkedes det ham og Karen at udvide ejendommen til ca. 160 td. land, deraf ca. 120 opdyrket. 1918 afstod de ca. 60 td. ld. til sønnen Knud Knudsen, som byggede en gård i Borre på det. 1926 deltes resten, og der opførtes en ny gård 2b, som Marius Knudsen beboede til 1933, da han solgte den til sin brodersøn Viggo Knudsen. 1934 fik sønnen William Knudsen skøde på den gamle gård. En sten i Kongenshus mindepark for hedeopdyrkningens pionerer bærer Karen og Marius Knudsens navne.

Selv om Marius Knudsen havde solgt sine gårde, kunne han ikke være i ro. Han gav sig til at bygge huse, bl.a. var det ham, der ordnede byggeriet af mange af husene i Venezuela vest for Varde.

Mat. nr. 2 d Tarp hede. I Marius Knudsens tid.

MAT. NR. 2b, (TØRVEVEJ 58).

Gården, som Viggo Knudsen i 1933 købte af sin farbroder Marius Knudsen, ejes nu af sønnen Arne Knudsen.

II (HARTK. 1664: 5420), MAT. NR. 8, 9.

I alt fald siden middelalderen hørte gården under kronen. 1562 var Bod Bodsens fæster, 1593 Hans Bundesen (Bodsens?). 1565 fik Vincent Juel på Hesselmed denne gård samt 1 gård i Broeng, 1 gård og et bol i Grærup i pant for 400 rinske gylden og nød i den tid ejendommenes landgilder. 1603 og 18 er Mads Mattisen og Hans Madsen fæstere. 1636-49 nævnes Hans Pedersen og Hans Madsen hertil. 1639 døbes Hans Pedersens Tue, 1654 er Johan Gødsen her og bliver gift med Karen Hansdatter, han dør allerede 1659 under pesten. Enken fortsatte, men har 1661 og 64 Hans Pedersen som medfæster. De bruger en kirkeeng og svarer 5 mk. danske af den. Gården bliver ryttergods. 1686 var gårdfællesskabet mellem de to bønder meget begrænset, da hver havde egen avl, egne husdyr og bygninger. Hans Jensen havde sået 5 td. rug, 1 td. byg, 1 skp. boghvede og avlet 7 traver rug á 2 skp., 7 traver byg á 3 skp. og 10 læs hø, havde 2 bæster, 2 køer, 1 kvie og 2 svin, stuehuset var 14 fag, laden 12, stalden 20, et fæhus 10, der manglede 7 bjælker, 10 stave (i bindingsværket), 8 stolper, 200 lægter, året før havde han lånt korn hos regimentet, men ikke kunnet betale det tilbage »formedelst kornets ringhed og bondens slette tilstand«. Nu bevilgede sessionen ham et plovbæst. Thue Hansen (gårdmanden) havde sået det samme og avlet 16 traver rug á 2 skp., 8 traver byg á 2½ skp., 1 læs boghvede á 2 skp. og 10 læs hø, havde 2 bæster, 1 plag, 3 køer, 1 kvie, 2 stude, 4 får, 1 svin. Stuehus og lade var hver 12 fag, fæhuset 19, der manglede 7 bjælker og 6 stave. »Bruget og manden temmelig.« Han kunne altså klare sig selv. Den usle høst, der for rugens vedkommende ikke gav udsæden, og slet ingen boghvedeavl hos Hans Jensen, røber misvæksten i disse åringer. Gården deles nu fuldstændig, se II A og II B.

II A (3712 ÷ 0302 FOR SAND- OG VANDSKADE),

MAT. NR. 8, (HOBUGTVEJ 9).

1688 er Hans Jensen her stadig, 1708 oplader han til »sønnen« Peder Christensen, der havde været dragon siden 1. udskrivning og til 1705. Han gav 2 rdl. i indfæstning. Allerede 1709 nævnes Chr. Thuesen (1689-1765) hertil og er her 1719, da gården købes af Hesselmed for 158 rdl. 1725 svarer Thuesen 7 rdl. i landg. og præsterer ½ gårds hoveri.

1757 blev Chr. Thuesens datter, Anna, f. ca. 1719, gift med Poul Lauridsen, han overtog fæstet. Herude var det regelen, at bonden bestemte, at en søn eller svigersøn skulle have gården efter ham. Døde han uden at efterlade sig sådanne, måtte enken ofte skynde sig med at blive gift påny og få en medhjælp, så hun kunne blive på gården, og bedriften kunne fortsættes.

Mat. nr. 8 Tarp. Drengen til venstre er Niels A. Jensen.

Gårdene blev på den måde »med herskabernes tilladelse små stamhuse«, som det hedder i Danske Atlas. Da Poul Lauridsen døde, måtte proprietæren i aktion og ligefrem lave en bytてhandel med mennesker. Det var i stavnsbåndets tid, og den udkårne Jens Hansen fra Billumgård hørte til Hennegårds stavn og var opført på dennes lægdsrulle, men skulle altså nu flytte ind på Hesselmed stavn. Proprietæren måtte da overlade Hennegård en af sine unge mænd, nemlig Niels Nielsen i Vrøgum i bytte. Jens Hansen fik så fæstebrev på IIA, og 29. nov. 1770 holdt han og Anna bryllup. Hun døde 1799, og Jens Hansen flyttede i 1801 til 7a og blev gift igen. Anna og Poul Lauridsens søn Laurids Poulsen (1760-1830) slap fri af militsen og blev 1796 gift med Birgithe Thuesdatter, datter af Thue Christensen, 2a Tarp. De overtog fæstet 1797, landg. var 5 rdl. 4 mk. til martini og 3 mk. af Gildes eng samt et stykke kirkejord på Tarp mark ind til Billum by. Birgithe Thuesdatter døde 1809, og Laurids Poulsen blev i 1810 gift med Anna Bakkensdatter, f. ca. 1783, datter af Bakken Thuesen på 15a. Han købte gården til selveje fra Hesselmed i 1809 for 374 rdl. Både Laurids Poulsen og Anna døde 1830.

Sønnen Poul Lauridsen (1801-1859) blev i 1830 gift med Karen Hansdatter (1804-1870), hun var datter af Hans Sørensen, 17a Kjelst, de overtog da gården. 1858 fik deres søn Laurids Poulsen (1833-1902) den, han blev gift med Elisabeth Christensen, f. 1831, datter af Chr. Lauridsen, 11a. L. Poulsen var veteran fra 1864 (se bd. I, 142).

1890 købte mejerist Niels Andreas Nielsen, f. 1861, søn af Thomas Nielsen, 2a, gården, han var i 1884 blevet gift med Laurids Poulsens datter Karoline, f. 1860. N. A. Nielsen havde en tid været bestyrer på Burgård Fællesmejeri.

Han var også leder af Højremejeriet i Tarp i den tid, det gik. 1917 blev datteren Luise Marie, f. 1891, gift med Otto William Jensen, f. 1885 på Rømø, han var søn af Anders J. Jensen, der 1908 købte 10a i Tarp, og de overtog gården. 1951 fik sønnen Niels A. Jensen den.

8d (TARPHAGEVEJ 52), BRODAL.

Niels A. Nielsen, 8a, solgte i 1912 et stykke jord til sin datter og svigersøn Elisabeth og Karl Barslund, han var fra Hoven. De byggede en gård på den. Karl Barslund døde i 1938. Elisabeth Barslund drev gården videre, indtil hun i 1947 afstod den til sønnen Niels Barslund. På et kort fra 1819 hedder dalen der Brodal. Det er nok derfor, gården fik dette navn.

II B (2522 ÷ 0202 FOR SAND- OG VANDSKADE = 2320),
MAT. NR. 9, (TARPVEJ 8).

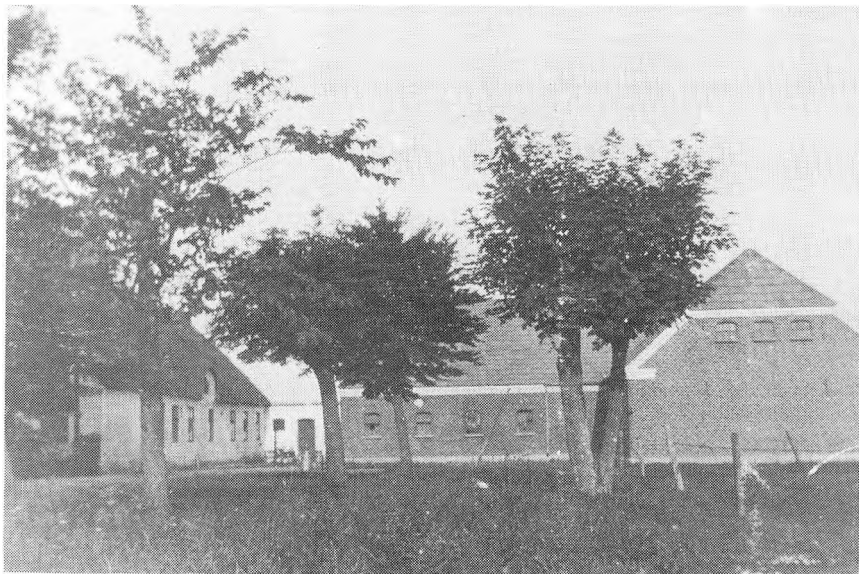
1688 er fæsteren stadig Tue Hansen, 1709 Hans Tuesen. 1719 købes gården af Hesselmed for 112 rdl. 1725 er landgilden 5 rdl., og der ydes ½ gårds hoveri, 1739 fæstede Mads Christensen (Franskmand), der tjente på Hesselmed, gården samt halvparten af gildens eng. Landg. var 4 rdl. 2 mk. samt af engen 3 mk. da. 1754 døde M. Christensen og efterlod sig enken Mette Hansdatter og 6 børn, den ældste på 14 år og den yngste på 13 uger.

Ved skiftet var J. Nielsen, Billumgård, og Zakerios Pedersen af Tarp vurderingsmænd, laugværge var Chr. Hansen af Kjelst præstegård og andre værger proprietær S. Rygaard og Tue Tuesen, 15a Tarp, og Hans Hansen, Kjelst. I storestuen stod et egebord med åben fod, en halvegekiste, 1 grøn fyrretræskiste, 1 brun dito, der tilhørte aftægten, 1 esgeskrin, 1 gammel egeovnskrin, 1 egetønde, 1 væltrug (trug til at væle dejen i, dejnetrug), 7 tinfade, 2 tintallerkener, 1 zelzirkel (sovsskål), trindt smørkrus, 1 tin pølekande, 1 tinkop, 2 messinglysestager, 1 ubrugelig messingbækken (sengevarmer), 6 stenfade, 1 hvidt stenkrus, med tinlåg, 6 stentallerkener, 1 liden egehængeskab med 2 døre for, 2 gamle træstole med hynder, 1 gammelt spejl, 2 salmebøger, »Den åndelige Bedekæde« (H. Jacobsen Hvalsøe: De Bedendis Aandelige Kiæde. 1700), 1 gammel huspostil, 1 uldsaks. 2 senge, den ene tilhørte aftægtsfolkene. Sort klædeskjortel, vest og bukser, 1 par sorte strømper, hvid- og blåstribet lærresundertrøje, lædervest med messingknapper, læderbukser, brun vest og bukser, 1 grå vadmel's kjortel, 2 par grå strømper, 1 brun klædeshat med sort plys. Støvler, sko. I kælderen 2 kobberbrygkedler, hat (brændevinstøj), øltønde, kærne, degnesold (formodentlig en »tims«, håndsigte til at sigte rugmel), 2 sold, »engelsk balle« m.m. På loftet pude, sadel og bidsel, 4 skæggemænd (stendunke), 1 standfjerding, 1 sældeløb (stor, fladbundet kurv, hvori korn eller gryd sælges, dvs. rystes gennem sold, mens avner, skaller og urenhed samles ovenpå), 5 kornsække af hamp, 1 sav, 1 håndøkse, 1 naver, 2 spegerbor, hammer, tang. I dagligstuen bord med egeblad og lukket fyrunderdel, 1 totimeglas, 4 røde stenfade, 1 seng. I potkammeret 1 gammel bliktragt, 6 trætallerkener, 1 rød potte, 1 grøn pande, rød stenkrus, 5 sorte gryder, 11 sorte sætter (fade). I køkkenet egebord, 2 standtønder, ildklemme, kedelske, 2 kasteringe, jerngryde, jernpande, jernlampe, 4 røde stenfade, træfad, trækande, grydeske, 8 små træskeer, øreballe, 2 malkestripper, træstol med simesæde, svinestrippe, 1 seng. I bryggerhuset på forstuen 1 par gamle kværnsten med bing, ren og pig, sældeløb og drøftetrug, egebryggerkar, balje standtønde, træmåle (træmåll), 2 vandspande, 1 vandtønde med 2 kobberpiber, 2 drang tønder (måske drank td. til spøl fra brændevinsbrænding). I gården 2 høleer med mejlekroge, hårtøj, hakkelsekiste, 3 pleje, 4 river, 1 høfork, 2 grebe, 1 husstige, 1 mindre stige, 1 slibesten, vogn med fjælehauger, kobbel puder og tømmer, 1 par gamle hjulnaver, 1 plov med stelde og gamle hjul, 2 par træharver, 5 kornsegle, 1 tørvespade,

håndle, håndvod, 1 sortbrun hoppe, 8 år = 10 rdl., 1 brun do., 5 år = 10 rdl., 2 sortebrune, 10 og 16 år, tilsammen 8 rdl. 4 mk., 5 køer á 5 rdl., 4 stude på på 3–2 år, 2 kvier, 3 kalve, 10 får, 2 svin. 1 møgkrog, 4 møgfjæl, 2 studeglas, 3 bouteiller, 1 hørlærredsdug, 5 alen, 2 sølvskeer. Efter dette blev formuen 142 rdl. Til gælden regnedes, hvad der efter loven skulle være på en gård med dette hartk., nemlig 4 heste = 40 rdl., 1 vogn 10 rdl., plove og harver 7 rdl. 2 mk., ved de 13 fag sals manglede et par bjælker, nogle stænger og løsholter, ialt 4 rdl. Der manglede loft over 3 fag, 6 vinduer skulle repareres, de var brøstholdne både på karm, bly og glas, der var 10½ fag lade og 7 fag vesterhus, hvor der også var nogle mangler, ligesom brøndkarmen var brøstfældig. Så var der restans af skatter, lånekorn og indkøbt tømmer, ligesom enken fremviste en seddel fra Marcellis kobberfører på over 9 rdl. som rest i betalingen af kobberkedlen, så var der karlens løn 8 rdl., nogle gældsposter til naboer og familie, tiendepenge og 1 rdl. 4 mk. for ligkisten. Passiverne blev da 151 rdl. Og således var alt sikret gården, der blev ikke noget at udbetale til børnene i arv, når de engang flyttede hjemmefra som voksne. Alligevel fik de kort efter en betydelig arv, nemlig efter deres faster i Amsterdam, som var død dernede juledag 1754, og i oktober året efter kom skipper Oluf Møller fra Hjerting hertil med hendes efterladenskaber. Der var 14 hægarns særke, 4 høgarns lagner, 1 »fin« særk, 1 damaskes borddug, »1 par Canifases (kannevas) Fruentimmer Buxer) – noget ganske nyt i vore søgne, hvor damerne endnu længe efter gik bukseløse – endnu 9 par damebenklæder, 5 canifases underskørter, 10 canifaces trøjer, 8 cartuns (kattuns) nattøjer, 13 tørklæder, 3 servietter, 1 ulden damaskes coset (korset), 1 stk. fiskebens gjord, 2 fiskebensskørter og dynger af særke, trøjer osv., bl.a. 18 halværmer, 24 par hollandske kapper med kniplinger, 15 nathuer, 6 par netteldugs forklæder, flere par røde, grønne, blå, grå eller hvide strømper, fløjels vanter, gule handsker, kniplinger, agatørensringe indlagt i guld, sølvskospænder, sølvvispænder, 3 guldringe, 1 messingsnustobaksdåse, Nyt Testamente, Andelig Bedekæde, Neumons Kieene, 1 hollandsk salmebog, hvide sko, grønne tøfler med sølvbånd, trøjer, stråhat, 4 hvide og sorte vifter, 1 lille lakeret dragkiste med 4 rum, 1 sølvsnustobaksdåse og 2 hovedvandsæg, 98 dl. i danske penge og i en lærredspung 76 gylden m.m.m. Hendes øvrige midler blev overleveret ved en veksler fra Frans Oost til købmand Ras. Øllgaard i Varde, nemlig 560 gylden. De modtagne varer blev solgt på auktion og indbragte 188 rdl. Den kontante formue var 428 rdl. Omkostninger, 61 rdl., løb på, bl.a. havde Rygaard været på nogle rejser i den anledning, og afdødes søster Ingeborg, der var gift med en tømmermand i Nr. Sejerslev, skulle have 1/3, og således blev der da 367 rdl. til M. Christensens børn.

Enken med den velforsynede gård manglede selvfølgelig ikke friere, i alt fald blev hun 9. maj 1755 trolovet med Hans Sørensen fra Burgård, og de holdt bryllup 28 nov. Han døde 1770.

Så har Thue Pedersen fæstet. Christian Andersen overtager det efter ham, kirkens eng i Ål fulgte med, den kaldtes Store Alme. Han skulle yde hoveri, ægter og i penge 6 rdl. 4 mk. Han havde tidligere haft et bol i Janderup. Han var i 1787 42 år og hans kone Kirsten Jørgensdatter 40 år gl. Deres søn Niels Christiansen, f. 1779, overtog fæstet før 1809, for dette år købte han gården til selveje fra Hesselmed for 258 rdl. Han blev gift med Maren Jeppesdatter, datter af Jep Jegum, Janderup, men hun døde i 1821, 29 år gl. Derefter blev han gift med hendes søster Kathrine Jeppesdatter, f. 1800. Niels Christiansen, der også var skomager, solgte i 1832 sin gård til Chr. Christensen Riber, f. 1804 i Sdr. Hebo. Han var gift med Ane Pedersdatter, der var 7 år ældre end han. 1835 fik han bevilling til at udstykke gården, den blev udstykket i 10 parceller, som næsten alle købtes af bymændene. Lærer Therkildsen, der kom til Billum i 1836, købte hovedparcellen, hvorpå han byggede en ny gård. Den gamle gård lå lidt nordvest for nr. 8a i Tarp by. Therkildsen solgte i 1842

Mat. nr. 9a Tarp.

den ny til Laurids Hansen, f. 1815 på 4a i Kjelst. Han blev i 1843 gift med Karen Poulsdatter, f. 1817 i Hygum. Hun døde i 1846 af vattersot. Laurids Hansen blev derefter gift med Mette Marie Jensdatter, f. 1823 i Skads. Han døde i 1856, og Mette Marie blev så i 1857 gift med Troels Lauridsen, f. 1828 i Hanning ved Skjern. Han fik først skøde på gården i 1861. Han var sognefoged i mange år, men måtte gå af i 1886, da han som højremand ikke kunne klare hvervet længere. Han var veteran fra krigen i 1848-49-50. 1887 afstod han gården til sin søn Andreas Lauridsen, f. 1860. 1893 solgte han til Johan P. Pedersen og flyttede til 7a i Tarp. Johan Pedersen var gift med Mette Nielsen, datter af murer Niels Nielsen, Kjelst. I 1913 solgte de gården til Søren Andersen, der var gift med Jørga Kirstine Nielsen, datter af Bakken Nielsen, 3a i Tarp. Han afstod den i 1948 til sin søn Bakken Østergård Andersen. Jorden er nu solgt til Søren Hansen på Kildegården.

9d, SMEDIEN I TARP.

Det ser ud til, at det var de gamle bygninger med nogle få td. ld. jord til, at smeden Hans Hansen, f. 1801, søn af Hans Hansen, 12a, i 1835 købte af Chr. Christensen Riber og indrettede smedie i. Han var i 1830 blevet gift med Mette Pedersdatter, f. ca. 1803 i Hostrup, hun døde i 1847. 1850 blev han gift med Kirsten Marie Nielsdatter, f. 1819, datter af Niels Knudsen, 3a. Hans Hansen døde 1880. En datter af andet ægteskab Else Hansen fik skøde på huset. Hun blev gift med Elias Jepsen, og de solgte det i 1883 til Mads

Nielsen, 16a, som var gift med Hans Hansens datter Frederikke. Bygningerne blev senere fjernet.

III (5001 + 4102), MAT. NR. 14 OG 15.

Denne gamle krongård er antagelig en oprindelig selvejergård. 1528 og 1542 har Mattis Christensen gården. Han har da en sag for på kongens retterting mod den hårde og gridske lensmand Peder Ebbesen Galt, der prøvede på at tage engen Peders mærsk fra ham, skønt Mattis havde kong Frederik I's brev på, at kongen havde undt ham og hans hustru og den længstlevende af dem engen for 1 rinsh gylden i årlig skyld (landgilde). Før havde Jep Nielsen i Rottarp haft engen, men opladt den til Mattis med kong Hans' brev derpå. Galt påstod, at engen var hans rette arv, idet den var blevet skiftet fra fru Cecilie til hans forældre, og han nu havde arvet den. Herredagen dømte, at da Mattis ikke var ejer, men lejer af engen, så bør Galt stævne jorddroten (her kongen) og Mattis og hans hustru nyde engen deres livstid mod sædvanlig afgift. Efter Mattis' død forlener kongen 1570 engen til Jørgen Munch, Visselbjerg. Han skal svare sædvanlig langilde af den til Riberhus og sørge for, at intet af den »borthævdes«.

Mattis, Mathias er samme navn som Mads, og under dette navn optræder vor bonde i lensregnskaberne, således 1562. Også apostelnavnet Mathæus blev tidligt til Mads, så det er ikke sikkert, vor mand har vidst, hvilken helgen han var opkaldt efter. Efterfølgeren Niels Madsen, der er her 1591, er vel en søn, han nævnes 1603 sammen med en medfæster Hans Madsen, de er her også 1618. 1638-49 nævnes Ole Nielsen til gården, men allerede 1630 er han med til at kalde præsten, og han dør 1639, så lensregnskabernes årstal kan man ikke helt stole på. Gårdfællesskabet fortsatte, medfæsteren hed Chr. Mikkelsen. 1649 fæster Bakken Simonsen en part og giver 15 rdl. i indfæstning. Han nævnes allerede 1640, da han og Jens Hansen havde sat ålehammer i åen ved Kraunse, men så tæt ved Visselbjergs grund, at man kunne stå på land og optage en del af garnet. Den samme Bakken blev 1645 absolveret for overtrædelse af det 6. bud. Chr. og Bakken har gården endnu 1664. 1670 bliver den udlagt som ryttergods og deles da i to.

III A (5001, EFTER REDUK. FOR SAND- OG VANDSKADE 4231, ATTER ÆNDRET AF RYGAARD TIL 3711½), MAT. NR. 14, (HOBUGTVEJ 17).

Denne halvgård fik Jens Madsen. 1686 havde han sået 5¼ td. rug, 2 td. byg, 4 skp. arre, 2 skp. boghvede og avlet 32 traver rug á 2 skp., 12 traver byg á 3 skp., 1 læs boghvede, 6 læs hø. Han havde 2 bæster, 1 plag, 2 køer, 1 svin, 1 ungnød, 2 får. Stuehuset havde 13 fag med kvist 7 fag, laden 20 fag, fæhus 6 fag. Der manglede 4 bjælker, 6 stolper, 10 staver. Bruget var godt, og manden ved magt. Udsæd og avl på IIIB var den samme. 1710 er Simon Jensen her.

Både A og B afkortes hartk. 0510 for sand- og vandskade. 1719 købes gården af Hesselmed for 187 rdl. 1745 dør Simon Jensen. Af boet kan nævnes en jernkakkellovn med messingfod, 3 gamle hollandske fade, 16 blå og hvide hollandske tallerkener, 6 skilderier og et jernfyrfad. I storstuen et bord samt kister, skrin og tønder, et timeglas, skæggemænd, 7 røde potter, 1 hvid skæggemand, 2 lerflasker, 2 glasflasker og 4 kakkellovnsfliser. I forstuen stod en seng, i dagligstuen 2 senge, og der var også en seng i køkkenet, mens der i »herberget« (sædvanligvis karlekammeret) var værktøj, skovle, spader og et halsjern. Der var 4 heste, 1 fæl, 2 køer, 4 kvier, 4 stude, 1 kalv, 7 får og 1 so. Aktiverne udgjorde 168 rdl., passiverne 160 rdl.

1746 udstedte husbonden fæstebrev til Peder Jacobsen, Tarp, »nuværende reservesoldat under kaptajn Schacks kompagni, hvorfra jeg hannem med en tjenstdygtig karl haver udløst«. Han fæster halvgården, Simon fradøde, giver enken Kirsten Larsdatter fornøden føde og klæde hendes livstid, ægter datteren Mette og betaler de øvrige børn deres arv. Peder gav 10 sdl. i indfæstning. Ca. 1760 har skrædder Jens Thuesen (ca. 1716-1778) overtaget fæstet, han blev dette år gift med Kirsten Christensdatter af Kjelst, f. ca. 1739. Han havde været gift før. Efter hans død gifter Kirsten sig samme år med Christen Bakkensen, (1752-1826) fra Burgård. Hun dør 1786, hvorefter Christen gifter sig med Barbara Thuesdatter, f. ca. 1763. Denne unge kone blev således stedmor til Jens Thuesens 7 børn, af hvilke den ældste, Peder, var et år ældre end hende selv. Hun døde 1795, og Christen Bakkensen blev samme år gift tredje gang, da med Anna Lauridsdatter, f. ca. 1765, datter af Laurids Nielsen 16a. Han købte gården til selveje fra Hesselmed for 494 rdl. i 1809.

Mat. nr. 14 Tarp. Med storkereden på ladetaget.

Sønnen Jens Christensen (1796-1883) blev i 1826 gift med Mette Andersdatter, f. 1799, datter af Anders Simonsen, 17a Kjelst, han overtog i 1825 gården. 1855 afstod han den til sin søn Christen Jensen, f. 1829. Han blev gift med Dorthea Catrine Jensen, datter af Jens Nielsen, 10a Billum. Chr. Jensen var handelsmand. Han byggede også et teglværk nede i Tarp enge, han syntes, det var praktisk, så kunne han bl.a. komme af med mursten ved Tarphage, men det gik ikke så godt, efter en tids forløb blev det ødelagt af stormflod. Christen Jensen måtte gå fra gården. Den blev ved auktionsretten i 1879 solgt til Christen Christensen (Rask), f. 1844 i Lintrup, han var gift med Mette Kirstine Pedersen, f. 1847 i Árre. 1909 solgte han gården til Christian Gunnar Christensen fra Ál sogn, som blev gift med datteren Jørgine. 1954 afstod de den til sønnen Chr. Gedbjerg Christensen, der i 1974 solgte til Else Kruse. Hun solgte den i 1978 til direktør Arne P. Pedersen.

MAT. NR. 141, (NR. BILLUMVEJ 43).

Peder Thomsen (Markmand), der var kommet hertil fra Møgeltønder omkring 1870, købte i 1880 en hedelod af Chr. Christensen. Han byggede huse på den. 1899 solgte han den til en slægtning, Thomas Thomsen (Adam), han var gift med Karen Nielsen fra Hollænderhuset i Janderup. 1940 overtog sønnen Jens Hansen Thomsen den, han boede på den sammen med sine to søstre Jenny og Anna. 1977 solgte han den til Børge Skovgård Nielsen, som så solgte bygningerne til smed Erik Nielsen.

Mat. nr. 141 Tarp hede. Foran huset Karen og Thomas Thomsen (Adam) med 3 af børnene.

Det var Markmanden, Peder Thomsen, der i sin tid skænkede den syvarmede lysestage, der står på alteret i Billum kirke.

MAT. NR. 14m, (TØRVEVEJ 68).

Da markmand Peder Thomsen i 1899 solgte sin ejendom 14l, tog han et stykke jord fra længere ude og byggede på det. Han døde 1910. 1911 fik Jens Hansen (vejmand) skøde på ejendommen, 1929 Bent Kr. Jensen, 1930 Lars Chr. Jensen (Skårup), 1933 Holger G. Lauridsen, 1933 Knud Andersen. 1936 fogedudlægsskøde til Peder Møller Madsen fra Kærup. Noomi og Møller Madsen byggede efterhånden hele ejendommen om, købte mere jord og fik en lille god gård ud af det. 1971 solgte de den til politiassistent Knud Engelbrecht Pedersen.

III B (4102), MAT. NR. 15, (HOBUGTVEJ 19)

har Thue Bakkensen. 1686 havde han 3 bæster, 3 køer, 2 ungnød, 1 kalv, 4 får. Stuehuset var 15 fag med kvist på 2 fag, laden 15, fæhuset 16, alt »temmelig vedligeholdt«. Bruget godt og manden ved magt. Han døde år 1700, hvorefter enken drev gården i 8 år, til sønnen Bakken Tuesen overtog den. Han er her 1719, da Opitz, Lydumgård, købte den for 170 rdl. 1725 sælger han den til S. Rygård, Hesselmed. Landg. var 8 rdl. 1727 dør Bakken Tuesen.

Ved skiftet fandtes bl.a. 5 senge med vadmelsdyner og blårgarnslagner. I dagligstuen stod et egebord med likt fod og to døre, 1 gammel rygskammel med fyrrebund og esketræsstabel, 1 udhuggen egekiste, 1 beslagen egeskrin, 1 grønmalet skrin af eg og endnu 2 egekister, 1 vognskrin, 4 skilderier udi ramme. I dagligstuen et bord med egeblad og lukt fod, 1 fyrretræs bænkekiste og 1 jernkakkellovn. I køkkenet bl.a. flere kar, tønder og spinderokke, egestole, lysform, 14 stenfade, 6 do. tallerkener, 4 blikfade, 1 tragt, desudden tinfade, kander og endnu flere tallerkner, »1 halv og 1 pindkrus« (et mål for 2 pægle), 1 messingsengebækken, 3 malmlysestager, messingfyrfad. I en kiste fandtes 1 hørgarns- og 1 blårgarnsdug, 5 lerpotter, 10 sætter, 1 lerskål, 5 træskeer, 7 trætallerkner, manglefjæl og stok, 1 liden sølvbæger, 3 sølvskeer, 1 gammel huspostille, 1 salmebog og 2 glas. Der var både en blå og 1 grå klædeskjole, hver med tosselsdræt, 1 grå vadmelskjole med vadmels dræt, 1 bukseskindstrøje med semslæderdræt og med 46 sølvknapper, 1 rød klædestrøje med hørgarnsdræt og 28 sølvknapper, 1 par grå klædesbukser med lærresdræt, 1 par læderbukser, 1 lang bænkehynde og hynder til en stol. Der holdtes 4 heste, 2 plæge, 6 køer, 4 stude (studenes pris var fra 5 til 8 rdl. stykket), 4 kvier, 3 kalve, 1 so, 2 grise, 5 får, 5 lam, 1 gimmer. Boet ejede 1 eng i Smænge, der havde kostet 20 rdl., tilgodehavende hos Niels Mikkelsen i Billum 15 rdl., hos Lauge Hansen, Billum, 2 rdl., hos H. Trogelsen 5 rdl., hos Kirsten Frederiksdatter ved Billum kirke 6 rdl. og hos Chr. Knudsen, Tarp, 3 rdl. Aktiver i alt 258 rdl. Passiverne var besætning og bygfeld 87, Else Trogelsdatters løn for 5 år 19 rdl., en anden piges løn til michaeli 3 rdl., en syg tjenestekarls løn 3 rdl., i alt 112 rdl.

S. å., 3. søndag i advent, blev enken Maren Christensdatter gift med Tue Tuesen fra Kjelst præstegård. Fæstebrevet udstedtes 1729. Hun døde 1741, og Tue Tuesen blev 1. dec. samme år trolovet med Maren Christensdatter fra Kærup, f. ca. 1717. 1753 blev han værge for søsteren Mette på Billumgård, der var blevet enke. Han døde 1779, 80 år gammel. 1775 fæster sønnen

Mat. nr. 15 Tarp.

Bakken Thuesen (1750-1823) gården, han blev 1782 gift med Karen Bakkensdatter, der døde 1797. Hun var født 1757 i Burgård, datter af Backen Christensen.

Bakken Thuesen blev samme år gift med Dorothea Thorsdatter, f. ca. 1759, datter af Thor Christensen, 13a. Han købte gården til selveje for 494 rdl. fra Hesselmed i 1809. Omkring 1813 overtog sønnen Bakken Bakkensen (1790-1841) gården. Han blev ved den tid gift med Kirsten Nielsdatter, f. 1787, datter af Niels Hansen og Maren Hansdatter i Janderup. B. Bakkensen var gårdmand og skoleforstander.

1846 blev deres søn Niels Bakkensen (1822-1878) gift med Ane Cathrine Christensdatter, f. 1825, datter af Chr. K. Simonsen, Billumgård. De fik skøde på gården 1849. 1879 fik Christen Nielsen, f. 1852, den af sin moder. Han var i 1876 blevet gift med Ellen Jørgensen, f. 1853, datter af Jørgen Pedersen, Burgård. Han afstod gården i 1914 til sin søn Niels Bakkensen Nielsen, f. 1878. 1947 solgte han den til datteren og svigersønnen, Elly og Andreas Peder Christensen, som i 1973 overlod den til deres søn Niels Bakkensen Christensen.

15d, (NR. BILLUMVEJ 39).

1909 solgte Christen Nielsen et stykke jord på Tarp Hede til Johannes Bertelsen, som var blevet gift med hans datter Ane Kathrine. De byggede en gård på det. 1924 solgte de den til Adolf Nielsen (Skrædder), som i 1929 solgte den til Peder Marinus Nielsen, søn af Edvard Nielsen i Kærup. 1970 overtog sønnen Børge Skovgård Nielsen gården.

IV ØSTERGÅRD (3460 + 3510), MAT. NR. 3 OG 4.

Gården har navn af, at den lå østligst i byen. Beboerne må i gamle dage have deltaget i havfiskeriet, for den skulle bl.a. levere hvilling i landgilde. Denne omfattede i 1600-tallet 1½ ørte rug, 1 svin, ½ tusind hvilling, 1 dl., senere forøget med 6 mark. IV var adelsgods, før den kom i kronens eje. Chr. Holck til Bustrup afstod den til kongen i 1631. Der var gårdfællesskab med Niels Strangesen og Chr. Bakkensen som gårdmænd. Det må være gået hårdt ud over dem under Kristian IV's sidste krig, fæsterne fritages nemlig for at svare en del af landg. det følgende år. Niels Strangesen, der også kaldes Niels Østergård, dør 1659. Chr. Nielsen, der 1655 blev gift med Marine (Maren) Nielsdatter, overtog gårdsparten. Bakkensens part blev overtaget af Jens Christensen, som kort efter døde, derefter af Christen Jensen og ca. 1647 af Jacob Christensen. Under gården drives halvdelen af en stugeng, hvoraf Maren Hansdatter i Hyllerslev drev den anden del, der svarede 3 mk. 5 sk. 1 alb. af hele engen til Riberhus. Jacobs datter Mette blev gift med Jens Pedersen, der overtog gårdsparten. 1680 døde Mette. Ved skiftet opgjordes formuen til 210 sdl., gælden til 172. Jens Pedersen blev gift igen, for 1693 døbes hans søn Knud.

1670 blev gården udlagt som ryttergods, 1686 var Chr. Nielsen død, men enken fortsatte driften. Hun havde sået 3½ td. rug, 1 td. byg, 1 skp. boghvede og avlet 8 travrer rug, 12 travrer byg (boghvedeavlens nævnes ikke) og 7 læs hø. Hun havde to heste, 1 ungnød, 1 kalv, 3 får og 1 svin. Hendes stuehus var 15 fag, lade 11, fæhus 8. Der manglede 2 bjælker og 6 sparrer. Enken var efter mandens død kommet til agters, og der bevilgedes hende ½ td. afslag af hartk. J. Pedersen havde samme udsæd, avl og besætning, stuehuset var 14 fag, lade og fæhus 12. Der manglede 5 bjælker og 10 sparrer. Han fik et nedslag på 2 skp. hartk. 1688 opføres gården som to selvstændige gårde, men det ses tydeligt, at der længe efter vedblev at være fællesskab mellem dem.

IV A (3400, REDUCERET TIL 2620½), MAT. NR. 3, (TARPHAGEVEJ 67).

Her fortsatte Chr. Nielsens enke, 1709 Hans Jessen, få år efter Peder Christensen. 1719 købtes IV A af Krabbe, men skødet udstedtes til Rygård, så gården kom under Hesselmed. Landg. var 6 rdl. 4 mk., hoveriet omfattede pløjning for ½ gård, men måtte sammen med V gøre 2/3 af en helgårds hoveri. Han dør 1732.

Der var da 4 heste, 2 brogede og 4 sorte køer, 1 tyr, 1 sortbroget kvie, 2 toårs stude, 2 brogede kalve, 2 svin, 2 gæs, 1 gase og 7 gæslinger, 6 får og 5 lam, 2 vogne, 1 plov med stel og hjul, 2 harver, 1 håndøkse og 1 møgkrog. I storstuen stod 3 egekister, 3 jernbundne egeskrin, 1 dito af fyr, 1 fyrretræsbord med lukt fod og 1 dør, 1 fyrkandeskab med 3 døre, 1 hel øltønde og 1 fjerding, 1 stol med simesæde, 1 sort pudehynde, 1 gammel kuffert, 1 grynkube, 1 tims, 1

Mat. nr. 3 Tarp. Gården før 1923.

hørhegel, 1 fyrbord, spejl, tragt, stenfade og tallerkener, 1 skæggemand, kærne, standtønde, stenskål, 1 gammel kårdeklinge, 3 trætallerkener, mangleøj, 2 spinderokke, 1 botilje, 2 senge. I dagligstuen 1 bord med fyrreblad, dør og skuffe, 1 gammel messinglysestage, 5 trætallerkener, 1 gammel stol med halsæde, 1 hynde, 12 mælkesætter, 1 ny salmebog, »Troens Kamp«, 1 bønnebog, 2 små gamle bøger, 1 seng og 1 egeskab. I køkken og bryggers var der bl.a. brændevinstøj. Konens klæder 1 sort skørt og trøje af klæde, 1 blå kiersi trøje, 1 par sko, 1 par blå strømper, 1 sort damaskes hue med sorte kniplinger, lærres lin med kniplinger, 1 grøn trøje 2 hørgarns særke, 1 blålgarns særk, 3 halsklude af hør. Formuen 103 og gælden 88 rdl.

S. å. i november blev sønnen Chr. Pedersen trolovet med Kirsten Nielsdatter og drev vist gården for moderen en tid. Omkring 1740 synes Jens Christianen at overtage gården. Han var formodentlig gift med Anne Kjeldsdatter, der som enke 1758 blev gift med Bonde Sørensen. Imidlertid køber Sterm både IV A og B, og som fæster er Bonde Sørensen opført i Søvig's jordebog 1762. Han har 42 tdr. sædeland, kan avle 10 læs hø og holde 3 heste, 7 køer og 6-7 får på den fælles overdrift, han forretter hoveri på Søvig. Han dør 1771, 47 år gammel. 1772 har enken gården, senere har sønnen Chr. Bundesen, kaldet Christian af Østergård, vist overtaget den, men han begravedes skærtorsdag 1777 og efterlod sig enken Maren Agerholm Jensdatter, der 17. okt. s. å. blev gift med Thomas Rasksen fra Hygum i V. Nebel. Han købte gården til selveje 1783. Datteren Else Thomasdatter, f. 1782, blev 1809 gift med Niels Knudsen fra 13a i Janderup, f. 1779, og de overtog gården. Niels Knudsen døde 1838. 1844 solgte Else Thomasdatter den til sønnen Knud Chr. Nielsen, f. 1812. Han blev samme år gift med Andrea Dorthea Jeppesdatter, f. 1822, datter af gårdm. Jeppe Gregersen, Kjelst. Knud Chr. Nielsen var en meget foretagsom mand, 1848 købte han gården 17a Tarp (Møllegår-

den), og i 1862 byggede han Billum Mølle, gården i Tarp blev passet af sønnerne.

Bakken Nielsen, f. 1849, søn af Niels Bakkensen, 15a Tarp, blev i 1872 gift med Kirstine Jørgensen, f. 1848 i Burgård. De drev vist gården fra den tid, men fik først skøde på den i 1880. Han var amtsrådsmedlem i mange år. 1917 afstod de den til deres søn Niels Bakkensen Nielsen. Han døde efter få års forløb ugift. Bakken Nielsen spurgte da sin datter og svigersøn, Ane og Morten Nielsen, søn af murer Niels Nielsen i Kjelst, som boede i Hannevang, om de ville komme hjem og overtage gården. De fik skøde på den i 1923. De afstod den i 1946 til sønnen Bakken Østergård Nielsen.

IV B (3510, REDUCERET TIL 2730½),
MAT. NR. 4, (TARPHAGEVEJ 71).

Her fortsatte Jens Pedersen. Ca. 1700 bliver Chr. Knudsen rytterbonde. 1719 køber Krabbe gården for 110 rdl. og lægger den under Søvig. Ca. 1732 overtager Knud Christensen fæstet og har ejendommen til 1759, da datteren Maren, f. ca. 1731, bliver gift med Jacob Hansen, f. ca. 1719, der fører bedriften videre. De fik en søn, Christen Jacobsen, f. 1761. Jacob Hansen døde 1768, og Maren Knudsdatter blev derefter i 1769 gift med Hans Nielsen (Østergård). 1770 køber han gården til selveje. Han døde 1781, 44 år gl. Maren drev gården videre, indtil sønnen Chr. Jacobsen i 1785 overtog den. Han blev da gift med Gertrud Christensdatter, f. ca. 1767. Chr. Jacobsen døde 1836.

1826 blev sønnen Christen Christensen, f. 1799, gift med Karen Jensdatter, f. 1801, datter af Jens Pedersen Lauridsen i Kjelst. De overtog gården 1829. Chr. Christensen døde 1852. Sønnen Jens Christensen, f. 1828, overtog

Mat. nr. 4 Tarp. På vognen Laurids Poulsen.

Hestegangen. Mat. nr. 4.

gården ved faderens død. Han blev gift med Ane Jensen, f. 1833, datter af Jens Christensen, 14a Tarp. En broder til Jens Christensen, Hans Christensen, f. 1836, var med i krigen i 1864. Han blev 1889 dræbt ved at falde ned i skrædderhuset 19a. Han var kreaturhandler.

En datter af Jens Christensen, Cathrine Jacobine, f. 1858, blev gift med Poul Lauridsen Poulsen, f. 1858, fra 8a Tarp. De overtog gården i 1886. 1924 fik sønnen Laurids Poulsen den og i 1960 Frede Poulsen.

V (2632, REDUCERET FOR SAND- OG VANDSKADE TIL 2320),
MAT. NR. 5, (TARPHAGEVEJ 72).

Også denne gård er en gammel krongård, der i 1562 er fæstet af Chr. Madsen, 1593 og 1618 af Hans Philipsen, 1639 og 49 af Chr. Hansen, der er Philipsens søn. Det fremgår af en retssag, hvor lenets delefoged Mads Rask anklager N. Christensen Østergård, Christen, Hans Philipsens søn i Tarp og Hans Mikkelsen i Kjelst, fordi de ikke mødte og jagede Kgl. Majestæts skovsvin gennem Varde, hvad de ellers var varslet til. Han har gården endnu 1664, han havde også nr. VI. 1670 blev gården ryttergods. Ved den tid fæstede Anders Sørensen gården. 1686 var udsæden $3\frac{1}{2}$ td. rug, 1 td. byg, 2 skp. boghvede, avlen var 10 traver rug á 2 skp., 1 trave byg á 2 skp., 6 læs hø. Han holdt 2 bæster, 2 køer, 1 kalv og 2 får. Stuehuset var 7 fag, laden 6, fæhuset 20. Der manglede 3 bjælker, 4 stave. Han havde 1685 fået lånekorn, som ikke var

betalt tilbage. Bruget var skarpt og manden i slet tilstand. Regimentet hjalp med at nedsætte hartk. 1 td. og bevilge ham et plovbæst. 1719 blev gården købt af Hesselmed for 138 rdl. Landg. blev 4 rdl. 4 mk., og der måtte ydes hoveri sammen med IV A. I 1728 fandt Anders og hans kone grund til i levende live at foretage skifte for at se, om der kunne blive noget til børnene. I den anledning kom godsejeren S. Christensen (Rygård) sammen med 3 naboer, der skulle være vurderingsmænd. Der var 3 heste, 3 køer, 1 slagteko, 1 stud, 2 kvier, 2 kalve, 6 får, 2 lam, 2 svin. Formuen blev 78 rdl., men gælden opgjordes til 92. Anders var 78 år og konen 76. »Hvorover børnene intet kunne få til arv. De gamle er for skrøbelige til at beholde stedet, tilmed deres ældste søn Hans Andersen, 35 år, er pålagt Kors og Svaghed/den faldende syge (epilepsi)/tilmed tåbelig og kan aldeles intet bestille sig selv eller nogen til nytte, så de ikke for Gud eller en christen Øvrighed kan forsvare at slå hånden af ham, og som nogle af børnene nu udi mange år har dreven stedet og agtet deres forældre og skrøbelige broder, hvorved de hidtil dags har fået føden, og synes nu ej længer således at kunne henslide tiden og deres unge år uden fortjeneste, agter sig derfor på fremmede steder deres brød og lykke at søge, stedet opladt til en, som deres føde og ophold kunne give og en skikkelig begravelse – haver derfor indfunden sig den ærlige, agtbare unge karl, Christen Poulsen, som på efterfølgende conditioner antager stedet. 1) At han ægter deres datter Johanne og lever med hende som en ærlig karl egner og anstår, forskaffer de gamle og sønnen Hans føde og ophold.« Børnene ved den første kone fik intet, »men har heller ikke hjulpet forældrene.« Derpå udstedes fæstebrev til Chr. Poulsen, han skulle holde bygningerne vedlige, intet af ejendommen bortvende eller afhænde. Han attesterer at have anammet besætningen for 45 rdl. 2 mk. og husene udi god stand efter udlæg til bygfæld, hvilket han ved stedets fratrædelse igen skal være ansvarlig. Poulsen underskriver med sine forbogstaver. Johanne døde 1759 uden livsarvinger. 1760 får Jes Knudsen fæstet, med fulgte Ribe gildes eng (de fattiges), som Rygård en tid havde brugt, men plejede at følge denne gård. Han var gift med Anna Pedersdatter fra Billumgård. 1795 fæster sønnen Peder Jessen gården, og 1799 Jacob Jensen med tilnavnet Kier, der da var soldat ved det slesvigske infanteriregiment, men kom hjem. Våningshuset i øst-vest var 13 fag, de ni tjente til beboelse, de 4 var kostald. Det var bindingsværk med lervægge, tømmer af eg og fyr forneden og fyr foroven. Laden lå mod nord, var 7 fag, vesterhuset på 5 fag var hestestald og vognport, et hus øst for gården var fæhus. Alt bindingsværk med lervægge. Stuehuset var »indbygget« i naboens stuehus (gd. VI). Der var 3 heste, 1 beslagen vogn til 18 rdl. og 1 ringvel til 10 rdl. 1 plov med behov og 2 harver. Tilsvarende dyr og redskaber skulle være på gården, når fæstet overdrages til en anden. Der var sået 7 td. rug, forrige års vårsæd var 2½ td. byg. Jacob Jensen var født 1766, søn af Jens Pedersen og Maren Jacobsdatter i Kjelst, gift 1796 med

Mat. nr. 5 Tarp.

Ellen Sørensdatter, f. 1768 i anexgården, datter af Søren Pedersen og Ellen Jensdatter, der døde ved Ellens fødsel. Han købte gården til selveje fra Hesselmed 1809 for 307 rdl.

1829 fik sønnen Søren Jacobsen, f. 1802, skøde på den. Han var i 1825 blevet gift med Karen Andersdatter, f. 1802, datter af Anders Simonsen og Dorthea Knudsdatter, 17a Kjelst. Søren Jacobsen døde 1862. Deres søn Anders Simonsen Sørensen, f. 1834, overtog da gården. Han blev samme år gift med Ellen Christensen, f. 1831, datter af Chr. K. Simonsen, Billumgård. Anders S. Sørensen hed i daglig tale Anders Kjær. Han var veteran fra krigen i 1864, men kom ikke med i kampene, fordi han lå ved en afdeling, som for en stor del bestod af holstenere, og dem turde man ikke stole på. Han døde 1881, kun 46 år gammel. Ellen Christensen afstod i 1888 gården til sin datter Karen, f. 1863, og svigersønnen Chr. Thomas Christian Thomsen (Thomas Kjær), der blev gift dette år. Han var født 1861 i Dalkjær, Hostrup sogn. Thomas Thomsen døde i 1922. Karen drev gården videre, indtil hun i 1932 afstod den til datteren og svigersønnen Klara og Metum Sørensen, som boede i Kjelst. De flyttede nu til gården i Tarp. 1965 solgte Klara Sørensen den til sin dattersøn Vagn Andreasen.

5b, (TARPHAGEVEJ 57).

Bonde Jensen, f. i Skødstrup ca. 1786, blev 1820 gift med Jacob Jensen Kjærs datter Maren, f. 1798. Han fik først i 1820'erne et stykke jord af sin svigerfar og bebyggede det. Bonde Jensen var husmand og skomager, han døde 1860. 1867 blev datteren Maren, f. 1840, gift med Peder Christensen, der var født i Henne 1840, og de fik ejendommen. P. Christensen var tømrer og snedker, han blev kaldt Peder Bunes (Bondes). Han var med i krigen i 1864 og blev

Mat. nr. 5b Tarp.

taget til fange ved Dybbøl. 1907 overtog sønnen Elias Christensen ejendommen. 1913 overlod han den til sin broder Chr. Christensen. 1930 fra Chr. Christensens enke til sønnen Marius P. Christensen. 1934 til Ole Schultz.

MAkT. NR. 5c.

Murermester Jacob Hansen, f. 1776, søn af Hans Nielsen (Østergård), 4a i Tarp, var gift med Karen Jeppesdatter, f. 1797 i Janderup. De har vist bygget huset først i 1820'erne, den ældste af deres børn, Hans, var født i 1822, og da boede de vist i huset. Jacob Hansen døde i 1835. Enken Karen Jeppesdatter blev i 1837 gift med murermester Bonde Pedersen fra Skødstrup. De solgte i 1846 til Hansine Hansdatter, f. ca. 1806 i Billum sogn. Hun blev i 1852 gift med Hans Poulsen, f. 1811, søn af Poul Hansen, 7a Billum. De solgte i 1868 til Hans Poulsen (lille Hans Poulsen), f. 1841, søn af Poul Lauridsen, 8a Tarp. Han blev samme år gift med Dorthea Jensen, f. 1845, datter af Jens Hansen, 10a Tarp. Hans Poulsen var med i krigen i 1864. 1909 fik Lars Holm fra Hannevang skøde på ejendommen, men han solgte samme år til fhv. fattiggårdsbestyrer Søren T. Uhd. Han døde i 1910, og stedet blev solgt til Martin Jacobsen. Han boede der til 1928, da ejendommen blev nedlagt, nok fordi stormfloderne kunne gå ind i huset, en gang stod vandet op til vinduerne, det var vist i 1909.

Mat. nr. 6a Tarp. Søren, Frederik og Andrea Jørgensen.

VI (2432), MAT. NR. 6, (HOBUGTVEJ 5).

1661 og 64 oplyses det, VI er »mester Søren Laugesens arvegods«, 1688 kaldes han magister Søren Laugesen i Rangstrup, han var dog ikke sognepræst dernede. 1661 og 64 blev gården drevet under V. 1635 brændte Chr. Christensens stuehus, det var måske her? 1688 er gården atter i selvstændig drift, fæsteren er Hans Christensen. Han er der vist allerede 1665, da der begravnes en Karen Hanskone i Tarp. 1700 ejes den af Simon Christensen, og fæsteren er Jacob Jørgensen, senere Simon Jensen. Hartk. er næsten 4 td. Peder Jacobsen har 1746 overtaget fæstet. Han og konen Mette Jørgensdatter blev begravet samme dag, han var da 59 og hun 54 år. Gården overtages 1770 af Jacob Pedersen, der 1771 får et barn døbt. Det kunne tyde på, at fæstet længe tilhørte samme slægt. På den tid hørte gården under Hesselmed. Jacob Pedersens datter Maren, f. 1775, blev ca. 1801 gift med Kristian Knudsen, der var født 1770 i Janderup. De overtager fæstet. Hans landgilde var da 8 rdl., men hoveriet var kun $\frac{1}{2}$ pløjedag, $2\frac{1}{2}$ spænddage og 8 gangdage årligt. Han købte gården til selveje omkring 1809 for 329 rdl., med restans og betaling for $\frac{1}{2}$ års landgilde blev beløbet 344 rdl. I 1840 havde Kristian Knudsen endnu gården, men i 1845 havde sønnen Knud Kristiansen den, han var født 1808. 1845 var han ugift, men i 1850 var han gift med Birthe Kirstine Hansdatter, f. ca. 1818 i Janderup. 1859 solgte han gården til sin kones broder Søren Hansen (Slagter), f. 1829 i Janderup. Han blev i 1860 gift med

Else Kirstine Nielsen, f. 1829 i Oksby. Søren Hansen blev gift anden gang i 1873, da med Ane M. Jensen, f. 1836 i Slesvig.

1894 afstod han gården til sin datter Mette Marie, f. 1865, og svigersønnen Frederik Jørgensen, f. 1855 i Henne. De var blevet gift samme år. 1925 fik sønnen Søren Hansen Jørgensen den, og i 1964 Sigurd Jørgensen.

6f, (HOBUGTVEJ 6).

Da Knud Kristiansen i 1859 solgte sin gård 6a til Søren Hansen, blev han og hans kone boende som aftægtsfolk på den. En gang i 1870'erne byggede de dette hus som aftægts- og boede så der til deres død. Huset vedblev at høre til gården, men blev udlejet til forskellige folk, 1890 boede Rudolf Ludvig Nielsen (Ruth) der. Han flyttede til Højbjerg i Kjelst. Senere boede Jacob Mogensen der i en del år. 1914 solgte Frederik Jørgensen huset til Jacob Mogensens enke Karen. Jacob Mogensen var født i Haderslev ca. 1836. Han var daglejer, havde boet nogle år i Varde, kom så til Tarp og boede forskellige steder der, en tid i stuehuset fra 11a. Han var med i krigen i 1864 og blev taget til fange ved Dybbøl.

1918 overtog sønnen Hans Chr. Mogensen huset, 1921 skødede til Peder Pedersen. 1922 til Rudolf Ludvig Nielsen. 1931 købtes det af Niels Nissen Sørensen Nicolajsen. Nu ejes huset af Christian Askov.

6g, (TARPVEJ 5).

Murer Jens G. Nielsen, f. 1872, søn af Niels Nielsen (Murer) i Kjelst, gift med Jensine Kirstine, f. 1874 i Al, lejede i 1897 et stykke jord af Frederik

Mat. nr. 6f.

Jørgensen og byggede et hus på det, han byggede vist ad flere gange. 1914 fik han skøde på jorden. Han gik ud som murer ved siden af at drive ejendommen. 1941 solgte han den til Alfred Pedersen. 1942 købte Kristian Nielsen fra Vester Kærup den. Han solgte i 1952 til Rasmus Hansen. 1969 til Bent B. Schavenius og i 1970 købtes den af Bent Nielsen.

VII (1331), MAT. NR. 7, (HOBUGTVEJ 8).

I første del af 1600-tallet synes Hans Jepsen at være fæster af denne ejendom. 1613 er han en af anklagerne mod Kirsten Pallesdatter for hekseri. Han var i de første åringer fæster under fru Helvig Kaas, for hvem han inddrev en bøde af Maren Jensdatter i Kærup, der havde ladet sig »beligge« på fruens stav (gods), og derfor som herskab havde ret til at kræve bøder. Fruen må være Helvig Kaas til Restrup, enke efter Hanibal Gyldenstjerne. Det gik nedad for Hans Jepsen, og han får næppe landgilden betalt. I 1647 skulle Iver Henriksen i Oksbøl og H. Knudsen i Skødstrup gøre udlæg for gæld til N. Persen i Frøstoft (Fredtoft), men fandt intet at vurdere. De gik da med Bertel Nielsen i Fidde (Hvas' ridefoged) efter husbondens befaling og udsatte 3 agre myntrug (1. kærøv) med 24 skp. sæd, vurderet til 24 sdl. og et stykke 2. kærøv med 23 skpr. rugs udsæd, vurderet til 17 sdl. 1 mk. Også Jens Christensen, Kjelst præstegård, fik udlagt korn. Der blev selvfølgelig spektakel, ja, slagsmål, da kornet skulle hentes. Christoffer Hvas var nu blevet ejer af VII, og han lod ham dømme fra ejendommen. Det var almindeligt endnu dengang, at bønderne selv ejede bygningerne. Det har formodentlig også været tilfældet her, for Bertel Nielsen tilbød på Hvas' vegne Jepsen, at han ville give ham ophold og aftægt med 4 fag hus, der skulle opsættes på ny, kålgård, 2 læs hø årligt og jord til 3 skp. korn. Jepsen blev så vred, at han udskældte fogden for »en æsel og en hundsvot« og spyttede på ham. Som det ofte gælder hos den slags folk, gav han andre skylden for tilbagegangen. Man kunne altid hænge den på en heks. Det havde han jo prøvet før. Ugedagen efter stod han på tinget med oprakte fingre og beskyldte Mette Nielskone i Frøstoft (førnævnte N. Persens kone) for at være en vitterlig troldkone, der havde lovet at gøre ham ussel og arm og lade ham troldride*). Iver Hansen i Oksbøl, der førte sagen for Mette, mente, at den mand, som af en misdæder selv var udlagt for trolddom, ikke havde lov at beskyldte nogen ærlig kvinde uden noget sandfærdigt bevis. « Han fik hende ikke på bålet, men risikerede selv at komme der. Dette har han dog undgået. – Landgilden var 2 ørte rug og 1½ ørte byg. Det var en temmelig stor afgift af et bol. Det viste sig også i 1688, da landmålingsmatriklen kom, at landgilden havde været for stor, den nedsatte nemlig hartk. fra 4600 til 1331. Det er så meget, at der måske er kommet jord bort fra gården. 1661 og 64 er fæsteren Simon Bakkensen. Han var en betydelig mand og var

*) Ondt i ryggen. Hekseskud eller lignende.

her under kejserkrigen, da han og H. Madsen i Billum måtte ordne udskrivningen af leverancer til fjenden. Hans lidet tiltalende gårdmand Hans Jepsen beskyldte dem 1630 for at have oppebåret både stude og korn af sognemændene til en skat, som de ikke havde gjort regnskab for. De to ville have Jepsen dømt som løgner, men dommeren fandt, at da sigtelsen ikke kunne »eragtes for nogen ærerørig ord, kan jeg ikke understå mig at kende Hans Jepsen derfor at deles som en løgner.« Jepsen fortsatte da processen, men 5. feb. 1631 blev beskyldningerne »magtesløs dømt, for ingen mødte i retten.« Simen har nok været velhavende og kan udlåne penge.

1688 er fæsteren Gyde Olesdatter. 1700 N. Knudsen og Simen Bakkensen, ca. 1718 er fæsteren Zakarias Pedersen, der bliver gift med Karen Jacobsdatter. Deres søn Jacob Zakariassen får gården ca. 1760 og har den 1769, da hartk. stadig angives til 1331, men derefter til 1400. Ved en auktion 1770 solgte Sterm, Søvig, løs af bøndergodset, gård VII købtes da af Hennegård. 1787 er Jacob 61 år, hans kone Anna Hansdatter 63. De har en datter Karen Jacobsdatter på 23 år. Gården købes i selveje 1794 fra Hennegård. 1788 blev Karen Jacobsdatter gift med Jacob Hansen. Han døde 1799. Hun blev så i 1801 gift med Jens Hansen, som havde været fæster på 8a, og han overtog gården. Jens Hansen døde 1815 og Karen 1846. Hendes søn af 1. ægteskab Jacob Jacobsen, f. 1790, har nok overtaget gården efter Jens Hansens død. Han blev i 1829 gift med Kirsten Thuesdatter, f. 1808, datter af Thue Jensen og Sara Johannesdatter i Kjelst.

1851 solgte J. Jacobsen gården til Bakken Christensen, f. 1822, søn af Christen Lauridsen, 11a Tarp. Omkring 1850 blev han gift med Johanne Kathrine Nielsdatter, datter af smedemester Niels Jensen Simonsen, som havde boet på Billum Kirkegård (17a). Hun døde 1856 el. 57, og Bakken Christensen blev derefter gift med Ane Christine Pedersen, f. ca. 1826 i Janderup. Bakken Christensen overtog i 1854 også 11a. Hans forældre blev boende i stuehuset til denne gård som aftægtsfolk, og den er ikke senere blevet drevet som selvstændig gård. Bakken Christensen boede også på sine gamle dage i dette stuehus. Han døde 1898.

1890 købte Søren Jørgensen, f. 1831 i Lydum, gården. Han var gift med Ane Jørgensen, f. 1853 i Bølling, de havde da 2 piger på 7 og 1 år. Søren Jørgensen døde 1891. 1894 blev enken gift med Andreas Lauridsen, f. 1860 på 9a, som i 1896 fik skøde på ejendommen. Han var tømmer og solgte det meste af jorden fra ejendommen, så der kun var nogle få tdr. land tilbage. 1933 skøde fra Mary Frandsen (A. Lauridsens steddatter) til Thue Jensen, søn af Jens P. Jensen, 18b Kjelst, og i 1960 til Martin Dyrby Jensen.

VIII (2622), MAT. NR. 16, (HOBUGTVEJ 21).

1630 var Oluf Nielsen i Tarp med til at kalde sognepræsten. Han boede vist her. 1661 kaldes ejendommen et bol med Niels Olufsen som fæster. Han

betalte 6 rdl. i landg. Proprietæren var Kristoffer Hvas, 1664 hans enke Anna Staverskov, fæsteren er stadig N. Olufsen. Landg. er i den pengefattige tid ændret til 5 ort, 1 skovvogn og 1 svin. Den forarmede adelsdame må i den ulykkelige tid sælge løs af sit gods, og 1688 er magister S. Serup, Ribe, blevet ejer af VIII, 1700 er Bagge Baggensens arvinger ejere og senere Søvig. Fæsteren er J. Laursen. 1709 begravnes hans datter. 1717 er Las Jensen her, 1731 Niels Lauridsen. 1787 lever han som aftægtsmand på gården, 82 år gl., sønnen Laust Nielsen (ca. 1731-1807) overtog den i 1763, da han blev gift med Lisbeth Pedersdatter fra Billumgård. 1771 havde han 35 td. ld. sædejord, kunne avle 8 læs hø og have 2 heste, 5 køer og 6 får på fællesgræsning, svarede 5 rdl. 64 sk. i landg. og som hoveri slap han med 4 spænddage, 2 gangdage af en karl og 1 af en pige. Få år efter købte han gården i selveje.

Da Laurids Nielsen var død i 1807, har sønnen Peder Lauridsen, f. 1781, nok ret snart derefter overtaget gården. Han blev i 1813 gift med Ellen Jørgensdatter, datter af blytækker Jørgen Jensen og Anna Dorthea Pedersdatter Rygård. De havde ingen børn selv, men tog en plejedatter. Det var hendes broder smeden Peder Rygårds datter, Ane Dorthea Pedersdatter, f. 1816, hendes mor døde 1821, så da er hun nok kommet ned til sin faster.

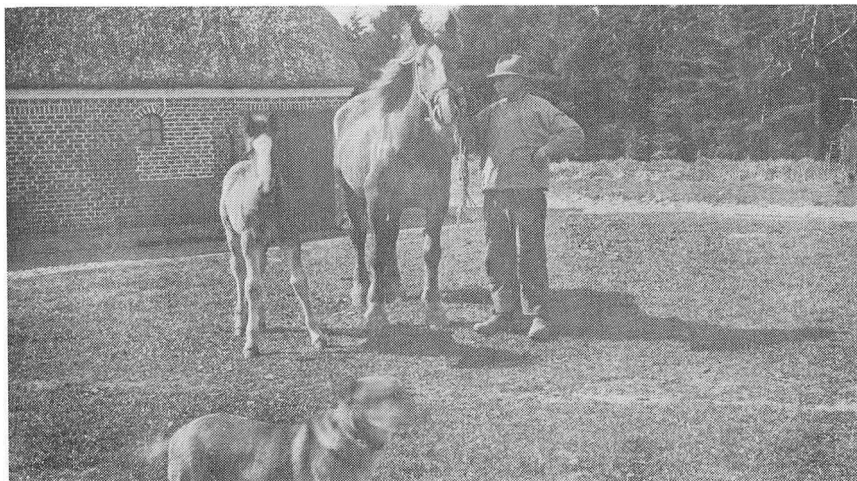
1833 solgte Peder Lauridsen gården til Hans Pedersen Iversen, f. 1800, søn af Peder Christensen, Søvigmark, gift 1830 med Anne Elisabeth Maria af Gyldenfeldt, f. 1801 på Søvig, hendes forældre var Conrad Wilhelm af Gyldenfeldt og Gedske Stokholm, som var født på Hennegård. Adskillige sognefolk, som nedstammer fra dette ægtepar, kan via Gyllenfeldt opføre kong Gorm den Gamle som stamfar (se C. P. Christensen: Slægtsbog for Ane Elisabeth Marie og Hans Pedersen).

1866 afstod de gården til Mads Nielsen (1831-1919), søn af Niels Chr. Henriksen, 6a Kjelst. Han var gift med Hans P. Iversens datter Gedske Kirstine (1835-1874). Mads Nielsen blev efter hendes død gift med Frederikke Hansen, f. 1834, datter af husmand og smed Hans Hansen, Tarp. Mads Nielsen var med til at oprette Fællesmejeriet Burgård og blev dens første formand. Sønnen Hans Pedersen Nielsen (1866-1904) overtog gården i 1892, han blev gift med Else Østergård, f. 1869 i Ørslev på Mors. Efter Hans P. Nielsens død blev Else gift med Jørgen Brun Jørgensen fra 17a i Kjelst, som fik skøde på ejendommen.

1924 solgte han den til Mads P. Madsen, der havde haft nr. 8a i Billum i mange år. 1939 købte Chr. G. Christensen 14a den, 1943 overdrog han den til sin søn Chr. Rask Christensen.

16b, (NR. BILLUMVEJ 35).

Jens Chr. Hansen (1844-1904), søn af Hans P. Iversen, gift med Mette Margrethe Jensen (1845-1916) fra Kjelst, fik bl.a. en hedelod fra sin fødegård og byggede på den i 1889. Ved hans død i 1904 overtog sønnen Hans Marinus

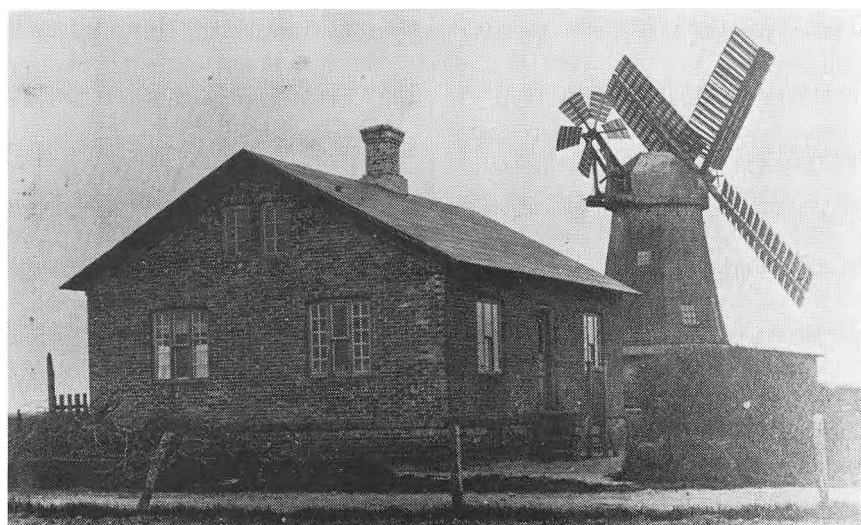

Mat. nr. 16b Tarp hede. Marinus Hansen med hoppen.

Hansen, f. 1875, ejendommen, han blev gift med Karoline, f. 1877 i Nr. Farup. 1948 overtog Jens Hansen den efter sin far. 1960 solgte han til Erik Balslev Pedersen, der så i 1974 solgte bygningerne med ca. 3 td. ld. jord til Jens Nørby.

16e, (HOBUGTVEJ 27).

1907 købte tømrer og møllebygger Hans P. Frøstrup en grund af Jørgen Brun Jørgensen. Han byggede et hus og en mølle på den og drev mølleri i

Mat. nr. 16e. Hans P. Frøstrups mølle.

nogle år, han døde i 1914. 1944 købte Kristian Thuesen huset af skifteretten i Kathrine Frøstrups dødsbo. 1946 skøde til Niels Hansen Nielsen. 1950 solgte han til Sørine Christensen. 1962 til Åge Christensen og Anton Christensen. 1970 til lærer Knud M. Jacobsen, som døde 1979.

IX (MAT. 1661: 8000, 1688: 2202 + 2122), MAT. NR. 12 OG 13.

IX ejes i 1600-tallet af Kristoffer Hvas til Hennegård og Søvig. Der var to fæstere med gårdfællesskab, den ene gårdmand Mads Sørensen blev 1645 gift med Marine Sørensdatter, den anden Jep Laugesen 1655 med Kirstine Pedersdatter. Mads døde 1664 og efterfulgtes af Søren Jepsen, der blev gift 1666. 1661 var landg. 4 rdl., men var i 1664 ændret til 1 gylden (5 ort), 1 skovvogn, 1 svin og 1 rdl. engpenge. Derefter deles gården i to, og 1688 havde Jep Laugesen hartk. 2202 og S. Jepsen 2122. År 1700 har H. Jepsen Jeps part. Adskillelsen var næppe særlig effektiv, for senere forenes de to halvgårde igen. I Søvigs jordebog 1769 har gården hartk. 4331, og N. Hansens enke og Thor Christensen er fæstere. N. Hansen havde fået børn døbt i 1730'erne og nævnes endnu 1760. Thor havde i hvert fald haft part i gården siden 1757, da han blev gift. Besætningen var 2 heste, 2 køer, 1 svin, 1 stud, 3 kalve, 4 får, 1 vædder og 2 lam. Hans Nielsen afløser enken, der vel er hans moder, og gården deles nu fuldstændigt og vedvarende i to, hver med hartk. 2200. De købes i selveje i 1770.

IX A, MAT. NR. 12, (NU TARPVEJ 20).

Hans Hansen, f. 1771, søn af Hans Nielsen og Kirstine Hansdatter, der boede på denne gård, blev i 1797 gift med Karen Hansdatter, f. 1775, datter af Hans Madsen, 5a i Billum, og har nok overtaget gården ved den tid. Den lå lidt nordøst for matr. nr. 14a. 1844 overtog sønnen Christen Hansen (1810-1884) ejendommen. Han var i 1837 blevet gift med Ane Cathrine Christensdatter, f. 1812, datter af Chr. Jacobsen i Kjelst.

1875 solgte Chr Hansen ejendommen til Søren Hansen, f. 1844 i Outrup, han var i 1873 blevet gift med Ane Kjerstine Nielsen, f. 1839, datter af Niels Frandsen og Ane Thomasdatter på 2. Søren Hansen flyttede gården op på marken omkring 1890. Han var den ene af de to mænd, der skulle køre mælk til Burgård mejeri, da den blev oprettet i 1882, og han kørte vist mælk i mange år. Søren o æ mark, som man kaldte ham, døde i 1916. 1902 solgte han gården til Kristen Sørensen, f. 1875, søn af Anders S. Sørensen på 5a. Han afstod den i 1945 til sønnen Erling Sørensen. 1958 skøde til Hans Bech Hansen, som i 1961 solgte den til Kristian G. Kristensen.

IX B, MAT. NR. 13.

På denne gård boede Thor Christensen, f. ca. 1733, og hans kone Kirsten

Pedersdatter, f. ca. 1731, stadig. Thor døde 1809. 1771 blev deres 10-årige søn Christen kvalt på marken i et tøj af en hest.

Omkring 1800 fik sønnen Peder Thorsen, f. 1767, gården, han blev gift med Birthe Christensdatter, f. ca. 1778 i Ål sogn. 1814 druknede deres søn Thor i åen ved Hyllerslev, 12 år gl. Sønnen Christen Pedersen (1805-1857) blev i 1832 gift med Maren Margrethe Hansdatter, f. 1812, datter af Hans Madsen Brun og Mette Jensdatter, 4 i Kjelst. Efter Chr. Pedersens død blev ejendommen, der lå lige nord for 14a, solgt til ejeren af denne gård, Christen Jensen. Han solgte hovedparcellen, som lå der, hvor mejeriet senere blev bygget, til Søren Pedersen (Vester) fra Hostrup, f. 1828. Han byggede en ejendom på den. Søren Vester var husmand, snedker, murer og maler. Han blev gift omkring 1858 med Ane Kathrine Madsen, f. 1837, datter af Mads Pedersen, 8a Billum. Hun døde omkring 1870. Søren Vester blev derefter i 1871 gift med Maren Kirstine Pedersen, f. 1841, datter af Peder Simonsen, Billumgård. Han døde 1904. Ejendommen blev af skifteforvalteren i Søren Pedersens dødsbo solgt til Jens Hansen Jensen, 10a Tarp, og bygningerne blev fjernet. De lå et stykke vest for mejeriet.

X (2531 + 3012 = 5610), MAT. NR. 11, 17, 18, 10.

Kort efter 1600 synes Hans Lassen at være fæster her. Las Hansen af Tarp, der begravdes 1640, 25 år gl., er formodentlig hans søn. 1661 er fæsteren Chr. Madsen. Gården hørte da under Hesselmed, landg. var 2 td. rug, 2 svin og 8 sdl. Hartk. blev 14.111. Det var således byens største gård. Desuden havde den 2 huse på sin grund, der vel var udlejet til håndværkere eller fattige. Ved den tid søges gården delt i to, halvgårde kaldes de i matriklen i 1664. Bønderne er »velb. fru Mergrete Orms tienere«, hun er enke efter Chr. Lange, Hesselmed. Landg. er nu for hver af halvgårdene ½ ørte rug, 2 mk. lybsk, 2 mk. dansk, 1 svin, ½ skovvogn og 1 rdl. 5 mk. gæsteri. Den halve skovvogn vil betyde, at de to bønder var fælles om at hente et læs eller lignende i skovegnene.

X A (2531), MAT. NR. 11.

Chr. Madsen havde 1661 den ene halvgård i fæste. Han havde tjent hos præsten. 1642 skriver denne i kirkebogen: »1. april troloves min svend Chr. Madsen og Karen Lambertsdatter af Tarp, sal. Hans Lassens efterleverske.« Som velkendt med præstegården kunne Chr. Madsen senere bevidne, at fra præstegården og indtil Havremærskdiget var det præstegårdens jord hver fod, heri havde ingen fællig med græsning eller andet. 1665 lader fru Orm ham stævne for betaling af en restans på 1 dl. 1688 er han afløst af Niels Sørensen, som overtog gården ca. 1678, og han er her endnu i 1700. 1703 begravdes en Søren Knudsen i Tarp, som vistnok har boet her. Senere overtager Knud Sørensen gården, han bliver 1731 gift med Anna Sørensdatter fra

Billumgård. Året efter får de en søn Søren Knudsen. Han overtager gården efter faderen og er her 1787. Margrethe Orm gik ganske i armod og måtte afhænde jordegods til kreditorerne. 1688 og 1700 var Bagge Baggese, Ribe, og hans arvinger ejere. Derefter kom begge halvgårde under Hennegård og var der endnu 1771, men kort efter blev de købt af Hesselmed. Som nævnt stod der i sin tid 2 huse på gårdens grund, måske er det dem, der under den ny ejer får tillagt jord, i alt fald blev X A udstykket.

X A 1 (med hartk. 1600) beholdt Søren Knudsen, der svarede 4 rdl. 16 sk. i landg. og i hoveri 1 spænddag og 8 gangdage om året samt 2 korte og ½ lang ægte. Efter Søren Knudsen overtog sønnen Hans Sørensen, f. 1771, og Ellen Sørensdatter, f. 1776, datter af Søren Pedersen og Anna Kirstine Christensdatter i Kjelst, fæstet. Han købte gården til selveje i 1809 fra Hesselmed for 220 rdl. Omkring 1825 solgte han ejendommen til Christen Lauridsen (1784-1861), han var søn af Laurids Nielsen, der boede på 16. Han var 1820 blevet gift med Karen Bakkensdatter, datter af Bakken Thuesen, 15a. 1850 var han stadig gårdmand, men i 1860 boede han som aftægtsmand i stuehuset fra gården. Sønnen Bakken Christensen på 7a overtog gården i 1854 og lagde den til sin gård. B. Christensen boede der også som aftægtsmand efter, at han i 1890 havde solgt sin gård. 1909 blev huset solgt af skifteretten i Bakken Christensens enkes bo til Anders J. Jensen, 10a. Det lå omtrent, hvor Ulrik Christensens hus, matr. 11d, der blev bygget i 1930, nu ligger.

11e, (HOBUGTVEJ 13).

1887 blev Billumtarp Fællesmejeri (Højremejeriet) opført her. 1898, efter at mejeriet var blevet nedlagt, solgte man bygningerne til Jens Stendorph Madsen. 1906 solgtes til Jørgen Sørensen, igen i 1906 til Hans P. Jensen, 1907 til Jens Nielsen. 1909 fra auktionsretten til Hans Poulsen, som lige havde solgt sin ejendom 5c. 1934 fra H. Poulsens arvinger til tømrer Hans Thomsen Christensen Ostenfeldt. 1946 skøde til tømrer Niels Jensen.

X A2 (0512½), MAT. NR. 17, (KILDEGÅRDSVEJ 10).

Denne part blev overtaget af Peder Rygård, efter hvis død, 1768, enken Ida Bertelsdatter, 1770, oplod fæstet til Jørgen Jensen, (1742-1809), søn af Jens Blytækker, Kjelst, mod at han ægtede datteren Anna Dorthea (1744-1811). Jørgen Jensen var skrædder, husmand og blytækker. Anna Dorthea blev uddannet hos fysikus Fridsch og var derefter jordemoder for Billum og en del af Janderup sogn. 1802 svarer Jørgen Jensen 2 rdl. i landg. og yder 2 gangdage årlig. Hans ejendom var den første der flyttedes ud fra Tarp, det var den, der senere blev til Billum Møllegård. Jørgen Jensens enke købte den til selveje fra Hesselmed i 1809 for 130 rdl.

Det ser ud til, at deres søn Peder Rygård Jørgensen, f. ca. 1782, har overtaget stedet, han var smed og kendt for at være umådelig stærk. Han blev i 1813 gift

Mat. nr. 17. Møllen.

med Mette Simonsdatter, datter af Simon Nielsen i Outrup. Hun døde 1821, 30 år gammel. Peder Rygård har nok solgt ejendommen mellem 1824 og 26 til sin svoger smed Niels Jensen Simonsen, f. ca. 1800 i Outrup, han var gift med Ane Marie Sørensen, f. ca. 1805 i Ål.

1848 købte Knud Chr. Nielsen 3a i Tarp ejendommen, og købte nok senere en del jord til. Han byggede i 1862 Billum mølle. 1886 overtog sønnen Thomas Knudsen, f. 1854, møllen. Hans kone Hansine Knudsen var født i Janderup 1858. Efter hendes død blev han gift med Magdalene Jørgensen. 1916 blev møllegården udstykket, næsten al jorden blev solgt fra. Møllen og bygningerne solgtes til Jens Pedersen Grauengård. 1923 overtoges den af Jens Chr. Christensen Ostenfeldt. 1924 brændte møllen, og både resterne af møllen og jordvolden, den var bygget på, blev fjernet. En ny mølle på jernstativ blev opført. 1935 blev den solgt til Laurids Madsen Olesen fra Jægum, 1945 til Jens Arthur Christensen, som efter nogle års forløb nedlagde mølleriet.

MAT. NR. 17k, (KILDEGÅRDSVEJ 6).

Ved siden af ligger et hus, som indtil 1924 hørte til møllegården. Hvornår det er bygget vides ikke, men det har i mange år været lejet ud, en tid før 1900 var det lejet ud til kommunen og det blev brugt som skolestue. 1924 fik Johannes Sørensen Rue skøde på det. 1960 Gunnar Sørensen Karlsen, som i 1964 solgte til Kristian Nielsen Stenderup.

Mat. nr. 17 og 19 Tarp hede.

MAT. NR. 17d og 19a, (NR. BILLUMVEJ 15).

1880 købte Knud Chr. Nielsen (Møller) et stykke jord på Tarp hede. Han byggede på det og flyttede i 1886, da han afstod møllen til sin søn Thomas, sammen med sønnen Hans Knudsen ud på ejendommen. Hans Knudsen fik da skøde på den. Han blev senere gift med Jane, der var fra Vrøgum. 1930 solgte han den til Laurids Burgård Jørgensen, søn af Hans Jørgensen, 1b. Han blev gift med Christence Jacobsen, datter af Jørgen Jacobsen af Billum. Laurids Jørgensen døde 1943. Christence drev ejendommen videre. Hun har nu afstået den til sine børn.

X A3 (0211½), MAT. NR. 18.

På denne parcel boede Søren Pedersen, (1750-1793) søn af Peder Sørensen, Billumgård. Han overtog også en lille del af X B. 1787 kaldes han gårdbeboer, han var skrædder. 1772 blev han gift med enke Ellen Pedersdatter af Tarp. Hun døde samme år 36 år gl. Søren blev så i 1774 gift med en pige fra Skødstrup, står der i kirkebogen (Anne Pedersdatter). 1794 fæster Mads Thøstesens stedet, han var fra Sjelborg og giftede sig med Sørenns enke, Anne Pedersdatter. Mads døde 1799.

1809 købes ejendommen til selveje fra Hesselmed for 125 rdl. af enken og Kirsten Ludvigsdatter. 1819 købte husmand Hans Nielsen, søn af Niels Hansen, 10a, stedet, han var gift med Mette Madsdatter, som var fra Børs-

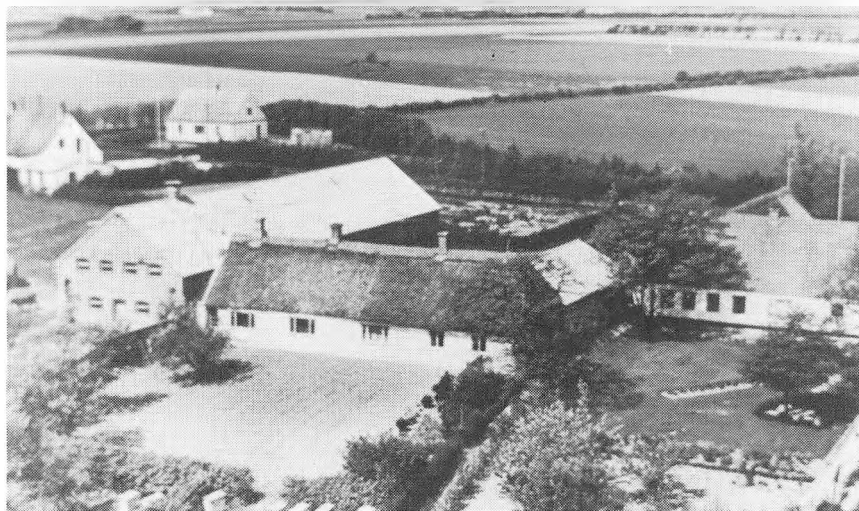
mose. 1834 døde Hans Nielsen, 46 år gl., Mette var da 42 år, hun blev året efter gift med Knud Pedersen (Knud Gæd), f. 1804, søn af Peder Jessen, Kjelst. Efter ham kom i 1861 Laurids Christensen (skrædder), f. 1821, søn af Chr. Lauridsen, 11a. Han var gift med Elisabeth Marie Hansdatter, f. 1828, Knud Pedersens steddatter. Endnu i 1880erne boede de på ejendommen, og Knud Pedersen var aftægtsmand hos dem. De har nok været meget fattige. 15-3-1880 besluttede sognerådet, da Laurids Christensen havde mistet en ko, at der skulle meddeles som en indbydelse til beboerne i kommunen om at tildele ham en gave hver til hjælp til at få en ko igen. 1889 købte Jens Hansen Jensen, 10a, ejendommen af skifteretten i Laurids Christensens dødsbo. Bygningerne, der lå lidt sydvest for 10a, er senere blevet fjernet. Jorden, hvorpå Thomas Knudsen (Møller) byggede, da han solgte møllen, hørte til denne ejendom.

MAT. NR. 18c, (KILDEGÅRDSVEJ 21).

Da Thomas Knudsen i 1916 solgte møllen, beholdte han et stykke jord, som i sin tid var købt fra en lille ejendom nr. 18 i Tarp, og byggede på det. Der boede han og Magdalene så deres sidste år. 1939 fik sønnen Hans Sigfred Knudsen skøde på ejendommen. Han solgte i 1966 til Gunnar Fuglkjær Andersen.

X B (3012), MAT. NR. 10, (HOBUGTVEJ 11).

1664 er Th. Nielsen fæster, 1688 Hans Nielsen, 1700 Niels Sørensen. Han er vist efterfulgt af Niels Hansen, hvis datter 1737 »døde af børnepokker, blind i 5 dage,« (Kopper). 1744 fæster Hans Jepsen gården. Han blev 1762 gift med Mette Nielsdatter (hans 2. ægteskab). Den 8 feb. dette år brændte salshuset, 9 fag med noget rent korn, samt 4 fag hiold (hjàld) og et »jordfag hø« (hø hensat fra gulv og opad). Det meste indbo blev reddet, men dels ituslået ved bjergningen og dels ødelagt af sne og uvejr i den hårde vinter. Kreaturer blev uden foder udsat til andre. Husvild i vinterens hjerte, og familien hensat i bedrøvelig tilstand søgte han om skattefrihed. 1787 har Niels Hansen gården. Han svarer 4 rdl. i landg., forretter årlig 4 pløje-, 20 spænd- og 52 gangdage samt kører 2 korte ægter. Han køber den til selveje i 1809 fra Hesselmed for 318 rdl. Niels Hansen var i 1787 blevet gift med Elisabeth Thuesdatter. 1819 blev deres datter Maren, f. 1793, gift med Peder Sørensen, f. 1790, søn af Søren Pedersen, nr. 18, og de overtog gården, han døde i 1831. 1832 skøde fra enken Maren Nielsdatter til Jens Hansen (1803-1873), søn af Hans Madsen Brun 4a i Kjelst. 1831 var han blevet gift med Maren Poulsdatter, f. 1809, datter af Poul Hansen 7a Billum. 1867 fik sønnen Hans Jensen (1836-1884) gården. Han blev gift med Marie Christensen, f. ca. 1844 i Ål sogn. Han var en af de drivende kræfter, da mejeriet Burgård blev startet i 1882. 1888 overdrog Marie Jensen gården til sin søn Jens Hansen Jensen, der kun var 20

Mat. nr. 10 Tarp. I baggrunden til venstre: Tømrer Niels Jensens hus, som blev bygget til Højremejeriet.

år gammel. Han blev i 1894 gift med Ellen Brun, datter af Hans M. J. Brun 4a i Kjelst. Jens H. Jensen byggede i 1908 en ny gård »Kildegården« på et stykke jord fra sin gård plus et stykke, han havde købt fra Søren Pedersens (Vester) dødsbo. Han solgte resten af sin gård i Tarp til Anders Jørgen Jensen, der kom hertil fra Rømø. Han var gift med Mette Marie (f. Manø). 1930 skøde fra enken Mette Marie Jensen til Peter Vandahl Ditlev Pedersen, f. i Ingslev på Fyn. 1938 til sønnen Oskar Vandahl Pedersen. 1975 solgt og nedlagt som landejendom.

MAT. NR. 10c, KILDEGÅRDEN, (KILDEGÅRDSVEJ 24).

Jens Hansen Jensen fra 10a i Tarp flyttede i 1908 op på sin nybyggede gård »Kildegården«, men han døde i 1912, og hans enke Ellen blev i 1913 gift med Peder Martin Kjær, Billumkjær. De drev gården videre, indtil de i 1939 solgte den til Jens Gammelby Jensen fra Gjesing. 1958 fik Søren Hansen skøde på den.

MAT. NR. 10d, (KILDEGÅRDSVEJ 26).

Smed Peder J. Pedersen byggede i 1896 et hus med smedeværksted ved siden af mejeriet på et stykke lejet jord fra Jens Hansen Jensens gård i Tarp. Han fik skøde på det i 1908. 1913 solgte han til Jens Markus Pedersen og flyttede til Holmen. Markus Pedersen afstod i 1948 forretningen til sin søn Ejner Ricard Pedersen.

XI (0001), MAT. NR. 19.

XI er et hus med lidt jord. 1630 synes Terben Gundesen at bo her. 1645 var fæsteren Bo Skrædder og 1661 Knud Bødsen. Stedet hørte da under Hesselmed, ligeledes 1688. Der svaredes 24 sk. i fæsteafgift, der 1690 var forhøjet til 1 rdl. 1725 er fæsteren Lene Olufsdatter. Der er lagt mere jord til, måske kirkejord, huset beboes herefter af en velhavende sømand, Søren Pedersen. 1736 rejste han som så mange andre fra egnen til Amsterdam og fik hyre på en Grønlandsfarer, men han blev syg på skibet og døde den 28. maj 1737 og blev 8. juli begravet på Riisenfeldt i Grønland. Mads Hansen fra Oksby kom fra Holland med den afdødes efterladenskaber. Søren havde på sit yderste bedt kammeraterne forvare dem og give hans kone dem. Der var 46 hollandske gylden (8 rdl. 2 mk.) og i en anden pung 16 gylden og 15 andre hollandske mønter, 2 sølvskospænder til 2 rdl. og et par dobbelte skørteknapper, endvidere hans klæder: 1 vendt klædeskjøl, 1 par bukser, 1 hvidgrå kjortel med kamelhårs knapper og ruskins dræt, 1 brun lædertrøje og bukser, 1 gammel brun klædestrøje, 1 blånistret klædestrøje med lærreds dræt og 30 sølvknapper, 1 nattrøje af engelsk kaleman (stribet klæde) med benknapper, 3 hørlærreds skjorter med sølvknapper, 1 broget do., 4 halsklæder, 1 par grå hoser, 1 par brune strømper, 3 par sorte do., 2 hatte, 2 par støvler, 2 par sko. Hjemme havde han udlånt 84 rdl. i småbeløb til 18 forskellige. Besætningen bestod af 2 køer, 2 ollam (hunlam), 1 broget so og 2 bistokke. I dagligstuen stod et fyrretræs bord med åben fod og brødskuft under, 2 træstole, 1 væv, 1 jernkakkellovn, 2 skrin af fyr og eg, 1 fyrhængeskab, 1 messinglysestage, 1 jernstrygejern, tintallerkner, kande og pindkrus, flaske og 2 skeer af tin, 4 hollandske stenfæde og do. tallerkener og potter, 1 stensi, 1 sæt mangeltøj, 1 liden jernvægt, 2 salsirken (sovsskåle), 2 stenkrus med tinlåg, 2 spids- og 1 studsglas, messingfyrfad. I en seng var der en stribet olmerdugsoverdyne og underdyne, 2 lange do. hovedpuder, 2 blågarnslagner, 1 liden hovedpude med broget vår, 1 »hverkens sengedækken« (hvergarns, tosel. Ellers er betydningen »nowe hverkens kram«, noget dårligt). I dørnset stod 1 egekiste med fyrretræslåg, nok 1 egekiste og 1 egehalvkiste, 1 skibskiste af fyr, 7 hollandske fæde og tallerkener, skål tragt, hegl, 1 seng med blåhvid olmerdugs overdyne og bolster underdyne, flere bolster hoveddyner, den ene med temslæderbetræk og 1 hvidt sengedækken, 2 grønne omhæng med kappe for. Der lå spundet garn til 2 bolsterdyner, 33 alen små hørgarnslærred, 14 alen do., 1 lispund blågarn. I kælderen fandtes øltønde, fjerding, skæggemand, 4 lergryder (jydepotter), 1 kandes botelje og 2½ kandes og 1 lille ny skæggemand. I køkkenet ildklemme, kedelskede, 2 spande, 2 stripper, kærne, egebord med skuffe, 6 træ tallerkener, drøftetrug og vaskebalje. I bryggers og baghus en kværn, brændevinstøj, 4 standtønder m.m. Desuden havde enken 2 sølvskeer og i rede penge 2 drewtoner (2 rdl. 2 mk.), 2 speciedalere, 2 dobbeltkroner (2 rdl. 4 mk.), 6 enkelte kroner = 4 rdl., et 2 markstykke fra

1624, 16 par »små trind sølv«, 1 rdl. 4 mk. og anden småmønt for 2 rdl. 1 mk. 6 sk. Ved skiftet forlangte enken sin fæstengave de 2 drewtoner samt 4 rdl. 4 mk. til sin begravelse. Formuen blev da 200 rdl. Der var en ny sals på ni fag og et nyt ovnhus på 3 fag.

Enken Johanne Simonsdatter gifter sig året efter med Anders Christensen fra Billum. 1756 oplader han huset til Jens Thuesen fra Kjelst. 1778 har Ole Dynesen det, han var tømmersmand, hans enke køber 1809 huset i selveje for 40 rdl. 1813 køber Peder Lauridsen 16a det ved en auktion, men overlader det til sin svoger daglejer Peder Jacobsen, f. 1773, søn af Jacob Pedersen 6a, gift med Mette Lauridsdatter. 1837 sælger Lauridsen huset til skomager Jens Jensen (1802-1892) f. i Løgumkloster. Han var gift med Anna Kirstine Christensdatter, f. 1803, datter af Chr. Jacobsen, 4 i Tarp. De havde boet nogle år i Randerup sogn, de 3 første af deres børn var født der. Ca. 1865 solgte han huset til skrædder Jeppe Christian Thesenius, f. ca. 1823 i Ho, gift med Maren Pedersen, f. samme år i Hunderup. Efter deres død købte Bakken Nielsen i 1906 huset, og det blev senere fjernet af Morten Nielsen. Huset lå lige øst for Bakken Nielsens gård.

19b, (BILLUMGÅRDEVEJ 31).

Det ser ud til, at der har været et hus på Holmen, før de nuværende er blevet bygget. I 1830 døde en gammel mand ved navn Niels Jensen derude. Han havde før boet i Hannevang på nr. 21a. Laust Burgård, f. 1844 i Burgård, har fortalt, at der havde boet en mand derude de kaldte Jacob Holm. Ved matrikuleringen i 1844 var der ingen ejendomme derude.

1860 fik Claus Jensen fra 19, f. ca. 1830, en jordlod på Holmen og byggede på den. Han var i 1858 blevet gift med Maren Jensdatter, f. ca. 1829 i Ål sogn. Hun døde efter få års forløb, og Claus Jensen blev i 1869 gift med Dorthea Mortensdatter, f. ca. 1833 også i Ål sogn. Han var skomager som sin far, han døde i 1897. 1889 havde han afstået ejendommen til sin søn, træskomager Jens Jensen, f. 1859. Han solgte den i 1896 til Jeppe P. Jensen. 1900 købte Marius Knudsen, Nr. Billum, stedet. Han solgte i 1903 til Jens Peder Johansen, der var gift med en datter af Mads S. Andersen, 1b Hannevang. I hans tid brændte huset 2 gange. 1911 fik Nis Jensen skøde på det, men han boede ikke derude. Hans søn Fridolf Jensen, der var ådselslagter, som man kaldte det, boede derude, han kogte sæbe af døde dyr. Smed Peder Jensen Pedersen (Pe Sme) overtog ejendommen i 1913. Han stammede fra Rottarp i Outrup, men havde lært smedehåndværket hos Ole N. Andersen i Billumgårde. Han var blevet gift i 1882 med Maren Kathrine Jørgensen, f. 1859, datter af Jørgen Nielsen, Kjelst. Af deres 8 børn rejste 4 sønner og 1 datter til Amerika. Han byggede smedjen ved Billum mejeri, men solgte den i 1913 til Markus Pedersen og flyttede til Holmen. 1925 afstod han ejendommen til sønnen Hans Bech Pedersen, f. 1900. Han boede sammen med sin søster

Jørga Pedersen derude, indtil hun døde i 1972. 1973 solgte han ejendommen til Per Baggessgård og byggede sig et hus på Fanøvej.

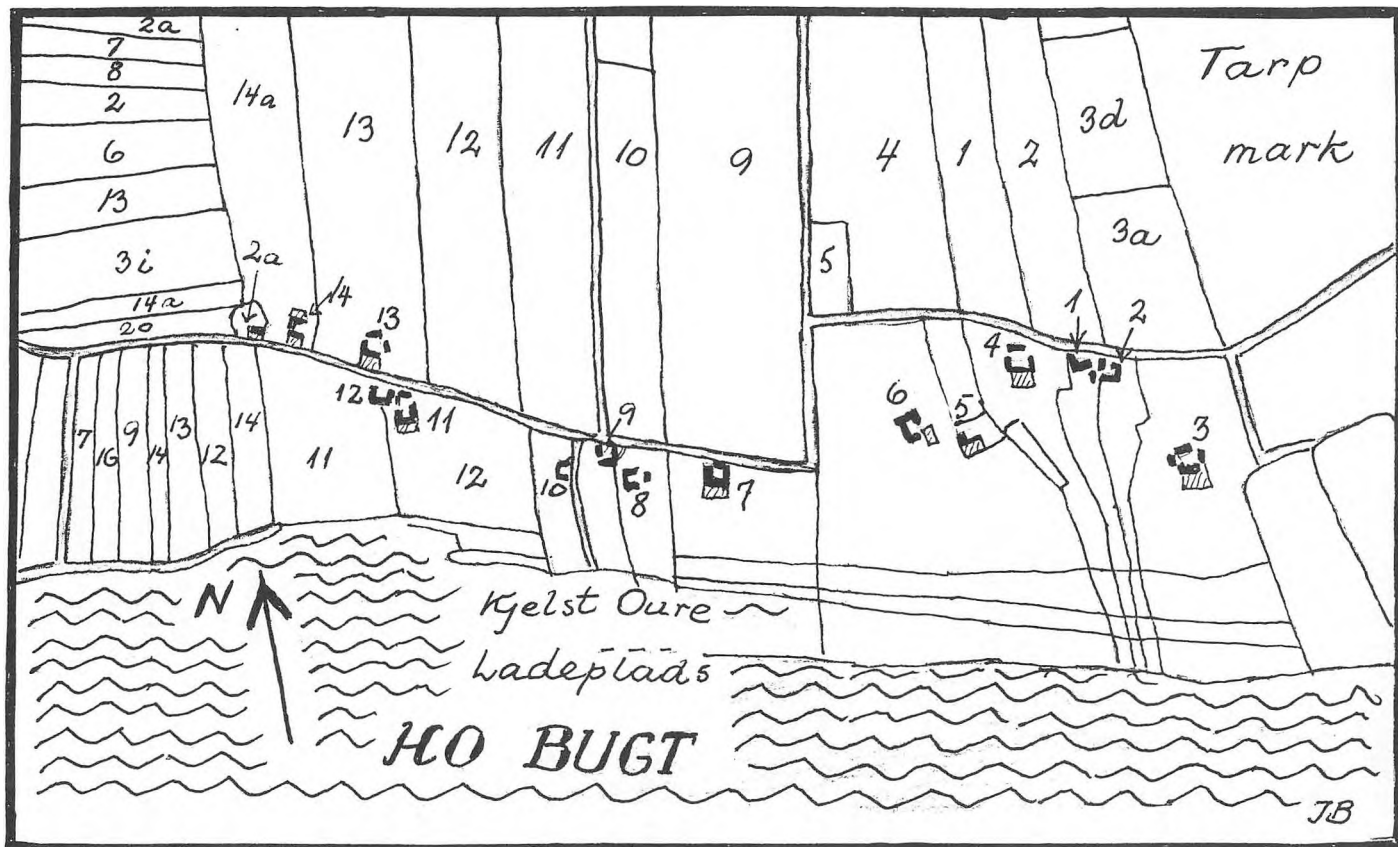
MAT. NR. 21, FATTIGHUSET.

Billum sogns fattighus lå på Tarp jord ved kirken. I 1845 var der 4 fattiglemmer, der boede i det. Til huset hørte også et stykke kirkejord, mat. nr. 1k Billum. 1869 blev det solgt til Dorthea Pedersen for 40 rdl. Hun var datter af smeden Peder Rygaard. Fattighuset lå på jordstykket foran, hvor forsamlingshuset nu ligger.

Gennem tiderne har der stået nogle jordløse huse, som det er umuligt at give en sammenhængende skildring af. Kirkebøgerne nævner en del navne, men man kan ikke se, hvilke huse personerne har beboet. Gård X havde 2 huse på sin grund. De fik sluttelig noget af gårdens jord, og blev til bol. En periode var her huse til ryttere. Andre navne fra kirkebogen gælder ugifte børn eller søskende, som blev på gårdene som medhjælper eller var invalider. Der forekom også indsiddere, folk i lejestue. 1648 nævnes Hans Skomager og Chr. Nielsen Skytte. 1690 bor Anne Nielsdatter i det ene af Xs huse og Niels Jensen i det andet, de gav henholdsvis 4 og 3 mk. til Hesselmed derfor. Kort efter overtog Karen Jensdatter Niels' hus. 1722 er beboerne Johanne Simonsdatter i det ene hus og Anne Johansdatter samt Karen Sørens datter i det andet. 1725 er lejen nedsat begge steder med 1 mk. Anne Johansdatter har nu selv det ene hus, det andet har Else Madsdatter. 1739 fæster J. Pedersen Rytter et gadehus, 1645 døbes rytter Ole Hansens Morten. 1766 har Hesselmed 4 huse i byen og Søvig 1, men 1787 er der kun et hus tilbage, det beboes af en gammel enke Maren Knudsdatter, og er vel et aftægtshus.

Markmand Peder Thomsen havde bygget et lille hus helt omme til syd på Holmen. Der boede han, når han skulle se efter kvæg og får i engene. I det hus boede en tid et par folk »æ Spækhøker« og hans kone. Han hed Jens B. Lauridsen og var født i 1832 i Porskær i Janderup. Han havde boet i København og havde været spækhøker der. En tid boede han i Sønderjylland, og der er han nok blevet kendt med sin kone Marie, hun var født 1843 på Als, de blev gift i 1881. De flyttede til Billum i 1888, det var vist på grund af en uoverensstemmelse med myndighederne (det var jo Tyskerne dengang) om nogle får. De var nok blevet udvist af Sønderjylland.

Når drengene i eftersomrene passede køer i engen, købte de somme tider bolcher og lakrids hos »æ spækhøker«. En tid boede de i et hus i Tarp, stuehuset fra 11a, der ejedes af Bakken Christensen, og efter hans død i 1898 af hans enke. Der var to lejligheder i huset, »æ Spækhøker« er vist død der. Hans enke boede også en tid i stuehuset fra 7a i Billum. Til sidst kom hun på asylet på fattiggården, hvor hun døde

Kort over Kjelst by. Tegnet efter Lunds kort fra 1817 af Jørgen Bruun.

Kjelst

Kjelst er en gammel by. Navnet er nu et enstavelsesord, men har nok oprindelig haft to led med -sted som det sidste, ligesom Gamst, der 1499 skrives Gamstæ. Kjelst-navnet findes dog ikke i så gamle former, at man kan se, hvordan det oprindelig har været. I almindelighed regner man navnene på sted for at være lidt yngre end -lev-navnene, men de fleste dog hørende til folkevandringstiden.

Landsbyen ligger smukt ud mod Ho bugt eller Fjorden, over hvilken der er en henrivende udsigt med »Eventyrets land« og »æ swot broj« i baggrunden. Men man kommer til at opleve både glæde og sorg ved naboskabet til fjordens vande. Den kunne være en ubehagelig nabo. Den berygtede stormflod 1634 voldte store ødelæggelser, og i de følgende år fulgte andre efter. Det fik bønderne til i 1674 at opkræve et syn over skaderne for derefter at prøve at slippe for at betale afgifter af jord, de ikke havde mere. De havde givet varsel for Korsbrødre port i Ribe for lensherren, hans grevelige nåde og talte med staldmesteren om synet over Kjelst enge, da de enge, der løber til stranden, »er i 40 år en ganske hob af dem henslagen af vandfloden, af en del ses 1/4 ikke at være beholden, en del halvparten og en del 1/3, og en del af alt beholdne er overskyttet med sand og sten af floden Noch blev synet påvist deres agerjord i deres botofter, der de påbor, som løber til stranden, er også en stor del af vandfloden bortskuld, som de synes de fattige mænd og folk derover på bemeldte deres enge og botoft er forsvækket, så de derover ikke kan tåle at udrede den hele udgift af deres boliger, som afganger. – Ydermere vond forskr. synsmænd, at de i dag af Bakken Chistensen i Tarp blev påvist en mark, som sås med korn, som er på bredde 72 skar med enden til fiuerit (fjorden) forinden 20 år siden er forkortet 40 skar og end mere på de 72 skar bredde. Nok blev de påvist en mersk eng, som kaldes Peders mersk, som og løber til fiuirit med den synder ende og er i bredden 80 skar, hvorpå de synes at være fordærvet af sand og vand 50 skar og endnu mere.« Det vides ikke, om der blev givet lettelser i afgifterne, men ved landmålingsmatriklen 1688 er de ikke kommet til at skatte af mere jord, end de da havde, derimod er landgilden næppe forandret. Stormfloden 1634 ramte 3 af kronens gårde så hårdt, at

de fik et års skattefrihed og ligeledes Kapitelstjernerne. Om de øvrige har vi ikke oplysninger.

Fra gammel tid ejede kronen flere gårde i Kjelst, omtrent det halve af byen, men de hørte ikke under Riberhus len, men under et mindre, hvis regnskaber ikke er bevarede. 1578 blev det med bl.a. 6 gårde og 8 bønder i Kjelst overdraget Chr. Vind, Lydumgård, men kort efter blev lenet lagt under Riberhus, i hvis regnskaber vi finder gårdene 1585. 1670 udlagde kronen de fleste af sine gårde her til ryttergodset. 1766 beskriver sognepræsten byen således: »Der er 15 gmd., 2 bols mænd og 2 husmænd, alle til Hesselmed, de fleste gør hoveri, undtagen 5 gårdmænd, 2 hører til rektoratet i Ribe, 3 til underskrevne, hvoraf de 2 på anneksgården, Kjelst præstegård kaldet, ligger tæt ved fjorden, som årlig gør stor skade på deres ager og eng, især ved isbrud, så at hele 10 læs i et stykke nedfalder og i fjorden bortsmeltes og desuden skønne marksenge med sand og sten fordærves.«

Man brugte også søen. Flere Kjelstfolk fiskede eller sejlede som bondeskippere. 1659 havde Niels Jensen, gård VIII, således en evert liggende i fjorden. Man sejlede med tørv og landbrugsprodukter og teglsten fra Kjelst teglværker, i forrige århundrede var her en tid tre, der var også en strandfoged. Stormflodernes nedbrydning af kysten har bevirket, at landingspladsen kunne flytte sig. I første halvdel af 1800-tallet benyttedes ladestedet ret flittigt. Bønderne nordfra udskibede korn, smør, flæsk m.v., som egnens skipper sejlede til Elbegnene, navnlig til Altona, eller Vesterhavsøerne. Ofte købte skipperne selv varerne og tog risikoen med at få dem solgt. Undertiden sejlede de for egnens købmænd eller for bønderne selv. Således fragtede Peder Kjær på gård V 1834 selv Søren Rasch fra Hø til at sejle til Rømø med mursten m.m., og Søren Madsen på IIB fragtede ham 1808 med en ladning kartofler til Fanø. På toften til gård XII var der i sin tid havneplads. Herfra tog også skelbådene ud for »at skjælle«, dvs. man opsøgte skælbankerne i vadehavet. Fra Valdemarstiden, da vore kirker blev bygget, og til brugen af cement blev almindelig, brændte man muslingernes tomme skaller til skælkalk, der var en udmærket mørtel. Muslingerne brugtes også som gødning og til mergling. C. Dalgas fortæller, at »Sognefoged Peder Jacobsen i Billum har forsøgt at gjødske med Muslinger, som spredte over Ageren bleve liggende til alle animalske Dele vare forraadnede og tilskyllede Jorden. Skallerne bleve derpaa sammenrevne og brændte til Kalk, som atter jævnedes ud på Marken. Virkningen vare påfaldende. Tvende andre Mænd i Sognet have til samme Brug i afvigte Sommer bjerget en Del Muslinger.«

Snart blev gødning med blåmuslinger almindelig i Skast og Vester herred. Man havde endnu ikke kunstgødning og heller ikke som i de rigtige marskenge så stor kvægbestand, at gården havde rigelig gødning, og da »møddingen satte kagen på bordet«, var den driftige landmand på jagt efter gødning. Blåmuslingerne solgtes i tønnevis og kostede for 100 år siden 60-70 øre pr. td.

Der brugtes ca. 5 tdr. til 1 skp. land. De strøedes af vognen med skovl. Man fulgte ikke Jacobsens eksempel, men pløjede dem straks ned, hvorved intet af gødningen gik tabt. Skallerne kunne være længe om at opløses, og da folk ofte gik med bare fødder, kunne man skære sig på dem.

På højvande sejlede man ud til pladsen, og på ebben lå den fladbundede båd på det tørre, mens muslingerne skovledes sammen i dynger, og ved næste højvande skovledes de i lave, flade skælkurve, hvor sandet skylledes fra ved at trække kurven op og ned i vandet, derpå kastedes de i båden. Til mergling brugte man kun tomme skaller, navnlig af hjertemusling, der i bankerne kunne ligge i et par meters tykkelse, som man gravede løs af. Hjemkommen blev skallerne brændt i miler. Der gravedes et rundt hul i jorden, man lagde en vold om det af græstørv, rummet indenfor blev fyldt skiftevis med et lag tørv og et lag skaller, hvorpå der blev sat ild til stakken, der kunne brænde i flere døgn. Skallerne pulveriseredes og blev sammen med asken kørt ud på marken, især på lavere jorder. Kalken kunne også bruges som mørtel og til at hvidte med. Under Englandskrigen var der en større kalkovn i Janderup. Kunne man få »kruer« (konk eller trompetsnegl) fra strandsamlere ved Blåvand, blev de foretrukket, da de gav megen kalk.

Byen deltes i Øster-, Midt- og Vesterkjelst.

I (5630) ØSTERGÅRD. Mat. nr. 3. Ho Bugt Vej 28.

Denne gård synes fra gammel tid at have hørt under Hesselmed. 1664 ejer Chr. Langes forarmede enke den. Hun har nok for gæld måttet overlade den til Ribeborgeren Bagge Baggesen, der er ejer 1688. Gården lå østligst i byen. Landgilden var 1½ ørte rug, 1½ ørte byg, 1 skovsvin og 2 rdl. Som nævnt var sognene meget interesserede i havfiskeriet. Lensregnskabet viser, at 1585 ejer Oluf Vejs i Kieldsted (Kjelst) et skullerskib (til rødspættefangst) ved Sønder- side, som Oluf Nielsen i Oksby fører. Oluf Vejs har antagelig været fæster af I. 1644 havde Jens Olufsen bryllup, han havde gården og døde 1667. Den næste fæster var Niels Jensen, 1688 nævner matriklen ham hertil. 1700 driver enken I ved hjælp af en tjenestepige. Derefter har P. Hansen gården og efterfølges 1764 af Chr. Andersen, der var gift med Kristiane Nielsdatter. 1796 bliver deres datter Mette gift med Peder Jensen, der overtager gården og 1802 svarer 8 rdl. i landg. og er så godt som fri for hoveri. 1809 køber han gården i selveje for 569 rdl. Hos Chr. Andersen på aftægten opholdt sig i en del år to sønner, Niels og Peder Christensen, de var tømrere. Peder Jensens søn Chr. Pedersen, f. 1798, overtog gården efter faderen. Peder Jensen havde frasolgt godt ½ td. hartk., og Chr. Pedersen lader 2 parceller matrikulere for sig og sælger den ene (3c). Han var gift med Hedevig Sørensdatter fra Oksby og havde to døtre og en søn, der var sømand. I 1850'erne solgtes alt jord fra, og Hedevig og Chr. Pedersen beholdt bygningerne og boede her til deres død, hvorefter det hele blev revet ned. Om Chr. Pedersen fortælles, at

Mat. nr. 3a, Ho Bugt Vej 28. Ca. 1912.

hestevognen skulle stå på de samme 4 sten på gårdspladsen, og at han kørte omkring, til det var tilfældet. Jorderne blev forsynet med nye bygninger, og 1861 fik Christian Sørensen fra II A valget mellem denne gård og sin fødegård. Han valgte den nye. Han blev gift med Mette Gundersen fra V B. Han døde 1890, kun 50 år gl. Deres 8 børn døde som små eller unge, de to sidste, Gunde M. Sørensen og Kristen Sørensen, 27 og 16 år gamle, druknede samtidig under en udflugt til Grærup strand 9. juli 1899. Ulykkelig, tungsindig og nervesvækket tog Mette sit eget liv 1915. Datteren Maren Kirstine fik 1894 gården tilskødet, men døde året efter. Broderen Søren C. Sørensen fik da gården, men døde allerede 1896. Han var blevet gift med Ane Madsen (1869-1906), datter af gdr. Anders Madsen, Billum. Hun giftede sig 2. gang med Hans Peder Madsen (1872-1948) fra XIV. Deres datter Sørine blev gift med Hans Christensen fra II A og fik en ejendom i Frøstrup, hvor Hans døde allerede 1933. Deres datter Anne blev gift med Ejler Burgård fra Burgård og overtog gården 1948.

3c. HO BUGT VEJ 64.

Udstykket fra gård I af Christian Pedersen til svogeren Johannes Hansen XIV. Han bebyggede vist parcellen, måske med tanke på et af sine børn. 1852 skøde til Jørgen Nielsen (1821-71) fra Tarp, s. å. gift med Ane Knudsdatter fra Janderup. Efter hendes død i 1860'erne gift 2. gang med Ane Sørensen fra Ovrup. Jørgen Nielsen omkom 1871 under sejlads fra Kjelst til Fanø. Enken gift 1877 med Hans Sønnichsen Bech. 1898 Christen Nielsen (1861-1921) f. i

Alslev, gift med Mette Olesen (1869-1904) fra IIB. Chr. Nielsen satte nye bygninger på ejendommen. Ane Bech blev boende i det gamle hus, som efter hendes død blev nedrevet. Chr. Nielsen var bygningshåndværker og havde arbejdet flere steder rundt i landet ved opførelsen af stationsbygninger ved jernbaner. 1934 svigersønnen Ejner Tøstesen. 1935 Charles Knudsen, s. å. skøde til M. P. Christensen. 1941 Kristian Jessen. 1977 lærer Ole Helligsøe.

3g. KJELSTVEJ 29.

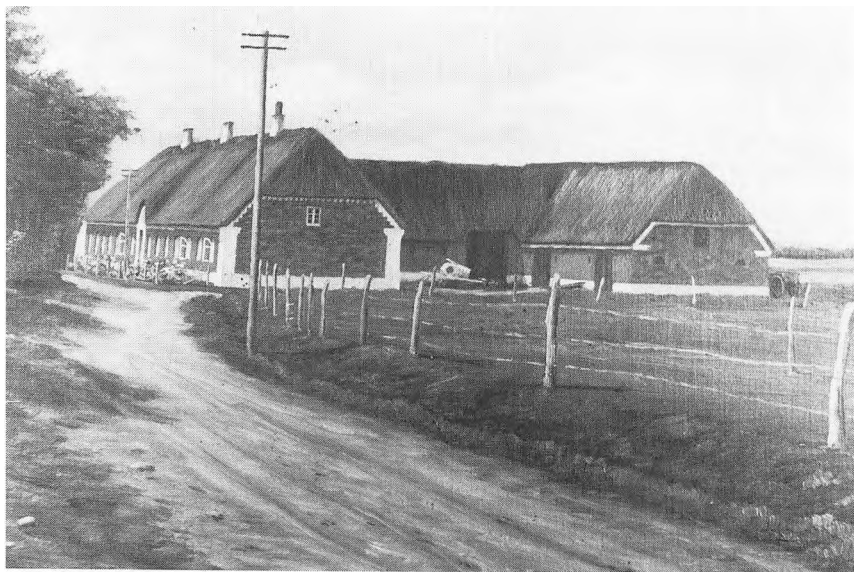
Er udstykket fra Truels Lauridsens gård i Tarp. 1882 til Niels Nielsen (Murer) fra Sdr. Vium (1845-1937), gift med Mette Kathrine Jensen (1845-1931) fra Ål. Niels Murer var bygmester, var både murer og tømrer, og bygningsmæssigt satte han sit præg på Billum sogn. 1915 svigersønnen Valdemar Knudsen, 1946 sønnen Niels Guldager Knudsen. 1947 Niels P. Andersen.

II (5622) REKTORATSGÅRDEN. MAT. NR. 1 OG 2.

I middelalderen lå denne gård under »Englenes Alter« (Vicaria Angelorum) i Ribe Domkirke. Alterets indtægter var fælles for samtlige vikarer. Efter reformationen blev dette altergods med gården i Kjelst henlagt til Ribe skole for at hjælpe denne. 1545 måtte der dog en kgl. rettertings dom til for at få flytningen gennemført, da en enkelt vikar var modvillig. – 1634, da gården tog skade af den store stormflod, var der tre fæstere: Søren Hansen, Ane

Mat. nr. 3g, Kjelstvej 29. Mette Kathrine og Niels Nielsen (Murer) og barnebarnet Aage Nielsen.

Mat. nr. 1a, Ho Bugt Vej 32. 1918.

Anderskone og Hans Mathiesen. I 1654 blev Bakken Christensen her på gården gift med Johanne Christensdatter. 1661 er han fæster sammen med Niels Hansen. Landg. er 3 td. rug, 3 ørte byg, 1 høsthvilling og 1 rigsmk. gæsteri. Der kunne sås $4\frac{1}{2}$ td. rug og 2 ørte byg og avles 16 læs hø. 1664 er de samme fæstere her. Tillige nævnes, at Ribe skole også havde et jordløst »lidet hus, bygget på bymænds forte, der ibor Else Sørensdatter og Kirsten Tuedatter«. 1690 døde N. Hansen, hvis gårdspart Th. Sørensen allerede har overtaget før 1688. 1695 begravnes Bakkens hustru og året efter ham selv. 1700 er gården overtaget af Jes Ebbesen, senere Chr. Bakkensen, hvis hustru dør 1717. Gården deles nu i to.

II A (2711). MAT. NR. 1. HO BUGT VEJ 32.

Her bor Søren Thomsen, der dør 1718. Efterfølgeren kendes ikke. Ca. 1755 fæster Knud Sørensen (ca. 1720-1805) fra Orten, s.å. blev han gift med Dorthea Hansdatter (ca. 1722-88), vist fra anneksgården. De efterfulgtes af sønnen Søren Knudsen (1756-98), gift med Ane Jesdatter (1762-1843) fra Tarp. Hun gift 2. gang med en søn fra nabogården Christen Madsen (Bruun) (1760-1846). 1830 fik deres søn Søren Kristensen (1799-1852) gården i arvefæste og købte den i selveje 1837. Han var gift med sin kusine Ane Dorthea Pedersdatter (1809-83 fra Burgård. 1861 svigersønnen Peder Christens2-1907) fra XIII, mens sønnen Kristen Sørensen som nævnt overtog I. Peder Christensen gift 1. gang med Ane Sørensdatter (1833-70). 2. gang med Marie Olesen (1844-1920) fra II B. Gårdens bygninger, der lå på sydsiden af

vejen ganske tæt op ad II B, flyttedes 1890 over på vejens nordside, og en ny 3-længet gård opførtes. Peder Christensen deltog i krigen 1864. 1898 sønnen Anton Christensen (1872-1922), gift med Ane E. G. K. Hansen (1875-1953) fra Billum. En søn, købmand C. P. Christensen, har i sin omhyggeligt udarbejdede slægtsbog (1957) vist, at familien, som mange i vore sogne tilhører, gennem danske adelsslægter via Erik Menvedssøn kan føre sin slægt tilbage til kong Gorm den Gamle såvel som til Skjalm Hvide og mange andre kendte slægter og navne. 1941 svigersønnen Jens Jeppesen Nørfjand (1896-1970) fra Sdr. Nisum. 1971 lærer Harry Ehmsen.

I c. HO BUGT VEJ 60.

Fraskilt af Peder Christensen 1879 til svogeren Peder Jessen, gift med Kirsten Olesen fra II B. Deres Datter Eleonore blev gift og bosat i Hennebjerg. Ejendommen på Højbjerg blev 1909 solgt til Thomas N. Thomsen (1876-1931) fra VIII, gift med Martha Junker, 1937 sønnen Kristian Thomsen. 1946 Albert Gregersen, der i en årrække havde været bestyrer på XIII. 1965 sønnen Niels P. Gregersen.

II B (2711). MAT. NR. 2 A. HO BUGT VEJ 31.

Ca. 1740 overtager Boj Knudsen fæstet, han er gift med Johanne Madsdatter. 1783 sønnen Mads Bojsen (1759-1827), gift med Kirsten Sørensdatter

Mat. nr. 2a, Ho Bugt Vej 31. Personerne er Grethe og Ole J. Olesen, børnene John, Kristian, Kathrine, bedstemoderen Kathrine Nielsdatter samt tjenestefolkene. Ca. 1900.

(1757-1817). Efter dem fik sønnen Søren Madsen, f. 1792, gården, gift med Mette Jeppesdatter, f. 1794. 1845 Ole Johnsen (Wolle Narke) fra Oksby sogn (1797-1877), og var før familien flyttede til Kjelst skipper og gårdmand i Vesterballe, Ho. Han var 2. gang gift med Ane Gjertrud Nielsdatter (1811-98) fra Oksby. Ole Johnsen var bondeskipper, sejlede på Holland, Tyskland og Norge, drev handel og landbrug, dvs. kone og børn passede den hjemlige bedrift. 1859 sønnen John Olesen (1835-90), gift med Kathrine (1834-1916) fra IV. Af deres børn blev to, Bertel og Marius, mejeribestyrere, Niels Chr. lærer og Ole overtog fødegården. 1889 Ole Johnsen Olesen (1858-1937), gift med Margrethe Kristiansen (1867-1927) fra Sdr. Vium. 4 af deres 7 børn emigrerede i en ung alder til USA og Canada. En søn John Olesen var praktiserende læge flere steder, bl.a. i Esbjerg, inden han kom til København, hvor han virkede i mange år. En datter var lærerinde Anne Nordhjem i Varde. Efter Grethes død 1927 var Ole et års tid på besøg hos børnene i Amerika og bosatte sig derefter i Billum. 1916 havde de solgt det meste af jorden til naboerne, så der kun blev omkr. 4 tdr. ld. tilbage. 1929 August Jensen. 1930 Arthur Jensen, s.å. Søren Nielsen, senere Kristen Kristensen fra Roust. 1944 Erling Sørensen. 1954 Niels A. Andersen.

III (5122 ÷ SAND- OG VANDSKADE 0431 = 4431).

MAT. NR. 4. HO BUGT VEJ 33.

III er en gammel krongård. 1562 er bonden Jens Lassen. Landg. er 3 ørte rug. Den bliver kort efter ændret til 1½ ørte rug, 1½ ørte byg, 16 torsk og 1 svin. Det var ellers noget, der sjældent skete i den tid. De 16 torsk vidner om, at man herfra deltog i havfiskeriet. 1585 og 1607 er Hans Andersen her, 1611 og 49 Anders Hansen, hvis kone Anna døde i pestens tid 1659. Han efterfølges af svigersønnen Boj Thorsen, der 1652 betalte 30 rdl. i indfæstning. Lensregnskabet kalder ham fejlagtig Bo Tommesen. 1664 nævnes Bakken Thorsen til gården. 1670 blev den ryttergods. Fra sidst i 1670'erne er Søren Bojsen rytterbonde. 1686 har han sået 8 td. rug, 3 td. byg, 3 skp. boghvede og avlet 37 traver rug á 2 skp., 10 traver byg á 3 skp., 9 læs hør, har 3 bæster, 3 køer, 2 ungnød, 1 svin, 4 får, et stuehus på 15 fag, lade på 14 og fæhus på 14 og et »herberghus« på 6, mangler 6 bjælker og 8 stave. Bruget var godt og manden »temmelig ved magt«. 1708 oplader han gården »formedelst han er skrøbelig, til sin søn Boj Sørensen på hvilken det meste af avlingen, såsom han er flittig og duelig, hængt haver i langsommelig tid, såsom faderen imellem stunder ved dets drift ikkun lidet formår at udrette.« Besætningen var 2 bæster, 3 køer, 2 kvier, 1 stud, 1 kalv, 5 får. Boj måtte give 3 rdl. i indfæstning. Han døde 1720. 1719 købes gården af Rygård, Hesselmed, for 184 rdl. 1 mk. Han svarer 8 rdl. i landg. og ½ gårds hoveri. Han efterfølges af Tor Bojsen, der 1741 bliver gift med Ellen Thorsdatter fra anneksgården. Han dør allerede

Mat. nr. 4a, Ho Bugt Vej 33. 1918.

1747*). Mads Pedersen Brun fra Orten, tilhørende en stor og bekendt slægt, kom da med fri pas (det var i stavnsbåndstiden) og overtog både enken og gården. Imidlertid dør Ellen, og Brun gifter sig 1757 med Kirsten Christensdatter, ligeledes fra anneksgården. Han dør 1794. Sønnen Hans Madsen Bruun (1770-1837) overtager fæstet og køber gården i selveje 1809 for 580 rdl. Han var gift med Mette Jensdatter (1774-1829) fra anneksgården. Ved faderens død 1837 overtog sønnen Jacob Hansen (1809-59) gården, gift med sin kusine Ellen Pedersdatter (1813-95) fra Burgård. Efter Jacobs død driver Ellen gården, til hun 1865 afstår til sin søn Hans Madsen Jacobsen Bruun (1838-1903), han er gift med sin kusine Karoline Jørgensen (1847-1923) fra Burgård. Hans M. J. Bruun var veteran fra 1864. 1902 overtog deres søn Jørgen Bruun (1872-1947) gården, gift med Mette Christensen (1880-1974) fra Tarp. 1948 svigersønnen Hans Thomsen (1905-73, 1972 sønnen Torben Bruun Thomsen.

*) Om skiftet efter ham kan ses i Kristensen: En slægt fra Kjelst, s. 27.

MAT. NR 4c. TØRVEVEJ 55.

Chr. Rask Pedersen har oprettet og bygget ejendommen 1934 på jord udstykket fra mat. nr. 15 d Tarp. En del af jorden stammer fra en gård i Kjelst. Chr. Rask Pedersen drev den til sin død 1973. Nuværende ejer politiass. Jens Hylkjær.

Kjelst smedie. Smedem. Andreas Nielsen.

MAT. NR. 4d. HO BUGT VEJ 40.

Smed Andreas Nielsen fra Vejle oprettede omkr. 1870 en smedie på en parcel fra III. Han var gift med Christiane Larsen fra Varde. Han virkede her som smed til sin død 1916. En søn, Andreas, var smed i Billum og flyttede senere til Oksbøl. Smedien i Kjelst blev nedlagt. 1938 byggede Jørgen Bruun, III, hus på grunden. Ejers nu af lærer L. Jessen.

IV (3632). MAT. NR. 6. FJORDGÅRD. HO BUGT VEJ 37.

IV var længe en adelsgård. Th. Juel til Estrup i Malt herred ejede den, dernæst Eggert Abildgård, i hvis jordebog den optræder 1660. Fæsteren er da Hans Jepsen, landg. 1½ ørte rug, 1½ ørte byg, 1 svin, 1 kvarter (250-300 stk.) skaller og 15 snese hvilling, 10 torsk, 10 rokter og for leje af Kylingsholm 9 mk. Desuden hørte under Estrup et gadehus, hvoraf der svarede 9 mk. Af mat. 1661 kan man se, at bortset fra de 10 torsk er de øvrige fisk ikke egentlig landg., men betaling for fritagelse af hoveri, forøvrigt skal der ikke mere betales hvilling. Abildgård blev ruineret under krigene og pesten og måtte afstå IV til Bagge Baggesen i Ribe. Mat. 1688 opfører Hans Vandal, Ribe, som ejer, skønt han var død 1686. Ca. 1654 får Laurids Jørgensen gården i fæste. Lige efter svenskekrigene lod han tinglæse følgende brev: »Kendes jeg, Laurids Jørgensen, at jeg har solgt Hans Lauridsen i Hostrup en sorthovedet ko for 12 sdl. Til samme ko er jeg hans fulde og fri hjemmel for hvem, som sig den kan tilegne eller vedkende, da betales pengene tilbage og gives erstat-

Mat. nr. 6a, Ho Bugt Vej 37. Ca. 1915.

ning.« Han underskriver med sit bomærke Δ X. Landet var i den grad udplyndret, så få dyr var tilbage, og røvede dyr var ofte solgt til danske. Køberen har villet sikre sig. Han dør 1696, og der følger nu nogle år, da man hverken kender ejeren eller fæsteren. Imidlertid må en bruger med navnet Hans Hansen have købt gården i selveje, for 1761 skøder beboeren Hans Hansen sin arvepart til sognepræsten Jens Hammer, der 1766 oplyser, at han toruden anneksgården har endnu en gård i Kjelst. Præsten dør 1770, og derefter optræder Hans Hansen som selvejer. Efter ham får sønnen Chr. Hansen den. Han bliver 11. decbr. 1781 gift med Mette Pedersdatter fra Billum Kær, men ægteskabet varede kun godt 3 måneder, så døde Christen Hansen, 31 år, og den unge enke sad tilbage med gården. Da meldte sig en ung mand fra Trolldholm, Henrik Nielsen. De to blev enige om at gifte sig, men han var stavnsbunden under Hesselmed og kunne ikke flytte over på et andet gods og heller ikke til en selvejergård. Han måtte da først købe sig fri hos godsejeren, kancelliråd Chr. Hansen. Se bd. I, s. 163-65. Passet er dateret 30. decbr. 1782, og 9. jan. derefter havde de unge troløvelse og 7. feb. bryllup. Ca. 1817 sønnen Niels Chr. Henriksen, der var f. 1788 og gift med Mette Hansdatter fra XIV. Foruden moderen på aftægt forsørgede han den ugifte Ane Kirstine Hansdatter. 1853 overtog sønnen, Hans Nielsen, gården, han var gift med Ingeborg Therkildsen (1831-1909), datter af lærer Therkildsen. 1885 Ole Jessen Christensen (Ole Kjær), der først havde haft Kærgården (mat. nr. 15). 1895 Hans P. M. Hansen Kjær fra 15a og sønnesøn af Trine

Kjær. Senere drev han i mange år Kjærs hotel i Nr. Nebel. Han var gift med Ane L. D. Hansen fra Tarp. 1902 skøde til Anes bror Hans Hansen (Mark) (1877-1965), gift 1. gang med Ane Gjertrud (1880-1930) fra II A. 2. gang med Anne Evald fra Brøns. 1940 Jens Peder Hjerrild fra Roust. 1946 Jens Chr. Jensen, f. i Billumgårde, gift med Anne Gundesen fra V A.

MAT. NR. 6b. KJELSTVEJ 38.

Fraskiltes 1869 til Mads Johansen (1838-1908, søn af Johannes Hansen på XIV, gift med Marie Johansen fra Guldager. 1904 Jørgen Madsen (1874-1928), f. i Billum, gift med Kirstine Thomsen (1874-1923) fra VIII B. 1930 svigersønnen Kristian Thuesen, gift med Dorthea. 1932 Dortheas brødre Kristian og Anker Madsen (brødrene Madsen). Anker har i mange år haft lillebilforretning og har det fortsat fra sin nuværende bopæl i Billum by. 1972 overtog Kr. Madsens søn Gunner Madsen gården.

MAT. NR. 6o. HO BUGT VEJ 68.

Fraskilt 1881 til Peder Nielsen, der var svensker. 1896 Rudolf Ludvig Nielsen (Ruth), der stammede fra Janderup. 1922 Laurids Kr. Pedersen, der senere var vært i Billum forsamlingshus. 1941 Peder M. Jørgensen. 1950 Peder Jensen Vindfeldt. 1952 Jørgen Poulsen. 1966 Herold Odderup Jensen.

V (4422 EFTER MAT. 1664). MAT. NR. 7, 16.

V var en krongård med samme landg. som VI, nemlig for hver 1 ørte rug, 1 ørte byg, 1 svin, 1 mk. 8 sk. til helmisse og det samme til voldermisse, samt 6 hestes gæsteri. 1562 er kronbonden Søren Ibsen. 1585 er der gårdfællesskab: Chr. og Søren Nielsen, nok to brødre, de nævnes endnu begge 1602, men jordebogen 1593 og 1603 nævner kun Chr. Nielsen, så han har været hovedmanden. 1636 og 39 er Chr. Hansen og *Hans Matiesen* her, 1640 fæster Bakken Dynesen halvdelen og gav 12 rdl. i indfæstning, han overtog Chr. Hansens part. De to gårdmænd *Bakken* og *Matias* kom ikke godt ud af det med hinanden. 1654 havde de været i slagsmål, og Matias måtte bøde 4½ rdl. for fornøjelsen. Bakken havde også været i kamp med Bakken Christensen og slået ham med en kølle, der vankede en bøde på 2 rdl. 1675 døde Bakkens kone, registreringen af boet viste aktiver for 258 rdl. og en gæld på 230. Bakken tilkom den halve formue. Afdøde havde 2 søstre, deres mænd afstod fra at arve, om søstrene måtte få afdødes klæder. Imidlertid var gården sidst i 60'erne blevet helt adskilt i to.

V A (2220, REDUCERET TIL 2112).

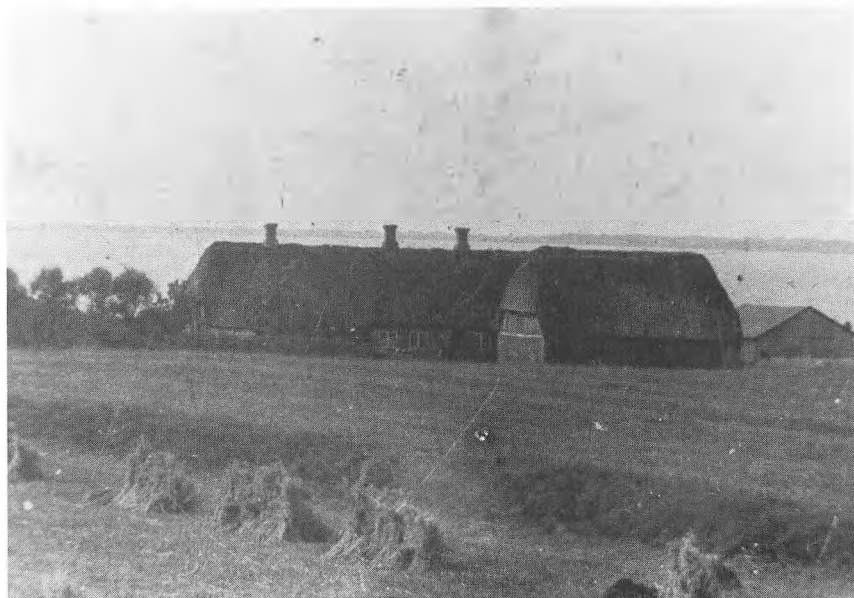
MAT. NR. 7, FJORDGÅRD. HO BUGT VEJ 45.

Blev udlagt til ryttergods, og her afløstes Matias ved denne tid af Chr. Jensen.

Regimentssskriveren indberetter 1707 om ham, at sidste vinter skete det, »at 2 bæster ulykkelig fradøde, så han nu ikkun haver 1 bæst, 3 køer, 1 kvie og 2 ungnød, hans bygningers slette tilstand af sidst holdte inkvisition 1706 er nærmere af den forretning at fornemme, frem for alt, at husbygningerne er meget brøstfældige, formedelst havflodens anstød igennem fjorden, idet så snart det blæser noget lidet af sønden eller sydvest, så går vandet op i gården og ind i hans huse og fordærver ej alene bygningens fundament, mens endog det indavlede hø og korn, ja, hans kilde (brønd) af salt vand opfyldes, anseende fjorden tid efter anden til gården sig så nær har benærmet, at der ikkun er 6 skar imellem, når vandet står stille (dvs. daglig højvande), hvorover man lever i stor frygt og skade, formoder nogen hjælp siden han således findes geråden i armod.« Hertil resolverede sessionen: »Chr. Jensen vil for det første gives 8 rdl. til et plovbæst,« og hvis bygningen tog videre skade af vandflod, skulle man overveje flytning og istandsættelse. Det er nok ikke uden grund, at også denne gård får hartkornet formindsket p.g.a. »vand- og sandskade«. Det er heller ikke underligt, at han blev kaldt Chr. Fjord. 1719 købes V A af Hesselmed for 91 rdl. Kort efter overtager N. Jensen (Jessen) gården. Han svarer 4 rdl. 2 mk. i landg. 1736 fæster Hans Bojsen V A, der kaldes ¼ gård, »som sal. N. Jessen fradøde« på »conditioner«, at han ægter datteren Kirsten, »som på stedet findes« og gør hoveri som naboen (Chr. N.). Af gode grunde varer det imidlertid noget, før han opfyldte conditionernes første punkt. Kirsten Nielsdatter fandtes ganske vist »på stedet«, men hun var ikke giftefærdig endnu, da hun kun var 11 år! Først 1745 stod brylluppet. Det gik tilbage for dem, og da Bojsen døde 1770, måtte Kirsten »af armod efter mandens dødsfald« fratræde fæstet og flytte over i et lille hus med sine 5 børn. Der var aktiver for 31 rdl. og gæld for 29, men desuden skyldte hun husbonden Dorthe Margrethe Rosenberg på Hesselmed 40 sdl. Der har familien nok fået hjælp mangen gang.

Den nye fæster på V A var Jens Pedersen (1741-1829) fra Billum Kjær, som han havde haft i fæste, og som var hans fødehjem, han blev derfor kaldt Jens Kjær. Han var gift med Maren Jakobsdatter fra Ovtrup, f. ca. 1740. Deres ældste søn Jacob Kjær blev gårdmand i Tarp, datteren Maren blev gift med Chr. Hansen på mat. nr. 10, det yngste barn Ellen blev gift med Jens Chr. Jensen på VIII (mat. nr. 12).

Gården i Kjelst blev overtaget af sønnen Peder Jensen Kjær (1776-1859), han var en meget virksom og betydelig mand. 1817 forsynede han gården med nye bygninger, stuehuset står endnu og benyttes stadig. Som almindeligt dengang, når der skulle bygges, anlagde han en teglovn og brændte selv stenene. Han fortsatte teglbrændingen. Bevarede regnskaber fra Peder J. Kjær fortæller om priser på sten. 6. juli 1827 kostede 350 klægsten 3 mk. og 11 sk., 300 betegnet som gode sten 4 mk. 14 sk., okt. 1828 var prisen for 100 klægsten 1 mk. 4 sk. 1834 sejlede S. Rasch mursten til Rømø for ham. I

Mat. nr. 7a, Ho Bugt Vej 45.

marsken spores endnu $\frac{1}{2}$ -1 m dybe græsbevoksede pytter, hvor klægen er taget. Han var også handelsmand, opkøbte landbrugsprodukter og udskibede dem ved ladestedet tæt ved gården. Regnskaberne tyder også på, at han forsynede nabolaget med købmandsvarer. Han var endvidere strandfoged i Kjelst. Peder Kjær var gift med Mette Sørensdatte (1779-1852) fra VIII. 1809 købtes gården i selveje for 218 rdl. 1847 overtager svigersønnen Niels Thuesen (1818-1904), søn af Thue Hansen, Billum, gift med Maren Pedersdatte (1818-1900). 1886 Christian Christensen Nørmark (1855-1929), fra Bjergby i Vendsyssel, gift med Mette Thuesen (1851-1924). Nørmark var bl.a. meget aktiv for og i skytte- og gymnastikforeningen, også foredragsforeningen nød godt af hans virke. 1918 svigersønnen Kr. Marius Thrane (1884-1945), født i Ødis, gift med Sofie Nørmark (1890-1953). 1948 sønnen Kristian Thrane.

VB (2001, REDUCERET 1700). MAT. NR. 16. KÆRGÅRDVEJ 14. Trods adskillelsen lå V A og B's bygninger ganske tæt op ad hinanden, og de 2 fæstere kaldtes vedblivende hinandens gårdmænd, så gårdfællesskabet har fortsat i nogen tid. 1688 er Dynes Bakkensen fæster, han døde 1690, men enken Anne Dyneskone fortsatte endnu 1709 bedriften. Også denne gård var udlagt til rytteriet. Den fik samme nedsættelse af hartk. og af samme grund. 1719 købes den af Hesselmed, da er Chr. Nielsen fæster, 1725 svarer han 4

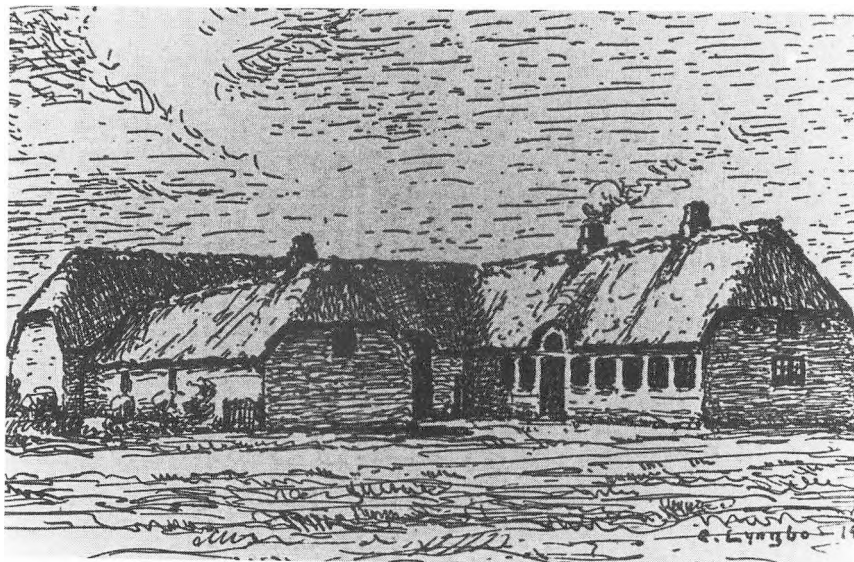
rdl. i landg. Da Chr. N. ikke længer magter at drive gården, udløser Rygaard 1748 en soldat, Thue Boisen, af kaptajn Schacks kompagni ved at aflevere en anden våbenduelig karl. Thue var broder til Hans Boisen på A, nu blev de ikke blot naboer, men fælles om et vist hovarbejde. I Thues fæstebrev hedder det, at han skal forrette »den sædvanlige hovningspligt, som deraf bør at gange og lige med gårdmanden Hans Boisen,« og han skal give »den gamle Chr. Nielsen og hustru Kirstine Dynesdatter deres fornødne føde og klæde deres livstid.« 1750 blev han gift med Maren Knudsdatter og efter hendes død med Maren Gundesdatter fra Borre. Thue døde 1786. Enken og sønnen Gunde Thuesen, der da var 15 år, drev gården videre, og efter moderens død 1793 fæstede han ejendommen og betalte 32 rdl. i indfæstning, han skulle svare »alle ordinære og ekstraordinære kgl. skatter og påbude, såvel de nuværende som de herefter påbudne vorder, alt til rette tider og steder, betaler inden hvert års Mortensdag landg. rede penge 2 rdl., forretter her til Hesselmed $\frac{1}{4}$ parts gårds hoveri og ægter.« Desuden fæstede han et stk. kirkejord i Kjelst, som tilhørte Oksby kirke, og som hans far før havde haft. 1793 blev han gift med Anne Nisdatter. Han var en betydelig mand, en dygtig landmand og skolemand, der udarbejdede et undervisningssystem for døvstumme og øvede stor indflydelse i sognet. Man sagde, det var ham og Peder Jacobsen i Billum, der styrede dets offentlige anliggender, og ingen bestemmelser blev taget uden de to mænd havde tiltrådt dem. 1800 flyttede han gården fra dens farlige beliggenhed ud til kanten af heden, hvorfor han fik navnet »Gunde ve æ Hie«. Over døren til dagligstuen satte han et vers, han havde udskåret i træ:

»Guds Forsyns Almagts Haand beskytte denne Bolig!
Hjælp, vi i Gudsfrygt maa vor Tid henleve rolig,
og efter Døden giv os Sted at bo hos Dig, o Herre,
i det Hus, os Jesus har beredt! Guds Navn højlovet være.«

Men dette og andre gamle minder brændte sammen med gården 1884. Den nuværende gård er bygget på den afbrændtes plads. Anne døde 1838, Gunde døde som aftægtsmand 1847.

Gården købtes i selveje for 222 rdl. i 1809. 1843 overtog sønnen Gunde Gundesen gården (1813-1894), han var gift med Maren Sørensdatter (1812-1892), datter af Mette og Søren Christensen, Billum. Han fortsatte nogle år efter faderens død undervisningen af døvstumme.

1865 overtog den ældste søn Gunde Thuesen Gundesen gården (1837-1921), gift 1. gang med Kirstine Nielsen (1848-1870) fra Tarp, datter af Cathrine og Niels Bakkensen. 2. gang med Anne Carstensen (1848-1931) fra Sønderjylland. Gunde Th. Gundesen var veteran fra 1864, hvor han var korporal i garden. Han var med i andelsbevægelsens start i Billum. Var repræsentant for

Mat. nr. 16a, Kærgårdsvej 14. Efter C. Lyngbos tegning.

»Den vest og sønderjyske Kreditforening« fra 1901 til sin død. Udnævntes 1917 til dannebrogsmænd.

1919 sønnen Peder Gundesen (1891-1969), gift 1. gang med Anna D. Holm fra Janderup. 2. gang med Eva Jensen fra Thorsted. Overtog faderens hverv i kreditforeningen og valgtes 1933 til landbrugskyndig direktør samme sted. Iøvrigt var jagten hans store hobby.

Han byggede 1960 »Fjordhuset« på en grund hos svigersønnen Jens Chr. Jensen, mat. nr. 6 Kjelst. Afstod 1957 gården til sin søn Gunde Th. Gundesen.

VI (3730). MAT. NR. 9 OG 8.

Gården lå i Midtby og svarede samme landg. som V, så de to gårde regnedes for at have samme værdi. Den var også en gammel krongård. 1562 var fæsteren Chr. Madsen, 1585 og 93 Niels Sørensen og Jep Palsen (Pallesen). 1634 og 49 er N. Dynesen og Chr. Jepsen fæstere, 1661 og 64 er sidstnævnte afløst af S. Nielsen. Gården bliver i 1680'erne udlagt som ryttergods, og ved synet 1686 nævnes Peder Christensen for gården. Der var sået 8 td. rug, 3 td. byg, 3 skp. boghvede og avlet 37 travrer rug á 2 skp., 10 travrer byg á 3 skp. og 9 læs hø. Der var 3 bæster, 3 køer, 2 ungnød, 1 svin, 4 får. Stuehuset havde 15 fag, laden 14, et fæhus 14 og et »herberghus« 6 fag. Der manglede 6 bjælker og 8 stave, bruget var godt og manden temmelig ved magt. Allerede dengang havde S. Sørensen (vel Søren Nielsens søn) nok overtaget en part af gården, det har han i alt fald 1688. 1719 er det sikkert deres sønner, der har gården; Søren Sørensen og Chr. Pedersen. Gården købes da af Hesselmed for 175 rdl.

Hartkornet er reduceret lidt for sand- og vandskade. Gården deles derefter i to lige store halvgårde.

VI A (1721). MAT. NR. 9. HO BUGT VEJ 49.

Blev fortsat drevet af S. Sørensen, der døde 1738, 84 år gammel. Allerede kort efter, Rygaard overtog gården, blev Søren Pedersen dog fæster, han efterfulgtes ca. 1757 af Knud Sørensen, der 1794 oplod til sin svigersøn Anders Simonsen af Bandsbjerg (ca. 1763-1842), der da havde fået afsked som soldat og blev gift med Dorothea (ca. 1762-1825). Gårdens pris ved køb i selveje i 1810 er 309 rdl. Datteren Karen (1801-30) blev gift med Anders Lassen (1780-1827), der overtog gården. Anders Simonsen flyttede til gård X, som han havde købt. Efter Anders Lassens død blev Karen gift med Niels Christensen, f. 1799, da hun kort efter døde, giftede han sig med Inger Gundesdatter, f. i Ål sogn. Han døde ca. 1840, og Peder J. Kjær V A overtog gården, således blev Inger Gundesdatter hans aftægtskone.

Kjær's søn Peder Pedersen (1816-51) blev gift med en datter af Anders Lassen og overtog VI A. Ved hans død overtog hans svoger, Anders Lassens søn, Anders Andersen (1822-1903) gården. Han var med i krigen 1848. Han blev gift med Johanne Marie Hansen (1814-74), og sønndatter af Chr. Hansen, gård XII. 1890 svigersønnen Johannes Madsen, f. 1854 på XIV, gift 1. gang med Ane Kathrine Andersen, 2. gang med Maren Nielsen, 3. gang med

Mat. nr. 9a, Ho Bugt Vej 49. Johannes Madsens børn ca. 1915. Fra v.: Oda, Kristian, Karen, Anne, Thora, Anders, Mary, Hanne, Kirstine, Stinne, Mads.

Elisabeth Christensen. 1928 svigersønnen Eskild P. Thomsen. 1944 Søren Baun Christensen. 1947 Karl Knudsen. 1957 Charles Knudsen. 1964 Holger Lindinger. 1970 Valter Bech Sørensen, tømrermester. Jorden er frasolgt.

9c. BORREKÆR.

Udstykket af Peder Kjær. 1853 Andreas Christensen. 1879 Niels Chr. Rankenberg. 1880 Chr. Frederik Linnau, der sidst boede i huset. 1904 købte Hans Marinus Hansen, mat. nr. 16 Tarp hede, stedet og lagde det under sin ejendom, huset blev brudt ned.

VI B (1721). MAT. NR. 8. HO BUGT VEJ 43.

Chr. Pedersen havde fortsat denne gård til sin død 1731. Ved skiftet opgjordes aktiverne til 152 rdl. og passiverne til 86, så han efter den tids forhold havde været ret velstående. Året efter udstedes fæstebrev til Peder Nielsen fra Kjelst. Han »må straks tiltræde gården på den condition, at han ægter enken Gørrit Madsdatter og betaler børnene deres arvepart 33 rdl. 12 sk., når de bliver myndige, være ansvarlig til gårdens besætning, som nu er ham leveret til 44 rdl.s værdi.« Han underskrev med sine forbogstaver. Ca. 1763 overtager Johannes Sørensen gården, han er f. i Orten ca. 1727, bror til Knud Sørensen, II A, blev gift med Mette Pedersdatter. 1788 oplader han til svigersønnen Hans Knudsen (1760-1801), gift med Ellen (1762-1801). Hans Knudsen er fra II A, og således fætter til sin kone. Efter Ellens død bliver han gift med hendes søster Sara, f. 1767, hun gift 2. gang med Thue Jensen (1779-1818). Efter dem overtages gården af Thue Simonsen, f. 1791 i Billumgård, gift med Birthe Hansdatter, f. 1791 i Billum. Gårdens selveje pris 1810 var 191 rdl. Omkring 1881 er gårdens bygninger flyttet længere op i landet. 1851 sønnen Thue Jensen Thuesen, f. 1822, gift med Bergine Marie Agerholm Madsen, f. 1827 i Hannevang. 1891 Ingvar Thissenius (1862-1939), gift med Marie Pedersen (1869-1951) fra Billumgårde. 1927 Ingvar Simonsen (1896-1977) fra Vrøgum, gift med Marie Knudsen (1901-76) fra Kærup. 1966 sønnen Anders Christian Simonsen.

VII (3211), REDUCERET TIL 3011). MAT. NR. 18. KJELSTVEJ 21.

I middelalderen hørte denne gård under Ribe domkapitel, der tog lavhævd på sine ejendomme i Bordrup, Oksby og Skødstrup samt på »1 gård i Kjelst, som Chr. Henriksen iboede.« Og i forbindelse med denne gård havde man et bevis fra Jens Juel, Hesselmed, på, »at han aldrig ville trætte på den gård i Kjelst, så længe han havde *Smørholm* i fæste.« Det er væbneren Jens Juel, der er tale om. Han havde Hesselmed 1525 og døde ca. 1552.

I 1600'tallet måtte gården have haft en fæster, der hed Mattias, formodentlig Mattias Tuesen, der både 1639 og 56 får børn døbt, i 1660'erne skrives Mette Mattiaskone til gården. Det er sikkert hendes datter, der bliver gift med Hans

Sørensen, som 1675 får en datter Mette, der vel er opkaldt efter mormoderen. De må da have gården.

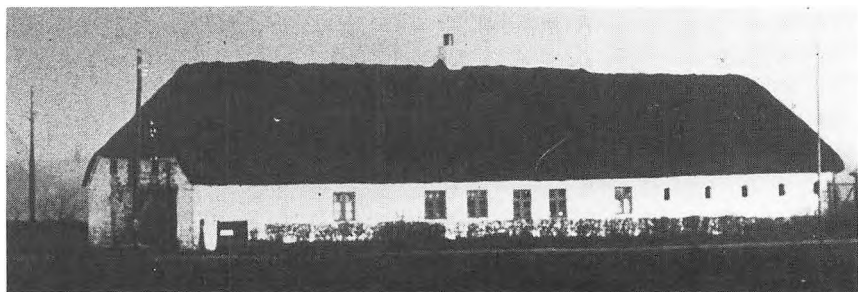
Selv om gården nok hørte under kapitlet, udlægges kronen den som ryttergods, idet kronen ved reformationen tiltog sig overherredømmet også over domkapitlerne.

I 1682 klagede Hans Sørensen over, at han havde leveret hø og halm til rytteren i Hannevang for 30 dage, men rytteren brugte det i 20 dage og sagde, det var ikke vejret. Oberstløjtnant Rabe lagde sag an mod Hans Sørensen og tog syn over hans gård, og på tinget dømtes han til at betale rytteren foderet. Han havde vel intet bevis for, hvor meget der var leveret. 1686 havde han sået 4 td. rug, 1½ td. byg og avlet 6 travet rug á 3 skp. (byghøsten er glemt indført) og 4 læs hø, han havde 2 bæster, 2 køer, 1 ungnød. Stuehuset var 11 fag, lade og fæhus 5, der mangler 4 sparrer, 6 stolper, 50 lægter, 2 bjælker, 50 alen ledere. Kommissionen mente, at formedelst misvækst og kvæggets frafald måtte ejendommen eragtes utjenlig til rytterhold. Regimentet havde nemlig hjulpet manden med 2 plovbæster og i 85 yderligere lånekorn, ligesom det fra maj til 1. aug. havde underholdt rytteren af kassen.

Det er tydeligt, at Hans Sørensen ikke havde nogen høj stjerne hos regimentsskriveren A. H. Rask, som førte tilsyn med godset, og det blev ikke bedre i den følgende tid. Herom fortæller Rask 1689 følgende: »Nu i vinter, da jeg med ritmester Kaas rejste om ved besigtigelse og en rytterbonde ved navn Hans Sørensen i Kjelst så godt som måtte nødes til at give en hest til hjælp for vognen, var det glat og meget hårdt føre. Samme hest, som ikke var skoet, faldt nogle gange, og hvordan der er kommen, så er hesten derefter befunden død. Jeg haver ladet hesten vurdere, befandtes 9 år gammel og agtet at kunne være 9 sdl. værd. Nu er samme bonde trodsig og vil ikke lade sig nøje med noget til hjælp til et plovbæst igen, men plat siger, at (han) hverken vil pløje eller så, med mindre han får en hest igen. Begærer derfor allerydmigst (af sessionen), om han måtte hjælpes med penge til en hest igen, såsom det ikke var i mit ærinde, hesten skulle være kommet til skade, og om imod forhåbning jeg kunne tilkendes at give ham noget til hjælp, det da af de høje herrer selv måtte sættes, thi skulle dette gå bonden an, da blev udfunden mange, som sådant skulle praktisere, når de en gammel hest fradøde.« Sessionen så lidt anderledes på sagen. Den resolverede, at da hesten var kommet i ulykke i Kgl. May.s tjeneste, skulle kassen betale ham det sædvanlige beløb eller tilskud til køb af en hest. 1709 indberetter regimentsskriveren: »Hans Sørensen er en gammel mand, der har opladt gården til sin søn Mathias Hansen og desårsag fra dragoneriet dimitteret, står dog endnu selv for stedet med sine tvende døtre, som han på bedste måde hjælper, anseende ingen ting mellem faderen og sønnen gik andet ud på end fast at myrde hinanden, såsom sønnen er noget uforskammet og i så måder siden ingen forligelighed kunne være imellem dem, haver faderen og døtrene givet Mathias langt mere end

deres evne var til ved afståelse af gården, der dog desuagtet har lagt videre begyndelse til adskillige onde intentioner imod sin fader, såsom at han en tid efter at have kvitteret gården skal have indgået, da ingen var tilstede, i sin faders våning og borttaget hans kjortel og nogle stållegende og hestetøj, item ladet sig endnu forlyde, at han vil bryde 2 bjælker ned af huset og tage et bæst, alligevel han ingen præntion af nogen billighed dertil haver, – beder om beskærmelse mod sønnen.« Sessionen udtalte, at »Math. Hansens adfærd er bekendt (han havde jo været rytter i regimentet) og var meget tjenlig til jordens konservation, men at han nu derfra (landbruget) blev overflyttet og til dragon igen præsenteret i stedet for en af enkernes sønner, som man af mangel på mandskab her i egnen har måttet lade inrullere. H. Sørensen efterlades 3 kvartalers afgifter.«

Den enkes søn, hvis plads den »uforskammede« skulle have, var nok Søren Nielsen, som vel så har giftet sig med en af døtrene. Han er her i alt fald 1719, da gården købes af Krabbe for 103 rdl. Han afhænder kort efter til Hesselmed. 1744 synes Hans Sørensen at have overtaget fæstet, og han blev da gift med Maren Christensdatter fra Tarp. De efterfølges af sønnen Søren Hansen, f. 1745, gift med Maren Pedersdatter, f. 1742, fra Billumkær. 1795 oplades til en ny Hans Sørensen, en søn (1766-1842), gift med Maren Thuesdatter (1773-1829) fra V. Ved udskiftningen flyttede han ligesom svogeren Gunde Thuesen gården ud til Kjelst hede. Gårdens pris i selveje var 362 rdl. 1837 sønnen Thue Hansen (1805-84), gift med Karen Sørensdatter (1807-46) fra Billum. Han kaldtes »Thue ve æ Hie« og var en dygtig og anset mand. 1862 svigersønnen Søren Th. Mathiassen (1829-93), gift med Maren Thuesen (1834-92). 1889 er ejeren Niels Hansen Simonsen, der 1899 skøder til Bertin Skoven Christensen (1873-1943) fra Vendsyssel, gift med Kirstine Knudsen (1871-1933) fra Svendborg egnen. 1943 sønnen Henry Skoven Christensen. I 1950'erne brændte gården. En ny enlænget bygning blev opført på den nedbrændtes plads. 1958 Hans Gade. 1959 N. A. Sørup. 1964 Magnus Jensen. 1969 Jens E. M. Christensen. Flere gange er der solgt jord fra, så der nu kun er lidt tilbage. Der drives minkfarm.

Mat. nr. 18a, Kjelstvej 21.

Mat. nr. 18b, Kildegårdsvej 35.

MAT. NR. 18b. KILDEGÅRDVEJ 35.

Thue Hansen udstykkede 1862 til sønnen Søren Thuesen (1833-87), gift med Maren Thomsen (1839-87) fra VII B. Søren deltog i krigen 1864 som dragon. Ved faderens død 1887 overtog sønnen Thue H. Thuesen 20 år gammel gården, han blev gift med Mette Marie, datter af Truels Lauridsen. De døde begge af TB, Thue 1896 og Mette Marie 1898. Derefter overtog Jens Peder Jensen (1867-1912) gården, han var fra Grimstrup og gift med Thues søster Kirstine (1869-1910). Den gamle betegnelse »ve æ hie« fulgte med, idet Jens P. Jensen blev kaldt Pe Hie. Ved deres tidlige død efterlod de sig 7 børn i alderen 13 til 6 år. De blev sat i pleje hos forskellige i Billum. Noget af jorden blev solgt (se mat. nr. 18 m), resten af ejendommen med bygningerne købtes af Peder L. Thrane (1882-1970), søn af Michal Thrane, gift med Anne Knudsen (1889-1969) fra Fyn. 1952 sønnen Viggo Thrane.

Mat. nr. 18l. Kjelstvej 8.

Blev udstykket fra 18 b. 1891 skøde til Hans Anton Jensen, æ skomager på Vesterager. Han var født i Grimstrup og var en bror til Jens Peder Jensen, 18 b.

Hans A. Jensen var den første uddannede husflidslærer i Billum. Husflid-skredsen var stiftet 1887 med Peder J. Holm som formand og lærer Jepsen blandt stifterne. Det blev besluttet at få en mand uddannet som husflidslærer, valget faldt på Hans A. Jensen, der 1889 var på Thorup Husflidsskole. Han

Mat. nr. 18e, Kjelstvej 8. Kirstine og Hans Jensen, børnene samt Kirstines mor Kirsten Davidsen.

fik fine karakterer i sit afgangsbrev, fagene var: Snedkeri, drejning, kurvemagerarbejde, paparb. og bogbinding, børstenbinding, billedskæring, halmarb., sko- og sadelmagerarbejde. Husflidsskolen afholdtes forskellige steder, hvor man kunne få lokale, der var ikke mange penge til rådighed, sognerådet gav et årligt tilskud på 10 kr., elevernes arbejde købtes til en tombola, hvorfra overskuddet blev brugt i husflidsskolen til redskaber og værktøj. Lederne arbejdede gratis. Da forsamlingshuset kom til, lejede man sig også ind der for en vinter ad gangen. Fra 1903 til 1927 var der ingen husflidsskole, så blev sagen optaget påny. Fra 1930 var lærer Kr. A. Kristensen i mange år i ledelsen. Arbejdet foregik i forsamlingshuset. Krigsårene betød en afbrydelse, derefter fortsatte husflidsskolen i nordre skole, hvor lærer Tage Uhre i en lang årrække ledede arbejdet. Husflidsskolen stoppede 1973.

Hans A. Jensen drev gartneri sammen med landbrug på ejendommen. 1928 svigersønnen Jens H. Pedersen, gift med Astrid. 1960 Svend Jørgensen. 1967 Niels Pedersen.

MAT. NR. 18m. HØJBO. KILDEGÅRDVEJ 39.

1913 skøde fra Jens P. Jensens bo til Johan P. Pedersen, der byggede og oprettede en ny gård, han var gift med Mette, datter af Niels Nielsen (Murer). 1934 Poul Poulsen.

Astrid og
Jens Pedersen kører
klyne.

MAT. NR. 18f OG 7g. SAVMØLLEN. VESTERHAVSVEJ 62.
Udstykket 1892 til Hans L. Thrane, der drev savmølle. 1900 Mads Chr. Pedersen. 1901 Karl Hansen (Karl Snedker). Foruden at passe savmøllen var han musiker og oplæser, især i jysk mundart. 1946 dattersønnen Hans M. Hansen, der drev landbruget, savmøllen var da forlængst nedlagt. Bygningerne brændte omk. 1960, og der byggedes et hus nord for vejen, som Mette Christensen ejer.

MAT. NR. 18d. VESTERHAVSVEJ 71.

1918 skøder Niels H. Simonsen en jordlod til Nikolaj Junker, der opfører bygninger. 1922 til sønnen Mettinus Junker. 1924 til broderen Aron Junker, der 1927 skøder til svogeren Peder M. Nielsen. 1932 til Peder Jensen Pedersen, (skrædder). Nuværende ejer Ove Hansen.

Mat. nr. 18f. Savmøllen.

VIII (10.720). KJELST PRÆSTEGÅRD. MAT. NR. 11 OG 12.

Som allerede nævnt blev Billum sogn 1630 anneks til Janderup, og dets præstegård i Kjelst blev annekspræstegård. Det var sognets næststørste gård. Ved matriklen 1688 fik den omtrent 11 tdr. hartkorn, mens den ved de tidligere matrikler kun havde knap det halve. Det almindelige i sognet var, at hartkornet kun forandredes lidt eller ofte nedsattes en smule ved matriklen 1688. Ved annekspræstegården er der altså et stærkt iøjnefaldende eksempel på det modsatte. Mange vil spørge, hvordan det dog kunne være. Ja, det hænger sammen med det gamle ord om, at »det er godt at bo under krumstaven«, for det viste sig altså, at det også var godt at bo under præstekraven, i alt fald i Janderup-Billum. Landgilden, der skulle svares til præsten, var sat så lav i forhold til gårdens størrelse og godhed, at hartk., som i 1661 og 64 beregnedes efter landgildens værdi, også blev for lav. Da landmålingsmatriklen så kom 1688 med en opmåling og bonitering som grundlag for vurderingen, viste gårdens sande værdi sig, og hartkornet fordobledes.

Den sidste præst, hr. Ib, drev selv gården. Det fremgår af et tingsvidne, 10 af hans bymænd afgav. De vidnede, at da han afstod kaldet 14 dage før Sct. Valborg dag 1630, havde hr. Ib 2 gildinger (heste), 4 øg, som var alle brune, 7 køer, 2 kvier, 3 andre nød, nogle får og svin, 1 stor brugkedel, 2 vogne, 1 plov og 2 harver.

Fra første færd har der vist været to fæstere i anneksgården. Et sådant

gårdfællesskab mellem to eller flere var almindeligt på nogenlunde store gårde. Kan man slutte fra navnene, må de to have været far og søn, de hed nemlig Jens Christensen og Niels Jensen, men bevises kan det ikke.

Niels Jensen nævnes 27. maj 1638, da han får en søn døbt Niels Nielsen. 1642 jordes hans ikke navngivne datter, 1644 døbes datteren Kirstine. 1645 begra- ves hans datter Anne. Der fødes atter en datter, som får samme navn. Desuden må Jakob Nielsen, der senere nævnes til gården, være hans søn, selv om det ikke kan konstateres i den på huller righoldige kirkebog. Niels Jensens hustru hed Anna, hvad der fremgår af en indførsel 1646.

I matriklen 1661 opføres gården både med Jens Christensen og Niels Jensen som fæstere, men matriklen 1664 har kun Niels Jensen. Det kan tyde på, at Jens Christensen er død i mellemtiden. Sidstnævnte matrikel opfører tillige: »Noch 1 liden hus, Elle Hansdatter ibor, som er uden sæd og sidder på gårdens grund.« Det er fristende at tænke sig, at Elle er Jens Christensens enke og huset et aftægthus.

Lige et par træk om Jens Christensen: 1641 optræder han på Ribeborgmeste- ren Hans Nielsen Friis' vegne og sagsøger en mand i Kærgård, Ål sogn, der siden 1637 ikke har betalt afgiften af en gildes-eng. Friis var forstander for gilden og de fattige i Ribe. Det drejede sig om 3 rdl. Jens Christensen mente, Kærgårdmanden havde forbrudt sit fæste.

Danske lov indskærper følgende om anneksgårde: »Af Annexe-Gaardene nyde Præsterne selv alle Tiendens Deele (dvs. præste-, kirke- og kongetien- de). Før den tid har der vist hersket nogen usikkerhed. I alt fald ser vi, at i 1647, da Jens Christensen »agede korn hjem«, udsatte Hans Jepsen i Tarp neg af Jens' kornrader. Det skulle være tiendekorn til kirken og kongen. Men nærmere oplysning om sagens forløb er det ikke lykkedes at finde. – For øvrigt var Jens Christensen uheldig med en kørsel, han havde påtaget sig. Den nærmeste herremand, Chr. Lange til Hesselmed, havde købt en mølle- sten til sin vandmølle, og den Hesselmed møller lejede da Jens Christensen til »selvanden« at køre stenen hjem fra Kolding. Han stillede også med to heste og en halv vogn, men da han havde kørt en mills vej, opgav han, lod stenen ligge på adelvejen og tog hjem med sine heste og den halve vogn, mens den anden part, åbenbart mølleren, blev ved stenen med sine heste og sin halve vogn. I alt fald vidnes det senere, at der var fire heste for stenen.

Der har boet flere folk på anneksgården og måske i aftægthuset. 2. august 1654 begravnes en Hans Nielsen, 27. okt. 1657 Søren Pedersen og i nov. 1667 Jens Skriver fra gården.

Den 22. juli 1673 havde Niels Jensen »udi hans velmagt afstanden hans gård, grund og ejendom« til sin yngste datter Anne Nielsdatter og Niels Nielsen i Kjelst, mod »at de giver ham og hans hustru deres ophold«. I den anledning lod han sin gård registrere i overværelse af herredsfogeden Rasmus Staall i Billum og herredsskriveren Lambert Rask i Rottarp, Ovtrup sogn, samt to

vurderingsmænd. Formuen blev da opgjort til 437 sdl. 1 mk. 15 sk. Det må siges at være godt så kort efter den ulykkelige krig, da mange ejendomme blev insolvente. 2. juni 1682 fik Niels Nielsens en søn Jens døbt.

Den mand, der har fæstet efter Jens Christensen, er den førnævnte Jakob Nielsen. 1660 får han en søn Simon døbt, 1665 atter en søn Simon og 1666 en tredie, Simon. I matriklen 1688 opføres både han og Niels Nielsen som gårdens fæstere.

1699 Dom. Rogata (14. maj) begravnes en Niels Nielsen fra præstegården. Også 1697 18. juli begravnes en Niels Nielsen fra samme gård. Den ene må være gårdfæsteren, den anden er antagelig den Niels Nielsen, der blev døbt 1638. Indførslerne er så knappe, at man ikke kan se, hvem der er hvem.

1709, Feria 3^{ia} Pentecostes, 21. maj, begravnes Jakob Nielsen af Kjelst præstegård. År forinden havde han opladt fæstet til en datter og svigersøn, nemlig Lisbeth Jakobsdatter og Tue Thorsen.

Gennem denne Lisbeth har en gren af den lærde universitetsbibliotekar P. G. Thorsens forslægt siddet på gården, siden den blev anneksgård, og kom til at sidde der i flere slægtsled efter Lisbeths tid.

VIII A (5330). ANEKSGÅRDEN. MAT. NR. 11. HO BUGT VEJ 52.

Niels Nielsens efterfølger, Hans Jensen, nævnes 1709 og 17 og er åbenbart en svigersøn, gift med Nielsens datter Anne. Hun dør 1734, da kirkebogen melder: »15. okt. begravet den i livet gudfrygtige sal. Anne Nielsdatter af Anneksgården 87 år.« Hans Jensens søn Chr. Hansen tiltræder ca. 1738 og ca. 1757 Søren Pedersen, f. 1737 i Billumgård, gift med Ellen Jensdatter, død 1768, 2. gang g. m. Anne Kirstine Christensdatter, f. 1738. 1796 bliver datteren Ellen, f. 1776, gift med Peder Jessen fra Tarp, f. 1768. Efter dem fik sønnen Søren Pedersen (1798-1863) gården, gift med Maren Hansdatter (1796-1839) fra VII. De fik 9 børn, hvoraf de 8 døde som små, Hans som 22-årig. Alene i 1839 døde 4 børn og moderen Maren Hansdatter. Hjemmet var ramt frygteligt af tuberkulosens hærgen. Den var århundredets og de første åringer af vort århundredes uhyggelige svøbe, der ramte mange hjem i vore sogne. Søren Pedersen blev gift 2. gang med sin morbroder Chr. Sørensens enke Gunder Hansdatter. 1863 til Christen Sørensen (1842-73), der var søn af 2. ægteskab, gift med Ane Gundesen (1839-1926) fra VB. Efter Christens død giftede hun sig med Jacob Termansen (1841-1911) fra Ål sogn. 1874 blev nye bygninger opført, vistnok efter at de gamle var brændt. Gården blev ved den lejlighed flyttet til dens nuværende beliggenhed. Iøvrigt var Jacob Termansen foregangsmand på mange områder og var en af egnens kendte mænd. De var barnløse, men havde en plejesøn, Terman Termansen, der udvandrede til Argentina. Som enke bortskænkede Ane 30.000 kr. til velgørende formål. Anes søstersøn Gunde M. Sørensen (1871-99) overtog 1897 gården, han druknede under en lysttur til Grærup strand 1899, var gift

Mat. nr. 11a, Ho Bugt Vej 52, i Hans Marinus Hansens tid. Fra venstre: Kathrine, Hans M. Hansen, børnene og tjenestefolk.

med Ane Kathrine Nielsen (1873-1959) fra Tarp. Hun bragte 1901 gården til sin 2. mand Hans Marinus Hansen (1877-1948). 1908 brændte stald og lade, og nye blev opført.

1934 Jørgen L. Thomsen (1885-1947) fra Ovtrup, gift med Karen Clausen (1882-1971) fra Janderup. 1947 sønnen Chr. A. Thomsen.

11d. KÆRGÅRDVEJ 9.

Udstykket af Jørgen Thomsen 1939 til svigersønnen Gunnar Bruun Jørgensen. 1948 Gunner A. Nielsen.

VIII B (5330). ANNEKSGÅRDEN. MAT. NR. 12. HO BUGT VEJ 57.

På denne gård fortsætter Thue Thorsen. 1700 har han en avlskarl. 1728 bliver sønnen Thor Thuesen gift med Dorothea Pedersdatter Kiær og overtager vel gården ved denne tid. Han dør 1770 og hun i 84. 1758 synes Jens Jensen at have overtaget fæstet. Han er her endnu 1788 og var gift med Maren Christensdatter, f. ca. 1745. Sønnen Jens Chr. Jensen fik gården ca. 1800 og blev gift med Ellen Jensdatter Kjær fra V A. Han døde ung, og Ellen tog ophold hos sin søster Maren på XII.

Christen Jacobsen (1781-1859), gift med Maren Thomasdatter, begge fra Janderup, overtog gården. 1829 Th. Nielsen Christensen, (1806-84), gift med Kirsten Christensdatter. 1876 sønnen Chr. Thomsen (1841-1931), gift med Maren K. Thuesdatter (1840-95) fra VII. Chr. Thomsen deltog i krigen

Mat. nr. 12a, Ho Bugt Vej 57.

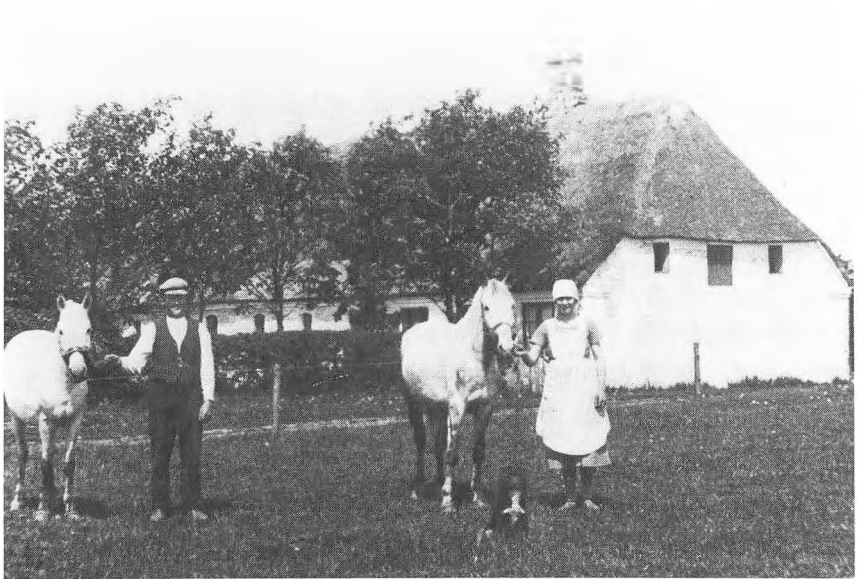
1864. 1897 sønnen Thue Thomsen (1871-1962), gift med Anne K. Beck Thomsen (1873-1955) fra Ø. Terp, Sønderjylland. 1938 svigersønnen Charles Knudsen, der også var handelsmand og kreaturkommissionær. 1957 sønnen Karl Knudsen.

12c. HO BUGT VEJ 53.

På en grund købt 1952 fra mat. nr. 12 byggede Egon Gärtner et hus. Det ejes nu af Svend Lauridsen.

IX (1321). MAT. NR. 5. VESTERHAVSVEJ 74.

1645 blev Søren Jensen i Kjelst gift med Mette Nielsdatter. Det er vist ham, der senere, i 1660'erne, nævnes som fæster her. IX kaldes et bol og svarede 5 skp. byg i landg. Bolet hørte under Hesselmed. Margrethe Orm måtte sælge det. 1688 ejedes det af hr. Friderik i Gram, dvs. sognepræsten Friderik Hansen Fries, der var svigersøn af storkøbmanden Bagge Baggesen i Ribe, som nok har benyttet sig af fru Orms forarmelse til at skaffe sig jordegods. Så har hr. Friderik vel fået bolet i medgift. Fæsteren var Niels Hansen. Efter 1725 kom IX atter under Hesselmed. I 1750'erne synes Hans Jensen Bjerger at bo her, efter hvem Jep Christensen Smed overtager det 1769. Folketællingen 1787 kalder ham Jep Jensen Smed. Han skulle svare 3 rdl. 2 mk. i landg. og som andre frihedsbønder forrette en smule »villighedshoveri«, nemlig slå, aflægge, rive, stakke og indage 1 dags slet i Hesselmed Kærenge i Vrøgum

Mat. nr. 5a, Vesterhavsvej 74. Else og N. P. Nielsen.

skifte, samt grøfte 1 dag i samme eng, hente 1 å 2 læs tørv fra Jegum hede, forrette 1 harvebed samt ægter efter tur og omgang. 1794 overtager Jens Christensen Jepsen IX efter sin far. Han fortsatte som grovsmed og bolsmand. 1810 var prisen for selvejet 182 rdl. Ca. 1818 sønnen Søren Christian Jensen (1796-1865), gift 1. gang med Maren Hansdatter (1795-1819) fra VII. 2. gang med Karen Poulsdatter fra Billum. Søren Chr. Jensen opgav smedjen og var gårdmand. I 1860 er han aftægtsmand, lærer Therkildsen har købt gården og flytter den til dens nuværende sted nord for landevejen og tæt ved skellet til Ål sogn. Den gamle gård lå i Øster-Kjelst mellem III og IV. Beboelsen her brugtes til aftægtsbolig, sidst af Ingeborg og Hans Nielsen fra IV.

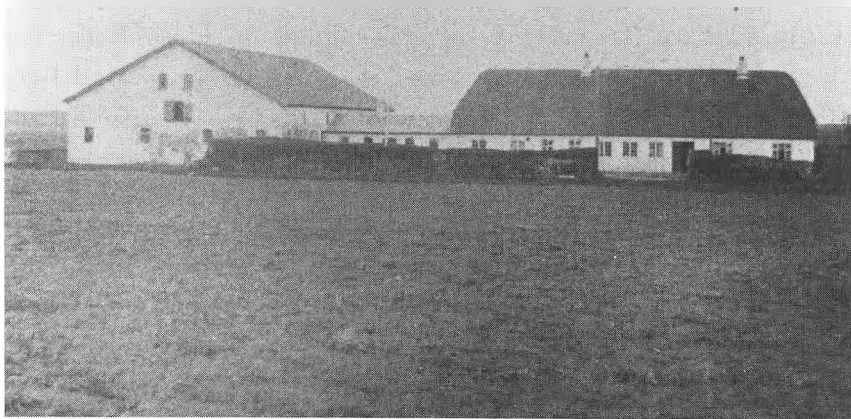
Den nye gård, hvortil hovedmatriklen er flyttet, skødes 1861 fra Therkildsen til Christen Simonsen Olesen, f. 1824 i Ål sogn, gift med Lene Christensdatter fra Oksby. 1882 Søren Sørensen (Søren Landevej). 1906 Jens Jensen (Slagter). 1915 Jørgen Sørensen (Smed). 1928 Niels Peder Nielsen fra Ho, gift med Else Olesen fra Oksby.

X (2020). MAT. NR. 17. KJELSTVEJ 20.

Også X var en gammel krongård. 1562 og 85 er bonden Hans Klemidsen, 1593 Hans Christensen. 1603 Chr. Hansen, der døde 1646, derefter Hans Christensen. Gården blev nu udlagt til ryttergods. 1686 var bonden Niels Lauridsen (Laugesen), der havde 2 døtre hjemme som medhjælpere. Han

havde sået 2 td. rug, 1 td. byg og avlet 3 traver rug á 2 skp., 6 traver byg á 2½ skp. og 3 læs hø. Han havde 2 heste, 2 køer, 1 kvie, 4 får. Salshuset var 8 fag, laden 9. Han manglede 2 bjælker, 6 sparrer. I 1685 havde han fået lånekorn, som ikke i 86 kunne tilbagebetales formedelst kornets ringhed. Bruget var »temmelig«, bonden i slet tilstand. 1705 bliver Jes (Jens) Jensen gift med Anne Tuesdatter fra Anneksgården. De synes at overtage gården her, og han er her 1719. Han driver også XI, som var blevet øde, og ved auktionen sælges de under et som én ejendom med hartk. 2711 ÷ 0022 for sandskade. Rygård blev højst bydende (93 rdl.), men har måske handlet for Simon Christensen, Hebo, der 1720 får skøde og desuden får han skøde på XIV. Langt senere kommer den forenede X-XI dog under Hesselmed. Ca. 1744 overtager P. Jensen fæstet og 1781 Jens Pedersen (kaldet Laugesen). 1807 får Chr. Nielsen fæstebrev på gården. Han døde tidligt, og 1808 overtog N. Mortensen fæstet, 1809 køber han gården i selveje for 362 rdl., men sælger kort efter til Anders Simonsen fra gård VI.

Omkring udskiftningen er X flyttet ud ved Kjelst hede. Anders Simonsen afstod gården til svigersønnen Jeppe Gregersen (1794-1854), gift med Elisabeth Andersdatter, f. 1796. 1855 sønnen Anders Jeppesen (1828-85), gift med Maren Nielsdatter fra Sdr. Vium. Solgte 1879 til Mads Bruun Jørgensen (1850-1923), gift med Ane Kathrine Nielsen, datter af Niels Bakkensen i Tarp. 1907 til sønnen Niels Bakkensen Jørgensen (Niels Bruun). Han flyttede til Oksbøl og 1938 købtes gården af Ejner K. Hansen fra Meldbjerg,

Mat. nr. 17a, Kjelstvej 20, i Niels Bruuns tid.

Hostrup. Han er en fremragende svineavlsmænd og har et af landets bedste avlscentre.

XI (0631).

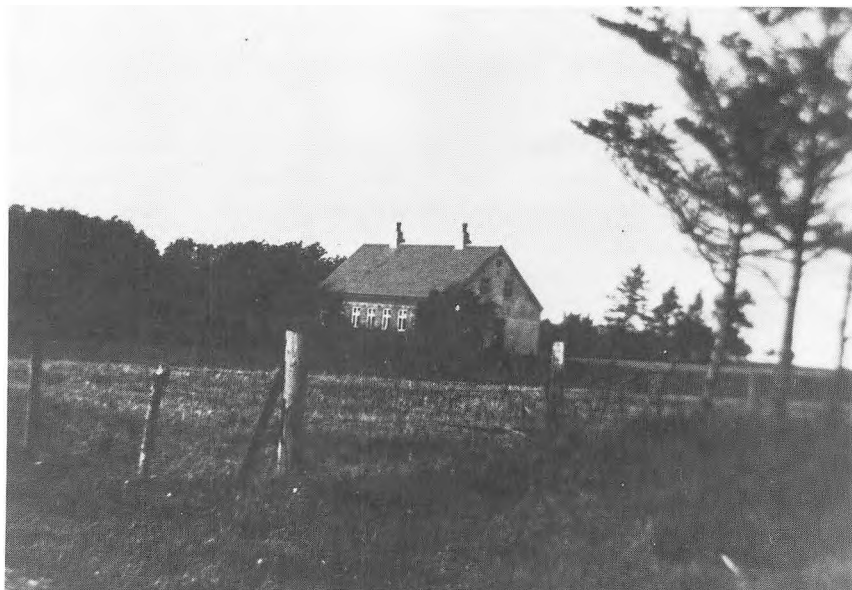
Dette bol var ligeledes gammelt krongods. Landg. var 1 svin, 8 sk. helmis, 8 sk. volmis, 1562 var fæsteren Oluf Tegisen, 1585 og 93 Chr. Olufsen og Anders Sørensen, 1603 Hans Christensen og A. Pedersen, 1636 og 49 Søren Hansen, 1661 Niels Iversen, 1664 N. Thuesen. Derefter bliver stedet øde, og rytterbonden N. Lauridsen på X driver det, og det lægges nu helt sammen med denne gård.

XII (2201). MAT. NR. 10. KÆRGÅRDVEJ 5.

XII er en af Hesselmeds gamle gårde, hvis landg. var 1½ ørte rug, 1½ ørte byg, 1 skovsvin, 1 fødenød, 1 rigsort gæsteri. 1646 blev Eske Lambertsen gift med Marine Torsdatter fra anneksgården. Eske dør 1665, hvorefter svigersønnen Oluf Jensen får gården, som 1688 ejes af hr. Frederich i Gram. Han ejede også IX. Begge havnede senere igen under Hesselmed. Ca. 1707 tiltræder Eske Olufsen, der ca. 1748 efterfølges af Mads Nielsen med tilnavnet Troldholm. Efter hans død fæstede sønnen Niels Madsen (Troldholm) gården 1770, gift med Ane Madsdatter. Da begge bedsteforældre skulle opkaldes, blev der 3 Niels Madsen'er i gården, nemlig gårdmanden selv og de 2 ældste drenge. Ca. 1794 fæstede Chr. Hansen (1765-1848) fra Henne gården og købte den i selveje for 427 rdl. Han var gift 1. gang med Maren Christensdatter, der døde 1804, 2. gang med Maren Jensdatter (1771-1849), datter af Peder Kjær, V A. 1837 sønnen Jens Christensen, f. 1806, gift med Maren Christensdatter, f. 1815 i Billum. Omk. 1868 sønnen Christen Jensen (1839-1913), gift med Ane Simonsen (1849-1922). Til gården var der også teglværk. I 1880'erne byggedes der ny gård på marken. Chr. Jensen var også musiker og drog rundt på egnen som spillemand ved festerne. 1893 til broderen Niels Chr. Jensen (1851-1917), gift med Else (1854-1926) fra Oksby, hvor de var bosat, til de overtog gården i Kjelst. 1918 Mads Th. Madsen (1885-1968) fra gård VI A, gift med Agny Pallesen (1895-1973). 1957 sønnen Palle Madsen.

10d. HO BUGT VEJ 51.

Resten af de gamle bygninger på XII samt lidt jord og teglværket solgtes 1886 til Nis Hansen. 1889 købte skomager Søren Christensen (1859-1913) fra II A bygninger og landbruget, han havde skomagerværksted, som han drev til sin død. Han var gift med Maren Knudsen fra Bredmose, Ho. Hun boede i Kjelst til 1949, da hun solgte til Hans Bloch Nielsen fra Tarp. Han rejste 1955 til U.S.A. og solgte til Niels K. Christensen. 1976 lærer Ib Brogård Andersen.

Mat. nr. 10e, Ho Bugt Vej 48, i Jacob Thermansens tid.

10e. HO BUGT VEJ 48.

1885 købte Jacob Termansen en parcel fra 10 a. 1900 byggede han hus efter at have afstået sin gård VIII A. 1923 Hans Marinus Hansen. 1929 til hans datter og svigersøn Marie og Anton Gade. Der var da bygget stald til, ligesom der gennem tiden er købt mere jord til. Anton Gade omkom 1937 ved en ulykke – blev sparket af en hest –, Marie drev landbruget videre til hun 1961 afstod til sønnen Anton Gade.

10m. TØRVEVEJ 45.

Blev bygget på en hedelod i Nr. Billum, udskilt fra 10a af Chr. Jensen, som bosatte sig her efter at have solgt gården i Kjelst til broderen. 1914 sønnen Jens Chr. Jensen (1872-1949), gift med Ane Kirstine (1883-1961). 1933 Magnus Jensen. 1946 Niels Karl Christensen. 1973 Erik Balslev Pedersen.

10n. KÆRGÅRDVEJ 7.

1928 byggede Johannes Madsen, VIA, aftægtshus her. Nuværende ejer Vilhelm Schmidt.

10g OG 20b. HO BUGT VEJ 65.

Som nævnt var der flere teglværker i Kjelst. Gård XII har tidligt været med i teglproduktionen, Nis Hansen, der 1886 købte gårdens gamle bygninger,

Mat. nr. 10m, Tørvevej 45. Ca. 1929. Der klippes får. Personerne fra v.: Anne, Anne Kirstine, Jens Chr. Jensen, Jens Peder, Johanne Andersen, Ketty Storgård og Jensine.

overtog også teglværket, det solgte han 1889 til Hans Chr. Knudsen, der i forvejen drev teglværk i Kjelst. 1909 Niels H. Simonsen, der overtog alt teglværksdrift i Kjelst og havde en betydelig forretning. 1921 Kristian Møbjerg Kristensen. 1922 Hans Beck Thomsen. 1925 Christian Thomsen. 1932 Charles Knudsen. 1936 Kristian Jørgensen. Teglværket var nu helt ophørt med produktionen. 1940 Hans P. Pedersen, der i mange år har været kontrollassistent i Billum Kontrollforening.

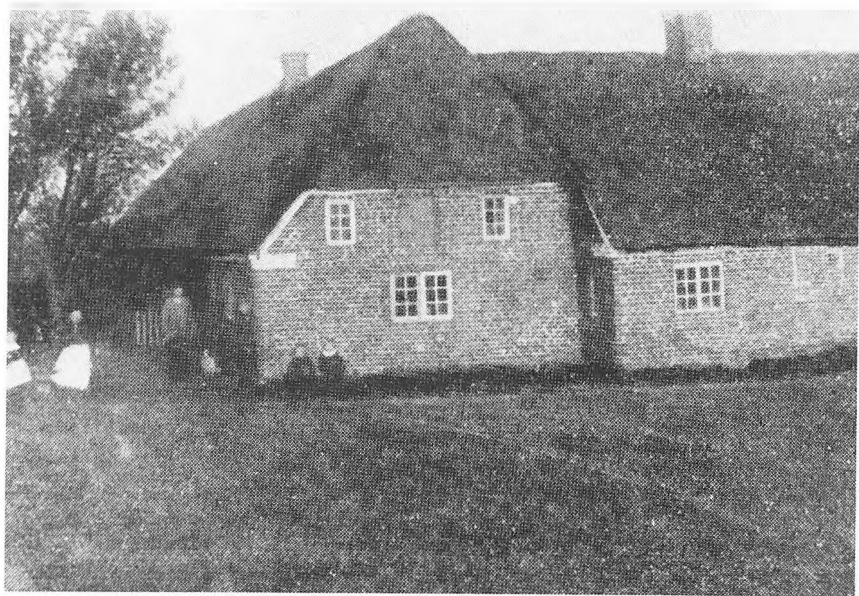
XIII (2700). MAT. NR. 13. HO BUGT VEJ 59.

Blandt den store mængde gods Kristian IV 1623 henlagde under Sorø Akademi, var der en gård i Kjelst, nemlig XIII. 1664 skødede akademiet gården til Ebbe Gyldenstjerne til Vosnæs. 1562 var der to fæstere Niels Dinesen og Laue Andersen. 1603 Oluf Ølgård og Chr. Strangesen. Landg. bliver nu ændret til 2 ørte rug, 8 sk. gæsteri, 3 sk. vognpenge. I mat. 1661 er det atter ændret til 1½ td. rug og de 11 sk. – Gyldenstjerne afhænder straks til Jacob Grubbe, Grubbesholm, Nr. Horne herred.

15. april 1654 vidner to mænd fra Kærup, at de »på påskedag advarede og tilsagde Thue Vollesen (Olufsen) af Kjelst på Billum kirkegård, at han skulle tilsige hans søn Thor Thuesen i Kjelst, at han skulle møde 2. dagen der næst efter i bmt. gode mands gård og tage og annamme geværge, eftersom han af bmt. gode mand var udskrevet til soldat.« Det kan således se ud til, at han

kom til at deltage i Carl Gustavkrigene. Han har dog overlevet dem og har ene gården 1661. Thue døde 1665 og sønnen 1674. Jac. Grubbe døde 1655 og hans halvbroder hofjunker Erik Grubbe, der var kornet i den 1. Carl Gustavkrig, måtte 1661 p.gr.a. forarmelse gå fra Grubbesholm. Dernæst blev rådmand Jørgen Hansen, Ribe, ejer af XIII, og derpå den velhavende Janderuppræst Hans Winther, hvis enke pantsatte eller udforpantede den til Simon Christensen på St. Hebo. 1727 solgte hun den ved auktion i Varde til Christensen for 230 rdl. Fæsteren var Jørgen Jensen Blytækker, efter hvem Jens Jørgensen havde fæstet til ca. 1771, da Niels Christensen (1745-1822) får det. Gården hører da under Hesselmed. 1809 køber han gården i selveje for 304 rdl., var gift med Ane Jensdatter. Deres datter Mette (1776-1816) bragte gården til sin mand Chr. Sørensen (1782-1839) fra VIII. Chr. giftede sig 2. gang med Gunder Hansdatter fra Broeng. Deres datter Mette blev gift med Henrik Nielsen fra IV og flyttede til Bredmose, hvor der stadig er efterkommere efter dem, sønnerne Hans blev gårdmand i Borre og Peder på II A i Kjelst, mens Søren Christensen (1819-92) 1842 overtog XIII og blev gift med Mette (1821-91), en søster til førnævnte Henrik Nielsen.

Som mange af datidens bønder var Søren Christensen en bestemt og streng mand, som talte hårdt både til dyr og folk, men alligevel var glad for og god mod dyrene, især hestene. Dengang var der en slags kapkørsel fra de store markeder i Varde, ikke mindst når mændene havde drukket mange lidkøb,

Mat. nr. 13a, Ho Bugt Vej. Før 1900.

De tre vestligste gårde i Kjelst.

og Søren ville gerne deltage med sine velplejede heste, som han var dygtig til at køre. I hans tid begyndte man så småt at anlægge haver, kålgårde kaldtes de endnu. Da Mette også begyndte at snakke om en lille have syd for stuehuset, gravede Søren muldlaget af og kørte det op på marken. Den gode jord skulle ikke bruges til sådanne narrestreger. Det var ikke blot Søren, der betragtede haven som luksus, det var en almindelig opfattelse hos bønderne dengang. I C. Dalgas: Ribe Amt findes et afsnit om havevæsenet på denne tid, her bevises, at overleveringen om Sørenns modstand mod haver er korrekt, og sådan var den almindelige mening.

En søn af Mette og Søren, Christen, var i over 50 år en dygtig dyrlæge i Holsted. 1882 overtog en anden søn, Niels Chr. Sørensen (1854-1901) gården, gift med Kristiane Hansen (1858-1904), f. i Janderup, hun er sønne-datter af Johannes Hansen, XIV. I modsætning til faderen var han mild og venlig af væsen. Han var elev fra Askov og var en dygtig og anset mand. Han blev kraftigt opfordret til at opstille til rigsdagen for Venstre, men afslog dette af familiemæssige årsager. En dag, sønnen Hans sad og spiste, sagde faderen til ham: »Ja, spis, min dreng, så du kan blive stærk, for jeg lever nok ikke ret længe, og du må som den største hjælpe din mor.« Og han døde ikke længe efter. Gården blev så drevet med bestyrer, men da moderen også døde, og børnene var så unge, ordnedes det således, at Hans fik skøde på gården, der forpagtedes ud. Hans kunne imidlertid ikke tåle legemligt arbejde. Det blev da hans bror Metum Sørensen (1890-1957), der 1911 overtog gården, mens Hans og broderen Magnus blev lærere. Metum blev gift med Klara

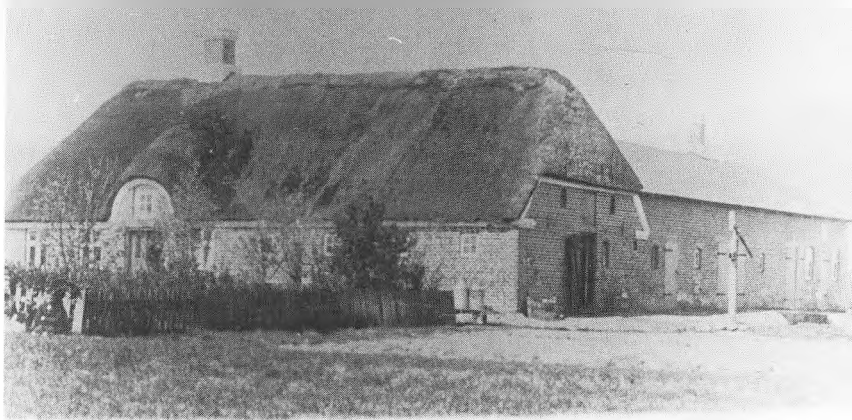
Thomsen, f. 1891 i Tarp, der i 2 smukke bøger har skildret sit eget og sin mands hjem og slægt. De overtog senere hendes fødehjem i Tarp og havde bestyrer på gården i Kjelst, til den i 1947 skødedes til deres søn Niels Chr. Sørensen, gift med Karen Hviid Olesen fra Janderup. Karen ejer nu bygningerne, jorden er frasolgt.

XIV (1020, REDUCERET 1011). MAT. NR. 14. HO BUGT VEJ 61.

XIV var et kronbol, hvor fæsteren 1562 var Bodil Madskone, landg. var 1 svin, 1 sk. til volmis og 6 til helmisse, senere forhøjet til 8 sk. 1585, og 93 er Peder Christensen fæster, 1603 og 39 Jens Pallesen, der åbenbart er en broder til Kirsten Pallesdatter, der blev brændt som troldkvinde. Han prøvede håbløst på at befri hende. Da der opkrævedes nævninger, stod han ved hendes side og tog genpart af tingsvidnet. 1646 og 61 er Peder Bertelsen her. 1664 nævnes Tord Thuesen hertil, formodentlig er det ham på gård XIII, der har drevet XIV en tid. Stedet udlægges som ryttergods, og 1686 er Niels Thuesen her, hans udsæd var 6 skp. rug, 3 skp. byg (samt havre), han avlede 4 traver rug á 2 skp., 4 traver byg á 2½ skp., 2 traver havre á 5 skp. og 2 læs hø, havde 1 hoppe, 1 ko, 2 får, 1 kalv, stuehuset var 13 fag, lade og fæhus 8, der manglede 3 bjælker, 4 sparrer. Bonden var »temmelig«. Ejendommen fik hartk. nedsat med 2 alb. for sand- og vandskader. 1719 købes gården af Simon Christensen, Hebo, og langt senere kom den under Hesselmed. 1709 og 20 er Bakken Dynesen fæster, senere Laurids Hansen, ca. 1785 Hans Johansen (Rytter), f. 1756, hvis aftægtskone er Anne Bakkensdatter. Han var gift med Maren Madsdatter, f. 1755. Gården købtes i selveje for 331 rdl. Sønnen Johannes Hansen, f. 1791, gift 1. gang med Anne Kathrine Lauridsdatter, gift 2. gang med Christiane Pedersdatter, f. 1803 på I. 1853 til svigersønnen Mads Thuesen (1825-98), f. i Billum på mat. nr. 5, gift med Anne Kirstine (1836-1915). Mads Thuesen deltog i krigen 1848. Også på denne gård blev der i en lang årrække drevet teglværk. 1890 sønnen Thue H.

Mat. nr. 14a, Ho Bugt Vej 61, i Thue Madsens tid.

Mat. nr. 19, Kærgårdsvej 13. Før den nedbrændte i 1928.

P. Madsen (1867-1922), gift med Mette Marie Andersen (1855-1926) fra gård VIA. Derefter sønnen Mads Th. Madsen (1891-1973), der var ugift, han solgte 1961 til Ove Mortensen.

MAT. Nr. 19 (0330). KÆRGÅRDVEJ 13.

Dette hus er vist først bygget ca. 1780 af Søren Andersen, der var husmand og skrædder, f. 1744, gift med Anne Hansdatter. Senere Anders Thomsen Bork, f. 1783, gift med Maren Sørensdaughter, f. 1777. 1841 daglejer Anders Thomsen, gift med Mette Madsdatter fra Ål. Gunde Gundesen fra V købte stedet for at bruge det som aftægtsbolig. Hans datter Cathrine blev 1875 gift med møllebygger Hans Peter Frøstrup (1850-1914) fra Stepping, og de unge fik stedet. På markens højeste punkt opførte Frøstrup en vindmølle og blev møller. Senere flyttede han den til Tarp. Han var overmåde håndsnild og lavede og reparerede mange ting for folk, hvad nærmest bragte ham samme sygdom som den, smedens kat led af. Cathrine var lærerinde, se Kjelst skole. Blandt børnene kan nævnes den begavede Gunde Erik Frøstrup, der blev direktør for 5 store restaurationer, 2 bagerier og 1 mejeri i Vancouver, Canada, men som ikke over »kødgryderne« forsømte sine åndelige interesser, astronomi, filosofi og amerikansk litteratur.

1904 svigersønnen væver Jens Christiansen (1863-1939), gift med Maren Kristiane, f. 1879. De flyttede senere til Hjerting, hvor Jens blev vognmand. 1922 Johannes Nielsen (1896-1961), f. på Sjælland, gift med Anna Madsen

Mat. nr. 15a, Kærgården, i Iver Madsens tid.

(1896-1971) fra VI A. 1961 sønnen Gunnar Nielsen, som har lagt den sammen med sin gård mat. nr. 11 d.

BILLUMKÆR (2710). MAT. NR. 15. KÆRGÅRDVEJ 17.

Tæt ved kæret langs Lillebæk vestligst i Kjelst fremstod i middelalderen et bol, der i lang tid kaldtes »ved Kæret«. Således i mat. 1661 »Ved Kier«, 1688 »Kiern Boel«, senere blot Kærn, der udtaltes Kjan. Ejendommen har vist fra første færd hørt under Hesselmed. 1645 og 61 er fæsteren Jep Iversen, hvis landg. var $\frac{1}{2}$ ørte rug, $\frac{1}{2}$ otting smør og 1 svin. Han er 1665 afløst af Jep Jepsen. 1688 er Niels Hansen her. 1695 Niels Mikkelsen. Imidlertid må den forarmede Margrethe Orm udlægge Kær for gæld til magister Niels Serup i Ribe, efter hvem Bagge Baggesen, Ribe, får det. Hans arvinger er ejere 1699. Senere kom gården atter under Hesselmed. Bolsmændene har utvivlsomt opdyrket mere hede og kær, så 2 familier kunne ernære sig der. Sidstnævnte år er Mads Pedersen og Bertel Sørensen her. Bertel dør 1720, og Søren Gundersen overtager hans part. Mads afløstes af Jens Madsen, som var gift og havde flere børn. 1722 måtte ægteparret åbenbare skrifte, »fordi de ved deres uagtsomhed oprimerede« deres spæde barn (dvs., det fandtes kvalt i sengen hos forældrene). Jens døde 1739, enken 1763. I 1740'erne nævnes Niels Christensen og Peder Hansen (ca. 1719-73). Peder var gift med Ellen Jensdatter. Chr. Gregersen må have overtaget Niels' part, 1768 oplader han til Jens Pedersen, søn af Peder Hansen, men allerede 1770 overtager han gård

VA, Kjelst. Peder Hansen (Kjær) har vist overtaget hele gården. Sønnen Hans Pedersen Kjær, f. 1752, overtog fæstet efter sin fader. Han var gift med Abalone Hansdatter fra Billumgård, f. 1759. Hun døde 1853, 94 år gammel. Efter dem overtog sønnen Hans Kjær Hansen (1783-1863), gift med Ellen Henriksdatter (1791-1865) fra IV. 1848 sønnen Hans Kjær Hansen (1819-59), gift med sin kusine Abel Cathrine Pedersen (1823-96), datter af Peder Jacobsen i Billum. Trine Kjær havde været med til at hente sin far i Viborg. Rejsen foregik i hestevogn. Efter Hans Kjærs død giftede hun sig med Ole Jessen Christensen (Ole Kjær) fra Al sogn. 1886 sønnen af 1. ægteskab Peder Kjær Hansen (1843-1924), gift med Maren Due (1842-1912), f. i Ovtrup. 1902 sønnen Peder Martin Kjær (1872-1951), gift 1. gang med Kirstine Frandsen (1882-1910), 2. gang med Ellen Bruun (1870-1952), enke efter Jens Hansen, Kildegården i Tarp. Martin Kjær overtog Kildegården og solgte 1914 Kær til Ivar Madsen. 1924 Georg Kruse Lorentzen. 1934 Niels Thomsen. 1962 sønnen Herluf Thomsen.

GADEHUSE.

Det er tilfældigt, hvad man ved om gadehusmændene. Enkelte kan man træffe på. 1652 stævner en velhaver i Grærup, Boj Andersen Skrædder og hans mor Elle Bødsdatter for 4 sdl. 1 mk. 5 sk. Boj mødte og betalte med et gældsbevis på 4½ sdl., som Chr. Hansen, Billumtarp, i 1637 havde udstedt til Elle. Andre huse er nævnt foran, men næppe dem alle. 1700 nævnes 6 enlige kvinder i byen, som formedelst »høj alderdom, sygdom næsten betler deres brød og derfor fritages for ekstraskat.« 1787 bor husmanden Frederik Hansen i byen. Han er noget »gebrækkelig«, blind på det ene øje og har skade i højre arm. Også hans hjemmeværende 17-årige datter har skade i den ene arm. 1802 er der 3 jordløse huse, de to med enlige kvinder, i den 3. bor Søren Skrædder. Byhusmændene havde i fællesskab et hus med have og en lille toft, mat. nr. 20, stående på byens fælles gadejord (se foran). 1841 var her kun tomten af huset. 1834 var der husmændene Jens Lauridsen og Søren Andersen, som var daglejere. 1845 har smeden Anders Poul Mortensen overtaget huset, hvor Jens Lauridsen har ophold som almisselem, mens hans kone nyder aftægt. Peder Jacobsen, der er svensker, gift med Mortensens datter Ane Marie, overtager huset omk. 1870. I et par andre huse bor daglejerne Mads Smidt og Søren Andersen. Fra omk. 1867 bor i et hus skomager Henrik Frederik Etlér med sin familie, han er født i Holsten.

SOGNENES FÆSTERE UNDER HESSELMED 1802.

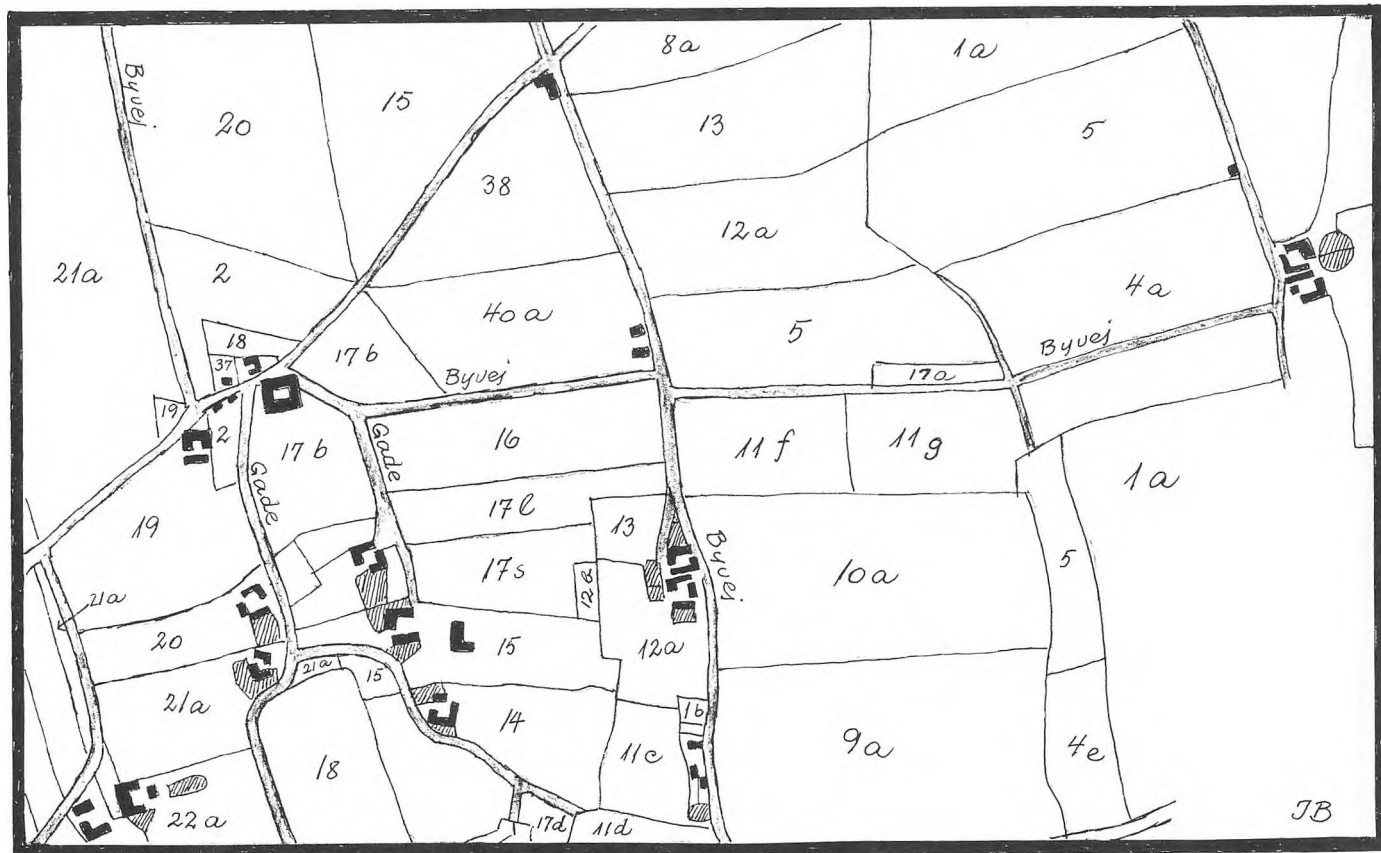
Da mange, navnlig i Billum sogn, var fæstere under Hesselmed, bringes her en liste over disse efter Hesselmeds jordebog.

Gårdenes nr.	Hartk.	Fæsternes navne	Land- gilde	Pløje- dg.	Spænd- dg.	Gang- dg.	Ægter ¹⁾ til 1 mil 4-5mil	
Billum								
VII	4211	Jac. Pedersen	4 rdl.	5	22	52	2	0
VI A	2200	Søren Gregersen . . .	2 rd. 32B	5	20	52	2	0
VI B	0300	Joh. Hansen	1-32-					
X	0002	Morten Thomsen . .	1-32			4		
VIII	2002	Peder Nielsen	2-68-	2½	11	26	2	
IV B	2011	Niels Hansen	3- 0-	2½	11	26	2	
IV A	4021	Hans Madsen	6- 0	5	22	52	2	
I A	4202*)	Poul Hansen	2-16 1½ td. r.	5	22	52	2	
I B	4202*)	Anders Hansen	1½ td. r. 2 rd. 80 sk.	5	22	52	2	
II	3620	Hans Sørensen	4- 0-	5	22	52	2	
III	3502	Niels Smed	4- 0-	5	22	52	2	
IX	0100	Chr. Andersen	2-14			6		
V	4531	Søren Christensen . .	2 td. r. 3 rd. 32 B	5	22	52	2	
VI C	0332	Søren Jensen	3-22-					
Burgård Tarp	4302	Peder Madsen	16 rd.	0	2	7	2	1
V	2320	Jacob Jensen Kjær . .	4-32-	2½	11	26	2	
VI	2432	Chr. Knudsen	8- 0-	½	2½	8	2	½
II A	4210**)	Laust Poulsen	8-56-	5	22	52	2	
II B	2400***)	Chr. Andersen	6-64	4	20	52	2	
X B	3000***)	Niels Hansen	4- 0-	4	20	52	2	
X A 1	1600	Hans Sørensen	4-16-	0	1	8	2	½
X A 2	0512½	Jørgen Jensen	2- 0			2		
X A 3	0230½	M. Tøstesens enke . .	3-32			4		
III A	4431½	Chr. Bakkensen	7-16-	5	22	52	2	
III B	4431½	Bakken Thuesen . . .	7-16-	5	22	52	2	
XI	0001	Ole Dynesen	1 rd. 48 B			3		
Kjelst								
I	5630	Peder Jensen	8-			1	2	1
III	4431	Hans Madsen	6-64	5	22	52	2	
IX	1321	Jens C. Jepsen	5-	2	2	7	2	½
V A	2112	Jens Pedersen	2-38-	2½	11	26	2	
V B	1700	Gunde Tuesen	2-	2½	11	26	2	
VI A	1721	Anders Simonsen . .	2-	2½	11	26	2	
VI B	1721	Hans Knudsen	2-	2½	11	26	2	
XII	2201	Chr. Hansen	7- ½	2	8	2	2	
XIII	2731	Niels Christensen . .	5-	3	1	7	2	1
X	2622	Jens Pedersen	5-32	1		7	2	½
VII	3131	Hans Sørensen	4-83	3½	17	46	2	
XIV	1011	Hans Johansen	2-64-			1	2	½
Kier	2710	Hans Pedersen	4-	5	22	52	2	
Jegum	5302	Niels Jensen	6½ td. r. 4 rdl.				2	1
	5302	Jep Jensen	6½ td. r. 4 rdl.				2	1

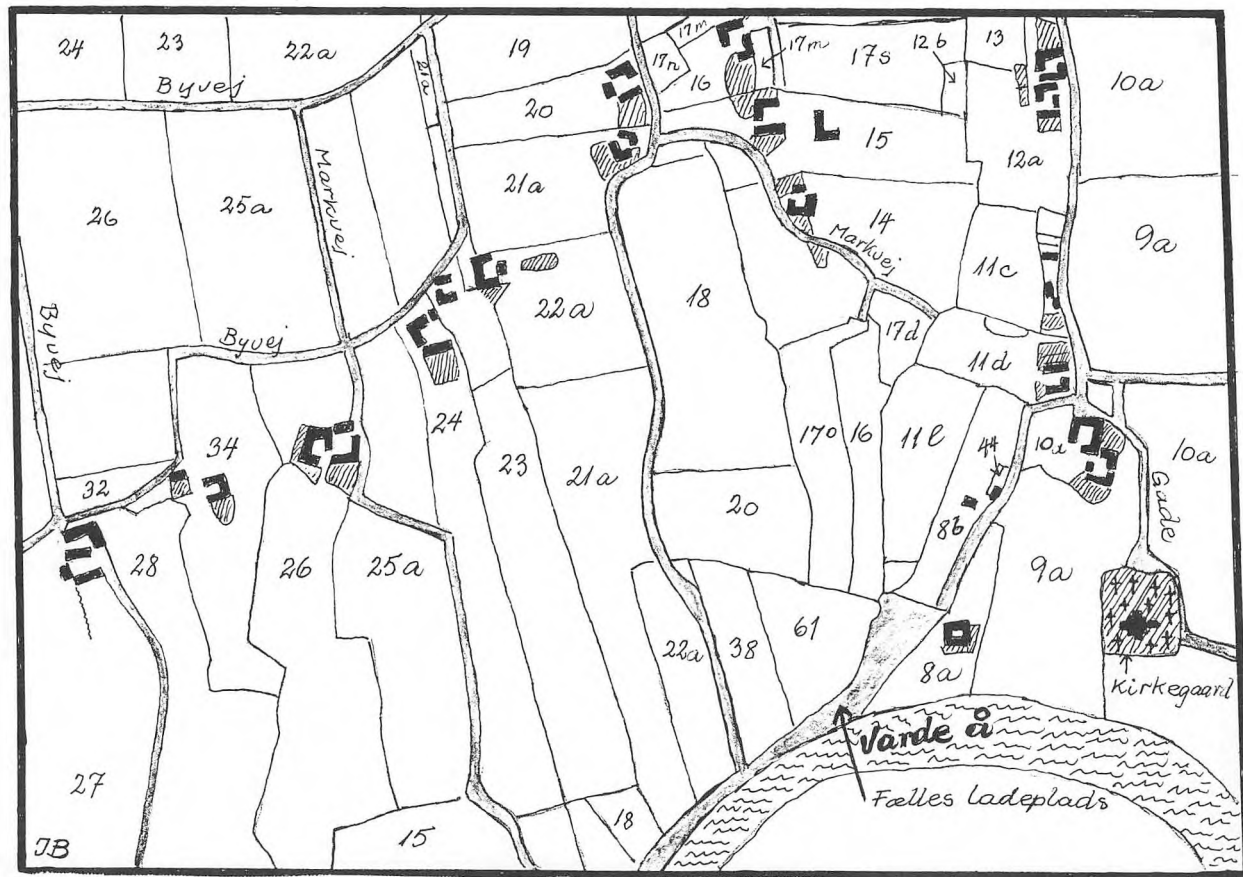
¹⁾ Ægter = Pligtkørsel. *) Heraf Billum kirkes jord 2300.

) Kirkejord 0520. *) Kirkejord. Tilsammen 1300.

Kun nogle få svarer korn i landg., ellers betales rdl. og sk., som har erstattet den gamle brogede naturalielandg.

Janderup nord. Tegnet efter matrikelkort fra 1819 af Jørgen Bruun.

Janderup syd. Tegnet efter matrikelkort fra 1819 af Jørgen Bruun.

Janderup

Janderup by var i gamle dage den største landsby i Vester Horne herred med 19 gårde og 3 huse. Den havde lige ved 100 tdr. hartk. og 601 tdr. land under plov. Ganske vist havde Oksby flere ejendomme (23 gårde og 39 huse), men kun 68½ tdr. hartk., også Ho havde flere ejendomme (22 gårde og 19 huse), men kun 60 tdr. hartk. Derude var det fiskeri og søfart, der betingede de mange hjem. Janderup hører til en lang række byer, hvis navnes sidste led oprindeligt endte på -torp, et ord, der oftest betyder gård, landsby, udflyttet bebyggelse. Man kalder dem *torpbyer*.

Alene af størrelsen kan man slutte, at Janderup er en gammel by, ældre end mange andre torpbyer. Første gang, den er fundet nævnt er i året 1295; da skrives navnet Jamthorp, og på samme måde skrives den i Ribe »Oldemors« kirkeliste ca. 1325. Skønt ordets første led, Jam, allerede dengang må være omdannet, mener Marius Kristensen heri at kunne genkende et mandsnavn Jafni, som så skulle gælde den mand, der grundlagde byen. M. K. skriver dog, at tydningen »kan være med tvivl«, og her er netop grund til at tvivle. I almindelighed er torpbyerne udflytterbyer, hvad der fremgår af Jyske lovs bestemmelser. De rummer både kristne navne og navne, der kendes fra vikingetidens runesten, derfor plejer man at regne med, at disse landsbyer er fremstået i vikingetiden eller i middelalderen. Nu er det imidlertid sansynliggjort, at mange af de store sognebyer i Sønderjylland er ældre end vikingetiden, og som følge deraf er de næppe udflyttet fra de endnu ældre byer i deres nærhed. Janderup er så stor og tydningen af dens navn så usikker, at den må antages at være lidt ældre end vikingetiden og næppe kan siges at være udflyttet fra det endnu ældre Hyllerslev, som det ligger nabo til.

Måske har byen oprindeligt ligget tæt ved kirken, hvor Svend Holm som nævnt i bd. I, s. 35 har set aftegninger af en landsbys hustomter. Skulle det være rigtigt, må man tænke sig, at en katastrofe – ildebrand, pest eller overfald – har fået folkene til på et ukendt tidspunkt at flytte til dens senere pladser.

Den katolske kirke kom efterhånden til at eje temmelig meget af Janderup by. Ikke blot udlagdes her som i andre sogne midler, dvs. jord, til sognekirken og præsten, men også Ribe domkapitel fik for sjælemesser flere ejendomme i byen. 1264 døde Gunde (Gunner) Degn, kantor i Ribe, han gav

bl.a. 8 skilling rug årlig af sine jorder i Jamthorp. 1294 døde Kristjærn Bendictsun, der gav 2 øre rug årligt af sine jorder i Jamthorp.

I Erik Menveds tid var den tidligere kannik Jens Hee i Ribe blevet biskop. Han havde en broder, *Niels Hee*, der var en verdslig stormand. Han var ridder og 1320 en af de første verdslige, der underskrev Kristoffer IIs håndfæstning, men døde året efter. Han havde ejet gods her i Janderup. 1295, da kongen holdt ting i Ribe, skænkede han det til kapitlet dér, for at der årlig kunne holdes en årtid (årlig sjælemesse) for den ærværdige hr. Jacob, ærke-
degn i Ribe. Kongen bekræftede skødet 2. dcbr. – Kort efter døde magister *Jakob Lange* i Rom. Han stiftede sin egen årtid i domkirken og gav dertil en årlig landgilde fra Jamthorp mark af 8 ørtug rug. Det er sikkert landgilden af en af byens gode gårde, men den blev senere udplyndret i den lovløse tid, da Valdemar Atterdag var i færd med at genrejse riget. En ridder *Lave Rød* og nogle medskyldige plyndrede kirkens gods, også afdøde præsters, og heriblandt en gård i Janderup, der hørte til et alter i Vor Frue kirke (Ribe domkirke). Det fik biskopperne i Ribe, Århus og Viborg til 1350 at pålægge præsterne i de tre stifter hver søn- og festdag i kirken eller på tinge at lyse ridder Lave Rød og hans følge i band, indtil de tilbagegav byttet. Skete det ikke inden en måned, og banditterne stadig forholdt sig »med forhærdet sind«, skulle præsterne »med tændt lys og ringende klokker« erklære dem for bandsatte og påbyde alle troende at sky dem så de »kunne bedækkes med skamrødme og mærke, de er afskårne fra de troendes samfund ligesom rådne lemmer og overgivne i Djævelens magt«. – De janderupper kom til at opleve klokkeringningen og de tændte lys, for røverridderen gav ikke noget tilbage, og bandlysningen måtte gentages 4 år senere, og da havde de endogså sine steder ikke blot bortført kvæget, men også huse og bygninger, så de havde gjort rent bord!

Domkirken fik endnu mere gods herude. *Anders Skeel*, der 1455 var blevet dekanus og provst over Varde syssel, testamenterede 1459 en god gård i Janderup til domkirken, i hvis omgang han ville begraves, så gaven kan vel betragtes som betaling for et gravsted. I en *vidisse* af gavebrevet siges gården og alt det gods i stiftet, Skeel havde givet, at ligge ad fabricam ecclesie Ripensis (liggende til domkirkens bygning og vedligeholdelse, altså en byggefond).

1305 døde Åge Jonsen, kannik i Ribe, han gav 2 skilling rug af Ulf Terkilsons jorder i Jamthorp. Det er formodentlig denne Åge, der 1291 har et kommunpræbende (dvs. andel i domkapitlets fællesindtægter). 1305 døde provst Niels Kotkarl, der bl.a. gav 2 skilling rug i Jamthorp af Johannes Boosons jord. Ulf Therkilsson og Johannes Booson er de to første janderupmænd, man kender navn på. 1306 døde sysselprovsten i Hardsyssel, kun hans efternavn Degn er man klar over, han gav 4 skilling rug af sine jorder i Jamthorp. 1309 døde Esbern Aghisun, der gav en eng i Jamthorp, som ydede

4 mark pendinge, hvoraf 1 mark var for provst Esgers sjælemesse. Denne Esbern Aagesen har nok haft hjemme i Ribe, da han skøder byen en grund på »Dam« ved Fiskertorvet. Esger må være provsten i Hardsyssel; han døde 1287. 1319 døde hr. Johan Herodes, han gav bl.a. en eng i Jamthorp, der årlig ydede 4 mark penninge, hvoraf 1/3 blev givet for provst Jakob af Jærn's (Jerne) sjælemesse. Johannes havde købt en grund i Ribe af »de spedalske« (Ribe St. Jørgens gård). Jakob (Aughysen) var dekan i Varde syssel, der havde Jerne kirke annekteret. Han døde 1310. 1344 døde Kristjern, kannik i Ribe og præst i Ål, der gav jorder i Jamthorp, som årlig gav 1 øre rug. Janderupsognere var ligeledes blandt giverne. Margrethe Gerlavs gav s. å. alle sine ejendomme i Janderup, undtagen to grunde, halvdelen skulle tilfalde Janderup kirkes bygning. Kirkestolen nævner Simon Johansen, der gav kirken »2 læs eng hos kirken«. Endvidere oplyser O. Nielsen, at »i det 15. årh. gav Niels af Morsø, kannik i Ribe, 2 sk. rug af sine jorder i Jamthorp«. Samme Niels levede dog vist omkring 1300, for 1291 var der en provst Niels på Mors, som besad et simpelt præbende i Ribe domkirke. Det må være ham, der menes.

Onsdagen før Fabriani og Sebastiani dag (16. jan.) 1471 mødte den fromme og gavmilde dekan Thomas Lange på Varde sysselting og skødede Ribe kapitel ikke mindre end 14 gårde, de fleste liggende i Vester herred, og heriblandt en i Janderup. Herfor skulle der holdes en evig daglig læst messe, en sjungen messe hver fredag om Vorherres pine og en årlig begængelse (højtideligholdelse, sjælemesse) »på den i domkirken sædvanlige måde for stifterens og hans forældres sjæle«. Bønderne fra godset var også tilstede og lovede kapitlet deres tro tjeneste. – I 1486 handlede biskoppen med domkapitlet, hvorved han overlod det til Janderup kirke, mod at han fik Møgeltønder kirke. Kapitlet fik ret til at lade præsteembedet passe ved en kapellan, af hvem bispestolen dog skulle have 24 sk. årlig (prokuration), desuden skulle biskoppen stadig nyde »bispegave« og frivillige gaver, ligesom der svarede af stiftets andre kirker. Desuden skulle kirkeværgerne mod billig betaling underholde ham, når han kom for at bese kirken, alteret eller kirkegården eller disses genindvielse ved vanhelligelse, drab eller lignende (hvad ikke så sjældent skete), eller når han holdt konfirmation*). Kapitlet fik altså både præstekaldets indtægter og patronatsretten over kirken, dens tiende og andre indkomster.

På reformationstiden ejede kapitlet 3 gårde og en eng her. Om der var selvejere og hvor mange, er ikke let at svare på. Adelen ejede flere gårde. 9.

*) Katolisismens konfirmation var blevet et af denne kirkes 7 sakramenter, en bekræftelse og fuldbyrdelse af dåbens nåde og kunne udføres af stiftets biskop, under langvarig vakance af nabobiskopper. Der konfirmeredes ofte på biskoppens tilsynsrejser. Børn i 6-12 års alder, der af fadderne var undervist i Credo og Pater noster, blev konfirmeret, bl.a. ved, at biskoppen med sin finger, dyppet i olie og balsam, gjorde korstegnet på barnets pande, hvorfor handlingen også kaldtes »smørrelsen«. Der kom gerne børn fra nabosognene.

april 1502 gjorde Søren Stygge til Frøstrup lavhævd på sit jordegods og her iblandt på en gård i Janderup. 1514 gjorde Klavs Strangesens arvinger til Nørholm lavhævd på deres gods i Vester herred, bl.a. »en gordh nordest i Janderop by, som Hans Pethersen nu i bor meth alle sin retthed«. Der handledes livligt ved denne tid. Aksel Thott til Næsbyholm solgte 2 gårde i Janderup til Henrik Stampe, biskoppens lensmand på Sønderris og Visselbjerg. Han solgte atter til Marquard Nielsen, Varde, kaldet den rige, ham, der byggede den halve Nicolaj kirke og døde 1525, hans søn og medarvinger tog 1538 lavhævd på de to gårde samt på nogle enge. Og Seurin Nielsen solgte 2 gårde i Jernved og 1 i Janderup til Palle Juel, der havde Låge 1511-31, med tilbagekøbsret.

Ved middelalderens slutning blev der *redet markeskel* mellem Janderup og Billum, og det var jo samtidig et stykke af sogneskellet, der sattes. Det var sandemændene i Vester herred, der havde sat det. Men et par adelsmænd mente, det var urigtigt, nemlig Ludvig Munck, der var biskoppens lensmand på Lønborggård og selv ejede gods på egnen, måske også i Janderup, og Jørgen Skovgård. De klagede til kongen og fik udvirket et ridebrev (skriftlig bemyndigelse) til adelsmændene Claus Albrektsen til Damgård, Henrik Winter til Rønshave, Jens Thomsen, Holmgård, Niels Lange, Visselbjerg, Otto Clausen, Nørholm, og Niels Glambek til Starup samt Varde borgerne Anders Olufsen, Oluf Skoning og Christen Bryxen og endelig storbønderne Eske i Løytgårdt,*) Søfren Symensen i Hedegård og Niels Twilsen i Hallum. Kongen befalede dem, »att ther som der icke er ret tog gjordt (afsat rigtigt skel), att the tha ride ret marckskelck«. De to adelsmænd, der havde klaget, døde året efter.

Som en lang kæde af gårde og huse strakte den gamle Janderup by sig fra øst til vest i kort afstand fra engene langs åen. I Danske Atlas 1769, der er ret vel orienteret om sognet, hedder det: »Janderup By deles af Almuen i Østerby eller Katrebel, Midtby og Vesterby«. Jesper Madsen gør opmærksom på, at Katrebel i hans tid kun betegnede to huse nord for kirken. Oprindeligt har der nok været flere, da en revel betegner noget, der danner en lang strimmel. I Nr. Nebel hed to bydele Hundhale og Katrebel, navnene har næppe været rosende. De går ikke tilbage til middelalderen. 1600-tallets matrikler nævner 7 småhuse, næsten alle jordløse. Tallet steg hurtigt. Præsten skriver i Mandtalslisten til kopskatten 1699/1700: »Huus og andre forarmede, som icke kand fortiene deris brød, formedelst deris store armod, høye alderdom og hettzige siugdum, men mestendel betler deris brød og lefuer af andres almisse, huilcke efter forordningen . . . allernaadigst forskaanis for kopskatten og findes på proprietarie og dislige gods som følger: Paa veledle

*) Eske Nielsen, Løftgård i Ovtrup sogn, havde sognets dengang største gård, sad jævnlig som midlertidig herredsfoged på tinget. Hedegård er det samme som den senere Lydum Hede (se H. K. K. Ovtrup Sogn 296 ff og N. Nebel og Lydum sogne 257 f).

regimentsskriver Raschis gods (Visselbjergs): Christen Fieur og hustru, Christen Fieurs syster, en husqvinde Bodel Pedersdatter med 2 døtterer, 2 fattige qvinder Anne Christensdatter og Maren Knudsdatter, Anne Madsdatter, Ellen Brixdatter, Jesper Nielsøn og hustru, Søren Andersøn og hustru, Hans Jepsøn og hustru. – Paa veledle Jørgen Jensens gods (Lydumgårds): Kiersten Ifuersdatter og hendes datter. Barbara, sal. Mads Jørgensens med sin datter. – Veledle sigr. Anders Nielsens gods (Søvig): Hos Iffuer Christensøn en gammel bedaget kone, Peder Pedersen, Maren Nielsdatter, Kiersten Just, Mette Tødsdatter, Ellen Pedersdatter og Kiersten Møllers, Mette Bøyesdatter og datter, Karen Turisdatter«. De har ikke alle boet i selvstændige huse, én nævnes således hos Iver Christensen (gård XII), andre har vel boet til leje i en stue. Alligevel er tallet af huse steget. De har næppe alle ligget i Katreblen, da de henhører under forskellige godser og er bygget på disses grunde eller måske på den fælles bygade. 1787 nævnes 19 huse, beboet af forskellige, lige fra et almisselem til en løjtnant (Lorentz Joachim) samt håndværkere og bådførere. En hartkornsspecifikation 1789 viser, at 8 havde jord med indtil ½ td. hartk., 5 var jordløse, ialt 13. Der er næppe forsvundet 5 huse i den korte tid, antagelig har der været legehuse, som ikke er opført i specifikationen. 1801 var der 20 huse med 1 væver, 2 skræddere, 1 skomager, 3 tømrere, 1 skipper, 1 pensionist, 1 smed, 1 spindekone, 3 daglejere, 4 gamle og svage og 2 synes at leve af husmandslodder.

I. (9600) MAT. NR. 1 PRÆSTEGÅRDEN, PRÆSTEGÅRDSVEJ 15.

Matriklen 1688 satte præstegårdens hartk. til 8530. Desuden havde den nogen jord, der blev drevet under en anden gård i byen, og som dennes proprietær, Stockholm, ved udskiftningen ville tilegne sig som ejendom. Hr. Jens Chr. Hammer gav 1766 følgende beskrivelse af præstegården: »Af præstegårdens 9 td. 6 skp. hartk. bruges under gården kun de 8 td. 5 skp. 3 fk.; det øvrige, en del agerland, 12 ørte eller 15 mark sædeland, i matriklen sat á part (for sig) for 1 td. 1 fk. 1 alb., for formedelst sin beliggenhed har af præsten altid været bortfæstet en gård i Janderup by. Præstegården ligger for sig selv, men har dog det meste ager og eng i fællig med Janderup by, og to enlige gamle enbole til stor hinder for avlingens drift og græsningens brug. Over stuehusdøren er i murstenene udgravet: De stene her er sat/Jens Christian Hammer brændte/ med ham og Else Krag flid, penge, kost anvendte/ at en forfalden gård udi en otte år 1760/ blev bygt af nye. Gid den nu rodne som den står/. –Den ligger lavagtig, så at høje havfloder kan gå op tæt til udhusene, hvilket er sket på 2 alen nær natten mellem d. 20. og 21. januar 1756 og på 1 alen nær natten før 31. december 1763«.

Præstegårdens historie falder i vid udstrækning sammen med præsternes (se bind I: H. K. Kristensen: Janderup præster). Mange af præsterne var dygtige

landmænd og foregangsmænd for bønderne. Pastor Thøger Kjersgaard Asch havde 1834 3 karle og 3 piger på gården. Pastor Seidelin forpagtede gården ud i 1853 til Jens Nielsen, f. 1820 i Dejbjerg, g.m. Christiane Rasmine Baden, f. 1826 i Ølstrup. Han havde forpagtningen til 1862, hvor Ole Møller Mikkelsen, f. 1841 på Gl. sogns mølle, overtog den. Han var g.m. Maren Jacobsen fra 21a. Året efter forpagtningens overtagelse blev det en forfærdelig tørke. Øve bæk tørrede ud, så vand til mennesker og dyr måtte hentes i åen. De større dyr blev drevet til vanding ved åen. Engenes klægbund slog så brede og dybe revner, at det var farligt at færdes her. Ole Mikkelsen blev indkaldt i 1864, men lejede en mand til at møde i sit sted. 1870 var der 17 personer på gården: Præsten, præstefruen, 3 børn og en tjenestepige, forpagteren, og hans kone, 4 børn, 3 karle og 2 piger. I det daglige havde de 2 familier en del omgang med hinanden. Forpagteren var således pligtig at stille hest, vogn og kusk til rådighed for præsten både privat og tjenstligt samt naturligvis at passe dyr og materiel. Engang var pastor Jørgen Petersen til gilde på St. Hebo, da der blev skikket bud fra Hannevang, om præsten ville komme og berede en gammel kone. Ole Mikkelsen måtte til St. Hebo efter pastoren, der var kommet i godt selskab. Ombord i vognen sagde præsten: »Nu kører De så sagte, så sagte«. Han skulle jo have tid til at klare hjernen. – Hver formiddag blev postbudet budt ind på 2 dramme hos præsten. »Posten kan da ikke gå på eet ben«, sagde pastoren.

Der hørte en del eng til præstegården, Klamshave, no. 9, Øve, Kildemåde, Havremærsk og Mølsig, ialt 28 td. l., som næsten alle bjærgedes med hø. Under høbjergningen måtte man op kl. 2 for at slå med leen, mens duggen var i græsset. Når duggen var tørret væk, skulle høet fra dagen i forvejen »hwerres« (vendes) med en håndrive. Over middag skulle høet så rives sammen. Man rev ind med håndriver fra 2 sider, børnene først, de stærkeste bagest. Det var hårdt arbejde, der gav vabler hos både børn og voksne. Så kunne høet tæmmes sammen med hestene og et tæmmbrædt, en planke med et langt reb i hver ende og et midterreb, der gik løst ned under planken og brugtes til at udløse brædtet ved høstakken. Det var lidt af en kunst at holde balancen på brædtet, som holdtes ned mod bunden af flere mands vægt. Høet kørtes hjem på de stive kassevogne, som forsynedes med en ramme »æ skrawler«. Høet blev lagt i flere lag alt efter de hjemlige højdeforhold i laden. Midt ad læsset anbragtes »æ lasttræ«, som surredes fast med reb i hver ende, og fastgjort under vognbunden. Skulle man køre langt, blev der svøbt et reb flere gange rundt om læsset. Vejene var dårlige, særligt i engene, og kun manden selv eller en dygtig karl kunne køre et læs hø fra engene. Det var en stor skam at vælte med et læs hø.

Præstegården var dengang 4-længet og stråtækt. Hvert år skulle et eller flere fag tækkes om. Der brugtes enten ror, som høstedes over isen om vinteren, eller plejtærsket rugthalm.

Foruden at passe hest og vogn for præsten var forpagteren forpligtet at levere visse konsumvarer f.eks. mælk på køkkenbordet i præsteboligen.

Fru Yelva Guneriusen, f. Kromayer, fortæller, at i deres tid i præstegården, var hestevognen en jumbe og hesten en nordbagge. Ekvipagen brugte pastor Kromayer til Billum kirke, hvorimod han helst spadserede til Janderup kirke. Kusk for ham var tit kokkepigen, Kathrine Thomsen.

Børnene skulle gå i mellemskole i Varde; de kunne selv køre, og staldede så op hos Søren Christensen på Centralhotellet, men ellers blev de kørt af en karl, som så kørte hjem og hentede dem igen efter skoletid.

Det var et herligt sted at tilbringe sin barndom. Haven, som næsten var en park, var åben mod Øve bæk. Nordøst for gården lå »heden«, en lille plantage, hvor der byggedes huler etc. Her var gårdens tørreplads.

I Estrid Kromayers poesibog har Ole Hansen skrevet følgende:

Janderup præstegård

Hvor engen ender, vangen begynder,
Hvor kvæget går, og hvor havren gror,
der ligger gården, stalden imod sønder,
og stuehusets længe imod nord.
Der ligger også jo den store have
med mange træer, med bænke og med hæk,
og nedenfor ved toften agre lave,
der slynger sig den lille muntre bæk.

En sommerdag på gavlen storken bygger,
og gøgen kukker mellem havens træer.
I stille nætter mosekonen brygger,
en hvidlig damp står over eng og kær,
men kommer havet over store enge
en stormvejrnsnat, af al uhygge fuld,
man sejle kan på præstegårdens vange
og lande inde under bankens muld.

Pastor Helms, der tiltrådte 1892, ville selv drive gården. Ole Mikkelsen købte så et stykke jord, matr. nr. 1e, Hebovej 39, som s. å. udstykkedes fra præstegården.

Pastor Fonager, som kom i 1907, forpagtede gården ud til Jens Søren Bakkensen, f. 1873 i Blåvand, g. m. Christine, f. 1871 i Blåvand. De havde ingen børn, men en plejedatter, Johanne Bakkensen. De var her til 1/4 1921, da de flyttede til en nybygget ejendom i Sdr. Hebo, matr. nr. 2g. Præstegården stod nu tom i 2 år. Jorden var lejet ud. Præstegård og præstebolig var stærkt forfaldne. Allerede ved pastor Kromayers indsættelse i 1917 huserede

Præsteboligen i præstegården, som blev nedrevet 1922. Foran provst Helms og frue samt en pljesøn.

rotterne i kornet på loftet og i kartoffelkælderens under forstuegulvet. Fru Kromayer nægtede at flytte ind, så de boede på hotel i Varde, til et par vakse foxterriere havde nedbragt bestanden af rotter. Da børnene og 2 piger ankom en ugestid efter forældrene, blev de hentet på stationen af pastoren. De gik langs skinnerne, og alligevel blev de næsten vildfarne i havgusen. Der blev spændt for, og man kørte til gårdejer Thesenius i Kjelst, hvor man blev, til præsteboligen var gjort beboelig.

Da Janderup højskole ophørte 1918, blev den købt og indrettet til præstebolig. S. å. blev den gamle præstebolig med 35 værelser nedrevet. Materialet herfra blev købt af sognefoged Hans Ulriksen. Murbrokkerne blev lagt på gårdspladsen ved hans nyopførte gård »Hebo Nygård«. Præstegårdens pengeskab havde Hans Ulriksen taget med i købet. Menighedsrådet øjnede muligheden for en god spøg, så der førtes til protokols: »Sognefoged Hans Ulriksen har tilegnet sig menighedsrådets pengeskab«. Man lod sagen påtale for sognefogeden, som indvilligede i at betale for skabet, idet man vidste, at skabet allerede var muret ind i en væg i dagligstuen.

1. april 1923 overtog Chr. Holm, f. 1893 i Hannevang, forpagtningen. Han var g. m. Inger Marie Petersen, f. 1898 i Nymindegab, Lønne s. Han opkøbte jord i Nr. Hebo, Varde kær og Elkjærdam, som han samdrev med præstegården. Han kunne forudsige vejret et stykke tid frem, bedre end nogen metereolog. 1. april 1951 opsagde han forpagtningen og flyttede til Janderup.

Pastor Pedersen overtog herpå forpagtningen og drev gården med bestyrer, Ejner Christiansen, f. 1924 i Thorstrup, g. m. Jenny Larsen, f. 1929 i Varde. Fra 1959 overtog han forpagtningen.

MAT. NR. 1-e, HEBOVEJ 39.

Arealet blev udstykket fra præstegården 1893 til forpagteren af samme, Ole Møller Mikkelsen, f. 1841 i Gl. Sogns mølle, Holmsland. Han havde tjent i Fåborg præstegård sammen med en karl fra Janderup. Under besøg forelskede han sig i Karen Jacobsen fra 21a. 1862 fik han præstegården i forpagtning og blev forlovet med Karen. Hun døde imidlertid i forlovelsestiden af TB. Året efter giftede han sig med søsteren Maren (1840-1912).

På den udstykkede parcel blev der opført en syldet længe med beboelse i den ene ende og stald i den anden samt en rummelig lade. Bygmesteren var Hans Jørgensen Iversen. Maren havde tjent hos kammerråd Vandborg og var der blevet interesseret i havebrug, så der blev anlagt en smuk have med bredt læbælte til beskyttelse af de sarte pryd- og nytteplanter.

Det var svært at få føden i begyndelsen. Jorden manglede både mergel og gødning, og der groede kun rødknæ. Besætningen på 4 køer, opdræt, nogle svin og høns samt 2 heste blev året rundt fodret på stald for at opsamle gødningen, »det brune guld«. Indtægterne suppleredes ved, at Ole Mikkelsen vejede mælk ind på mejeriet, og sønnen Thue kørte en mælketur. Ole Mikkelsen var medlem af sognerådet i nogle år og havde flere tillidshverv. Hans udadvendte aktiviteter gav ham indblik i de fortvivlede forhold i mange hjem på grund af mændenes drikkeri. En gang blev han vidne til, at en mand havde bundet konen til den varme kakkelovn, mens han slog løs på hende med en rebende. Det var medvirkende til oprettelsen af afholdsforeningen. 1912 blev gården overtaget af sønnen Thue Mikkelsen, f. 1877, og Ole rejste til USA for at besøge sine 4 børn. Han ville bo et årstid hos hver, men måtte vende hjem allerede 1914, da krigen truede. Thue blev 1912 g. m. Pernille Jacobsen fra 21d. De lod bygge en ende til stuehuset, og her flyttede Ole ind på aftægt. Han passede dyrene og børnene og førte en omfattende korrespondance med børn og familie til sin død 1925.

Thue helligede sig fuldtud bedriften. Al jord blev udnyttet; endog hjørnerne blev bearbejdet med håndredskaber. Var der spring i roerne, blev der eftersået eller udplantet kål. Der måtte ikke være senegræs i Thues jord. Ved et tilfælde blev han opdrætter af tyrolerkalve eller »bowsekalle«, idet flere af hans korthornskøer nedkom med disse vanskabninger. En sommer stod der 6 på række i stalden. Der var slagsmål blandt opkøberne i Esbjerg, når de blev leveret, og de gav gode penge. Han købte jord til fra Jens Jacobsen og Kærup mølle.

Thue døde 1955, og Pernille drev så gården et årstid sammen med sønnen Viggo, f. 1925. Han blev 1956 g. m. Molly Haubjerg Madsen, f. 1932 i

Hover, og de overtog så gården, og Pernille gik på aftægt. Molly arbejder som sygehjælper på plejehjemmet Hesselmed. Viggo drev gården som alsidigt brug til 1972, hvor han satte køerne ud, udvidede stalden til det dobbelte og fortsatte med svin alene til 1979, hvor han fik arbejde i Oksbøllejren som medhjælper i materieforsyningen, og jorden blev lejet ud.

(Gerda Scherfig-Jensen)

MAT. NR. 1v, KILDEMÅDE, PRÆSTEGÅRDSVEJ 25.

Udstykket 1922 fra Præstegården til Niels Peder Christensen (Brandt), f. 1879 i Dyreby, Henne s., g. m. Marie Nielsen, f. 1886 i Kolle, Nr. Nebel s. Mens bygningerne blev opført, boede de til leje på Janderup højskole. Ejendommen ligger på det stykke jord, der i gammel tid kaldtes æ Kiælmåd, Kildemåde. Jorden er af høj bonitet, den bedste i sognet. Peder Brandt var indvejer på mejeriet i mange år. 1948 skøde til sønnen Richardt Brandt, f. 1919 og Ruth Jessen, f. 1922 i Oksby. 1952 videresolgt til Hans P. Lund, f. 1914 i Brøns og Karen Christensen, f. 1925, datter af bygmester Jens Charles Christensen, J. Staldmodernisering 1952. Købt 7 td. l. 1956. Køer sat ud 1966. Stuehus udvidet 1970/71. Ejendommen var behæftet med et jordrentelån, som 1968 afløstes af et statslån. – Det ældste Janderup menes at have ligget på disse jorder. – Karen Lund er uddannet handels- og kontormedhjælper med læretid i brugsen i uddeler Jensens tid. Hun har fra 1967 haft ansættelse på Landbrugets regnskabskontor i Varde.

II (9332). MAT. NR. 9 OG 10. KIRKEGÅRDEN.

Denne gård lå tæt ved kirken og blev derfor kaldt Kirkegård, således kaldes den i kirkebogen 1649. Ved middelalderens slutning synes den at være en selvejergård og beboet af Bertil Nielsen. Efter hans død blev sønnerne uenige om, hvem af dem, der skulle have gården. Sønnen Hans Bertelsen klagede da til kongen over brødrene, der gjorde ham kinder på hans »goed« og beholdt hans breve (måske gamle skøder), da de ville have gården fra ham. Hans har beholdt gården og nævnes til den 1562 og kaldes da »gamle« Hans Bertelsen. Gården opføres under Riberhus og svarer i landg. 1½ ørte rug, 1½ ørte byg, 1 svin, 12 sk. *hel.* og *val.* Fæsterne opføres blandt kronbønderne, og der nævnes intet om selveje. Imidlertid svarede selvejere også en slags landg. (herlighed), men mindre end fæstebøndernes. Og her var landg. ikke stort, omregnet til hartk. 6100, men ved landmålingsmatr. 1688 blev det 9332, altså en meget stor forhøjelse. Dette forklares lettest ved at antage, at II har været en selvejergård. 1593 og senere har Niels og Bennet Hansen gården i fællesskab. De må være Hans' sønner. Undertiden kaldes Bennet vist Bertil. 1613 beskyldes brødrene for at have inddraget et stykke af forten til deres enghave.

Bertel var også uenig med Chr. Graversen i Hyllerslev om et skel i engene, og det endte med, at de gav 4 janderupmænd fuldmagt til »at gøre ret skel og duel (skelmærke) mellem deres enge vesterst i Haverkær«. Bennet døde 1630. D. å. var kærupmænd med Mads Hansen i Bennets gård og talte med datteren Anna og hendes ældste bror Hans Bennetsen angående hendes barnefader. De foreslog, hun skulle udpege 2 mænd og de også 2 mænd. Disse 4 skulle så afgøre, hvem der var barnefaderen. Det ville hun ikke. Mads tilbød det samme på tinge (han var nok udlagt). 1630 fæstede Oluf Bennetsen ½ gård, hans far fradøde og gav 35 rdl. i indfæstning. På den anden halvdel var Hans Nielsen trådt til. 1623 tilbød Ole Lambertsen fra Hyllerslev ham sin tjeneste. Hans svarede, at ville han tjene ham, som han burde, ville han tage ham. Lejemålet aftales en søndag på kirkegården, så der var vidner nok. Alligevel vægrede bonden sig, for 1. nov. var karlen på tinge med et par vidner om sagen. 1633 stod de 2 gårdmænd på egne og kongens tjeneres vegne samt Niels Madsen på adelstjenernes vegne og forbød udejere »at føre svin, fæ, chreteur, heste og øg« i deres enge uden tilsyn, så de ikke gør skade på enge og korn. Ved stormfloden 1634 led gården så meget, at den blev fritaget for at svare landg. et år. 1651 var Oluf med til at syne Varde vandmølle. 1650-54 har han ikke betalt skyld af noget kirkejord. 1661 har hans enke Lisbet gårdsparten, men 1664 datteren Anna. Hans Nielsens søn Niels drev handel og søfart, 1652 kaldes han »skipper Niels af Janderup«. En mand i Hjerting havde overladt ham 80 ribealen lærred á 28 sk., som han skulle sælge i Norge, men han blev stævnet for hverken at have solgt eller tilbageleveret det. Broderen Chr. Hansen mødte for ham. Han fik senere en part af II.

1664 købte fyrstelig sønderborsk hofmester Driederich v. Lützov, der kort før var blevet ejer af Visselbjerg, 12 gårde, 4 bol og 1 gadehus i Hostrup sogn samt 4 gårde og 4 bol i Janderup by for 5889½ rdl., heriblandt gård II. Hans Nielsen, der døde 1656, 84 år gl., havde en datter, der 1649 blev trolovet med Chr. Bertelsen fra Markskel. En lakune i kirkebogen indtil 1654 gør, at vi ikke kender vielsen. 1662 skrev præsten: »Den 7. dec. døde Christen Bertelsen, en god, gudfrygtig, Retsindig og sandrue Dannemand, som var Prestens medhielper«. Mærkeligt nok var han ikke nævnt i matriklen s. å., så man kan ikke se, hvor han har boet, men han har formentlig haft en part af svigerfaderens gård. Vore visselbjergbønder var på én nær kommet i restance for 1684. Forpagteren Simon Christensen stævned dem. Chr. Hansen og Anne Olufsd. resterede med hele landg. Der var misvækst i disse åringer. Fra ca. 1690 bliver Gregers Christensen hendes medfæster. Ca. 1736 overtog Frands Pedersen den ene part. Den anden blev overtaget af Kr. Knudsen, der døde 1755. Året efter gifter enken Kirsten Thomasd. sig med Hans Olesen, der så blev fæster.

II købes nu af Hennegård, hvorunder den hørte 1770. Og den deles i 2 lige store gårde, II A og II B.

PÅ II A (4532½) MAT. NR. 9, PRÆSTEGÅRDSVEJ 31,

fortsatte Kr. Knudsen. Han døde 1755. Enken Kirsten Thomasd. blev 1756 gift med Hans Olesen fra Hyllerslev, der overtog fæstet. I 1780 fik sønnen Niels Hansen gården. Han blev 1781 g. m. Maren Hansd. fra Billum. (Forældrene var aftægtsfolk på gården, han dør 1797, 78 år gl., og hans kone Kirsten dør 1801). En søn, Hans Nielsen, f. 1793, overtager gården i 1817, samme år g. m. Anne Andersd., datter af Anders Friis, Hyllerslev. De havde 6 døtre. Datteren Christine, f. 1821, og svigersønnen Bonde Nielsen, kaldet Bune i æ Kjørkegoer, f. 1816 (forældre, Ane Katrine Olesd. og Niels Bondesen i Hyllerslev) overtager gården i 1859. Bonde Nielsen havde da tjent på gården i en årrække. De havde kun een datter Ane Catrine Nielsen, f. 1862, samt en plejedatter Ane Frandsen, datter af søsteren Maren Hansd., der døde meget tidligt. Ane Frandsen blev gift med Niels B. Olesen, Janderup mark. I 1884 blev Ane Catrine Nielsen g. m. Jacob Nielsen, f. 1862 på matr. nr. 21b, søn af Marie Kjerstine Jakobsen og sejlskipper Thue Nielsen. De får gården 1885. De havde 3 døtre og 1 søn, hvoraf de 3 udvandrede til USA. Ane Catrine dør 1895. Jacob Nielsen gifter sig i 1897 2. gang med sin husbestyrerinde Mette Kristiansen, f. 1875 i Skjødstrup, Ål s. Mette havde lune og var meget gæstfri, så folk kunne lide at samles i dette hjem. Den gamle gård, som lå lidt syd for matr. nr. 10 med kun en smal vej imellem, rives ned 1891, da de 3 længer, der står i dag, blev bygget, og den nuværende kirkevej etableredes. 1901 havde barbermester Rudolf Mortensen den østlige ende af stuehuset til leje og drev forretning herfra om søndagen. Desuden var han instrumentmager for lægerne i Varde. I den vestlige ende af stuehuset boede Christine Nielsen på aftægt, til hun døde 1904. Forinden er Rudolf Mortensen flyttet, og Jacob Nielsens mor flyttet ind der. Hun var meget syg af kræft i tungen og havde de forfærdeligste smerter, så i kirken blev der påskedag 1902 bedt til Gud om, at hun måtte få fred.

Jacob Nielsen var en af sognets fremsynede mænd og blev valgt til mange tillidsposter. Han var med til at oprette andelskassen og var dens formand i mange år. Han havde en sund dømmekraft og stor psykologisk sans foruden en fin talsans og et ægte vestjysk lune. Han var i sognerådet i 2 perioder og revisor i brugsforeningen fra dens start i 1896 til 1900 og flere gange senere. Som god vestjyde kunne han lide at spille kort. Han havde en l'hombre klub sammen med kromand Peder Arentsen, Niels Bondesen, V. Janderup og lærer Dejgård. Engang havde fuldmægtig i finansministeriet Carl Hansen, f. i Janderup kro, i en ferie lejet et sommerhus i Vejers og inviteret sine gamle venner på et slag l'hombre. De brugte apostlenes heste og fik jo tid til at snakke undervejs. Gavtyve var de alle, og de bestemte at lave spas med Carl Hansen ved at spise ham ud af huset, og det lykkedes på nær en skinke. 1935 gik Jacob og Mette på aftægt hos sønnen Thue Nielsen (1903-1970), som da overtager gården. Han blev 1954 g. m. Ellen Kirstine Hansen fra 24a.

Mat. nr. 9. Gården i Thue Nielsens tid.

De havde ingen børn, og gården solgtes efter Thues død til lærer Sigurd Hansen, f. 1918 i Århus, g. m. Martha Brorson Jensen, f. 1920 i Århus. De har pietetsfuldt holdt den gamle gård vedlige. En del af jorden er solgt fra, så den i dag drives som lystgård.

MAT. NR. 9b, »GULDOMHØJGÅRD«, GRØNNEVEJ 20.

Udstykket 1859 fra 9a, Kirkegård, til datteren Nielssine Hansd., f. 1822, og svigersønnen Niels Peder Pedersen, kaldet Marbæk, f. i Hostrup s. De lod opføre bygninger på jordstykket. 1888 overtages gården af sønnen Hans Nielsen Pedersen, også kaldet Marbæk, f. 1861. Han blev samme år g. m. Charlotte Lovise Vestergård, f. 1864 i Hørup, Viborg amt. 1897 slog lynet ned, og hele gården brændte undtagen et ovnhaus og materialeskur, som står endnu. Gården blev genopbygget samme år. De flyttede til Varde i 1917 og solgte til Carl Laurids Poulsen, f. 1870 i Billum. Han blev 1908 g. m. Katrine Madsen, f. 1873 i Billum. Deres søn Mads Ejner Poulsen, f. 1912, blev 1938

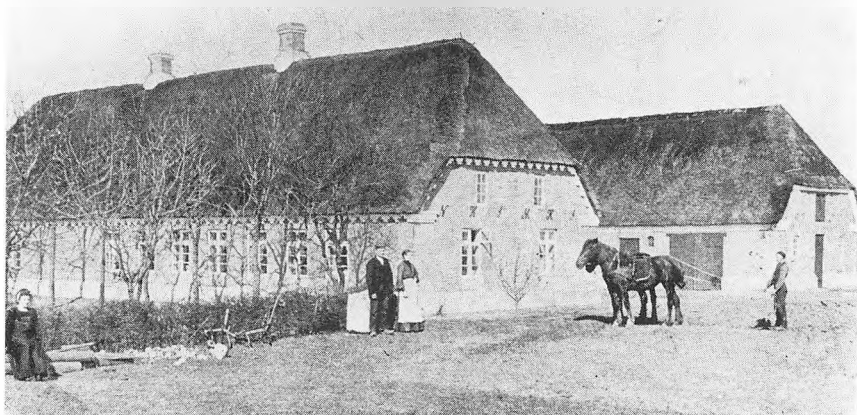

Mat. nr. 9b. Fra v. Mads Ejner, Karl og Kathrine Poulsen.

g. m. Katrine Pedersen, f. 1912 i Hjøjertarp, Borris. De overtog gården 1940. 1949 blev den solgt til Svend Jensen fra Vittarp. Den handles igen 1968 til Arne Damgård, f. 1920 i Nr. Nebel, g. m. Inger Margrethe Larsen, f. 1929 i Hesselager, Fyn.

II B (4532½) MAT. NR. 10a, KIRKEGÅRD, ÅKIRKEVEJ 25.

1773 overdrog Frands Pedersen (se matr. nr. 9a) gården til svigersønnen Jacob Christensen, der 1774 blev gift med datteren Anne Frandsdatter Kjær. Frands døde 1790. 1787 havde landsoldat Hans Nielsen ophold her. 1799 døde Anna, og Jacob gifter sig påny med Birthe Nielsdatter. 1801 var Jacob blevet sognefoged. En søn Frands Jacobsen oprettede en gård i Hallumvad. Jacob døde 1804, og enken Birthe gifter sig s. å. med John Sørensen, f. 1779 i Alslev, der så får skødet. De fik en søn Jacob Johnsen, f. 1806. Birthe døde 1822, og s. å. blev John g. m. Maren Kjerstine Sørensd., f. 1801 i Årre. Deres søn Søren Johnsen, f. 1824, blev lærer og kirkesanger i Janderup 1859-91. En anden søn Bunde Johnsen, f. 1830, fik et stykke jord, matr. nr. 10b. En tredje søn Søren Christian Johnsen, f. 1825, får gården 1855. Han var ugift. Forældrene boede på aftægt. 1862 købes gården af Niels Hansen Schou, f. 1828 i Brøns, g. m. Mette Kirstine Christensen fra Billum. Han lod gården flytte i 1886 fra dens plads lidt syd for matr. nr. 9a og til dens nuværende beliggenhed. Han fik 1400 kr. af Jacob Nielsen på 9a for at flytte; de to gårde lå for tæt på hinanden. Den nye gård var en 3-længet med stråtag. Sønnen

Mat. nr. 10a. Fra v. Birgitte, Jens Just Andersen, Ane og karlen Hans Christian.

Hans Jensen Schou, f. 1869, brugte udtrykket »altså heel fuldstændig« i enhver sammenhæng, hvilket førte til en pudsighed, da han skulle anmelde sin moders død hos præsten. Præsten kom ham i forkøbet og sagde medfølelse: »Ja, så din moder er sådan død«. »Ja, altså heel fuldstændig, hr. pastor«, svarede Hans J. Schou. Han blev 1899 g. m. Kirsten Marie Christensen (1871-1922) fra Kravense, Hostrup, og året efter overtog han gården. 1904 taltes der om at udstykke gården, men i stedet byttede han gård med Jens Just Severin Andersen, f. 1859 i Kærup, som betalte 14.000 kr. i bytte. Hans J. Schou døde 1928. Jens Just opdyrkede heden, der hørte til gården, men der var for langt derud, så han solgte den fra. Han drev handel med kreaturer og var opkøber for nogle godsejere på ålborgeggen. Når han i vintertiden havde givet køerne roer, tog han sit ålejern og kunne lige nå at stange ål til middagsmaden, før køerne havde ædt roerne op. En dag nåede han at stange 16 pund ål. Han var 1884 blevet g. m. Ane Karoline Jensen fra Henne kirkeby. En af deres døtre rejste til USA som 15-årig. 1921 overdrog han gården til sønnen Mads Jensen Andersen, kaldet Just, f. 1896 i Kærup, og flyttede til et nybygget hus (Åkirkevej 15). Han flettede sivsko, foderkopper og halmkurve som tidkort. Han og Ane nåede at fejre krondiamantbryllup 1949. Mads Just var g. m. Thora Andersen, f. 1896 i Kærup. Også han handlede med kreaturer. De flyttede i 1938 til Kærup, hvor Thora havde brødudsalg og Jens fortsatte kreaturhandelen. Gården blev solgt til Hans Chr. Clausen, f. 1913 i Esbjerg, 1938 g. m. Jenny Agnethe Nielsen, f. 1912 i Veldbæk, Jerne. De byggede ny stald og lade 1953.

Mat. nr. 10b. Overgården.

MAT. NR. 10b, OVERGÅRDEN, GRØNNEVEJ 25.

1855 udstykket fra matr. 10 a til sønnen Bunde Nielsen Johnsen, f. 1830, som lod en gård opføre på parcellen. Han var g. m. Ane Marie Pedersen, f. 1822 i Varde landsogn. Bunde havde et spiritusproblem og satte gården overstyr. 1870 var lærer Søren Johnsen ejer, men han solgte året efter til Niels Jensen Christensen, f. 1823 i Sønderjylland, g. m. Ingeborg Marie Jepsen, f. 1823 på Fanø. 1889 skøde til Mads Tobiasen, f. 1857 i Ål, g. m. Eline Marie Christensen, f. 1862 i Brøns. Han solgte 1893 til Jens Jensen, f. 1864 i Toustrup, g. m. Ane Katrine Jensen, f. 1867 i Næsbjerg. 1904 blev Hans Jensen Schou ejer (se matr. nr. 10a). Han solgte 1907 til Niels Peder Pedersen Spillemand (se 5a). 1910 til Diderik Kjærgård, f. 1886 i Naur ved Holstebro, g. m. Mette Marie Jepsen, f. 1889 i Debel, Outrup. De lod bygge ny lade 1911 og stald 1929. 1940 skøde til datteren Marie Kjærgård, f. 1920, og svigersønnen Jens Korsbæk Ullerup, f. 1917 i Oure, Fyn. De byggede nyt stuehus 1955. Jens Ullerup driver alsidig handel med husdyr og fisk, hvilket han fortsætter med fra det nuværende hjem på Skråvejen i Janderup efter at have solgt gården 1975 til sønnen Svend Åge Ullerup, f. 1948, g. m. Agnethe Hansen, f. 1953 i Siddinge, Odsherred. Driften af gården er specialiseret med søer og fedesvin. Der er bygget 2 nye svinestalde.

III (2511) MAT. NR. 11d, ÅKIRKEVEJ 36.

Denne gård var også krongods. 1662 var landg. $\frac{1}{2}$ ørte rug, $\frac{1}{2}$ ørte byg, 1 svin, $\frac{1}{2}$ mk. 2 sk. 2 alb. til hel. og vol. og 2 hestes gæsteri. Udsæden opgives at være 2 td. rug, 8 skp. byg, 8 skp. arre, 2 skp. boghvede og høavlen 15 læs.

1562 var fæsteren Niels Eyssen, 1593 Lambert Madsen, 1607-46 Hans Christensen. 1631 blev han stævnet, fordi han var kommet »af vesten på en søndag med 2 stk. fyrretræ«. Han svarede, at han havde købt træerne af C. Mikkelsen i Oksby, som »nok skulle være hans hjemmel«, og hvis der alligevel var en forseelse, »ville han være i hr. Albret Skeels (lensmandens) egen vilje og mine«, (dvs. betale mulkt, åbenbart i forbindelse med strandtyveri). 1661 har Maren Hansdatter gården, sikkert en datter. 1664, da gården sælges til Visselbjerg, var Jens Hansen fæster, 1688 Hans Madsen. Han stævnes 1685 af Niels Bollerup, forpagter på Nørholm, for betaling af ½ tylt deller (brædder) 5 mk. Bollerup drev betydelig handel. Også Hans Madsens egen foged på Visselbjerg, forpagteren Simon Christensen, stævner ham både for landg. og frihedspenge (betaling for hoveri). Han blev dømt til at betale. 1705 nævnes Søren Madsen hertil, senere Svend Olesen, der 1759 svarer ½ ørte rug, ½ ørte byg og 5 rdl. 3 mk. i landg. og frihedspenge til Visselbjerg. Ved denne tid købes gården i selveje, antagelig af Søren Jørgensen, der 1768 bliver gift med Gertrud Henningsdatter fra Alslev. 1770 hører III i hvert fald ikke mere under Visselbjerg. H. M. Iversen har blandt sine optegnelser et sagn, hvori dette par nævnes. »En aften Jens Sørensens Forældre kom kørende fra Varde, mødte de ved Klamsbro tre Karle, der gik så tæt om ved Vognen, at de næsten gned dem med Hjulene. De var i blå eller sorte Klæder. De sagde »Godaften« til de tre, men de gik deres Vej og sagde ingenting. Disse Spøgelser kom fra Præstegården og gik over til Hyllerslev på den gård, hvor Ole Madsen har boet«. Søren Jørgensen var født i 1742 som søn af Jørgen Jensen (Søren var en broder til Bennet Jørgensen på matr. 12). Han døde på dramatisk måde. »Den 1/7 1795 begravet Gaardmand Søren Jørgensen af Janderup, som ved sin Hiemgang fra Varde druknede i Varde Aae og efter Syn begravet i Janderup Kirkegaard«. Mon han var beruset? Derpå ejes gården af sønnen, Jens Sørensen, f. 1768, gift 1796 med Karen Nielsdatter, en datter af Niels Sørensen i Janderup. 1834 var sønnen Jørgen Jensen karl på gården. Hans senere kone, Maren Nielsen, f. 1802, var da tjenestepige. Jørgen var synsk. Det var ham, der så nattepløjning ved Bandsbjerg. Han overtog matr. 11a. Jens Sørensens datter, Gjertrud Jensdtr., f. 1805, blev 1824 gift med Iver Christensen, f. 1861 i Varde lands. Han var smed. 1845 får han gården. 1857 går den til datteren Laurine Marie Iversen, g.m. Hans Therkildsen Clausen, f. 1830 i Grimstrup, medens forældrene er på aftægt. Gamle Jens Sørensen var der også, han døde 1860 som 91-årig. 1860 har de en pottemand fra Grimstrup boende, hans navn var Peder Jensen. 1875 til ny ejer Søren Nielsen, f. 1845 i Toftnæs, Alslev; han var samtidig skrædder. 1901 har han både svend og lærling. Han byggede ny stald 1894 og stuehus 1898. Han var g. m. Marie Jørgensen, f. 1851 i Billum. De havde 7 børn, som alle på een nær udvandrede til USA. Denne ene, sønnen Jørgen Poulsen Nielsen, f. 1876, var også skrædder og får gården 1902, og forældrene går på aftægt. Faderen dør

Mat. nr. 11d. Fra v. Johanne Marie, Kjerstine, Birgitte, Marie og Søren Nielsen, Jørgen Poulsen og Marinus.

1914 og moderen 1919. Jørgen Nielsen lod en vindrose bygge på taget, og denne vejrmølle leverede i mange år energien til gårdens forsyning af lys. Den blev nedrevet 1940-41. Deres datter Marie Nielsen, f. 1903, 1924 g. m. Jens Kristian Jacobsen, f. 1898 i Lind. Hun blev stationsforstander i Janderup, medens han arbejdede ved banen. 1939 sælges gården til Svend Karl Hansen, f. 1904 i Kristrup ved Randers, g. m. Cecilia Jacobsen, f. 1905 på Rømø. Han var den første, der høstede med binder i Janderup enge, ligesom han var den første, der prøvede græsfrøavl der. Han forsøgte også med kålroer i engen, de gav ligeså stort tørstofudbytte som sukkerroer. Han handler tillige med søer og grise.

MAT. NR. 11a, GRØNNEVEJ 10.

Udstykket fra mat. nr. 11 til sønnen Jørgen Jensen i 1833, der bygger en lille ejendom på parcellen i 1838. Han nævnes i folketællingen fra 1845 som husmand. Han frøs ihjel på Varde mark i 1851. En datter Jensine Severine Caroline Jørgensdatter, f. 1834, blev 1856 g. m. Mads Jensen, f. 1838 i Ildvad, Hvejsel, og de får skødet 1858. Enken Maren Nielsd. bor hos dem. Mads Jensen gik på dagleje. Han var med i slaget ved Dybbøl i 1864 som infanterist under general Bülow, men slap uskadt. Sønnen Jørgen Jensen, f. 1858, overtog stedet i 1885, samme år var han blevet g. m. Elise fra Ballum. Hun døde i barselsseng året efter fra en lille pige, som fik moderens navn. Jørgen Jensen var smed og lod opføre en smedie og en lille ejendom nord for forældrenes hus. Han giftede sig igen 1890 med Karen Christensen, f. 1861 i

Dyreby, Henne. Der var 10 td. l. til ejendommen, og der blev holdt 4 køer og 4-5 svin. De første år havde han hestespand sammen med Niels Riber, Sdr. Hebo (de var svogre), de havde hver een hest, så når der skulle udføres hårdt arbejde, havde de et spand. Han havde smedeværksted i Janderup by fra 1905-14, da han solgte til K. Jørgensen Kiholm, der havde lært håndværket hos ham. Jensine og Mads Jensen, som boede på det gl. husmandssted, vævede for folk, lærred til skjorter og olmerdug til dyner og puder. De ville helst aflevere varerne selv til folk, for så fik de et gilde ud af det. Huset var indrettet med en lille forstue og 2 stuer mod syd, køkken og soveværelse mod nord. Her boede de til deres død. Oluf Pedersen brugte senere huset til lade, men lod det nedrive 1922. Karen og Jørgen Jensens søn Mads Jensen, f. 1891, kom i lære hos faderen og overtog værkstedet på Janderup mark. Han var

Mat. nr. 11a. Den gamle smedie på Janderup Mark.

tillige postbud og havde først ruten Studvad – Nr. Hebo – Stiftshøje, siden Hyllerslevturen. Han blev gift med Kristiane Højbjerg fra Hannevang. Hans søster Nielsine K. Jensen, f. 1894, g. m. Oluf Pedersen, f. 1891 i Fjeldsø ved Viborg, overtog ejendommen 1917. De byggede ny stald 1922. Karen og Jørgen Jensen havde aftægt i den vestlige ende af stuehuset. Jørgen Smed blev meget tunghør på sine ældre dage. For at afhjælpe det fik han et kroget hørerør med en stor mikrofon hængende på maven. Børn kunne godt få lov til at råbe ind i den, det morede ham. Oluf Pedersen var reservepostbud i Hyllerslev og Janderup fra 1918-50 og derefter aftenpostbud i Janderup til 1958. Deres søn Gunnar Ingemann Pedersen, f. 1924, gik i kompagni med morbroderen Mads Jensen, og de drev smedeforretningen sammen fra 1948. Det år den 22. maj nedbrændte ejendommen med undtagelse af smedeværkstedet. Ilden opstod ganske sikkert fra smedien, hvor man var ved at omlægge et vognhjul, idet en gnist fra essen sprang over og antændte stråtaget på stuehuset. Det blæste kraftigt, og ejendommen brændte ned på kort tid. Nielsine og Oluf flyttede til Janderup. Den nye ejer, som var svigersøn af de forrige ejere, Viggo Schmidt, genopførte bygningerne. Værkstedet flyttedes nu også til Janderup by. 1950 sælges ejendommen til Knud Jensen, f. 1905 i Årre, 1950 g. m. Helga Andersen, f. 1908, datter af stationsforstander Hans Madsen Andersen, Janderup. Hun havde damefrisørsalon de første år. Næste ejer var Johannes Christensen, så Chr. Madsen og nu sidst 1970 Gerhard Thomsen.

MAT. NR. 11b, GRØNNEVEJ 16.

1856 skøde til Mads Jepsen og Mads Nielsen fra Janderup-Billum sogne. Niels Andersen, f. 1851, søn af Mette Olesd. og Anders Christensen på 17f,

blev 1878 g. m. Nielsine Christensen, f. 1847, datter af Karen Jørgensd. og Chr. Nielsen, Søvigmark. De lod opføre bygninger på parcellen. Han var gartner på St. Hebo hos S. M. Sørensen. Han solgte til Jens Chr. Hansen, f. 1848, søn af indsidder Hans Chr. Madsen og Karen Jørgensd. Han blev 1874 g. m. Karen Marie Jensen, søster til gl. sagfører Oldager, f. 1848 i Ørbæk, Hoven. Jens Chr. Hansen var lille af vækst og blev kaldt »lille Jens Chr.«. Han var daglejer. I sæsonen gravede han mergel op. 1913 skøde til sønnen Jens Chr. Hansen, f. 1879. Han var tillige skomager med værksted på stedet. Hans kone Petra var massøse med klinik på stedet. Ejendommen overtages af Jens Chr. Hansens søster Abeline Katrine Hansen, f. 1885 i Outrup. Hun solgte igen 1919 til Hans Lauridsen Hansen, senere Stiftshøje, som s. å. solgte til Chr. Jepsen Christensen (1889-1967), g. m. Laura Pedersen, f. 1898 på matr. nr. 1a Kærup. 1906 var jordstykket på 9 td. l. Besætning: 5 stk. hornkvæg, 2 får, 3 svin og 10 høns. Besætningen var forsikret for 740 kr., bygningerne for 3100 kr. og inventar for 90 kr. Driftsindtægt og -udgift sat til værdien 5000 kr.

Karen Marie Jensen var aftægtskone hos de efterfølgende ejere. Hun flyttede til Outrup 1932 som 84-årig.

Chr. Jepsen Christensen havde en mælketur til Janderup mejeri fra Studvad og Nr. Hebo og på et andet tidspunkt en kærurturetur. 1950 købte de beboelses- huset ved Kærup mølle og overdrog ejendommen til sønnen Niels Christensen, f. 1920, g. m. Elly Riis, f. 1934 i Tranbjerg, Årre. Ejendommen er nu på 20 td. l. og besætningen består af 22 grisesøer.

III B (0011).

Mens III endnu hørte under Visselbjerg blev hartkorn 0011 fraskilt og lagt til et hus i Katrebel, hvor Jens Hansens enke boede 1778. Det blev købt af Lønborggård, og fra denne kant kom åbenbart en ny fæster Jørgen Koldtoft. 1787 har Jens Thomsen det, han var bådfører. Senere blev huset nedlagt, og jorden lagt under matr. nr. 11c.

MAT. NR. 11-I AF JANDERUP, »GULDAGERGÅRD«, HALLUMVADVEJ 50.

Den første beboer på dette sted var Peder Lauridsen, født i 1804 i He sogn. Han kom til vort område i 1825 fra Dejbjerg og blev i 1827 gift i Billum kirke med pigen Johanne Else Pedersdatter, født 1803 i Alslev sogn uden for ægteskab, og opdraget hos husmand Bennet Hansen i Hannevang. Her boede parret i flere år sammen med den aldrende Bennet, og her fødtes de fleste af deres børn.

Omkr. 1840 flyttede de til Lunderup ved Varde og omkr. 1845 til Lifstrup, V. Nebel sogn, hvor Peder var bestyrer på Avlinggård. I 1847 var de i Janderup sogn og sad til leje i Grydvad mølle. På et eller andet tidspunkt

mellem marts 1849 og februar 1850 flyttede de til 11-l på Janderup hede, som området da kaldtes. I 1894 nævnes stedet som »et for ca. 50 år siden til Janderup Kirke hørende Hedelod«. At stedet ved deres ankomst var bevokset med lyng er der ingen tvivl om, Det var ikke luksuriøse forhold, der mødte dem. Huset, de boede i, var opført til dem og altså det første hus på stedet. I følge traditionen var det meget ringe. Senere nævnes det, at kommunen havde ydet P. Lauridsen økonomisk hjælp til opførelse af huset.

Ældre folk har fortalt, at P. Lauridsen passede får på Janderup hede. Det var gårdmændene i Janderup, der ejede disse får, og de blev om natten drevet ind i en fold, hvis vægge bestod af opkastede lyngtørv. Som en slags betaling for denne hyrdegerning kunne Peder beholde den gødning, som fårene efterlod i folden, og den brugte han til opdyrkning af et mindre stykke jord.

I fattigprotokollen nævnes Peder Lauridsen flere gange. Således i 1855 under »Extra Understøttelse«, da følgende er anført: »Peder Lauridsen for at tilbygge 3 Fag paa Sognets af ham beboede Huus, 34 rdl., hvoraf er betalt 16 rdl.«! Her nævnes det klart, at sognet ejede huset. På det tidspunkt gik P. Lauridsen ud som daglejer. I 1856 fik han 8 sk. for at rense fattighusets skorsten, og i 1858 blev der »tilstaaet ham 5 rdl. som Laan at tilbagebetale ved Midsommer, men er ikke betalt ved Aarets Udgang; overføres altsaa som understøttelse«! I 1859 var P. Lauridsen blandt de personer, der fik fattighjælp, og det nævnes, at han har »fri Huusly«.

I 1860 er han anført som »Huusmand og Gartner«. Han passede bl.a. kammerråd Vandborgs have i Janderup, og den siges at have været ret anselig.

Han havde øgenavnet »Pe Pewer«, hvilket vistnok skyldes hans eget mundheld. På sine ældre dage gik han rundt og solgte kryderier og havefrø. Når han kom ind et sted, skal han have sagt: »Her kommer Pe pewer, Pe ålhå-n, Pe smogrån-n« (Her kommer Per peber, Per allehånde, Per småkorn). Gamle Anton Hansen i Kærup kunne huske, at P. Lauridsen kom i hans barndomshjem i Vandflod, Oksby sogn. Han var klædt i skødefrakke, og over skulderen bar han en hvid lærredspose, hvori han opbevarede havefrøene, som han målte ud i et fingerbøl. Han kom altså ret langt omkring. Han skal have været et muntert menneske.

Den 2/12 1868 døde P. Lauridsens kone, Johanne Else. Det fortælles, at hun var syg og svagelig de sidste år, hun levede. På lune dage bar de hende ud af huset og lagde hende på en dyne ved bageovnen, som jo var ude i det fri. Så kunne hun ligge der og nyde solskinet!

Peder Lauridsen døde d. 16/4 1876. Da havde hans søn, Bennet L. Pedersen, f. 14/8 1831 i Hannevang, overtaget stedet. han »arvede« faderens øgenavn og blev kaldt »Bennet Pewer«. Bennet havde været en del omkring i sine unge år. I 1849 tjente han i Varde. Fra 1850 til 1854 tjente han i Dalar ved Tønder, og fra 1855 til 1857 var han på en gård i Størsbøl i V. Nykirke sogn. Fra 1857

til 1858 tjente han i Herringe på Fyn, og det var jo ret langt hjemmefra. I april 1865 blev han gift i Guldager kirke med Maren Christensen, f. 1828, datter af skolelærer Chr. Andersen i Sædding. De overtog stedet kort tid efter, og det var trange forhold, de gik ind til. Maren bragte et skab med sig, men huset var så lavloftet, at det ikke kunne stå der. Så gravede de et hul i gulvet, og der blev skabet anbragt! I nogle år boede Marens far hos dem. Han døde her i august 1878.

I 1868 fik Bennet skøde på stedet fra sognerådet. Mellem 1868 og 1870 må han have bygget den senere ejendom, for på et kort fra 1870 er der her indtegnet et kroghus af samme form og omfang som det senere. Det gamle hus var så lille, at de byggede det nye stuehus uden om det og altså kunne overnatte i det gamle hus, mens det nye blev opført!

Forholdene var stadig fattige på den lille ejendom, og Bennet gik i dagleje, bl.a. udførte han vejarbejde for kommunen i 1870'erne. Samtidig dyrkede han sin jord. Til at begynde med havde han kun én hest, og den og en ko spændte han for ploven.

Hans kone, Maren, havde tjent i præstegården og andre store gårde, bl.a. Gjellerupholm. Hun var dygtig til at lave mad, og hun holdt børnene pænt i tøjet, som hun selv syede i hånden. Hun kernede smør, som hun bar til Varde og solgte dér. Hun slagtede selv deres får og kalve. Hendes venstre arm var stiv. Det havde den været, siden hun som 12'årig faldt på isen.

I 1866 fødtes deres datter, Elle Marie Pedersen. Hun var altså født i det gamle hus. Da havde de ingen vugge, og så lagde de hende i dejtruget. I 1868 fødtes datteren, Johanne Else, kaldet Hanne. De to piger var ikke ret gamle, inden de måtte hjælpe faderen med at bære de mange sten bort, som lå i hedejorden. De skulle også hjælpe ham med »æ kly-n«, når han var i mosen, og når kartoflerne skulle sættes, fik hver af dem en sæk bundet om livet. I den ene sæk var der fåremøg, som blev kastet i furen, og i den anden var der kartofler, som blev lagt ned ovenpå. Megen næring var der ikke i hedejorden, og folk sagde lidt onskabsfuldt, at »når Bennet Pewers kyer di skider, så brøl di, for di ved et, hvor de ska fo te den næst gång skiden fra« (når Bennet Pebers kører de skider, så brøler de, for de ved ikke, hvor de skal få (føde) til den næste gang skiden fra)! I dialektordet, »brø-l«, ligger både betydningen brøle og græde.

I 1877 købte Bennet et stykke jord af Hans Chr. Knudsen. Der var da stadig meget uopdyrket jord rundt omkring gården, og det skete ret ofte, at hugormene kom helt op til huset, og at ræven tog af hønsene.

Ligesom faderen var Bennet en dygtig havemand. Han frembragte en af egnens smukkeste haver, som dels var beplantet med små vildtvoksende træer, som han fandt i det lave område ved Hallumvad. Endnu i 1930'erne fandtes i haven frugttræer af fine sorter, som han havde plantet, og der var to mægtige bævreasp, som kunne ses vidt omkring. I 1877 fik Bennet præmie fra

det Kongelige Haveselskab for »en veldyrket Husmandshave«. Han var også en dygtig biavler, og i flere år var han »bikonge« i Kærup.

Han bandt halmkurve og koste af lyng, og han klinkede skåle og kar, der var gået i stykker. Desuden lavede han træarbejder, f.eks. tøjrstager til kreaturerne og tænder til river. De træskeer, de brugte, snittede han selv.

Døtrene lærte et erhverv, så de kunne klare sig, hvis de ikke blev gift. Elle Marie lærte at væve, og Hanne lærte at sy.

Bennets kone, Maren, døde i 1890. Forinden (i 1888) var datteren, Elle Marie, blevet gift med Hans Jensen, en søn af Niels Hansen Jensen fra matr. 12d i Hyllerslev. De overtog Hans' barndomshjem i Hyllerslev.

Fra 1889 og til hendes død i 1894 var den gamle Bodil Marie Vittenkamp på aftægt hos Bennet. Der var oprettet kontrakt mellem dem, og i h. t. den skulle hun bo i »et Værelse i det nordøstlige Hjørne af Stuehuset«. Hun var enke efter smed Niels Peder Christensen i Hyllerslev.

Omkring 1895 kom Hans Jensens søster Mathilde og hendes mand hjem fra Sønderjylland. De overtog derefter stedet i Hyllerslev, og Hans og Elle Marie flyttede så til hendes barndomshjem (matr. 11-l), som Hans Jensen fik skøde på i 1895.

Så havde Bennet fået en efterfølger, og han gik på aftægt. Der blev tilbygget en lille lejlighed til ham i den østlige ende af stuehuset, og her boede han og datteren, Hanne, der holdt hus for ham og i øvrigt ernærede sig som syerske. Da Mogens Christensens datter, Karen, var barn, kom hun en gang over til Bennet. Det var koldt, og hun stod i den åbne dør. Så sagde Bennet: »Kom ind o lok æ da'r, æjsen lokker du en kly-n ud«. Han mente, at der skulle puttes mindst et tørv i kakkellovnen for at genvinde den varme, hun havde lukket ud!

Bennet mistede efterhånden sine tænder. Til sidst var der kun én tilbage, og den var ham vist mere til besvær end gavn. Han prøvede selv at trække den ud med en knibtang, men det gik ikke.

Hans Jensen opdyrkede yderligere land og merglede jorden. Han var med til at starte sygekassen. Hans børn skulle nok bestille noget, men han straffede dem aldrig korporligt. Det var skik, at børnene skulle overvære slagtning af husdyr, så de kunne vænne sig til det i deres senere tilværelse, men da deres yndlingsfår skulle slagtes, var de kede af det, og siden skulle de ikke se på slagtningen. Han syntes, at det var synd at tvinge dem til det.

Hans og Elle Marie (kaldet Marie) fik 3 børn, nemlig Niels, født 1890, død 1906, Marius, født 1896, druknet i Varde å 1917. Ane Marie, født 1899, gift med postbud Knud Jensen, Janderup.

I 1911 døde Hans Jensen, og da Elle Marie så ikke kunne drive ejendommen alene, valgte hun at sælge den og lod et lille hus bygge til sig selv i Janderup. Der meldte sig flere købere. Datteren, Ane Marie, husker, at der en gang var

Mat. nr. 111. Fot. 1899. Personerne er fra v.: Gamle Bennet Pedersen. To syppiger. »Stuer Hanne« (Kr. Smeds plejedatter). Johanne Pedersen, datter af Bennet. »Kræn Smej«. Hans Jensen, stedets ejer. Elle Marie (hans kone). »Kræn Smejs« Sine. Foran: H. Jensens og Elle Marie's børn Marius og Niels.

et par, der stod og diskuterede, hvor længe hendes bedstefar (Bennet) vel kunne leve. Han havde jo fortsat krav på aftægt af ejendommen!

I 1912 fik Peder Guldager skøde på gården, men allerede i 1914 overgik den til Elias Kjeldsen i Kærup.

Den 4/10 1917 døde Bennet. Han pådrog sig en forkølelse, da han kørte med på mælkevognen til Janderup for at deltage i sit barnebarns (Marius') begravelse. Et flittigt og hæderligt menneske var gået bort. Hans datter Hanne blev boende i aftægten. Hun syede kjoler til de fleste bryllupper i Kærup og Nr. Hebo. Hun gik helt og holdent ind for Indre Mission og var med i bestyrelsen for KFUK. Hun var et arbejdsomt og propert lille menneske, der til trods for, at hun næsten var pukkelrygget, holdt både sin lejlighed og sin have i forbilledligt stand, og som klarede sig uden hjælp for de få midler, hun kunne indtjene ved syningen.

I 1922 fik Hans Chr. Pedersen skøde på ejendommen. Han var født 1889 på Søvigmark og var i 1920 blevet gift med Anne Katrine Christensen, datter af lærer Mogens Christensen. Ved vurderingen i 1922 nævnes det, at stuehus og stald er opført i 1870. Laden var opført i 1888, og alt var stråtækket.

I 1938 kom Hanne på alderdomshjemmet i Janderup, og her døde hun i 1948. I 1952 blev gården overtaget af Thorvald Sørensen, f. 1917 i Henne sogn, gift i 1951 med Hans Chr. Pedersens datter, Anne Marie. De driver stadig

gården. I 1954 byggede de ny stald. Arealet er på 36 tdr. land. Af husdyr har de nu kun svin.

Hans Chr. Pedersen døde i 1961 og hans kone i 1965.

Knud Jensen.

IV (1201), MAT. NR. 37.

IV var et bol, der hørte under kronen, indtil det sammen med andet krøngods kom under Visselbjerg. Landg. var 1 svin og ½ mk.hel. og val. 1562 var fæsteren Jep Pedersen, 1593 Lars Raffer og P. Pedersen, 1609 og 1649 Ib Mathiesen. Han drev havfiskeri. 1690 rejste han tiltale mod Maren Hansd. i Skødstrup for hendes stedsmål at holde, da hun havde fæstet sig for at gøre fisk til for ham i tilkommende fiskeri og havde af ham opbåren 6 sk. til gudspenge*). 2 mænd bevidnede, at hun var lejet. Hun blev dømt til at holde løftet. Sammen med en flok andre janderupmænd havde han smagt så grundigt på juleøllet, så de kom drukne til kirke en juledag. Ib måtte bøde 3 rdl. til lensmanden, mens Brix Bennedsen og Mikkell Ibsen slap med 2 rdl. hver. 1642 døde både han og hustruen Bodil. 1665 døde fæsteren Niels Christensen og efterfulgtes af Hans Christensen. Hans efterfølger var vist Peder Jensen Kiær, der bl.a. nævnes hertil 1757. Han må være død ved denne tid. Sønnen Frands Pedersen Kiær, f. 1712, overtog åbenbart stedet. Hans mor blev begravet 1759, 76 år gl. 1778 hørte bolet under Lønborggård, fæsteren var Jens Thomsen. 1786 var det Th. Jensen, der var bådfører. Umiddelbart efter udskiftningen blev bolet vist udstykket. Hans Chr. Smed og P. Clausen synes hver at have fået ½ td. hartk. De var selvejere.

IV B (0011) senere (0400), MAT. NR. 37 a, VESTERLED 64.

1789 nævnes Peder Clausen, f. 1741, hertil. Han blev 1784 g. m. Dorthea Nielsd., f. 1751. Han var husmand og daglejer. Ca. 1820 til sønnen Niels Pedersen, f. 1780, g. m. Sidsel Marie. De lever af landbruget. Dorthea var aftægtskone hos dem endnu 1834, 83 år gl. 1851 solgt til sønnen Frands Nielsen, f. 1815, g. m. Karen Hansdatter, f. 1815. De lever af ejendommen. Frands deltog i 3-årskrigen. Siden blev han murermester. Han slog sig ihjel ved fald fra en hest 1884. 1887 skøde til sønnen Hans Nielsen Frandsen (1853-1941), g. m. Karoline Pedersen (1859-1937) fra Oksby. Her ved huset havde dagvognen Varde-Blåvand afleveringssted for breve og pakker. Hans N. Frandsen gik posttur og strøg sten på teglværket i Stifthøje.

I 1893 blev skolen, matr. 2a, der lå lige over for huset, nedlagt og købt af Hans N. Frandsen (se 37b). Ved den lejlighed tog han jorden fra matr. 37a med til sin nye ejendom, og huset her blev derefter jordløst.

* Godespenning optræder fra 1200'tallet i det tyske retssprog ved køb o. a. aftaler. I Riberet har det under formen denarius sancti spiritus (helligåndspenning) bindende betydning ved kontrakt eller handel, som dog kunne ophæves, hvis penningen tilbagebetales, inden hver gik til sit. Det fik hos os betydningen fæstepenge. Oprindelig har modtageren vel skænket dem til gudeligt brug.

Mat. nr. 37. Fra v.: Hans og Karen Frandsen, Peder Damgård, Hans Schous kone og 2 børn, der sad til leje i huset.

37a blev udlejet til forskellige. Skræddermester J. Peder Johansen begyndte sin forretning her. Hans kone havde »banebørsterne« på kost, mens Vestbannen blev bygget. 1929 blev de gamle bygninger revet ned og et nyt hus bygget. Det blev lejet ud til H. C. Jensen, der havde solgt sin gård 6a i Strudvad. 1955 flyttede gamle Hans Frandsen og Karoline selv ind for at nyde deres otium. Datteren, Line Frandsen, fik skødet 1941. Forældrene var døde henholdsvis 1937 og 1941. Line har gennem årene været selvskrevet som »serveringshøvding« eller kogekone ved ethvert ordentligt gilde! De unge piger lærte hun at dække bord og at servere på korrekt måde. Intet måtte mangle på bordene, og serveringen skulle begynde samtidigt ved alle borde. Mad og service skulle i det gamle forsamlingshus hentes op fra kælderen ad en stentrappe og samme vej ned igen! De unge piger jamrede sig, men Line var anderledes hårdfør.

Line bor nu på 1. sal i huset og har stueetagen lejet ud.

MAT. NR. 2b OG 37b, VESTERLED 101.

1893 købte gl. Hans Frandsen de gamle skolebygninger fra 1837 af kommunen. Han lod den store skolestue indrette til stald og den lille til beboelse. Der blev købt jord fra matr. nr. 25a samt jord på Varde vestermark. En ny stald byggedes 1922. I Ægteskabet var 6 børn, hvoraf et tvillingepar, 2 piger. De fik i dåben 16 fadere! 1935 skøde til sønnen Hans Frandsen, (1896-1980), g. m. Signe Jacobsen, f. 1906 på 21a. De drev gården som et alsidigt brug til

1969, hvor jord solgtes fra til Niels Vogt Hansen, Anders Sørensen, Åge Hviid Olesen og Svend Holm. Tilbage ved gården blev 2 td. l., hvor Hans' 2 dejlige heste nød tilværelsen, indtil de også blev solgt. Det var et par sorte oldenborgere; de blev det sidste par arbejdsheste i Janderup.

Om gamle Hans Frandsen fortælles, at han som 80-årig i 1933 en dag kom forbi skolen i et frikvarter, hvor pigerne var ved at springe buk over en lang række »bukke« (pigerne selv med krummet ryg). Hans Frandsen smed cyklen og løb hen og sprang adræt over hele rækken af »bukke«.

IV A (0102).

Th. Jensen, f. 1740, g. m. Karen Pedersdatter, nævnes hertil 1789, men før 1801 må stedet være nedlagt.

V (2501) MAT. NR. 12, ÅKIRKEVEJ 22.

Denne ejendom fik kongen 1580 ved et mageskifte med Th. Fasti til Vennersgård. 1598 var fæsteren Niels Thygesen, der svarede 1 ørte rug og 1 ørte byg i landg. 1636-49 nævnes Peder Christensen her. Derefter Anders Terkelsen, 1661 dennes enke, Elle, der også var her 1664, da gården kom under Visselbjerg. Elle oplader vist til sønnen Peder Andersen, der 1685 ikke har betalt landg. Han dør 1729, 83 år gl.

1727 blev Jørgen Jensen gift med Karen Bennetsdatter, og han nævnes derefter til gården. Det var ham eller sønnen, der købte V i selveje. Sønnen, Bennet Jørgensen (f. 1739), blev 1773 gift m. Karen Frandsdatter (f. 1744) og overtog gården ved den tid. I følge H. M. Iversens sagnoptegnelser var det hos Bennet Jørgensen at heksepigen Karen tjente, og hvor hun fjernmalkede naboens grå ko ved hjælp af to pinde, som hun satte op i bjælken! Bennet dør 1796, og hans enke driver gården videre, til hun omkr. 1807 lader sønnen Jørgen Bennetsen komme til. Han byggede sikkert dele af gården om til grundmur i 1817, for der findes i gården en mursten med bogstaverne JBS og årstallet 1817. Hans søn, Bennet Jørgensen (f. 1802) var gæstgiver i Flensborg 1836, da datteren Catharina Magdalena Jürgensen blev født der. I 1840 og 1845 opholdt hun sig som »Pleiebarn« på gården i Janderup. Måske var forældrene i Flensborg da døde. Dog må hun en tid senere have opholdt sig på sit fødested, for d. 3/5 1856 meldte hun tilgang til Janderup fra Flensborg. Hun var da 19½ år gammel. Hun blev i 1866 gift med Niels Søren Olesen, matr. 3b af Kærup (se denne). 1837 fik svigersønnen, Niels Nielsen Riber, f. 1810, gården. Han var g. m. Nicoline Jørgensdatter, f. 1817. Han gav 950 rdl. for gården. De har ejendommen til 1861, da den går til datteren, Mathilde Nielsen, f. 1841, og svigersønnen, Søren Madsen, f. 1834 på Hannevanggård. Han dør 1892, og enken drev gården til 1897, da den sælges til sønnen, Mads Bertram Madsen (1870-1962), g. m. Benette Bennetsen (1878-1951), datter af Frands Bennetsen på 26a. Gamle Mathilde havde aftægt i den

vestlige ende af stuehuset. Hun døde i 1909. Hendes lejlighed blev senere brugt til søndagsskole. Bertram byggede ny stald og lade 1905. Han supplerede sine indtægter med fragtkørsel for mejeriet og brugsforeningen. Han frasolgte nogle byggegrunde. Gården solgte han 1939 til datteren Dagmar Madsen, f. 1917, og svigersønnen Otto Madsen. Benette og Bertram havde aftægt hos dem. 1943 solgtes gården ud af familien til Sophie Jespersen, f. 1903 i Sdr. Hebo. Hun har solgt en del jord til byggegrunde og lejer resten ud. I skellet mellem Christen Christensens, kaldet Bandsbjergs, Koldtofts og Søren Madsens jorder, rimeligvis der hvor nu Peder Schmidt og Arne Vejlgård bor, Vesterled 7-10, var der nattepløjning. En aften kom Jørgen Jensen (1803-1851) gående sammen med en pige, der tjente hos John Sørensen på 10a. Det var sent på aftenen, og de var på vej hjem fra heden. Jørgen Jensen bliver da væk, at en mand gik og pløjede i skellet. Han siger til pigen: »Det er ikke så sent, for Christen Bandsbjerg pløjer endnu«. Pigen kunne ikke se nogen plovmand. »Jo«, siger Jørgen, »nu vender han og pløjer nedad, nu kan vi træffe ham«. Pigen var imidlertid blevet forskrækket og siger: »Nej, lad os vente lidt«. De ventede så, til han havde fået vendt, og så løb Jørgen hen for at se, om der virkelig var blevet pløjet. Men der var ikke en fure. Nu blev han også bange, og de løb deres vej. Plovmanden havde sorte heste for, der trak en stor plov med 2 hjul under. Jørgen Jensen var synsk. (Se mat. 11).

MAT. NR. 12b OG 17c, VESTERLED 69.

Ejendommen er bygget 1866 af Jens Nielsen, f. 1820 på 22a. 1868 solgte han 40a til Janderup højskole. Han blev 1851 g. m. Johanne Malene Raue. Han var husmand og daglejer. Jorden blev købt af Søren Madsen på 12a og tinglyst 1873. 1895 gik husmandsstedet til datteren Kjerstine Margrethe Raue, f. 1860, og svigersønnen Peder Møller Pedersen. Han var oprindelig møller og arbejdede på Janderup mølle. Desuden var han glarmester og blikkenslager. Endvidere bildede han kværne for egnens landmænd. Han gik eller cyklede rundt med sin glarkiste spændt på ryggen med seler. Mens han var formand for Janderup forsamlingshus, takkede han en foredragsholder ved efterårsmødet med ordene: »Du ska' ha' så manne tak, det wor heel øwer forventning«. Sønnen Johannes Møller drev malerforretning i Janderup i mange år. P. Møller købte i 1923 nabogården 16a og lejede derpå huset ud. Datteren Marie, f. 1894, og svigersønnen Paul Stein overtog hus og gård 1935. Han var født i Frankfurt a.M., var med i Marneslaget, hvorfra han deserterede og gik over den danske grænse i Vadehavet. Han var stærkt engageret i modstandsbevægelsen under besættelsen, og ved befrielsen blev han så medrevet, at han ganske glemte forårsarbejdet det år. Det måtte naboer og familien ordne. 1946 solgte de gården og flyttede ind i huset, hvorefter Paul Stein blev fyrbøder på mejeriet. Huset blev 1975 solgt til kærnemager Flemming Christensen. Paul Stein var død nogle år forinden, og

Marie flyttede på De gamles Hjem. 1976 solgtes huset til Martha Nielsen, f. 1923 i Hemmet. Hun er husassistent på Karolineparken i Varde og g. m. Vognmand Peder Nielsen, f. 1916 på Holmslands klit.

VI (3520) MAT. NR. 13, ÅKIRKEVEJ 20.

Fra gammel tid synes VI at have hørt under Hesselmed. 1630 boede Byrge Gregersen her vist, 1648 og 1664 Chr. Sørensen. Margrethe Vorm (Orm) fra Hesselmed ejede gården, men hun har vel måttet afhænde den for gælds betaling til Frands Jensen, der 1688 bor her og er selvejer. Han nævnes også 1684. Det var sikkert ham, der i matriklen for Vium under navnet Frands Iversen, Janderup, stod som ejer af Vium mølle og et bol eller lille gård. Desuden ejede han Kirkevads bol i Horne sogn.

Han har antagelig tjent penge som forpagter af en eller anden herregård. 1700 siges han dog at være fæster under Mølbygård. 1707 blev sønnen Jens Frandsen trolovet og har da antagelig overtaget gården. Han blev begravet 31. januar 1754 og hans hustru 8 dage senere. Kort efter har Knud Christiansen gården. 10. okt. 1769 holdt han – vistnok som den første – bryllup uden forudgående trolovelse, men efter kgl. bevilling, alene med lysning fra prædikestolen. Bruden var Anna Jensdatter. Efter hendes død blev han 2. gang gift 1774 med Else Nielsdatter, som efter hans død gifter sig med Chr. Pedersen. En af hendes sønner fra 1. ægteskab, Hans Chr. Knudsen, overtog gården ca. 1810. Han var g. m. Mette Simonsen. Han nævnes som sognefoged 1822. Han døde 1833 og enken førte bedriften videre, til sønnen Knud Chr. Hansen, f. 1811, kunne overtage gården 1835. Han var gift med Christine Hansdatter, f. 1817 i Varde landsogn. De byggede i 1848 det stuehus, der står i dag. Han drev lakse- og ørredfiskeri i åen foruden landbruget. 2 sønner, Simon Hansen Knudsen og Jens Andreas Vandborg Knudsen, kom til Stiftshøje og drev gårde der. En 3. søn, Hans Chr. Knudsen, f. 1838, fik gården 1873, men videresolgte 1880 til Andreas Clausen, f. 1855, søn af Claus Johnsen, Hyllerslev, som 1881 blev g. m. Dorthea Katrine Bondesen fra 22a. De byggede ny stald og lade 1883. Han drev handel med kvæg, der blev opkøbt ude vestpå. Han døde 1923; enken drev gården videre til sin død 1928, da datteren Claudine Clausen, f. 1886, købte sine søstre ud. Hun gifter sig 1929 med sin bestyrer, Chr. Berg Nielsen, f. 1902 i Roust. Gården var da på 55 td. l. Senere købtes 20 td. l. til. Claudine døde 1947, og Chr. Berg giftede sig året efter med sin husbestyrerinde Clara Riber, f. 1921, datter af Olga og Jacob Riber, Sdr. Hygum. Han forsøgte sig med kornavl i Janderup enge i 1950'erne ligesom flere andre landmænd, men forsøget faldt dårligt ud bl.a. p.g.a. regn og stormfloder. Der er i de senere årtier solgt en del jord fra til byggegrunde, således 9 td. l. syd for Hebovej (»Fuglekvarteret«), 2 td. l. ved vandværket og 3 td. la. ved stationen (Engtoften). 1978 kostede jorden 18 kr. pr. m². 1907 havde gården en besætning på 2 heste, 24 kreaturer, 2 får, 15

Mat. nr. 13. Fot. omkr. 1905. Ses fra sydøst. Modsat nu var stuehuset dengang orienteret mod syd. Bemærk den høje lade, der ser ud til at være påvirket af vestslesvigsk byggemåde. Personerne fra v.: Datter Karen, datter Kristiane, konen Dorthea Kathrine Bondesen. Manden Andreas Clausen, datter Anne Kjerstine. Hunden hed Nero.

svin og 20 høns. Forsikringsværdi 3460 kr., inventar 880 kr. og bygninger 8500 kr. Byrder på ejendommen var: Prioriteter 8500 kr. 5% og 4000 kr. 4% samt tiende på 1 td. rug. 1925-26 blev gulvbrædderne i gårdens østligste stue udskiftet. Stuen var på 4,5 x 4,5 m. Gulvet bestod af gamle fyrrebrædder samlet uden not og fjeder og lagt direkte på et lag fint sand, der lå fast ind under gulvet. Midt under gulvet stod en jydepotte, der som låg havde en stump brædt, som flugtede sandets overflade og netop rørte undersiden af gulvbrædderne. Den var velbevaret. Chr. Bergs første tanke var, der måtte være penge i, men det var der nu ikke. Desværre er både potte og træstykke forlist. Fundet er nøje beskrevet af Knud Jensen i Hist. Samfund f. Ribe amts årbog 1962: Jydepotter under gulv.

I denne stue blev der danset, når der i gamle dage holdtes gilde. 1850 havde snedker Chr. Hansen Tårning ophold på gården. Det kan være ham, der har lagt gulvet og nedsat jydepotten.

MAT. NR. 13b, BAKKEGÅRDSVEJ 23.

Udstykket 1843 til sønnen Hans Peter Knudsen, der 1873 lod opføre bygninger på parcellen. De står endnu i dag. 1879 skøde til Andreas Nielsen, kaldet Skipper (gamle Skipper), f. 1842 i Ho, 1874 g. m. Helvig Katrine Gregersen, f. 1847 i Ho. Han havde sejlet på verdenshavene og blev den sidste skipper, der sejlede på langfart fra Janderup. Da sejskipper Thue Nielsen, Janderup, var druknet ved Amrum 1873, købte Andreas Nielsen

hans skib »Familiens Håb«, som han sejlede med i 2 år, hvorefter skibet blev hugget op. Han var en særpræget mand og en god fortæller, om hvem der fortælles mange historier. Engang deltog han i en generalforsamling, hvor et medlem kritiserede mere skarpt end måske underbygget. Han tog til genmæle begyndende med sit karakteristiske: »Ooooh ve, Ooooh ve«. En søndag faldt han i søvn under præstens prædiken, som i hine dage godt kunne blive noget langtrukken. Præsten gik ud fra Matth. 8, 23-27, om Jesus, der stiller stormen på Genesareth sø. Måske har Skipperens underbevidsthed kørt videre om uvejret, for pludselig vågner han op og råber: »Hiv i taljen, drenge«. Og lidt senere: »Bejer enno, bejer enno!«. Niels Bondesen, 22a, som sad bag ham, prikkede Skipperens sidemand Bonde Bondesen på skulderen og sagde: »Sej te' ham, at han ska' howsk o smied æ anker«.

1912 blev han slået ud af stormen – på landjorden! En telefonpæl væltede ned over ham, og han mistede førligheden. Han var brugsens første kasserer og førte dens regnskab i 17 år. Som belønning fik han overrakt 500 kr. ved sin afgang. Han ejede matr. nr. 17ab på Janderup mark, hvor han i en årrække lod opgrave mergel med 2 daglejere, Niels Hansen og Mads Madsen, Janderup mark. Mergelen solgtes til egnens landmænd. Skipper Jens Thomsen havde også ejet jordstykket, og det har hørt under Kærup mølle, indtil det blev købt af Thue Mikkelsen, Strudvad. De 2 mergelgrave findes stadig.

1918 gik ejendommen til sønnen Hañs Chr. Nielsen, også kaldet Skipper, (1890-1975), 1918 g. m. Katrine Nielsen (1894-1973) fra Lunde. Dette bryllup fandt ikke sted uden dramatik, idet æ Skipper før vielsen, som skikken var, havde fået serveret sin livret suppe og havde spist for meget. Undervejs til kirken måtte han af hestevognen flere gange og kaste op, og i kirken foran alteret gik det også galt, men lærer Dejgård nåede at holde dåbskanden frem. Gift blev de, men på vejen ud af kirken sagde æ Skipper til Katrine: »De ku' jo næsten ha' gavn så gal, Katrine, at du war blewn enke, førr du war blewn gift«.

1965 blev ejendommen solgt til Jens Krogsgaård Hove, f. 1923 i Sjørring, g. m. Erna Marie Rasmussen, f. 1928 i Mern. Jorden frasolgtes til nabogårdene. Krogsgaard har minkfarm og arbejder ved forskelligt. Erna Hove har arbejde i hotelbranchen. Katrine og æ Skipper flyttede ned til Janderup by og kom til at bo i det samme hus, Nybrovej 6, som hans forældre havde beboet til deres død i 1922 og 1926.

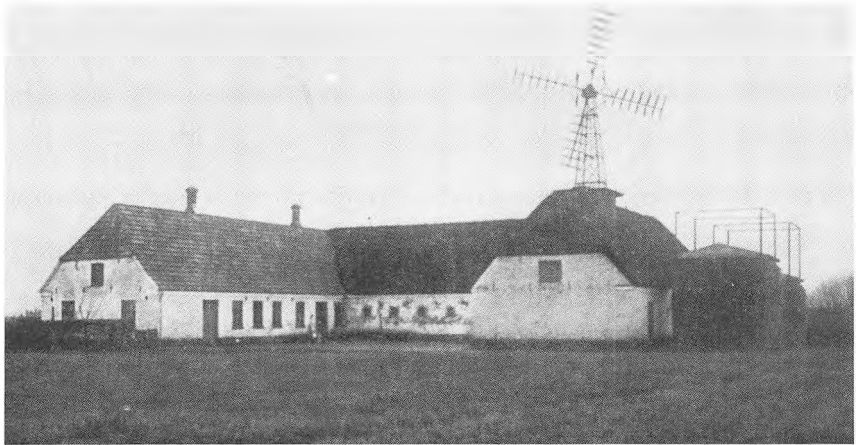
VII (1501) MAT. NR. 14a, VESTERLED 77.

VII hørte under kronen 1562 og 1598; fæsteren var Bakken Klemensen. 1621 var det Brix Bennedsen, der da måtte bøde for lejmål. Han skrives til gården endnu 1664, da den kom under Visselbjerg. 1688 og 1700 Hans Graversen og 1757 Anders Hansen, f. 1711, g. m. Mette Thomasdatter, datter af Thomas Thuesen, Janderup. De trolovedes 21. januar 1738. 16. august 1770 holdtes

auktion på Varde rådstue over Visselbjergs bøndergods på begæring af Sebastian Wøldike. Assessor Rygård, købte 3 gårde i Janderup bl.a. den Anders Hansen havde i fæste af hartk. 1501. Den kostede 206 rdl. 6 sk. Anders Hansen døde 1788. 1778 var fæsteren Mads Sørensen. 1787 til Anders Hansens søn Niels Andersen, f. 1748. Han købte i selveje 1801. Skødet blev udstedt 13. juni af kammerråd Stockholm, Hennegård. Købesummen var 250 rdl., der blev erlagt kontant. Køberen var forpligtet at lade bygningerne forsikre i landets brandkasse, og gården måtte ikke i eftertiden sælges til en hoved- eller sædegård. Niels Andersen blev 1780 g. m. Karen Lauritsd., f. 1754 i Hjerting. Hun døde 1801. Året efter gifter han sig igen med enken Mette Catrine Pedersd., datter af Peder Rygård, Tarp, Billum. Da Niels Andersen døde 1807 giftede enken sig igen i 1810 med Niels Jensen, gårdm. og lægsdm. i Billum. En søn i Niels Andersens 1. ægteskab, Laurits Nielsen, kaldet lille Laust (til forskel for naboen, stuer Laust), f. 1782, fik skødet 1807. Han blev 1809 g. m. Karen Nielsd., f. 1789, datter af Anne Madsd. og Niels Bennetsen, Hyllerslev. De lod et nyt stuehus opføre i 1821. Netop som huset stod færdigt, kom der en haglbyge, der foruden at ødelægge kornet slog ruderne i det nye hus i stykker. Sønnen Niels A. Lauridsen, der da var 6 år, har fortalt, at han sad i det nye køkken og morede sig over, at glasstumperne fæg henad lergulvet. Året efter, da rugen stod i dræ, frøs det en nat, så rugen blev ødelagt, og der intet avledes det år. Det har været en streng tid for folk. Der avledes kun ganske lidt kartofler på den tid. Karen mente, at når de satte 1 fdk., så havde de nok af det skidt. Der blev på denne tid købt jord til, nemlig Brøndum og Dregedal samt Koltofts engfenne. Laust døde 1830, og Karen drev så gården videre med sønnen Niels A. Lauridsen, f. 1815, som bestyrer til 1842, hvor han får skødet. Det år blev han g. m. Kirsten Kristensen, f. 1819 i Bandsbjerg, datter af Kristen Kristensen. Niels slap for at deltage i 3-årskrigen, fordi han var enkesøn. Han drev sideløbende med landbruget fiskeri i åen og solgte fisken på torvet i Varde. Der blev i hans tid købt 3/4 td. l. eng i Hyllerslev enge.

Niels A. Nielsen har nedskrevet følgende oplysninger, som stammer fra hans farbroder Chr. Nielsen, Tane; »Førend merglingen dyrkedes jorden mest med rug. Først boghvede, dernæst 3 kærve rug og så lå jorden brak i nogle år med rødknæ og naturgræs. Der pløjedes 2 gange til boghvede, tyndt om efteråret og dybere om foråret. Der gødedes til første kærve rug, de 2 andre kærver fik kun lidt eller slet ingen gødning. Oppe på marken på den lidt bedre jord, såedes lidt byg og havre, og der toges så kun en kærve rug. Hovedindtægten var salget af rug, hvoraf en del udskibedes ved Janderup kro. Der solgtes også boghvede«.

1870 blev gården delt i 2. Den gamle gård fik sønnen Laurids Nielsen, f. 1843, som 1870 blev g. m. Dorthe Iversen, f. 1844 i Bandsbjerg, datter af Iver Hansen, og altså søster til folkemindesamleren fra Janderup Hans Marinus

Mat. nr. 14a. Gården i Niels A. Nielsens tid.

Hansen. Der blev købt jord ind til erstatning for det udstykkede areal, bl.a. 8 td. l. fra Vandborgs gård, 4 ved gården og 4 nord for tægten samt en fenne syd for gården. Niels A. Nielsen fortæller: »Fader har ikke solgt korn, siden han overtog gården. Han var ikke medlem af landboforeningen, men havde alligevel smør udstillet og fik 1. præmie, men fik ikke præmien på 12 daler udbetalt. Det var i 70'erne. Mælkefadene stod på hylden under loftet i opholdsrummet, siden indrettedes mælkekælder med vandkøling«.

Da Janderup mølle 1894 i en storm løb løbsk og brændte, antændtes også Madam Vandborgs hus og 14a, og de nedbrændte til grunden. En ny 3-længet gård blev opført året efter. Laurids Nielsen sad i sognerådet fra 1892-99, de 3 første år som formand. 1904 skøde til sønnen Niels Andersen Nielsen, f. 1871. Forældrene var på aftægt, og desuden havde han sin broder Anton Kristen Nielsen, f. 1882, hos sig. De var begge ungarle. 1909 byggedes en vindmølle på gårdens lade, som forsynede gården med energi til tærskning og maling af kornet. Niels A. Nielsen havde en højt udviklet talsans. Han var brugsens revisor i 34 år. Han havde et ægte jysk lune, som først kom til udfoldelse i gode venners kreds, men var ellers en meget stilfærdig mand. 1939 købte naturlæge Ejner Nielsen ½ td. l. syd for gården, hvor der fandtes en kilde, kaldet Davids kilde, fordi den lå på David Andersens mark 19a. Jorden blev tilplantet med træer og buske, og et par bænke blev sat op ved kilden. Denne ledtes gennem et rør, så vandet kunne opsamles. Dette vand blev af naturlægen tillagt helbredende virkning. Ved indvielsen i september 1939 var anlægget indhegnet med tov. Indenfor tovene stod de troende, udenfor tvivlerne og de nysgerrige, hvoraf der var flest. – Anlægget blev flittigt brugt i nogle år af sværmeriske unge mennesker i aftentimerne. Nu er både anlæg og kilde borte.

Kilden. Personen er Misse Thomsen, en kusine til Thue Niensens kone Ellen.

1959 skøde til Jens Faurby Bennetsen, f. 1923, søn af Frands Bennetsen. Han havde forinden haft gården i forpagtning i nogle år. Han er g. m. Esther Nielsen, f. 1926 i Vejrs. De byggede ny stald 1959. Niels A. Nielsen byggede et aftægtshus et stykke fra gården og flyttede dertil.

I Anders Hansens tid (1711-1788) skete der sære ting på gården. Den ene ko i en bestemt bås døde altid, og ingen kunne forstå hvorfor. Men en dag, da konen Mette sidder ved sin rok, går døren pludselig op og ind kommer en bittelille pige, ikke større end en finger. Hun ville gerne låne en saks. »Hvad skal du bruge den til«, spurgte Mette. »Til at klippe min søsters brudekjole med. Hun skal have bryllup i morgen«. »Hvor bor I«, spurgte Mette. »Ude under jeres hyldetræ har vi vor indgang«, sagde puslingen. Hyldetræet stod op af staldmuren lige ud for den fatale kobås. Nu ville Mette vide, hvor brylluppet skulle stå. »Inde i jeres kakkellovn. Hvis du vil se noget af stadsen, skal du kigge derind i morgen ved middagstid, men du må vogte dig for at snakke eller le«, sagde pigen. »Da I bor der under hyldetræet, kan du måske sige mig, hvordan det kan være, at vor ene ko altid dør?« »Jo, det kan jeg«, sagde den lille, »dens urenlighed løber lige ned på min faders bord, og så bliver han vred og drejer halsen om på den«. Pigen fik nu saksen, som slæbte bagefter hende, da hun gik. Næste dag kiggede Mette ind i kakkellovnen, og der var ganske rigtigt bryllup derinde. Der var en lille præst og degn, og der var en sådan lystighed, at Mette kom til at le, men så forsvandt det altsammen.

Anders flyttede sin kobås, og siden døde der ingen køer for ham.

MAT. NR. 14b, GRØNNEVEJ 1.

1870 udstykkedes Hviddingagre, Koltofts ager og eng samt en eng i Hyllerslev til datteren Marie Kirstine Nielsen, f. 1846, og svigersønnen Niels A. Bennetsen, f. 1841 på 26 a. De lod opføre en 2-længet gård på parcellen. Der blev tilkøbt et stykke hede fra Niels A. Madsens gård og en græsfenne på 3 td. l. fra P. Arentsens gård. Heden blev opdyrket. Han var medlem af sognerådet fra 1898-1904. 1911 skøde til sønnen Niels A. Bennetsen, f. 1874, g. m. Mette Marie Kristiansen, f. 1879 i Skødstrup, Ål. Deres bryllup i november 1913 blev fejret i et telt, der var opslået på gårdspladsen. Midt under festen blæste det op, og et vindstød væltede teltet, så gæster og brudefolk lå under teltdugen og rodede rundt. Een af gæsterne, Ane Knudsen, kaldet Ann Stoffers, råbte: »Hwoer manne døde o hwoer manne sårret er dæ?« Da hun var kommet ud, løb hun i panik ind og gemte sin frakke i fodenden af sovekammersengen. Ingen var kommet noget til, og festen fortsattes i forsamlingshuset. – Der var blevet opført ny stald 1911. – Niels A. Bennetsen var meget interesseret i sang og musik og tog som ung tit til Varde for at gå i teater. Han døde af TB 1924. Mette Maries broder, Otto Kristiansen, blev derpå bestyrer af gården og var det til sin død 1948. Søsteren Ninna kom dertil som pige. 1949 døde Mette Marie, og sønnen Niels A. Bennetsen får skødet. Ninna fortsatte som husbestyrerinde hos ham. Der byggedes ny lade 1954.

Niels A. Bennetsen har gjort et stort stykke arbejde for sognets ungdom, således har han i 2 perioder været ungdomsforeningens formand og i flere sæsoner leveret musikken til folkedansen med sin harmonika. Hans interesse for teater har givet sig udslag i aktiv deltagelse i sognets dilettantforestillinger, hvor hans talent udnyttes i karakterroller til stor fornøjelse for publikum.

VIII (5021) MAT. NR. 15 – NEDLAGT.

Gården hørte i gammel tid under Hesselmed. I 1630'erne var fæsteren Jørgen Persen. Mads Rask stævner ham m.fl. på lensmandens vegne for penge- og madskat, de resterede med. Hans husbond Chr. Lange førte hans sag og påstod, at han kun besad en halvgård og derfor ikke skulle svare for en hel. Der var nok gårdfællesskab. I 1640'erne synes der at være 2 fæstere. Jørgen Persens ene hest var taget af markmanden (tilsynsmanden). Den havde været i fremmedes korn. Senere fører han en sag om vejen til sin enghave. Gårdmand Thomas Nielsen skyldte i 1655 2 mk. for en tiendegrís i kvægtiende. De var fæstere endnu 1664, da Margrethe Vorm var deres herskab. Jørgen Persen blev vist enefæster. En værre forskrækkelse fik han 1644, da han havde købt en rødblisset hoppe på Vor Frue marked i Ribe. Nogle dage efter kørte han til hoveriarbejde på Hesselmed, hvor han skulle pløje. Han blev standset af Søren Jensen og søn fra Lønne, der »røvet og borttog hoppen fra vognen«. Langes foged, Iver Henriksen i Oksbøl, stævnedes lønnefolkene, da de ikke

beviste, det var deres hest, »eller hvorledes den var kommet dem fra hænde«. Den var selvfølgelig fraplyndret dem under krigen og solgt til værnemagere, hvoraf der var nogle i Ribe.

Jørgen Persen var gift to gange. I 1. ægteskab var der 4 børn, heriblandt Peder Jørgensen, som 1660 blev student fra Ribe og 1666 præst i Vodder. Den yngste søn hed også Peder og blev fæster på XV. En datter Maren var gift med Bertel Nielsen på XVIII. Jørgen Persen var præstens medhjælper og døde 1676, s. å. som sønnen i Vodder. Ved skiftet opgjordes formuen til 556 rdl. og gælden til 65, så der var velstand. Enken Kirsten Jepsdatter var blevet gift med ham 1665; nu giftede hun sig med Thyge Mikkelsen, der overtog fæstet, men i 1690'erne efterfølges han af Jep Hansen.

Efter Margrethe Vorms død blev Peder Clemmensen ejer af VIII. 1687 købte han Lydumgård, og VIII blev lagt herunder. Han døde 1694, og hans svagelige enke Karen Vodde lod sig besnære af Jørgen Jensen Bramming, der var på jagt efter en herregård, og giftede sig med ham. Han var præstesøn fra Bramming og havde været forvalter på Ryssensten. Nu hundsede han med tjenestefolkene, pryglede pigerne og plagede bønderne, ja, selv den gamle Karen Vodde var han ond imod. Snart kom det til en forbitret kamp mellem ham og hans undergivne. En karl, der havde undsagt ham, blev lagt i lænker på gården, men brød ud med både jern og lås! »Jeg frygter dem ikke! Jeg er lige så beredt til at skyde som de«, sagde Bramming. Red han ud, var han velbevæbnet, hans soveværelse lignede et våbenkammer. Lydumsognerne prøvede at rydde ham af vejen både med kugler og arsenik, men det lykkedes ikke. Een fik han dømt til Bremerholm, en anden til galgen, en tredje til stejle og hjul. De undgik alle straffen ved at flygte. 1699 udgik kgl. befaling til jyske øvrigheder om at hjælpe med at fange 5 af hans domfældte. Øvrigheden bar sværdet forgæves. Men Bramming havde man ikke fået ram på. Da tog hans sydlige fæstere under Jep Hansens ledelse fat. Han var vel anset. Ved indretningen af militsen 1701 blev han lægdsmand. Bramming benyttede ham til at indkræve afgifter hos de andre bønder. I begyndelsen af oktober 1702 henvendte Jep sig til Jep Madsen (gård X) og Peder Simonsen (XX) og drøftede at myrde Bramming. Næste søndag var han i samme ærinde ved Ål kirke og indviede Tue Pedersen, Vrøgum og C. Christensen, Broeng, i planen. I Ål sogn havde Lydumgård 6 fæstere på 4 gårde. Man besluttede at leje en mand til at skyde den forhadte bondeplager. Pengene hertil, 60 rdl., lånte de hos en bonde i Lydum og overlod dem til Brammings livknægt Gartman, som boede i et lille hus i Rærup. På herregården overnattede kun 5 tjenestefolk, nemlig staldkarlen Hans Olufsen, som sov i stalden, 2 drenge, der sov i laden, og 2 tjenestepiger, der sov i borggården i køkkenet. Om dagen kom desuden et par husmandskoner. Hans Olufsen havde nylig været med husbonden til Kolding marked og havde åbenbart truffet aftale med Jep Hansen. Han havde i hvert fald en skarpladt pistol i sengen fra den tid. Den 2.

okt. 1702 kom Jep Hansen med skattepengene i en »snubdug«. Samme dag kom en mand fra Bork i et ærinde. Det var mørkt, før de havde klaret forretningerne, de måtte overnatte, spiste aftensmad med Bramming, og derefter drak de et par krus øl og noget brændevin, røg en pipe tobak eller flere og sad således »enig og samdrægtig«. Bramming havde drukket rigeligt og var faldet i søvn. Man fik ham til sengs, men fik kun frakke, vest og sko af ham. Ud på natten lød et skud fra hans kammer. Alle lod, som de intet hørte – dog ikke alle. Hans Olufsen vækkede røgteren og befalede ham at tage en hest frem og vise vej til en bonde på Lydumhede, han havde været hos en tid, og hvor han havde sin tværsæk stående. Her røbede han, at han havde dræbt Bramming. Dernæst afleverede han pistolen hos Gartman og skulle have pengene. Der var kun 50 rdl. Gartman havde toldet rigeligt! Olufsen ville have sin fulde betaling og tog samme nat til Janderup.

Om morgenen blev der stor opstandelse på Lydumgård, da man opdagede, at Olufsen og en hest var borte og et vindue knust til Brammings soveværelse. Man trængte da ind ad døren, de 2 bønder med den svage Karen Vodde under armen. Bramming lå på højre side, som han sov, men der var blodpletter på lagenet. Han var død. Borkmanden fik »en ond kolera« og skyndte sig hjem! Præsten blev hentet, han skrev en beretning, der sendtes med ridende bud til herredsfogeden og videre til amtmanden. Herredsfogeden afholdt syn samme aften. Morderen var ikke kommet ind ad vinduet, de krydsede jerstænger var uskadt. Han var gået fra gården gennem fruerstuen. Bramming var skudt i venstre side. Barberen tog kuglen ud af højre skulder. Våbnet havde været holdt tæt ind til den sovende, både huden og skjorten var svedet. Det var ikke noget rovmord, pengeskabet stod urørt, og guldknapperne sad i den døde skjorte, men en flint og 2 pistoler, der altid lå ved sengen, var borte. Købmand og sagfører Laurids Lunde i Varde, en præstesøn fra Lunde, havde været god ven med Clemmensen, og Karen Vodde havde endog testamenteret ham godset, men ved Brammings indtrængen var det blevet forpurret. Han var bøndernes sagfører i stridighederne med proprietærerne, og han blottede øvrighedens misligheder og var derfor hadet af disse, men var vel heller ikke selv uangribelig. Nu dukkede han op, blev enkens lavværge og udtog stævning mod alle, der havde været på Lydumgård mordnatten. Forinden afhøringen havde han formanet dem til at passe på, hvad de sagde i retten, så de ikke bragte sig selv eller andre i ulykke. De vidnede, at de ikke vidste noget om, at Hans Olufsen var forsvundet. Mistanken samlede sig alene om ham. Lunde lod opkræve 8 sandemænd til at afsige kendelsen. Da de skulle godkendes af amtmanden, var denne bortrejst. Hans fuldmægtig L. C. Engelstoft, der var Lundes uven, kasserede sandemændene og indberettede til kancelliet, at der gik rygter om, at Bramming var blevet myrdet af sine egne omgivelser. Proprietær Niels Nielsen, Endrupholm, og byfoged L. Friis, Ribe, blev udnævnt som kommissærer med

fuldmagt til at arrestere de mistænkte, og fogden i Skast herred skulle føre sagen, alt på dødsboets regning. Ved samme tid døde Karen Vodde.

Da Olufsen kom til Janderup, var Jep Hansen endnu ikke kommet hjem; han havde været med på tinge og kom først 3. dagen. Olufsen vækkede pigen, fik sin hest i stalden og sov i stuen. Næste dag rygtedes det i byen, at Bramming var dræbt. Jørgen Frandsen standsede ved Jeps gård og fortalte tjenestedrengen, at Bramming var blevet stukket ihjel med en lang spids, mens han sov i sengen. Drengen brast i latter og sagde: »Så ved jeg nok bedre besked!« Og han kunne ikke dy sig for at tilføje: »Så I ikke den karl, der kom ridende med et par træsko på, sølvkærde ved siden og en sølvknappet stok i hånden!« Næste dag tog Olufsen over til Christen i Broeng, hvor han fik et lille værelse med seng. Han beklagede sig over de 10 rdl., han ikke havde fået. Chr. Broeng red da til Rærup og kom med 6 rdl. De 4 var blevet borte, påstod Gartman. Olufsen krævede resten. Atter følgende dag samledes Ål sogns Lydumgård bønder for at drøfte betalingen under navn af »bådleje af magasin Korn«. Olufsen stak de 4 rdl. til sig og byttede sine træsko med Broengs støvler mod 8 sk. i bytte. Ved aftenstid kom Jep Hansen endelig hjem, han havde sidst været på herredstinget i Rottarp og tog nu til Broeng sammen med Peder Simonsen. Olufsen krævede en vejviser ad Kolding, men ingen var villig til at tage med, skønt Jep Hansen sagde til en af dem: »Han har gjort så meget godt, at man må være glad ved at tjene ham igen«. Resultatet blev, at Jep og P. Simonsen selv måtte tage med, først skulle de dog have noget at spise og friske heste. De fulgte Olufsen til Nørholm mølle, og dermed forsvandt han.

Det var søndag, men de 2 nåede ikke til gudstjeneste. Jørgen Frandsen spurgte sin nabo Jep Madsen, om han vidste grunden hertil. Denne tog ham i frakkeærmet og sagde: »I er min gode ven, det jeg ikke andet ved, og eders fader var ligeså. Derfor vil jeg nok sige Jer det. Vi var i aftes henne at hente den stakkels karl Hans Olufsen fra Ål sogn og kom hjem med ham til midt ud på aftenen«, og han fortalte, de to mænd havde fulgt ham på vej. Det var letsindigt at fortælle det til een udenfor de sammensvornes kreds, og det hævnede sig.

Imidlertid stævnedes kommissærerne folk til forhør på Varde rådstue. Først i juli begyndte de at få fat på hemmeligheden. Jørgen Frandsen fortalte nemlig, hvad han havde fået at vide. Og så rullede lavinen! Ganske vist protesterede P. Simonsen, han kunne bevise ved dom og tingsvidne, at Jørgen, hans kone og deres datter var hans fjender og forfulgte og undsagde ham, og efter loven måtte ingen avindsmands vidne tages for gyldigt. Ellers røbede janderupfolkene intet den dag. Strengt var det for Jep Hansens kone, da Terkelsen spurgte, om hun ikke vidste, Olufsen havde været i gården. Hun sagde nej, hun var da syg og sengeliggende. Han spurgte da, om hun med god samvittighed kunne nægte, at manden havde fortalt hende det. »Efter lang ophold

imod al kristelig formanig, da man kunne tage og føle på, at hende andet var om hjertet«, nægtede den stakkels kone dog under ed. Det hjalp dog ikke, for samme dag afhørtes bonden fra Lydum, og han fortalte om Olufsen og røgterens besøg hos sig mordnatten.

Ved næste forhør d. 6. juli tilstod røgteren, og de sammensvornes modstand var da brudt. De tilstod alle. Jep Hansens hustru, der nægtede at møde, blev hentet og tilstod ligeledes. Resultatet blev indberettet til kongen, og der kom ordre til at arrestere Jep Hansen, Chr. Broeng, P. Simonsen og Chr. Ebbesen (røgteren); de øvrige tjenestefolk og bonden fra Lydumhede skulle arresteres, hvis de ikke aflagde ed på, at de intet vidste før drabet og ikke formåede at hindre drabsmandens flugt. De bønder i Ål sogn, der havde givet penge til Olufsen, skulle have deres gods beskrevet og forpligtede sig til at blive til sagens ophør. Da øvrigheden kom efter Jep Hansen, var han tilfældigvis ikke til stede. Straks fik Engelstoft udvirket, at der lovedes 100 rdl. for hans pågribelse. Dem tjente Terkelsen let. Jep gik hver dag og arbejdede på sin mark sammen med naboerne. Nu blev han så arresteret. Kommissærerne og ikke mindst Engelstoft var Lundes fjender. Amtsforvalteren forsøgte også at mistænkeliggøre ham. De klagede gensidigt over hinanden til regeringen. Det endte med, at Lunde omtrent et år sad arresteret i et værelse i et hus, og 4 borgere holdt vagt over ham på dødsboets regning. Hans uvenner havde utvivlsomt fået ham skilt fra livet, hvis ikke landsdommer Christoffer Bartholin havde fået ordre til at indtræde i kommissionen. Denne retsindige mand reddede Lundes liv af kommissærernes og øvrighedens kløer. Det bestemtes dog, at Thue Pedersen fra Vrøgum også skulle arresteres »dog uden jerns pålæggelse«. Uenigheden med Bartholin var nu så stor, at kommissionen ophævedes. Amtsforvalter Christensen og Engelstoft fik de fængslede bønder til at skrive under på en ansøgning om benådning, men den var skrevet på en sådan måde, at man fik det indtryk, at det var Lunde og Karen Vodde, der var de egentlige bagmænd til mordet. Proprietær Anders Nielsen, Søvig, var mesteren for det skriveri. D'hr. skyede ingen midler for at ramme Lunde. Kommissionen udnævntes påny og blev nu forøget med justitsråd Palle Dyre. Endelig i begyndelsen af 1705 faldt dommen. Jep Hansen, Chr. Broeng, Tue Pedersen og Olufsen blev dømt til døden. Gartman, P. Simonsen og røgteren til livsvarigt arbejde på Bremerholm. Jep Madsen og et par fra Ål, der havde givet penge til morderen, skulle betale fuld mandebod, 3 gange 18 lod sølv. De andre frikendtes, også Laurids Lunde og afdøde Karen Vodde. Så bragtes sagen for højesteret, hvis dom faldt i april 1706, men dombøgerne gik til grunde ved Christiansborgs brand 1794. Men af voteringsprotokollerne kan man nogenlunde slutte sig til den endelige dom. Olufsen skulle miste livet (han var stadig bortrømt), ellers blev straffen mildnet. Jep Hansen blev dømt til Bremerholm på livstid, det samme gjorde vist Chr. Broeng og Gartman, men Tue Pedersen, P. Simonsen og røgteren

fik nogle års tvangsarbejde. For de øvrige blev kommissionens dom stadfæstet. Kommissærernes adfærd mod Lunde stemples som skammeligt, ligeledes at de havde købt et vidne til at sværge falsk. Flere af dommerne ville have dem straffet. De blev dog vist frifundet, men deres ublu regninger blev afvist, men de var endda så store, at det lykkedes d'hr. at opæde Lydumgård og gods. Begge dele måtte sælges ved auktion. Trods testamentet blev Lunde ikke godsejer. 1707 solgtes Lydumgård med det tilhørende gods heriblandt ejendommene i Janderup til regimentsskriver Anders H. Rask.

Jep Hansens kone må have forladt VIII, da dommen faldt. Ved auktionen 1708 var fæsteren Jep Christensen, men allerede 1710 var det Niels Sørensen. 1725 solgte And. Fr. Opitius, Lydumgård, til P. S. Holst, men de »sydlige« bønder fulgte ikke med i handelen. Godset her solgte han til Søren Rygård. Fæsteren var nu Peder Nielsen og landg. var ændret til 13 rdl. 2 mk. Den gamle var 1/3 rdl., 1 svin og 4 torsk. Det gik ikke for P. Nielsen. 1746 måtte han gå fra gården på grund af armod. VIII fæstedes da til Chr. Jensen, der kom med fripas fra Slumstrup. Landg. var nu sat op til 20 rdl. I fæstebrevet skrev Rygård: »Som jeg nu for ham skikkelig (har) repareret salshuset ind- og udvendig med ny bryggersskorsten og nyt ovre og opbygget af ny 17 fag lade norden i gården, og han selv istandsætter og opbygger 16 fag østerhus og 4 fag vognhus, og ved antagelsen leveres 2 bæster til 4 rdl. og 1 gammel hoppe og føl 18 rdl. 4 mk. og 1 gammel hest for 2 rdl. 4 mk. samt køer og ungvæg til 5 rdl., skikkelig plov- og vognredskab, 1 jærnkakkelov, sengeklæder, kobber, tin, messing o. a. for værdi 39 rdl. 2 mk. 8 sk. skal alt ved dødsfald tilhøre gården, han skal betale 20 sdl. i indfæstning«.

Proprietærens søn Søren Rygård købte 1758 Hennegård, der var næsten uden bøndergods. Han kompletterede den bl.a. ved at lægge det købte Lydumgårdgods under Hennegård. Endnu 1778 hørte ejendommene derunder. Rygårds søn Chr. Rygård (jun.) overtog Hennegård. Efter hans død ægter enken, Elisabeth Marie Gyldenfeldt, Chr. Stockholm 1782, der så blev godsejer. Antagelig ved det forudgående skifte blev ejendommene atter lagt under Hesselmed, hvor de var 1789, men blev kort efter købt i selveje.

1774 var Niels Pedersen blevet fæster. Han havde en åndssvag broder hos sig og var gift med Dorthe Simonsdatter. 1799 var datteren Elisabeth g. m. Lavrids Nielsen, kaldet Stuer Laust; de fik gården, og Dorthe, der var blevet enke, gik på aftægt.

Senere blev VIII købt af Jens Andreas Vandborg. Han var født 1806 i København, søn af sognepræst S. B. Vandborg. Han havde tidligere haft en gård i Ølgod, men købte VIII 1827. Faderen var blevet præst her året før. 1830 blev Vandborg organist ved kirken og var det indtil sin død. 1834 tog han skolelærereksamen ved Lyngby seminarium. Han blev medlem af sogneforstanderskabet og dets formand, tiendekommissær, sandflugtskommissær, ledede afløsningen af gårdmands- og husmandshoveriet samt regulerin-

gen af amtets vandløb. Da Vardekredsens folketingsmand løjtnant C. F. Riis trak sig tilbage 1866, blev Vandborg hans afløser, dog kun for 1½ år. Han var konservativ. Han blev udnævnt til kammerråd 1856. Han var foregangsmand indenfor landbruget, og den første, der begyndte merglingen i sognet og prøvede at dyrke ærter, raps og hvidkål. Fuglene var så slemme efter rapsen, at han måtte have en mand gående med en bøsse for at skyde efter dem. Hvidkålen kunne han have i fred for fuglene, men ikke for andre 2-benede tyveknægte. Det gik så vidt, at de kørte ind på agrene ved nattetide og stjal kålene. Dyrkningsforsøgene blev gjort på Lillehede. Han holdt 12 køer, 12 stk. ungvæg og 4 heste. De 2 af hestene blev brugt af Vandborg som køreheste til hans mange gøremål. Det var dog ikke altid, han selv udførte alle de hverv, han havde påtaget sig. I rigsdagen spillede han ingen rolle. Der blev sagt, da han forlod tinget, at det var, fordi han ikke kunne lide maden, hvor han spiste! Men på hjemegnen havde han stor betydning, nok ikke mindst som forhandler og igangsætter. Han var gift med Caroline Hasle Esman (1804-1878), præstedatter fra Ølgod. Hun var en fin, dannet dame med en vittighed på rede hånd. Hjemmet var altid åbent for sognets folk, med hvem der søgtes selskabelig omgang. Fru Vandborg interesserede sig for havebrug og havde selv plantet de fleste af væksterne i den smukke have. Hun drev fjerkræavl i stor stil med kalkuner, gæs, ænder og høns. Det var et velhavende hjem med meget sølvtøj og dækketøj. Fru Vandborg kunne lide forandring og lod skillevæggene mellem sine stuer flytte så tit, så murer Jens Baun til sidst sagde, at hun hellere måtte sætte hjul under dem. Der var ingen børn i ægteskabet, men en plejesøn Hans Vulf Vandborg, f. 1845 i Vinderup, g. m. Ane Marie Hansen, f. 1840 i Ål. De overtog gården 1875. J. A. Vandborg døde 1881 og Hans 1886. Det gik stærkt tilbage for den velhavende familie, jord solgtes fra, og madam Marie Vandborg måtte tilsidst ernære sig ved fransk vask og strygning af broderier og manchetskjorter. 1894 brændte Janderup mølle i en storm, og madam Vandborgs hus, som var det sidste tilbageværende af den store 4-længede gård, antændtes af de flyvende spåner og nedbrændte til grunden. Huset blev året efter genopbygget. 1907 døde Marie Vandborg, og Niels A. Nielsen købte jord og hus, som han lod nedrive. Det lå ca. 100 m øst for Rudi Johansens hus.

MAT. NR. 15 i, GRØNNEVEJ 65.

Udstykket 1877 af kammerråd Vandborg og tilskødet husmand Frands Nielsen, 37a. 1887 var det hans enke, der havde skødet. Hun solgte s. å. til datteren, Ane Nielsine Frandsen, f. 1851 i Janderup, g. m. Mogens Kristensen, f. 1841 i Ål. De havde tidligere haft en ejendom i Ål, som de solgte til klitvæsenet, der her lod en plantørbolig opføre. – 25. juli 1887 begyndte Ane Nielsine og Mogens Kristensen at bygge i Ø. Kærup. Stuehuset blev på 6 fag; desuden stald og lade. Der byggedes yderligere til 1892. Han var lærer ved

Mat. nr. 15i. Berton, Anne og Ane Frandsen.

Kærup skole; dette embede havde han haft allerede, da de boede i Ål. 1897 begyndte de at levere mælk til Janderup andelsmejeri. Mogens Kristensen førte dagbog. Nytårsaften 1900 skrev han: »Min hustru, Ane Nielsine og jeg var oppe til midnat. Vi ville tænke på, at vi gik ind i et nyt århundrede. Vi sad i vor stue og sang en salme og gik derefter ud i haven; i tanke og bøn til Gud gik vi så ind til sengs«. – Som barn blev Sine Gade, g. Siig, sendt over til Mogens Kristensens med en kimlerseddel (se bind I, s. 210). Undervejs gik hun i bløde på den dårlige vej. Ane Kristensen fandt hende grædende, gennemvåd og forfrossen. Hun bar barnet hjem til gården og puttede hende ned i sengen til den dødssyge Mogens Kristensen, så hun kunne få varmen, og imens blev det våde tøj tørret.

Mogens Kristensen døde 1906. Ane drev gården videre sammen med sønnen, Knud Berton Kristensen, f. 1884 i Ål. Hun døde 1920. Året efter fik sønnen skøde på gården. Han var g. m. Karen Kirstine Jepsen, f. 1899 i Starup. 1951 til datteren, Anna Metha Kristensen, f. 1929, g. m. Niels Robert Jørgensen, f. 1926 i Skovlund. De har bygget gården helt om, og der er tilkøbt jord.

IX B (3320½) MAT. NR. 16.

1724 døde en Hans Hansen i Janderup; der var endnu en Hans Hansen i byen, men det kan ikke ses, om det var fæsteren her, der mentes. 1767 blev Niels Sørensen (Riber) g. m. Mette Lauridsdatter. De har vist boet her. Sønnen Peder Nielsen, f. 1785, g. m. Ane Pedersen, f. 1784 i Næsbjerg, får gården omkring 1810. 1853 går den til deres søn Søren Pedersen, f. 1823, g. m. Stinne Christensen, f. 1826 i Jerne sogn. De var barnløse. Søren døde

Mat. nr. 16. Nedrevet omkr. 1950, sidste ejer Poul Stein.

1868, og enken drev gården, til hun 1877 giftede sig med Niels P. Frandsen, f. 1841 på 27a, så overtager han skødet. Hun døde 1893. Året efter giftede Niels P. Frandsen sig igen med Ellen Marie Sørensen, f. 1859, datter af husm. Jørgen Chr. Sørensen, Kærup. De fik 2 døtre, som begge døde af TB i en ung alder. Chr. P. Nielsen, Nr. Hebo, tjente der som kodreng. Han måtte op om morgenen kl. 4 og gå ud til heden i Ø. Kærup ved Thorvald Sørensen og pumpe vand op til ungkreaturerne, gå tilbage igen og trække køerne på græs, og »så først fik jeg min davre, som ellers var god«, fortæller Chr. P. Nielsen. Niels P. Frandsen var velhavende, regnet efter datidens målestok. 1923 solgte han gården til hotelejer og handelsmand Søren Christensen, Varde, som lod den udstykke. Peder Møller får hovedparcellen, så nu er gården blevet til et husmandssted. 1935 købtes den af Peder Møllers svigersøn Paul Stein, g. m. datteren Marie Møller Pedersen, f. 1894. 1946 købte Ebbe Damgård bygningerne, som var opført 1825, og lod dem nedrive. Jorden solgtes til skomager H. K. Petersen, som mageskiftede med Ejnar Mogensen til et stykke jord på Janderup mark, som blev lagt under H. K. Petersen jun. ejendom. Ejnar Mogensen solgte videre til Jens Faurby Bennetsen i 1971.

X (2601) MAT. NR. 28. V. JANDERUPVEJ 29.

Gården hørte i gammel tid under Hesselmed og var 1630 fæstet af Søren Jensen og Peder Jensen. 1661 var Mads Nielsen fæster og Margrethe Worm ejerinde. Efter hendes død til datteren Barbara og dennes mand Kristoffer Philip Kurtzer, Mølbygård, som arv. Som medarving og formynder solgte Kurtzer i 1687 Lydumgård til Peder Clemmensen, og ejendommene i Janderup gik samme vej (se VIII). 1680 tog fæsterne Jep Madsen og Mads Nielsen

et stokkenævn på, at deres gård var ganske forskyldt, så de ikke kunne tåle at udgive den contribution og afgift, da »deres ager og eng er ganske slet og ringe«. Desuden klagede Jep Madsen over, at hans gårdpart var ringere end gårdmandens. X havde i matriklen fået hartk. 4510, og det og landg. var alt for højt, så en god måneds tid senere tog Jep Madsen et tingsvidne af 4 danemænd på, at de i de 30 år, de kunne mindes, var den tønne rug og 6 skp. byg, som i matriklen var indført som landg., aldrig blevet svaret, hverken til velbårne fru Worm eller de nye husbonde Chr. Lange, Hesselmed, eller Kurtzer. Der var kun svaret »den rette skyld af Arilds tid« 2 rdl., 2 torsk og ½ svin. Ved søskendeskiftet efter fru Worm var hartk. 4330. Dette havde man forkyndt for lensmanden. Om ikke før så ved landmålingsmatriklen 1688 blev hartk. nedsat væsentligt. Om Jep Madsens forhold under mordsagen mod Bramming se VIII. 1725 skødes X sammen med de andre lydumgårdejendomme i sognet til Hesselmed. Fæsteren hedder nu Mads Jepsen, g. m. Maren Jensdatter. Deres søn Jep Madsen, der en tid opholdt sig i Tønder, overtog gården efter faderens død 1744. Skiftet viste, at der var dagligstue, storstue, lille stue, kælder, køkken og bryggers. Der fandtes bl.a. en træstol med sælskindsovertræk, 1 simestol, 1 liden jernkakkellovn, 1 hespetræ, 1 grå klædeskjortel, 1 undertrøje med 24 små trinde sølvknapper, 1 par dobbelte sølvknapper, 1 ny brun vadmelskjortel, 1 vadmels trøje, skindvest, sribet brystdug, læderbukser, brun vadmelsstrøje, hvid klædeskjortel, 1 brun do, sorte vadmelsbukser, 1 par støvler, 1 par sko, 3 hatte, 2 par hoser, skjorter og halsklude. Der var brændevinstøj, 1 plov med sit behov, 4 heste, 1 føl, 2 stude, 1 kvie, 1 rødbrøget ko, 1 hvidbrøget ko, 2 sorte køer, 3 kalve, 2 kvier, 10 får, 1 galt, 2 gæs. Salsen var 23 fag, østerhuset 14, vesterhuset 6. Formuen 153 rdl., gælden 112. 1770 blev disse lydumgårde lagt under Hennegård. 1778 havde Jeps enke fæstet. 1789 var X atter under Hesselmed. Fæsteren var Mads Jepsen, g. m. Karen Christensdatter. Han byggede nyt stuehus og stald 1808; det er de bygninger, der står i dag. Han døde 1812. S. å. lod enken skifte med sine 5 børn. Indboet bestod af 1 spisebord med skuffe, 4 rdl., 2 stole med halmsæder 1 rdl., 1 jernkakkellovn 20 rdl., 1 kakkellovnsofod 1 rdl., 1 stueur 3 rdl., 1 lysestage 1 rdl. 4 mk., 1 taburet 1 rdl., 1 spejl 3 mk., 4 par thekopper 1 rdl., 6 tallerkener og 1 fad 1 rdl., nogle bøger 5 mk., 1 sengs klæder 40 rdl., 1 gl. do 25 rdl. I storstuen: 1 fyrretræsborde 5 rdl., 1 egekiste med låg 8 rdl., 4 skabe 8 rdl., 1 spinderok 1-rdl. 4 mk., 1 sengs klæder 50 rdl., 1 blå kiste 10 rdl., 1 egekiste uden låg 4 rdl., 1 par uldne karter 3 mk. Den afdødes klæder 30 rdl. Ølkommeret: 1 øltønne 1 rdl. 3 mk., 1 fjerding 2 rdl. Enken giftede sig året efter med Niels Chr. Mortensen, f. 1780 på 21 a. De fik 4 sønner. 1841 skøde ang. køb af gårdens andel i Janderup kirke. Niels Chr. Mortensen var en meget hårdfør mand. Han og Jens Bondesen plejede at slå sammen i engen, men en morgen, da Jens kom efter ham, havde Niels en byld i halsen. Alligevel stod han op og fik en kaffepunch med Jens. Derefter tog

han skaftet af en teske og stak ned i halsen, så bylden sprang. Han tog med i engen og slog græs, med le naturligvis, dagen lang!

1846 skøde til den ældste søn Mads Nielsen, f. 1814. Købspris 500 rdl. plus aftægt til forældrene. Denne kontrakt er bevaret og lyder:

Aftægts Kontrakt

Imellem underskrevne Niels Mortensen og hustru Karen Christiansdatter og søn Mads Nielsen af Janderup.

1) Sålænge vi gamle Niels Mortensen og hustru Karen Christiansdatter saadant er forundt at være inden døre og gaar på Mad og Maal med vor Søn Mads Nielsen eller Stedets beboere, nyde vi i alle Maader god Omgang og Pleie og til Daglig Føde af som Stedets beboere selv nyder.

2) Skulde Niels Mortensen og Hustru Karen Christiansdatter derimod blive tilfreds at ville være for os selv, da skal vor Søn Mads Nielsen eller Stedets beboere Indrette os i den søndre Ende af Østerhuset 3 Fag bestående af Grundmur med Luftskud, Vinduer og Døre, 2'de Sengesteder, Skorsten, en Jern Kakkelovn dertil, 3 Fag indrettet til som Kjøkken Grundmur, alt saaledes som aftægtsfolkene selv Ordinerer og Stedets beboere alt saaledes i forsvarlig Stand som for aftægtsfolkene maatte antage saavel indvendig som udvendig med Fag og Gulv, alt uden udgift for aftægtstageren og skal Aftægtsværelserne være istandsatte og boligen en hal Aar efter vi forud har advaret og tilsagt Stedets beboere, at vi nu ikke længer vil være hos dem, men for os selv.

3) Paa vor Aftægt tager vi med os tvende Senge Steder, vores Dyner og nuværende Lin og Sengeklæder samt hvad vi af Indbo til vor liden Husholdning behøver; desuden have Ret til Stedets Bageovn og Brænd Kjedel og Hus saa ofte vi behøver det; i tilfælde aftægtsfolkene formedelst Svaghed ikke selv kan bage og brygge, da skal Stedets beboere være pligtig at foretage det for dem, den fornødne Kaaljord i Kaalhaugen udlægges efter aftægtsfolkernes anmodning som gjødet og gravet af Gaardens fenne om forlanges samt levere aftægtsfolkene aarlig 6 skp. Kartoffelmel.

4) Til Aftægt skal svares Aarlig 4 td. godt tørt Rug, 6 Skp. Byggryn og 2 Skp. Boghvedegryn af Øl saameget som vi behøver. Kan om vi forlanger det i Stedet for Øl, 1 Tønde Malt. Daglig hver Morgen 1 Kande sød nymalket Mælk og hver Uge 1½ pund Smør. Aarlig 2 Lispund tør Flæsk, 5 Lispund fersk Kjød, 2 Lispund tør Fisk, 8 Lispund sød Ost, 100 friske Høns Æg, 12 pund Tobak, og 1 pot Brændevin ugentlig, samt aarlig 1 Skp. Salt, 2 Lispund Honning, 2 Lispund Sæbe, 8 Lispund Caffé, 4 Lispund Sukker, ¼ Lispund The samt 4 rdl. Courant i aarlig Penge og desuden betale vort offer, tillige udtager vi 2 Faar, som Gaardens beboere forsvarlig græsser og fodrer med Hø igen de bedste og hver af yngel og Uld ifald de gamle Faar ved Vanuheld bortdøer isaafald skulle have en anden i Stedet for. Og Lammene i Efteraaret,

8 Lispund Fisk aarlig, samt ved Mikkeldagstid aarlig skal levere os 10 Læs Klyne 24 Snese pr. Læs, 6 Læs Tørv til 10 Snese pr. Læs hvoraf 3 Læs skal være sort Tørv og de andre 3 Læs Skudtørv samt 1 Læs Lyng og altsammen godt og forsvarlig tørt og godt hjemkørt af Stedets Beboere. Og ligesom aftægtsfolkene kan forlange ejeren giver os Befordring til og fra Kirke.

5) Skulle vi aftægtsfolk blive syge og sengeliggende, skal Stedets Beboere være os behjælpelig med Opvartning og Tilsyn, som de for Gud og Mennesker kan være bekjent, og naar vi ved Døden afgaar, skal Stedets Beboere lade os hæderlig begrave efter Egnens Skik og Brug.

6) Naar en af os ved Døden afgaar nyder den længstlevende de 2/3 dele af Aftægten undtagen Brændsel og et Faar, og i Tilfælde af at Niels Mortensen skulde leve længst da ydes Brændevin og Tobak ligesom forud anmeldt, hvis Konen skulde leve længst bortfalder Juleydelsen af Brændevin og Tobak altsammen.

7) Hvad Aftægtsfolkene af Indbo og Husgeraad udtager med os tilfalder Stedets Beboere efter den sidstes Dødelige afgang undtagen vore Klæder som børnene efter vore Dødelige afgang deler imellem sig, nemlig Sønnen Faderens og Døtrene Moderens Klæder.

8) Skulde imod formodning, vore Børn blive syge, da skal de i Sygdomstilfælde have Huslye saalænge de er ugifte: Maren Nielsdatter, Morten, Christen og Elias Nielsen.

9) Jeg Mads Nielsen forbinder herved mig og Stedets Efterkommende Ejere til alle Maader at tilsvare mine Forældre alt hvad de her foranført har betinget sig hvis Penge frit forsvarligt at medbysfolk som sagt at levere til bestemte Tider.

10) Foranførte Aftægts Aarlige Beløb er anslaaet til Værdien: og til Sikkerhed for bemeldte Aftægt pantsætter jeg min Bondegaard af Hartk. 2 tdr. 6 Skp. 0 Fdk. 1 Alb. som 3'die Prioritets Pant næst efter 200 Rdl. til Niels Bondesens enke og 51 Rdl. til Maren Madsdatter min Bondegaard med Bygning og Besætning. Til Bekræftelse under vore begge vore Hænders undtskrift

Til Vitterlighed

Jacob Jensen

Poul Mortensen

Jandrup d. 22. November 1842

Som Aftægtsgiver Mads Nielsen

Som Aftægtstager Niels Mortensen

Mads Nielsen blev 1842 g. m. Kirsten Nielsdatter, f. 1822 på 22a. Hun døde 1858 fra 9 børn. Han giftede sig 2. gang med en søster til Kirsten, Mette Nielsdatter, f. 1830. De fik 4 børn. Mads døde 1879, og enken drev gården videre, til den ældste søn Andreas Madsen skulle have overtaget den, men han døde af TB. Den yngste søn af 1. ægteskab Christen Madsen, f. 1858, overtog gården 1886; prisen var 5.500 kr. samt aftægt kap. til 1.800 kr. Mads Nielsen havde solgt 7 td. l. fra til Frands Nielsen. Gården havde 1859 et

Mat. nr. 28. Som den så ud i Mads Vesterbys tid.

hartk. på 3100 $\frac{1}{4}$. 1904 var det 2620. Ved den første vurdering til ejendoms-skyld 1904 var der 22 td. l. ager, 8 eng og 20 hede, ialt 50 td. l. Besætning: 2 heste, 16 kreaturer, 7 får, 3 svin og 25 høns. Forsikringsværdi 2.820 kr., inventarværdi 860 kr. og bygninger 6.000 kr. Prioriteter i Varde sparekasse 7.000 kr.

1889 blev Christen Madsen g. m. Ane Christensen, f. 1856 i Mosevrå. De havde 3 sønner. 1907 købte Christen et hus af Mads Boysens enke Jenssine, matr. nr. 32b; der hørte 1 td. l. til, beliggende på begge sider af byvejen øst og nord for gården. Prisen var 1.000 kr. – Den ældste søn Mads Madsen, kaldet Mads Vesterby, f. 1889, fik skødet 1918. Købesum 15.000 plus aftægt til forældrene. Christen Madsen blev dræbt ved en færdselsulykke på landevejen 1929. Mads Madsen var ugift. 1940 solgte han til Åge Hansen, f. 1917 på Rømø, g. m. Anne Madsen, f. 1920 på 20a., hvis farfar var født på denne gård. Prisen var 40.000 kr. Både jord og bygninger var i dårlig stand ved overtagelsen, men Åge Hansen fik som dygtig landmand snart sat skik på begge dele. – 1954 blev nabogården 34a solgt til Niels Frandsen. Åge Hansen købte så bygningerne af ham for 40.000 kr. og mageskiftede 9 td. l. nord for oksbølvejen med 8 $\frac{1}{2}$ td. l. ved bygningerne. Disse var 25 år gamle, men trængte til reparation og modernisering. Laden blev inddraget til stald og ialt blev der plads til 30 køer plus opdræt. – De gamle bygninger på 28a blev 1954 solgt til Annes forældre, Kirstine og Niels A. Madsen, for 10.000 kr. Da Niels døde 1958, solgte Kirstine året efter til folkepensionist Viggo Larsen,

som 1961 videresolgte til Sigurd Stage, f. 1928 i Bryndum, g. m. Meta Fuglebjerg, f. 1935 i Ådum. Sigurd Stage arbejder for asfaltfabrikken Dammann A/S.

XI (6502) MAT. NR. 29, GAMMELGÅRD, V. JANDERUPVEJ 35.

XI var ligeledes gammelt Hesselmed gods. Også den var sat højt i landg. 4 rdl., 1 svin, 4 torsk, 1 mk. lybsk i gæsteri samt 1 ørte rug til præsten. Desuden brugte den af kirkens jord både ager og eng til 1 td. bygs udsæd og 1 læs hø. 1630 synes Peder Frandsen at bo her. 1661 Anders Nielsen. 1662 blev han sagsøgt af Chr. Poulsen i Alslev, fordi Anders på grundlag af nogle breve havde påberåbt sig ret til en del af sal. Niels Hansens efterladte bo i Alslev og fået godset udlagt, men ikke havde afleveret brevene; alslevmanden ville derfor have ham dømt til »selvtolvt« at »indføre« (tilbagelevere) godset og dømt »for slig ulovlig gerning at bøde«. Men dommen kom til at lyde således: »Så efterdi i dag bevises for mig med lodseddell, som er skreven med herredsskriver Jens Byrgesens hånd og underskrevne, hvilket udtrykkeligt formelder på alt, hvis (hvad) som for'ne Anders Nielsen er udlagt af Niels Hansens bo til gælds betaling. Nok bevises med tingsvidne 8. april 1662 af Skast herred, at Anders Nielsen 16. okt. 1660 for tingsdom frembød 2 breve, som lød på salig Niels Hansen, Alslev, om Apelone Mortensdatter eller nogen på hendes vegne ville dem anamme, efterdi han havde fået udlæg af lodseddell for sin gæld. Da var der ingen, som ville anamme eller modtage og for'ne Anders Nielsen for retten skal have lyst efter samme breve til Skast herredsting 8. april sidst forleden og berettede, de var hannem forvildet fra og da erbød sig den dag imod for'ne Chr. Poulsen at ville give ham tingsvidne på, de ikke skal komme ham eller Apelone Mortensdatter til skade, men hvor de findes at være død og magtesløs. Da ved jeg efter berørte lejlighed ikke at tilfinde for'ne Anders Nielsen for de 2 breve at lide nogen tiltale«.

1674 stævnedes Elisabeth Pedersdatter, St. Hebo, ham for tiende, men han påstod, han skyldte hende ikke »en skilling eller skillings værdi«, og han blev frikendt. 1680 frembød han på tinge »Liden Mads Nielsens gods«, sikkert udlagt for gæld, men ingen ville købe det. Han må være død omkr. 1690, og enken giftede sig med Niels Pedersen, der var fæster 1700 og døde 1723. Herefter overtog Anders Nielsen fæstet. Borgmester Carstensen, Ribe, havde som nævnt overtaget noget af Margrethe Vorms gods, heriblandt XI, som han 1706 solgte til sin svoger J. N. Hoe, præst i Ho, der ejede flere bøndergårde. Derefter var XI kommet under Hesselmed, hvor alt var i 1740'erne, senere en tid under Hennegård og atter under Hesselmed, hvorfra det købtes i selveje i 1790'erne. Anders Nielsen var g. m. Maren Christensdatter. Han døde ved juletid 1750. Skiftet viste et af den tids veldrevne bondegårde og solide hjem. Der var 6 heste, 1 føl, 7 køer, 2 stude (3 år) á 6 rdl. 4 mk., 6 á 5 rdl., 4 á 3 rdl., 4 kvier, 4 får, 4 gimmer (hunlam), 5 ronlam

(hanlam), 2 svin, 3 gæs og 1 gase. Høns nævnes ikke. 4 hollandske skinner til 2 hjul (se Fra Ribe amt 1939, 41 f), 2 steldstokke (træstykker, der bærer hjulakslerne), 2 kæpstokke, 2 hvejrer (gaffeldelt træstykke ved bageste vognaksel), 2 kindinger (tangen til vognstjerten), 1 plov med hjul, steld, jern og 2 par hamler (ialt 2 rdl.), 1 jerntandet harve 3 mk., 1 do af træ 12 sk., 1 vogn med 4 beslagne hjul, 1 med 2 beslagne, 1 møgvogn. I gården stod et vandtrug ved brønden. Der nævnes et malkammer; i bryggerset fandtes brændevinstøjet, i forstuen 1 dejntrug, i køkkenet var der 2 senge, i dagligstuen enkens seng med hvergarns omhæng og kappe samt tinfade og -tallerkener, 1 »2 stundes timeglas«, jernkakkellovn, lysestager, si, rivejern, 2 små messing lysplader m.m. I storstuen endnu 2 senge, den ene med sit indhold til 12 rdl., den anden et stabelsengested af træ med hynder osv., 1 bibel, 12 sorte gryder og potter. I haven stod 3 bistader. Blandt klæderne kan nævnes 1 kalemankes brystdug (calle manque – atlaskvævet, blank overflade), 1 læderbrystdug, sko med messingspænder, silkehalsklud og 2 hørgarns do., 2 sølvskeer med bred skaft, den ene med navnet Niels Pedersen, J.I.D., den anden A.N.S. og J.I.D., nok én: Niels Pedersen E.J.D., en anden S.M.S. og K.J.D., 1 do: S.N.S.R. (Søren Nielsen Riber), A.H.D. (Anne Hansd.) 1708, 1 do N.P.S., I.J.D. 1707, 1 skål: N.P.S., J.I.D. vægt $8\frac{1}{2}$ lod (1 lod = $\frac{1}{32}$ pund = $15\frac{5}{8}$ g), 1 skål udpuklet 1707. Formuen blev 312 rdl., gæld 212 rdl.

Laden nord i gården $19\frac{1}{2}$ fag med port igennem, hølade og fæhus øst i gården 16 fag, vesterhus 15 fag til vognskjul, herberge (karlekammer) o.a. brug, 20 fag salshus syd i gården med en brøstfældig 4 fags kvist mod syd. Bygningerne var godsejerens og derfor ikke sat i pris. – Afdødes halvsøster Maren Andersdatter var sengeliggende; hun havde arvet 20 rdl. efter forældrene og 2 rdl. efter en halvsøster. Der var blevet udsat 29 rdl. til hende af boet.

Enken sad med gården en tid, til sønnen Niels Andersen fik den. De havde i 32 år en pige på gården, Maren Madsdatter fra Lundtarp (Søndertarp, Lunde). Hun efterlod sig bl.a. en sort muffe. Auktionen over hendes efterladenskaber indbragte 18 rdl. Hun havde ingen livsarvinger. N. Andersen var gift 3 gange, sidst med Maren Pedersdatter. Sønnen Anders Nielsen af 1. ægteskab fik gården ca. 1791; det år blev han g. m. Maren Nielsdatter, f. 1770, formodentlig fra 25a. Den yngste søn Hans Andersen, f. 1801, overtog gården 1839, det år faderen døde. 1842 giftede han sig med Margrethe Karoline Madsen, f. 1811 i Varde landsogn. Deres datter Maren Kirstine Hansen (1844-1936) og svigersønnen Jens Adam Jager Andersen (1836-1928) fra 24a, overtog hendes fødegård 1861, det år de var blevet gift. Han skulle have været med i krigen 1864, men lejede Hans Bechs farfar, Hans Peder Pedersen, Rottarp, til at møde for sig.

Da Janderup andelsmejeri blev oprettet 1883, ville J. A. Jager Andersen ikke være med. Han var højremand og havde ingen velvilje for andelsbevægelsen. I 10 år drev han sit eget lille mejeri derhjemme, men så blev han da alligevel

Mat. nr. 29. Gammelgård 1912.

medlem. De havde ladet nyt stuehus bygge 1865. 1898 slog lynet ned og hele gården brændte ned til grunden, men s. å. genopbygget.

1906 skøde til sønnen Mads Jepsen Andersen (1872-1958) g. m. Eline Iversen (1876-1961) fra Sdr. Lem. Hun var uddannet som sygeplejerske. 1940 går de på aftægt på gården, og skødet overtages af datteren Agnes Andersen, f. 1918, og svigersønnen Sigurd Peder Sørensen, f. 1916 i Borre, Ål. De lod bygge stald 1952 og lade 1959.

MAT. NR. 29b, NYGÅRD, VESTERLED 146.

Udstykket 1898 til sønnen Carl Marinus Andersen (1869-1949). Der blev opført en 3-længet gård. Byggeomkostningerne var 8.000 kr. 1899 stod gården færdig til indflytning, og Carl Andersen holdt da bryllup med Kjerstine Thomsen (1871-1951) fra Filsø ø, Henne. Han var en meget aktiv og udadvendt mand, der sad i bestyrelsen for mange af sognets foreninger. Han var i sognerådet og dets formand (se kommunalhistorien), sad i sognerådsforeningen, venstreforeningen og i menighedsrådet samt i vestbanens bestyrelse. 1934 indrettedes en aftægtslejlighed i det netop moderniserede stuehus, og her flyttede Carl og Kjerstine Andersen ind. Sønnen Jager Andersen, f. 1902, fik så gården i forpagtning til 1939, da han fik skødet. Han var gift med Hertha Kjær (1905-1965) fra Vemb.

Jager Andersen har gjort et stort arbejde i ungdomsforeningen og var formand for denne forening i to perioder. Han har skrevet »Janderup Sogns nyere Historie« (1976), en fuldstændig oversigt over sognets ejendomme og deres beboere. Et udmærket kildeskrift.

1969 skøde til Jagers søn, Gudmund Kjær Andersen, f. 1944, g. m. Hanne Albæk Olsen, f. 1946 i Bringstrup, Ringsted. De byggede ny stald i 1971. Hanne Andersen har rideskole på gården.

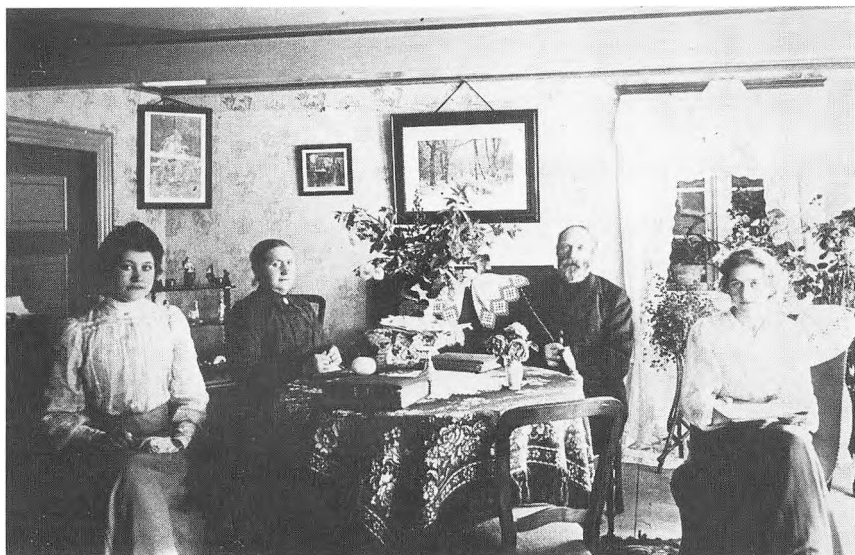
Mat. nr. 29b. Efter maleri af Riber 1923.

XII (4300) MAT. NR. 30, NYGÅRDSVEJ 10.

1661 opføres Kristoffer Hvas som ejer. Han var dog død dengang, men må have ejet gården og har vel lagt den under Søvig, som han oprettede og gjorde til en herregård. Fæsteren var Hans Frandsen. 1675 nævnes han i en arvesag fra Billum. 1688 var fæsteren Iver Christensen; proprietæren var Stegelman i Kiel, der var pengeudlåner og nok har overtaget gården for et tilgodehavende, men den kom dog ret hurtig atter under Søvig. 1700 var proprietæren Anders Nielsen, Søvig; en snes år senere hørte den under Hesselmed. 1717 begravedes Iver Christensen.

Sønnen Bennet Iversen har vist allerede 1713 overtaget driften; ved den tid døbttes hans første barn. Han efterfølges vistnok af Jes Mortensen, f. 1717. 1748 var ejeren Mads Rygård, St. Hebo. Vistnok i 1790'erne købes den i selveje. Siden 1780 drev Jes' søn Peder Jessen gården, mens faderen og hans 2. kone, Kirsten Larsdatter var på aftægt. Peder efterfølges ca. 1807 af svigersønnen Jens Bondesen. Peder Jessen blev boende på aftægt til sin død 1826. Jens Bondesen, f. 1781 på 22a, var med i englandskrigene. 10. oktober 1806 viedes i Janderup kirke soldat Jens Bondesen og Hedvig Elisabeth Pedersdatter. S. å. døbttes deres lille datter i kirken. Hun fik navnet Kirsten Marie Jensdatter. Hun giftede sig ikke. 1839 flyttede hun til Hennegård. Hun indstiftede et legat for værdigt trængende i Janderup sogn (se legater). En anden datter blev g. m. Laurits Jensen, Porskær. Sønnen Bonde Jensen, f. 1815, fik skødet 1839. Han giftede sig s. å. med Maren Catrine Hansdatter, f. 1817 på 9a. Jens og Hedvig blev boende på aftægt.

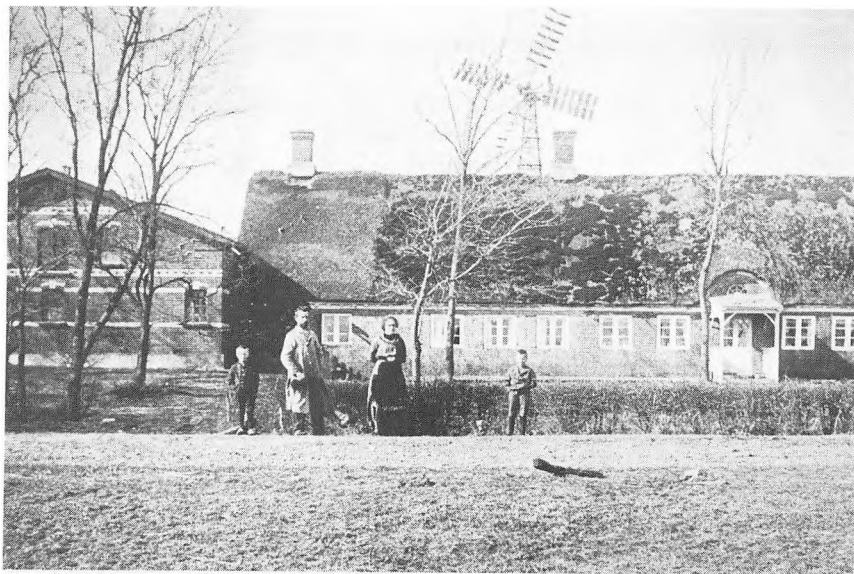
1867 byggedes ny stald og lade, 1879 skøde til sønnen Hans Nielsen Jensen,

Mat. nr. 30a. Andrea, Elisabeth, Hans N. Jensen (Bondesen) og Kathrine i storstuen ca. 1900.

kaldet Hans Bondesen, f. 1844, for 6.000 kr. plus aftægt og frit ophold i gården til forældrene, kap. værdi 3.900 kr. De sidste år af sit liv boede Bonde Jensen hos en datter i Varde. Hun var g. m. smed Bakkensen, V. Landevej. Ved gårdhandelen 1879 udskiltes en hedeparcel, matr. 30b, i Ø. Kærup, til en anden søn Anton (Bondesen) Jensen, f. 1847. Hans »Bondesen« blev 1878 g. m. Elisabeth, kaldet Lise, f. 1852, datter af møller Knud Chr. Nielsen, Billum. Han lavede jordforbedring af 12-14 td. l. eng syd for gården. I hundredvis af læs sand blev spredt over klægbunden og blandet dermed. Jorden blev nu så porøs, at der kunne dyrkes i den. Han var den første i sognet, der avlede turnips. Datteren Katrine Jensen, f. 1880 og svigersønnen Anton Tobiasen, f. 1876 i Borre, Ål, overtog gården 1907. Lise og Hans Bondesen købte en mindre ejendom i Porskær og flyttede dertil. Lise døde 1923 og Hans 1928. Anton Tobiasen var en driftig mand. Ny stald byggedes 1908, samme år lod han opsætte en vindmølle på taget af laden, som leverede energi til tærskværk og kværn. 1924 byggedes nyt stuehus. 1930 købtes en bil, model T Ford 1930. Der var da højst 10 biler i hele sognet. Anton Tobiasen var interesseret i tidens rørelser. Han sad i bestyrelsen i mange af sognets foreninger. Han var en skarp debattør og kunne blive ilter, når han forfægtigede sine meninger. Politisk var han tilknyttet »Det radikale venstre«.

1938 overgik gården til sønnen Paul Tobiasen, f. 1910, g. m. Maren Sørensen, f. 1915 i Horne. Forældrene byggede et nyt hus øst for gården og flyttede dertil.

Mat. nr. 30a. Gården 1916.

MAT. NR. 30b, HALLUMVADVEJ 39.

Udstykket 1879 af Bonde Jensen til sønnen, Anton Bondesen Jensen, f. 1847 i Janderup, g. m. Karoline Marie Jensdatter, f. 1850, datter af smeden ved kirkediget i Janderup, Jens Chr. Sørensen. De dyrkede heden op og fik jorden under kultur; bygningerne blev opført 1883. – En søndag en vinterdag var de i kane på vej til kirke med Karoline siddende bagudvendt i en løs hummerkasse. På nybrovej var sneen i hulvejen føjet sammen i lange driver, som fik kanen til at vippe kraftigt. Hummerkassen med Karoline faldt af, men Anton opdagede det ikke lige straks, men Karoline har vel råbt op, så han har fået hestene holdt an. Han råbte da tilbage: »Jamen Karoline dog, hvo er du bløwwen av«. Hun svarede: »A sidder her, Anton«. – Anton druknede i en mergelgrav i 1909. På vej over til naboen, Berton Christensen, gik han vild i tågen og mørket; man fandt ham siddende på knæ i mergelgraven. Siden den tid har folk tit set lys brænde over stedet. – Enken drev gården videre til 1911, hvor hun solgte til Jens Lauridsen, f. 1885 i Hostrup, g. m. Mette Kirstine Bakkensen, f. 1880 i Blåvand. Karoline flyttede ind som lejer hos Jacob Nielsen i »Kirkegården«, mens huset på Nybrovej 6 blev bygget, hvor hun flyttede ind 1912. Da hun havde betalt håndværkerne, havde hun stadig penge tilovers fra gårdsalget. Der var for langt til en bank i Varde, hvorfor hun lånte pengene ud til brugsen.

1955 solgte Jens Lauridsen til sin søn, Hans Chr. Lauridsen, f. 1922, g. m. Eva Krogager Christensen, f. 1927 i Nr. Nebel. Jens Lauridsen flyttede til

Mat. nr. 71ac. Laurine Agnethe og Niels Jørgensen.

Janderup i et nybygget hus på Åkirkevej 19. – Eva og Hans Chr. Lauridsen har bygget gården om med større bygninger og tilkøbt jord.

MAT. NR. 71ac, V. JANDERUPVEJ 61, PORSKÆR.

1834 ejes stedet af Laurids Rasmussen, f. 1790. Han var daglejer. 1845 var det Laurids Jensen, f. 1807 på matr. nr. 11, g. m. Ane Jensdatter, f. 1808 på 30a. Han var husmand og daglejer. Han har tilkøbt jord bl.a. fra nr. 9. De havde 6 børn. Datteren Laurine Agnethe Lauridsen, f. 1858, fik skødet 1877 af moderen, der da var blevet enke. Laurine blev 1879 g. m. Niels Jørgensen, f. 1852 i Højbjerg, Kjelst, og så får han skødet. Han var amtsvejmand på strækningen Janderup-Oksbøl. De havde 2 sønner, som købte sig efternavnet Janderup; de var ansat i politiet i København. 1919 solgt til Peder Christensen; Niels Jørgensen var da blevet enkemand og flyttede ind på fattiggårdens asyl. Peder Christensen solgte igen s. å. til Ingvard Nissen, som var sadelmager. 1929 skøde til Lauge J. Christensen, der var murer. Året efter til Hans Andersen, f. 1902 i Billum. Købesum 10.000 kr. Han var g. m. Mette Kirstine Olesen, f. 1907 i Gunderup, Sevel. Han var daglejer, kørte en mælketur og passede i nogle år engvandingen for Janderup-Billum engvandingsslag. Han tilkøbte 6 td. l. 1952 solgt for 42.000 kr. til Svend Schmidt. Landbruget blev nedlagt 1962; jorden solgtes til Paul Tobiasen og bygningerne til Arne Petersen. Han lod staldbygningerne indrette til beboelse og byggede yderligere til. 1973 solgt til maskinarbejder Erik Hedegård.

Mat. nr. 71pp. Personen er Hans Nielsen Jensen (Bondesen). Omkr. 1920.

MAT. NR. 71pp, VESTER JANDERUPVEJ 65, PORSKÆR.

I 1825 blev Jørgen Knudsen, f. 1788 i Strudvad, g. m. Ane Marie Rasmusdatter Kjær, f. 1803 i Hoptrup sogn, Sønderjylland. Hun benævnes senere som Ane Marie Pedersdatter. De fik formentlig huset samme år, som de blev gift. Jørgen ernærede sig som daglejer. Han døde i 1845, og Ane Marie og hendes børn blev delvis underholdt af fattigvæsenet. I 1855 giftede hun sig med Peder Lassen, f. 1799 på matr. 11, Hyllerslev, der var almisselem. I 1868 kom de på den nyoprettede fattiggård, og der døde de begge. (Se fattigvæsenet. Det må altså være i Porskær, dette par har boet, og ikke ved Janderup skole, således som antaget af Knud Jensen).

1870 var ejeren skomager Georg Henrik Silberg, f. 1838 i Ringkøbing. Han var veteran fra 1864. Han blev senere landpostbud i Billum. Han var g. m. Ane Marie Rickkenback, f. 1837 i Slagelse.

Bygningerne brændte i 1887, men blev genopført s. å. 1903 skøde til Niels Marinus Mathiasen. Han flyttede senere til Nr. Hebo. Jordtilliggendet var da på 9 td. l. Besætningen bestod af 3 kreaturer, 2 får, 3 svin og 10 høns. 1907 solgt til Hans Nielsen Jensen på 30a for 3.000 kr. Han havde forinden solgt sin gård til en datter og sin svigersøn. Han havde ejendommem til sin død i 1928. Arvingerne solgte den til Peder Thomsen. Han var udvejer på Janderup mejeri i en årrække. 1954 til murer Arnold Riber fra Sjelborg (1902-60), g. m. Karen Marie Frederiksen, f. 1905 i Høje Tåstrup. Efter mandens død havde enken skødet og lod det så gå til sønnen, Johannes Riber, f. 1947. Han er maskintekniker. Han lod bygningerne nedrive og opførte et nyt hus på stedet.

Mat. nr. 31. Rebekka, Othillia og Kristian Madsen Rahbæk foran gården ca. 1910.

(0231 7/8) MAT. NR. 31, HANNEVANGVEJ 52.

1805 finder vi H. Nielsen som ejer. 1837 var det Lars Rasmussen. 1844 solgte Peder Nielsen Borre stedet til Christine Madsdatter, f. 1815 i Strudvad på 7a. 1846 giftede hun sig med Christian Jensen, og han får så skødet. 1851 flyttede Hans Bondesen Jensen og hans kone ind her som aftægtsfolk. Nyt stuehus, stald og lade blev opført 1850. 1884 skøde til sønnen Hans P. Christiansen. Prisen var 6.000 kr. Han var husmand og stenhugger og flyttede senere til Varde, hvor han drev stenhuggeri på hjørnet af Storegade og Brogade. Han var medlem af den første bestyrelse for Janderup brugsforening. 1909 var ejeren Kristian Madsen Rahbæk. Han forpagtede i 1914 ejendommen til sønnen, Harald Rahbæk, som 1920 købte ejendommen og i 1923 solgte den til Peder Hansen. Han byggede ny stald. 1961 solgte han til Jacob Sørensen, f. 1935 i Gårde, g. m. Rita Hansen, f. 1941 i Varde. Nye stalde 1965 og 1968, ny lade 1972.

XIII (332½) MAT. 17. – NEDLAGT.

(FÆSTEGÅRD UNDER RIBE DOMKIRKE).

På det lille jordstykke, der ved matriklen 1844 fik matr. nr. 17m, lå ved udskiftningen i 1785 en gård på 332½ HK., betegnet ved nr. 18. Den beboedes da af *Niels Jensen*. Umiddelbart vest for denne ejendom lå da en gård med nøjagtig samme HK. (hartkorn), som beboedes af Niels Sørensen. Denne gård fik i 1844 matr. nr. 16 (se denne). Begge disse to gårde var i 1785 fæstegårde under Ribe domkirke. Disse omstændigheder er konstateret ved hjælp af udskiftningskortet 1785.

Det er den førstnævnte ejendom (den der var betegnet ved nr. 18 på kortet), der her har interesse, for der er ingen tvivl om, at Riberslægten stammer fra denne gård, og at denne slægts tilnavn har sin oprindelse i ejendommens tilhørsforhold. Tilnavnet Riber nævnes ikke konsekvent (således ikke i folketællingerne), men dog så ofte (i kirkebogen og bl.a. i en fortegnelse af 29/11 1805 vedr. Janderup præstetiende) at der ikke kan være tvivl om disse folks identitet.

Formentlig var fæsteren i 1699 den Peder Jensen, der da i kopskattelisten nævnes som den ene af »Riber Domkierkis Tienere«. I midten af 1700'tallet synes fæsteren at have været *Jens Christensen Riber*, f. omkr. 1714. Han og hans kone (f. omkr. 1719) fik i 1747 sønnen Niels Jensen (ovennævnte). I 1759 fik de en datter, Mette Kirstine (død 1760), og i 1763 en søn, Christen Jensen. I 1761 var Jens Riber fadder hos præsten, og da gav han 4 mark i dåbsgave.

Jens Christensen Ribers kone døde i 1773. Hendes navn nævnes ikke. Selv døde Jens C. Riber i 1777.

Om de to sønner kan oplyses, at *Christen Jensen (Riber)* blev den første mand af denne slægt på Sdr. Hebo. Det kan således næppe være rigtigt, når P. Chr. Knudsen i sin lille slægtsbog mener, at Chr. Riber kom »fra Nord«! Iøvrigt passer de senere aldersangivelser overens med hans fødselsår. Men vi vil her følge sønnen *Niels Jensen Riber*, for det var ham, der havde gården i Janderup Midtby i 1785.

Han blev den 18/2 1774 »efter Kongl. bevilling« gift med sin »Kiæreste«, Kirsten Jensdatter. Omkring den tid overtog Niels sikkert gården. De fik adskillige børn: 1776 tvillingerne Niels og Jens. Da var hele naboskabet faddere, bl.a. Niels Sørensen fra den anden Ribergård (mat. 16). Jens døde s. å., men Niels (Nielsen Riber) levede videre, og det blev ham, der kom til at overtage fødehjemmet. 1777 fødtes Karen. Hun blev i 1799 gift med Jørgen Bennetsen på mt. 12 (se denne). 1779 Fødtes Jens, og i 1782 Peder. Han døde samme år. 1783 fødtes tvillingerne Johanne og Mette Kirstine, og 1785 Anne, senere gift til Kærup. Da var Chr. Jensen Riber (Sdr. Hebo) fadder. 1788 fødtes Ellen, men hun døde i 1800.

Både i 1787, 1801 og 1805 drev Niels Jensen Riber gården, der i 1805 havde HK 332½, men desuden havde han da et jordstykke på HK 0001 3/7.

Kirsten Jensdatter døde i 1809, og hendes mand, *Niels Jensen Riber*, døde i 1823 som aftægtsmand »i Janderup«, men inden hans død var der sket mange ting på gården.

1808 var der dobbelt bryllup i familien. Da blev Jens Chr. Tøstesen fra mat. 7 i Kærup (se denne) den 1. april gift med *Niels Jensen Ribers* datter, Anne, og samme dag blev hans søn, Niels Nielsen Riber, gift med Christine Marie Tøstesdatter (f. 1782) fra mat. 7 Kærup. Forlovere var fædrene. Niels J. Riber skrev i kirkebogen med »påholdende pen«. Han var analfabet, men det

var Tøste Andersen ikke. Han skrev selv sit navn. Formentlig overtog Niels Nielsen Riber gården i Janderup ved den tid.

Som det vil ses under mat. 7, Kærup, blev Anne Riber gammel og overlevede sin mand med mange år. Anderledes gik det for folkene i Janderup. Allerede i 1809 døde Christine Marie. Samme år giftede Niels Nielsen Riber sig igen, og den udvalgte var Mette Bondesdatter, f. 1782, datter af Bonde Nielsen og Anne Jensdatter fra mat. 22. De fik 7 børn. *Niels* fødtes i 1810. Kirstine Marie i 1811. Bonde i 1812. I 1813, 1814 og 1815 fik de tre piger. Alle hed Anne, og alle døde som spæde. 1816 fik de Jens. Men så lagde døden for alvor sin klamme hånd over familien. I januar 1817 døde Niels Nielsen Riber (d.ældre). Han nævnes da som gårdmand i Janderup. I marts s.å. døde hans kone, Mette Bondesdatter, og i juni 1817 døde det yngste barn, Jens. Dermed var familien stærkt reduceret. Døde var: manden, konen og 4 børn. Tilbage var 3 børn og aftægtsmanden, gamle Niels Jensen Riber. Formodentligt kom børnene i pleje. Niels Nielsen Riber (d.y.) kom sikkert til sin faster, Anne Nielsdatter Riber, mat. 7 i Kærup. Her var han tjenestekarl i 1834. I 1836 blev han gift med sin kusine, Nicoline Jørgensdatter fra mat. 12 (se denne), og her blev han så gårdmand.

Hans fødehjem var nok nedlagt omkr. 1820, altså inden den ny matrikel blev gennemført, for ejendommen er streget i forbindelse med de rettelser, der blev foretaget på det gamle udskiftningskort, da forarbejderne til den nye matrikel var i gang (omkring 1820).

Gårdens jorder lå øst for selve ejendommen, omtrent dækkende de senere matrikler 17-L og 17-S, altså vest for Åkirkevej.

(Knud Jensen).

XIV (4612) MAT. NR. 17 »TOFTEGÅRD«, VESTERLED 59.

Denne krongård var 1562 fæstet af unge Hans Bertelsen, 1593 af Hans Jensen. 1630 tog sidstnævnte syn over en skelgrøft, der hegnede så lidet, at man kunne køre over den med hest og vogn. Det var en grøft og et dige mellem Asvang og Per og Søren Jensens enge i Janderup. Der var da også gjort skade på hans eng for 2½ læs høstgrøde (eftergrøde), og da samme eng var blød, var den også noget »hwoltreket« (hultrådt) dvs. trådt huller gennem engsværen.

Da der ikke er fundet andre gårdfæstere i Janderup med navnet Hans Jensen på denne tid, må det nok være ham, præsten skriver om i 1766: »På kirkegården findes ialt 11 ligsten, hvoriblandt en alene formedelst sin rare inskription, liggende lige neden for kirkedøren østen for gangen over en mand af Janderup, navnlig Hans Jensen, hvis sønnesøns søn, som sin oldefaders fradøde sted nu beboer, som har oplevet 126 år, og berettes, at han ud i sin alders 100 år har været af så stærke legemskræfter, at han på mersken, som her er, kunne

gå forved 6 af sine sønner at slå græs: »Her hviler udi Gud ærlig og velagt mand Hans Jensen, som salig hensov i Herren den 1. feb. 1647 udi sin alders 126. år med sin kære hustru Kirstine Christensdatter, som salig hensov i Herren den 12. sept. anno 1649 udi hendes alders 60. år. Gud give dennem med alle Guds børn en glædelig opstandelse«.

Der er grund til at se nærmere på, om denne oplysning er rigtig. Kun de mest velhavende folk dengang fik en ligsten på deres grav, og Hans Jensen på XIV var velhavende. Det viser en registrering af hans dødsbo. At hans sønnesøns søn og senere slægtled boede her, fremgår af det følgende. Derimod er det ikke sikkert, at præsten har læst inskriptionen rigtigt. Desværre er der en lakune i kirkebogen 11/10 1646 - 5/1 1648, men herredets tingbog (16/1 1647) har en registrering i dødsboet af 2/1 1647. Registreringen fandt gerne sted 30. dagen efter dødsfaldet. Efter dette måtte Hans Jensen være død omkring 1. dec. 1646. Der må altså være en fejl, enten på stenen eller ved præstens læsning af en sandsynligvis vanskelig skrift. Så kan aldersopgørelsen også være forkert. Registreringen viser, at H. J. stod for gården, da han døde, hvad vel ville have været umuligt for en 126 årig. I den lange tid, langt over 100 år, mellem hans død og præstens beretning har sagnet sikkert spundet sit spind. Selv om XIV var en større gård, er det usansynligt, at manden havde 6 sønner som sletkarle hjemme på gården. Også for den tid, enken døde, er der en lakune i kirkebogen. Selv om adskilligt tyder på, at oplysningen om de 126 år er forkert, kan man ikke føre et afgørende bevis derfor, men man kan heller ikke bevise rigtigheden.

Ved den ovennævnte registrering i 1647 fandtes følgende husdyr og effekter på gården:

En brun gilding (vallak) til 24 sdl., 2 brune hopper til 23 og 24 sdl., 1 do til 17, 1 brun mærplag 20 sdl., en brunblisset hestplag 18 sdl., 1 føl 10 sdl., 1 sortbrun plag 20 sdl., 1 par øskne, som stod på Visselbjerg på foder, 37½ sdl., 1 par do hjemme 30 sdl., nok 1 stud, 3 køer, 2 kalve, 2 gule køer og 3 sorthovede, 18 får, 2 svin, 5 gæs. Af alm. redskaber nævnes 1 hjulbør og 1 bærebør, hjaldtræ til 5 mk., 4 ark (kister) de 3 af eg, kværn, 4 stripper, 4 standtønder, 3 heltønder og 3 halvtønder, 3 fjerdinge, drøftetrug, ålehammer, 2 møgkroge, 1 lyngle, skærekiste og kniv til hakkelse, en del værktøj, sporer, langbord med skab under, 2 egeskabe, 4 egekister, 1 leile (tøndeforment trædunk), 4 segl, haretøj, klohammer, lysesaks, bismes, messingkerte, tin og kobber bl.a. brændevinstøj. Der var 2 sider flæsk og 6 gåsekroppe, 1 foldseng (foldbænk), 1 seng i lillekammeret med over- og underdyne, 1 lang hoveddyne, 1 snørepuse, 2 lagner, 1 sengeklæde, tilhobe 14 sdl., 1 seng i storstuen med bl.a. 1 uldlagen, 1 sengeklæde og »en lang håndklæde for samme seng«, 1 seng i kammeret ved *Kirstine Hans'es egen*, 1 seng i herberget til drengene med grå vadmelsdyne, 1 dækken, 2 uldne hiøl (Hylsklæder, uldne lagner), 1 lang vadmels hoveddyne, 1 sengeklæde, 1 seng fra framgul-

vet (forstuen) til pigerne med 1 dyne, 1 gammelt dækken, 1 lang hoveddyne, 2 uldne tiald (uldne lagner). Af Hans Jensens livklæder nævner skiftet kun 1 sort klædes kjol og bukser, 1 brun klædes kjol og 1 livstykke. Indavlet korn i laden: 12 td. rug 36 sdl., 6 td. byg 15 sdl., 6 td. havre 7½ sdl., 4 skp. boghvede 1 dl., 1 td. mel i en bing 3 sdl., 1 td. malt 2½ sdl. Heraf tages 6 skp. rug og 4 skp. byg til kirketienden. Der var sået 4 ørte møntrug 40 sdl., 3 td. do 2. kær 22½ sdl., 1½ td. 3. kær 7½ sdl. Formuen 723 sdl. Gælden 68 sdl.

Hans Jensens søn, Jakob Hansen, overtog gården, og han skulle dele den gode arv med de øvrige arvinger, men han forhastede sig ikke. Dette fremgår af følgende brev: »Lader jeg, underskrevne Christen Jensen min farbroder og formynder Jakob Hansen i Janderup stævne og varselgive at møde for dom at lide for den arvedel, vi efter min farfader, Hans Jensen i Janderup, er tilfalden samt efter sin sal. søster Kirsten Jensdatter i Kærup. Hvis ellers min broder Benned Jensen, som i fremmede lande er forrejt, hans arvelod belanger, vil jeg mig til videre påtale hermed have forholden«. Arven efter farfaderen krævede han udbetalt med renter. Det var da over 21 år siden, at den gamle var død.

Jakob Hansen var g. m. Mads Rask's datter Anna. Både Jakob og faderen har åbenbart handlet både med stude og heste, men det kunne blive temmeligt usikkert under Carl Gustav krigenes lovløshed. En nat i august 1659 blev en brunstjernet hoppe stjålet fra Adser Sørensens Kohave i Skjødstrup. En månedstid senere fandt Adser den gående for Jakob Hansens plov. Adser vedkendte sig hoppen og forbød Jakob at afhænde den. Han sagde, at han skulle lade den blive til næste morgen, så skulle han få hoppen eller pengene, men Adser spændte den fra ploven og red sin vej uden hensyn til, om den var købt i god tro eller ej.

1664 kom gården under Visselbjerg. 1685 er fæsteren Hans Jacobsen, der sammen med sognets andre visselbjergbønder blev stævnet for landg. af forpagteren Simon Christensen. Omkring 1730 efterfølges han af Chr. Hansen, der er en sønnesønssøn af den 126-årige. Hans søn, Morten Christensen, overtager fæstet 1765. Senere kom XIV under Hesselmed. 1801 har Morten Christensens 2 ugifte børn gården i selveje, Jens Mortensen og Anna Cathrine. I 1820'erne udparcelleres den i 17 stykker. De blev næppe alle bebyggede. Jens Mortensen, f. 1768 (døde 1830 som aftægtsmand på Søvigmark), og søsteren sælger ejendommen 1822 til skipper og købmand i Varde, Jens Thomsen, f. 1777 i Janderup. Han ejede en større parcel 17c til 1820. Han døde 1831, og arvingerne solgte 1834 til Eske Pedersen Hallum, f. i Varde. Han var husmand og væver, g. m. Mette Knudsdatter, f. 1811 på 25. På udskiftningskortet er gården tegnet som en stor 4-længet gård. Senere nævnes han som gårdmand, så han har nok købt jord til. Da han døde, drev enken gården videre til 1876, da den går til datteren Mette Cathrine Hallum, f. 1852,

Mat. nr. 17. Fra v.: Mette Kathrine, Jette, Peder og Jens Haahr.

og svigersønnen Jens Peder Haahr, f. 1848 i Skonager, Næsbjerg. De havde 8 børn, 4 af dem udvandrede til USA. 1909 til sønnen Peder Haahr, f. 1879, g. m. Maren Elisabeth Holm, f. 1885 i Billum. De lod opføre ny staldbygning med plads til beboelse i den sydlige ende. Forældrene blev boende på aftægt i det gamle stuehus, opført 1808. 1925 bygges nyt stuehus, vinkelret på stalden, og den tidligere beboelse lægges til stalden. 1923 købes jord fra 16a. Peder Haahr blev grebet af JAK-ideerne og missionerede gerne hos naboerne. En dag forsøgte han sig hos lærer N. Chr. Nielsen og argumenterede ivrigt for sin mening. N. Chr. Nielsen kom med modargumenter, hvorover P. Haahr bliver meget vred og udbryder: »Ja, præster, prowster o dejn hår no slet ingen forståen«, snurrer rundt på hælen og går.

1938 til datteren Jenny Katrine Haahr, f. 1917, og svigersønnen Ejnar Mogensen, f. 1913 i Holsted. Han forsøgte i 1950'erne, som flere andre landmænd, at dyrke korn i engene. 1965 frasolgtes jord til sportsplads og centralskole. Siden solgtes jord til byudvidelse. Han havde minkfarm i nogle år. Til den tidligere gård hører der nu kun 3 td. l. Ejner Mogensen smeder havelamper til salg.

(0212½) MAT. NR. 18, »KILDEBJERGET«, VESTERLED 62 – NEDLAGT SOM LANDBRUG

Her har været skole fra 1695 (se skolehistorien, bind I). 1824 opførtes en ny længe, og her var skole til 1835, da degnen Bering døde. Han var g. m. Maren Møller, der havde aftægt her til sin død i 1847. Deres datter Ane Kirstine Bering, (1792-1882) og svigersønnen Chr. Hansen har skødet fra 1822 til 1850, da deres søn Hans Jacob Christensen (1822-1890) bliver ejer, og

Mat. nr. 17c. Fra v.: Theodor Jørgensen, Kresten Olufsen, Kirstine og en plejedatter.

forældrene går på aftægt hos dem. Han var g. m. Ane Catrine Pedersdatter (1827-1918), datter af Peder Clausen, Hyllerslev. 1888 til datteren Karen Hansen (1851-1940) og svigersønnen Niels Chr. Hansen. Han dør 1912, og enken driver gården videre til 1927, da sønnen Adolf Hansen, f. 1891, får skødet. Han var ugift, og moderen førte hus for ham til sin død. Adolf Hansen åbnede en sandgrav bag gården, hvor egnens folk hentede sand til byggeri og vejarbejde. Han solgte jord fra til forskellige folk. Han boede alene på gården i 13 år, og bygningerne forfaldt. 1953 flyttede han på alderdomshjemmet og solgte til Ejner Mogensen. Han lod bygningerne nedrive og dyrkede jorden i nogle år, indtil Uffe Jensen, f. 1930 i Nr. Omme, købte de ca. 2 td. l. i 1965. Han lod opføre beboelse og minkhuse. G. m. Anna Margrethe Rasmussen Jensen, f. 1936 i Brørup. Hun har job som sygehjælper på Vidagergården i Janderup.

MAT. NR. 17c - KALDET KRÆ WOLLESENS HUS.

Udstykket ca. i 1801 til skipper Jens Thomsen, f. 1777 i Janderup, som 1801 blev g. m. Maren Bennetsd., f. på 25a. Han sejlede på langfart og blev under englandskrigen opbragt og interneret i England. Han flygtede derfra, kom over Kanalen og gik hjem til Janderup. Maren dør 1819, og ½ år efter gifter han sig igen med Anna Sophie Elisabeth Flor og flytter til Varde. Han blev storkøbmand i Varde og er omtalt i bind I. 1820 til den næste ejer Karen Thomasdatter. Hun levede af udkommet fra de 5 td. ld. Hun solgte 1835 til husmand og daglejer Jens Nicolaj Hansen, f. 1810 i Nr. Nebel, g. m. Marianne Jensdatter, f. 1800 i Varde landsogn. De oprettede et legat for trængende i Janderup sogn (se under legater). 1874 flyttede de til Hyllerslev

som aftægtsfolk på 16a, og ejendommen blev overtaget af Andreas Nielsen, kaldet »Skipper«, f. 1842 i Ho. 1880 videresolgt til bygmester Chresten Olufsen, f. 1852 i Janderup, g. 1879 m. Kirstine Hansen, f. 1853 i Nr. Hebo. De havde ingen børn. Kræ Wollesen, som han blev kaldt, og broderen Hans byggede mange gårde og huse på egnen, bl.a. Janderup Brugsforening 1896, forsamlingshuset 1898 og skolen 1893. Han drak en pægl brændevin om dagen (brændevinen holdt dog ikke 45% dengang), skræede, så der stod 111 ned ad hagen, og brugte en ejendommelig ed »Kåren pineme«. Han var stærk som en okse og arbejdede for 2. Når mørtelen i hans balje var blevet en anelse tør i overfladen, kunne et par af hans kraftige spytklatter klare den sag! På sine ældre dage hentede han mælk på mejeriet i en 5 liters mælkejunge og varer i brugsen i en spånkurv med et sort klæde over. Han gik lidt krumbøjjet, men uden stok, iført en fodsid grå vadmelsfrakke, fjerdestøvler og med en sort plydshue ned om ørerne. 1939 døde hans kone, og da alderdomshjemmet stod færdigt, flyttede han derved. Huset blev solgt til Hans Høeg, Billum, som rev det ned og genopførte det på Vesterhavsvej 10, Billum. Jorden solgtes til Jens Olsen, 7d.

På marken nord for Janderup ligger 2 høje, Lerpøthøj og Påhøj. Her skal have boet bjergfolk i gamle dage. To mænd fra Janderup, Niels Wøvster og Peder Nielsen, besluttede, at de ville hente bjergmændenes skatte. De lovede hinanden, at intet skulle forskrække dem fra deres forehavende. De gravede og kom så vidt, at hanken af den kedel, hvori bjergfolket opbevarede skatten, stak frem. Pludselig så de, at Janderup by stod i lys lue, men de holdt sig til aftalen og blev ved at grave. Men så sprang der 2 vildsvin ud fra højen, og dem ville de have fat i, kedlen kunne de så hente bagefter. Vildsvinene løb ned i Janderup enge og ud til Mejls bæk, som de sprang over, men Peder Nielsen havde fået så meget fart på, at han også kunne springe over den brede bæk. Men alligevel forsvandt vildsvinene for dem. De vendte så tilbage for at få fat i kedlen, men den var væk. I Janderup by var intet brændt, så de mærkede nok, at de havde ladet sig narre af bjergmændenes koglerier.

Lerpøthøj har ligget på fællesjorden ved lerpøtterne, Påhøj på H. K. Petersens mark.

MAT. NR. 17f, GRØNNEVEJ 8 - NEDLAGT SOM LANDBRUG.

Udstykket 1822. Første ejer var husmand og daglejer Niels Christensen, f. 1773 i Ovtrup, g. m. (første gang) Karen Christensd., f. 1774 i Kærup, og (anden gang) Kirsten Marie Jensen. Han var tillige fattigfoged, hvilket betød, at han skulle holde udensogns tiggere væk. I folkemunde blev han kaldt »stodderkonge« (se fattigvæsenet).

1856 overgik ejendommen til Anders Christensen, f. 1818 i Billum, g. m. Mette Olesdatter, f. 1822 i Ål. Han var møllersvend i Janderup, blev dræbt juleaftensdag 1872 af møllevingen. 1877 overtages ejendommen af sønnen

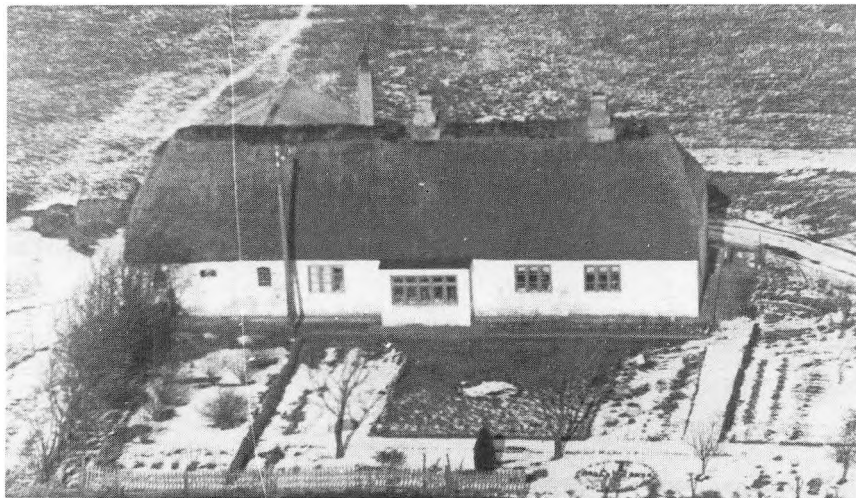
Niels Andersen, f. 1851. Han byggede ejendommen om s. å. Bygmester var den senere ejer Niels J. Christensen, kaldet »snedker«. 1879 til Hans Christensen, Søvigmark. Niels Andersen flyttede til naboejendommen 11b. Hans Christensen solgte 1885 til sin broder Niels J. Christensen Snedker, f. 1858 på Søvigmark, 1888 g. m. Kristiane Adersen, f. 1866 i Ål. Niels Snedker købte jord og eng til de oprindelige 3 td. ld. fra Chr. Bergs, Arne Damgårds, Sophie Jespersens og H. C. Clausens gårde. Han havde været møllebygger, men gik over til murer-tømrerfaget og har bygget mange af sognet gårde. Sønnen Jens Charles Christensen førte håndværket videre. Gården blev 1935 overtaget af den yngste søn Thorvald Christensen, f. 1908, g. m. Cecilie Ehmsen, f. 1912 i Grønfeldt, Ølgod. Jorden er 1980 solgt fra til Jens Falster Hansen, Kærup.

MAT. NR. 7d OG e SAMT 17g, NYBROVEJ 51.

På matrikelkortet fra 1819 står Mads Knudsen i Strudvad som ejer af jorden, men huset ligger syd for på 17g. Her bor Hans Jørgensen, så han har vel boet til leje. 1822 sker den store udstykning af 17, så omkring dette tidspunkt er bygninger opført på det nuværende sted. Ejeren var husmand og skomager Hans Frandsen Johnsen, f. 1776, g. m. Mette Marie Nielsdatter, f. 1776. 1837 var ejeren Mads Jepsen, f. 1814 i Kærup. Han var skræddermester og havde en lærling. De forrige ejere var på aftægt. 1883 hed ejeren Niels Poulsen, f. i Henne, g. m. Karen Nielsen, f. i Grimstrup. Han gik desuden på dagleje. Han lod de gamle bygninger nedrive og opføre en ny stald med beboelse i den sydlige ende samme år som overtagelsen. 1894 til Hans Chr. Nielsen, f. 1868 på Varde mark, g. m. Ane Elisabeth M. Nielsen, f. 1869 i Billum. Hans Nielsen var sognets post i mange år, kaldet ælle post. Ved vurderingen i 1906 var stedet jordløst. Deres datter Karoline Margrethe Nielsen, f. 1894 i Billum, og svigersønnen Jens Olesen, f. 1887 i Nr. Vollum overtog stedet 1914. De lod s. å. et nyt stuehus bygge og købte den frasolgte jord tilbage og senere yderligere jord fra Adolf Hansens og Chr. Olufsens ejendomme. Forældrene blev boende i den gamle lejlighed på aftægt til 1919, da de flyttede til Janderup by. 1950 solgtes gården til Hans Clemmen Petersen, f. 1928 i J., g. m. Hedvig Marie Nielsen, f. 1933 i Billum. Han køber yderligere jord til. Ny stald og lade bygges 1960. Desuden driver han ejendomshandel og er agent for Topsikring.

MAT. NR. 17i (0200½), HALLUMVADVEJ 43.

Udstykket og købt af kommunen, som udlagde det til skolelod. Det var et hedestykke, som først senere blev opdyrket. Et håndskrift af Niels Baun, Kærup, som Jens Faurby Bennetsen opbevarer, fortæller følgende: »Janderup hede, øst for Kærup by, bærer præg af at have været under kultur før. Her findes nogle kæmpehøje, kaldet »Småhøje«; de lå nord for vejen fra

Mat. nr. 17i. Omkr. 1917.

Kærup østpå, men er nu sløjfet. I den største af højene tog et nygift par bolig; de gravede et firkantet hul ind i højen, men den var ikke sikker for en tordenbyge, så de byggede sig et lille hus. Manden hed Bennet med tilnavnet Høj. Denne mand var ikke Bennet Pedersen, kaldet Bennet Peber, som nogle har troet, men husmand Benedikt Nielsen, der i fattigprotokollen fra 1864 nævnes som soldat og husmand og boende på Kærup hede. Han var fra Ovtrup og blev 1860 gift med Inger Kirstine Madsen, 26 år gl., født i Kærup. De har vel opdyrket noget af jorden; han står ved folketællingen opført som husmand. 1877 døde Inger på Janderup mark, og hjemmet opløstes.»

Næste ejer var Hans Terkelsen Clausen, formentlig den samme, som ejede mat. nr. 11 i Janderup. 1885 skøde til Kristen Nielsen, f. 1827 i Hyllerslev, g. m. Nielsine Thomasd., f. 1828 på 3a Kærup, som de havde ejet. Kristen Nielsen blev kaldt »Smed« efter faderen, smed Niels P. Christensen, Hyllerslev. – De har nok opdyrket resten af heden. Nielsine vævede for folk. De havde ingen børn, men 2 plejedøtre. 1917 døde Kristen Nielsen, og enken solgte året efter til Kristian Thomsen, Nr. Hebo. Han gik på dagleje. Huset blev i hans tid udvidet med nogle fag. 1936 solgt til Viggo Christensen, som 1940 videresolgte til Simon H. Knudsen, Stiftshøje, der 1943 afhændede til Hans J. Bech, Stiftshøje. 1954 skøde til kontrolassistent Vagn Knudsen.

XIV B (0520 17/21), MAT. NR. 40.

Inden den egentlige udparcellering fandt sted fra XIV, frasolgtes en parcel øst for gården til Laurids Nielsen, der var smed. 1833 efterfulgtes han af svigersønnen Niels Jepsen, der også var smed, g. m. datteren Christine, f. 1810. Smedjen og huset lå der, hvor Andelskassen og Johanne Iversens huse ligger i

Mat. nr. 40b. Fra v.: Niels Hansen, Marinus og Hedvig.

dag. Den næste ejer var husmand Oluf Christensen, f. 1823, g. m. Dorthea Hansdatter. Deres ældste søn var den kendte bygmester Chresten Olufsen, kaldet Kræ Wollesen. De solgte i 1857 og flyttede til Nr. Hebo. Jens Nielsen, f. 1820 på mat. nr. 22a, ejede stedet til 1868, da han solgte til Janderup folkehøjskole (se bind I).

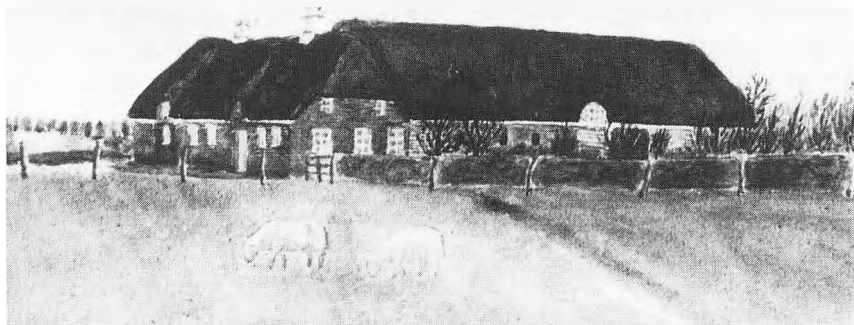
MAT. NR. 40b, »HØJVANG«, NYBROVEJ 64 - NEDLAGT SOM LANDBRUG.

På matriklen ligger endnu i dag et lille hus, sidst anvendt som hønsehus, som blev opført på parcellen i 1820 af skipper J. Thomsen. Han har vel haft det lejet ud eller haft sine folk boende der. Da han var død, blev det, sikkert for gæld, overtaget af købmand Reck jun., Altona, 1831. Da var hartk. 0001 3/8. 1837 solgte købmand Reck det til N. Mortensen, Dejrup, Ovtrup. Han blev kaldt Dejrup og var g. m. Dorthea Jørgensd., f. 1790 i sognet. Det må være ham, der har købt jorden fra 38 og 40. Datteren Maren, f. 1821, og svigersønnen Hans Peder Johannesen, f. 1827 i Billum, overtog stedet 1853. De drev skomagerforretning med 1 svend og 1 lærling. 1871 ejedes det af Niels Hansen, f. 1845 i Bryndum, 1870 g. m. Hedvig Kirstine Bennedsen, f. 1842 i Næsbjerg. Niels Hansen gik på dagleje ved mergelopgravning bl.a. Sønnen Marinus Theodor Hansen, f. 1885, kom i snedkerlære hos naboen Niels J. Christensen og lærte sig senere murerfaget. Han blev g. m. Anina Pedersen fra Nr. Hebo. 1911 overtog han fødestedet og byggede s. å. huset »Højvang« ud mod vejen. De gamle bygninger blev indrettet dels som bolig for forældrene, dels som værksted. Han drev omfattende bygmestervirksomhed og har bygget mange gårde og huse på egnen. De tre sønner Svend, Sejr og Ankjær Hansen kom i lære hos ham og blev udlært som murere og tømrere. De bor i henholdsvis Billum og Janderup. Stedet blev 1947 solgt til Søren Chr. Pedersen fra Lundager. Hans arvinger videresolgte 1960 til handelsmand

Chr. Werenberg, f. 1923 i Hyllerslev. Han havde forinden haft en gård i Kærup. Han driver handel med grise og kreaturer og er kommissionær ved slagtekvægsmarkederne i Varde. Han er g. m. Gerda Simonsen, f. 1928 i Billum. Hun er organist ved kirkerne i Janderup og Billum. De flyttede til Billum 1972 og solgte til Egon Lyngø, f. 1935 i Lild, traktorfører på Filsø avlsgård, g. m. Else Mols Poulsen, f. 1937 i Esbjerg. Hun er kontorassistent.

MAT. NR. 38 (053 5/21), NYBROVEJ 21.

Den første sikre beboer på dette sted var Christen Hansen, kld. »Kristen Gedbjerg«, f. omkr. 1769. Han blev g. m. Karen Mortensdatter fra Janderup i 1797. I 1805 drev han med sikkerhed ejendommen. Han døde samme år, kun 36 år gl. 1819 til Jens Chr. Nielsen. Karen Mortensdatter var aftægtskone på ejendommen endnu i 1834. 1826 skøde til Mathies Sørensen, f. 1795. Han var søn af skrædder Søren Andersen, Kærup. Han drev skrædderi ved siden af landbruget. Gift 1826 med Mette Marie Thomasdatter, f. 1801 på 23a, datter af Thomas Nielsen. De havde selv 3 børn, men desuden 4 plejebørn på fattigvæsenets regning. 1859 skøde til datteren Ane Kirstine, f. 1833, g. m. møllebygger Niels Rssmussen, f. 1828 i Bjerreby, Svendborg amt. 1866 går ejendommen til Ane Kirstines broder, Andreas Mathiesen, f. 1839, g. m. Karen Marie Sørensen, f. 1843 i Næsbjerg. De havde ingen børn. De levede af landbruget, men havde iflg. overleveringen desuden høkerbutik i det skjulte. Anders døde 1883, og enken antog derpå Povl Hansen, f. 1846 i V. Nebel, som bestyrer. 1885 blev de gift, og han får skødet. De havde heller ingen børn. De blev i daglig tale kaldt Povl og Karen Korsvej af nærliggende årsag. Karen drev smugkro. Når folk syd og vest for byen skulle op på deres overdrev, vinkede hun dem ind, så de kunne smage lidt på de våde varer. Ane Thomsen fra Strudvad, f. 1887, har fortalt, at skolebørnene fra Strudvad, da hun var barn, sommetider var inde hos Karen Korsvej. Karen kaldte dem indenfor, og så fik de et stykke »brown sukker«. Mændene kunne få »kaffepons« hos Karen, og Ane huskede, at der på bordet stod en kaffekande på en plade af flettet halm. I 1963 fortalte Johs. Aksel Hansen, f. 1889, at han som 8-årig tjente hos Povl og Karen. Han sov alene i et kammer i en stor seng. Kosten var god. Karen drak ikke selv, men hun skænkede for andre. Povl sad ved bordenden, og bag ham lå brændevinsankret. Der var dengang flere »kujøv'er« (kohyrder) fra Janderupgårdene, der passede kvæg norden for den gamle landevej. De fik sirup med brændevin i af Karen, og så blev de »swiren«. Karen kom ud og kaldte på dem. Hun sagde: »I er nowe grum drenge, I ka nok ha en sirupsdram«! 1907 var der 16 td. ld. ager, 4 td. ld. eng og 3 td. ld. mose til gården. Der var en besætning på 2 heste, 13 kreaturer, 4 får, 6 svin og 15 høns. Besætningens forsikringsværdi var 2025 kr., inventar stod til 237 kr., og bygninger 4000 kr. Der var ingen gæld. 1912 skøde til Andreas Østergård Jensen (1881-1959) fra Billumgårde. Prisen var 18.000

Mat. nr. 38. Omkr. 1905 efter maleri.

kr. Karen og Povl flyttede til det hus, der lå på det nordvestlige hjørne af Nybrovej/Vesterled, og det blev senere nedrevet for at skaffe bedre oversigt i trafikken. Povl Hansen hængte sig. Karen døde omkring 1925 under svære lidelser. Hun lå i sin seng og råbte om hjælp, men den kunne ikke skaffes. Andreas Østergård Jensen blev 1912 g. m. Ane Kirstine Clausen (1889-1972) fra 13a, datter af Andreas Clausen. De lod opføre nye bygninger, stuehus, stald og lade. Han blev sognefoged 1933 og var det til sin død. Han var desuden kredsforstander i Jysk Brandforsikring og havde mange tillidshverv i sognets foreninger. 1939 frasolgt jord til sportspladsen. 1948 byggede Kirstine og Andreas et hus ved havens sydlige ende og solgte gården til sønnen Børge Østergård Jensen, f. 1913, g. m. Anna Kirstine Jørgensen, f. 1920 i Bjerndrup ved Klipleve. Nu er næsten al jorden solgt fra til byggegrunde og avlsbygningerne nedrevet.

MAT. NR. 39 (0212 15/28), NYBROVEJ 61.

1795 viedes i Janderup kirke Ellen Hansdatter, f. 1767 i Janderup, og Poul Andersen, f. 1749 s. st. De er stedets første kendte ejere. Poul døde 1805. 1817 skøde til S. Larsen, Ho. 1836 til selvejerhusmand Peder Christensen Brick, f. 1775 i Janderup som søn af Chr. Pedersen Brick. Peder var gift med Ellen Marie Christensd. Han var daglejer. Ellen Marie døde 1834. 1838 skøde til Knud Jacobsen, f. 1809 i Tarp som søn af Jacob Jensen Kjær og Ellen Sørensdatter. Knud var g. m. Johanne Andersdatter, f. 1804, datter af Anders Felding og Else Jepsdatter, Hannevang. Peder Christensen Brick kom på aftægt hos dem og døde her i 1857. Knud Jacobsen havde været lærer

ved skolen i Kjelst (se bind I). Han blev nu lærer i Kærup og Hyllerslev, en tid sammen med den kendte friskolelærer Morten Eskesen, der beskriver deres indbyrdes forhold udmærket i sin bog »Minder og Udsigter«, Odense 1881. Der er noget, der tyder på, at Morten Eskesen her nedvurderer Knud Jacobsen. De gange, sidstnævnte førte folketællingen for Kærup skoledistrikt, er dette gjort på en omhyggelig måde og med en sirlig håndskrift. Morten Eskesen skildrer ham som en person med ringe pædagogiske evner, der brugte tampen til at drive kundskaberne ind i børnene med.

1872 skøde til Andreas Madsen (1842-1925) fra Alslev, g. m. Ane Christensen (1836-1922), f. i Brøndum, datter af skolelærer Chr. Andersen i Sædding, Guldager sogn. Hun var en søster til Bennet Pedersens kone (matr. 111). Knud Jacobsen og Johanne kom på aftægt hos dem. I 1876 lod Andreas Madsen opføre nye bygninger, et stuehus på 4 fag og en mindre stald. Hans kone vævede for folk. Sønnen, Kristian Andreas Madsen, f. 1876, fik skøde på stedet i 1902. Han var g. m. Karen Kirstine Nielsen, f. 1876 i Hostrup. De tilkøbte en del jord, så ejendommen fik gårdstørrelse. Bygningerne blev udvidet, og gården blev trelænget med stråtag. Han var tillige daglejer og gravede mergel på Janderup mark. Han døde 1917 af tuberkulose. Året efter giftede enken sig med Jens Peder Jensen, f. 1888 i Sdr. Vium, og han fik skødet. Han købte jord fra 16a og byggede ny lade i 1920. Familien rantes af en katastrofe 1932, da datteren af 1. ægteskab Alma Madsen og hendes forlovede Søren P. Mogensen, Hyllerslev, druknede under badning ved Kjærgård strand, hvortil de var taget med nogle venner fra Billum, et andet forlovet par. Det var en dejlig sommersøndag, d. 31. juli. Da de ville tage en afsluttende dukkert ved vraget af skonnerten »Nebo«, der strandede her 1914, havde strømmen i tidens løb skyllet sandet væk omkring vraget, og Alma og veninden Johanne Pedersen faldt i hullet og blev ført udad af strømmen. Deres kærester forsøgte at komme dem til hjælp, men Søren P. Mogensen gik til bunds og kom ikke op igen. Den anden unge mand, malersvend Lars Petersen, og Johannes broder fandt Johanne på bunden og fik hende bjerget i land, men hun kunne ikke kaldes til live igen. Hele aftenen ledte man efter de to andre. Henimod midnat fandt man Almas lig. Søren P. Mogensens lig drev først i land 3 dage senere ved Blåvandshuk. Hele sognet tog del i familiernes sorg, og flagene var på halv overalt på begravelsesdagen. Der blev holdt en smuk højtidelighed ved de 2 kister i haven ved gården. Kl. 15.30 nåede sørgetoget kirken. 300 mennesker fulgte det unge par til graven. Pastor Pedersen talte ud fra Romerbrevets kap. 11,33-36. Efter begravelsen var der mindehøjtidelighed i forsamlingshuset.

1948 skøde til sønnen af 2. ægteskab, Kristian Madsen Jensen, f. 1918, g. m. Erne Line Riis, f. 1926 i Årre. Forældrene flyttede i en aftægtslejlighed, der var bygget til stuehuset. De døde i 1960 og 1964. Jorden er solgt fra til Jens Falster Hansen, Kærup. Kristian Madsen Jensen arbejder hos J.T.A.S.

XV (3211), MAT. NR. 19, »MJØDKROGÅRDEN«, VESTERLED 103. Er gammelt adelsgods. 1630 afhænder een af landets største godsejere, Ellen Marsvin, Christian IV's svigermøder, gården til datteren Helvig, der 1637 solgte den til Kristoffer Hvas, Hennegård, som ved Søvig's oprettelse lagde den derunder. Landg. var 3 rdl., 1 svin, 1 fødenød, 1 rigsort. 1661 var fæsteren Benned Iversen. 1665 kom Peder Jørgensen fra VIII sammen med Hennepræsten ganske beskænkede og lavede ballade. S. å. var Benned vurderingsmand ved et skifte på Billumgård. XV var nu udlagt for gæld til Stegelman i Kiel, men købtes kort efter af Anders Nielsen, Søvig, hvorved den atter kom til at høre under sit gamle gods. Peder Jørgensen og hustru var her endnu 1700. Senere var fæsteren Anders Jensen. 1752 får han sønnen David Andersen, som 1785 blev g. m. Anne Bennetsd. fra 25. David Andersen får gården omkring 1782 og er selvejer. Han dør 1836, og sønnen Christoffer Davidsen overtager gården, som han allerede længe har drevet sammen med faderen. Han var ugift. Søsteren Abelone bestyrer huset for ham, og 2 brødre er medhjælpere.

Der blev drevet kro på gården, hvis første navn var »Mjød kroen« eller »omme til Davids«. Der blev brygget mjød på gården formentlig fra slutningen af 1700-tallet til midten af 1800-tallet, da mjødbrygningen blev overtaget af Janderup kro. På gården findes et vindue mellem dagligstue og køkken, et levn fra kroens tid. Det er dog nu tildækket. Gården lå i 1785 lidt længere mod syd. Under krigen 1864 var østrigske soldater indkvarteret på gården. De snittede et vers eller sentens i en dørfyldning, som dog nu er overmalet. 1879 døde Christoffer Davidsen. Han havde indsat sin broder Bennet som universalarving. En søsterdatter, Ane Dorthea Henriksen, f. 1883 i Henne, g. m. Jens Hansen, kaldet Davidsen, overtog gården 1880. Hun døde få år senere. Til begravelsen gik Jens selv rundt som »byemand« og sagde: »I ska' wæsgue o komm te mi kuens begrawels, de ska' nok blyw howres (morsomt).« Han solgte gården 1899 til Peder Johansen Holm, f. 1854 i Vamdrup, bestyrer af Janderup-Billum fattiggård, g. m. Mette Petersen, f. 1853 i Billumgårde. Købsprisen var 10.000 kr., hvoraf besætning, løsøre og aftægt til Jens Davidsen var kap. til 1.100 kr. Besætningen bestod af 6 køer, 2 ungt kreaturer, 2 heste, 4 grise og 12 høns. Peder Holm havde en ikke helt almindelig færdighed. Hvis en moder havde for megen mælk til sit nyfødte barn, tilkaldtes Peder Holm, der så sugede mælken ud af det spændte bryst og spyttede den ud i en spand. Sugeglasset var ikke opfundet. Mette havde også en færdighed ud over det almindelige. Hun kunne slikke splinter ud af øjet på folk.

Sønnen Hans P. Holm, f. 1893 i Billum, g. m. Dorthea Nielsen, f. 1896 i Borre, Ål, overtog gården 1920. Hestestalden i stuehusets østlige ende blev indrettet til aftægtslejlighed til forældrene. Ny staldlænge byggedes 1929. Hans P. Holm var ivrig jæger, lystfisker og gymnast.

Mat. nr. 19. Personer fra v.: Mette Holm f. Pedersen, Niels P. Holm, Peder Johansen Holm og Hans P. Holm.

1951 skøde til sønnen Svend Holm, f. 1917, g. m. Karen Jensen, f. 1919 i Søbymagle, Sjælland. Han købte 10 td. ld. fra Hans Frandsens gård, ligesom han har ladet bygge ny svinestald. Svend Holms store interesse er arkæologi. Han har foretaget adskillige udgravninger i sognet (se oldtiden, bind I).

XVI (6031).

På denne krongård var fæsteren 1562 Jørgen Steffensen, 1593 Lave Jørgensen og Th. Hansen, 1636 Chr. Simonsen og Jes Pedersen. 1664 overdrages gården til Visselbjerg. 1676 var fæsterne Chr. Jensen og Jens Sørensen; sidstnævntes enke havde mandens part 1685. Chr. Jensen døde 1703, hvorefter sønnen Peder Christensen overtog faderens part. Den anden part havde Peder Olesen, der vistnok i 1740'erne afløstes af Peder Pedersen. Gården købtes ret tidligt i 1779 i selveje. 1778 ejede Chr. Rasmussen og P. Pedersens enke hver halvdel, og gårdene var da helt adskilte, men deltes snart yderligere.

XVI-A (3012), MAT. NR. 20, BAKKEGÅRDEN, BAKKEGÅRDSVEJ 44.

Peder Pedersens enke hed Anne Nielsdatter, og hun var født omkr. 1735. Hun giftede sig i 1778 med Anders Nielsen, som derpå overtog gården (formentlig den oprindelige gård). Han var f. 1749 i Hyllerslev som søn af Niels Christensen og Kirsten Andersd. på mat. nr. 10 (se denne). Fra sit første ægteskab havde Anne Nielsd. to børn: Mads, f. 1771 og Anne, f. 1777. Anne Nielsdatter døde i 1792. Året efter i april blev Anders Nielsen gift i Alslev med sin kusine Anne Margrethe Jesdatter (1765-1847) fra Toftnæs. De

fik to børn: Ane, f. 1795, og Jes Christian Andersen, f. 1797. Jes Christian døde som 17'årig. Grunden til den unge mands død kendes ikke, men hans gravsten blev ved et tilfælde opdaget af Viggo Mikkelsen d. 2/7 1976, da han betragtede det østlige dige på Janderup kirkegård, som da netop blev sat om. Her fik han øje på en gammel håndstrøgen mursten, som han tog op, og han så da, at der på den side, som havde vendt nedad, var indridset følgende tekst: »Herunder hviler sl. Jes C. A. S. Iandrup Fød 1797 Død 1814.« Stenen opbevares hos formanden for menighedsrådet. Det er meningen, at denne i kulturhistorisk henseende interessante genstand skal anbringes i Janderup kirkes våbenhus.

1817 var Anders Nielsen øjensynlig i økonomiske vanskeligheder. I hvert fald skødede han gården til Anne Margrethe Jacobsdatter, enke efter møller Jens Pedersen, Foersom mølle, Egvad ved Tarm, for 1000 rdl. sølv. Hendes søn, Jacob Jensen (1795-1862) var da 23 år gl. og altså endnu ikke myndig. Han kom til Janderup som vinterlærer og var 1816 blevet g. m. Anders Niensens datter Ane. De fik skødet 1823 for 300 rdl. sølv plus aftægt til moderen. Anders Nielsen døde 1827. Jacob Jensen var en meget agtet og dygtig mand. Han drev gården godt, opdyrkede heden, hvor gården nu ligger. Ved åen fik han sat 2 pumpemøller op til at vande sit engstykke med. Folk sagde, at Vorherre rådede for alt, undtagen for Jacob Jensens eng! Han var tilsynsmand for sandflugtskommissionen og førte opsyn med klitbeplantningen. Desuden var han vinkelskriver*) og udfyldte skøder og aftægtskontrakter for folk. Ved den nye lov 1841 blev han valgt til sogneforstander for Janderup-Billum. Han fik 87 stemmer ud af 100 stemmeberettigede med mindst 1 td. hartk. Han var også lægdsmand. Ane Andersd. var invalideret af gigt; hun kunne hverken gå eller spise sin mad selv. De havde 2 børn, Anne Margrethe Jacobsen, f. 1820, og Anne Kathrine, f. 1823. Da Anne Margrethe i 1842 blev gift med Chr. Christensen, 5a Bandsbjerg, brændte man selv brændevinen på gården i Bandsbjerg. Det var ulovligt. Der vankede store bøder, hvis det blev opdaget, men mange tog chancen. Folk syntes, det var et groft indgreb i deres frihed, at de ikke måtte bruge deres eget korn efter forgodtbefindende, men drikkeriet florerede slem, og regeringen ville bekæmpe det ved at afskaffe hjemmebrændingen. Tilsidst konfiskeredes alt brændevinstøj.

Nogen må have givet tolderne et vink om, at der skulle være bryllup i Bandsbjerg. I hvert fald kom de for at kontrollere. Der lå da 2 gårde ved siden af hinanden i Bandsbjerg, den sydligste lå lige syd for, hvor banen nu er. Brylluppet var på den nordligste gård. Tolderne blev vist hen til den sydligste, for at man på den anden kunne nå at få brændevinstøjet gemt væk. Men da tolderne hørte, at det var Jacob Jensens datter, der var bruden, afstod de fra kontrol. Jacob Jensen havde gjort dem tjenester omme ved havet.

*) En person, der virker som juridisk rådgiver uden at være jurist.

Som sognefoged måtte han i 3-årskrigen tage imod tyskerne. Gården havde indkvartering af østrigske befalingsmænd i 1864. Det var flinke folk. De var katolikker og knælede i bøn foran et billede af Jomfru Maria, som de havde hængt op i stuen. De skrev til familien på 20a efter hjemkomsten til Østrig. Nogle af dem faldt i krigen 1866 mellem Østrig og Tyskland.

Gården lå i Midtbyen, vest for vejen, lidt syd for, hvor banen nu er. Det var en stor og velholdt gård. Stuehuset blev bygget 1808 med en tilbygning, formentlig 1851, idet der er fundet mursten med dette årstal. Andre sten havde bogstaverne A N flettet sammen til et monogram (Anders Nielsen).

Datteren Anne Kathrine blev 1852 g. m. nabosønnen Niels Chr. Nielsen (1825-1910) fra 22a. De fik gården, og Ane og Jacob Jensen gik på aftægt, men han blev nok ved at tage sig af gårdens drift lige til sin død. I hvert fald gik det dårligt med driften efter den tid, og ved afståelsen 1883 havde de sat gården meget tilbage. Niels Chr. Nielsen var med i 3-årskrigen; det var hans livs oplevelse, som han gerne fortalte om. Han blev indkaldt i marts 1848 til København og blev uddannet som infanterist ved 6. bataillon. Han oplevede folkeetoget til Christiansborg, hvor folket krævede en fri forfatning. Efter 7 ugers træning blev soldaterne sendt til Sønderjylland for at bekæmpe oprøret. Det første stykke vej kørte de med toget, idet banen til Roskilde var åbnet året før, men resten af vejen gik de. Han kom straks med i slaget ved Bov. De rystede slemt i bukserne, da kuglerne begyndte at fløjte om ørerne, men officererne var flinkere mod dem end under træningen i København. Han var med i mange andre slag, bl.a. ved Dybbøl, men det var slaget ved Fredericia 1849, han fortalte mest om. Han var med Olaf Rye, da han trak op gennem Jylland og var bl.a. indkvarteret på det daværende Marselisborg. Derefter drog de ud på Djursland og blev fra Helgenæs sejlet til Fyn. Fra Fyn blev de færget over til Fredericia, der blev belejret af tyskerne fra landsiden, men danskerne kom uset ind fra søsiden. En morgen, da 7 soldater var ved at vaske sig i vandtrug i kasernegården, sprang en granat lige ved, men ingen blev ramt. Natten mellem 5. og 6. juli blev gaderne, der førte til udfaldsportene, bestrøet med et tykt lag halm, så tyskerne ikke skulle høre, at kanonerne blev kørt frem til angreb. Olaf Rye sagde til sine soldater: »I dag må ingen vige.« Da det blev lyst, stormede man fjendens skanser; det blev en hård dyst. Olaf Rye faldt ved Treldeskanse; det samme gjorde Niels Chr. Nielsens 2 sidemænd og mange flere, men skansen blev taget.

Mellem slagene blev der drukket rigeligt med brændevin og spillet kort som tidkort. Om vinteren under våbenstilstanden lå Niels Chr. i garnison i Varde, hvor de kunne gå ud og danse med pigerne. –

I en træfning ved Vrennerup ved Kolding måtte de gå tilbage over en å og kastede så harver og andet i vandet for at hindre tyskerne i at følge efter. En dansker gemte sig i høet på en gård, han blev taget til fange. Kammeraterne mente, han havde ladet sig fange med vilje. – Også i slaget ved Isted var han

med, men ikke på det afsnit, hvor det gik hårdest til. Han var med ved Frederiksstads belejring, hvor tyskerne løb storm 11 gange, men blev slået tilbage hver gang. Oberst Helgesen var kommandant, han havde ord for at være en hård negl.

Under indkvartering i Svabsted hos tysksindede fandt danskerne på råd for at skaffe sig lidt venligere omgangstone. De tog et par af bønderne og lukkede dem inde i en bageovn og satte vagt ved indgangen. Konerne fik så at vide, at mændene ikke kom ud igen, før de lovede at kræse lidt op for danskerne. Det hjalp. En soldat, Jacob Darius kaldet, gik en dag ned til Ejderen, skønt det var strengt forbudt. På modsat side gik en tysker, som råbte: »Hvor mange Dänen er I?« »30.000,« svarede Jacob. »Det er løgn,« sagde tyskeren, »for så mange er der ikke i hele den danske armé.«

En gang blev Niels Chr. sat på vagt ved en bro, der skulle ødelægges, hvis danskerne blev nødt til at trække sig tilbage over Ejderen. Hvis det var gået sådan, var han ikke sluppet levende fra det.

Da krigen var forbi, drog soldaterne hjem for at blive modtaget med hæder (se I, s. 142). – Niels Chr. havde 2 brødre med i krigen, de kom også hjem i god behold. Bonde, der fik fødegården, skal have været så stærk, at han kunne tage en tysker på bajonetten og stemme ham i vejret. Niels Chr. var også en rask og stærk mand. Han havde aldrig været syg nok til at søge læge, da han døde i en alder af 85 år. På sine gamle dage slog han sten og tærskede med plejl. Anne Kathrine døde 1898. Hun havde dårlige ben, som hun gik med lister om. Hun var velbegavet, men havde en talefejl, så hun kunne ikke udtale visse ord.

Niels Chr. Nielsen havde solgt en del jord fra gården. 1880 en hedelod til N. A. Bennetsen, 1882 agerloddet, kaldet Midde, nord for skolen, en mark og englod, kaldet »æ Haw«, samt marskhaven mellem åen og engvejen til Hans Frandsen. Senere toften på 3 td. ld., hvor den gamle gård lå, til Morten Jacobsen, samt et lille jordstykke øst for vejen til Niels P. Frandsen. 1883 blev gården flyttet op på marken, hvor den nu ligger. Ialt blev der solgt 14 td. ld. ager og knap 3 td. ld. eng samt 9 td. ld. hede fra.

De havde 2 børn, Ane Jakobine (1855-1932) og Niels Bondesen Nielsen (1865-1929). Sønnen var pukkelrygget og blev trods sin dårlige ryg uddannet som maler og fik en god forretning. Da han så ud til at blive invalid, blev han tilskrevet fuldt ophold på gården, men ikke tøj. Han gik omkring med alt sit malerudstyr læsset på en cykel. Han havde et værksted på gården. Han var en flink og rar mand, der ikke levede for at samle rigdomme. Ofte kom han hjem med gaver til de to nevøer på gården. Ville en kunde sikre sig »æ lille måler«, som han kaldtes, til et stykke arbejde i en hurtig fart, brugte man det trick at invitere ham på kortspil aftenen før, så kunne han altid begynde arbejdet næste morgen. Han var musikalsk og spillede violin. Når han spillede, sang han til, og han udgjorde hele orkestret ved diletantforestillingerne i forsam-

Mat. nr. 20. Før 1908. Personerne fra v.: Niels Andreas Madsen, Niels Bondesen Madsen, Mads Madsen, Sig, tjenestepige, Ane Jakobine Nielsen, gift med nr. 6 Niels Chr. Madsen. Niels Chr. Nielsen.

lingshuset. Han havde een af de første fonografer i sognet. Han døde 1929 af en hjerneblødning.

Ane Jacobine blev 1883 g. m. sin fætter Niels Chr. Madsen (1855-1908) fra 28a. Der var bryllupsfest i 2 dage med telt, og vejret var fint. Det var d. 13. november. De fik så skødet, og det var dem, der flyttede gården. Da så megen jord var solgt fra, lå den gamle gård ikke længere bekvemt for dyrkningen. Den største jordlod, 25 td. ld., ligger nu rundt om gården. Men det blev en svær begyndelse. Jorden var i dårlig kultur, den var vandlidende og var ved at løbe i hede. Jorden er tyndmuldet sand med lerunderlag. Men Niels Chr. Madsen fik sat skik på det. Han døde kun 53 år gammel. Tilbage sad Ane med 2 sønner på 20 og 15 år samt sin gamle far på 83 og morbroderen. Sønnen Niels A. Madsen (1887-1958) på 20 år tjente i Sædding Vadgård ved Nr. Nebel, men fik lov at bytte med sin broder på 15, så han kunne komme sin mor til hjælp. Det var et stort ansvar for en 20-årig, men med en ung pige og en dreng på 10 år til hjælp gik det. Ane og pigen passede malkningen, svinene og kalvene. Besætningen var 1904 på 3 heste, 16 kreaturer, 6 får, 7 svin og 18 høns. Gælden var 8000 kr. i kreditforeningen og kap. aftægt 3200 kr. 1919 blev Niels A. Madsen g. m. Kirstine Johanne Nielsen, f. 1890, fra 4d. De fik gården mod aftægt til Ane og hendes broder Niels Bondesen Nielsen. Det var småt i mange år. Jorden var udpint, produktionen kostede for lidt, og kunstgødning var ikke kommet frem. Vejene var forfærdelige især om vinteren. Udviklingen var gået helt i stå i landbruget under 1. verdenskrig. Indtil 1915 tærskedes med plejl; da anskaffedes en hestegang til at trække tærsk-

maskinen med halmryster og en hakkelsesmaskine. Til belysning brugtes petroleum, hvortil der blev udleveret rationeringsmærker, men det kunne ikke slå til. Mange havde får, og af talgen herfra støbtes tællelys, men det var en dårlig belysning. Carbidlygter brugtes især som cykellygter, de lyste godt, men var vanskelige at holde i orden. Da kom elektriciteten, se I, s. 257 f. På 20a blev kraft og lys lagt ind til jul 1920. En 5-hestes motor kostede 2000 kr. 1926 fik man halvpårt i en selvbinder, som svigerfaderen Niels P. Nielsen gav. 1929 halvrenser tærskværk. 1930 ny stald og lade. Stuehuset var blevet sat i stand 1919 før brylluppet, hvor også aftægtslejligheden i den vestre ende var blevet gjort i stand. I den nye stald var der plads til 3 heste, 30 kreaturer og 6 svinestier. Pris 10.000 kr. for byggeriet. Samtidig blev anskaffet tørvasker fra Nr. Åby til roer, den første i Janderup. Den skulle have en bestemt længde og blev fundet på Statens redskabsprøvestation.

1924 begyndtes vejforbedring. 1927 købte Niels A. Madsen en vej, der førte fra gården over til Nybrovej, hvor han fik vejret. Prisen var 250 kr. plus hegn og indgrøftning.

Efter 1. verdenskrig var kunstgødning og oliekgær begyndt at komme frem. 1925 blev der købt 5½ td. ld. hede i Bredmose ved Stiftshøje; den blev opdyrket med traktor og merglet med 120 læs fra Blaksmark. Det kom med mergelbanen og blev læsset af øst for heden. 1935 blev 6 td. ld. opdyrket på Søvigehede, også med traktor. Mergel kom med banen til Henne st., og derfra kørt ud med lastbil. 1954 blev de sidste 2 td. ld. hede ved Søvig opdyrket, og nu var der lige så megen agerjord til gården, som før Niels Chr. Nielsen begyndte at sælge fra 1880.

De dårlige år i 30'erne satte alt landbrug tilbage. Svin kostede 35-40 kr. Gode kreaturer 12-14 øre pundet. Der kom svinekort for at regulere tilførslen. Sidst i 30'erne bedredes priserne, og svinekortene faldt væk, da 2. verdenskrig udbrød. Under krigen skulle al rug og hvede afleveres samt en del andet korn efter grundskyld. Svineproduktionen måtte sættes ned igen, men priserne var gode. Efter befrielsen tog udviklingen rigtig fart. 1948 gummivogn, 1949 ajlekule under møddinghuset, svinehus i den søndre ende, 1949 gl. Chevrolet personvogn, som man byttede væk for en radrenser 1955, 1950 en blæser, 1951 maskinhus. 1955 4-radet roerenser, 1957 siderive samt gødningsspreder.

1955 blev gården afstået til sønnen Niels Chr. Madsen, f. 1926, for lån i kreditforeningen 51.000 kr., lån i Varde sparekasse på 10.000 plus aftægt til forældrene. 1940 havde Kirstine og Niels A. Madsen købt 28a i Vesterbyen til datteren Anne og hendes mand Åge Hansen for 40.000 kr. 1954 købte Åge Hansen bygningerne fra 34a og flyttede dertil, og Kirstine og Niels A. Madsen flyttede så ind i det gamle stuehus på 28a. Kirstine flyttede efter mandens død til asylet i Janderup og solgte den nedlagte gård.

Niels Chr. Madsen blev g. m. Karen Birgit Larsen, f. 1932 i Hesselager. De

byggede svinehus 1965. Besætningen er nu på 24 køer, 50 stk. opdræt og 200 svin.

Niels A. Madsen interesserede sig meget for sogne- og slægtshistorie og var med i det første lokalhistoriske udvalg. Han har efterladt værdifulde optegnelser, som er brugt i gårdens historie.

XVI B (1402½) MAT. 8, GL. KRO OG FÆRGEGÅRD, ÅKIRKEVEJ 47.

Ved udskiftningen kaldes stedet »Skipperhuset«, så her var måske et hus, inden der blev tillagt jord. I 1785 drev Knud Christensen ejendommen. 1787 nævnes den som »en Priviligeret Kroe«, og den blev da drevet af Seboe Chr. Christensen og hans kone, Maren Povelsdatter. Knud Christensen overtog ved den tid nabohuset. Seboe Christensen var født 1761 i Sdr. Hebo som søn af Chr. Sørensen og Abigael Cathrine Blæhr. Hans farbroder, Seboe Chr. Sørensen, var møller i Grydvad. Seboe Chr. nævnes med tilnavnet Bruun, hvilket navn han havde arvet efter sin farmor, Magdalene Carstensdatter Bruun i Hyllerslev. Han må være rejst fra sognet ret tidligt, for han nævnes ikke efter 1798, da »Zeeboe Bruuns Kone« døde 29 år gammel. Formentlig var det ham, der overdrog stedet til Frands Bennetsen. Seboes datter, Apel Katrine Seboesdatter, tjente i 1814 på Hannevanggård.

I 1797 fik Frands Bennetsen skøde på gård og kro. Han var født 1764 på matr. 25a, og han nåede at blive gift 4 gange. På den måde blev han fader til 16 børn, skønt han var hele 34 år, da han blev gift første gang. Hans første kone var Pernille Nielsdatter på 15a, datter af Niels Pedersen og Dorthe Simonsdatter. I dette ægteskab var der 3 sønner. Pernille døde i 1806. Året efter giftede Frands sig med Ellen Nielsdatter, f. 1778 i Kjelst, datter af Niels Christensen og Ellen Jensdatter. Her var der 5 børn. Ellen døde 1815. Samme år 3. ægteskab med Ellens søster Kirstine, f. 1790. Her var der 2 sønner. Kirstine døde 1819 og kort efter giftede han sig 4. gang med Dorthea Katrine Thomsen, f. 1796 i Billum Tarp, datter af Thomas Christensen og Karen Thuesen. Med hende fik han 6 børn. Han døde i 1834.

1812 blev der opført en ny firlænget gård. Udlængerne blev ødelagt af vandet i 1909, men stuehuset eller kroen står endnu i dag. Skønt kroen ligger på en lille sandbanke, har den adskillige gange været oversvømmet under de store stormfloder. Vandet har dog aldrig været inde i selve krohuset, men i stald og lade og beboelse. 1825 måtte familien flytte op på høløftet under en stormflod og her blev datteren Karen Frandsen født. Hun blev altid kaldt Karen Wandflo' (mor til Niels Bondesen og Dorthea Clausen). 1826 lod Frands opføre et hus mat. nr. 8d, som tilflugssted under senere stormfloder.

I 1844 opholdt Fr. Bennetsens 28'årige søn, Christen, sig i Rødenæs syd for Tønder. Han havde i 1845 – som værnepligtig – »Tilladelse til 1 Aars Vandring i Hertugdømmerne som Steenklover!«

Ved et julegilde på kroen, formentlig natten mellem 9. og 10. januar 1852, blev ejendommen omringet af vand på alle sider. Nogle mænd slap derfra i nattens løb, men kvinderne måtte blive på kroen til daggry, da de blev sejlet derfra (bind I, side 14).

Dorthea giftede sig igen i 1835 med Ole Hansen, f. 1798 i Vibæk, Alslev. Han havde i sine unge dage været tjener hos den kendte storkøbmand, hofråd Joseph Hambro (1780-1848) i København. Ole Hansen havde været viden om som hofrådets tjener, især i det sydlige Europa og Norge. Det havde været nemt at rejse i syden, men Norge var et lukket land for jøden Hambro. Man sagde, at i Norge fandtes hverken jøder eller storke. Men Norge trængte til penge efter adskillelsen fra Danmark og Hambro var villig til at yde et lån. Han begav sig af sted over land, men fik et længere ophold ved den norske grænse, idet den norske regering havde svært ved at omgå den lov, den selv havde fået vedtaget. Hofråden belavede sig på at tage hjem igen, men så fandt et lyst norsk hovede ud af, at man kunne lade loven »sove for een dag«, mens lånet blev bragt i orden. Ole Hansen samlede tit en lyttende skare om sig, når han fortalte om sine oplevelser hos hofråden. Han fik skøde på kro og gård i 1841. Dorthea døde 1866, Ole 1878.

Kroen har naturligvis været anlagt for søfartens skyld, og her har været livligt i ældre tid, men det ebbede ud. Da mejeriet blev bygget 1883, blev stilheden brudt for en kort tid, idet byggematerialerne blev sejlet hertil på lægtene fra Fanø og Esbjerg og losset ved en interimistisk anlagt landingsbro. Også kul til mejeriet blev leveret ad søvejen i disse år. Fra 1887 til 1894 blev de sejlet hertil på everten Ane Catrine af Fanø.

Færgeriet: 1795 søgte Knud Christensen om bevilling til at drive færgeri ved Janderup færgeplads, hvor der var kørested over åen. Han tilbød at betale 1 rdl. om året i afgift, men Jørgen Jensen søgte samtidig om en lignende bevilling, som blev støttet af underskrifter fra flere af egnens folk på foranledning af stiftamtmanden. Men alsleverne ville under ingen omstændigheder anlægge vej til færgestedet, og Vardes borgere var heller ikke begejstret for sagen. Den stilledes i bero, for at egnens folk kunne blive enige, hvilket først synes at lykkes i 1818, da Frands Bennedsen fik færgeret mod en årlig afgift på 2 rdl. sølv til befordringsvæsenets kasse. 1835 fik Ole Hansen bevillingen. 1847 søgte han om tilladelse til at drive pramdrift dvs. overføre heste, vogne kreaturer, men nu protesterede færgemanden i Tarpbage Niels Bertelsen. Han mente at have færgeretten over åen helt til Janderup kirke og mente ikke, der var behov for mere end een pram på den korte strækning. Han skrev til generalpostdirektionen, at hellere end at dele pramfarten med nogen ville han for en moderat betaling overlade sin ret til Ole Hansen, hvis det skønnedes, at Janderup var bedre egnet end Tarpbage som pramsted. Dog var han fortrydelig over sine tabte investeringer i brohovedanlæg m.v. Gælden herved til postkassen ville først være tilbagebetalt to år senere. »Jeg er allerede

Mat. nr. 8a. Omkr. 1905.

temmelig af alder, mit sted er lille, jeg har ingen formue, jeg havde håbet, at pramfarten kunne have beredt mig en tålelig fremtid«, skrev han, men det hjalp ikke. Ole Hansen fik eneretsbevillingen med samme takster som ved Tarphage, hvor færgeriet jo alligevel fortsatte. Men i længden har pramfarten nok ikke kunnet svare sig, for i 1853 ved det årlige syn på færgematerialet omtales kun »2 både i sejlbar stand med årer og stager«. 1865 fik Frands Thomassen bevillingen til færgefarten, men indtægterne var så ringe, at gebyret på 13 rdl. 48 sk. blev eftergivet. Senere søgte Frands Hansen om tilskud fra amtet til driften, som bevilgede 50 kr. årligt, som han endnu i 1892 oppebar, men derefter findes færgeriet ikke omtalt, så det må være nedlagt kort tid efter.

Det fortælles, at når man i mørke aftener kom sydfra og ville over åen, skulle man begynde at råbe ca. 150 alen (ca. 100 m) før åen, så kunne det i reglen høres i kroen. Derimod kunne det ikke høres i kroen, hvis man råbte fra selve åbredden. Man sagde, at strømmen i åen tog lyden med sig.

1862 overgik skødet til sønnen Frands Thomsen Hansen, f. 1836, g. m. Petronelle Nielsdatter, datter af Niels Frandsen i Tarp. De drev derefter kroen. Den 1/2 1890 »logerede« på kroen den 54'årige Jens Kovang, der var under fattigforsørgelse. Han var en drikfældig omstrejfer, kaldet »Jens Kuwn«, og han plejede at sige om sig selv: »a er Jens Kuwn fra Lu-n, a gjør ingen u-n« (jeg er J. K. fra Lunde, jeg gør intet ondt). Han vandrede rundt i det meste af V. Horne herred og overnattede i stalde og lader, ja lå sommetider i det fri på heden, især ved Orten og Bahl. Han var lille og hjulbenet, han havde en skade i ryggen og gik langsomt, støttede sig til en tyk kæp. Han døde på Lunde fattiggård den 2/11 1906.

Frands Th. Hansens og Petronelles yngste datter, Dorthea, f. 1873 blev i 1902 gift med Peder Toksvig Arentsen, f. 1871 i Skarrild. han havde været kommis i brugsen hos sin broder. Den 3. december 1909 blev flere af kroens bygninger ødelagt under den store stormflod. Ellen Lund, f. Arentsen,

Kristen Sørensen
Riber,
kld. »Kre Riwer«.
Fot. 1969 af
Knud Jensen.

Bryndum, har fortalt, at vandet stod én meter op i stuerne. Hun og broderen Arild sad på et bord og plaskede med føderne i vandet, men da bordet begyndte at flyde, måtte de skyndsomt op på loftet. To grisesøer blev bundet til nogle brædder og lagt tværs over en kobås. De små grise blev puttet i en gammel kiste og bragt op på loftet. Bølgegangen og stormen i forening fik huset til at svaje og give sig, så det var en rædsel. Vandet blev presset ind gennem porten mod vejen og nogle af murene på udhusene blev underhulet og væltede. Alt blev ødelagt af vand. 1910 rev man længerne ned og opførte en ny stald og lade mod vest. 1911 var vandet også inde under stormfloden, men huset holdt stand.

1913 blev kroen »tørlagt«, idet afholdsforeningen købte spiritusbevillingen. 1917 blev den nye stald og lade revet ned, og materialerne brugt til en ny stald hos Jens Baun Jensen, Sdr. Hebo (Carl Nielsen). 1918 ophørte kroen. Bygningerne blev solgt til Hans Jensen Schou, kaldet Stuer Hans Schou, en meget stor og stærk mand, som gik på dagleje i sognet. Det fortælles, at han i høsttiden måtte have 2 piger til at binde op efter sig, da han tog så brede skår

med sin le, at een ikke kunne følge med. Ligeledes var han helt suveræn til at tærse med plejl. Under reparation af taget på Karl Poulsens lade (Arne Damgård) faldt han ned og slog sig ihjel.

Frands Hansens ældste søn Ole Hansen, f. 1863, var noget af en drømmer og ikke interesseret i landbrug. Han hjalp til på kroen, til den blev nedlagt. Så fik han sit ophold hos Niels Bondesen og Karen i V. Janderup, indtil de emigrerede til Amerika 1922. Siden boede han hos Mary og Jens Baun, Åkirkevej, hvor han hjalp til med fiskeri og hønseri. Han skrev mange smukke digte og sange og var meget efterspurgt som lejlighedsdigter. Han døde 1944.

1929 købes den gamle kro af Christian Sørensen Riber (1896-1976). Kræ Riwer blev han kaldt, men det var ikke et navn han yndede. Han levede af forskelligt løst arbejde bl.a. hos SAEF. Han var en god fortæller og kunne redegøre for lokale forhold mange år tilbage. I hans tid forfaldt bygningerne og blev af arvingerne solgt til entreprenør Hans Simonsen, Guldager, for 300.000 kr. Han er af gammel janderupslægt. Bygningerne er nu blevet smukt restaurerede, og grunden indhegnet.

Før bilismens tid var åen på dette sted et yndet mål for søndagsudflugten for sognets beboere. Varde sejlklub har i mange år bekostet udlægningen af en anløbsbro på stedet, og Janderup kro blev et week-endmål for mange sejl- og moterbåde ikke blot fra Varde, men også fra Esbjerg og Ribe.

MAT. 8d.

Denne lille ejendom blev opført af kromand Frands Bennetsen 1826 efter den store stormflod året før for at have et tilflugtssted under en eventuel ny stormflod. Det har formentlig været lejet ud i flere år.

Kromand Frands Hansen fik skøde på det i 1862, da han overtog kroen. 1881 blev det solgt til sadel- og skomager Peter Petersen, f. 1857 i Halk, Sønderjylland, g. m. Ane Kjerstine, f. 1852 i Brøndum. Der hørte 2 td. og 3 skp. land til huset, som bestod af en beboelses- og en staldafdeling. Besætningen var i 1906 2 stk. hornkvæg, 2 svin, 40 høns og et antal bistader. Peter Petersen var ringer ved kirken i mange år og desuden bælgetræder, indtil elektriciteten afløste ham.

En søn, Valdemar Petersen, var kunsthandler i København. Han testamente-rede en fin malerisamling til sognet. Billederne er ophængt i skolen, på biblioteket, i forsamlingshuset »Eventyrgården« og på De gamles Hjem.

En anden søn, Hans Klemmen Petersen, lærte skomagerhåndværket hos faderen og havde forretning på hjørnet af vejene Vesterled og Åkirkevej i stationsbyen. 1946 fik han skøde på ejendommen, og den blev lejet ud. 1957 solgt til Svend Hansen på 11d, som først lod huset indrette til sostald, men senere lod det nedrive.

Huset lå noget vest for Åkirkevej, mellem mat. nr. 11d og 44.

Mat. nr. 8d. Ane K. og Peder Petersen, Valdemar, Laura og Klara. Ca. 1910.

MAT. NR. 44, »STAUNBO«, ÅKIRKEVEJ 40.

1793 købte Maren Andersdatter (1752-1822) fra 14a, og hendes mand, hollænderen Jan Jager, et jordstykke af *Knud Christensen* for 50 rdl.; det var 48 x 20 alen stort. De lod opføre et hus på stedet; det kaldes i gamle papirer for »Hollænderhuset«, senere fik det navnet »Staunbo«. Det står endnu og er vel sognets ældste hus, bortset fra kirken. Jord og hus blev betalt af Marens broder Anders, som ifølge sagnet måtte flygte fra sognet. Under hoveriarbejde, vistnok på Hennegård, ville Anders beskytte sin kæreste, Louise, mod herremandens tilnærmelser, men da herremanden gav ham et rap af sin stok, gik Anders amok og gav herremanden et lag høvl med hans egen stok. En sådan bedrift kunne kun resultere i forfølgelser og ydmygelser fra herremandens side, så Anders forsvandt og tog ud at sejle.

Efter et forlis, hvor kun han overlevede, kom han til Holland og blev udlært som spejlmager. Han sendte bud efter Louise, og de blev gift. Anders oparbejdede en meget stor og fin forretning. Men Louise kunne ikke falde til i det fremmede, så for at opmuntre hende, sendte Anders bud efter sin søster. Hun traf her Jan Jager, blev gift med ham og fik en søn. Imidlertid lod de sønnen bortadoptere til Louise og Anders og rejste selv til Janderup. – Jan Jager døde 1797, og året efter giftede Maren sig igen med skomager Chr. Holm. Da han også døde, giftede hun sig 3. gang i 1808 med Lars Jørgensen (1762-1838). 1823 tilskødes huset Marens søn, Jens Adam Jager, som hans mødrene arv mod, at han betaler aftægt til Lars Jørgensen med 64 rdl. årligt.

Mat. nr. 44. Med køer som trækraft. Kusken er Hans M. Nielsen.

Lars Jørgensen blev formentlig boende i huset til 1834, da det sælges til husmand Hans Nielsen Poulsen (1761-1850), g. m. Mette Nielsdatter (1789-1872), fra 14a og niece af den gamle spejlmager. 1836 til datteren Karen Nielsen (1811-1860) og svigersønnen, Hans Pedersen Schmidt (1812-1847) fra Brøns. Han var skomager. Han omkom ved en drukneulykke ved Sønderho. 1875 skøde til datteren Anna Kirstine Schmidt (1845-1912) og svigersønnen Jens Madsen Nielsen (1842-1922) fra Borre, Ål. Han var desuden hjemmeslagter og tækkemand m.v. Han var meget aktiv i afholdsbevægelsen. 1914 går ejendommen til sønnen, Hans Marinus Nielsen, kaldet Madsen, f. 1885, g. m. Jensine Birgitte Lambertsen (1891-1936) fra Vejrs. Hans Madsen kunne mange ting. Han var foruden at passe ejendommen hjemmeslagter, tækkemand, skorstensfejer, graver og passede engvandingen i mange år. Han købte jord til bruget. Han giftede sig 2. gang med Karen Marie Pedersen, f. 1890 i Kvong, men ægteskabet blev senere opløst.

1954 solgtes bruget til Henning Østergård Jensen, f. 1921 på 38a, g. m. Ova Birgitte Skovdal, f. 1916 i Trøndelag, Norge. Han drev ejendommen de første år, men lejede så jorden ud. Han arbejder som postbud og var sygekassere fra 1963-1970.

XVI C (1402½)

1785 og 1787 havde organist Jonas Joensen denne fjerdedel af XVI. Han var født omkring 1755 og var søn af organisten i Varde. I 1787 var han gift med

Kirstine Nielsdatter, hans andet ægteskab. Gården synes at være udstykket og nedlagt i 1790'erne. Joensen flyttede til Hyllerslev inden 1800. Her boede han i et gadehus (se dette).

XVII (10610), MAT. NR. 21 OG 22, KAPITELSGÅRDEN.

XVII må være een af de 3 gårde, Ribe kapitel ejede til reformationstiden. Som nævnt foran gav fromme mennesker i den katolske tid ejendomme til kapitlet, men man kan ikke se, hvilken af disse der var gård XVII. Antagelig var den dengang en brydegård (se Billumgård). Giveren kan måske være mag. Jakob Lange eller dekanen Th. Lange. XVII var byens største gård. I første del af 1600-tallet var fæsteren muligvis Mads Jørgensen. Han var g. m. Karen Christensdatter fra Hesselmed gods. 1630 stævnedes proprietæren Chr. Lange ham og krævede ham dømt til at betale 3 mk. »i førlønn« o. a., hans kone restede med. Mads lovede at betale inden 14 dage. Her er tale om førlov. Hvis en fæster efter opsigelse flyttede sine ejendele, skulle der betales 3 rigsmk. til den, der ejede herligheden af gården, næsten altid godsejeren. Det samme gjaldt ved arv, der førtes udenfor området. Da her er tale om mere end førlov, er det mest sandsynligt, at Karen flyttede fra en fæstegård. 1649 blev en Jørgen Madsen gift, måske en søn, der havde overtaget en gårdspart. 1661 var der 2 fæstere, Bertel og Thomas Nielsen. Bertel blev 1663 g. m. Maren Jørgensdatter fra VIII. Han havde 1666 2 staldstude. Det var da kanniken K. Schinkel, der nød indtægterne af XVII. Landg. var 8 ørte rug, 1 svin og 1 rdl. gæsteri. Gården udlagdes nu som ryttergods. 1686 havde Bertel sået 5 td. rug, 14 skp. byg, 1½ td. arre, 2 skp. boghvede og avlet 10 travrer rug á 2 skp., 15 travrer byg á 2½ skp., 6 travrer arre á 3½ skp., 1 læs boghvede og 12 læs hø. Han havde 3 heste, 1 plag, 3 køer, 1 kvie, 2 stude, 2 kalve, 1 svin og 6 får. Stuehuset var på 22. fag, laden 20, en kvist 2 og fæhuset 12 fag. Der manglede 6 bjælker, 10 spær og 10 stolper. Bruget var godt; manden var vanfør, men kunne svare udgifterne. Gårdmanden, Thomas, havde samme udsæd, men lidt større avl, især af rug. Han havde 3 bæster, 1 føl, 2 køer, 2 ungnød, 1 kalv, 1 svin og 4 får. Stuehuset var 14 fag, 1 herbergshus 3 fag og fæhus 8. Ved novembertide var laden blæst om. Til opbygningen manglede endnu 30 alen ledere, 16 stolper, 16 sparrer og 80 lægter. Året før havde han lånt korn, men han kunne betale tilbage dette år. Thomas var af »temmelig tilstand«. Bertel døde 1699, og året efter hans enke. 2 brødre fra Bredmose, Niels og Morten Pedersen, fik nu gården i fæste. Niels' datter Mette blev g. m. Jens Frandsen, og de overtog hendes fars gårdspart 1712. Ved rytterauktionen 1719 købte kaptajn Antoni Gynther v. Elbricht gården, men afhændede den kort efter til Anders Nielsen på Søvig. XVII hørte så herunder til 1770, da de 2 fæstere købte deres gårde i selveje. Den blev først delt i 2 adskilte gårde efter 1719.

XVII A (5301½), MAT. NR. 21, ÅREMESTERGÅRDEN,
VESTERLED 85.

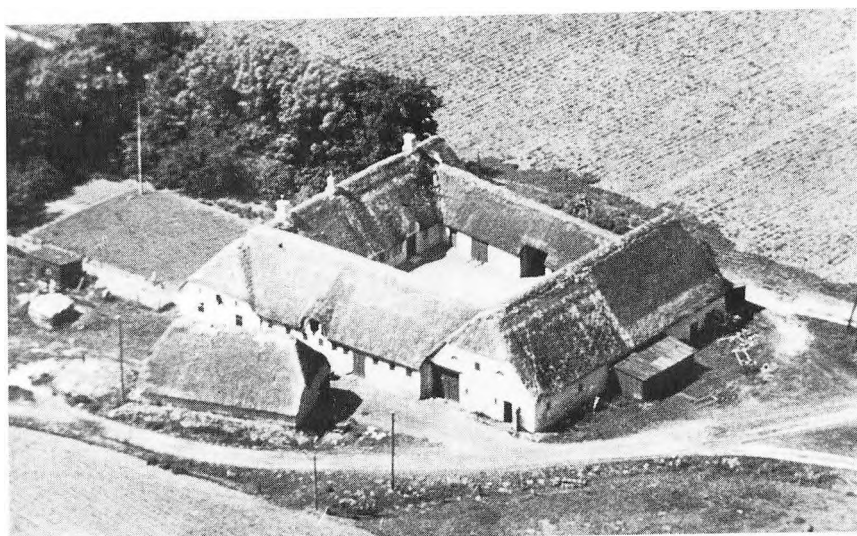
Morten Pedersen var fæster her 1719 og var det måske til 1741, da sønnen Niels Mortensen holdt bryllup med Ane Hansen. 1778 gik gården til sønnen Morten Nielsen (1751-1830). Han blev kaldt Morten Wøwster og har vel været væver. Han blev 1778 trolovet med Marie Christensd. (1754-1826) fra Grydvad og samme år gift i Janderup kirke. Ved udskiftningen 1786 nævnes således (»No. 11) Morten Nielsen, fæstebonde til Jep Madsen i Blaksmark, beholde I) deres egne tofter, II) en ager fra deres gårde til landevejen, som de selv forhen har haft, III) norden landevejen ved byen bliver det øster skæl af deres agerjord, den øster kant af teglladen og skellet i den nordre ende udviser mål og taxning. Skoleholderen tillægges af gaden, indhold 6000 alen² ved huset, og det øvrige af ham tillagde i agrene næst byen, østen for Bonde Nielsen. mat. nr. 22a og Morten Nielsens agerjord.«

1788 blev Morten Nielsen selvejer, og 1814 flyttede han gården, der indtil da havde ligget tæt ved mat. nr. 22a, hen på det nuværende sted. Gården lå ved vejen om ad Vesterbyen, men da jorden frasolgtes nabogården, købte Morten Nielsen bygningerne her, hvor gården nu ligger. Der var 10 børn i ægteskabet. En søn blev ejer af 28a, en anden, Jacob Mortensen (1789-1847), fik gården 1826 for 350 rdl. i rede penge plus aftægt til forældrene til værdis 30 rdl. sølv eller naturalier. Han blev 1827 g. m. Pernille Pedersdatter, f. 1804 på 26a. De havde 6 børn, hvoraf 4 nævnes i gårdhistorien. Da Jacob Mortensen var død, drev enken gården videre med sønnen Morten Jacobsen (1828-1889) som bestyrer. Hun lod stuehuset ombygge og udvide. Om dette byggeri har Knud Jensen skrevet i »Fra Ribe amt 1962«. Da stuehuset blev nedrevet 1957, afslørede 6 jydepotter under gulvet i storstuen, een potte i hvert hjørne, een midtpå i hver langside. I een af potterne lå en stump træ, hvorpå der med blyant var skrevet »1854 d. 29. juli«, og nedenunder »C. B.« og »F. P.« F. P. står for Frands Pedersen, der var murer og altnuligmand i Janderup på den tid. 2 af potterne blev knust under optagningen og smidt væk; een har Knud Jensen i sin besiddelse, to plus træstykket kom på Nationalmuseets 3. afd., og den sidste potte er endnu på gården hos Anders Sørensen.

1860 købte Morten Jacobsen gården af sin moder for 6000 rdl. plus aftægt til hende og ophold på gården. Morten deltog i 3-årskrigen; han kørte med forsyninger og kom ikke noget til. Han deltog aktivt i sognets liv og havde mange tillidshverv. Han sad i sognerådet fra 1874-80 og var rettens forligsmand. Han var en begavet og beskeden mand. Det blev sagt, at nok var det kammerråd Vandborg, der var sognerådsformand af navn, men det var Morten, der var det af gavn. 1879 blev landevejen fra Tænd Piw (Hvilested) ført gennem Janderup. Egentlig skulle den have gået syd om byen, men Morten fik som sognerådsmedlem forpurret, at den kom til at gå gennem hans marker. Den nuværende vejføring slår en bue. Denne bue kaldes af

folkeviddet for »Morten Jacobsens bugt«. Han var gift 1. gang med Caroline Andersen (1831-1869) fra 24a og 2. gang 1870 med Anne Marie Jessen (1839-1903) fra Mosevrå. Hun var en energisk kone, der forlangte meget både af sig selv og andre. Pigerne skulle f.eks. strikke, mens de spiste deres mad; tiden måtte ikke spildes. Da Morten Jacobsen døde 1889, blev hans kiste båret fra gården til kirken med den nyindviede fane fra afholdsforeningen i spidsen for ligtoget. – Anne Marie drev gården til 1895, da hun solgte til sønnen Karl Jacobsen (1871-1970). Han var g. m. Nicoline K. Madsen (1872-1952) fra 12a. I de dage havde man et begreb »vestjysk tid«, hvilket ikke var udtryk for præcision, nærmest tværtimod! Karl Jacobsen selv var en meget præcis mand og forlangte det samme af andre, men det var ikke nemt. Sognets selskabelighed dengang bestod af et antal »mælmegilder« efterår og vinter igennem. Det var et stort måltid med varme retter og koldt bord. Man inviterede til kl. 18 og ventede så at se gæsterne kl. 19 eller deromkring. Ved en sådan lejlighed inviterede Karl Jacobsen sin fætter Thue Mikkelsen til kl. 17,59 præcis! Thue og Pernille, der godt kunne lide en spøg, bestemte at komme til den tid. Men – Karl var i stalden, Line dækkede bord, og Maren Olesen i køkkenet var netop begyndt at lave maden! Da så Thue og Pernille senere på vinteren inviterede til »mælmegild« til kl. 18, arriverede Karl og Line på slaget – men fætrene kendte hinanden, så Thue og Pernille ventede dem i stadsen. De fik sig så en god snak, til de øvrige gæster indfandt sig en times tid senere.

Karl og Lines ældste søn, Morten Jacobsen, f. 1898, skulle have haft gården, men han døde af sukkersyge i en ung alder. 1940 solgtes gården ud af slægtens

Mat. nr. 21a. Gården 1950.

Mat. nr. 21b. Janderup mark.

eje, hvor den havde været i 241 år. Køberen var Anders Sørensen, f. 1909 i Bounum, Horne, g. m. Esther Pedersen, f. 1917 i Lunde. De byggede svinestald 1951, moderniserede stalden 1954 og byggede nyt stuehus 1957 (se ovenfor).

MAT. NR. 21b, BAKKEGÅRDSVEJ 41.

Udstykket 1858 til datteren Ane Marie Jacobsen, f. 1832, som det år blev g. m. sejlskipper Thue Nielsen, f. 1831 i Billumtarp. De byggede et husmandssted på parcellen. Stuehuset herfra står endnu, dog er stråtaget byttet om til fast tag. Jorden skulle Ane Marie Thues passe, mens manden sejlede. Hun vævede også for folk. Thue Nielsen havde 1850 tegnet nogle aktier, så han kunne få et skib bygget hos broderen Thomas Nielsen i Billumtarp. Det blev søsat i åen og fik navnet »Familiens Håb«. Han sejlede bl.a. på Hamborg, men hvert efterår kom han med last hjem til Janderup kro, hvor skibet blev trukket på land og lå vinteren over. Han omkom ved en ulykke på skibet 8. august 1873. Skibet lå ved Amrum, da Thue Nielsen ville ordne noget forude og stod på den jernkæde, der gik fra bov til bovspryd, men bolten, der holdt kæden fast, gik pludselig gennem boven, og Thue faldt i vandet, hvor han slog sig på ankeret. Den aldrende medhjælper ombord kastede et reb ud til ham, men Thue var så medtaget, at han ikke kunne gribe rebet. Han kom op 2 gange, men blev så dernede. Han blev begravet på Amrum. Skibet blev sejlet hjem til Janderup, hvor skipper Andreas Nielsen købte det. Han sejlede med det et par år, men konkurrencen fra jernbanen og den nye havn i Esbjerg slog ham ud. Skibet blev ophugget 1875 i Janderup. – 1885 får enken skødet på ejendommen, som hun driver videre til 1892. Deres eneste søn, Jacob

Mat. nr. 21d. Fra v.: Elias Jakobsen, Karen, Morten, Pernille, Carl E. og Mads på Holmen.

Nielsen, giftede sig til 9a. Den næste ejer var Søren Kristensen, f. 1867 i Janderup, gift 1. gang med Ane Poulline Kristensen (1862-1903) fra Ål, 2. gang med Jensine Eskildsen (1884-1958) fra Borris. 1958 flytter Søren på De gamles hjem og sælger til Chr. Hansen, f. 1921 i Hejnsvig, g. m. Lilly Kirstine Nielsen, f. 1923 i Bilstoft, Næsbjerg. Han arbejdede hos Severin Sørensen på cementstøberiet og var fyrbøder på mejeriet, indtil han måtte søge invalidepension p.g.a. sygdom. Han udfører træskærerarbejder som tidkort. Han solgte 1971 jorden til Thomas Knudsen på 35a.

MAT. NR. 21d, JANDERUPHOLM.

Udstykket 1879 til en søn Elias Jakobsen (1838-1898). Han havde forinden haft en ejendom på hjørnet af Ribevej og Esbjergvejen i Sdr. Varde, hvor der foruden avlingen også var en kro. Han var g. m. Dorthea Nielsen fra Billumtarp, efter hvem kroen fik navn. Kroen er nedlagt forlængst, men ejendommen hedder stadig »Dortheasminde«. 29. januar 1864 blev Elias indkaldt, og krigen brød ud 2 dage senere. Han lå ved 13. inf. reg. 6. komp. som nr. 516, var med i slaget ved Dybbøl, som de forsvarede i 10 uger, men jo måtte rømme 18. april. Han kom hjem efter fredsslutningen i oktober, uskadt, men mærket af sin oplevelser. Han fik senere en medalje, som familien hænger om. Konen var da død af tyfus fra to små børn. Han må sælge kro og ejendom og flytter hjem til sine forældre, hvor den lille pige får ophold, hvorimod drengen kommer i pleje hos Marie og Thue Nielsen på Janderup mark. Da Højer slusen skulle bygges, investerer Elias og fætterten Frands Bennetsen, f. 1836, penge i entreprenørvirksomhed, men vejret er så dårligt det år, at arbejdet ikke kan komme i gang. Folkene skal alligevel have

løn. Fætrene taber deres investerede kapital, og rejser hjem, hvor Elias 1876 indgår nyt ægteskab med Karen Madsen (1850-1931) fra mat. nr. 5, Nr. Hebo. De opfører et husmandssted på parcellen på Janderupholm og får jorden under plov og i kultur. De havde 3 køer, 2 kalve, 2 stude som trækdyr og 2 svin (et til terminen og et til saltkarret). Studene blev lejet ud til æltning af ler, når der skulle bygges. Gårdene havde heste, hvis hove ikke egnede sig til æltning. Det var Karen, der i alt væsentligt passede ejendommen, for Elias var hjemmeslagter i vinterhalvåret med en stor kundekreds i alle vestersogne. Om sommeren var han tækkemand med omtrent samme distrikt. Desuden var han trækker for seilskibene på åen. Datteren af 1. ægteskab døde som 17-årig hos bedsteforældrene, sønnen Peter emigrerede til USA, hvor han gjorde det godt.

Efter Elias' død drev Karen Jacobsen ejendommen videre sammen med sin søn Karl Elias Jacobsen (1881-1972). Han kørte mælketuren fra V. Janderup for at supplere indtægterne. 1917 solgt til Jens Marinus Nielsen, som var ugift. Han havde mælketuren og handlede desuden med kreaturer. Karen og Karl E. Jacobsen flyttede til et lille hus ved 21a. Han arbejdede i mange år som håndlanger hos H. A. Iversen. Senere etablerede han vognmandsforretning.

1923 solgtes ejendommen til Søren Nielsen Sørensen, g. m. Poulina. De blev skilt 1932, og Poulina havde ejendommen til 1939, da kreditforeningen overtog den. 1940 til Niels Pedersen, g. m. Marie. 1957 til Asmus Pedersen, 1960 Hans Rasmussen, i 1962 til Mary Larsen. Nuværende ejer er sønnen Chr. Larsen.

XVII B (5301½) MAT. NR. 22, V. JANDERUPVEJ 9.

Her fortsatte Jens Frandsen, senere Niels Nielsen, der først døde 1754, 82 år gl. Bonde Nielsen overtog senere fæstet og købte gården i selveje. 1813 skøde til sønnen Niels Bondesen, f. 1784, g. m. Kirsten Margrethe Olesdatter, f. 1794, datter af Kirsten Nielsdatter og Ole Frandsen, Hyllerslev. Deres 8 børn bosatte sig alle i sognet. 1827 blev hele gården bygget om, og det er nogle af disse bygninger, der står i dag. På en mursten i laden står ægteparrets initialer. 1834 døde Niels Bondesen, og enken drev gården videre. 1848 lod hun en parcel nord for oksbølvejen udstykke til sønnen Ole Nielsen, f. 1818. 1851 solgte hun gården til den ældste søn Bonde Nielsen, f. 1816 og g. m. Karen Frandsen, datter af kromand Frands Bennetsen og Dorthea Katrine Thomsen.

I 1864 var der østrigske soldater indkvarteret på gården. De beslaglagde den store stue, hvor de sov på halmknipper. I den anledning blev døren mellem storstue og dagligstue forsynet med en solid slå, som sidder endnu. – 1882 skøde til sønnen Niels Bondesen (1857-1944) g. m. Karen Mikkelsen (1863-1957), datter af præstegårdsforpagter Ole Møller Mikkelsen. Niels

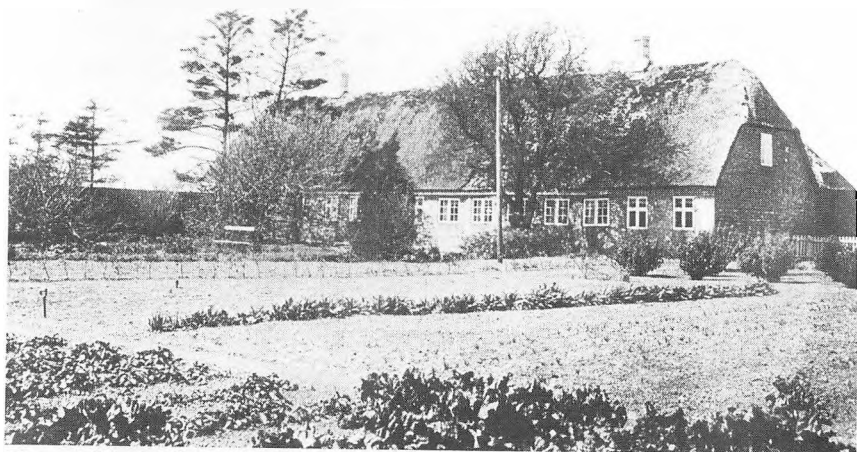
Bondesen havde ikke den store interesse for landbruget. Han var en habil jæger, kunne skyde 2 bekkasiner ad gangen, een med hvert løb. Han fiskede en del i åen, men kun til eget brug. Han havde mange tillidsposter, var sognerådsformand fra 1907-13. Desuden var han et selskabsmenneske, der med sit lune var midtpunkt i ethvert selskab. Både han og Karen ville gerne have et slag kort. Hun var en myndig kvinde, og den der måtte tage sig af gården i det daglige. Også hun var selskabsmenneske; de havde mange venner. – Deres 4 ældste børn emigrerede til USA, og den ene søn var sømand.

1922 besluttede de at rejse på et længere besøg hos børnene i Amerika sammen med den yngste datter. Tilbage blev den anden søn, Ole Bondesen, som fiskede fra Esbjerg. I forvejen havde de solgt jord fra, nu solgte de en mark nord for oksbølgevej til Kristoffer Olesen. Gården var nu et husmandssted; Den solgtes til N. Chr. Madsen fra 12a. Imidlertid blev de så glade for klimaet i staten Washington, at de blev derovre, til stor beklagelse for vennerne derhjemme. Karen var hjemme på besøg 1946 sammen med den yngste datter og svigersøn, men Niels genså aldrig det gamle land. Sønnen Bonde Bondesen, f. 1895, sejlede som maskinmester med ØK og Store Nordiskes kabeldampere ved Kina og Japan. Han kom jorden rundt. Han bragte det første radioapparat til sognet. Egentlig var det bestemt for hans morfar Ole M. Mikkelsen, men han døde, lige før Bonde kom hjem. I stedet gav han det til kusinen Klaudine Klausen, hvor han havde ophold under orlov efter forældrenes emigration. Dette radioapparat kobledes man til telefonnettet og lavede på den måde via centralen transmission til telefonabonnenterne.

Niels Chr. Madsen, kaldet Måler (maler), havde været i USA hele 3 gange; han var uddannet som maler. Han var g. m. Christiane M. K. Nielsen, f. 1885 i Vesterbæk, Roager. Han drev ejendommem som et lille mønsterbrug. Han læste meget og var aktiv i husmandsbevægelsen. – Som dreng mistede han et øje ved en ulykke. Under et af sine ophold i Amerika fik han af kosmetiske grunde sat et glasøje i, hvilket var noget hidtil uset i sognet. – Deres eneste søn, Ejnar Madsen, f. 1925, overtog ejendommen efter faderens død 1963. Han var uddannet gartner og havde ikke interesse for landbruget. Han solgte knap efter overtagelsen jorden fra og 1978 også bygningerne til naboen, Niels Vogt Hansen på 23a. Ejnar Madsen bor nu i Varde.

MAT. NR. 22b, LERPØTGÅRD, VESTERLED 124.

Udstykket 1848 til en søn Ole Nielsen (1818-1895), g. m. Maren Hansdatter (1824-1901) fra 14a. De lod bygninger opføre på jorden. 1882 skøde til sønnen Niels Bondesen Olesen (1849-1917), g. m. Ane Frandsen (1852-1929) fra 27a. Hendes fader døde, da hun var 9 år gammel. Hun kom i pleje hos familien i Kirkegården 9a. – Niels B. Olesen var medlem af sognerådet

Mat. nr. 22b. Gården omkr. 1918.

1901-04. – En datter Maren Olesen, f. 1884, boede i gårdens aftægtslejlighed, hvor forældrene og bedsteforældrene havde boet før hende; hun gik ud at koge for folk og var en udmærket køks med et lunt og flegmatisk væsen. – En anden datter, Kirstine Olesen, f. 1889, overtog gården 1918 sammen med sin mand og fætter, Kristoffer Olesen, f. 1884 på 22g. De købte et stykke jord fra 22a. Kristoffer var fingersnild. Han begyndte selv at bygge gården om, men blev standset p.g.a. materiale-mangel under besættelsen. – Af væsen var han noget kontrær; var nogen for en sag, var han imod, og dermed kunne han jo holde snakken igang. Han var ikke nem at dupere; således kom nevøen Olaf Dejgård engang og fortalte, at han ville være brobygningsingeniør. »Do ka bøg en brow over Mejls bæk«, sagde Kristoffer. Nevøen blev nu civilingeniør, ansat hos Christiani og Nielsen og med til bl.a. at bygge den gamle Lillebæltsbro. – Kristoffer døde en varm sommerdag 1947 under høbjergning i engen. Kirstine drev gården videre med karlen, Kristen Knudsen, som en dygtig bestyrer. Hun lod bygge ny stald i 1950'erne. – 1964 skøde til Henning Bruun Jørgensen, en slægtning, f. 1935 i Bryndum, g. m. Edith Jørgensen, f. 1940, datter af Niels Jørgensen, Kærup. – Henning Bruun Jørgensen har moderniseret stalden 1972 og bygget nyt stuehus 1975.

MAT. NR. 22c, BAKKEGÅRDSVEJ 27.

Udstykket 1882 til sønnen Laurids Olesen (1850-1933), g. m. Inger Frandsen (1852-1940) fra Kærup. De byggede en lille ejendom på parcellen. I august 1892 slog lynet ned, og gården brændte, men blev genopbygget s.å., og i hvert fald stuehuset stod færdigt, da sønnen Magnus Olesen blev født 17

Mat. nr. 22c. Johanne, Inger, Laurids og Magnus Olesen 1913.

okt. Det var godt gjort af bygmester Thomas Hansen, kaldet snedker, fra Billum.

1918 skøde til sønnen Magnus Olesen, g. m. Anna Marie Hviid, f. 1897 i San Francisco, USA. Forældrene flyttede i en nybygget aftægtslejlighed ved gården, og her boede de til deres død, hvorefter lejligheden blev inddraget til stald. 1957 skøde til sønnen Åge Hviid Olesen, f. 1921, g. m. Krista Hjerrild Thomsen, f. 1926 i Jernvedlund. Forældrene flyttede op til Janderup by. Åge Hviid Olesen har købt jord til fra 2b og 13b.

MAT. NR. 35 (0400), BAKKEGÅRDSVEJ 33.

1805 er ejeren Jens Christensen Foersom, f. 1768 i Egvad. 1819 er parcellen blevet bebygget med et vinkelhus. 1834 nævnes han som husmand. 1837 sælger han til Hans Bundesen Jensen, f. 1798 i Ål, g. m. Ellen Kirstine Jørgensdatter, f. 1792 i Janderup. Jens Christensen er endnu i 1845 aftægtsmand der. Ellen og Hans flytter som aftægtsfolk til 31a 1851 og sælger ejendommen til Jens Frandsen, f. 1815 på Janderup kro, g. m. Anne Katrine Nielsdatter, datter af Niels Bondesen i Hyllerslev. 1877 købte Niels Jensen stedet af arvingerne. Han var g. m. Bodil Marie Nielsen, som døde 1896. Deres søn, Jens Kr. Jensen, var bygmester og cementstøber i Janderup og byggede mange af de første huse i Janderup by. 1898 forpagtedes ejendommen ud til Hans Sørensen, f. 1868 i Tølløse, som 1899 blev g. m. Magda Højbjerg, f. 1871 i Alslev. Han var indvejer på mejeriet i mange år. Han havde haft giftfeber i sin barndom og havde mén deraf ved en let halten. Hans kodreng ville i 1908 stege kartofler over et bål i møddinghuset, men en gnist

sprang op og antændte stråtaget, og hele gården nedbrændte. Den blev genopbygget 100 m længere mod øst af den nye ejer, den føromtalte bygmeister Jens Kr. Jensen. Han solgte 1913 til Hans Sørensen for 14.000 kr. Hans Sørensen opdyrkede 12 td. ld. hede på Søvigmark, kort før han 1928 solgte gården til Ejnar Knudsen for 31.000 kr. Ejnar Knudsen, f. 1896 på Billum mølle, var g. m. Ane Severine Christensen, f. 1906 i Vejers. Deres søn, Thomas Knudsen, f. 1934, fik gården 1973. Han er g. m. lærer Inge Birgit Nielsen, f. 1936 i Hannevang. Gården drives med fedekvæg, grisesøer og minkfarm. Thomas har desuden sin svigerfader, Åge Nielsens ejendom i Hannevang i forpagtning. Thomas Knudsen blev valgt ind i Varde byråd 1978. desuden får ægteparret tid til at gøre et stort stykke arbejde i »Syvkannten«, hvis formand Thomas har været i nogle år.

MAT. 36 (0331).

I 1801 beboedes dette sted af Axel Jensen, f. omkring 1752, der da nævnes som »Tømmermand og Huusmand«. Han var da gift 2. gang med Maren Johansdatter, f. ca. 1755. De kom hertil før 1793, for da fik de en søn døbt i Janderup. De kom fra Sønderjylland, hvor sønnen Johannes var født. I 1805 havde Axel Jensen ejendommen, der da anføres med hartk. 0331. Han døde som »Tømmermand og Aftægtsmand« i 1819. Hans kone døde i 1820.

I 1814 havde deres søn, Johannes Axelsen, f. omkring 1786 i Skærbæk, sikkert overtaget stedet. Han nævnes da som hjuler (karetmager), mens han i 1834 omtales som murermester. Han kunne sikkert lidt af hvert. Han var gift før 1814 med Ingeborg Jeppesdatter, f. omkring 1780 i Søhuse, Ål sogn. I

Mat. nr. 35. Gården omkr. 1922.

1840 var der i huset: manden, konen, datteren Mette på 23 år, den 25'årige hjuler Hans Chr. Jørgensen og den 20'årige snedker Chr. Jensen. Dette tyder på, at man her drev flere forskellige slags håndværk.

Den 14/5 1841 blev Johs. Axelsens datter, Mette Johannesdatter, f. 1817, g. m. Hans Chr. Jørgensen, f. 1815 i Kærup, søn af gmd. Jørgen Mortensen. Det var nok på høje tid, for 25/7 1841 fik de sønnen Johannes Axelsen Hansen. Han blev i 1868 den første bestyrer på fattiggården (se fattigvæsenet). Hans Chr. Jørgensen var som nævnt hjuler, og denne stillingsbetegnelse blev hængende ved familien som tilnavn. Han overtog stedet i 1842. Til ejendommen hørte en parcel i Bredmose, hvor de kunne hente deres tørv. I 1845 havde H. C. Jørgensen en lærling.

Gamle Johannes Axelsen døde 24/6 1853 »i Øllevad Kro, ved at styrte ned af et Stillads, som Haandlanger for en Tækkemand«! Hans kone døde i 1856. Mette Johannesdatter døde i 1866, og i 1868 giftede Hans Chr. Jørgensen sig med Kjerstine Jensdatter, f. 1829. Hun var datter af gdm. Jens Simonsen i Billum.

»Stinne Hjuler« solgte 1887 til Mads Jacob Hansen på 23b mod aftægt resten af sine dage. Men det blev nu ikke der, hun kom til at tilbringe sin sidste tid. Hun døde i juni 1911 hos Hans Jensens enke, Elle Marie Jensen, i Janderup stationsby.

Huset blev nedrevet i 1924, og jorden blev solgt til Hans Sørensen på 35a. Huset la ca. 100 meter syd for Bakkegårdsvej 23, men på vejens modsatte side.

XVIII (6632), MAT. NR. 23, 24.

På denne krongård var bonden 1547 Nis Klausen. Han var som sandemand med til at sætte et markskel, der blev kendt urigtigt, og derfor måtte sandemændene betale bøde, men fik så kgl. oprejsningsbrev. 1593 var Chr. Nielsen her, vel en søn. 1636 og 1649 Nis Christensen, 1661 Niels Nielsen; 1664 kom gården under Visselbjerg. Niels Nielsen var da trolovet med Inger, datter af Mads Rask, og kvitterede på hendes vegne for arven efter faderen. 1684 var Jesper Nielsen fæster; ham går det slemt tilbage for. Mads Nielsen på X betalte afgifterne for ham til Riberhus. Desuden skyldte Jesper både for rug og havre, og han skyldte landg. og frihedspenge til Visselbjerg. 1686 tog Simon Christensen syn over gårdens bygfæld, der resulterede i, at Jesper fik fæstet forbrudt og var i »husbondens minde«. 1700 var fæsteren vistnok Poul Jensen. Han blev 1697 g. m. Karen Hansen, der døde omkring 1723. Omkring 1740 synes Niels Thomsen at have overtaget fæstet. 1759 var hans landg. 10 rdl. 5 mk. 8 sk., 2 ørte rug, 1 lisp. smør, mens den 1562 og 1661 var 2 ørte rug, 2 pd. smør, 1 svin, 1 mk. 5 sk. 1 alb. hel og val samt 6 hestes gæsteri (= med 5 mk.). 1764 tiltrådte sønnen Th. Nielsen, som forøvrigt var en tvilling. Gården kom nu under Hennegård, til Thomas 1787 køber den i

selveje. Ved udskiftningen var kun ca. halvdelen opdyrket; den anden halvdel var hede. Datteren Ane, f. 1790, blev 1816 g. m. Hans Sørensen, og de får gården s. å. og lader den dele.

XVIII A (3231) MAT. NR. 23, V. JANDERUPVEJ 11.

På den nye gård fortsatte Ane og Hans Sørensen, f. i Ål. Sønnen Thomas Nielsen (1826-1893) var under 3-årskrigen ægtkusk på skift med gårdm. Mads Nielsen. Han overtog fødegården kort før krigen og blev 1853 g. m. Karen Marie Kirstine Magdalene Madsen, f. 1835 i Vejrup. Han lod gården ombygge, og den blev 4-længet med 3 sammenbyggede avlsbygninger og et fritliggende stuehus. Stuehuset placeredes nu mod syd, mens det før lå mod nord, hvorved de 2 nabogårde kom til at ligge ens. Der blev bygget solidt med høje mure og træværk af pitch pine, købt på strandauktion. Bjælker og spær i stuehus og stald var pommersk fyr. Det var så godt at det kunne genbruges 1929, da stald og lade blev moderniseret. Den østlige del af det gamle stuehus blev stående som aftægtsbolig for Ane og Hans Sørensen. Da de var døde, blev det ikke vedligeholdt, og efter en kraftig regnbyge faldt det sammen. 1875 byggede man en ende til laden på den gamle grund. – Karen Marie og Thomas Nielsen havde 7 sønner. Da hun var død, giftede han sig 2. gang 1875 med Christiane Jensen, f. 1843 i Billum; de fik 4 døtre og 1 søn. 1884 udstykkedes en jordlod nord for oksbølvejen ned mod Hannevang til en søn fra 1. ægteskab Hans Jacob Hansen. 1894 gik gården til en anden søn fra 1. ægteskab, Andreas Chr. Hansen, f. 1864. Han blev 1897 g. m. Ane Kirstine Hansen, f. 1875 i Roust. 1929 skøde til sønnen Thorvald Hansen, f. 1899, g. m. Kirstine Marie Vogt, f. 1909 i Roust. De lod opføre ny stald og lade 1929, hvorved gården igen blev 3-længet.

Mat. nr. 22, 23, 24 i Vester Janderup ca. 1925.

Mat. nr. 23b. Signe og Anders Kjær, Dagny og Ingrid 1922.

De gamle bygninger, som Thomas Nielsen lod opføre, var bygget af 3 bygmestre fra sognet, nemlig Laurids Nielsen Hennebjerg, Jens Gundesen, begge fra Hannevang, samt Frands Nielsen, Janderup. Ladebygningen 1875 udført af Christen Olufsen, Janderup; det var hans første arbejde som mester. Økonomibygningerne fra 1929 blev opført af H. A. Iversen, Janderup. En flaske med gårdens historie blev muret ind i en væg. Historien fortæltes af bogtrykker Jesper Hansen, søn af den tidligere ejer Andreas Hansen.

1969 skøde til sønnen Niels Vogt Hansen, f. 1942. Han havde forinden haft fødegården i forpagtning. Forældrene flyttede til Ribe. Niels Vogt Hansen blev 1969 g. m. Hanne Berthelsen, f. 1949 i Hodde. Der er tilkøbt jord fra 2b samt jord og bygninger fra naboen 22a.

MAT. NR. 23b, VESTERLED 134.

Udstykket 1884 til Mads Jacob Hansen, f. 1858. Der opførtes en lille gård på parcellen. Stuehusets vægge blev indvendigt kalket med flydende mergel fra en grav i nærheden. Han havde en tante, som undertiden tog en besøgsrunde til familien. Når hun skulle videre til Hans Frandsens, kørte Jacob hende derned på sin trillebør. Han var påholdende i pengesager og blev velhavende efter datidens forhold. 1887 købte han 36a af Kirstine Hjuler for aftægtsydelse til hende. Han solgte gården 1908, undtagen 36a, til Anders Kjær Andersen, f. 1885 i Hannevang på 1c, Hannevanggård, g. m. Sine Boysen, f.

1885 i Hjortvad, Hygum. 1925 går ejendommen til Sines broder, Hagbart Boysen, f. 1897 i Hygum, 1925 g. m. Ellen Marie Kristiansen, f. 1898 i Udby, Sjælland. Der tilkøbtes 5 td. ld. i 1925. Ny stald og lade byggedes 1938. Hagbart var ivrig jæger og formand for jagtforeningen i 25 år. Han sørgede for, at fællesjorden »Lerpøtterne« blev tilplantet med vildtvenlige – og nyttige buske. Han drev biavl og frugtavl. Han var uddannet som delingsfører på Ollerup og aktiv gymnast i mange år og var med på opvisningsholdet ved foreningens jubilæum 1952. 1954 fik sønnen Jørgen Boysen, f. 1926, gården i forpagtning. Han overtog den i 1962. Året efter blev han g. m. Erna Abildgård Jensen, f. 1936 i Varde. Forældrene blev boende på gården.

XVIII B (3301^{3/4}), MAT. NR. 24, V. JANDERUPVEJ 13.

Thomas Nielsen og hans kone Birthe Catrine Jensdatter gik på aftægt 1812. Han døde 1816. De havde en mindreårig datter, Mette Marie Thomasdatter, boende. Aftægtslejligheden lå i den østlige ende af laden, der hvor nu stald og roekammer er. Sønnen, Jens Just Thomsen, der havde overtaget gården 1812, solgte 1823 til Hans Nielsen (1795-1885) fra 14a, g. m. Maren Jensdatter (1803-1879), datter af skipper Jens Mathiesen, Hjerting. Hans Nielsen havde været i Holland hos sin farbroder, spejlmager Anders Andersen, Amsterdam. Han var der 4 vintre. Da Hans ville hjem til Janderup, tilbød spejlmageren at købe en gård til ham. Om Hans Nielsens ophold i det fremmede og dramatiske rejser kan der læses mere i Marius Jager Andersens slægtsbog »Anders Hansen og gamle Niels Andersen«. Gården var stærkt forfalden. En faldefærdig lade mod syd blev nedrevet, og her byggedes nyt stuehus. Det gamle stuehus mod nord blev indrettet som lade; den østligste ende blev ved at være aftægtslejlighed. Spejlmageren sendte træ og tømmer fra Holland og nogle færdiglavede vinduer, men de var alt for store efter egnens byggeskik og blev ikke brugt. Herover blev spejlmageren vred og sagde: »Han kan vel bygge, så man ikke behøver at krybe for at komme ind.« Vinduerne blev brugt som hjaldtræ i vognporten! Skuderne med byggematerialerne lagde til ved Hans Nielsens marskenge lige neden for gården. Siden kom der fine møbler, gyldenlæders tapeter, stueur, jagtgevær, klarinet, dækketøj og linned, smykker, sølv og guld; det blev et rigt hjem. Men så megen rigdom skabte naturligvis misundelse, og en dag blev alle værdigendene stjålet. Under mistanke var en pige, der havde tjent på gården, da der samtidig havde været indbrud i præstegården, hvor hun også havde tjent. Døtrene Karoline og Lovise tog ud for at besøge pigen i Varde og så da, at en yngre søster til pigen var iført en kjole syet af tøj fra Holland. Skønt sagen var meldt til politiet, blev der ikke rejst tiltale mod pigen. Men Hans Nielsen lod sætte jernstænger for vinduerne i storstuen, så noget af værdi må der altså have været tilbage. Efter Hans Nielsen overdrages gården til sønnen Niels Andersen Hansen (1827-1907), g. m. Ellen Kirstine Nielsen (1838-1894) fra

Mat. nr. 24. Et af de berømte spejle fra Holland.

Toftnæs. Niels A. Hansen var med i 3-årskrigen som trainkonstabel i Wegners og Jonquires batteri. Han deltog i udfaldet fra Fredericia og i Istedslaget. Han lå inde i 3½ år. I 1864 kørte han ægt med en østrigsk underofficer. Hans heste blev imidlertid syge, og underofficeren fik udvirket, at Niels kunne tage hjem med de syge dyr. Han kørte om natten for ikke at blive holdt tilbage af nogen. – Han lod stald og lade ombygge. Han var medlem af sognerådet 1880-86. 1889 afstod han gården til sønnen Niels Chr. Hansen (1872-1949), g. m. Kathrine Christensen (1868-1956) fra Mosevrå. Han var sognerådsformand 1913-21 og havde mange andre tillidshverv. 1937 opførtes et aftægtshus ved gården, og her flyttede han over, mens gården blev overtaget af sønnen Ejner Kristian Hansen (1906-1975), g. m. Laurette Christensen, f. 1911 i Tarp, Billum. De lod bygge ny stald og lade 1937. Gården blev solgt ud af slægten 1972 til Elmer Thomsen, f. 1940 i Grindsted, g. m. Lis Haubjerg, f. 1944 i Nyborg. Han er togfører på lyntoget Englænderen, men driver desuden gården.

XIX (6130), MAT. NR. 25, 26.

Denne ret store gård var adeligt gods, da Niels Lassen 1647 var fæster. Der var en medfæster; 1661 var det Th. Jepsen. Kristoffer Hvas var da ejer. 1664 var Thomas Jepsen og Niels Nielsen her. 1676 var Niels Nielsen død; enken og hendes 7 børn frasagde sig arv og gæld. Formuen var 407 dl., gælden 705. 1688 var Stegelman i Kiel ejer, og en ny Niels Nielsen var fæster, vistnok enefæster, og gården var kommet under Søvig. Han efterfulgtes vistnok af Knud Nielsen, der synes at have fæstet gården i 1720'erne. 1760 var gården delt i 2 selvstændige gårde og overladt til Niels Knudsen og Bennet Frandsen, åbenbart en søn og en svigersøn, idet Bennets kone hed Mette Knudsdatter.

XIX A (3031½), senere (2700), MAT. NR. 25 a.

1771 fik Bennet Frandsen skøde på gården (3010) fra Tøger Sterm, Søvig. Ved udskiftningen må han have afhændet lidt jord, for senere regnes hartk. ned til 2700 ligesom XIX B's. 1806 havde Knud Bennetsen skødet. Han var f. 1774, g. m. Ane Bondesdatter, f. 1779 på 22a. Hun døde 1824 fra 6 børn. Knud Bennetsen lod nyt stuehus bygge 1808; det står endnu og bruges af Gunnar Bennetsen som værksted. – Knud Bennetsen giftede sig igen med enken Maren fra Kjelst. Han døde 1843. Den ældste søn, Christoffer Knudsen, f. 1818, fik så gården. Han blev g. m. Ellen Kirstine Frandsen, f. 1820, fra 8a, Janderup kro, datter af kromanden og hans 4. kone. Da gæsterne efter bryllupsfesten for Christoffer og Ellen Kirstine tog afsked, ønskede de held og lykke og Guds beskærmelse i ægteskabet. Dertil skal Ellen Kirstine lidt hovmodigt have svaret: »Det råder vi selv for.« Folk mente senere, at det vanføre afkom, de fik, var straffen for denne udtalelse! Hvorom alting er, så døde 3 af deres børn som små, Ane Knudsen, f. 1845, var født med klumpfod og krogede fingre, Dorthea, f. 1855, var døvstum, og det samme var Mathilde, f. 1862. Sønnen, Frands Knudsen, f. 1850, var en intelligent mand. Han overtog gården 1883 og giftede sig ikke. Han havde da 3 handicappede søstre hos sig. Forældrene byggede et aftægthus ved siden af; det var det, Frands Bennetsen boede i fra 1944. – De 3 handicappede søstre har jo ikke kunnet hjælpe til på gården, så 1870 besluttedes det, at een af Ellen Kirstines halvnevøer fra Janderup kro skulle derom. Først var det meningen, at det skulle være den 4-årige Anton Hansen, men han var så stor, at han forstod, hvilket trist liv det ville være, at han pure nægtede. Så blev det i stedet den 2-årige Theodor. Theodor Hansen var her, til han var blevet konfirmeret. Denne barndom prægede ham resten af hans dage. Familien levede uhyre spantansk, og det kneb at få nok at spise. Theodor havde da tit et eller andet bytteobjekt med, når han traf brødrene fra kroen under kreaturpasning; de var altid godt forsynede i madposen. – Ane Knudsen led af halsbrænde, når hun ved gilder havde forsynet sig rigeligt af den gode mad. Hun kunne da

Frands Knudsens aftægts hus.

stavre ud i køkkenet og sige: »I håer wal ett en skjeful tvekulssur. A håer såen en gluen wand.«

Frands B. Knudsen solgte 1907 gården til sin fætter, Bonde Bondesen, kaldet Bune, f. 1868 i Gedbjerg, Ål, g. m. Kristiane Legård, f. 1877 i Søvig, Outrup. Frands flyttede i aftægtsboligen. Han oprettede et legat for nogle af sine midler (se legater). – 1921 døde Kristiane Legård, og året efter solgte Bune gården til naboen på 26a. Frands Bennetsen lagde jorden ind under sin egen gård og brugte bygningerne som svinestald og maskinhus. – Bonde Bondesen byggede et hus i Janderup på Nybrovej 10. Der var så megen jord til, at han kunne holde en ko, lidt høns og en hest til jordarbejdet og transport. Bunes ko har mange af landsbyens børn lært at malke på. – Bune var gymnastikinteresseret. Han sad i skolekommissionen i 8 år.

XIX B (3031½), senere (2700), MAT. NR. 26, FLØJLSGÅRDEN, V. JANDERUPVEJ 21.

Niels Knudsen (1741-1808) fik selvejerskøde fra Sterm 1771. Hans datter Kirstine Marie (1767-1845) bragte omkring 1800 gården til sin mand, Peder Pedersen; Niels Knudsen gik på aftægt. Peder Pedersen byggede nyt stuehus 1824; det står den dag i dag. Datteren Kirstine Pedersdatter, f. 1806, blev 1836 g. m. Bennet Frandsen, f. 1802, og de overtog så gården. Peder Pedersen døde 1837. Bennet Frandsen var sognefoged 1842, da sønnen Niels Andersen Bennetsen blev døbt. Sønnen Frands Bennetsen, f. 1836, deltog i krigen 1864. Han blev 1871 g. m. Ane Kirstine Riber, f. 1841 på Sdr. Hebogård. Samme år overtog de hans fødegård. De havde 3 døtre, hvoraf de 2 døde 1884. Ane Kirstine døde 1875, og Frands Bennetsen giftede sig derpå

Gården mat. nr. 26a, omkr. 1906. Personerne (nederste række fra venstre): Barbara Kirstine Bennetsen (datter af nr. 3). Kathrine Fauerby Lassen, g. 1908 m. nr. 9. Barbara Nielsine Jacobsdatter Riber. Tjenestedreng ? Benete Pernille Bennetsen, g. m. nr. 12. Mathilde Madsen, datter af nr. 5 og 12. Jacobine Mette Kirstine Riber (datter af Niels Hansen Riber). Lærer P. Chr. Knudsen, g. m. nr. 1. Frands Bennetsen d. y. Lars Holm. Barbara Madsen, datter af nr. 5 og 12. Bertram Madsen, g. m. nr. 5.

med hendes søster, Barbara Nielsine Riber, f. 1857. De havde 5 børn; 1 søn døde 1881, 1 søn og 1 datter 1884, og samme år døde også Frands Bennetsen. Det har været hårdt for enken. På 4 år mistede hun 5 børn og sin mand. Hun sad tilbage med 1 steddatter, 1 søn og 1 datter samt en ufødt. Det blev en dreng, og han fik faderens navn, Frands Bennetsen, f. 1884. Året efter døde den ældre broder. Enken drev gården videre med en bestyrer, den dygtige landmand Lars Kristensen Holm, f. 1865 i Hannevang. Lars Holm lod oprette et legat (se legater).

1906 hørte der 60 td. ld. til, fordelt med 32 td. ld. ager, 8 eng og 20 kær og hede. Besætning: 3 heste, 18 kreaturer, 4 får, 10 svin og 40 høns. Besættningens forsikringsværdi var 3.320 kr., inventar 796 kr. og bygninger 7.000 kr. Gårdens handelsværdi var 1899 anslået til 28.000 kr. Der var et lån i kreditforeningen på 10.500 kr. – 1907 opførtes ny lade. 1908, da Frands Bennetsen var blevet 24 år, overtog han gården. Moderen boede på aftægt. Frands giftede sig s. å. med lærerinde ved Janderup skole Katrine Faurby, f. 1882 i Lem. Ny stald opførtes 1911. Der opdyrkedes 17-18 td. ld. af heden, og 1922 købtes nabogården 25a, som blev lagt ind under 26. Foruden at passe bedriften med stor dygtighed havde Frands Bennetsen et utal af tillidshverv i

sognet og på egnen. Han havde en finger med i enhver forening af betydning. Mange ville trække på hans praktiske sans og nøgterne vurdering. Han sad en årrække i tilsynsrådet for Varde sparekasse og blev kassens direktør fra 1953. Som formand for biblioteket gjorde han et stort arbejde og fik det gjort tidssvarende. Han var meget historisk interesseret og forsøgte flere gange at skabe interesse for udgivelsen af en sognehistorie. 1944 flyttede Katrine og Frands Bennetsen ind i Frands Knudsens hus, som de købte af arvingerne. Gården forpagtedes ud til sønnen Gunnar Bennetsen, f. 1911, som 1944 blev g. m. Erika Jensen, f. 1920 i Als, Himmerland. De fik skødet 1951. Gunnar Bennetsen har gjort et godt stykke arbejde for sognets ungdom og er stadig meget sportsinteressert. Han er formand for menighedsrådet og medlem af provstiuvalget. Noget af jorden er i dag lejet ud, resten dyrkes som kvægløst landbrug.

XX (3121), MAT. NR. 27, V. JANDERUPVEJ 31.

XX var een af Hesselmeds gamle gårde. Fæsteren først i 1600-tallet var Niels Madsen, som tillige selv ejede en eng. Han blev sagsøgt af borgmester Niels Thomsen i Varde angående »nogle enge i Adel enge, vesten for Varde«, som han påstod, at Niels Madsen ikke havde lovlig adkomst til. Sagen gik i januar 1616 til landstinget, hvor det viste sig, at borgmesterens adkomst var et indfriet pantebrev, som han påstod angik 2 engstykker, mens Madsen hævdede, det kun angik det ene, borgmesteren havde skøde på. Landstinget fandt, at det ikke kunne dømme på dette grundlag; der måtte fremlægges tingsvidner med nøjagtigt bevis. Madsen døde 1646, 78 år gl. 1661 var der 2 fæstere, Mads og Thomas Nielsen, vel hans sønner.

1. maj 1674 var Mads Nielsen på Hesselmed. Hans herskab, Margrethe Worm, var død kort før, og han opnåede en god aftale om sit fæste med hendes arvinger. Den gik ud på, at »Mads og hustru, Zidsel Sørensdatter, skulle have den halve gård, de beboede, kvit og frit samtlig deres livstid, ægt og arbejde i alle måder og dermed at give årlig for samme frihed 2 rdl., og om samme gård bliver enten pantsat eller i andre måder afhændet, da bemeldte Mads Nielsen og hans hustru ligesom forskrevet står at skulle nyde samme frihed og ej videre noget at pålægges. Bemeldte samme fru Margrethe Worms arvinger og børn tilforpligter sig derudi at være forbeholden. Underskrevet og forseget af Chr. Lange (jun.) på sin egen og søster Ide Lange deres vegne, Jørgen Rastrup, Lydumgård, Christopher Philip Kurtzer, Mølbygård, på deres hustruers vegne.« For en sikkerheds skyld lod Mads »foreningen« tinglæse. Og dog slog det ikke til! Skiftet efter Chr. Lange (sen.) og frue blev først sluttet 1682 ved 2 kommissærer, Henrik Juel til Lindbjerg, og den store forretningsmand Chr. Krarup. De udlagde Mads Nielsens gård i gælds betaling til Peder Clemmensen, forpagter af Viumgård, Lønborggård og Lydumgård og senere ejer af Lydumgård. Clemmensen krævede nu, at Mads

forrettede hoveri til Lydumgård, hvad han nægtede og henholdt sig til sit livsbrev på frihed. 1686 vil Clemmensen have ham dømt fra gården for overhørighed og stævnedes ham, fordi han ikke svarede skyld og landg. i lavtide og ikke var sin husbond hørig og lydig. Mads fremlagde sine fæstebreve; det første udstedt af Margrethe Worm 1663, og det nævnte fra 1674 samt et tingsvidne fra Lønborg birketing 1686 og fremlagde 9 rdl. i penge for restancer. Herredsfogden dømte da, at Mads Nielsen havde bevist med tingsvidnet fra Lønborg, at han havde tilbudt Clemmensen landg., men at denne ikke havde villet modtage den og ej heller have bevist, at bonden var uhørsom, kunne han ikke dømmes fra fæstet, men han kunne »ikke nu have frihed hos Clemmensen, dog måtte han have regres til fru Worms arvinger«. Retten har altså ikke fundet, at arvingernes brev var lovligt, åbenbart fordi dødsboet da var under behandling, hvorfor Mads kunne henvises til at søge regres hos dem. Forhåbentlig har man fundet en nogenlunde tilfredsstillende ordning på hoveriet. Senere betalte gården for at blive fri for det, men det var større beløb end det i 1674. 1688 døde Thomas Nielsen, hvorefter Mads vist også fæstede hans part. Mads Nielsen døde 1695. Zidse fortsatte nogle år med tjenestekar, til Peder Simonsen 1700 får fæstet. Om hans deltagelse i sammensværgelsen mod Bramming, se VIII. 1708 nævnes hans hustru til hele gården. Da har manden nok været til afsoning af straffen. Vistnok samme år overtog C. Jepsen fæstet; han blev da g. m. Karen Hansen og var i alt fald fæster 1711, da han foruden landg. svarede 4 rdl. 4 mk. i frihedspenge. 1725 solgte Opitius til Lydumgård sit bøndergods i de sydlige sogne, ialt 16 gårde, samt Blaksmark, Langsig og Lyne Husted for ialt 3.443 rdl. 5 mk. dansk curant klingende mønt til Søren Christensen (Rygaard). Jepsen døde året efter. Afdødes broder, mons. Mathias Jepsen, købmand og handelsmand i Bork, var formynder for de 5 børn. Registreringen viste: 5 sæt sengetøj, bl.a. med blåstribet bolster overdyne, hvid bolster underdyne, 1 lang blå- og hvidstribet bolster hovedpude, 2 små bolster do. med vår, 2 hørgarns lagener, 1 blå- og hvidstribet drejls sengeklæde. I en anden seng var overdynen semslæder og underdynen blå- og hvidstribet vadmøl og rød og hvid omhæng af uldent og med linned foer. Iøvrigt var der olmerdugs- og vadmelsdyner og uldne bleer. I storstuen stod en gammel kiste og et fyrreskrin, begge med lås, et langt bord med fyrblad og egefod, 2 egeskabe med 2 døre, 2 stole med læderovertræk, skammel og et par stolehynder. I lillestuen egekiste og bord, øltønde og fjerding, høle, grynfjerding, 2 smørskåle, 2 egebaljer. I dagligstuen bord med fyrblad og asketræsben, bænkekiste, jernkakkelovn med jernben, messingvarmebækken, 2 messinglysestager, 1 gammelt egehængeskab med 2 døre, spejl, 2 stripper, drøgtetrug, 2 træfade, 1 »korre« (kârde eller kurv), lygte, jerngryde, ildklemme, kedelskede, 1 rist, 6 hollandske tallerkener og 8 do. fade, 3 stenfade, 4 røde potter, 1 spåvandsflaske, brun kovs med låg, 3 hvide og blå do., 3 skårne glas, skæggemand, 2 bøtter,

tinflaske og mål, 3 zecerchener (måske salsirken, sovseskåle el. små skåle), bryggerkedel af kobber, kærne, 2 skindsolde, hakkelseskiste med kniv, tømmerhåndværktøj, 1 træmade med 2 jerngjorde (antagelig pottemål), 2 bolstersække, 2 lærredssække m.m., bøger: »De bedendes aandelige Kilde«, »Alle Bønners Kjærne«, 1 gammel spørgsmålsbog, 1 salmebog, 3 vogne, 1 harve med jerntænder og 1 do. med træ-tænder, 1 bagplov med hjul og stelde, 1 plov med nye hjul uden beslet, 3 lispund hjulskinner o. fl. redskaber. 1 bistade, 3 heste (den bedste til 8 rdl.), 1 føl, 4 køer, 3 stude, 2 kvier, 2 sortrumpede kalve, 4 andre kalve, 1 gris, 10 får, 2 væddere. Den sal. mands klæder: 2 sorte klædeskjoler og 1 grå vadmels, 1 rød kiersi trøje 1 lædertrøje, begge med tinknapper, 1 brunblå nistret vadmelsstrøje med tinknapper, 1 grå kiersi brystdug med 6 sølvknapper, sorte klædesbukser og semslæder bukser, grå vadmels trøje, kabuds med sort plys til underdræt, 1 par sko. Formue 153 rdl. 3 mk. Der var bestemt ikke vurderet for højt. Fragår til begravelsen 8 rdl., tjenestepigens løn fra påske til michaelis (29.9) 4 rdl., tjenestedrengens løn 4 rdl., landg. til martini 8 rdl. 4 mk., bygfeld (reparationer af bygninger) 16 rdl. m.m. lovbefalet tilhører til fæstegården, beregnet efter hartk. 4 heste 40 rdl., 1 vogn 6 rdl., plov og harve 3 rdl. Passiver ialt 93 rdl.

Den ældste søn, Peder Christensen, var 15 år ved skiftet. Enken Maren drev vist gården, til han kunne fæste den. Han døde 1742, og Christen Nielsen Brich fra Skødstrup giftede sig med hans enke og fik fæstet. Han underskrev fæstebrevet med forbogstaver. 1770 var han død, men enken drev gården, der dette år sammen med Hennegård og en del gods arvedes af assessor Chr. Rygaard. Chr. Pedersen fik derpå fæstet og købte XX i selveje. Han døde 1783, 46 år, og enken, Kirsten Pedersdatter, giftede sig 1785 med Hans Sørensen. 1807 afholdtes skiftesamling efter Hans Sørensen. Til stede var øvrigheden og sognefoged Laust Nielsen samt Anders Nielsen d. æ. fra 20a som vidner. Afdødes seng og gangklæder vurderedes til 11 rdl. i sølv. Enkens datter af 1. ægteskab, Ingeborg Christensdatter, fik skødet på gården af hartk. 3121. 100 rdl. blev stående i gården. Kvist på St. Hebo blev hun 300 rdl. skyldig. Tillige skal hun svare aftægt til sin mor. Til Hans Sørensens arvinger skal hun udrede 50 rdl. – 1807 giftede hun sig med Niels Pedersen. Han døde 1821. Ved skiftet blev besætning, ind- og udbo vurderet til 1.088 rdl. Gælden var 85 rdl. til Peder Pedersen, 19 rdl. til Chr. Christensen i Bandsbjerg. Skifteomk. 33 rdl. 11 3/5 sk. Enken fik 32 rdl. i begravelsesomkostninger. Resten 855 rdl. i sølv blev delt således: Enken 427 rdl. Børnene: Peder Chr. Nielsen (12 år) (død i Tirslund 1874), Hans Nielsen, 8 år, (død i Sdr. Jylland 1878), Chr. Nielsen, 6 år (senere ejer af 2 i Kærup, død 1871), Jens Peder Nielsen, 4 år (død 1882 i Søllested, Brede), Niels Nielsen, 3 år (død 1902 i Foersum, Egvad), Andreas Nielsen, 1/2 år (gårdejer i Bredmose, Ho, død 1872), får hver 65 rdl., datteren Kirsten Nielsdatter, 11 år, får 32 rdl. Hun overtog senere gården. Skifteprotokollet er underskrevet af Ingeborg

Christensdatter med lavværge Christen Christensen, 5a, Anders Nielsen, 29a, Peder Pedersen, 25a, og Jacob Jensen, 20a. Ingeborg g. igen 16. dec. med Jens Chr. Pedersen, måske afdødes broder. De solgte 1842 til datteren Kirstine og svigersønnen Niels Chr. Frandsen, f. 1808 på den gl. kro, mod fuldt ophold og aftægt samt 100 rdl. til hver af Kirstines brødre. 1845 døde Kirstine fra 2 små børn, Niels P. Frandsen og Ellen Kirstine. Ved skiftet efter moderen fik sønnen 230 og datteren 115 rdl. Niels P. Frandsen giftede sig til 16a.

Niels Chr. Frandsen giftede sig påny med Maren Hansdatter, f. 1819 på 9a. 1842 havde han købt gårdens part i Janderup kirketiende for 83 rdl. 1861 døde han. Enken, Maren Hansdatter, opgav ved skiftet efter ham på herredskontoret i Varde arvingerne foruden sig selv således: 2 børn fra mandens 1. ægteskab, fra 2. ægteskab børnene: Ane 10 år (blev g. m. Niels Olesen, 22b), Kirstine 16 år, Frands 13 år (blev ejer af 27b), Inger 8 år, Hansine 5 år (g. m. Thomas Knudsen, Billum mølle), Kirstine 2 år (døde 20 år gl.). Børnenes værge var: Niels Chr. Christensen, Toftnæs, enkens lavværge Ulrik B. Jensen. Hyllerslev. Børnene fra 1. ægteskab gav arveafkald. Boet opgjordes til: Gården, matr. nr. 27a og 72a f. f. f. af hartk. 3222 med tilh. kirketiende, 3850 rdl., parcellen 4b Bandsbjerg, 600 rdl. Ind- og udbo og besætning 800 rdl. Tilgodehavende hos Thue Nielsen 300 rdl. og do hos Johan Diderik Poulsen, Janderup mølle, 200 rdl., ialt 5.750 rdl. Passiver: Aftægtskontrakter fra 1842 og 1859, 250 rdl., arv til børnene af 1. ægteskab efter deres mor, 346 rdl. Til samme børn skyldtes endvidere 650 rdl., ialt 1.246 rdl. Skifteomk. 67 rdl. Aktiver ialt 4.437 rdl., hvoraf enken fik halvdelen. Papiromk. 26 rdl. Rest til deling 2.192 rdl. med 313 rdl. 1 mk. 6 1/7 sk. til hver. Frands B. Frandsen fik desuden et chatol til 24 rdl. og gangklæder til andre 24. De 5

Mat. nr. 27a. Gården 1908.

døtre fik hver et chatol til 20 rdl., 1 sengs klæder til 24 rdl., gangklæder til 24 rdl. og frit bryllup til 24 rdl. Enken var pligtig at give de 6 børn frit ophold på gården, så længe de var ugifte.

Enken fik derefter ejendommen udlagt. Hun giftede sig hurtigt efter med Bennet Nielsen, f. 1833 på 22a. Han var med i krigen 1864 som dragon, men kom intet til. Før han drog afsted, blev der oprettet testamente, så den længstlevende kunne arve den anden. – 1882 blev 27b stykket fra til Marens søn af 1. ægteskab, Frands B. Frandsen. Herefter blev gårdens hartk. 2731. Maren og Bennet fik 1 søn, Niels Chr. Nielsen, f. 1865. Han fik gården 1895 for 6.000 kr. plus aftægt, kap. til 2700 kr. 3 børn af 1. ægteskab, Hansine, Ane og Inger, fik hver 1.500 kr. – 1900 giftede Niels Chr. Nielsen sig med Bodilsine Kjerstine Nielsen, f. 1875 i Stundsigt, Hørne. Han døde 1912, og enken sad i uskiftet bo med sønnerne til 1936. Sine flyttede til et hus i Janderup by sammen med sin bestyrer, J. Plauborg, som hun giftede sig med. Sønnerne, Sigurd og Åge Nielsen, overtog gården. Åge Nielsen, f. 1911, giftede sig med husbestyrerinden, Magny Nielsen, f. 1911 i Hesselho, Tistrup. Hun døde 1958. Sigurd Nielsen, f. 1909, g. m. Ellen Nielsen, f. 1923 på 32a.

MAT. NR. 27b, VESTERLED 160.

1882 fik Bennet Nielsen ved kgl. bevilling tilladelse til at udstykke en parcel fra sin gård til en stedsøn, Frands Bennetsen Frandsen, f. 1850. Han fik den nordligste del af marken, der ligger nord for Oksbølvejen samt 4b af Bandsbjerg. Ejendommen blev på 0331½ hartk. Der skulle svares småredsel til præsten med 1 fdk. byg og til læreren ¼ fdk. byg. Konge- og kvægtiende var ¼ fdk. og præstetiende 7 skp. rug. – Frands B. Frandsen var g. m. Birthe Kirstine Petersen (1862-1948) fra Nr. Billum. Frands døde 1902; den yngste datter blev døbt ved hans kiste. Enken drev gården videre; hun var en uhyre flittig kone også på sine ældre dage. Under besættelsen spandt hun uld på sin gamle rok, nok til både børn og børnebørns strømper og trøjer. – 1916 skøde til sønnen Niels Chr. Frandsen, f. 1892, g. m. Johanne Magdalene Juel, f. 1905 på Endelave. På vej til brylluppet på Endelave kørte brudgommens bil, ført af slagter Martin Jessen, Janderup, galt ved Horsens. Brudgommen blev slemt forslået og fik nakkehvirvlen forskubbet, så han måtte have halsen i gips. Brylluppet måtte udsættes til næste dags aften kl. 21. – Niels Chr. Frandsen handlede med grise fra 1923 til sin død 1958. Enken drev gården videre til 1963, hvor skødet blev overtaget af sønnen Niels Jørgen Frandsen, f. 1936. Han havde forinden været på studierejse til USA. Han byggede stalden om 1969 m.m. Han er ugift.

XXI (0102) MAT. NR. 32.

Var oprindeligt et gadehus uden sæd og avl, som 1661 hørte under kronen og

Mat. nr. 32a. Johannes, Andrea og Andreas Laustesen 1917.

var beboet af Jens Nielsen. Han »løb med bud og breve« og blev 1660 g. m. Karen Pedersdatter. Imidlertid blev der lagt jord til før 1688, da huset hørte under Visselbjerg. 1705 Kirsten Pedersdatter, der betalte 1 rdl. 1 mk i landgilde. 1757 var det Chr. Jepsen. 1770 var stedet kommet under Hennemgård og var fæstet af N. Knudsen. 1778 sad hans enke her, 1786 Mads Therkelsen, der kaldtes Hennemgårds bolsmand. Senere købtes det i selveje. Ca. 1805 var ejeren Hans Jørgensen, der havde overtaget et stykke jord fra XII. Han var også snedker, g. m. Johanne Marie Nielsen. 1844 skøde til datteren Kirstine Hansdatter, f. 1811, og svigersønnen Iver Sørensen, f. 1807 i Lunde. Han gik i dagleje, og hun vævede for folk. En søn Hans Jørgensen Iversen fik skøde på jordstykket nord for landevejen 1877 og lod opføre bygninger. 1880 var ejeren Mads Boisen. Han døde 1901, og enken Jensine Carstensen solgte 1907 til Kristen Madsen på 28a, som lod bygningerne rive ned. De lå ved siden af 34a.

MAT. NR. 32a, VESTERLED 174.

Hans Jørgensen Iversen, f. 1844, g. m. Karen Christensen, f. 1843 i Nr. Hebo, datter af husmand og tømmermand Chr. Pedersen Baun, var snedker foruden at passe ejendommen. Han blev kaldt Hans Hat, fordi han altid var kort for sin hat, altså fåmælt. Han var fader til bygmester Hans Andersen Iversen, Janderup. 1913 solgt til Andreas Laustesen, der havde solgt 7a i Strudvad. Han havde den til 1918, hvor den gik til Kristian Nielsen, f. 1882 i Tistrup, g. m. Ane Riber, f. 1887 i Sdr. Hebo, datter af Niels Riber. Han var indvejer på mejeriet. Han lod opføre ny stald. Deres søn Niels Carl Riber Nielsen, f. 1926, 1955 gift med Mette Elbæk, f. 1932 i Kærbæk, Ansager, fik

så skødet. Han havde en mælketur. 1965 solgt til Jens Alsbro Thomsen, som lagde jorden ind under sin egen gård og 1968 solgte bygningerne til Hans Karsten Andreasen, f. 1912 i Guldager, han er ugift og drev minkavl, indtil han 1980 solgte ejendommen til mejerist og dambruger Hans Christensen, Gørding.

XXII (0001) ER VÆK.

Dette gadehus hørte 1661 under Nørholm. Det var ikke nogen almindelig husmand, der boede her. Chr. Poulsen hed han og var åbenbart studehandler. 1637 var han på Ribe byting dømt til at betale 42 sdl. i øksentold, men han frikendtes dog senere, da han fremlagde kvitteringer, men han skyldte for foder og husleje.

Uden for Ribe nørreport var der store stalde til studeflokkene; det var antagelig huslejen her, det gjalt. Han var janderuppernes talsmand i en strid med Visselbjerg om fiskeriet i åen. 1655 blev han dømt til at betale Kristoffer Hvas en gæld på 39 rdl. landg., så han har nok haft enge i fæste. Landg til Nørholm var 1 rigsmark. 1688 var fæsteren Byrge Christensen. 1735 solgte ejeren af Nørholm kaptajn Fr. Lasson, Odense, XXII samt 8 huse i Guldager sogn til skrædder H. J. Borch, Varde, som straks solgte XXII til 2 kyrasserer. De solgte s. å. til S. Gadgaard i Skyhede.

Herefter er det vanskeligt af følge husets historie. Det er måske kommet under Søvig, der 1769 havde et hus her med ager og eng, fæstet af Niels Knudsen. Som nævnt var der flere huse i byen, åbenbart forskellige og af forskellig varighed, ligesom der også skete forandringer med dem ved udskiftningen.

XIII (0530) MAT. NR. 34, VESTER JANDERUPVEJ 25.

I Kirkestolen nævnes omkring 1606, at kirken har et bol i Janderup, som årlig skylder 10 sk. 2 alb. og giver dekanen 1 mk. »med anden Herlighed«. Ejendommen er ikke anført i de to første matrikler, men 1688 var fæsteren *Mads Knudsen*. I 1699 var »Jandrup Kirckes Tiener, Mads Knudsen og Hustrue« ansat til 2 mk. i Kopskat. 1696 fødtes deres søn Las, der før 1719 blev gift med Birgitte Nielsdatter, f. 1694, datter af Niels Pedersen i Janderup. Las har sikkert overtaget stedet omkring 1718.

Mændene i denne slægt var i flere generationer skræddere, og selv om almuen i almindelighed ikke havde meget til overs for skræddere – hvilket fremgår af det folkelige traditionsstof – så synes denne slægt at have nydt en del anseelse. Dette tyder omgangskredsen (faddere m.fl.) og slægtsforbindelser på. Las nævnes oftest som *Las Madsen Skræder*. I 1743 oplyses det om ham, at han »har i fæste Kirkebolet, har ingen Heste men vel Køer til 9 smaa Børns Ophold, hvilke intet fortiene; bruger vel skræder-Haandværk, men alleneste til at sye for Bønderne, for af dem at faae sin ringe Avling dreven«. Det drejer

sig om en selvangivelse i anledning af skatteudskrivning, og det er tydeligt, at Las Madsen ikke fremlægger sin økonomiske situation alt for glyden!

Af Las' og Birgittes børn skal nævnes Niels Lassen, f. 1721. Han »forsyndede sig« 1745 mod »det 6. bud« i sit forhold til Ingeborg Mortensdatter og måtte stå åbenbar skrifte. Han blev skrædder og bosatte sig senere i Hyllerslev (se der). 1726 fødtes Kirsten Lasdatter. Hun er formentlig identisk med den Kirsten Larsdatter, der i 1755 fik et »uægte« barn, kaldet Mads, med »en Tambour i Varde, en gift Mand«! Hun blev i 1762 gift med gårdmand Jes Mortensen i Janderup. De døde samtidig i 1795 og blev »begge nedsat i een Grav«. 1730 fødtes Peder Lassen, der forblev ungarl. 1734 fødtes Ole Lassen. Han døde i sept. 1754, da han »løb sig ihjel efter et Par løbske Heste og strax paa Marken pludselig døde af Blod Styrtning«! 1738 fødtes Knud Lassen. Han var i sit andet ægteskab gift med degnen Gynters datter, Mette, og var skrædder i Hyllerslev (se der). 1732 fødtes *Jon Lassen*, og det blev ham der overtog stedet. Jon ofrede 15 sk. i 1761, da præstens datter blev døbt. Inden 1765 blev han gift med Kirsten Hansdatter, f. omkr. 1735. Han overtog formentlig fæstet i 1764, for det år solgte gamle Las Madsen til ham »den Anpart Eng udi Jandrup Enge beliggende, som ieg efter lovlig Skiøde af 1. April 1734 haver kiøbt af velagte Mand Hans Eskesen, som den Tiid boede paa Storgaarden i Hyldersløu« for 94 rdl. Overdragelsesdokumentet slutter med bemærkningen: »Og til yder meere Bekræftelse haver ieg dette Skiøde med egen Haand underskrevet og min Signet derhos trøgt, samt bedet min gode Ven, Niels Christensen i Bandsberg, og min ældste søn, Niels Lassen her i Jandrup, dette med mig til Vitterlighed underskrive og forseigle. Datum Jandrup d. 26. April 1764. Las Madsen Skræder«.

1766 døde Las Madsens kone, Birgitte, og han selv døde i 1774.

Jon blev også skrædder. Han og Kirsten fik flere børn. I 1770 fødtes sønnen *Lars Jonsen*. 1787 nævnes Jon Lassen som gårdmand og skrædder. Da opholdt hans ugifte broder, Peder, 57 år gl., sig hos ham. I 1801 nævnes Jon som skrædder og husmand. Da boede sønnen Lars, nu 31 år, hjemme hos dem. Han var ugift og »Tømmersvend«.

I 1803 blev fæstet overdraget til Lars Jonsen. I den aftægtskontrakt, der i den anledning blev udfærdiget, står der: »Jeg, Jon Lassen overlader til min søn, Lars Jonsen, min i fæste havende Boelsted, Janderup Kirke tilhørende, staaende for Hartkorn 5 Sk. 3 Fjk. med derpaa beliggende Bygninger, Bohave og Besætning, og ligesaa en mig tilhørende Eng, bestaaende af 2 Dages Slet, i Jandrup Vesterenge og en Støk Heede paa den saakaldende Holm«. Til gengæld skulle Lars betale gæld på ejendommen og give forældrene »Ophold, Pleje og Tilsyn«, og hvis de forlangte det, »forskaffer jeg (Lars) dem en Opholdshuus af 3 Fag i den vestre Ende af Salshuset med tilhørende Loftskud, Vinduer, Døre, Skorsten og 1 Jern Kakkellovn . . . osv.«!

I 1804 giftede Lars Jonsen sig med Inger Hansdatter, f. 1776 i Kærup, datter af Hans Sørensen og Inger Christensdatter. I 1810 købte han for 6 rdl. »en Støkke Klyne Mose« af Jens Jensen Post i Orten. Når tørvejorden var opbrugt, skulle arealet gå tilbage til sælgeren. 1811 døde hans far, Jon Lassen. Lars Jonsen og Inger fik flere børn: Inger Kirstine i 1806. Johanne i 1810. *Hans Lassen* i 1811 og Birthe i 1813. Lars Jonsens kone døde i 1834. I hele den forudgående periode nævnes han som boelsmand. Både i 1834 og 1840 var samtlige børn hjemme. De var da alle voksne. I 1840 var Johanne og Birthe væversker.

I matriklen 1844 står Lars Jonsen som ejer af mat. 33a (på Holmen) og 33b (Mærskengen), men som fæster af mat. 34.

I 1842 overtog Hans Lassen ejendommen. I fæstebrevet af 11/6 1842 erklærede »Knud Andersen af Grydvad Mølle, Ole Sørensen af Hyllerslev og Hans Andersen af Janderup, der efter Skjøde ere Eiere af Janderup Kirke med underliggende Eiendomme«, at de »herved fæster til Hans Lassen det Sted, Kirken tilhørende, i Janderup Bye og Sogn, staaende for Hartkorn 5 Skp. 3Fjk., som hans Fader, Lars Johnsen, hidtil haver havt i Fæste«. I den anledning blev der af Bennet Frandsen og Jacob Mortensen i Janderup foretaget syn og taksation af ejendommen. De aflag bl.a. følgende erklæring, der siger en del om indretningen af mindre ejendomme på den tid: »Vaaningshuset, 14 Fag lang, Bindingsværks Bygning, Taulmuur og Leervægge, Fyrre Overtømmer og Straatag, 6½ Alen vied, 2 Alen 3 Quarteer dyb, 31 Alen lang, deraf 13 Fag med Loftskud. I maadelig Stand. Faget af dette Huus taxeres til 2 Rdl. Laden norden i Gaarden, 10 Fag, Grundmuur i den søndre Side og Bindingsværk i 5 Fag i den nordre, til Høe og Korn. 27 Alen lang, 8 Alen 1 Qrt. vied og 2 Alen 3 Qrt. dyb. I god Stand. Bygningen er med Fyr Overtømmer, Straa Tag. Taxeres til 6 Rdl. pr. Fag. Et Huus østen i Gaarden. 9 Fag. 22 Alen lang, 6 Alen 1 Quarter vied, 2½ Alen dyb. 4 Fag Grundmuur i den østre Side. Den vestre og Resten af den østre er Bindingsværk, deels Steen og dels Leervægge. Til Kostald og Faar. Fyr Overtømmer, Straatag. I maadelig stand. Taxeret pr. Fag til 2 Rdl.«.

I 1844 blev der oprettet aftægtskontrakt mellem Lars Jonsen og sønnen Hans Lassen. Her står bl.a., at Hans Lassen forpligter sig til at give den gamle »Varme, Føde, Klæde, Pleie og Tilsyn«, og at han »søger Dug og Disk med ham og hans Huusfolk«, men er den gamle utilfreds ned dette, og når han iøvrigt forlanger det, »må han indflytte i det gamle Stuehuus (der må altså være bygget nyt hus mellem 1842 og 1844), hvor der er 2 Sengesteder og en Jern Bilæggerkakkellovn til hans Afbenyttelse«. I så fald skal Hans Lassen yde ham naturalier, og yderligere skal han i et vist omfang forsørge sine ugifte søstre, Inger Kirstine, Johanne og Birthe.

I 1844 blev Hans Lassen g. m. Mette Frandsdatter, f. 1822, datter af Fr. Bennetsen fra kroen. Indtil 1849 forsørgede han søsteren Johanne, der d. å. blev

Mat. nr. 34a. Gården før 1927.

gift med Husmd. Christ. Frandsen i Kærup. Hun døde 1852. Til 1854 forsørgede han søsteren Inger Kirstine, der døde ugift det år. Søsteren Birthe forblev ugift og boede hjemme som væverske. Hun døde 1862. Faderen, Lars Jonsen, døde i 1855.

Hans Lassen og Mette fik børnene: Inger Lassen, f. 1845, og *Frands Bennet-ten Lassen*, f. 1848. Det blev ham, der overtog gården som selveje, idet han i 1880 fik skøde på den fra kirkeværgerne. Han var i 1877 bleven gift med Anne Katrine Jensen, f. 1850,, datter af Bonde Jensen (mat. 30). De fik børnene Mette (f. 1878), Dorthea (f. 1884), *Hans Lassen* (f. 1886), Hedvig (f. 1888) og Katrine. Hun blev lærerinde.

Hans Lassen d. æ. døde i 1889. Hans hustru var død forinden, i 1877.

I 1916 fik Hans Lassen (d. y.) skøde på gården. Han forblev ugift, og hans søster Hedvig holdt hus for ham. Hans forældre boede hos dem, og de døde dér begge to i 1925.

Med Hans Lassen (d. y.) gik ejendommen ud af slægtens eje. Han solgte omkr. 1945 til Åge Lyngsø fra Viborgeggen, hvorpå han og Hedvig flyttede til Varde. Dér døde Hedvig i 1961 og Hans i 1963.

1954 erhvervede Åge Hansen gården. Han er f. 1917 på Rømø, gift 1940 med Anne Madsen fra mat. 20.

Nyt stuehus blev bygget i 1928 og ny stald og lade i 1929 ved Jens Charles Christensen. Åge Hansen har næsten fordoblet arealet og har nu ca. 40 td. ld. Siden 1961 drev han gården med køer, men nu har han kun ungkreaturer.

(Knud Jensen).

Mat. nr. 33. Omkr. 1931.

MAT. NR. 33, JANDERUPHOLM.

Den parcel, Lars Johnsen havde købt, skødede han 1881 til svigersønnen Niels Bondesen Madsen, f. 1843 på 27a, 1877 g. m. Inger Lassen, f. 1845. De byggede et lille husmandssted på parcellen. De havde et par køer, 2 kalve og nogle svin. Han var tækkemand om sommeren og trækker for fanøskuderne, når vind og strøm var imod til Varde. Der blev så hejst et flag fra skuden som tegn på, at der ønskedes trækkerhjælp. Hjælpen skulle komme fra hver sin side af åen, og disse trækkere slæbte så bådene til Varde. Var Niels Madsen forhindret, stillede han som afløser sin nabo Elias Jacobsen. 1916 solgtes stedet til Hans Larsen den yngre, f. 1884 på 34a. Inger og Niels B. Madsen blev boende, til de døde i 1925 og 1926. 1926 solgt til Søren Marinus Jensen, som var g. m. Sine. Han var daglejer. 1928 til Kristen Andersen, kaldet Kræn Torrup, som året efter videresolgte til Christian Pedersen, g. m. Kirstine. Han arbejdede i grusgraven i Vesterager, Billum og på Baunhøj teglværk som afskærer en tid. Han var f. 1892 i Seem og døde 1942 efter en underlivsoperation. Kirstine, f. Hansen, 1895 i Outrup. Hun har en hobby med at modellere kendte personer i ler. Hendes eneste redskab er en halv saks. Hendes samling består af særdeles vellignende statuer og statuetter af f.eks. J. O. Krag og Hilmar Baunsgård. Hun bor nu i en af pensionistboligerne i Billum og har udlejet ejendommen til sin søn, Jens Sigurd Pedersen, f. 1923. Han har i mange år arbejdet for kommunen.

JANDERUP VINDMØLLE, MØLLESTIEN 9, JANDERUP.

Indtil midten af forrige århundrede havde vandmøllen i Grydvad været ene om at male mel og gryn for beboerne i Janderup sogn – i hvert fald for de

fleste af disse. Oprindeligt kunne møllen vel også klare denne opgave, men efterhånden som befolkningen øgedes og afgrøderne blev bedre, opstod der sikkert ret lange ventetider ved denne mølle, og desuden var der for en del af befolkningen ret lang vej til Grydvad, som jo ligger i den yderste, østlige del af sognet.

Men hvorom nu alting er, så fik man den ide at bygge en vindmølle i Janderup. I 1846 dannedes der et interessentskab med det formål at opføre og drive en »grynmølle«, og d. 26. august d. å. tinglæstes bestemmelserne for dette projekt. Det fremgår af dokumentet, at 40 navngivne personer – 25 fra Janderup sogn og 15 fra Billum – havde meldt sig som aktionærer. Selskabets vedtægt begynder med ordene: »I Følge dertil erhvervet Bevilling opføres i denne Tid en Grynmølle i Janderup Bye, og skeer Opførslen for Undertegnedes Regning...« Videre nævnes det, at der »efter Stemme flerhed« skal udnævnes en bestyrelse, som skal føre tilsyn med møllens opførelse, »og når dette er sket, og Møllen kommen i Gang, da tillige med dens Drift.« I vedtægtens § 9 står der, at når »Møllen kan blive sat i Gang, gjøres Bestyrelsen ansvarlig for, 1) at den bliver betjent af en dertil antaget, duelig Møllersvend, 2) at Intet antages til Maling, uden hvad der med Bevillingen er tilladt, 3) at Malingen foregaar i den Orden, hvori Møllegjæsterne kommer, dog saaledes, at hvad der ønskes malet til Udførsel eller Forhandling, bør staa tilbage, saalænge der haves at expedere til Huusbrug! Den, der kommer først til mølle..! I § 14 nævnes det, at »Byggen toldes ikke, hvorimod dette først skeer, naar den er pillet til Gryn, og der tages da 1 Kop, dvs. 1 Pot Gryn, af 2 Skpr. Byg, naar disse er pillede til Gryn. Toldkoppen maa være justeret og anerkendt af Bestyrelsen.« Mølleren »toldede«, dvs. han tog en del af kornet, eller som her, af grynet, som betaling for sit arbejde.

Til hver af de 40 aktionærer blev der udstedt et aktiebrev. I »Actie-Brev Nr 22«, som udstedtes til Hans Friis i Hyllerslev d. 14/12 1847, nævnes det, at anlægget består af »en Mølle med Inventarium samt dens tilliggende Eien-dom, bestaaende af Huus med Jordlod.« H. Friis' andel var på 62 rdl. og 48 sk. Af hans aktiebrev fremgår det, at selskabets bestyrelse bestod af sognepræsten, Jacob Østrup, Niels A. Lauridsen, Niels Frandsen, Jacob Christensen, Knud Chr. Hansen, P. Jacobsen og Eske P. Hallum.

Den 26. august 1846 tinglæstes også skøde vedrørende køb af det sted, hvor møllen skulle bygges. Det var Christen Sørensen Billum »af Jandrup Bye og Sogn« (om ham, se fattigvæsenet), som solgte til »det Interessentskab, som har dannet sig for i Forening at opføre en Grynmølle«, de ham »i Følge Skjøde af 6. Juni 1839 tilhørende tvende Parceller fra Procurator Albinus og Tømmermester Lytkens i sin Tid udstykkede Gaard«, som »ved den ny Matrikel« (1844) var på 2 skp. og 1¾ alb. under mat. nr. 17-L. I handelen indgik »de paa bemeldte Parceller opførte Bygninger«. C. S. Billum fik 352 rdl. for denne handel.

Og her kom møllen så til at ligge. Formentlig var den allerede fra begyndelsen en »hollandsk« mølle af nogenlunde samme type som den senere. Stubmøllernes tid var ved at ebbe ud. Ordet grynmølle tyder vel på, at man i begyndelsen kun malede gryn, formentlig mest af byg, men vel også af boghvede. Grød var i gamle dage et hovednæringsmiddel for landbefolkningen. Den formodede begrænsning i driften (kun gryn) kan have haft noget at gøre med den omstændighed, at mølletvangen først endelig blev ophævet ved lov af 1862.

Vi ved ikke, hvem der byggede møllen, men i 1855 boede møllebygger svend Niels Rasmussen fra Tåsinge på kroen i Janderup. Han kan vel have været med til at bygge møllen. Også Henrik Jensen Drage Davidsen, der i 1848 døde i Janderup som »Møllersvend og Møllebygger«, 32 år gammel, kan have haft med møllens opførelse at gøre.

Så skulle der ansættes en møller, så foretagendet kunne komme i gang. Jeg vil tro, at den første mand på stedet var den Jacob Holm, »Møllersvend, født 1819 i Rejsby«, der d. 20/11 1846 meldte tilgang til Janderup fra V. Nykirke. I 1850 boede han hos gårdmand Niels A. Lauridsen i Janderup. Der nævnes intet om hans stilling, men den omstændighed, at han boede hos en af selskabets bestyrelsesmedlemmer – formentlig formanden – tyder vel på, at han da drev Janderup mølle. I 1853 var Jacob Holm forpagter på Hesselmed mølle. Det var sikkert denne stilling, han skulle overtage, da han d. 13/4 1851 meldte afgang til Ål sogn.

Hans efterfølger var Peter Frederik Mohr, f. 7/9 1822 i Rejsby sogn. Omkring 1845 opholdt han sig et par år på Brede mølle, og omkr. 1850 var han bleven gift med Maren Gundesdatter fra Fanø. Han var med sikkerhed mølleforpagter i Janderup i april 1853, for da blev hans barn døbt i Janderup kirke. En af fadderne var da mølleforpagter Jacob Holms hustru fra Hesselmed og en anden var gårdmd. Niels A. Lauridsen. I 1855 havde han en 27-årig møllersvend fra Nr. Bork hos sig. Da må han have fået så god gang i driften, at han ikke selv kunne klare det hele. I januar 1856 betalte Mohr en »mulkt« (bøde) på 10 rdl. for »uberettiget Melmaling«. Beløbet gik i fattiggassen. Han havde vel overskredet sin kompetence og malet mel foruden gryn!

Det kan godt se ud til, at denne begivenhed medførte, at Mohr forlod Janderup mølle. Om han blev opsagt af bestyrelsen, eller om han selv i bitterhed søgte sin afsked, har jeg ikke kunnet konstatere, men han var i hvert fald borte fra møllen i 1857, for da var der en ny mølleforpagter i Janderup. Mohr blev husmand på Søvigmark. Her fik han i oktober 1861 en søn, og da var det ikke janderupbønder, der var faddere, men hans gamle sognefælle, Jacob Holm fra Hesselmed og proprietær Alsing fra Søvigård! P. F. Mohr døde d. 5/9 1868 på Søvigmark, kun 46 år gammel. Hans kone døde allerede året efter i april måned!

Den næste mølleforpagter var Johan Diedrich Paulsen, f. 30/8 1831 i Rudbøl Kog, Højer landsogn. Man foretrak åbenbart sønderjyder. Måske havde de mere forstand på vindmøller end de lidt mere træge vestjyder. Jeg ved ikke med sikkerhed, hvornår han kom hertil, men i oktober 1857 blev han gift i Janderup kirke med Ane Marie Frandsen fra kroen, og da nævnes han som »Mølleforpagter i Janderup«. Han havde været hurtig om at komme ind i en gammel janderupslægt, men måske havde han haft forbindelser til sognet forinden. Der var fra gammel tid stærke forbindelser mellem Vesteregnet og det vestlige Sønderjylland.

I august 1857 var pigen Cathrine Magdalene Jørgensen tjenestepige på møllen (se mat. nr. 12).

I 1860 var der en »Møllerdreng« på 17 år på Janderup mølle, og samtidig tjente den 27'årige Nicolai Nielsen Drage på møllen som »Tjenestekarl«. Han var ligesom den ovennævnte Henrik en søn af David Dragøe og Kirsten Lorensdatter på Søvigmark (se fattigvæsenet). Yderligere var der da en tjenestepige på 21 år på stedet, så møllen må have givet forpagteren en ret god indtægt. J. D. Paulsen nævnes endnu i 1860 som mølleforpagter, i 1870 derimod som »Mølleieer«. I 1862 fik han skøde på møllen fra selskabet. Han og hans kone havde i 1876 6 børn. Der var da en møllersvend på 38 år, en karl og to piger. Stedet nævnes da som en gård, mens det i 1855 kun var »et Huus«!

Den 30/3 1871 døde J. D. Paulsens kone, kun 37 år gammel. I juni 1873 giftede han sig med den 9 år yngre Marie Pedersen fra Janderup.

I 1877 solgte Paulsen møllen og rejste formentlig kort tid efter til Ovtrup sogn. Derfra vendte han i 1897 tilbage til Janderup sogn og bosatte sig i et hus i Grydvadhuse (mat. nr. 22-A). Her døde hans kone d. 30/12 1900. Selv døde han d. 24/12 1912 på Gislinge mejeri, Holbæk amt, hvor hans søn var mejerist. Han blev begravet på Janderup kirkegård d. 31/12 1912.

Den næste ejer af møllen var Klaus Johnsen Klausen, f. 14/9 1847 som søn af Klaus Johnsen (mat. 15 Hyll.). Han var i 1876 blevet gift med Ane Jacobine Christensen fra matr. 5, Bandsbjerg. Klaus fik skøde på møllen i 1877.

I 1880 kunne møllen give beskæftigelse til 1 tjenestepige og 4 karle. Én af disse kan have været møllersvend, men sikkert er det ikke. Der er visse omstændigheder, der tyder på, at »Klaus møller« var mere bonde end møller.

I 1890 var den 52'årige enkemand Sophus Marius Nielsen møllersvend hos Klaus. Sophus var født 1837 i Hyllerslev som søn af Niels Pedersen Vanting. En broder til ham, Anton Carl Chr. Junge Nielsen, der døde i 1864, var også møllersvend (se fattigvæsenet). Sophus' søn var møller i Kærup. Som 18'årig havde Sophus i 1855 været møllerdreng hos H. J. A. Brink på Blåvand mølle.

I 1894 brændte møllen. Under en storm løb vingerne løbsk. Brændende stykker af vingerne fløj helt ud i engene. Vandborgs hus og Laust Niensens gård blev antændt af de brændende stumper og nedbrændte. Møllen blev

Møllen opført efter branden 1894.

bygget op igen og var i drift ved juletid 1895. I følge traditionen var det møllebygger Korsholm i Varde, der genopbyggede møllen. Den blev forsynet med en »krøj« (et hjul med Vinger), der trak »hatten« i den rigtige retning, så de store vinger altid stod rigtigt for vinden. Ikke alle møller havde et så avanceret udstyr. Møllen i Kærup måtte drejes op i vinden ved håndkraft.

I 1901 var stedet anført med mat. 11-G. Der var jord til. Møllergården var firelænget og af ret anseligt udseende. Stuehuset lå i retning syd-nord. Møllerens kone, kaldet »Klaus møllers Ane«, serverede kaffepunche for kunderne i »æ mølståw« (møllestuen) i gårdens stuehus, hvor disse ventede, mens kornet blev malet.

Klaus J. Klausen solgte møllen i 1907, men han blev i nogle år boende på møllergården, som derefter ikke mere havde nogen tilknytning til møllen. 1913 flyttede han og hans kone ind i et hus tæt ved banen i Janderup stationsby. Her døde Klaus i 1925. Ane døde i 1944.

Det var Torben Iversen, der erhvervede møllen i 1907. Han oprettede et bageri med wienerbrød i møllen. Da bageriet startede, bød han skolebørnene derhen, og de fik hver en femøres kage, efter hvad Chr. P. Nielsen har fortalt. Men der var ikke tilstrækkelig afsætning for fint brød, og denne virksomhed ophørte snart. Det siges, at Torben også havde hønseri, og at hønsene løb ind i bageriet og gik rundt i dejtruget! Det var formentlig ham, der byggede huset ved møllen (Møllestien 9), som derefter blev bolig for de skiftende møllere.

Johannes Christensen i møllen.

I 1910 overtog Søren Lorentzen møllen fra fogedretten. Han var så vidt vides sønderjyde. I 1923 solgte han til August Vilhelm Jensen, kaldet bornholmeren. Han forlod ikke gerne sit hjem om aftenen, og gik han og hans kone endelig ud, lod de lyset være tændt i huset. August havde tidligere haft en svend, som havde truet ham, og det var denne svend, han var bange for. I hans tid slog lynet ned i møllen og antændte et par tomme søkke samt slog en ko ihjel i stalden. Ilden blev hurtigt slukket af naboerne.

I 1929 overtog Johannes Christensen møllen. Han er født 1903 i Højby sogn, Holbæk amt som søn af møllersvend Hans Peder C. Han kom til Janderup fra Varde, hvor han havde været svend på Phoenix møllen, og samme år (1929) blev han gift med Signe Marie Hansen, f. 1903 i Ål sogn. Hun døde 1979.

I 1934 havde møllen 2 kværne, valse- og sigteværk samt pillekværn til grynmølleri. Møllens vindfang var 32 alen. Der var installeret en petroleumsmotor, som brugtes i forbindelse med driften. Under krigen 1939-45 gik denne motor på gengas (trægas), og det var en energikilde, som det tit var vanskelig at have med at gøre. I midten af 1930'erne havde Johannes og Signe den sorg at miste deres lille datter. Hun gik op på »æsvikstilling«, og der blev hun ramt af møllevingen.

De havde lidt landbrug til møllen, og de holdt som regel 2 køer og 6-8 svin. Ejendommens areal var på ialt 2 td. ld.

Under sidste krig (1939-45) malede Johannes meget rug. Han havde da en møllersvend, Oluf Gundersen fra Rømø. Ellers klarede han selv driften.

Johannes skærpede selv sine kværnsten, og huden på hans hænder er i dag helt fyldt med sorte prikker, der stammer fra gnisterne fra stenene.

I den sidste tid af den tyske besættelse – i 1945 – gik unge tysk soldater vagt ved banen. En nat havde de fået den ide, at der gemte sig sabotører i møllen, og de gav sig derfor til at skyde mod møllehatten. Da møllen blev brudt ned, fandtes der projektiler i tømmeret.

I 1963 købte Janderup foderstofforening mølletretten af Johannes for 18.000 kr., og derefter blev der ikke mere arbejdet på Janderup mølle. Johannes blev derefter ansat på foderstoflageret, hvor han passede maskinerne. Han er nu på plejehjemmet Carolineparken i Varde.

Møllen blev stående i nogle år som et »vartegn« for Janderup. I den sidste tid havde den kun to vinger. I 1971 blev den nedrevet. Møllehuset blev i 1979 solgt til kloakmester Vilhelm S. Nielsen, der nedrev det og lod et nyt hus bygge på stedet.

Knud Jensen.

MØLLEGÅRDEN I JANDERUP, MØLLESTIEN 5 OG 7.

Som nævnt blev mølletret og dermed møllen udskilt fra møllegården i 1907. I de følgende år drev Klaus J. Klausen gården videre, indtil han solgte den i 1913. Den blev købt af Rudolf Mortensen. Formentlig var det meste af gården da nedrevet. I 1925 byggede R. Mortensen det nuværende lange hus. Det ligger der, hvor møllegårdens staldbygning tidligere var.

Møllegården med mølle og møllehuset.

Rudolf Mortensen var født i Kolding 1864. Han var soldat i 3 år og endte sin militære karriere som korporal. I 1890 kom han til Varde og gav sig til at drive barberforretning i Torvegade. Han var iøvrigt instrumentmager og sleb kirurgiske instrumenter for lægerne ved Varde sygehus. I 1900 flyttede han til Janderup og boede først til leje hos Jakob Nielsen i ca. 10 år. Derefter boede han i Karl Jakobsens hus, indtil han købte møllegården i 1913. R. Mortensen drev erhvervsfiskeri på åen. Han fiskede især ål, men ved siden af var han barber. Det var mest om søndagen, han drev denne virksomhed, og kunderne blev betjent i bryggerset, eller – hvis det var meget koldt – i dagligstuen. Der var sommetider en snes kunder på én gang. Det var bønderne, der skulle have deres ugegamle skæg raget af, og det var børn, der skulle have håret klippet. Det kostede 10 øre at blive barberet og 25 øre at blive klippet.

R. Mortensen var gift med Christine, f. 1861, død 1939. Da Mortensen døde i 1946, overtog hans datter, Mary, huset, og hun giftede sig i 1949 med Theodor Jensen, der så fik skøde på huset. Mary døde i 1966 og Theodor i 1976, hvorefter arvingerne solgte huset til montør Th. Mikkelsen.

I 1952 havde Theodor Jensen solgt det halve af huset, nemlig den vestlige del, hvor der oprindeligt var stald. Køberen var Holger Pedersen, f. 1906 i Thorstrup sogn, og hans kone Mette Haahr. De lod denne del af huset indrette til beboelse. Mette døde i 1980. Holger bor der endnu.

Knud Jensen.

HUSENE VED KATREBLEN (ÅKIRKEVEJ).

Der var i forrige århundrede mindst tre huse her, nemlig mat. 41, 42 og 43. Tidligere var her sandsynligvis flere, men dette kan ikke med sikkerhed fastslås, da der mangler dokumentation. Det kan vel tænkes, at de familier, der i de første folketællinger optræder som egne husstande, kan have boet i hus sammen med andre folk. Sikkert er det dog, at der her indtil begyndelsen af 1800'tallet lå et hus på det lille areal mat. nr. 1b (0001), der tilhørte sognepræsten. Mer eller mindre tilfældigt nævnes beboerne i dette hus i kirkebogen, således: »12. Juli 1724 begravet Kirsten Jespersdatter fra Præstens Huus, gl. 90 aar,« og »3. Paaskedag 1730 begravet Jess Nielsens Fader, en fattig Mand nafnl. Niels Nielsen, som Langfredag kom til ham og døde hos ham udi mit tilliggende Huus i Katrevel«! 1738 »publice absolveret Maren Nielsdatter Selborg, som offentlig for Menigheden udlagde Jep Iversen, som udi Præstens Huus ibidem hafde til Huse.« 1744 konfirmeredes »Jess Katrevels Datter, Ane Kirstine«. Mon ikke hun var en datter af ovennævnte Jess Nielsen! Helt udelukkes kan det vel næppe, at det var her, at præsteenken Else Kirstine Hammer og hendes datter boede i 1801, men rækkefølgen i folketællingen tyder nu snarere på, at det var et andet hus, hun

boede i. I øvrigt døde hendes datter, Friederikke Amalia Hammer, i 1820 i Varde som »ugift Jomfru«.

Huset 1 b er streget på det gamle kort i forbindelse med forarbejderne til den ny matrikel, og det må derfor være nedbrudt før 1820.

Der nævnes i kirkebogen flere personer end de ovennævnte i forbindelse med Katreblen. Således begravdes 1732 Anne Madsdatter »af Katrevel« og 1733 begravdes Maren Madsdatter »af Janderup Katrevel«, men hvilke huse disse to kvinder boede i, kan ikke oplyses.

Utvivlsomt var det i et af husene her, at den ugifte »Huspige«, Fichen Ottesdatter, boede i 1787. Hun var datter af Otto Kaas i Hyllerslev og født der 1738. I 1754 blev hun konfirmeret og nævnes da som »Fiken, Otto Kaases Daatter af Hylderslef«. I 1767 kom hun galt af sted. Hun fik et »uægte« barn. Ved dåben i Janderup kirke blev barnet kaldt El, og præsten bemærker i den forbindelse i kirkebogen: »Ved bemældte uægte Barns Daab blev til Barnefader udlagt Hans Andersen, som tiente her i Præstegaarden med hende, hun og forhen for Christen Sørensen (Sdr. Hebogård) og Simon Bandsbierg i min Overværelse havde udlagt, men Gierningen efter den første Bekiendelse skulde være sket 2 Uger før Michaelis, men nu ved Fødsel og Daab foregives at være sket efter Høebieringen«! Da var nætterne lyse og sindet bevægeligt. Forholdet havde åbenbart stået på i længere tid, end pigen ville være ved. Under det påfølgende åbenbare skriftemål fremkom det, at Hans Andersen vel »ikke nægtede Lejermaalet, men nægtede at være Barnefader«. I 1787 boede Fichen alene i huset – havde i hvert fald sin egen husholdning. Hun blev begravet på Janderup kirkegård 30/5 1800. Hendes lidt usædvanlige navn er en diminutiv form af det tyske Friedrich.

MAT. NR. 41 (UDEN HARTK. EFTER GL. MATRIKEL).

ÅKIRKEVEJ 30.

Huset skal være opført i grundmur i 1820. Dog var der sikkert et hus her før den tid. Det er med ret stor sikkerhed her, at Hans Knudsen boede i 1834. I 1837 står han som ejer af huset. Han var daglejer. Hans kone, Cicilia Vogler, døde i 1834, 71 år gl. I 1840 boede Hans Knudsen sammen med Mette Marie Mortensdatter, der var ugift almissem. Disse folk må være flyttet fra sognet, da de ikke senere er fundet her. Formentlig solgte Hans Knudsen huset til Chr. Christensen Ribers enke, Ane Pedersdatter (f. omkr. 1796 på Djursland), der i 1841 meldte tilgang fra Øse (se fattigvæsenet). Hun døde i 1853.

I 1844 hørte der til stedet en hedelod i den nordøstlige del af sognet, og til huset hørte der en have.

Næste ejer var formentlig Christen Lauridsen, kld. »Kristen Smed«, f. 1820 i Janderup som søn af »Sognesmed« Laurids Nielsen. I 1850 havde Christen boet til leje hos smed Iver Christensen, og han var da »indkaldt til Krigstjene-

Mat. nr. 41, Akirkevej 30.

ste«. Han kom uskadt hjem fra krigen og levede af at gå i dagleje. Hans kone, Sidsel Madsdatter, var f. omkr. 1823 i Ål sogn. De boede her endnu i 1890. Han døde i 1901 som enkemand på fattiggårdens asyl (se fattigvæsenet). 1899 til Johannes Nielsens enke, Maren K. Thomsen, f. 1850 i Hostrup. Hun var bleven enke i 1892 og kom hertil fra Billum. En broder til hende var gmd. Christen Th. C. Thomsen i Billum Tarp. Hun var væverske og meget flittig og sparsommelig, så hun var i stand til at hjælpe sin søn Jens med en læreruddannelse. Folk kaldte hende »Maren i æ hus«. Da hun ikke kunne være ene mere, flyttede hun til datteren Metha i Odense, og der døde hun i 1937.

1929 skøde til stationsforstander Hans M. Andersen, Janderup. 1931 til Hans Peder Jensen, f. 1879. Han var daglejer hos bønderne, sprøjtede frugttræer, var husflidslærer og opvartede ved gilder. I sine unge dage havde han været i Amerika. Han døde i Ribe.

1966 til kirkebetjent Gert Andersen. Han lejer huset ud og bor selv i kirkehuset (mat. nr. 3).

MAT. NR. 42 (UDEN GL. HARTK.).

Dette hus var omkring midten af forrige århundrede sognets fattighus. Det var det i hvert fald i 1837 og endnu i 1860'erne. Huset lå i følge Jesper Madsen ved vejens (Åkirkevejs) østlige side. I 1844 nævnes det som »en Huusplads og Have i Byen, norden for Kirken og en Lod i Heden nordøstlig for Byen. Eiere, Janderup Sogn. Brugere, Fattige.« Det vides ikke, om huset oprinde-

ligt blev bygget som fattighus. Visse omstændigheder tyder på, at kirkehuset (mat. nr. 3) tidligere blev benyttet til det formål (se dette). Kirkehuset var kirkeejendom, og det var vist ikke ualmindeligt, at fattighusene (og skolerne) i gammel tid lå ved kirken. Det var jo f.eks. tilfældet i Billum.

Det kan vel tænkes, at en fattig gammel beboer af dette sted i sin tid har overladt det til sognet mod at blive forsørget, og at huset derefter – ved pågældendes død – blev fattighus.

Huset må være nedbrudt i slutningen af 1860'erne, da det ikke er indtegnet på generalstabens kort 1870. Formentlig skete dette i forbindelse med opførelsen af fattiggården 1868.

Om beboerne i fattighuset, se afsnittet om fattigvæsenet.

MAT. NR. 43 (UDEN GL. HARTK.). ÅKIRKEVEJ 32.

Huset blev efter det oplyste bygget i 1823, men da afløste det formentlig en ældre bygning på samme sted. Det ejedes af byens lodsejere i 1830'erne og blev da lejet ud. I 1844 hørte der et stykke hedejord til huset.

Den første beboer, der med sikkerhed kan stedfæstes, var Christiane Jensdatter, der boede til leje her. Hun var født omkr. 1760 i Ølgod. I hvert fald siden 1789 havde hun opholdt sig her i sognet. I 1834 boede hun her og var da enke og almisselem. Også i 1837 var hun her. I 1840 boede hun alene, og da nævnes hendes bosted som »et Fattighuus«, så hun kan da være flyttet til mat. nr. 42. I 1845 boede hun sammen med den 38'årige Ane Cathr. Andersen, f. i Janderup sogn. De var begge almisselemmer, og jeg vil tro, at de da boede i fattighuset, altså mat. nr. 42.

Rækkefølgen i folketællingslisterne kan tyde på, at børstenbinder Christen Sørensen Billum boede til leje her en tid, men hvis det var tilfældet, så kun til 1839, for da erhvervede han mat. nr. 171, hvorpå der var bygninger (se Janderup mølle).

Formentlig omkr. 1840 blev stedet overtaget af Mads Rygaard Christensen Riber, kld. »Mads Riwer«. Han var født 1813 på Sdr. Hebogård som søn af Chr. Jensen Riber (se denne). Han var opkaldt efter manden på St. Hebo. I 1836 blev han udtaget til at aftjene sin værnepligt som »Garde til Fods« i København. Han var da 70 tommer høj (ca. 183 cm), en usædvanlig højde efter den tids forhold. I København lærte han sin kone at kende. Hun, Johanne Mikkelssdatter, f. 1801 i Gentofte, blev kaldt Hanne. Hun meldte tilgang til sognet i juni 1840, og i okt. s. å. blev de gift i Janderup kirke. I årene 1856-68 betalte Mads renter til sogneforstanderskabet for et lån, der havde forbindelse med salget af Ane Ribers hus. Han købte vistnok sit hus (mat. nr. 43) til ejendom i 1856. I 1841 fik de datteren Kirstine Marie Madsen Riber og i 1842 sønnen, Christen Riber Madsen. Mads ernærede sig som daglejer, men han var også trækker for fanø-bådene, der sejlede på åen. I den lokale befolknings bevidsthed var Mads' kone »Kjøvenhavner« og blev som

sådan betragtet som værende lidt dum, når det drejede sig om landlige forhold. Det fortælles om hende, at hun en gang var ene hjemme. Da kom kammerråd Vandborg forbi, og Hanne ville da gerne have ham til at se på sit svin. Hun syntes, at det fejlede noget, og det kunne hun ikke forstå, for hun havde givet det pandekager og sødsuppe. Hun var da kommet til det resultat, at det måtte være ornegal. Vandborg kiggede på dyret og sagde så: »Nej, min kære fru Riber, den kan ikke være ornegal, for det er en galt!« (fortalt 1962 af Mads Vesterby). Hanne kunne godt være rapmundet, og når Mads kom hjem fra en træktur til Varde, afkrævede hun ham straks trækpengene. Det kunne også være nødvendigt, for Mads var lidt slem til at drikke. En gang kom Hanne ned til åen for at søge efter Mads. Der lå netop en fanøskude neden for kroen, og Hanne råbte ud til skipperen: »Er Mads ombord?« Nu sad Mads jo nede i kahytten og fik et par punser, og han sagde: »Søj nej.« Da skipperen havde givet hende det benægtende svar, erklærede hun: »Så sidder han nok på kroen, det svin.« Til dette bemærkede Mads selverkendende: »Sikke nowe titler, 'en foer!« (fortalt 1962 af Fr. Bennedsen).

Mads og Hanne boede i huset endnu 1880. I 1860 var deres søn, Christen, 18 år og matros. I 1974 fortalte Line Frandsen følgende lille remse, som hun husker fra sin barndom: »A er klokketrækker, graver, ringer, Riwer Madses datter« (jeg er klokketrækker, graver, ringer, Mads Ribers datter). Denne remse hentyder sikkert til Mads Ribers datter Kirstine, og den synes at oplyse, at Mads var ringer og graver ved kirken.

Mads Riber døde 1/4 1882. Allerede d. 12. s. md. kom hans kone på fattiggården. Hun døde d. 11/3 1883.

Deres datter Kirstine blev i 1866 gift med Søren Lassen Sørensen, kld. Søren Lassen, f. 1837 i Horne. De overtog stedet i 1882, da de kom hertil fra Varde Nørremark. Søren var daglejer, men han var også ringer, graver og bælgetræder ved kirken, og han var markmand (bd. I, side 208). Han var énøjet fra krigen 1864. Arealet mat. nr. 12 a købtes til ejendommen og tilhørte Søren Lassen i 1901. Parret havde en datter, Jørgine, f. 1881. Om hende blev det sagt, at hun havde i styrke, hvad hun manglede i blidhed. Da Pernille Jacobsen, f. 1884, kom i den store skole i Janderup, fik hun den første dag en ordentlig overhaling af Jørgine, der erklærede, at sådan en snottet tøs ikke allerede skulle i »æ stuer skuel«. Jørgine udvandrede til USA.

Omkring 1900 var Søren Lassen med Anton Hansen fra kroen i København. Den ældste søn på kroen, Ole Hansen, skrev i den anledning følgende digt:

Janderup er stødt i våde,
i en nød så svær og slem.
Frue, frøken, lad dem råde –
send os Søren Lassen hjem!
Han forsømmer præstens have,
ja, og kirkegårdens grave.

Ej i kirken mere klinger
orglets dybe tonevæld;
ingen kirkeklokke ringer
morgengry og aftenkvæld.
Solen dog af gammel vane
vandrør på sin vante bane.

På de høje flade marker
i den vintergrønne rug,
fåreflokke går og spanker,
æder fulde deres bug.
Byens mænd de største eder
bander. Kvinderne de beder!

Og hans gamle tro Kirstine,
trofast viv i mange år,
lider savnets tunge pine,
hendes hu til Søren står.
Aldrig før i æggestanden
blev så længe borte manden.

Nylig til en nabokone
ved en dejlig kaffetår
sae hun i en bitter tone:
»Søren aldrig mer jeg får.
Alt for godt han sig befinder
blandt de københavnerinder.«

Nu er han vel også viftet
bleven ganske godt omkring.
Tvende damer har jo skiftet
til at køre ham i ring:
Kisten, Scala, Stjernen, Kæden.
Sammen har I dyrket glæden!

Lad æ ronnwæjr bare være,
lad den løbe, hvor den vil.
Når det gælder Sørens ære,
da er større ting på spil.
Lad ham ikke bie længer!
Her vi storlig til ham trænger.

Søren Lassen døde i 1910. Hans kone, kld. Kjestine Lassen, overlevede ham med nogle år. Hun var rapmundet og slagfærdig. Den dag, da hendes nabo, Søren »Skræjer« (død 1914) skulle begraves, regnede det. Da følget skulle af sted til kirken, sagde Kjerstine: »Ja, han hå'r ål'ti forstanden o hyt sej. No gor vi anne her o blywer Wu'd (våde), o så leg'er han dæ:r i ta:rvæjer (tørvejr)«! Huset blev nedrevet i 1925.

I 1960 lejede pølsemaker og slagter Peter Kragelund, Varde, grunden og lod opføre et hus. Det købtes i 1965 af bødkersvend Kaj Nielsen.

Mat. nr. 43. Kirstine Lassen i døren til sit hus.

Som nævnt i indledningen til dette afsnit synes der til tider at have ligget flere huse ved Katreblen end de her nævnte. Således ser det ud til, at handelsmanden Niels Pedersen Vanting en tid har boet her. Om ham, se fattigvæsenet.

(*Viggo Mikkelsen og Knud Jensen*).

MAT. NR. 3 (3611 17/32). KIRKEHUSET, PRÆSTEGÅRDSVEJ 29.

Dette sted tilhørte Janderup kirke, og dermed i 1844 Qvists arvinger. Det benyttedes af lejere, og det vil igen sige, at det ret store areal blev lejet ud til gårdmændene. Selve kirkehuset var sikkert »jordløst«. Senere hørte der dog lidt jord til stedet.

Det kan vel formodes, at der her – næsten bygget ind i det nordlige dige omkring Janderup kirkegård – har ligget et hus langt tilbage i tiden. Men hvornår det første hus blev opført her kan af gode grunde næppe fastslås. Det kan være dette sted, der nævnes 2. advent 1765, da »Jens Hansens datter ved Janderup Kirke« blev døbt, og d. 4. juni 1766, da »Jens Hansens Daatter fra alemmer Huus« blev begravet. Det mærkelige »alemmer« kan måske være en mistydning af ordet alumne, og hvis det er rigtigt, kan kirkehuset dengang have fungeret som fattighus!

Huset synes oprindeligt at være indtegnet på udskiftningskortet (1785), men rettelserne og overstregningerne på dette kort i forbindelse med den nye matrikel (sket omkr. 1820) har forvansket kortet så meget, at nogle af de oprindelige signaturer vanskeligt kan skelnes. Imidlertid er huset indtegnet ved rettelsen af kortet, og det er derfor sikkert, at det eksisterede omkr. 1820. På den fortegnelse over »Beboernes Navne og Lods Eyerne«, der findes på kortet 1785, er anført et sted (Nr. 28) uden hartk., som er »Jandrup Kirkejord til Stoer Heeboe«. Mon ikke det er mat. nr. 3, altså selve huset? Her boede i 1785 »Huusmand« Christen Jensen. 1787 var han 74 år, og hans kone, Kirsten Jacobsdatter, var 71 år. De havde da en tjenestepige på 18 år, og de benævnes som »Huusfolk«. Christen døde i 1791 og Kirsten i 1798. Næste beboer kan være Povel Andersen, f. omkr. 1750, der i 1801 boede i et »Jordløs Huus«. Hans kone, Ellen Hansdatter, var 17 år yngre end han. Povel døde i 1805. Enken giftede sig 1815 med skomager Johs. Henriksen Fisker i Nr. Hebo. Her døde hun 1830. Sønnen Anders Povlsen af første ægteskab havde i 1859 »fri Husly« i Billum fattighus. Jeg begrunder alene Povel Andersens tilhørsforhold til kirkehuset på rækkefølgen i folketællingen 1801, og det er således usikkert.

Derimod er det sikkert, at *Caroline Johansdatter* i 1834 boede i kirkehuset. Hun var da enke og ernærede sig ved »Fruentimmerarbeide«. Hos sig havde hun det gamle almisselem, madam Vibe. Caroline var født omkr. 1770 i Randers. Hendes mand, Jeppe Sørensen, var død som »Skrædermester og

Indsidder i Janderup Kirkehus«, 70 år gl. i 1831. Han skal have deltaget i slaget ved København d. 2. april 1801.

I 1840 boede hendes datter, Ane Elisabeth, hos hende. Datteren var født 1811 i Varde, og familien må således være kommet til Janderup mellem 1811 og 1831. Datteren kaldtes »Ane Skræders« efter faderens profession.

Den gamle madam Vibe døde i 1846. Det er klart, at Caroline har fået midler af sognet for at have hende boende (se fattigvæsenet).

I 1849 blev datteren gift med smed *Jens Christian Sørensen*, f. 1819 i Kjelst, søn af smed Søren Chr. Jensen. De kom til at bo i kirkehuset, og Jens Christian udøvede sit håndværk i sin lille smedje ved kirkegårdens østre dige. Han kaldtes »æ kjærkesme«. Han skal have været soldat under Treårskrigen.

I 1850 boede Ane Elisabeths gamle mor hos dem. Hun ernærede sig ved håndarbejde. Sikkert vævede eller spandt hun. Desuden havde de den 45'årige enkemand Jens Hansen Vibæk, f. i Alslev sogn, hos sig. Han levede af sine penge. Han døde her i 1851 af kolik!

I sept. 1850 fik de datteren Caroline Marie Jensen. Kammerråd Vandborg var en af fadderne ved hendes dåb. I 1855 havde Jens Chr. en smedesvend, den 43'årige Peder Pedersen, f. i Kloster sogn, Vendsyssel (forml. Børglum). Der boede således dengang 5 personer i den lille lejlighed. Svigermoderen døde først i 1858. Hun var da næsten 90 år og nævnes som Karen Lene Johannesdatter. I 1860 havde Jens Chr. en 23'årig svend, Peder Henrik Freud, f. i Ribe, og i 1870 havde han smedesvenden Børge Chr. Bloch, f. i FASTER. Det ser således ud til, at han havde en svend det meste af tiden. Det siges, at han – når arbejdet voksede ham over hovedet – gik til Varde og hyrede sig en af de omvandrede svende. Han var en temmelig kraftig mand med en kroget næse og et fortrædeligt ansigtsudtryk. Han virkede rastløs og travl, men det var nok ikke, fordi han havde mere at lave end andre, snarere fordi hans arbejde var temmelig planløst. Han beskæftigede sig med at istandsætte redskaber og at sko heste. Men han var specialist på et område. Han smedede gravespader og segle, som han solgte til Fanø. Han havde en båd liggende i åen neden for kirken, og når han havde nogle spader færdige, sejlede han selv til Fanø med dem. Så gik han rundt på øen og solgte til fannikerkonerne, og så fik han jo en puns hist og her. Det var et liv for ham. Redskaberne var beregnet til »kvindfolkarbejde«. Gravespaderne brugtes på Fanø i stedet for plov. (Med-delt af Kr. Riber 1969, m. fl.).

Kirkehuset var dengang en primitiv og tarvelig bolig. I den vestre ende var der hestestald til brug for kirkefolkene. I den østre del var der en lille stald og en lo. Midti var boligen, et rum, der samtidig var opholds- og soverum, et snævert køkken og et spisekammer. Der var yderligere et større rum, men det skulle stå til rådighed for folk fra sognet, når der var kirkelige handlinger. Det nuværende kirkehus blev bygget omkr. 1905. Jens Chr. var ringer i kirken, og om søndagen fyrede han i kirkens kakkellovn. Stedet var et slags

forsamlingssted for folk fra byen, og der var sommetider dans i huset hos dette originale par. Jens Chr. lod sine får græsse inde på kirkegården, hvor der dengang mest var grønsvær (fortalt af Halborg i 1975 efter hans svigerfar). Hans kone var hjælpsom, men særlig renlig var hun ikke. Hun døde i 1888. I 1890 boede den 54'årige enke, Else Marie Pedersen, f. i Hostrup, i kirkehuset. Hun var sikkert husholder for smeden. Han (Jens Chr.) døde på fattiggårdens asyl i 1905. Han var ikke glad for at komme bort fra sine vante omgivelser (se fattigvæsenet). Hans datter, Caroline Marie, blev i 1884 g. m. Anton Jensen, kld. Bondesen, og de drev ejendommen mat. nr. 30b (se denne).

Om kirkesmeden se i øvrigt årb. Ribe Amt 1911, bind I, side 210, og H. K. Kr. »En Slægt fra Kjelst«, side 131.

Næste beboer i kirkehuset var *Andreas Marinus Riber*, f. 1857 i Døstrup, søn af møllebygger Chr. Riber Sørensen, g. 1887 m. Marie Rasmussen, f. 1859 i Lunde. Et af deres børn var Kr. Sørensen Riber (»Kre Riwer«), f. 1896. A. Marinus Riber døde i 1911. Hans kone blev nogle år boende i kirkehuset, men døde 1927 i Alslev.

I nogle år var skomager Petersen (mat. nr. 8d) graver, og i en vis periode bestred Hans M. Nielsen fra »Staunsbo« dette hverv. Forskellige koner, bl. a. Marie Brandt, gjorde rent i kirken.

I 1923 blev *Karl Halborg* ansat som graver. Han var født 1891 i Grønning sogn, Salling, og han var gift med Marie Johnsen, f. 1897 i Søjuse, Ovtrup sogn. De flyttede ind i kirkehuset ved hans ansættelse. Samtidig med at være graver skulle Karl vedligeholde kirkegården, og han og hans kone skulle gøre rent i kirken. Skomager Petersen var stadig ringer og vedblev med at være dette til midten af 1930'erne. Da Karl overtog stillingen, måtte han skrive under på, at der ikke måtte skænkes stærke drikke i kirkehuset! I 1929 opsgav Karl Halborg stillingen og flyttede til Hyllerslev. Hans kone døde i 1966, og han døde selv i 1980.

I september 1929 blev *Hans Siig*, f. 1898 på Holmsland, ansat som graver og flyttede ind i kirkehuset. Han var g. m. Sine Gade, f. 1901 i Stiftshøje. Han skulle pleje og vedligeholde kirkegården og rengøre kirken for en løn af 300 kr. årlig, men dertil fik han 10 kr. for hver gravkastning! Af jorden, der hørte til huset, betalte de en årlig leje af 250 kr. Jorden gav udbytte til 2 køer, nogle svin og en hest. Hans Siig fratrådte stillingen 1/11 1964, og han og Sine flyttede op til Janderup stationsby. Hans døde i 1967, og Sine flyttede til Varde.

Ved Hans Siigs fratrædelse blev stillingen overtaget af *Gert Andersen*, f. 1935 i Horne, g. m. Agnete Hansen, f. 1936 i Spjald. Siden da har de boet i Kirkehuset.

(*Knud Jensen*).

Gårdhistorie fortsættes i bind III.

Nogle forældede ord

Fortsat fra bind 1

bing = i reglen en kasse til at gemme mel, gryn, gulvsand osv. i. Kan også være et lille aflukke.

bouteille = glasflaske.

dørns, dâns = opholdsstue.

firsæl = tøj, vævet i 4 sæl eller skafter, jfr. tosel.

fjerding = $\frac{1}{4}$ af noget, ofte $\frac{1}{4}$ tønde, »æn fjæring smør«, også et ølanker, der kunne rumme $\frac{1}{4}$ td.

gjenhammer = redskab af jern, hvormed smeden holder imod hammerslaget, når han skor en hest, så sømmene bedre kan fæstnes i hoven.

grynkube = halmbunden kube til gryn, en bikube kunne også bruges.

hamler = træktøj foran vogne, plove, harver og andre hestetrukne redskaber.

haspetræ = garnvinde.

hjold = stænge i et udhus, lo el. lign., lagt af rafter og lign., over stalden, ofte dækket af halm, sajer eller hedetørv.

hugklinch = smederedskab.

hverkens, hvergarns = hjemmelavet tøj, vævet af halvt uldent og halvt linnet garn.

hårtøj, = bestod af hårspejd, som havde firkantet fladt hoved og spids nedad, så den kunne sættes fast, event. mellem stenene i stenbro, hvor den brugtes som underlag for høleens æg, når man med den anden del, hårhammeren, bankede æggen tynd som papir.

håndkværn med bing, ren og pig = en mindre kværn hjemme, trukket ved håndkraft, et hårdt arbejde. Melet dryssede ned i en *bing* eller pose. En *ren* må være det samme, som nordpå kaldes æ rijen, dvs. en kløvet jernplade, som passede ind i fordybninger i løberen, den øverste sten, og som denne hvilede på. Renen var fastgjort på øverste ende af akslen, her kaldet *pig*, og som bar løberen og hvilede på et tværtræ. Et håndsving, æ drav, hørte til, derimod ikke altid apparatet, der rystede kornet ned i løberens øje (midthul). Man kunne hælde en håndfuld korn i øjet efterhånden. Der maledes navnlig malt, men også korn.

kasteringe kan vist betegne ringe til at kaste til måls med, ringe med en skralde at kaste efter løsgående kreaturer.

Kiersi (kersej) = groft, kipret, tæt valket uldent stof, ofte brugt til soldaterklæder.

lejrer = sider af en vognkasse, oprindelig kun når de var af tremmer.

løb = en kurv bundet af halm og vidjer.

napjern = smederedskab.

navrer, naver = bor til at udbore et nav.

nød = unglykkelig.

olmerdug = hjemnevævet dynebolster med stærktfarvede striber.

pig = se håndkværn.

ren = se håndkværn.

skarrekse = tværrokse.

skæggemand = korthalset, tykbuget stendunk med skægget hoved.

sold med skindbund = sigte, hvis bund var et stk. skind, hvori der var slået huller med en stemp eller huljern.

spjold = håndvæv til vævning af strømpebånd o. lign.

spærhage = smedeværktøj.

stelde = de to træstykker for og bag, som bærer hjulakslen, ligeledes på hjulploven.

strippe = lille træspand, ofte malkespand.

studsglas = vinglas med lav, ligesom afstudset fod.

sædeløb = sædekurv.

sældeløb = stor fladbundet kurv, hvori der sældes, dvs. rystes noget urent korn, så avner og urenhed samles ovenpå. Kunne også bruges til at dejgne brød i, når dejen toges op fra dejdruget og tilsættes frisk mel.

tjold (tjald) = uldent lagen.

tosel = toskæftet hvergarnstøj med linned rending og ulden islæt, jfr. firsæl.

vase = opkastet, forhøjet vej i engene.

vinamme = vinfad, noget mindre end et oksehoved.

vognskrin = skrin med skrå ender, så det passer til at sætte i en fjælevogn.

ørebatte = batte, hvor en eller to staver er højere end de andre, så de kan bruges som ører.

Kilder

1. Til kommunalhistorie.

I. P. Jørgensen: Landsoggenes Forvaltning, 38 ff., 86, 123. Kommunens gamle forhandlingsprotokoller.

2. Jernbanen.

Kommunens forhandlingsprotokoller. Jubilæumskrift fra 1928.

3. Gårdhistorien.

Kilderne til ejendommenes historie i de to sogne er i det væsentlige de samme. Derfor angives her kun de sammenarbejdede kilder for Janderup og Billum sogne, dog med tilføjelse af nogle mere sjældne kilder til enkelte andre gårde. Reg. = registre.

Trykte kilder:

Kr. Hald: De danske Stednavne på – um.

Kr. Hald: Vore stednavne (Reg.).

Danmarks Riges Breve (Reg.) spc. 2. rk. IV nr. 191, 3. rk., III nr. 275, 265, IX nr. 104, 144, I nr. 278.

Script Rer Dan V 564, 51, 53.

Erslevs Repertorium nr. 1389, 5046.

Kanc. Brevbøger (Reg.).

W. Christensen: Da. Breve fra Middelalderen IV.

Kronens Skøder (Reg.).

Jesper Madsen: Ribe Amts Aarb. 1910.

Ældste da. Archivregister V 395-97, 754.

Da. Mag. 3. rk. VI 61.

Kinch: Ribe I 118, 164, 342, 369, 391, 399, 487, 605, 613, II 11.

Hegelund: Almanakopt. I v. Bue Kaae 302, 307, 274, 290 f.

Aarb. Ribe I^a 106, 111. II⁷ 95, 160 ff. II⁸ 79. III 195, 493, 507. V 62. VII 27, 117, 426, 440, 496, 501, 527. X 22, 28, 86, 109, 111, 128, 233, 253, 311, 618, 653. XI 4, 14, 639 f. XII 35, 257, 312, 333, 374, 376 f, 379 f, 385, 450, 452, 526. XIV 93-97. XIX 141-50, 149.

Jyske Sml. 2. rk. IV 483. 4 rk. V 127, 505 f.

Trap: Danmark.

Knud Jensen: Arb. Ribe (Festskr. 1975) 141-50.

Viborg Landstings Skøde og Pantebog 1624-1637 v. J. Holmgaard (Reg.). Viborg Landstings Skøde og Pantebøger 1645-52 v. Poul Rasmussen (Reg.) – – 1653-57 (Reg.).

Kgl. Rettertings Domme og Rigens Forfølgning fra Christian III's tid, I 662, 674, 719. II 43 ff., 364.

P. Skaustrup: Handiske mål I.

Kornerup: Ribe Katedralskoles Hist. I 299.

H. K. Kristensen: Varde Syssels Kirkestol i Arb. Ribe 1940, 89-117.

- O. Nielsen i Da. Sml. II 21 ff.
 O. Nielsen i Gamle jy. Tingsvidner 51, 53.
 O. Nielsen: Skadst Herred 182, 184, 203.
 F. C. Sommer: Slægten Astrup.
 C. Lindberg Nielsen: Varde (Reg.).
 Arne Sundbo: Ritmester Jens Kaas i Pers. Hist. F. 1953 1-51.
 Ehrencron-Müller: Forfatterlexikon III 466.
 Klara Sørensen: Til min Søsters og mine egne Børn.
 Klara Sørensen: Til Minde om Kristiane og Niels Christian Sørensen.
 Marius Jager Andersen: Anders Hansen og Gl. Niels Andersen med senere tillæg.
 H. K. Kristensen: En slægt fra Kjelst (Reg.).
 H. Ellekilde: Folkesagn fra Janderup (H. M. Iversens optegn.) i Arb. Ribe 1957 260-92.
 Evald Tang Christensen: Danske Sagn (Reg.).
 Evald Tang Christensen: Jyske almueliv (Reg.).
 Tinglysningskontoret i Varde.
 C. P. Christensen: Hans Pedersen og Anna Elisabeth Maria af Gyldenfeldts Slægt.
 H. K. Kristensen: En dansk bondeskippers hist.
 Elberling: Rigsdagens Medlemmer gennem 100 år.
 Personalhist. Tidsskrift 15. rk. I 73 f. 86, ved H. K. Kristensen.
 N. M. Kroman: »Færgerier over Ribe Amts Æer« i Årb. f. Ribe Amt 1939.
Skrevne utrykte kilder:
 Ældste regnskaber, Riberhus len 1537.
 Riberhus lensregnsk. og jordebøger 1562, 1585, 1589, 1593, 1598, 1600, 1603, 1606, 1610, 1615, 1618, 1630, 1634, 1635, 1638, 1640, 1641, 1643, 1652.
 Ribe bispeark. Regis. 7. caps 8.
 Kærgaard birks tingbog 1599, 1609, 1617, 1623, $^{10}/_{10}$ 1652, $^{25}/_{6}$, $^{22}/_{5}$, $^{15}/_{12}$.
 V. Horne Herreds tingbog 1621 $^{9}/_{6}$, $^{6}/_{11}$, 1622 $^{26}/_{1}$, 1630 $^{12}/_{6}$, $^{22}/_{3}$, $^{17}/_{4}$, 1633 $^{13}/_{7}$, $^{28}/_{9}$, $^{16}/_{9}$, 1644 $^{19}/_{10}$, $^{26}/_{10}$, $^{9}/_{11}$, 1645 1647 $^{20}/_{3}$, $^{24}/_{4}$, $^{22}/_{5}$, 1648 $^{21}/_{10}$, 1649 $^{10}/_{3}$, $^{17}/_{3}$, $^{12}/_{5}$, $^{1}/_{9}$, $^{1}/_{10}$, 1650 $^{28}/_{9}$, 1651 $^{5}/_{4}$, 1652 $^{18}/_{12}$, 1654 $^{11}/_{3}$, $^{16}/_{9}$, 1655 $^{28}/_{3}$, $^{21}/_{7}$, $^{11}/_{8}$, 1660 $^{28}/_{7}$, $^{30}/_{4}$, $^{3}/_{11}$, $^{10}/_{11}$, $^{22}/_{12}$, 1661 $^{12}/_{1}$, $^{19}/_{11}$, 1662 $^{22}/_{2}$, $^{8}/_{9}$, $^{25}/_{10}$, 1664 $^{17}/_{3}$, $^{16}/_{7}$, $^{1}/_{6}$, 1665 $^{20}/_{5}$, $^{9}/_{9}$, $^{14}/_{11}$, $^{15}/_{4}$, $^{15}/_{4}$, $^{6}/_{5}$, 1666 $^{2}/_{6}$, 1667 $^{23}/_{11}$, 1675 $^{6}/_{3}$, 1677 $^{8}/_{9}$, $^{16}/_{11}$, $^{7}/_{12}$, $^{15}/_{12}$, 1679 $^{12}/_{7}$, 1680 $^{13}/_{11}$, 1685 $^{26}/_{9}$, 1708 $^{29}/_{8}$, $^{12}/_{9}$, $^{17}/_{10}$, 1765 $^{6}/_{3}$, 1768 $^{29}/_{8}$, $^{12}/_{9}$, $^{17}/_{10}$.
 Janderup-Billum Kirkebg. 1637 ff.
 Nørholm Stamhus' retssager 1609-1729, auktionsprotokol over rytter og krongodssalg 1719 XIII 11.
 Skast Herreds Tingbg. 1639-40 v. Poul Rasmussen (Reg.).
 Mandtalslister til ekstraskatter 1699, 1711, 1743.
 1. jy. rytterreg. kasseregnskaber 1689, 1707, 1714, 1716, 1718. Syn over ryttergodset 1686.
 Extrakt over rytterbøndernes tilstand formedelst afvigte vinters extraordinaire haardhed 1709.
 Indberetning til biskop Bloch 1766 (C 4-475).
 Amtsregn. koatribution, korn og proviant 1662-66, 1679, 1688.
 Hartkornspec. over strøgods, Visselbjerg og Hesselmed gods 1778, 1789.
 Matriklerne 1661, 1664, 1688, 1844.
 Hoverireglement f. Søvig 1771.
 Realregister til V. Horne herreds skøde- og panteprotokoller. Inndelings jordebog 1677 (Janderup-Billum sogne).
 Hesselmed fæsteprotokol 1725-1809.
 Hesselmed skifteprot. 1725-58 (Reg.).
 Ribe Hosp. gods skifteprotokol 1736.
 Viborg landstings Skøde- og Panteprot. 1768-72.
 Viborg landstings dømbøger C. 1620 $^{9}/_{9}$ (1616 trykt).
 Viborg landstings Skøde- og Panteprot. (Reg.).
 Hesselmed godsarkivs Jordebøger 1690, 1712, 1725, 1802.
 Søvig Jordebog.
 Forsk. originale skøder og aftægtskontrakter.
 Optegnelser af brolægger P. M. Gundersen, Esbjerg, og af Anders Nielsen, Janderup.

Sognefogedprotokol, tilh. gdr. Jens Faurby Bennedsen, Janderup.
Hesselmed auktionsprotokol 1808.

Inskriptioner på gravsten.

Dagbladet »Vestkysten«s arkiv i Varde.

Niels A. Nielsens nedskrevne oplysninger fra sin farbroder Chr. Nielsen.

Niels P. Bauns optegnelser.

Peder Jensen Kjærs regnskaber, tilh. gdr. Kr. Thrane, Kjelst.

Niels A. Madsens nedskrevne oplysninger om sin gård mat. nr. 20a Janderup.

P. S. Knudsen: »Fløjlsgaarden i Janderup«.

P. S. Knudsen: Riberslægten.

Janderup-Billum sognearkivers folketællingslister: 1787, 1801, 1834, 1840, 1845, 1850, 1855,
1860, 1870, 1880, 1890, 1901.

En stor del af sognenes beboere har venligst givet mange oplysninger til bogen.

Indholdsfortegnelse

	Side
Forord	5
<i>Chr. P. Nielsen</i> : Kommunal historie	7
Legater i Janderup sogn	20
Legater i Billum sogn	24
<i>Knud Jensen</i> : Fattigvæsenet og de fattige	25
<i>Søren M. Pedersen og Bakken Nielsen</i> : Vejene	71
<i>Chr. Simonsen</i> : Jernbanen gennem Janderup-Billum sogne	76
Sognefogeder i Janderup og Billum	79
<i>Knud Jensen</i> : Jordemødre	80
Gårdhistorie:	
Vejledning til gårdhistorien	99
<i>H. K. Kristensen og Chr. Simonsen</i> : Billum og Billumgård	101
<i>H. K. Kristensen og Chr. Simonsen</i> : Hannevang	146
<i>H. K. Kristensen, Niels R. Jørgensen og Chr. Simonsen</i> :	
Burgård og Tarp	154
<i>H. K. Kristensen og Gunhild Jeppesen</i> : Kjelst	199
<i>H. K. Kristensen og Viggo Mikkelsen</i> : Janderup	241
Nogle forældede ord	369
Kilder	371